PROCEEDING BOOK

ANADOLU 15. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

DİYARBAKIR
12 - 14 TEMMUZ 2024

ANADOLU
15. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

www.anadolukongresi.org

ANADOLU
15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

JULY 12-14, 2024 - Diyarbakir

ISBN : 978-625-6283-39-8

Academy Global Publishing House

ANADOLU
15TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
JULY 12-14, 2024
DIYARBAKIR

Edited By
PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conference : Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member:: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hajar Huseynova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Yakup Babayev
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. Mahrux Dövlətzadə
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.
Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

ANADOLU
15TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
JULY 12-14, 2024
DIYARBAKIR

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan – Swirtzerland – Spain- Egypt- Hungary- Germany- Australia- Bulgaria- Poland- Brazil- Kazakhstan- China- Indonesia- India- Republic of Kore- Thailand- Romania- Iran- Oman- Colombia- Kkuwait – Morocco – Croatia – Russia- Georgia – Canada- Qatar- Nigeria- Australia- Sout Korea – Thailand – Poland- USA- Japan- Italy- Portugal-

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
58 papers presented by participating from Turkey and 88 papers from other Countreies
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

Issued: 25.08.2024
ISBN: 978-625-6283-39-8

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-99771277-100-422356 26.09.2023
Konu : Eğitim - Öğretim İşleri (Genel)

Sayın Doç. Dr. Feran AŞUR

İlgi : 20.09.2023 tarihli, 30097411-100-419400 sayılı yazınız.

Academy Global Conferens & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurulunda görevlendirilmeniz Dekanlığımızca uygun bulunmuştur.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Şevket ALP
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu :BSRZ65ADS8 Pin Kodu :87362 Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=4575&eD=BSRZ65ADS8&eS=422356
Adres:Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Dekanlığı Zeve Kampüsü 65080 Tuşba/VAN
Telefon No:+90 432 2251701-04 / +90 4445065 Faks No:+90 432 4865413
e-Posta:rektorluk@yyu.edu.tr İnternet Adresi:http://www.yyu.edu.tr
Bilgi için: Fatma TUNÇER
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni
Tel No: 21112

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

July 12-14, 2024
Diyarbakir

Join Zoom Meeting
https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1
Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr., Yakup YÜKSEL**	1	EBÜ'-L-KASIM EZ-ZEHRAVÎ VE CERRAHÎ TIP BİLİMİNE KATKILARI	Arş. Gör. Yaşar Emrah KOŞDAŞ
		2	AN EVALUATION OF THE WORD "MAHCUR" USED IN THE QUR'AN (Example of Surah Al-Furqan, verse 25/30)	Assoc. Prof. Dr. Hacı ÇİÇEK
		3	SOME EXAMPLES OF ZAMAKHSHARI'S APHORISMS REFERRED TO VERSES IN NAWABIGH	Assoc. Prof. Dr. Hacı ÇİÇEK
		4	MUFESSIR TÂHİR B. ÂŞUR'S APPROACH TO THE VERSES ABOUT IRON	Doç. Dr., Yakup YÜKSEL
		5		

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**DOÇ. DR. FİKRET YAZICI**	1	THE ROLE OF MUSIC IN EXERCISE INTENSITY AND PERFORMANCE	ASLI GÜN DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN
		2	CHRONOTYPE AND TRAINING PLANNING: THE SIGNIFICANCE OF TIMING IN PERFORMANCE ENHANCEMENT	ASLI GÜN DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN
		3	TÜRKÇE EĞİTİMİ BAĞLAMINDA CAHİT ZARİFOĞLU'NUN YÜREKDEDE İLE PADİŞAH ADLI ESERİNDEKİ TEMEL DEĞERLER	Prof. Dr. ŞENER DEMİREL Türkçe Öğretmeni HANZADE KIRAÇ
		4	TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK YAPILAN TUTUM ARAŞTIRMALARI: BİR DOKÜMAN ANALİZ ÇALIŞMASI	Fatma TAŞKAN Prof. Dr. Lütfullah TÜRKMEN
		5	TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK YAPILAN TUTUM ARAŞTIRMALARI: BİR DOKÜMAN ANALİZ ÇALIŞMASI	Fatma TAŞKAN Prof. Dr. Lütfullah TÜRKMEN
		6	M-İKLİM DERGİSİ MOBİL UYGULAMASI	Dr. Öğr. Üyesi Adem KENAN Fatma Nur HAZAR Seda AKYOL
		7	SU AYAK İZİ PLATFORMU MOBİL UYGULAMASI	Dr. Öğr. Üyesi Adem KENAN Bilge Aleyna ÇELİK
		8	ÇOCUĞA YÖNELİK ŞİDDETİN TÜRKİYE'DE YAZILI BASINA YANSIMASI	DOÇ. DR. FİKRET YAZICI EDANUR DEMİRCİ
		9	DİYALOJİK İLETİŞİMDE ÜNİVERSİTE WEB SAYFALARI ANALİZİ	YL. Öğr. , Hüsniye ATAK

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. Ahmet YILMAZ**	1	ROUSSEAU VE ÖZGÜRLÜK	Hatice YAŞAR Doç. Dr. Ahmet YILMAZ
		2	TÜRKİYE'DE İSLAMİYET VE KADIN BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUMUN İZLENCESİ	Dr, CANSU KAYA
		3	ROMANTİK İLİŞKİLERDE ANA-BABA TUTUMU, BENLİK SAYGISI VE İLİŞKİ NİTELİĞİ ARASINDAKİ BAĞIN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, FERİHAN TANRIKUT Psikolog, EZGİ ÖZTÜRK
		4	İNTERNET BAĞIMLILIĞIYLA ANKSİYETE VE DEPRESYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: KARAMAN İLİ KIRSAL KESİM VE ŞEHİR ORTAOKUL ÇOCUKLARI ÖRNEĞİ	Danışman Dr. Öğr. Üyesi, FERİHAN TANRIKUT Araştırma Yürütücüsü RABİA ŞİMŞİR
		5	ÇOCUĞA YÖNELİK İHMAL İLE İLGİLİ EBEVEYN ALGILARI	YL. Öğrencisi, ELİF NAZ ÜRÜNAL Dr. Öğr. Üyesi, AYSUN TURUPCU
		6	TİPİK GELİŞİM GÖSTEREN ÇOCUKLARIN ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE YÖNELİK ALGILARI	Dr. Öğr. Üyesi, AYSUN TURUPCU Yüksek Lisans Öğrencisi, FETHİYE NUR AKSOY Yüksek Lisans Öğrencisi, GAYE CİZDAN

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doç. Dr. Serpil ERSÖZ**	1	TÜRKÇEDEKİ +LIK EKİNİN İŞLEVLERİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR	Doç. Dr. Serpil ERSÖZ
		2	JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN "EMİLİE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE" ADLI YAPITININ EĞİTİM FELSEFESİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Seda YURTSEVEN
		3	M.KAŞĞARININ "DIVAN"INDA IŞLƏNƏN OMONIMLƏR	Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı ADPU, f.ü.f.d. baş müəllim
		4	HALİDE EDİP ADIVAR'IN HANDAN İSİMLİ ROMANINDA KADIN GÖRÜNÜMLERİ	Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ Nuray EROĞLU
		5	EMİLE'İ TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN OKUMAK	Nuray EROĞLU Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ
		6	THE PERCEPTION OF SPACE FEATURED IN PEYAMI SAFA'S NOVELS	Doç. Dr. SEVGÜL TÜRKMENOĞLU
		7	Sándor Márai'nin İşin Aslı Judit ve Sonrası Eserinde Otantiklik Temasının İncelenmesi	GÖKTUĞ ALTUNTAŞ

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Prof. Dr. Murat AZALTUN**	1	EFFECTIVENESS OF INFLUENCER MARKETING : A LITERATURE REVIEW	PhD student, Sabir SALAMOV Prof.Dr.Salih YILDIZ Assoc.Prof.Emel YILDIZ
		2	EFFECTS OF INFLUENCER MARKETING ON BRAND ATTITUDE AND PURCHASE INTENTION THROUGH PARASOCIAL RELATIONSHIP AND ELECTRONIC WORD OF MOUTH COMMUNICATION	PhD student, Sabir SALAMOV Prof.Dr.Salih YILDIZ Assoc.Prof.Emel YILDIZ
		3	HAVAYOLU ŞİRKETLERİNİN FİRMA İMAJININ MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE VE MÜŞTERİ SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Hale BÜTÜN BAYRAM Selvinaz Yaren YURTSEVER
		4	LOGISTICAL PROBLEMS EXPERIENCED BY INDIVIDUALS WITH SPECIAL NEEDS IN MEETING THEIR NEEDS DURING DISASTERS	MERVE TAN Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Volkan AKYÖN
		5	YALIN ÜRETİM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ	Oktay Şahin
		6	MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI HAKKINDA DÜZENLENEN DİSİPLİN VE MALİ SORUMLULUK RAPORLARINDA KARŞILAŞILAN SORUN ALANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Vergi Müfettişi Ali ONAY Prof. Dr. Murat AZALTUN
			DEPOLAMA	Dr. Şule Ekinci Prof. Dr. Mustafa YÜCEL
		7	LOJİSTİK KAVRAMINA BİR BAKIŞ	Dr. Şule Ekinci Prof. Dr. Mustafa YÜCEL

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Doç. Dr. Aslı Yılmaz Doç. Dr. Mehmet Yılmaz**	1	EVIDENCE OF ANTIOXIDATIVE AND OXIDATIVE RESPONSES BY Galleria mellonella LARVAE TO Carduus nutans L. (Asteraceae)	Hatice BAŞ Hülya DOĞAN
		2	Senecio vernalis Waldst. & Kit. (Asteraceae) EFFECTS ON SOME METABOLIC ENZYMES	Hülya DOĞAN Hatice BAŞ
		3	MAKİNE ÖĞRENMESİ ANALİZLERİ İLE DESTEKLENMİŞ YÜZEY ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ RAMAN SPEKTROSKOPİSİ (SERS) YAKLAŞIMI İLE ALT SUŞ BAKTERİ TANISI	Feyzanur Can Gülmüş Nazlı Öncer Doç. Dr. Aslı Yılmaz Doç. Dr. Mehmet Yılmaz
		4	SAF KARAKOVAN BALI VE GLUKOZ İLE KATKILANDIRILMIŞ BALLARIN MAKİNE ÖĞRENMESİ İLE DESTEKLENMİŞ YÜZEY ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ RAMAN SPEKTROSKOPİSİ (SERS) YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ	Yunus Emre Geylani Nazlı Öncer Doç.Dr Aslı Yılmaz Doç.Dr Mehmet Yılmaz
		5	*Hypera postica'nın* (Gyllenhal,1883) (Coloeptera: Curculionidae) SİNDİRİM VE BOŞALTIM SİSTEMLERİNİN ANATOMİK VE HİSTOLOJİK YAPISI	Sema Nur Osma Doç. Dr. Nurcan Özyurt Koçakoğlu Doç. Dr. Üzeyir Çağlar
		6	İKLİM KRİZİ SORUNUNDA MİKROORGANİZMALAR	Hilal ERDOĞAN Prof. Dr. Nihal DOĞRUÖZ GÜNGÖR
		7	MULTIFACETED APPLICATIONS OF MICROFUNGI IN INDUSTRY AND BIOTECHNOLOGY	Prof. Dr. Nihal DOĞRUÖZ GÜNGÖR Hilal ERDOĞAN

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assis. Prof . Dr. Kalayanee Shaikh,**	1	A SIMULATION OF BASIC CONSCIOUSNESS PROCESSES	Nabila Charkaoui
		2	INVESTIGATING THE SIGNIFICANCE OF LIFE AND ITS PSYCHOSOCIAL FACTORS IN RECOVERING ADDICTS: AN INDIAN CONTEXT	Fouzia Koonmee Alsabah Anjali Koutstaal
		3	ENHANCING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE DISTRIBUTION WITHIN THAILAND'S PUBLIC SECTOR	Assis. Prof . Dr. Kalayanee Shaikh,
		4	GENDER VARIATIONS IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION	A. Aizpurua, Ghosh
		5	CULTURAL ANXIETY'S EFFECT ON STUDENTS: A STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY	Nadeem Roundy Shan Panova
		6	HEALING OR HARMING: ADDRESSING THE RE-VICTIMIZATION OF VICTIMS	Prof. Dr. Juliana Bo
		7	UNDERSTANDING ORGANIZATIONAL CHANGE THROUGH NARRATIVE THEORY: THE CASE OF MERGERS AND ACQUISITIONS	Philip T. Akhtar
		8	COMPARING ATTACHMENT STYLES OF NURSERY-RAISED CHILDREN VERSUS FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Narges Bouri
		9	A NOVEL METRIC FOR HERDING BEHAVIOR: DEVELOPMENT AND APPLICATIONS	Abdelfettah Amirat Dr. Razeghi Amina
		7		

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Olimpia Abe,**	1	TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY	Dr. Palaniappan Abbamonte
		3	RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION	Lucia Ramaswamy Assis. Prof. Dr. Olimpia Matarazzo
		4	MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD	Nigro Antunes, Matarazzo Abbamonte,
		5	INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION-MAKING	A. Hassad Arthur
		6	EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Assis. Prof. Dr. Olimpia Abe, Ivana Minoru
		7	ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS	Hiroshi Matarazzo Baldassarre Nakayama
		8	INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS	Rossi Yan
		9	A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS	Rui Coito Fernando V.

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Dorota Rucińska**	1	EXPLORING IRISH IDENTITY: MANIFESTATIONS OF 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY	Rafik Massoudi
		2	DISASTER TOURISM: EXPLORING DARK TOURISM THROUGH NATURAL CALAMITIES	Dr. Dorota Rucińska
		3	THE INTERPLAY OF DEMOCRATIZATION AND MARKET LIBERALIZATION ON ANTI-CORRUPTION EFFORTS IN INDONESIA	Ahmad Naghizadeh
		4	CULTURAL AND ARTISTIC TRANSFORMATION DURING THE MODERNIZATION ERA OF KING RAMA VI	Weena Eiamprapai
		5	CREATING INNOVATIVE EVENTS THROUGH A DECONSTRUCTIVIST LENS	Maryam Kim Mahmood Khoirul
		6	IDENTITY RECONSTRUCTION: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY DURING TRANSITIONAL PERIODS	Katerina Umam Antoniou
		7	IMPACT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON ENHANCING INDEPENDENCE FOR INDIVIDUALS WITH SEVERE DISABILITIES: A STUDY OF VOCATIONAL REHABILITATION IN SOUTH KOREA	Dr. Soungwan Memarian,
		8	THE RELATIONSHIP BETWEEN CAPITAL ACCUMULATION AND UNEMPLOYMENT IN NAMIBIA, NIGERIA, AND SOUTH AFRICA	Prof. Dr. Abubakar Shakeela
		9	STRATEGIES FOR MANAGING WATER CRISIS IN TOURISM-DEPENDENT COMMUNITIES	Dikko Aishath

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assis. Prof. Bruno Aboutaleb**	1	EXAMINING THE IMPACTS OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: A FEMINIST PERSPECTIVE STUDY	Zairunisha
		2	ADDRESSING THE ABUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY	PHD . Student Niroobakhsh Ojo
		3	EXPLORING SOCIAL STRUCTURES, INVOLUNTARY RELATIONSHIPS, AND URBAN POVERTY DYNAMICS	Mahmood Ibraheem
		4	FACILITATING KNOWLEDGE TRANSFER THROUGH THE TRANSLATION OF TECHNICAL TEXTS	Ahmed Tajudeen Alaoui
		5	INVESTIGATING THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON WEAVING PATTERNS IN OMAN	Ahmed Al-Zadjali Zahra
		6	APPROACHES TO MANAGING COMPLEXITY IN COMPLEX SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATIONS	Hycham Barrere Assis. Prof. Bruno Aboutaleb
		7	EUROPE'S ROLE IN PROMOTING LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE: AN INTERNATIONAL PERSPECTIVE	Dr. Sarah Monsuez
		8	UNDERSTANDING OUT-MIGRATION METHODOLOGIES IN GEORGIA	Lec. Dr. Lnenicka Shorena
		9	A COMPREHENSIVE EXAMINATION OF OPEN DATA PORTALS AS EMERGING PUBLIC E-SERVICES	Assis. Prof. Dr. Martin Tsiklauri

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Ruiz Bhim**	1	THE IMPACT OF ORGANIZATIONAL DYNAMIC CAPABILITIES ON INNOVATION PERFORMANCE	Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
		2	A COMBINED PARTICLE SWARM OPTIMIZATION AND NELDER-MEAD ALGORITHM FOR CALIBRATING THE NELSON-SIEGEL-SVENSSON MODEL	Sofia Aboulaich Rachid Ellaia, Rajae Ayouche
		3	THE EFFECTS OF OIL PRICE FLUCTUATIONS ON RENEWABLE ENERGY INVESTMENT	Osamah A. Alsayegh
		4	LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE COLOMBIAN HEALTHCARE SYSTEM	Erika Singh Ortiz Nestor
		5	IDENTIFYING BARRIERS TO LEAN IMPLEMENTATION IN INDIAN MANUFACTURING INDUSTRIES	Assoc. Prof. Dr. Ruiz Bhim
		6	ENHANCING LOCAL PRODUCTS: THE ONE VILLAGE ONE PRODUCT APPROACH AND CUSTOMER SATISFACTION	Assoc. Prof. Drt. Wardoyo Sabauri,
		7	ANALYZING THE DECLINE OF ENGINEERING FIRMS DURING THE FINANCIAL CRISIS	Dr. Humairoh Levan
		8	CONSUMER BEHAVIOR MODELS: THE ROLE OF EMOTIONS IN DECISION MAKING	Dr. Mikel Vukelic Assis. Prof. DR. López Galetic,

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Haya Y Alobaid**	1	COMPETENCE-BASED EDUCATION FOR PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA	Volker Koch
		2	FORMULATING AN AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR DEVELOPING MARKETS	Assoc. Prof. Dr. Bita Kummamuru Azadeh Tahriri Arash Maddahi,
		3	FACTORS INFLUENCING PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY REGIME	Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal
		4	EFFECTS OF MOTIVATION, TRUST, AND CULTURAL DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING VIA EMAIL	Dr. Said Lotfi Al Saifi
		5	ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN EMERGING MARKETS	Assoc. Prof. Dr. Bita Kummamuru Zeynab Abdullah Aghel
		6	CHALLENGES AND BARRIERS IN ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS OF KUWAITI FIRMS	Assoc. Prof. Dr. Haya Y Alobaid
		7	SUPPLY CHAIN PLANNING WITH A FOCUS ON RISK AND ENVIRONMENTAL GOALS	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	ETHICAL GOVERNANCE AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN NETWORK MARKETING ORGANIZATIONS	Venugopal Mashayekhi,
		9	THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: INSIGHTS FROM IRAN	Assoc. Prof. Dr. Bita Kummamuru Hamid Kalhornia

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN**	1	EĞİTİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
		2	BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL YALNIZLIK ALGILARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
		3	ÇİZİMLER YOLU İLE KAVRAMSAL YANILGILAR BERİLLENEBİLİR Mİ?	Prof. Dr. Güldem DÖNEL AKGÜL Dr. Öğrt. Üyesi Adem KENAN İpek ŞAHİN
		4	ERZİNCAN'DA ORGANİK TARIM YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğrt. Üyesi Adem KENAN Prof. Dr. Güldem DÖNEL AKGÜL İpek ŞAHİN Mine TAŞKIN
		5	RİCHARD BACH'IN "MARTI JONATHAN LİVİNGSTON" ADLI ESERİYLE SAFAİ'NİN "MARTI JONATHAN'DAN YÜN ATAN MARTI' YA" ADLI ESERİNİN TÜRKÇE EĞİTİMİNDEKİ TEMA/İLETİLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	Prof. Dr. ŞENER DEMİREL Yüksek Lisans Öğrencisi DİLBER DİDEM CENGİZ
		6	3B YAZDIRMA TEKNOLOJİSİ KULLANIMININ EĞİTSEL ALANLARA YANSIMALARI: OKUL VE KÜTÜPHANELER	Dr. Öğr. Üyesi Okan YETİŞENSOY
		7	COMPARISON OF THE OUTCOMES IN THE SCIENCE TEACHING PROGRAM IN TERMS OF HEALTH EDUCATION BY YEARS	Ph.D. Students, ECE ALTAY Dr. Öğretim Üyesi, ASLI SADE MEMİŞOĞLU
		8	MESLEKİ CANLILIK ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMA	Demet CENGİZ GÜR Prof. Dr. İdris ŞAHİN

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Prof. Dr. ERDEM ÜNVER**	1	SANAT, BİLİM, TEKNOLOJİ ve BÜYÜ İLİŞKİSİ ÜZERİNE	Prof. Dr. ERDEM ÜNVER
		2	BASIC COMPONENTS IN KINETIC TYPOGRAPHY WORKS	Dr. Öğr. Üyesi ANIL SARIKAVAK
		3	COFFEE AND THE SOCIAL VALUE OF COFFEE	Assist. Prof. Dr. Gizem Sultan KAMAN Assist. Prof. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		4	EVALUATION OF THE TOURİSM POTENTIAL OF GASTRONOMY CITIES WITHIN THE UNESCO CREATİVE CITIES NETWORK	Assist. Prof. Dr. Gizem Sultan KAMAN Assist. Prof. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		5	ANADOLU'DA ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ: TANRILAŞTIRILAN İMPARATORLAR	Öğr.Gör. Deniz GÜÇLÜ
		6	APPLICATIONS OF REFLECTIVE/SHINY/PHOSPHORESCENT FOILS USED IN TRANSFER PRINTING TECHNIQUE	Doç. Dr., MEHMET ZAHİT BİLİR
		7	PERFORMANCE OF VARIOUS FOILS USED IN TEXTILE PRINTING DESIGN WITH PLOTTER CUTTING	Doç. Dr., MEHMET ZAHİT BİLİR
		8	ROGER BALLEN FOTOĞRAFLARINDA ÖTEKİ'NİN TEMSİLİ	Doçent, EREN GÖRGÜLÜ
		9	ÖLÜMÜN TEKİNSİZ İMGELERİ: SAVAŞ FOTOĞRAFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doçent, EREN GÖRGÜLÜ

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr.Yalçın KARAGÖZ**	1	COLORFUL GENRES IN THE CREATION OF AZERBAIJAN ASHIQ AND POETS OF THE XIX-XX CENTURIES (Based on M. Huseynova's creativity)	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade Nazrin Mustafazade
		2	EVLİLİK BİRLİĞİNDE MAL REJİMİ SEÇİMİ	Doç. Dr. İsmail ATAMULU Ozan Arif KARAKUŞ
		3	ÜÇÜNCÜ KİŞİ LEHİNE MEŞRU SAVUNMA	Dr. Araştırma Görevlisi Dilek Güler
		4	DERNEKLERİN, ZORUNLU ORGANLARIN OLUŞTURULMASINDAN ÖNCEKİ DÖNEMDE EHLİYET DURUMU VE HUKUKİ İŞLEMLERİ İLE DİĞER FİİLLERİNDEN SORUMLULUK	Dr. Öğr. Üyesi, HÜSEYİN BOZOK
		5	HAKSIZ FİİLE TEŞVİK EDENİN TAZMİNAT SORUMLULUĞU	Dr. Öğr. Üyesi, HÜSEYİN BOZOK
		6	E-SAĞLIK OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN HASTA-HEKİM YÖNELİM TUTUMUNA ETKİSİ	Prof. Dr.Yalçın KARAGÖZ Dr.Öğr. Üyesi. Mustafa FİLİZ
		7	AŞI REDDİNİN TÜRKİYE'DEKİ AŞI POLİTİKALARINA ETKİSİ: BİR POLİTİKA ANALİZİ	Dr.Öğr. Üyesi. Mustafa FİLİZ Prof. Dr.Yalçın KARAGÖZ
		8	RECORDING AND PROTECTION OF TRADITIONAL CHILDREN'S PLAYS IN BINGOL	Evin BALUKEN Doç. Dr. Mehmet YAZICI
		9	TEKİRLER GÖLETİ'NİN (NALLIHAN-ANKARA) SU KALİTESİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Ekrem MUTLU

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Öğr. Üyesi KADRİ KURT**	1	A SOLUTION PROPOSAL IN THE FIELD EQUATIONS OF GRAVITY	Dr. Öğr. Üyesi KADRİ KURT ŞÜKRÜ GÜNEŞ
		2	Some Diophantine Equations Involving Repdigits and Powers of Two or Five	Dr. Fatih ERDUVAN
		3	FAKÜLTELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ DEĞERLENDİRMEK İÇİN PLİTOJENİK KÜMEYE DAYALI YENİ BİR KARAR VERME MODELİ	Arş. Gör. İsmail AKARGÖL Prof. Dr. Hülya TORUN
		4	IDENTIFICATION OF SOURCE FUNCTION IN TIME FRACTIONAL DIFFUSION PROBLEM BY LAPLACE TRANSFORM AND DAFTARDAR-GEJJI AND JAFARI ITERATION METHOD	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMIR
		5	ON THE FRACTIONAL FORNBERG-WHITHAM EQUATION BY SHEHU VARIATIONAL ITERATION METHOD	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMIR
		6	DETERMINATION OF ENERGY RESOLUTION AND EFFICIENCY OF NAI(TL) DETECTOR USED IN GAMMA SPECTROSCOPY SYSTEM	Pınar İsel Esra Kaya Latife Sahin Ela Ganioğlu

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Doç.Dr.Filiz YANGILAR**	1	BİTKİSEL VE HAYVANSAL SÜTLER	Doç.Dr.Filiz YANGILAR
		2	YEME BOZUKLARININ PATOGENEJİNDE VE TEDAVİSİNDE MİKROBİYOTANIN ROLÜ	Doç.Dr.Filiz YANGILAR
		3	AMBULANS TERCİH NEDENLERİ VE ETKİLERİ	Öğr. Gör. Esra YURT
		4	KAHRAMANMARAŞ'TAKİ MARKETLERDE SATILAN ŞİŞELENMİŞ DOĞAL MADEN SULARINI TÜKETEN İNSANLARIN YAŞAM BOYU KANSER RİSKİ	Dr. SERDAR GÜMBÜR
		5	SÖĞLE TULUM PEYNİRİNİN BAZI KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ	Yüksek Gıda Mühendisi, Havva GÜLERYÜZ Doç. Dr. Şenol KÖSE
		6	SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNDE LAKTOZ İNTOLERANSI	Dr. Öğretim Üyesi, İBRAHİM ALTUN
		7	SÜTÇÜLÜK ARTIKLARINI DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ	Dr. Öğretim Üyesi, İBRAHİM ALTUN

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Research Assistant Dr, Fulya ISLEK**	1	EVALUATION OF EXTREME WIND CLIMATE IN AN ENCLOSED BASIN BASED ON 8 DECADES	Research Assistant Dr, Fulya ISLEK
		2	HARDNESS CHANGES OF HARDOX 500 AND AISI 430 STEEL WELDED BY CMT AND GMAW WELDING	Erdal BULUT Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Engin KOCADAĞİSTAN
		3	CAM ELYAF TAKVİYELİ EPOKSİ MATRİSLİ SANDVİÇ KOMPOZİTİN KÜRLENME ANALİZİ	Nihal PUHURCUOĞLU Yusuf ARMAN
		4	YARA ÖRTÜ MALZEMESİ KULLANIMINA YÖNELİK OLARAK POLİKAPROLAKTON/POLİDOPAMİN/Ag NANOPARÇACIK HİBRİT NANOFİBER SİSTEMLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Mücahit Enes ATABEY Doç.Dr., Aslı YILMAZ Doç.Dr., Mehmet YILMAZ
		5	MOBİLYA ÜRETİM TESİSİ BAZA KASA OTOMASYON HATTINDA VERİMLİLİK ÇALIŞMASI	Hayriye TAŞKINER Prof. Dr., Sinem KULLUK
		6	MANGAN KATKILI BOR NİTRÜR NANOMATERYALİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Lisanas Öğrencisi, Aygül BELGE Dr. Öğretim Üyesi, Kadri KURT
		7	KATLI KONUT GELİŞİMİNİN İRDELENMESİ: MALATYA ÖRNEĞİ	Mimar xHacı İbrahim ERDOĞAN Prof. Dr. Çiğdem Belgin DİKMEN
		8	KATLI KONUT CEPHELERİNİN MALATYA ÖRNEĞİNDE İRDELENMESİ	Mimar xHacı İbrahim ERDOĞAN Prof. Dr. Çiğdem Belgin DİKMEN
		9	KENTSEL DÖNÜŞÜM: BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK YOLCULUĞU	ALİ BÖGE Doç. Dr. Gülay DEMİR

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr., İPEK BALIKÇI ÇİÇEK Dr., ŞEYMA YAŞAR**	1	ARTIFICIAL NEURAL NETWORK BASED MODELING STUDY TO DETERMINE THE FACTORS THAT POSE A RISK OF HEART ATTACK	Zeynep Küçükakçalı Şeyma Yaşar İpek Balıkçı Çiçek
		2	ANALYZING AND INTERPRETING THE RISK FACTORS THAT CAUSE LUNG CANCER WITH MACHINE LEARNING METHODS	Zeynep Küçükakçalı İpek Balıkçı Çiçek Şeyma Yaşar
		3	THE CLASSIFICATION OF HIGH BLOOD PRESSURE IN PREGNANT WOMEN USING BAGGING ENSEMBLE LEARNING METHOD AND DETERMINATION OF POSSIBLE RISK FACTORS	Dr., ŞEYMA YAŞAR Dr., ZEYNEP KÜÇÜKAKÇALI Dr., İPEK BALIKÇI ÇİÇEK
		4	PREDICTING DIABETES IN WOMEN AND IDENTIFYING ASSOCIATED FACTORS WITH THE MACHINE LEARNING MODEL BAGGEDCART	Dr., ŞEYMA YAŞAR Dr., İPEK BALIKÇI ÇİÇEK Dr., ZEYNEP KÜÇÜKAKÇALI
		5	IDENTIFYING ASSOCIATIONS BETWEEN RISK FACTORS FOR DIABETES USING A RELATIONAL CLASSIFICATION APPROACH	Dr., İPEK BALIKÇI ÇİÇEK Dr., ZEYNEP KÜÇÜKAKÇALI Dr., ŞEYMA YAŞAR
		6	PREDICTING CARDIOVASCULAR DISEASE AND IDENTIFYING POTENTIAL RISK FACTORS WITH MACHINE LEARNING METHODS	Dr., İPEK BALIKÇI ÇİÇEK Dr., ŞEYMA YAŞAR Dr., ZEYNEP KÜÇÜKAKÇALI

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assis. Prof. Dr. Saule Nassif**	1	ASSESSMENT OF TRAFFIC CONDITIONS AND PREFERRED ENTERTAINMENT FOR DISTRACTION	Yoon-Hyuk Choi
		2	A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF POLITICAL DEFECTIONS IN INDIA	Dr. Diya Vien Lec. Prafulla C. Shashkova
		3	THE CONSTITUTIONAL COURT OF RUSSIA: LIMITATIONS ON CITIZENS' RIGHTS AND BANKING SECRECY	A. V. Mishra
		4	RECOGNITION AND PROTECTION OF INDIGENOUS COMMUNITIES IN INDONESIA	Sarkar Triyanto, Permata Hartanto
		5	THE NECESSITY FOR NATIONAL SPACE LAWS IN SPACEFARING COUNTRIES	Prof. Dr. Muhammad Rima Yang Naveed
		6	HUMAN RIGHTS AND CONSTITUTIONAL LAW IN ARMED CONFLICTS	Antonios Caixia Maniatis
		7	FORENSIC ANALYSIS OF SALIVA STAINS ON EVIDENCE AFTER LAUNDERING	Assis. Prof. Dr. Saule Nassif
		8	OVERCOMING OBSTACLES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE FOR COURT ACCEPTANCE	Lilian Mussabekova Noronha
		1	THE EUROPEAN UNION'S ROLE IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Georgiev
		2	ANTI-CORRUPTION MEASURES IN THE CONTEXT OF MIGRATION WAVES IN EUROPE	Assoc. Prof. Dr. Shkreli Deliversky

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Luna Shamieh**	1	ADVANCING GENDER EQUITY IN ISLAM THROUGH CONTEXTUAL INTERPRETATIONS	Dr. Ali Akbar
		2	BA'ALBAKĪ'S IMPACT ON LEBANESE WOMEN WRITERS IN THE MID-20TH CENTURY	Khaled Ismelina Igbaria Farouk
		3	HUMAN-ENVIRONMENT INTERACTIONS THROUGH THE LENS OF ENVIRONMENTAL ETHICS	Mella Farma Rahayu
		4	THE ROLE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT IN HUMAN RIGHTS PROTECTION	Aleksandra Chiniaeva
		5	EISENHOWER'S FAREWELL ADDRESS: INITIAL AND LONG-TERM COMMUNICATION IMPACTS	B. Kuiper
		6	ENSURING HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES DURING ASYMMETRIC CONFLICTS	Dr. Luna Shamieh
			DEVELOPING A CREDIBILITY SCALE FOR NEW MEDIA: A MULTIFACETED APPROACH	Hanaa Schiffauerova
			GENDER DISPARITIES IN ACADEMIC OUTPUT, FUNDING, AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Assis .Prof. Dr. Andrea Saleh
		7	THE SWISS SCIENTIFIC SOCIETY AND ITS ROLE IN SUPPORTING DEVELOPING COUNTRIES	Jawad Oyewumi,

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr. Yen Chung-Ruey**	1	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Yahia I. Mohamed Ahmed I. Marzouk Mohamed A. Yacout
		2	EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	Dr. Nguyen Minh Tuan prof. Dr. Yen Chung-Ruey
		3	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	Jafar Khan Kasi Ajab Khan Kasi Muzamil Bokhari
		4	INHIBITORY EFFECT OF HELICHRYSUM ARENARIUM ESSENTIAL OIL ON THE GROWTH OF FOOD CONTAMINATED MICROORGANISMS	Assoc. prof. Dr. Ali Mohamadi Sani
		5	STATISTICAL MODELING FOR PERMEABILIZATION OF A NOVEL YEAST ISOLATE FOR B-GALACTOSIDASE ACTIVITY USING ORGANIC SOLVENTS	Shweta Kumari Parmjit S. Panesar Manab B. Bera
		6	ISOLATION AND IDENTIFICATION FIBRINOLYTIC PROTEASE ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN SHAH ALAM	Mohd Sidek Ahmad Zainon Mohd Noor Zaidah Zainal Ariffin
		7	INFLUENCE OF THE FIELD TYPE (MOUNTAIN AND PLAIN) ON THE CUPRIC STATUS OF LAMBS	lecture Mouna Mallem, Assis. Prof. Dr. Majid Tlidjane

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Tsuneyuki Namekata Dr. Yoko Namekata**	1	A STUDY OF GENERAL ATTACKS ON ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME FIELD AND BINARY FIELD	Tun Myat Aung Ni Ni Hla
		2	INTEGRATED ACOR/IACOMV-R-SVM ALGORITHM	Hiba Basim Alwan Ku Ruhana Ku-Mahamud
		3	SOLAR-INDUCTED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM	Assis. Prof. Dr. Goran Djukanovic Prof. Dr. Goran Popovic
		4	AUTOMATED JAVA TESTING: JUNIT VERSUS ASPECTJ	Manish Jain, Dinesh Gopalani
		5	EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Tsuneyuki Namekata Yoko Namekata
		6	EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Dr. Tsuneyuki Namekata Dr. Yoko Namekata
		7	MODELING AND ANALYZING THE WAP CLASS 2 WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL USING EVENT-B	Phd. Can. Rajaa Filali Assoc. Prof. Mohamed Bouhdadi

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**M. Vanitha Lakshmi**	1	BIOMECHANICAL MODELING AND SIMULATION: COMPARING HUMAN ARM MOTION TO ENHANCE ASTRONAUT TASKS DURING EXTRA VEHICULAR ACTIVITY	Yash Gupta Vardhan
		2	ASSESSMENT OF DATA MINING TECHNIQUES IN PREDICTING SOFTWARE RELIABILITY PERFORMANCE	Pradeep Wahid , Abdul Kumar
		3	ENHANCING VOWEL SPEECH VIA PITCH AND FORMANT FREQUENCY ANALYSIS	M. Vanitha Lakshmi
		4	LONG-TERM ANALYSIS OF PROFITABILITY ESTIMATION WITH A FOCUS ON BENEFITS	Stephan Lahl , Printz Kristina , René Jeschke , Vossen Sabina
		5	ADVANCEMENT: AUTOMATIC CALIBRATION FRAMEWORK FOR HYDROLOGIC MODELING VIA APPROXIMATE BAYESIAN COMPUTATION	J. M. Goonetilleke , B McGree
		6	FOSTERING STUDENT SUCCESS: PROMOTING CYBERSECURITY AWARENESS IN EDUCATION THROUGH LABS AND COMPETITIONS	Dr. Teymourlouei Haydar
		7	EXPLORING AN INNOVATIVE CLOUD MODEL: BRIDGING THE GAP BETWEEN PHYSICAL AND VIRTUALIZED BUSINESS ENVIRONMENTS FROM THE CUSTOMER'S PERSPECTIVE ,	Asim Majeed, Mak Rehan Bhana, Prof. Dr. Rebecca Bolia, Nizam Goode , Mike illiams
		8	ENHANCEMENTS TO THE DIFFRACTIVE DETECTOR CONTROL SYSTEM OF ALICE FOR RUN-II AT THE LARGE HADRON COLLIDER	Monzó Hernández, M. León Martínez

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Assis. Prof. Dr. Sunkar Saraswati**	1	DECLINE IN BIODIVERSITY OF HYRCANIAN FOREST DUE TO COAL MINING ACTIVITIES	Mahsa Kooch , Seyed Hojjati , Tavakoli Yahya
		2	EXPLORING FACTORS INFLUENCING THE SUCCESS OF HIGH CONSERVATION VALUE AREAS IN OIL PALM PLANTATIONS: A PRELIMINARY STUDY	Yanto Kwatrina , Santosa Rozza Tri
		3	UTILIZING BITUMINARIA BITUMINOSA (L.) STIRTON AND MICROBIAL BIOTECHNOLOGIES FOR REVITALIZING DEGRADED PASTORAL LANDS: A CASE STUDY IN THE MIDDLE ATLAS OF MOROCCO	O. Zennouhi, Mderssa Ibijbijen, Bouiamrine Nassiri
		4	COMPARATIVE ANALYSIS OF THIRD-GENERATION RESEARCH DATA FOR ASSESSING SOLAR ENERGY POTENTIAL	Claudineia Teresa , Elison Jardim , Luciane Rafael. Brazil Salvi, Bierhals Haag
		5	POULTRY MANURE-DERIVED BIOCHAR AS SOIL AMENDMENT FOR RECLAIMED SANDY SOILS IN ARID AND SEMI-ARID REGIONS	Mohamed Hammam
		6	DETERMINING SOIL LOSS BY EROSION ACROSS VARIOUS LAND COVER CATEGORIES AND SLOPE CLASSES IN BOVILLA WATERSHED, TIRANA, ALBANIA	Valmir Fran , Baloshi Gjoka, Nehat Toromani , Çollaku Elvin
		7	MAPPING THE SPATIAL VARIABILITY OF BTEX CONCENTRATIONS AT A SOUTH AFRICAN INTERNATIONAL AIRPORT	Dr. Raeesa Johnson , Ryan S. Moolla
		8	LOCAL DAYAK PERSPECTIVES ON WILDLIFE IMPACT FROM OIL PALM DEVELOPMENT	Assis. Prof. Dr. Sunkar Saraswati, Santosa

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Prof. Dr. Hiroshi leno Ikeda**	1	THE EFFICACY OF COGNITIVE BEHAVIORAL INTERVENTION IN MITIGATING SOCIAL AVOIDANCE AMONG VISUALLY IMPAIRED STUDENTS	Mohamed Elsherbiny
		2	EXAMINING LEARNER FEEDBACK ON THE ADAPTED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A CRITICAL PSYCHOLOGICAL ANALYSIS	Mokgadi Mukuna Moletsane-, Robert Kananga Kekae
		3	FACTORS INFLUENCING RECYCLING PARTICIPATION IN KOTA KINABALU, MALAYSIA: MOTIVATIONS AND CHALLENGES ,	Jasmine Adela Mutang, Chua Reok, Bahar Ferlis, Madlan Lailawati
		4	THE IMPACT OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE STUDENTS	Assis. Prof. Dr. Marzieh Shoushtari Talebzadeh
		5	EXAMINING SL WRITING PROFICIENCY AND SL SENSITIVITY IN WRITING TASKS: COMPARING NOVICE AND PROFICIENT WRITERS IN A NON-ENGLISH SECOND LANGUAGE CONTEXT	Figueiredo Alves Martins, C. Silva, C. Simões
		6	MODELING COGNITIVE AND BEHAVIORAL CHALLENGES IN AN UNDERREPRESENTED GROUP THROUGH A HIERARCHICAL APPROACH	Zhidong Zhi- Zhang, Zhang Chao
		7	HOW MUSICAL NOTATION READING COMPARES TO ALPHABET READING: IMPLICATIONS FOR TEACHING MUSIC TO DYSLEXIC STUDENTS	Dr. Geiger Ora
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHTTIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN	Prof. Dr. Hiroshi leno Ikeda

ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 12-14, 2024 - Diyarbakir Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
12 Temmuz / July 12, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. Anne-Margré C. Vink**	1	EXPLORING VMAT ALGORITHMS AND DOSIMETRY: AN INVESTIGATIVE APPROACH	Assis. Prof. Dr. Amone. Taqaddas
		2	ADDRESSING AUTISM SPECTRUM DISORDER: A KEY CHALLENGE IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	Rana Zeina, Laila Ayadhi, Bashir Shahid
		3	SEROLOGICAL IGG TESTING FOR DIAGNOSIS OF DIET-INDUCED CONDITIONS AND EFFICACY MONITORING IN CANINES	Prof. Dr. Anne-Margré C. Vink
		4	GENETIC VARIABILITY AND HAPLOTYPE ANALYSIS OF THE ORGANIC CATION TRANSPORTER 1 GENE IN THE ZULU POPULATION OF SOUTH AFRICA	N. Hoosain, Modela Du Plessis, Minao. Benjeddou
		5	EFFECTS OF LOWER BODY POSITIVE PRESSURE TRAINING ON BODY COMPOSITION IN OBESE CHILDREN	Basant Refay, Nabeel T. Faiad
		6	HOW THE BEHAVIORAL TRAITS OF AUTISM INFLUENCE COGNITIVE SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER	Rana Zeina, Laila Ayadhi, Shahid M. Bashir
		7	MULTI-ORGAN PRESENTATION IN NEONATAL LUPUS ERYTHEMATOSUS (REPORT OF TWO CASES)	Lubis Widayanti R., Z. Hikmah
		8	EXPLORING SEXUAL PRACTICES AND CONDOM ATTITUDES AMONG INJECTING DRUG USERS IN HAI PHONG, VIETNAM: INSIGHTS FROM QUALITATIVE RESEARCH	Tanvir Ahmed, N. Thanh Long, Phan T. Stewart, Donald E. Huong

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Contents

KUR'ÂN'DA GEÇEN "MEHCÛR" KELİMESİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME (Furkân Sûresi 25/30.ayet Örneği) 1

ZEMAHŞERÎ'NİN, NEVÂBİĞU'L-KELİM'DE AYETLERE İŞARET ETTİĞİ AFORİZMALARINA DAİR BAZI ÖRNEKLER 9

MÜFESSİR TÂHİR B. ÂŞÛR'UN DEMİRLE İLGİLİ ÂYETLERE YAKLAŞIMI 22

MÜZİĞİN EGZERSİZ YOĞUNLUĞU VE PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ROLÜ 46

KRONOTİP VE ANTRENMAN PLANLAMASI: PERFORMANS ARTIŞI İÇİN ZAMANLAMANIN ÖNEMİ 58

TÜRKÇE EĞİTİMİ BAĞLAMINDA CAHİT ZARİFOĞLU'NUN YÜREKDEDE İLE PADİŞAH ADLI ESERİNDEKİ TEMEL DEĞERLER 69

ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK TUTUMLARININ ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEKLEMİ 82

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK TUTUMLARI: BİR DOKÜMAN ANALİZİ ÇALIŞMASI 91

ÇOCUĞA YÖNELİK ŞİDDETİN TÜRKİYE'DE YAZILI BASINA YANSIMASI 100

DİYALOJİK İLETİŞİMDE ÜNİVERSİTE WEB SAYFALARI ANALİZİ 111

ROUSSEAU VE ÖZGÜRLÜK 121

ÇOCUĞA YÖNELİK İHMAL İLE İLGİLİ EBEVEYN ALGILARI 131

TİPİK GELİŞİM GÖSTEREN ÇOCUKLARIN ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE YÖNELİK ALGILARI 143

TÜRKÇEDEKİ +LIK EKİNİN İŞLEVLERİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR 154

JEAN JACQUES ROUSSEA'NUN "EMİLİE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE" ADLI YAPITININ EĞİTİM FELSEFESİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ 165

M.KAŞĞARININ "DIVAN"INDA IŞLƏNƏN OMONIMLƏR 185

HALİDE EDİP ADIVAR'IN *HANDAN* İSİMLİ ROMANINDA KADIN GÖRÜNÜMLERİ 192

EMİLE'İ TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN OKUMAK 202

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA ÖNE ÇIKAN MEKÂN ALGISI 214

EFFECTIVENESS OF INFLUENCER MARKETING : A LITERATURE REVIEW 226

EFFECTS OF INFLUENCER MARKETING ON BRAND ATTITUDE AND PURCHASE INTENTION THROUGH PARASOCIAL RELATIONSHIP AND ELECTRONIC WORD OF MOUTH COMMUNICATION 241

HAVAYOLU ŞİRKETLERİNİN FİRMA İMAJININ MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE VE MÜŞTERİ SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI 251

LOJİSTİK KAVRAMINA BİR BAKIŞ 264

DEPOLAMA 279

EĞİTİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ 293

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL YALNIZLIK ALGILARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 298

RİCHARD BACH'IN "MARTI JONATHAN LİVİNGSTON" ADLI ESERİYLE SAFAİ'NİN "MARTI JONATHAN'DAN YÜN ATAN MARTI' YA" ADLI ESERİNİN TÜRKÇE EĞİTİMİNDEKİ TEMA/İLETİLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI 305

3B YAZDIRMA TEKNOLOJİSİ KULLANIMININ EĞİTSEL ALANLARA YANSIMALARI: OKUL VE KÜTÜPHANELER 320

COMPARISON OF THE OUTCOMES IN THE SCIENCE TEACHING PROGRAM IN TERMS OF HEALTH EDUCATION BY YEARS 329

KİNETİK TİPOGRAFİ TASARIMINDA TEMEL BİLEŞENLER 350

ANADOLU'DA ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ: TANRILAŞTIRILAN İMPARATORLAR 370

ÖLÜMÜN TEKİNSİZ İMGELERİ: SAVAŞ FOTOĞRAFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 385

ROGER BALLEN FOTOĞRAFLARINDA ÖTEKİ'NİN TEMSİLİ 395

XIX-XX ƏSR AZƏRBAYCAN AŞIQ VƏ EL ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞINDA JANR RƏNGARƏNGLİYİ 404

ÜÇÜNCÜ KİŞİ LEHİNE MEŞRU SAVUNMA 411

E-SAĞLIK OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN HASTA-HEKİM YÖNELİM TUTUMUNA ETKİSİ 424

AŞI REDDİNİN TÜRKİYE'DEKİ AŞI POLİTİKALARINA ETKİSİ: BİR POLİTİKA ANALİZİ 431

BİNGÖL'DE GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARININ AYDEDİLMESİ VE KORUNMASI 440

TEKİRLER GÖLETİ'NİN (NALLIHAN-ANKARA) SU KALİTESİNİN İNCELENMESİ 455

TEKSTİL BASKI TASARIMINDA KULLANILAN ÇEŞİTLİ FOLYOLARIN PLOTTER KESİM PERFORMANSLARI . 469

TRANSFER BASKI TEKNİĞİNDE KULLANILAN YANSIMALI/PARLAK/FOSFORLU FOLYO UYGULAMALARI . 481

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

KUR'ÂN'DA GEÇEN "MEHCÛR" KELİMESİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME (Furkân Sûresi 25/30.ayet Örneği)

Hacı Çiçek[•]

Özet

Beşeriyetin başlangıcından itibaren vahiy menşeli kutsal kitapların ve onları temsil eden davetçilerin yegâne işlevini, insanları tevhid inancına çağırıp farklı nesnelerin kutsamalarından kurtarma şeklinde formüle etmek mümkündür. Durum bu merkezde iken genellikle toplumu yönlendiren, Kur'ân'ın mele' ve mütrefin diye nitelediği hem öncü sosyal grup hem onların yönlendirdiği insanlar tarafından kutsal metinlerin tepkilere maruz kaldığı, merkeze alınmadığı bir gerçektir. Kur'ân, bu tepkisel olayı "mehcûr" kavramıyla tanımlamıştır. Hz. Muhammed'in, "*Rabbim, kavmim bu Kur'ân'a büsbütün ilgisiz kaldı*" şeklinde Allah'a şikâyeti, bu kavram ile vurgulanmıştır (Furkân 25/30). Hz. Muhammed'in bu ifadesi, kutsal metinlere ilgisizliğin sadece kendi dönemine ait olduğu söylenemez. Çünkü Kur'ân'ın diğer ayetlerinden bütün dönemlerdeki peygamberlerin ve topluma sundukları ilahî öğretilerin aynı tepkiye maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tepki göstermenin, peygamberleri inkâr etme ve onlara düşmanlık besleme, uygulamalarına muhalefet etme, kutsal metinler üzerinde düşünmeme, tefekkür etmeme, onlardan yüz çevirme, onların ilke ve prensiplerini kendi batıl gelenekleriyle karıştırma formunda gerçekleştiği müşahede edilmiştir. Bu çalışmada mehcûr sözcüğünün sözlük ve terimsel anlamı, ayette geçen kavmin hangi kavim olduğu, mehcûr aktivitesinin hangi şekillerde vuku bulduğu, olayın karakteristik özellikleri ele alınacak, analiz edilecektir.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Peygamberler, Kutsal Kitaplar, İlgisiz kalma.

AN EVALUATION OF THE WORD "MAHCUR" USED IN THE QUR'AN

(Example of Surah Al-Furqan, verse 25/30)

Abstract

It is possible to formulate the sole function of the holy books of revealed origin and the callers who represent them since the beginning of humanity, as calling people to the belief in monotheism and saving them from the blessings of different objects. While the situation is at this center, it is a fact that the sacred texts are subject to reactions and are not taken into the center by both the leading social group and the people they direct, which the Qur'an describes as mele' and mütrefin, which direct the society. The Qur'an defines this reactive event with the concept of "mehcûr". Hz. Mohammad's complaint to Allah, "My God, my people were completely indifferent to this Qur'an" was emphasized with this concept (Furqan 25/30). This statement of Hz. Mohammad and his lack of interest in the sacred texts cannot be said to belong only to his period. Because it is understood from other verses of the Qur'an that the prophets of all periods and the divine teachings, they presented to the society were subject to the same reaction. It has been observed that this reaction took place in the form of denying the prophets and being hostile to them, opposing their practices, not thinking about the sacred texts, not contemplating them, turning away from them, and mixing their principles and principles with their own superstitious traditions. In this study, the dictionary and terminological meaning of the word mehcûr, the tribe mentioned in the verse, the ways in which the mehcûr activity took place, and the characteristic features of the event will be discussed and analyzed.

Keywords: Tafsir/Exegesis, God, Prophets, The holy books, Indifference.

[•] Doç. Dr., Adıyaman Ünv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman, Türkiye. Assoc. Dr. Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Education (Arabic Teaching), Adıyaman, Turkey. hcicek02@hotmail.com
ORCID 0000-0003-4735-6349.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Giriş

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'i bir delil ve burhan olarak nitelediği gibi, insanların dünya ve ahiret hayatlarını ıslah etme aracı olarak indirmiştir.[1]

Kullarına karşı çok merhametli olan Yüce Allah, her topluma peygamber gönderdiğini, peygamberleri bir başına bırakmadığını, kılavuz metinlerle takviye ettiğini bildirmiştir. Durum bu merkezde iken toplumlarına oldukça merhametli davranan peygamberler inkâr edilmiş, getirdikleri metinler ise muhataplarınca dışlanmıştır. Söz konusu bu süreçte bazı peygamberler sabru sebat etmiş, bazıları ise çeşitli şekillerde Allah'a şikâyetlerini arz etmiştir. Buna dair Hz. Peygamber'in, kavminin ilahi öğretilere ilgisiz kaldığını, onları büsbütün terk ettiğini[2]; Hz. Nûh'un, rabbinden, yeryüzünde inkârcılardan kimseyi sağ bırakmamasını[3]; Hz. Musa'nın "*Rabbim, içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak edecek misin?*"[4] şeklindeki serzenişlerini örnek olarak vermek mümkündür.

İşlevi bağlamında Kur'ân, sadece okunan, okutulan, atlas kılıflara sarılan bir kitap değildir. O, müminin hayat merkezinde yer alan bir kaynaktır. Nitekim bir hadiste Kur'an'ı öğrenen, öğreten daha sonra onu bir yere asan, emirlerini göz ardı edip ona bakmayan kimse, kıyamet günü Kur'ân boynuna asılı bir şekilde gelir ve Kur'ân'ın "Ey alemlerin rabbi, bu kulun beni dikkate almadı, terk etti; benimle onun arasındaki hükmünü ver" diye şikâyette bulunacağı haber verilmiştir.[5]

Kur'ân ve onun ayetlerini tefsir edenlerin yorumları dikkatlice incelendiğinde bu hastalığın, belli bir zaman ve mekân dilimine has olmadığı, sosyal ilişkilerin başladığı ve ilahi öğretiler seslendirildiği günden itibaren, neredeyse bütün zaman ve mekânların ortak paydası olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Nitekim Kur'ân, bu hastalığın çerçevesini "*Ne zaman onlara Rablerinden bir ayet gelse, hiç düşünmeden hemen ondan yüz çevirirler*" diye çizmiştir.[6] Bu olgunun, memleketin öncü güçlerince eza ve cefa vermekle, avam tabakasınca ise alay ve ilgi duymamakla gerçekleştiği müşahede edilecektir.

---

[1] *Yûnus* 10/57; *Nahl* 16/69.
[2] Furkân 25/30.
[3] Nûh 71/26.
[4] Arâf 7/155.

[5] Dârimî, *Fedailül-Kur'ân*, 3. Bu rivayet, şu müfessirler tarafından da nakledilmiştir: Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 7/132; Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 3/277; Fahruddîn Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 24/455; ; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 13/27; Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn en-Nîsâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furkân* (Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 5/235.
[6] Enâm 6/4; Hicr 15/81; Şuarâ 26/5; Yâsîn 36/46.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Konunun analizine geçmeden önce mehcûr kelimesinin sözlük ve terim anlamını vermemiz uygun olacaktır.

1.Mehcûr Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Aslı h-c-r/ه-ج-ر olan mehcûr/مَهْجُور kelimesi sözlük manası bağlamında göçmek, göç etmek, terk etmek, bırakmak ve küsüp ayrılmak anlamlarına gelmektedir.[7] Mehcûr ise metrûk/terk edilmiş, bırakılmış şey/obje veya yer demektir. Hicret/هِجْرَةٌ, muhacir/مُهَاجِرٌ (göç eden), mahcer/مَهْجَرٌ (göç edilen yer) gibi sözcükler de aynı fiilden türemiştir.[8]

el-Hecru/ الْهَجْرُ kavramı, vasl/varma, kavuşma sözcüğünün zıddı olup, bir gaye uğruna ilk yeri ve konumu terk edip ikinci bir yere gitmektir.[9] Başka bir ifadeyle farklı amaçlarla ikincisi uğruna birinci yerden feragat etmektir. Nitekim Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye intikali için hicret denmiştir.[10] Bu itibarla Mekke, mehcûr (terk edilen yer); Medine ise mahcer (göç edilen, sığınılan yer) demektir. Çünkü muhacir Müslümanlar, beldelerindeki egemen şirk kültüründen uzaklaşmak, rahat ortamın bulunduğu yere varmak amacıyla hicret etmişlerdir.

الهَجْرُ والهِجْران kelimeleri kavramsal bağlamda kişinin bedenle, dille ve kalple başkasından ayrılıp gitmesidir.[11] Nitekim çalışmamıza esas aldığımız ayette Yüce Allah وَقَالَ الرَّسُولُ، يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هذَا الْقُرْآنَ مَهْجُوراً *"Peygamber dedi ki: Ey Rabbim, benim kavmim bu Kur'ân'ı terk edilmiş halde bıraktılar."*[12] Burada kastedilen, Hz. Peygamberin kavmi olan Kureyş'in, Kur'ân'a iman etmekten kaçınmaları, kendileriyle Kur'ân arasında uzak bir mesafe koymalarıdır.[13] Bunun yanı sıra Kureyş, onu gerçek dışı görüp sihir ve şiir gibi etiketlerle yaftalamıştır.[14]

---

[7] Ebû Nasr İsmâîl Ali b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye* (Kâhire: 1958), 2/851; Ebü'l-Hüseyin Ahmed İbn Fâris, *Mü'cemü mekâyisi'l-lüga* (Beyrût: Dârü'l-Cîyl, 1991), 1/889.

[8] Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-lüga* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/468; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga* (Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî), 6/28.

[9] Ebû Fadl Cemalüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lamî, 2005), 5/250; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.), 14/396-397; Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd el-Yemenî, *Şemsü'l-'ülûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999), 10/6879.

[10] İbn Fâris, *Mü'cemü mekâyisi'l-lüga,* 6/34.

[11] Ebû Abdürrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn* (Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 3/387; Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 833; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcilârifîn b. Nûreddîn Alî el-Münâvî, *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf* (Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 1990), 342;

[12] *Furkân* 25/30. Mehcûrun terk etme, bırakıp gitme, uzaklaşma ve uzak durma benzeri anlamlara geldiğine dair bkz. *Meryem* 19/46; *Müzzemmil* 73/10; *Müddessir* 74/5.

[13] Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 3/807.

[14] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 7/132.

Mehcûrun sözlük ve terim anlamlarını kısaca verdikten sonra onun hangi şekillerde ortaya çıktığına dair bilgi vermeye çalışalım.

2.Ayette Geçen Kavim Kimdir?

Ayette geçen kavimden kasıt, Kureyş'tir. Burada Hz. Peygamberin şikâyeti gündeme getirilmiş; onun yaşadığı bu psikolojinin Allah katındaki değeri ve kavminin hak ettiği tehdit ve azabı ifade etmektedir. Çünkü öteden beri vuku bulan Allah'ın sünneti, peygamberleri tarafından şikâyet edilen kavimlerin, çeşitli şekillerde cezaya çarpılmaları şeklinde gerçekleşmiştir.[15]

Beyzâvî (ö.685/1286), Hz. Peygamber'in, o gün veya dünyada iken hüzün ve kederini Allah'a şöyle arz edeceğini kaydetmiştir: "Allah'ım, kavmim bu Kur'an'ı mehcûr yaptı, onu terk edip atalarının dininde direndiler, insanlar anlamasın diye habire gürültü yaptılar, onun hakkında "eskilerin masalları/mitolojileri" şeklinde iddiada bulundular."[16]

3.Mehcûrun Çeşitli Şekillerde Tezahürü

Söz konusu mehcûr kavramına müfessirlerin getirdiği yorum ve anlamların oldukça farklı olduğu müşahede edilmektedir. Onlar, birbirine zıt olmayıp aksine yekdiğerini tamamlayan ifadelerdir. Bazı müfessirler, mehcûra iki[17], bazısı üç[18], bazısı beş[19], bazısı da altı anlam yüklemiştir. Ona daha fazla anlam yükleyen İbn Teymiyye el-Harrânî (ö.728/1328), Kur'ân'a ilgisiz kalmanın ve onu göz ardı etmenin şu anlamlara geldiğini belirtmiştir:

1-Mehcûrun birinci anlamı, Kur'ân'ı insanlara aktaran Hz. Peygamber'i inkâr etmek ve ona düşmanlık beslemektir.[20] İbn Teymiyye, sözünü ettiği ifadesine delil olarak وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ "*İşte biz, böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar var ettik*" ayetini getirmiştir.[21] Çünkü Hz. Peygambere düşmanlık etme, beraberinde Kur'ân'dan uzaklaşma, onu işlevsiz yapmayı getirmektedir. Başka bir ayette her peygambere insî ve cinnî şeytanlardan düşman olageldiği, onların aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldadıkları vurgulanmıştır.[22]

---

[15] Zemahşerî, *Keşşâf,* 3/277.
[16] Nasıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1418), 4/123.
[17] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 3583.
[18] Mesela Mâverdî, inkârcıların iddialarını kitaptan yüz çevirme, onda saçmalıkların bulunması ve aktüel değerler taşımaması şeklinde tasnif etmiştir. Bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn*) (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 4/143.
[19] Bkz. Şemsüddîn Ebû Abdullâh İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâid* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1973), 82-84.
[20] Takıyyuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ* (Medine: Macmau Melik Fahd li Tıbâati'l-Mushaf eş-Şerîf, 1995), 4/106.
[21] Furkân 25/31.
[22] Enâm 6/112.

2-Hz. Peygamber'in uygulamalarına muhalefet etmek de Kur'ân'ın terk edilmesi ve devre dışı bırakılması demektir.[23]

3-Kur'ân'ın mehcûriyeti anlamlarından bir diğeri de ayetleri üzerinde düşünmemek, tefekkür etmemektir.[24] Kur'ân, içindeki ilahi öğretiler konusunda düşünülmesini tavsiye etmiş, buna yanaşmayanların kalplerinin kilitli olduğunu belirtmiştir.[25] Ayetlerde insanların Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeleri gerektiği, onun Allah'tan geldiği, şayet başkasından gelmesi durumunda onda mutlaka birçok tutarsızlık ve çelişkiler bulacakları açıklanmıştır.[26]

4-Kur'an'ı işitip ondan yüz çevirmek, ona karşı lakayt davranmak da onun mehcûr bırakılması anlamına gelmektedir.[27] Nitekim günümüzde bir taraftan dillerinden "inşallah", "maşallah" kelimelerini düşürmeyen, diğer taraftan ise "İslâm'ın öğretileri, bizim sosyal, ekonomik ve kültürel hayatımıza müdahale edemez" diyenler de bu kategoride yer almaktadır.

İbn Teymiyye'nin öğrencilerinden İbn Kayyim el-Cevziyye ise (ö.751/1350), mehcûr kavramını 1-Kur'ân dinlemeyip terk etmek; 2-Ona inanıp onu okumuş olmakla birlikte hükümlerini uygulamamak ve belirlemiş olduğu helal ve haram sınırlarına riayet etmemek; 3-Hayatında itikat ve uygulamada onu hakem görmemek; 4-Üzerinde düşünmemek, onun ne kastettiğini bilme gayretinde olmamak; 5-Tüm manevi hastalık ve dertlerde ondan şifa ve deva aramamak şeklinde tanımlamıştır. Müellife göre yukarıda sayılanların hepsi Kur'ân' ı terk etmek anlamını taşımaktadır. Aralarındaki fark ise bir kısmının diğerlerine göre daha hafif olmasıdır.[28]

Kur'ân'a ilgi duymayan, ondan yüz çevirenlerin kalplerinde örtü, kulaklarında ise ağırlık bulunmaktadır. Onlar, Kur'ân'a inanmazlar. Kur'ân için "*Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir*" diyen[29] müşrikler, Hz. Peygamber'in daveti karşısında kulaklarının kapalı olduğunu söylüyor, öğretilerini "saçma haberler" şeklinde nitelendiriyorlardı.[30]

5-Mehcûrun anlamlarından biri de Kur'ân'ı, bütüncül bir formdan daha çok, lokal bağlamda uygulamak ve hakkı batılla karıştırmaktır.[31] Hakkı, batılla karıştırma ve gizleme,

---

[23] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l- fetâvâ,* 4/129.
[24] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l- fetâvâ,* 11/559.
[25] Muhammed 47/24.
[26] Nisâ 4/82; Sâd 38/29.
[27] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ,* 11/559. Ayrıca bkz. Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 3/445; Ahmed b. Mustafa Merâgî**,** *Tefsîr* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî, 1946), 19/10; Ebû Abdullâh Abdürrahmân b. Nâsır b. Abdullah b. Nâsır es-Sa'dî en-Nâsırî, *Teysîrü'l-kerîmi'r-raḥmân fî tefsîri kelâmi'l-mennân* (*Tefsîru's-Sa'dî*) (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 582; Vehbe b. Mustafa Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr* (Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 1991), 19/57.
[28] İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâid*, 82-84.
[29] Enam 6/25.
[30] İsrâ 17/46; Kehf 18/57; Fussilet 41/5.
[31] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l- fetâvâ,* 15/156.

tarihte birçok milletin ortak karakteri olmuştur.[32] Onlar, aynı zamanda çıkarları uğruna bile bile Kitab'ın bir kısmına inanmış, bir kısmını da inkâr etmişlerdir.[33]

6-Naslara muhalefet etmek, ataların geleneksel törelerine bağlılıkta ısrar etmektir.[34]

İnkâr edenler, Allah'ın indirdiğine uymaya davet edildiklerinde onların en başat cevapları "*Hayır, biz atalarımızın yaptıklarına uyarız*" olmuştur. Kur'ân, onların bu temelsiz mazeretlerine karşılık "*Ya, ataları bir şey akledemeyen ve doğru olmayan kimseler olsalar da mı?*" uyarısı olmuştur.[35]

Peygamberlerin davetine muhalefet eden ve atalarının geleneksel törelerine bağlılıkta ısrar edenler, kimi zaman geleneklerinin kendilerine yeterli olduğunu[36], kimi zaman geleneksel kültürlerine müdahale edildiği gerekçesiyle peygamberleri tehdit ettikleri[37], kimi zaman ise söz konusu geleneklerin en ideal kılavuz olduğunu iddia etmişlerdir.[38]

Allah'ın dâveti karşısında öncekilerin temelsiz gelenek ve göreneklerine sığınma mazereti, bir çobanın çağrısını duyduğu halde onun sözlerini anlamsız bir ses ve gürültü olarak algılayan sağır, dilsiz ve kör sürünün durumuna benzetilmiştir.[39]

Sonuç ve Değerlendirme

Aslı, Arapça bir kelime olan ve Kur'ân-ı Kerim'de yaklaşık otuzu aşkın kipte yer alan mehcûr kavramına müfessirlerin birden fazla anlam yüklemiştir. Bazı müfessirlerin mehcûra iki, bazısının üç, bazısının beş, bazısının da altı anlam yüklemiştir.

Kavramın anlam çerçevesini daraltan ile daha çok geniş tutan müfessirlerin yorumları, aslında birbirini tamamlar nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Kitab'ın göz ardı edilmesi, büsbütün ilgisiz bırakılması faaliyeti, bazı alimler tarafından inkârcılarla sınırlandırılmamış, aksine müminlerin ona lakayt kalması; onun sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuksal alanlarda hakem olarak görülmemesi de mehcûr olarak yorumlandığı müşahede edilmiştir. Bu görüş ve yorumların sahipleri olarak İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye, örnek olarak verilebilir.

Çalışmamızda, Hz. Peygamber'in "*"Ey Rabbim, benim kavmim bu Kur'ân'ı terk edilmiş halde bıraktılar"* sözü, her ne kadar Kureyş'i kast etmişse de bu hastalığı, belli bir

[32] Bakara 2/42.
[33] Bakara 2/85; Âl-i İmrân 3/70, 98, 101.
[34] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l- fetâvâ,* 19/262.
[35] Bakara 2/170; Enbiyâ 21/53; Şuarâ 26/74; Lokmân 31/21.
[36] Mâide 5/104.
[37] Yûnus 10/78.
[38] Araf 7/70; İbrahim 14/10; Zuhruf 43/22.
[39] Bakara 2/171.

toplum veya coğrafyayla sınırlandırmak mümkün değildir. Aksine olay, hangi zaman ve mekânda olursa olsun, aynı özelliklere sahip fıtratı kirlenmiş bütün birey ve toplumları kapsamaktadır. İslâm'ın günün koşullarına hitap etmediği, Kur'ân'ın ilke ve prensiplerinin aktüalitesini kaybettiği, sadece dönemin Arap toplumuna ait kurallar bütünü olduğu, sadece inanç, ibadet ve ahlak esaslarını içerip hiçbir ekonomik ve hukuksal hükümler taşımadığı ve bu yapıda olmadığı, güncel sosyal hayatta insanın onuruna yakışır bir karşılığının bulunmadığı gibi iddia ve düşüncelerin de Kitab'ın mehcûriyeti kapsamına girdiği söylenebilir. Sözü edilen düşüncelere sahip olanların Kitab'a inandıklarını söylemesi, durumu değiştirmez.

Kaynakça

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl.* thk. Muhammed Abdürrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Sünen.* thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Beyrut: 2000.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.

Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn.* 8 Cilt. Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-lüga*. thk. Remzî Münîr Ba'labekî. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris Zekeriyya. *Mü'cemü mekâyisi'l-lüga*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1991.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed. *el-Fevâid*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1973.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab.* 15 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, 1300.

İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmûu'l- fetâvâ.* Medine: Macmau Melik Fahd li Tıbâati'l-Mushaf eş-Şerîf, 1995.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîru'l-Kurʾân* (*en-Nüket ve'l-'uyûn*). 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrü'l-Merâgî*. 30 Cilt. Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî,1946.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şahhata. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûreddîn Alî. *et-Tevkîf ʿalâ mühimmâti't-teʿârîf*, Alemü'l-Kütüb, Kâhire: 1990.

Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Sa'd b. Ubeydullâh. *Şemsu'l-ʿülûm ve devâʾü kelâmi'l-Arab mine'l-külûm.* 1 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999.

Nîsâbûrî, Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-A'rec. *Garâibu'l-Kurʾân ve regâibu'l-furkân.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Râzî, Fahruddîn. *Mefâtîhü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-'Arabî, 1999.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kurʾân.* 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve üyûni'l ekâvil fî vücûhi't-te'vîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîrü'l-münîr*. 30 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1991.

ZEMAHŞERÎ'NİN, NEVÂBİĞU'L-KELİM'DE AYETLERE İŞARET ETTİĞİ AFORİZMALARINA DAİR BAZI ÖRNEKLER

Hacı Çiçek•

Özet

Harizm'in Zemahşer adlı yerleşim biriminde doğan Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö.538/1144), İslâm ilimleri noktasında öne çıkmış, Mutezile kanaat çevresine sahip bir İslâm alimidir. İslâm beldelerinde tanınmış olduğundan Harizmliler tarafından kendisine "Fahr-ü Harizm" lakabı verilmiştir. Mekke'de Kabe'nin yanında uzun süre kaldığından "Allah'ın Komşusu" anlamına gelen Cârullâh diye meşhur olmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi ilim dallarında eserler kaleme alan Zemahşerî, aynı zamanda ilim çevrelerinde Arap dili ve edebiyatı alanında otorite olarak kabul görmüştür. Kendisi Arap olmamasına rağmen, Arap dili ve edebiyatı alanında aforizmalardan ve edebi metinlerden oluşan eserler kaleme almıştır. Onlardan biri de Nevâbiğü'l-kelim/el-Kelimü'n-nevâbiğ'dir. Zemahşerî, adı geçen eserinde vecizeler ile ayetlere telmihte bulunmuştur. Zemahşerî, Allah'ın, kullarına yakın olması ve onların dualarını kabul etmesi; müminlerin Allah rızası için malını sadaka olarak vermesi; müminlerin, kardeşlerinin arkasından olumsuz konuşmaması; savurganlığın zararları, riya ve ikiyüzlülüğün çirkinliği; hayırlı işlerde öncülük edilmesi, kibirli davranmaktan uzak durulması ve özü topraktan olan insanın, diğer insanlara üstünlük taslamaması gibi ahlaki konuları ele almıştır. Bu çalışmada Zemahşerî'nin Nevâbiğ'de bazı ayetlere telmihte bulunduğu sözleri ele alınmıştır.
Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Zemahşerî, Nevâbiğu'l-kelim, Aforizmalar.

Some Examples of Zamakhshari's Aphorisms Referred to Verses in Nawabighu'l-Kalim

Abstract

Ebü'l-Qâsım Mahmod b. Omar b. Muhammad al-Zamakhshari (d.538/1144) was born in the settlement called Zemahşer in al-Khwarazm, is an Islamic scholar who came to the fore in Islamic sciences and had Mu'tazilite views. Since he was well-known in Islamic lands, he was given the nickname "Fahr-ü al-Khwarazm" by the people of Harizm. Because he stayed next to the Kaaba for a long time in Mecca, he became famous as Cârullah, which means "Neighbor of Allah". Zamakhshari, who wrote works in branches of science such as tafsir, hadith, fiqıh and kalam, was also accepted as an authority in the field of Arabic language and literature in scientific circles. Although he was not an Arab, he wrote works consisting of aphorisms and literary texts in the field of Arabic language and literature. One of them is Nawâbiğü'l-Kelim/al-Kelimü'n-Nawâbigh. In his aforementioned work, Zamakhshari referred to the verses with aphorisms. Zamakhshari states that Allah is close to His servants and accepts their prayers; Believers give their property as charity for the sake of Allah; Believers should not speak negatively about their brothers behind their backs; the harms of wastefulness, the ugliness of hypocrisy and hypocrisy; It dealt with moral issues such as taking the lead in good deeds, avoiding arrogant behavior, and not assuming superiority over other people as a person whose essence is made of earth. In this study, Zamakhshari's words in which he alludes to some verses in Nawabigh are discussed.

Keywords: Tafsir/Exegesis, Qur'an, Zamakhshari, Nawabigu'l-Kalim, Aphorisms.

Giriş

• Doç. Dr., Adıyaman Ünv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman, Türkiye. Assoc. Dr. Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Education (Arabic Teaching), Adıyaman, Turkey. hcicek02@hotmail.com Orcid 0000-0003-4735-6349.

Kur'ân-ı Kerim, asırlardan bu yana özgün icaz, edebiyat ve belagatiyle, bir suresinin benzerini getirmeleri konusunda manzumları inşâd, nesirleri de tanzim edenlere karşı meydan okumaktadır. Onların böyle girişimlerinin akim kalacağını garanti etmektedir.[1]

Bu nedenledir ki Müslüman şair ve alimlerin bir kısmı, kişisel maharetleriyle seçili ve cinaslı şekilde Kur'ân'ın bazı ayetlerine telmihte bulunmuşlardır. Mesela seci ve cinas sanatlarıyla örülü *el-Kelimü'n-nevâbığ, Atvâku'z-zeheb fi'l-mevaizi ve'l-hutab* ve *Makâmât* gibi edebî-belagat eserlerinde Zemahşerî'yi (ö.538/1143)[2], *Etbâku'z-zeheb fi'l-mevâ'iz ve'l-hutab*'ında Şerefuddîn Abdülmü'min Hibetullah el-İsfahânî'yi (ö.600/1204), *Esvâku'z-zeheb*'inde Ahmed Şevkî'yi (ö.1932)[3], Türkiye'de ise şiirlerinde *Safahât* sahibi Mehmed Akif Ersoy'u (ö.1936) saymak mümkündür.

Müellif Zemahşerî'nin Arap dili ve belagati konusunda oldukça yetkin ve mahir olduğu, insaf ve ilim sahibi herkes tarafından kabul edilmiştir. Örneğin Ebû Abdullah Yakut el-Hamevî (ö.626/1230), "*Birçok farklı ilim dalında uzman*"[4]; Cemâleddîn Ebü'l-Hasan el-Kıftî (ö.646/1249) "*Arap dili ve edebiyatının imamı*"[5] İbn Hallikân (ö.681/1283), "*Tefsir*, *hadis, nahiv, lügat ve beyan ilmindeki büyük imam*"[6]; Yafi'î (ö.768/1367), "*Edebi sanatlarda çağının imamı*"[7] diye ondan övgüyle söz etmişlerdir.

Konu edindiğimiz eser hem *Nevâbiğü'l-kelim* hem *el-Kelimü'n-nevâbığ* diye bilinmektedir çalışmada ayetlere işaret eden edebî ve beliğ sözler ele alınmıştır. Mezkûr eser, seçilmiş vecizelerden oluşmuştur. Zemahşerî, oradaki birçok aforizmasında ayetlere göndermede bulunmuştur. Onlar, Allah'ın, kullarına yakın olduğuna ve onların dualarını kabul ettiğine, Allah rızası için verilen sadakanın önemine, mümin kardeşin arkasından yapılan gıybetin durumuna, israfın zararlarına, riya ve ikiyüzlülüğün çirkinliğine, başkalarına karşı kibirli davranmanın basit bir davranış olduğuna vurgu yapan ayetlerdir.

---

[1] Bakara 2/23-24.

[2] Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ* (Kâhire: Matbaatü Vâdi'n-Nîl, H/1286); *Atvâku'z-zeheb fi'l-mevaizi ve'l-hutab* (Kâhire: Darü'l- Fadîle ts.); *Makâmât* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004).

[3] Ahmed Şevkî, *Esvâku'z-zeheb*, Matbaatü'l-Hilâl, Kâhire, 1932.

[4] Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cem'ul-udeba/İrşadu'l-erîb ila ma'rifeti'l-edîb* (Kâhire: Dârü'l-Fikr, 1980), 6/2687-2689.

[5] Cemaleddin Ebül-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbahu'r-ruvât ala enbahi'n-nuhât* (Beyrût: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 2003), 4/177.

[6] Ebü'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zamân* (Beyrût: Dârü Sâdır, 1971), 5/168.

[7] Ebû Muhammed Afîfuddin Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Selman el-Yafi'î, *Mir'atu'l-cinân ve ibretu'l-yakazân fi ma'rifet-i ma yu'teberu min havâdisi'z-zaman* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 3/206.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Bu kısa girişten sonra şimdi de ayetlere telmihte bulunan *Nevâbiğü'l-kelim*'deki aforizmaları incelemeye çalışalım.

1.Nevâbiğü'l-Kelim Adlı Eserde Ayetlere Telmihte Bulunan Aforizmalar

Zemahşerî'nin, her aforizmasında bir ayete telmihte bulunduğu söylenemez ama her birinin, okuyan kimseye bir ibret ve ders verdiği rahatlıkla denebilir. Söz konusu eserden ayetlere göndermede bulunan ifadeleri Arapçaya göre alfabetik olarak aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür:

1-إِنَّكَ أقربُ قَريبٍ وأجْوبُ مُجِيبٍ

Zemahşerî'nin, "*Sen, kullarına en yakın ve onların dualarını çabucak kabul edensin*"[8] mealindeki bu aforizmayla "*Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben onlara yakınım, beni çağırdıklarında onların çağrısına karşılık veririm. Öyleyse benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler*"[9] ve "*Allah, kullarına çok yakındır; onların istek ve dualarına muhakkak cevap verir*"[10] gibi ayetlere telmihte bulunduğunu söylemek mümkündür.

Dikkat edilirse Müellif, Allah'ın kulları üzerindeki mutlak otoritesine, onlara yakın olduğuna ve ihlasla dua edilmesi halinde dualara icabet edeceğine dikkat çekmiştir.

2-إذا كَثُرَ الطَّاغُونْ أرْسَلَ اللهُ الطَّاعُونْ

Zemahşerî'nin "*Bir yerde haddini aşanlar çoğaldığında (Yüce Allah), o topluma taun/veba (bulaşıcı) hastalığını musallat eder*"[11] mealindeki bu aforizması, *Mushaf*'ta mevcut bazı ayetlere telmihte bulunmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, insanların özellikle memlekete vaziyet eden eşraf ve ekabirin haddini aşması, idare edilenlerin de mevcut duruma rıza göstermesi sonucunda helakin ve tarih sahnesinden silinmenin vuku bulduğunu haber vermiştir.[12]

3-أُطْلُبْ وَجْهَ اللهِ فِي كُلِّ مَا اَنْتَ صَانِعٌ وَإِلَّا فَعَمَلُكَ كُلُّهُ ضَائِعٌ

"Her yaptığın şeyde Allah'ın rızasını kazanmaya çalış; aksi takdirde yaptığın bütün işler boşa gider."[13]

Müminin harcaması, yoksul ve muhtaçlara yardım etmesindeki biricik amaç, Allah rızasıdır. Bu uğurda yapılan her harcamanın karşılığı, hiçbir haksızlığa uğramadan tastamam

[8] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ*, 8.
[9] Bakara 2/186.
[10] Hûd 11/61.
[11] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ*, 69.
[12] Arâf 7/4; Yûnus 10/13; Hac 22/45; Kasas 28/58; Duhân 44/37.
[13] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ*, 72.

verilecektir.[14] Müminin bütün hayatı, Allah'ın koymuş olduğu ilke ve prensiplere göre şekillenir. Onun namazı bütün ibadetleri, hayatı ve ölümü, alemlerin Rabbi Allah içindir.[15] Bu itibarla onun bu davranışı İslamî ahlakından kaynaklanan bir erdemdir.

4- أيُّ مالٍ أُدِّيَتْ زَكَاتُهُ دَرَّتْ بَرَكاتُهُ

"Zekâtı verilen malın, hayır ve bereketi fazla olur."[16]

Yüce Allah, mallarını Allah yolunda harcayanların durumunu yedi başak bitiren ve her başakta yüz dâne bulunan bir tek tohuma benzetmiş, böylece zekâtı ve sadakası verilen malın katlanacağını, kişinin samimiyeti ve ihlasına bağlı olarak söz konusu malı daha da katlayacağını buyurmuştur.[17]

5-تَقُولُ أنَا صَائِمٌ وأنتَ فِي لَحْمِ أَخِيكَ سَائِمٌ

"*Oruçluyum diyorsun ama gıybet ederek (mümin) kardeşinin etini yiyorsun*!"[18]

Zemahşerî, burada *"Ey inananlar, zannın birçoğundan sakınınız! Şüphesiz bazı zanlar günahtır; birbirinizin kusurlarını araştırmayın. Bazınız, bazınızın gıybetini yapmasın! Sizden biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Tabi ki bundan tiksinirsiniz. Öyleyse Allah'a için takva sahibi olun. Şüphesiz Allah, tevbeleri kabul eden ve rahmeti kesintisiz olandır"*[19] ayetine telmihte bulunmuştur.

Burada kast edilen mümin kardeş, insanın huzurunda bulunmayan demektir. Müfessirlerin kahir ekseriyeti ölü kardeşten, gerçek manada ölen kardeş diye anlam vermelerine karşın bazı müfessirler, ölü kardeş tanımını gerçek ölen olarak değil, kişinin aleyhinde söz edilen yerde bulunmaması, hoş olmayan sözleri duymaması şeklinde yorumlamışlardır.[20]

6- اَلْجُودُ والْحِلْمُ حَاتَمِيٌّ وأحْنَفِيٌّ وَالدِّينُ وَالْعِلْمُ حَنِيفِيٌّ وحَنَفِيٌّ

[14] Bakara 2/272. Ayrıca bkz. Rûm 30/38-39; İnsân 76/8-10.
[15] Enâm 6/162.
[16] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 12.
[17] Bakara 2/261.
[18] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 59.
[19] Hucurât 49/12.
[20] Bkz. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 4/96; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 6/72.

"*Cömertlik, Hatım et-Tâî'nin;*[21] *hilm ise Ahnef' b. Kays'ındır.*[22] *Din, Hanif dindir; ilim ise Ebû Hanife'nindir*."[23]

Hanîf kelimesi, batıl ile herhangi bir ilgisi olmaksızın istikamet sahibi olmak demektir.[24] Her konuda Allah'ın emrettiklerine uymak, yasaklarından kaçınmaktır.[25] Zemahşerî aynı eserinde **كونوا حُنَفَاءَ لله حُلَفَاءَ في الله** "*Allah rızası için Hanif Din üzere olunuz, birbirinizle güzel şekilde ahd ediniz*" demiştir."[26]

Yüce Allah, Kur'ân'da İslam'ın Hanîf bir din, İbrahim'in ise müşrik, Yahudi veya Hıristiyan olmadığını, Hanif bir kimse olduğunu bildirmiştir.[27]

7-اَلدُّخُولُ في دَارَةِ الإسْلاَمِ خُلُودٌ في دارِ السَّلاَمِ

"(*Hakkıyla) Dârü'l-İslâm'a giren kimse, ebedi olmak üzere Dârü's-Selâm'a girmiş olur*."[28]

Zemahşerî, burada bazı ayetlere göndermede bulunmuştur.[29] Telmihte bulunulan ayetlerdeki **دَارُ السَّلاَمِ** "Dârü's-selâm" kavramına dair müfessirlerin yorumları genelde "Dâr" kelimesinin müminler için hazırlanan endişe ve korkudan, afet ve hastalıklardan uzak olan ev ve cennet; "Selâm"ın ise Allah olduğu noktasında yoğunlaşmıştır.[30]

---

[21] Hâtım, Necid kökenli olup Tay kabilesine mensup olup, cömertliği ile meşhur olmuştur. Bkz. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî Kalkaşandî, *Nihâyetu'l-ireb fî ma'rifeti ensâbi'l-Arab* (Beyrût: Dârü'l-Kuttâb el-Lubnaniyyîn,1980), 326. Sahabilerden Adiy b. Hâtim'in (ö.67/686) babasıdır. O, "*Hâtım'dan daha cömert*" şeklinde darb-ı mesel olmuştur. Bkz. Abdurrrahmân b. Ebû Bekir Celâluddîn es-Süyûtî, *el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luğati ve envâihâ* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1998), 1/392. Hâtım, misafirlere evini açan, sofrasını kuran birisidir. Büyük paralar harcayarak esir kurtarmış, şiirlerinde kendisini "*Ben, misafirin kölesiyim*" şeklinde nitelemiştir. Bkz. Şemsuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhîri ve'l-a'lâm* (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1993), 2/624); Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1980), 2/33).

[22] Ahnef b. Kays (ö.67/686), "*Ahnef'ten daha halim*" ifadesi ile meşhur olmuştur. Bkz. Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *el-Hayavân* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 2/300. Benî Temim kabilesindendir. Hicrî 22'de Horasan'da İran hükümdarı Yezdicerd'e (ö.30/651) karşı savaşmış, Kum ve Kâşan'ı fethetmiş, Farslılar onunla antlaşma yapma zorunda kalmış, antlaşmadan elde edilen Yezdicerd'in hazinesi, savaş ganimeti olarak Medine'ye Hz. Ömer'e (ö.23/644) gönderilmiştir. Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretu resaili'l-Arâb fî 'usûri'l-Arabiyyeti'z-zahire* (Beyrût, el-Mektebu'l-İlmiyye, ts), 1/244).

[23] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ*, 53. Burada kastedilen zat, Nu'mân b. Sabit Ebû Hanîfe'dir (ö.150/767).

[24] Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Küllîyât mü'cemün fî'l-müstlahâti ve'l-fürûk el-Arabiyye* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 410; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts), 23/168; Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât,* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 260.

[25] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 6/494.

[26] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 53.

[27] Âl-i İmrân 3/67. İbrahim'in bağlı olduğu dinin Hanif olduğuna dair bkz. Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/95; Nisâ 4/125; Enam 6/161; Yûnus 10/105; Nahl 16/120, 123.

[28] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 44.

[29] Bkz. Enâm 6/127; Yûnus 10/25.

[30] Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 12/114; Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/513.

Çünkü oraya girecek olanlar, dünyanın her türlü sıkıntı ve endişelerden ebedi olmak üzere azade olacak[31], meleklerin müjde yüklü ifadeleriyle selamlanıp karşılanacak, hiçbir sevimsiz ifadeye muhatap olmayacaklardır.[32] İmam Kuşeyrî (ö.465/1072), cennetin "selâm yeri" olmasının hikmetini, dünyada herhangi bir nesne ve objeye köle olanların değil, ancak Allah'a kölelik yapan ve bütün işlerini ona teslim edenlerin hak ettiği bir makam/yer olduğuna bağlamıştır.[33]

8- رَاقِبِ الْقابِضَ الْباسِطَ وكُنِ الْمُقِسَطَ لا الْقَاسِطَ

"Kâbız/ruhları alan ve rızkı daraltan", "Bâsıt/Rızkı yayan" Zatı aklından çıkarma! Bu nedenle adaletli ol, zalim olma!"[34]

Yüce Allah, mutlak manada mülkün sahibidir.[35] Kullarının rızkını daraltan ve genişleten de odur.[36] İfadedeki "kıst" sözcüğü, adalet anlamında kullanılmıştır.[37] Kur'ân'da, insanlar arasındaki yargılamada, barışta[38], ölçü ve tartıda[39] "kıst/adalet" ile hükmedilmesi istenmiştir.

9-شَيِّعِ الْحَسَنَةَ بِحُسْنِ الْجَزَاءِ فَمَا أَحْسَنَ الشِّعْرَي خَلْفَ الْجَوْزَاءِ

"İyilik yapana sen de iyilik yap; çünkü Cevzâ yıldızının ardından Şi'râ yıldızı ne kadar da güzel görünür!"[40]

Zemahşerî, bu aforizması ile **وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَى** "*Şüphesiz Allah, Şi'râ yıldızının rabbidir*"[41] ayetine bir göndermede bulunmuştur. Arap kabilelerinden Huzaa, Gassân ve Gatafan ve Himyer, Şi'râ yıldızını kutsuyor, ona tapıyorlardı. Burada yüce Allah, adı geçen kabilelerin davranışını telin ediyor ve Şi'râ'nın da rabbi olduğunu haber veriyor.[42]

10-عَمَلٌ فِيهِ رِياءٌ مَا فِيهِ ضِيَاءٌ

---

[31] Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 2/144.

[32] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 4/189; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/167; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, 1420), 2/159.

[33] Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.), 1/501.

[34] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 49.

[35] Allah'ın, mülkün mutlak sahibi olduğuna dair bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982), 673-674.

[36] Bakara 2/245.

[37] Râgıb İsfahânî, *el-Mufredât,* thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 1412, s. 250.

[38] Nisâ 4/135; Mâide 5/42; Hucurât 49/9.

[39] Rahmân 55/8-9.

[40] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 38.

[41] Necm 53/49.

[42] Mukâtil, *Tefsîr,* 4/166; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân,* 9/157; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn),* 5/405; Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* 5/302; Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân,* 4/318; Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdürrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr* (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001), 4/194.

"*Riyâ/Gösteriş için yapılan işin, ışığı olmaz*."[43]

R-e-a fiil kökünden türemiş olan riyâ, Arapça bir sözcüktür. Türkçedeki karşılığı ise gösteriştir. Ruhsal bir hastalık olan riyânın, nifakla; riyâkârlığın ise münafıklıkla ilişkisi olduğu gibi "şan şöhret peşinde koşma, başkalarının beğenisini kazanma" anlamlarına gelen "süm'a" sözcüğüyle de ilintisi vardır. Sum'a hastalığı sözlerde, riyâ ise davranışlarda olur. Hatta samimi duygulardan arınıp süslü bir tilavetle Kur'an okuma bile sum'a diye nitelenmiştir.[44]

Kurtubî (ö.671/1272), riyâ hastalığına iki örnek getirmiştir. Tahir b. el-Hüseyn, Ebû Abdullah el-Mervezî'ye "Abdullah'ın babası, kaç yıl önce Irak'a geldin?" deyince o: "Irak'a yirmi yıl önce geldim ama otuz yıldan beri de oruç tutuyorum" diye cevap verince Tahir ona: "Ebû Abdullah! Biz sana sadece bir konu hakkında soru sorduk ama sen, bize iki konuya dair cevap verdin" diye uyarıda bulunmuştur. Asmaî'nin (ö.216/831) naklettiğine göre günün birinde bedevinin birisi namazını uzattıkça uzatmış, yanındaki bazı kimseler ona "Sen, ne güzel bir namaz kıldın" dediklerinde o: "Ben, bir de oruçluyum" demiştir.[45]

Yüce Allah, sadakanın gösterişle ve övgüye mazhar olsun diye verilmesini kınamış, bu tür davranışı kendisine ve ahiret gününe inanmayan kimsenin davranışıyla özdeşleştirmiş, onun durumunu, üzerinde azıcık toprak bulunan kaygan bir kayanın haline benzetmiştir.[46] Başka bir ayette ise mallarını insanlara gösteriş için harcayanları, şeytanın arkadaşı olarak nitelemiştir.[47]

11-عَوِّلْ فِي السِّباقِ علَى دِينِكَ تَسْبِقْ فِي جَمِيعِ مَيادِينِكَ

"*İlmî ve dinî araştırma ve tartışmalarda dinine göre hareket et ki, tartışma meydanlarında hep galip olasın*!"[48]

Kur'ân, müminler için hazırlanmış, genişliği gökle yerin genişliği kadar olan bir cennete yarışırcasına koşulmasını tavsiye etmektedir.[49] Birçok ayette de hangi zaman ve mekânda olunursa olunsun hayır yolunda yarışılması tavsiye edilmiştir.[50] Bu itibarla Zemahşerî, yukarıdaki veciz ifadeleriyle söz konusu ayetlere telmihte bulunmuştur.

12-فالِقُ الْحَبِّ والنَّوَى خالِقُ الْحُبِّ وَالنَّوَى

---

[43] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 50.

[44] Bkz. Mecduddîn Muhammed b. Yakûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhit* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1286; Zebidî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs,* 38/112; Ebû Saîd Neşvân b. Sa'd b. Neşvân el-Himyerî, *Şemsü'l-ulûm ve devâü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Mu'âsır, 1999), 5/3190; Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-lügati'l 'Arabiyye el-mu'âsıra* (Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 2008), 2/1109.

[45] Bkz. Kurtubî, *el-Câmiu'li Ahkâmi'l-Kur'ân,* 11/71.

[46] Bakara 2/264.

[47] Nisâ 4/38.

[48] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 72.

[49] Hadîd 57/21.

[50] Bakara 2/148; Âl-i İmrân 3/114; Mâide 5/48; Enbiyâ 21/90.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

"Taneyi ve çekirdeği yaran, sevgi ve ayrılığı yaratan, Allah'tır."[51]

Zemahşerî, bu ifadeyle إِنَّ اللهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ **"***Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran odur*."[52] ayetine işaret etmiştir.

13- كُلُّ وَزِيرٍ مُوسَى إِلَّا وَزِيرَ مُوسَى

"Mûsâ'nın veziri hariç, diğer vezirler ustura gibidirler."[53]

Ayette vurgulandığı gibi burada Hz. Mûsâ'nın vezirinden kasıt, Hz. Hârûn'dur. Yüce Allah, Firavun'a ilahi öğretileri aktarması için Hz. Mûsâ'ya emrettiğinde o, Allah'tan kalbine genişlik vermesini, işini kolaylaştırmasını, dedikleri daha iyi anlaşılması adına dilindeki düğümü çözmesini, destek olması ve yardım etmesi için yakınlarından kardeşi Hârûn'u vezir/yardımcı kılmasını dilemiştir.[54]

Zemahşerî'nin buradaki kastı, Hz. Hârûn dışında birçok vezirin, padişahın gölgesinde insanları sömürdüğü, onlardan rüşvet aldığı, tıpkı bir ustura gibi onları tıraş ettiğidir.[55]

14-كَيْفَ يُثْنِي عِطْفَ الْمَرَحِ الفِخَّارِ مَنْ أَصْلُهُ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

"Özü topraktan olan kimsenin, kalkıp kibir taslamasına hayret doğrusu!"[56]

Kur'ân, bir taraftan insanın kurutulmuş topraktan/çamurdan yaratıldığını haber vermiş[57], diğer taraftan ise durumu bu merkezde olanın yeryüzünde böbürlenmesini, insanları küçümseyerek surat asmasını kınamış[58], onun kibirle yeri yaramayacağını ve dağlarla boy ölçüşemeyeceğini vurgulamıştır.[59]

15-اَلْمُتَّقُونَ فِي ظِلَالٍ وَسُرُرٍ وَالمُجْرِمُونَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ

"Muttakiler, (cennette) gölgelerde ve görkemli koltuklarda; günaha batmış olanlar ise yoldan sapmış ve kendilerini yakmışlardır."[60]

Zemahşerî, bu aforizmasında Kur'ân'ın sıklıkla söz ettiği ve ahiret yurdunda görecekleri muameleyi kıyasladığı müttakî ve mücrim kimselere vurgu yapmıştır.

---

[51] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 34.
[52] Enâm 6/95.
[53] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 77.
[54] Tâhâ 20/24-32.
[55] Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahruddîn Ömer b. Burhânüddîn et-Teftâzânî, *en-Niʿamü's-sevâbiğ fî şerhi'l-Kelimi'n-nevâbiğ* (Kâhire: Matbaatu Vâdi'n-Nîl, H/1286), 77.
[56] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-Nevâbığ,* 68.
[57] Bkz. Hicr 15/26, 28; Rahmân 55/14.
[58] Lokmân 31/18.
[59] İsrâ 17/37.
[60] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 14.

Yüce Allah, emrine uyanları/muttakileri ve günaha batanları/mücrimleri, bir tutmayacağını apaçık haber vermiştir.[61] Her iki grup, ahirette birbirinden ayrılacaktır.[62] Nitekim Kur'ân, müteaddit ayetlerde müttakî kimselerin her sıkıntı ve stresten uzak şekilde ebedi olmak üzere cennetlerde olacaklarını, pınar başlarında hayat geçireceklerini, gönülleri düşmanlıktan arınmış olarak karşılıklı koltuklarda sohbet edeceklerini, hiçbir yorgunlukla karşılaşmayacaklarını[63]; günaha batmış mücrimlerin ise haktan saptıklarından kendilerini yaktıklarını, ateşe sürükleneceklerini[64] bildirmiştir.

16-مَنْ أَرْسَلَ نَفْسَهُ مَعَ الْهَوَى فَقَدْ هَوَى فِي أَبْعَدِ الْهُوَى

"Nefsinin arzu ve heveslerine teslim olan kimse, kendisini en derin çukurlara düşürmüştür."[65]

Hangi konuda olursa olsun kişinin heva ve hevesine uyup ona göre hareket etmesi kınanmış, yaptığı eylem de tutku[66] ve aşırılık olarak nitelenmiştir.[67] Sözü edilen tutku ve aşırılıkların uç noktasında, kişinin itikadî ve ilmî alanlarda heva ve heveslerine göre hareket etmesi, ilahî öğretilere karşı çıkması bulunmaktadır.

Kur'ân, bu konuya dair Hz. Musa döneminde kendisine ilim verilen kimsenin, Hz. Musa'ya karşı çıkıp Firavun'un yanında yer alan sahte din adamını örnek olarak getirmiştir. Kur'an'da, sözünü edilen sahtekâr din adamı yerden yere vurulmuş, şiddetli azabın ona dokunacağı bildirilmiş, bunun ötesinde ona nefes nefese soluyan köpek sıfatı isnat edilmiştir.[68] Bu nitelik, Kur'an'da sadece ilmini dünyasına alet eden ve onunla amel etmeyen, heva ve hevesinin zebunu olan sahtekâr din adamına verilmiştir. Çünkü dinsel manipülasyon hem bireysel hem toplumsal düzeyde onulmaz yaralara yol açan en aşağılık ve tehlikeli davranıştır. Burada İslâm'ın temel dinamikleriyle bağdaşmayan yorumlar yapan sahtekâr din adamının ve avenelerinin karakteristik özelliklerini ayetlerden hareketle şu şekilde sıralamak mümkündür: Allah'ın ayetlerini tahrif eder, onları arzuları doğrultusunda tevil ederler.[69] Hakkı gizler, onu

[61] Kalem 68/35.
[62] Yâsîn 36/59.
[63] Hicr 15/45-48.
[64] Kamer 54/47-48. Ayrıca bkz. Secde 32/12-14; Zuhruf 43/74; Mülk 67/10-11.
[65] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 27.
[66] Tâhâ 20/16.
[67] Kehf 18/28.
[68] Araf 7/176. Ayrıca bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd,* thk. Komisyon (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/427-428.
[69] Bakara 2/75.

batıl ile karıştırırlar.[70] Kitab'ın bir kısmına inanır, bir kısmını göz ardı ederler.[71] Öğrendikleri bilgiden muafmış gibi onu hep başkalarına emrederler.[72] Söz ve yazdıklarını, Allah'ın kelamıymış gibi çevrelerine bildirirler.[73] İnsanların mallarını haksız şekilde yer, insanları Allah'ın dininden uzaklaştırır, altın ve gümüş biriktirirler.[74] Dünyaya çakılıp kalırlar, hesap gününe dair hiçbir kaygıları yoktur, tamamen nefslerinin ve kuruntularının esiridirler.[75]

17-لا فضْلَ إلّا بِالتَقْوَى لِمالِكٍ عَلَى مَمْلُوكٍ ولا لِغَنِيٍّ علَى صَعْلُوكٍ

"*Allah'tan korkma ve takva konusunda, efendinin kölesine; zenginin fakire karşı bir değeri ve üstünlüğü yoktur.*"[76]

Burada Kur'ân'ın değer bağlamında vurguladığı evrensel kriterlerinden "*Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanıyasınız diye sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, takva sahibi olanınızdır*"[77] ilkesine telmihte bulunulmuştur. Çünkü İslam'da insanın hangi renk, dil ve coğrafyadan olduğu aranmaz. İnsanlar bir baba ve anneden yaratılmış, herkesin meydana gelişi aynı yolla gerçekleşmiştir. Bu itibarla nesep, soy sop, renk ve etnik köken bakımından birinin diğerine karşı övünmesi ve üstünlük taslaması doğru değildir.[78] İslam'ın koyduğu temel kriter, Allah'ın koyduğu ilahi öğretilere kimin daha çok bağlı kaldığıdır.

Bu aforizmada ayete telmih olduğu gibi Arabın, Arap olmayana, beyazın zenciye üstünlüğünün olmadığına; üstünlüğün ise sadece takva sayesinde olabileceğini bildiren hadise telmih söz konusudur.[79]

Sonuç ve Değerlendirme

Neredeyse bütün İslam ilim dallarında eser veren Cârullâh Zemahşerî'nin, Kur'ân'ın icaz, edebiyat ve belagatinden oldukça etkilendiği; bu itibarla ayetlere telmihte bulunduğu aforizmalar kaleme aldığı müşahede edilmiştir.

Zemahşerî'nin *el-Kelimü'n-nevâbığ* adlı eserinde ele aldığı konuların oldukça çeşitli olduğu tespit edilmiştir. O, bazen isyan ve tuğyan bağlamında zalim ve despot idarecilere; bazen

---

[70] Bakara 2/42.
[71] Bakara 2/85.
[72] Bakara 2/44.
[73] Bakara 2/79.
[74] Tevbe 9/34.
[75] İsrâ 17/18.
[76] Zemahşerî, *el-Kelimü'n-nevâbığ,* 73.
[77] Hucurât 49/13.
[78] Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/374.
[79] Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 38/474; Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Mûsâ Beyhakî, *Şu'abu'l-imân* (Bombay: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 7/132.

Allah'ın varlığını inkara giden ve hayatı sadece bu dünya hayatından ibaret sanan filozof ve astrologlara; bazen aklını çalıştırmayan ve beyinleri donmuş mukallitlere; bazen idarecilere şirin görünen ve para pul biriktiren zamane din adamlarına uyarıda bulunmuş; bazen de ibadetlerinde riyakârlık yapanlara sert sözlerle karşılık vermiştir. Başka bir ifadeyle o, fildişi kulesine çekilmemiş, aforizmalarıyla toplumun bütün katmanlarına yön vermeye, yol göstermeye çalışmıştır. Nitekim onun her bir aforizmasında ayetlerin gündeme getirdiği sosyal, siyasal, kültürel ve itikadî bir sorun vurgulanmıştır. Onun aforizmalarıyla gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde insanları uyarması ve içinde yaşadığı toplumda aktif şekilde hareket etmesi, onun İslâm'ın "*Kulları içinde Allah'tan, ancak alimler hakkıyla korkar*" (Fâtır 35/28) ilkesine bağlı kaldığının bir göstergesi olarak görülmüştür.

Zemahşerî, bir aforizmasında haddini aşanların topluma vaziyet etmesi neticesinde, bütün toplumun zarar göreceğini bildirirken başka bir aforizmasında ise sosyal dayanışmanın teminatı zekâta dikkat çekmiş; böylece mülkün asıl sahibi Allah olduğunu vurgulamıştır. Bir diğer aforizmasında toplumsal bozulmaya neden olan, müminin mümin kardeşe itimadını sarsmaya yol açan gıybet hastalığına değindiği saptanmıştır. Onun, insanlara gösterişten kaçınmalarını tavsiyesi, ilmî ve dinî araştırma ve tartışmalarda İslâm'ın cedel ilmi dinamiklerine göre hareket etmesi gibi erdemleri, takdir edilmesi gereken noktalardır.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ. *Şu'abu'l-imân*. thk. Abdülalî Abdülhamid. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb**.** *el-Hayavân.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî. *el-Külliyât mu'cemun fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lügaviyye*. thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısrî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakûp. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah. *Mu'cem'ul-udeba/İrşadu'l-erîb ila ma'rifeti'l-edîb.* Kahire: Dârü'l-Fikr, 1980.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *Vefayâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân.* Beyrût: Dârü Sâdır, 1971.

İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned.* thk. Şuayb el-Arnaût-Adil Mürşid. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr.* Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî. 4 Cilt. Beyrût: 2001.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

Kalkaşandî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî. *Nihâyetu'l-ireb fî ma'rifeti ensâbi'l-Arab.* thk. İbrâhîm el-Îbârî. Beyrût: Dârü'l-Kuttâb el-Lubnaniyyîn,1980.

Kıftî, Cemaleddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf. *İnbahu'r-ruvât ala enbahi'n-nuhât.* Beyrût: el-Mektebetu'l-Unsuriyye, 2003.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârât*. 3 Cilt. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîru'l-Kur'ân* (*en-Nüket ve'l-'uyûn*). 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şahhata. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd b. Sa'd b. Ubeydullâh. *Şemsu'l-'ülûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*. 11 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999.

Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra.* 4 Cilt. Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.

Safvet, Ahmed Zeki. *Cemheretu resaili'l-Arâb fî usûri'l-'Arabiyyeti'z-zahire*. Beyrût: el-Mektebü'l-İlmiyye, ts.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân.* 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrü'l-Kur'ân*, thk. Komisyon. 6 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.

Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Bahrü'l-'ulûm.* thk. Muhammed Muavvız-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Süyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luğati ve envâihâ*. thk. Fuâd Ali Mansûr. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1998.

Şevkî, Ahmed. *Esvâku'z-zeheb*. Kâhire: Matbaatü'l-Hilâl, 1932.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahruddîn Ömer b. Burhânüddîn. *en-Ni'amü's-sevâbiğ fî şerhi'l-Kelimi'n-nevâbiğ.* Kâhire: Matbaatu Vâdi'n-Nîl, H/1286.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd.* thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Yafi'î, Ebû Muhammed Afîfuddîn Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Selman. *Mir'atu'l-cinân ve ibretu'l-yakazân fi ma'rifet-i ma yu'teberu min havâdisi'z-zaman.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.

Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî. Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1993.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vücûhi't-te'vîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Kelimü'n-nevâbığ*. Kâhire: Matbaatu Vâdi'n-Nîl, H/1286.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud. *Atvâku'z-zeheb fi'l-mevâ'iz ve'l-hutab.* Kâhire: Matbaatu Nahb el-Ahbâr 1304.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *Makâmât.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

Ziriklî, Hayreddîn. Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1980.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

MÜFESSİR TÂHİR B. ÂŞÛR'UN DEMİRLE İLGİLİ ÂYETLERE YAKLAŞIMI

Doç. Dr., Yakup YÜKSEL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-7043-6086

Öz

"Andolsun ki biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik. Ve onlarla birlikte kitabı ve adaleti indirdik ki insanlar adaletle ayakta durabilsinler. Ve demiri indirdik …" (Hadîd 57/25) âyetinde geçen "*demiri indirdik*" ifadesi müfessirler arasında problemli bir konu olmuştur. Demir de kitap gibi gökten mi inmiştir? Yoksa demirin kaynağı yer midir? "Demiri indirdik" ifadesinde mecaz mı vardır? Ayrıca âyette geçen demir, günümüzde *fe* simgesiyle bilinen ve atom numarası 26 olan kimyasal element midir? Ya da âyette başka bir konuya mı dikkatler çekilmektedir? şeklindeki sorular ve bu hususta tefsir kaynaklarında ileri sürülen yorumlar bu kavramla ilgili müfessirler arasında bir problem olduğunu göstermektedir. Özellikle de demirin gökten indiği şeklindeki görüşler problemin odağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da geçen demir kavramının detaylı bir şekilde incelenmesi ve bu hususta müfessirlerin görüşlerinin ortaya konulması bir ihtiyacı doğurmuştur. Nitekim birçok müfessir bu konuya ilgi duymuş ve birtakım yorumlar yapmışlardır. Son dönem müfessirlerinden olan Tâhir b. Âşûr'un da konu hakkında farklı görüşlerinin olduğu dikkatlerimizi çekmiştir. Onun tefsire dair *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı hacimli ve de oldukça kıymetli olan bu eserinde demirle ilgili âyetler hakkındaki görüşlerini okuyucu ile paylaşmanın akademik açıdan faydalı olacağı düşüncesi hasıl olmuştur. Bu yüzden başlığımızı da Müfessir Tâhir b. Âşûr özelinde oluşturmayı uygun gördük. Amacımız Tâhir b. Âşûr'un bu âyetlerle ilgili yapmış olduğu yorumları ilim dünyası ile paylaşmaktır. Demirle ilgili âyetlerin tefsiri sadedinde ondan önceki müfessirler ile kendisi arasında bir mukayese yaparak diğerlerinden farklı olarak ortaya koymuş olduğu yeni görüşlerini ve yorumlarını gün yüzüne çıkarmaktır. Nitekim araştırmamız neticesinde demir hakkında Tâhir b. Âşûr'un kendinden önceki müfessirlerin temas etmediği bilimsel verilere yer verdiği görülmüştür. Ayrıca demirin gökten indirildiği şeklinde âyette yer alan pasajın mecâzi bir ifade olduğunu ve Allah'ın insanlara demiri kullanma ilhamını vermesi anlamına geldiği sonucunu çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tâhir b. Âşûr, Âyet, Demir, İnzâl.

MUFESSIR TÂHİR B. ÂŞUR'S APPROACH TO THE VERSES ABOUT IRON

Abstract

We verily sent Our messengers with clear proofs, and revealed with them the Scripture and the Balance, that mankind may observe right measure; and He revealed iron … (Hadîd 57/25) the expression "We sent down the iron" in the verse has been a problematic issue among commentators. Did iron come down from the sky like the book? Or did it originate from the earth? Is there a metaphor in the expression "We lowered the iron"? Also, is the iron mentioned in the verse the chemical element with the symbol fe and the atomic number 26? Or is the verse drawing attention to another issue? Questions like this and the comments put forward in tafsir sources on this issue show that there is a problem among commentators regarding this concept. In addition, what is understood from the expression iron is the iron substance known and known today with the symbol fe, or is the verse drawing attention to another issue? Therefore, there has been a need to examine the concept of iron in the Quran in detail and to reveal the opinions of commentators on this subject. One of the late commentators Tâhir b. Ashur also commented on this issue. It has come to our attention that Âshur also has different views on the subject. It was thought that it would be academically beneficial to share his views on the verses about iron with the reader in this voluminous and very valuable work of his on tafsir, called at-Tahrîr ve't-Tenvîr. That's why our title is Commentator Tahir b. We found it appropriate to create it specifically for Âshur. Our aim is to share Tahir b. Ashur's comments on these verses with the world of science. In terms of the interpretation of the verses about iron, it aims to bring to light new views and interpretations that are different from others by making a comparison between the commentators before him and himself.

Key Words: Interpretation, Tâhir b. Âshûr, Verse, Iron, Download.

Giriş

Kur’an’ın tefsiri, onun indiği ilk yıllardan beri yapılmaya başlamış ve günümüze kadar da devam etmiştir. Hatta bu tefsir faaliyeti dünya durdukça devam edecektir. Zira Kur’an’ın evrensel bir kitap olması, onun her asır ve topluma vereceği mesajlarının zindeliği ve tazeliği tefsirinin güncellenmesine zemin hazırlamaktadır. Bu konuda geçmiş tarihlerde birçok eser ortaya konulmasına ve de bu eserlerin günümüze kadar ulaşmasına nazaran Kur’an’ın tefsiri

bitmemiş tam aksine daha bir yoğunluk kazanmıştır. Kadim kaynaklarda Kur'an'ı bütün olarak tefsir etme metodunu izlemişken artık günümüzde bununla yetinilmemiş neredeyse her bir âyetin bir konu özelinde tefsir edilmesine başlanmıştır. Yani çağımızda konu odaklı tefsirlerin yapılması sanki bir ihtiyaç halini almıştır. İşte bizim bu çalışmamız da konu odaklı çalışmalardan birisidir. Hadîd Sûresi yirmi beşinci âyette geçen demir kavramı ve bu demirin semadan indirildiği şeklindeki ifade hakkında müfessirlerin özellikle de Tâhir b. Âşûr'un yorumları dikkatlerimizi çekmiş ve bizi müstakil bir çalışma yapmanın ilim dünyası açısından faydalı olacağı kanaatine götürmüştür.

H-d-d kelimesinden türeyen ve demir anlamına gelen hadîd kavramı Kur'an'da altı âyette geçmektedir (Abdulbâkî, 1945, 195). Bununla birlikte aynı kökten türeyen ve "sınır, durulması gereken yer ve nokta" anlamına gelen hudûd kavramı da Kur'an'da dokuz yerde geçmektedir (Kur'an-ı Kerîm Meâli, 2006, Bakara 2/187, 229-230; Nisâ 4/13-14; Tevbe 9/97, 112; Mücâdele 58/4; Talâk 65/1). "*And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru (adaletli) hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik; pek sert olan ve insanlara birçok faydası bulunan demiri de indirdik. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür"* (Hadîd 57/25) meâlindeki âyette geçen kitap, mizan ve hadîd kavramları indirilme kelimesi ile dile getirilmiştir. Kitab'ın indirilmesi anlaşılır bir husustur. Zira kitabın oluştuğu vahiy gökten inmiştir. Ancak ölçü anlamındaki mizan ve demir anlamındaki *hadîd* kavramlarının indirilme kelimesi ile birlikte anılması hemen anlaşılabilir bir husus değildir. Bunların tefsir edilip açıklanması gerekmektedir. Biz sadece konumuzun başlığını oluşturan demir maddesini ele alacağımızdan diğer konuları çalışmamızın kapsamı dışında bıraktık. Nitekim müfessirler de bu konu üzerinde durmuşlar ve değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Gelenekçi müfessirlerden bazıları "demiri indirdik" pasajındaki lafzı olduğu gibi ele almış ve demirin gökten indirildiği görüşünü benimsemişlerdir. Hatta bu hususta Hz. Âdem'le birlikte demirin de indirildiğine dair haberlerin yer aldığı rivâyetlere atıfta bulunmuşlardır. Bazıları da demirin indirilmesinin onun yaratılması anlamında olduğunu savunmuşlardır. Demirin icat edilip ondan çeşitli eşya ve aletlerin yapılmış olması hayatı oldukça rahatlatan gelişmelere sebebiyet verdiği gibi yine hayata zarar veren durumlara da sebebiyet vermiştir. Gelenekçi müfessirler her ne kadar demirin zararlı hale gelebileceğini ifade etmiş iseler de bu sonuca doğrudan âyetten değil de yorumlarıyla ulaşmışlardır. Tâhir b. Âşûr ise demirin zarar durumunu yoruma bağlı olarak değil doğrudan âyette geçen *be'sun* kelimesinden çıkarmıştır. Hatta bütün

müfessirler demiri insanların kendilerini korumaları anlamında iyi anlamda ele almış iseler de o, konunun bir başka boyutuna dikkatleri çekmiştir.

Demirin gökten indirilme gerçeğine işaret eden Kur'an'ın asırlar önce bilimsel bir gerçekliğe işaret ettiği bazı ilim adamları tarafından savunulmuştur. Hatta bu alanda uzman olan araştırmacıların aslında demirin yeryüzünde olmadığı, onun gökteki yıldızların parçalanmasıyla birlikte yeryüzüne indiğini şeklindeki görüşleri Kur'an'da yaratma yerine niçin inzâl kavramının geçtiğine açıklık getirmektedir. Konu hakkında bir araştırma yapan Zeki Çizmecioğlu şöyle demiştir: "Hadid Suresi'nin 25. ayetinde, demir için kullanılan 'enzelna' yani 'indirdik' kelimesi, birçok tefsirde insanlara ihsan ettik veya insanların hizmetine verdik anlamında anlaşılmıştır. Fakat kelimenin "gökten fiziksel olarak indirme" şeklindeki anlamı dikkate alındığında, önemli bir bilimsel gerçeğe işaret ettiği görülmektedir. Sadece Dünya'daki değil, tüm Güneş Sistemi'ndeki demir, dış uzaydan gelmiştir. Çünkü Güneş'in sıcaklığı demir elementinin meydana gelmesi için yeterli değildir. Güneş'in 6000 °C'lık bir yüzey sıcaklığı ve 20 milyon °C'lik bir çekirdek sıcaklığı vardır. Demir ancak Güneş'ten çok daha büyük yıldızda, birkaç yüz milyon dereceye varan sıcaklıklarda oluşabilmektedir. Süpernova olarak adlandırılan bu yıldızlardaki demir miktarı belli bir oranı geçince, artık yıldız bunu taşıyamaz, patlar ve demir uzaya dağılır" (Çizmecioğlu, 2016, 508-534)

Gelenekçi yorumlara sadık kalmakla birlikte yenilikçi yorumlarının da olduğu bilinen Müfessir Tâhir b. Âşûr'un görüşlerinin ilim camiasıyla paylaşılmasının elzem olduğu görülmüştür. Tâhir b. Âşûr'un konuya yaklaşımı hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte demirin indirilmesi kavramı ve Hadîd Sûresi özelinde iki çalışma mevcuttur (Gezer, 2006, 97-110; Duran, 2012; Ergün, 2013). İslam dünyasında da konuyla ilgili iki çalışmanın olduğu tespit edilmiştir (Baltacı, 2020). Ayrıca batı dünyasında bir adet çalışmanın Râzî tefsiri özelinde olduğu görülmüştür (Milsih, 2022). Zikrettiğimiz bu çalışmaların tamamı bizim makalemizden içerik ve metod bakımından tamamen farklıdır. Her ne kadar demirle ilgili âyetlerin tefsiri hususunda klasik müfessirlerin yorumlarına temas etmek çalışmaların ortak alanı ise de biz bu makalemizde salt o bilgileri vermekle yetinmeyip müfessir Tâhir b. Âşûr'un görüşleri ile kıyaslama cihetine gittik. Netice itibariyle makalemiz iki başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta kısaca da olsa Tâhir b. Âşûr'un hayatı, ilim tahsili ve eserleri işlenmiştir. İkinci başlıkta ise demirle ilgili görüşleri ele alınmıştır.

1. Tâhir b. Âşûr: Hayatı, İlim Tahsili ve Eserleri

Bu makalemizde Tâhir b. Âşûr'un hayatına geniş bir yer verecek değiliz. Nitekim hayatı hakkında yapılan bazı çalışmalar vardır (Vural, 2002; Yüksel, 2016; Yüksel, 2020: Komisyon 2022). Ancak çalışmamızın başlığını oluşturan konuda onun görüşlerini ortaya koyacağımız için kısaca da olsa hayatı hakkında okuyucuyu bilgilendirmenin yerinde olacağını düşündük. Tâhir b. Âşûr Tunus'un Kuzey Akdeniz sahilinde yer alan Mersâ'da 1879 yılında dünyaya gelmiştir. Tâhir b. Âşûr'un ailesi Endülüs'ten göç ederek Fas'a yerleşmiş daha sonra bir kolu Tunus'a yerleşmiş ve burada meşhur bir aile olarak tanınmıştır. Babası Muhammed, annesi Fâtıma bint-i Muhammed el Aziz Bû Attur'dur. (İbnü'l-Hocâ, 2008, 147; Neyfer, 1996; II/898; Ğâlî, 1996, 35; Coşkun, 1999, XIX/330-335; Yüksel, 2016, 21).

İlim ve tasavvuf kültürüyle öne çıkmış olan bu ailede, Tâhir b. Âşûr'un çocukluk yılları hiç şüphesiz ciddi bir eğitimle geçmiştir. Babası ve de anne tarafından dedesinin sıkı bir gözetimi altında büyüyen Tâhir b. Âşûr, altı yaşındayken Kur'an'ı öğrenmiş ve akabinde hıfzetmeye başlamıştır. Eğitim yolculuğuna çocuk yaşta başlayan Tâhir b. Âşûr, ilk eğitimini aile içinde ev ortamında almıştır. Bunun yanı sıra Eski Tunus yerleşim yerlerinden ve oturdukları mahalleye yakın olan Nehcü'l-Paşâ ve Sîdî Bû Hadîd medreselerinde eğitim almaya devam etmiştir. Sîdî Bû Hadîd medresesinde Kur'an'ı ezberlemiştir (Mahmûd, 2014, I/18). Aynı zamanda evinde Fransızca dil eğitimi almaya başlamış ve bu konuda onunla ilgilenecek uzman hocalar görevlendirilmiştir (Basheer, 2007, 4). Büyük bir sevgi ve ilgiyle yetiştirilen İbn Âşûr, gençlik çağına geldiğinde artık daha yüksek bir eğitim merkezine gitmeyi ve eğitimini orada sürdürmeyi hak eden bir alt yapıya sahip olmuştur. Nitekim devam ettiği medreselerden aldığı şehâdetnâme onun yüksek eğitiminin yolunu açmıştır. 1892 yılında Zeytune medresesine kaydolan Tâhir b. Âşûr orta ve yüksek seviyedeki ilim yolculuğuna burada başlamıştır (Mahfûz, 1984, III/304). Dönemin meşhur hocalarından Şeyh Sâlih'in derslerine devam etmiş, daha sonra Şeyh Sâlim Bû Hâcib'den Kastallânî'nin *İrşâdü's-sâri* adlı Buhârî şerhini, İbnü'ş-Şeyh diye bilinen Ömer İbn Ahmed'den, Beyzâvi'nin *Envârü't-tenzîl* adlı eserini, Muhammed İbn Neccâr'dan Kelâma ait *el-Mevâkıf'ı* okumuştur. Muhammed b. Yusuf, Muhammed en-Nahlî, Mahmûd İbnü'l-Hoca gibi daha birçok âlimin derslerine iştirak etmiştir (Buzyân, 2019, 10). Çok zeki ve üstün bir kabiliyete sahip olduğundan kısa sürede bu ilimleri bitiren Tâhir b. Âşûr, 1899'da yüksek tahsilini de tamamlamıştır. Yüksek öğreniminin yanı sıra Fransızca öğrenen Tâhir b. Âşûr sadece İslâmî ilimleri değil aynı zamanda filoloji, felsefe ve sosyoloji ilimlerini de okumuştur. Nitekim ileride bir rapor halinde resmî kurumlara sunacağı eğitim reformunda klasik ilimlerle yetinilemeyeceğini; cebir, fizik, kimya ve benzeri pozitif ilimlere de ağırlık

verilmesi gerektiğini ısrarla savunmuştur. Tâhir b. Âşûr 1903 yılında Zeytune Üniversitesi'nde ikinci derece öğretim elemanı kadrosuna tayin edilmiştir. 1905 yılında aynı Üniversite'de birinci derece kadroda öğretim üyesi olmuş, bununla beraber bireysel okumalarına sürdürmüş ve muhtelif hocalardan icâzetler almıştır. Zeytune Üniversitesi'nde özellikle Arap Dili ve Edebiyatı, Fıkıh Usûlü, Hukuk Felsefesi, Hadis ve Tefsir dersleri okutmuştur. Öğrenciler onun vermiş olduğu derslere büyük bir ilgi göstermiş ve yoğun bir katılım sağlamışlardır. Ayrıca Sâdıkıyye Medresesi'nde uzun süre hocalık yapmıştır (İbnü'l-Hocâ, 2008, 22).

Hayatının tamamını okumak ve okutmakla geçiren Tâhir b. Âşûr öğrendiklerini aktarma konusunda da oldukça cömert davranmıştır. Derinlemesine bir araştırma ile öğrencilerinin karşısına çıkmış, onların zihnindeki sorulara aydınlatıcı cevaplar vermiş, kendileri için kapalı olan meselelere rahatlıkla açıklık getirmiştir. İlmî araştırması, uzun uzun mütaâlaları ve müzakereleri ile bilinen müfessir, Zeytune Üniversitesi'nin kitap seçim komisyonuna üye yapılmış kısa süre sonra da başkanlığına getirilmiştir. Çok önemli ve kaynak bakımından zengin iki kütüphane olan Ahmediye ve Sâdıkıye kütüphanelerindeki kitapların hepsini elden geçirmiştir. Kütüphanelerdeki kitapların tasnîfi, el yazma eserlerin tahkîki ve tashihine zaman ayırmış, kendi el yazısı ile birçoğuna ta'lik ve hâşiye yazmıştır. Mevcut hatalara işaret etmiş, onların tashihini yapmış ve okuyucunun istifadesine sunmuştur. (İbnü'l-Hocâ, 2008, 22). Üniversite'deki hocalığının yanı sıra öğretim konusunda hükumetin temsilciliğini yapmıştır. 1908'de Tunus Milli Eğitim programlarının düzenlenmesi için kurulan komisyonun üyeliğine atanmıştır. 1911 yılında Yüksek Vakıflar Meclisi ve Toprak Karma Komisyonu'nda görevlendirilmiştir. Üniversite reformu için kurulan komisyonlarda muhtelif tarihlerde çalışmıştır. Yenilikçi fikirleri sayesinde yeni düzenlemelere öncülük eden Tâhir b. Âşûr, Öğretim üyeliği ve akademik çalışmaları yanında on yıl Mâliki kadılığı yapmıştır. 1924'te Meclisi- Şer'i'de Mâliki müftüsü ve baş müftü vekili, kısa bir süre sonra da baş müftü olmuştur. O dönemde Zeytune Üniversitesi'nin eğitim ve öğretiminden sorumlu dört kişiden oluşan ilmî kurulun da üyeliğine getirilmiş ve aynı yıl Zeytune Üniversitesi'ne rektör tayin edilmiştir. Yüksek öğretimde yapmak istediği ıslahatlara karşı çıkanların başlattığı öğrenci hareketleri yüzünden bir yıl sonra rektörlükten alınmıştır. Ancak aynı göreve 1945'te yeniden getirilmiş ve 1952'ye kadar da bu görevini sürdürmüştür. Tunus'ta baş gösteren siyasi olaylar ve bu olayların üniversite çevresindeki etkileriyle ortaya çıkan kargaşa ve huzursuzluğa rağmen ıslahat eylemlerinden ödün vermediği için ikinci kez rektörlükten alınmış ise de 1956'da üçüncü defa aynı göreve getirilmiştir (Akyüz, 1978, 24-25). Reform faaliyetlerini uygulamaya

devam ederek rektörlük görevini 1960 yılına kadar sürdürmüştür. 1950'de Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye, 1955'te Şam el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-Arabi'ye üye seçilen İbn Âşûr, Kuveyt Vezâretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye tarafından hazırlanan el-Mevsuâtu'l-Fıkhıyye'nin te'lif çalışmalarına katılmıştır. 1951'de İstanbul'da yapılan milletlerarası müsteşrikler kongresinde bulunmuştur. Hac farizasını yaptıktan sonra çeşitli İslam ülkelerine ve Avrupa'ya seyahatler yapmıştır. 1968'de arkadaşı Hasan Hüsnî Abdulvehhâb ile birlikte en yüksek seviyede kültür liyakat nişanı almıştır. İslâmî konulardaki başarılarından dolayı 1972 ve 1973 yıllarında Tunus Cumhurbaşkanlığı tarafından ödüllendirilmiştir (Green, 1995, 330).

12 Mart 1973 Pazar günü vefat eden Tâhir b. Âşûr bir müfessir olarak bilinse de İslâmî ilimlerin hemen her alanında etkili bir ilim adamı olarak tanınmıştır (Yüksel, 2016, 29). Onun en önemli eserlerinden bazılarını şu şekilde vermek mümkündür:

1. Kur'an İlimleri

1. 1. et-Tahrîr ve't-tenvîr

Tefsirle ilgili en hacimli eseridir. Otuz cilt olarak basılmıştır. Tâhir b. Âşûr, bu eserinin ilk cildinde tefsirle ilgili konuları geniş bir şekilde ele almıştır. Ulûmu'l-Kur'an'a dair konuların özeti sayılacak bir bilgilendirme yapmış ve tefsir ilminin imkânından bahsetmiştir. Tefsir ilminin çerçevesini çizmiş ve diğer ilimlerle olan ilişkisini ele almıştır. Tefsir ilmiyle ilgili olarak düşüncelerini on başlık altında incelemiştir. Dolayısıyla tefsir malumatı bağlamında onun eserinin ilk cildi çok önemlidir. Tefsirle ilgili genel bir bilgilendirmeden sonra İbn Âşûr, bu hacimli eserinde resmî Mushaf sıralamasını esas alarak sûreleri tefsir etmiştir.

1. 2. Tahkikat ve Enzar fi'l- Kur'âni ve's-Sünne

Tek cilt halinde basılan ve iki bölümden oluşan eser Tâhir b. Âşûr'un önemli eserlerindendir. Tunus'ta Dâru Sehnûn ve Dârü's-Selâm tarafından 2008 yılında eserin ikinci baskısı yapılmıştır.

1. 3. Tefsir-u Âyâtin Beyyinât, el-Mecellet'ü-z-Zeytuniyye, S. 9, s, 553-554, 1946

1. 4. Tefsir-u Âyâtin min Sûreti'l- Bakara, el- Mecelletü'z-Zeytuniyye, S.2, s, 50-52, 1939

1. 5. Tefsir-u Sûreti'l-Bakara, el- Mecelletü'z-Zeytuniyye, S.1, s, 54-58, 1937

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1. 6. Dibâcetü't-Tefsir, el- Mecelletü'z-Zeytuniyye, S.1, s, 14-18, 1936

1. 7. Fadlu'l-Kur'ân ve Âdâbu Tilâvetihi, el- Mecelletü'z-Zeytuniyye, S.4, s, 14-18, 1938

1. 8. Min Dersi't-Tefsir, el- Mecelletü'z-Zeytuniyye, S.6, s, 100- 105, 1943

1. 9. Müracaatün fi't- Tefsir, el- Mecelletü'z-Zeytuniyye, S.7, s, 146-148, 1944.

2. Hadis ve Tarih İlimleri

2. 1. en- Nazaru'l- fesîh 'ınde medâiki'l-enzâr fi'l- câmii's-sahîh

Tek cilt halinde olan bu eserde müellif, Buhâri'nin Sahîh'inde geçen bazı hadisleri ele alarak incelemiştir. Dil tahlilleri ve yorumlarıyla dikkatleri çeken bir eserdir. Bu eserde bazı âyetlerin tefsirini de yapmıştır. Özellikle Buhârî'nin yer vermediği yorumlara işaret etmesi hadis ilminde derin bir bilgisinin olduğunun göstergesidir. Tunus'ta Dâru Sehnûn ve Dârü's-Selâm tarafından 2012 yılında eserin üçüncü baskısı yapılmıştır.

2. 2. Keşfu'l-muğattâ fi'l-meâni ve'l-elfâzi'l-vâkıati fi'l- Muvattâ

İmam Mâlik'in el-Muvattâ isimli eseri üzerine yapılmış olan bir şerhdir. Özellikle kelime tahlilleri üzerinde durur. 1975'te Tunus'da basılmıştır. Tunus'ta Dâru Sehnûn ve Dârü's-Selâm tarafından 2007 yılında eserin ikinci baskısı yapılmıştır.

2. 3. es-Sîretü'n-Nebevî Kıssatü'l-mevlid

İbn Âşûr, klasik siyer ve terâcim kaynaklarında Hz. Peygamber'in hayatına dair olaylardan alıntılar yaparak bu eseri yazmıştır. Küçük ve güzel bir ilmî çalışma olan bu kitap Necmuddîn Halefullah tarafından bu eserin tahkiki yapılmış ve 2016 yılında Tunus'ta basılmıştır.

2. 4. Nesebü'r-Resûl

Hz. Peygamberin nesebi konusunda İbn Âşûr'un yazmış olduğu bir makaledir. Mecelletü'z-Zeytûne Dergisi'nde yayınlanmıştır.

2. 5. eş-Şemâilü'l-Muhammediyye

2. 6. el-Maksadu'l-'azîm mine'l-hicre

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

2. 7. er-Resûl ve'l-irşâd

İbn Âşûr'un bu makalesi de Mecelletü'l-Hidâye Dergisi'nde yayınlamıştır.

2. 8. el-İsrâ

2. 9. Vüfûdu'l-Arab fi'i-hazreti'nebevî

2. 10. İ'râdü'r-Resûl ani'l-ihtimâmi bitenâvüli't-taâm

2. 11. Meclisu Resûlillâh

2. 12. el-Mu'cizâtü'l-hafiyye li'l-hazreti'l-Muhammediyye

2. 13. Mu'cizetü'l-ümmiyye

2. 14. Tahkîku rivâyeti'l-Firebrî li sahîh-i Müslim

2. 15. el-Firebrî ve rivâyetü's-sahîhayn

3. İslam Hukuku

3. 1. Makâsıdü'ş-şeriati'l-İslâmî

İslam Hukukunda hükümlerin makasıdı konusunu çeşitli açılardan ele alarak tahlil ettiği bu eser üç bölümden oluşmaktadır. 1945'te Tunus'ta basılmıştır.

3. 2. Hâşiyetü't-tavzîh ve't-tashîh li müşkilâti kitabi't-tenkîh 'ala şerhi tenkîhi'l-fusûl fi'l-usûl li Şihâbuddîn el-Karafî

3. 3. Mecmua Fetâva

3. 4. Kadâya ve Ahkâmun Şer'iyyetün

3. 5. Mesâilü fıkhıyye ve ilmiyye teksuru'l-hâcetu ileyhâ ve yeûlu fi'l-ahkâmi aleyhâ

4. Arap Dili ve Edebiyatı

4. 1. Mûcezü'l-Belâğa

Hacim bakımından küçük fakat içerik olarak önemli olan bu kitapta dil ve edebiyat konularına yer verilmiştir.

4. 2. Usûlü'l- İnşâ ve'l- Hitâbe

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yine müellifin dil hakkında yazmış olduğu bir eser olup 1928 yılında basılmıştır.

4. 3. Dîvânü'n-Nâbiğa ez-Zübyânî

Müellifin, Cahiliye şâirlerinden Nâbiğa'nın Dîvânını derleyip tahkikini yaptığı bir çalışmadır.

4. 4. Şerhu kasîdeti'l A'şa el-Ekber

İbn Âşûr, bu eserin cem' ve ta'likini yapmıştır. 1929'da Tunus'ta basılmıştır.

4. 5. Şerhu'l- mukaddime fi'l- edebiyye li-şerhi'l-imam el-Merzûki alâ Dîvâni'l-Hamâse li Ebî Temmâm.

1958'de Tunus'ta basılmıştır. İbn Âşûr'un ta'lik ve tashihi'ni yaptığı, Cahiliye şairi Ebû Temmam'a ait bir divandır.

4. 6. Dîvânu Beşşâr İbn Bürd Şair Beşşâr İbn Bürd'ün (ö. 784) şiirlerini derleyip tahkikini yaptığı bir eserdir.

4. 7. Serîkatü'l-Mütenebbî ve Müşkilu Meânih Mütenebbî'nin (ö.965) şiirlerini açıklayan bir eserdir (İbnü'l-Hocâ 2008:314; Mahfûz 1984: III/308-309; Komisyon 2022: 21-28).

5. Diğer Eserleri

5. 1. Usûlü'n-nizâmi'l-ictimaî fi'l-İslâm

İslam'ın dinamik olan ruhunu ortaya koymak için yazdığı bir düşünce eseridir. İlâhî dinler hakkında bilgi verdikten sonra bir dinin niçin gönderildiğinin felsefesini açıklamaya çalışır. 2010 yılında Tunus'ta Dâru Sehnûn ve Dârü's-Selâm yayınevi tarafından üçüncü baskısı yapılmıştır.

5. 2. Eleyse's-subhu bi garîb

5. 3. Nakdun ilmiyyun li kitâbi'l-İslâm ve usûlü'l-hükm

Alî Abdurrâzık el-Mısrî'nin *el-İslâm ve Usûlü'l-Hukm* adlı eseri hakkında İbn Âşûr'un yazmış olduğu bu makalede onun hilafet ve İslam konularıyla ilgili yanlış düştüğü hatalara işaret etmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

5. 4. Tenbîh ve nâsiha

5. 5. et-Takvâ ve husnü'l-huluk

5. 6. Şerefu'l-Ka'be

6. Tahkikleri

6. 1. Dîvânu Beşşâr b. Bürd

6. 2. el-Vâdıh fî müşkilâti'l-Mütenebbî

6. 3. Serikâtü'l-Mütenebbî

6. 4. Dîvânu en-Nâbiğâ ez-Zübyânî

7. Mahtût/El Yazması Eserleri

7. 1. Usûlü't-takaddüm fi'l-İslâm

7. 2. Emâlî alâ Delâili'l-İ'câz

7. 3. Emâlî alâ Muhtasari Halîl

7. 4. Ârâ-u İctihâdî

7. 5. Terâcimu Ba'zi'l-Alâm

7. 6. Tahkîk ve tashîh ve ta'lîk alâ Kitâbi'l-İktidâb li İbnü's-Sîd el-Batalyevsî

7. 7. Tahkîk ve ta'lîk alâ Kitâbi'l-Ahmer el-ma'rûf bimukaddime fi'n-nahv

7. 8. Ta'likât ve tahkik alâ hadisi Ümm-i Zer

7. 9. Şerhu Dîvâni'l-Hamâse

7. 10. Şerhu Muallakati İmruü'l-Kays (İbnü'l-Hocâ 2008:314; Mahfûz 1984: III/308-309; Komisyon 2022: 21-28).

2. Demir Kavramı, Demirle İlgili Âyetler ve Müfessir Tâhir b. Âşûr'un Yaklaşımı

Arapça'da *hadîd* kelimesiyle ifade edilen demir kavramının türemiş olduğu *h-d-d* kelimesi kök "itibariyle iki şeyin arasını ayırmak" (Halîl b. Ahmed, 2003, V/19; Cevherî, 1984, II/462), "sınırını belirlemek, her bir şeyin son kısmı yani bittiği yer" (Halîl b. Ahmed, 2003,

V/19; Cevherî, 1984, II/462), "engel olmak" (Cevherî 1984: II/463) manalarına gelmekte olup demir kavramının da bu manalarla yakın bir ilgisi vardır. Araplar bir evin diğerinden ayrı olduğunu ifade etmek için *haddü'd-dâr* demişlerdir. Zina, namuslu bir kadına iftira ve de hırsızlık suçlarının müeyyidesi olarak *had* teriminin kullanılmış olması da faillerin bu gibi suçları işlemlerine engel olduğu için verilen cezaya *had* denmiştir (Halîl b. Ahmed, 2003, V/19; Cevherî, 1984: II/463). Yine hapiste olanların kaçmalarını engelleyen görevlilere *haddâd* denilmiştir (Cevherî, 1984, II/462). Arapça'da bir şeyin tarifine *had* dendiği gibi sınırları belirlemek yani haram ve helal cinsinden olan şeylerin sınırlarını tayin etmek için de *hudûd* kavramı kullanmıştır (Halîl b. Ahmed, 2003, III/140-142). Zira demirle iki şeyin arası ayırt edilir, demirin bizzat kendisi ve ondan üretilen bazı aletlerle birtakım şeylere engel olunur. Demirden imal edilmiş kapların, içindekini engellemesi, ateşe konulduğunda yanmasını önlemesi yine demirden imal edilmiş savaş ve savunma aletleriyle canın korunması, düşman saldırılarına engel olunması ve benzeri durumlar demir kavramının iştikâk ettiği *h-d-d* köküyle yakından ilgilidir.

Hadîd kavramının türemiş olduğu *h-d-d* köküne eserinde yer veren Isfehânî (ö. 502/1108) kendinden önceki dilcilerden farklı olarak *hudûd* kavramı hakkında şöyle demiştir: *"İşte bunlar Allah'ın hadleridir/sınırlarıdır"* (Bakara 2/187, 229-230; Nisâ 4/13-14; Tevbe 9/97, 112; Mücâdele 58/4; Talâk 65/1) anlamındaki âyetlerde geçen *hudûd* kavramından dört anlam vardır. *"Allah'ın hadleri"* kavramının hepsi dört anlamı içermektedir. 1. Kendisinde fazlalık ya da eksiklik yapılmamasını ifade eden hadler ki farz olan namazın rekatları gibi. 2. Ziyâdelik yapılması câiz olup ancak noksanlık yapılması câiz olmayan hadler. Zekât gibi. 3. Noksanlık yapmanın câiz olup ancak fazlalık yapmanın câiz olmadığı hadler. Abdestte uzuvları yıkamak ve dörtten fazla kadını nikahına almak gibi. 4. Her iki durumun yani ziyade ve noksanlık yapmanın câiz olduğu hadler. Nâfile namazlar gibi. Ayrıca Isfehânî diğer dilcilerin de temas ettiği gibi "bıçağın ağzını keskinleştirme" anlamının aynı kökten geldiğini, keskin bakış için *hadîdü'n-nazar* ve keskin anlayış için de *hadîdü'l-fehm* dendiğine dikkatleri çekmiştir. Rızık ve paydan engellenen kimse için de *racülün mahdûdun* dendiğini söylemiştir (Isfehânî, 1997, 221-222.)

Giriş kısmında demir kavramıyla ilgili Kur'an'da altı âyetin yer aldığına temas etmiştik. Ancak bunlar arasında müfessirlerin en çok üzerinde durdukları ve yorum yapma ihtiyacı hissettikleri âyet ismini de bu kelimeden alan Hadîd Sûresi yirmi beşinci âyet olmuştur. İlgili âyetin meâli şöyledir: *"Andolsun biz elçilerimizi açık delillerle/mucizelerle gönderdik. Onlarla*

birlikte kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür" (Hadîd 57/25). Tâhir b. Âşûr'un demirle ilgili âyetlere yaklaşımına geçmeden önce ilk müfessirlerin bu konudaki yorumlarını vermek faydalı olacaktır. Bu bağlamda Taberî (ö. 310/923) âyette geçen "*demirin indirilmesi*" kısmını yorumlarken şu bilgilere yer vermiştir: "Abdullah b. Abbas, Hz. Âdem'le birlikte üç şeyin indirildiğini söylemiştir. Onlar da örs, kerpeten ve çekiçtir. "*Demirde büyük bir kuvvet vardır*" pasajı hakkında da İbn Zeyd'in şöyle dediğini eserine almıştır: "Demirdeki büyük kuvvetten maksat, insanların kılıç, ok, mızrak ve diğer silahları yapıp düşmanlara karşı kullanmalarıdır. Yine demirin insanlara faydası ise onu değişik şeylerde kullanmalarıdır" (Taberî, 1992, XI/689). Nitekim Taberî, Hz. Peygamber'in "*Kıyamet kopmadan önce ben yalnız Allah'a ibadet edilmesi ve O'na hiçbir ortak koşulmaması için kılıç ile gönderildim. Rızkım mızrağımın gölgesinde kılındı. Zillet ve aşağılık ise emrime karşı gelenedir. Kim bir kavme benzerse onlardandır*" (Buhârî, "Cihad", 87; Ahmed b. Hanbel, II, 50) şeklindeki hadisi delil göstererek âyette geçen demirle, kılıç ve benzeri aletlere işaret edildiğinin altını çizmek istemiştir.

Mâtürîdî de (ö. 333/944) "*onda çetin bir güç vardır*" ifadesi üzerinde çokça durmuş ve şu açıklamalarda bulunmuştur: "Yüce Allah diğer maddeler arasında demirde çetin bir güç olduğunu zikretmiştir. Halbuki başka sert cisimler de aynı güçlük ve kuvvet vardır. Bununla iki husus anlaşılabilir. Birincisi zafer elde etme, düşmanı öldürme, yaralama ve zarar verme durumu demirdeki sertlik ve güçten ötürü tam olarak yerine getirilmektedir. Bundan dolayı insanlar genelde demirden silah aletleri yapmayı adet edinmişlerdir. İkincisi de kişinin kendisini düşmandan ve zararlı şeylerden koruması yine bu madde ile daha sağlam gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bazı müfessirlerin 'çekiç, örs ve bileyi' gibi demirden aletlerin gökten indiğine dair yer vermiş oldukları haberlerin gerçek olmadığını savunmuştur" (Mâtürîdî, 2004, XIV/369-370). Dolayısıyla *inzâl* kelimesi ona göre gerçekte yaratmak anlamındadır.

Âyette geçen "*demiri indirdik*" ifadesi hakkında Kurtubî'nin (ö. 671/1273) eserinde de Taberî'nin vermiş olduğu bilgilere benzer ifadeler şu şekilde yer almıştır: "Hz. Ömer, Allah Elçisinin şöyle buyurduğunu haber vermiştir: 'Allah semadan dört bereket indirmiştir. Demir, ateş, su ve tuz.' Yine o, İkrîme ve İbn Abbas'tan şunu nakletmiştir: 'Hz. Adem'le birlikte üç şey inmiştir. Hacer-i esved; bu taş kardan daha ak idi. Hz. Musa'nın asası; bu da cennetin abanoz ağacından idi. Boyu Musa'nın boyu kadar on zira' idi. Bir de demirle birlikte indirilen

üç şey; örs, kerpeten ve çekiç.' Bunu Maverdî de söylemiştir. Sa'lebi de şöyle demiştir: 'Âdem cennetten indiğinde beraberinde demirci aletlerinden olan beş eşya vardı. Örs, kerpeten, bileyi, çekiç ve iğne' (Kurtubî, 1992, XVII/169). Bu bilgilerle birlikte Kurtubî demirin salı günü indirildiğine dair bazı zayıf rivayetlere de yer vermiştir. Ayrıca âyette demirin sıfatı hakkında geçen '*kendisinde çetin bir güç bulunan'* cümlesinden maksadın onunla kanları akıtmak için böyle çetin bir gücü olduğu şeklindeki yorumlara da temas etmiştir (Kurtubî, 1992, XVII/169). Bu ve benzeri bilgileri eserine almakla birlikte Kurtubî, âyette geçen "*demiri indirdik*" ifadesinin en güzel yorumunun 'onu yarattık, var ettik' anlamında olduğu şeklinde yapılan tefsiri beğendiğini sözlerine ilave etmektedir. Nitekim dil ve belagat uzmanlarının bu ifadeyi 'demiri madenlerden çıkartıp vahyi ile onun nasıl işleneceğini onlara öğretmiştir' şeklinde yorumladıklarına işaret ederek demirin gökten inmediği bilakis yerde mevcut olduğunu desteklemek istemiştir. Ayrıca demirde çetin bir güç vardır ifadesinin de onunla öldürülme endişe ve korkusuyla onda çok büyük korku vardır tarzında yorumlara da işaret etmiştir. '*İnsanlar için onda faydalar vardır*' pasajı hakkında da Mücâhid'in 'bununla kalkan kastedilmiştir' şeklindeki görüşüne ve 'insanlar, bıçak, balta, iğne ve buna benzer birtakım demirden aletler ile faydalanmaktadırlar' tarzında bir başka görüşe de temas etmiştir" (Kurtubî 1992: XVII/169).

Zemahşerî de (ö. 538/1144) şöyle demiştir: "Denildiğine göre Hz. Âdem cennetten inerken yanında demirden yapılmış beş şey de vardı: Örs, kerpeten, bileme aleti, çekiç ve iğne. Bir rivayete göre de bel ve kürek de varmış. Nitekim Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: 'Allah gökten yere dört bereket indirmiştir: Demir, ateş, su ve tuz' (Zemahşerî 1997: IV/66). Zemahşerî bu bilgilere temas ettikten sonra sözlerini şöyle devam ettirmiştir: 'Hasan-ı Basrî, '*Ve sizin için hayvanlardan sekiz eş indirmiştir*' (Zümer 39/6) âyetindeki gibi '*demiri indirdik*' ifadesini 'demiri yarattık' manasında açıklamıştır. 'Demirde sertlik vardır' derken demirin kendisiyle savaşılma özelliği kastedilmiştir. İndirdik ki Allah din düşmanlarıyla mücadelede kılıç, mızrak ve benzeri silahları kullanarak kendisine ve peygamberlerine kimlerin görmedikleri hâlde yardım ettiğini görsün" (Zemahşerî, 1997, IV/66).

İbn Kesîr de (ö. 774/1373) "*demiri indirdik ve onda çetin bir güç vardır*" pasajını 'hakka karşı gelen ve iman hususunda inat edenlere demiri engelleyici kıldık' şeklinde tefsir etmiş ve yukarıda işaret ettiğimiz *'ben kılıçla gönderildim…'* hadisine yer vermiştir." Celal Yıldırımın da âyetin arkasından aynı hadisi referans göstererek tefsir yaptığı görülmüştür (İbn Kesîr, 1984, VIII/53; Yıldırım, 1986, XII/6034).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Âlusî (ö. 1270/1854) "*demirin indirilmesi*" ifadesi hakkında şöyle demiştir: "Hasan-ı Basrî burada geçen *inzâl* kelimesinin yaratmak anlamında olduğunu söylemiştir. Bu tefsir, bir şeyin ayrılmaz unsurunu yani onun mülâzemet halini ortaya koyan bir tefsirdir. Başka bir ifadeyle yaratılma halini açıklayan bir tefsirdir. Zira yaratılmış olan her bir şeyin levh-i mahfuz'da sabit olması ve yaratılmalarının takdir edilmesi cihetiyle yukarıdan indirilmiş gibidir. Levh-i mahfuz'da yazılmış ve takdir edilmiş eşyanın yeryüzünde vücut bulması yukarıdan indirilmesiyle ifade edilmiştir (Âlûsî, 1994, XIV/188).

Önemli müfessir ve dilcilerden olan Ebû Hayyân konuyla ilgili şöyle demiştir: "Demirin yaratılması inzâl kelimesi ile ifade edildi. Zira bütün emirler ve hükümler semadan indirildiği için Yüce Allah onu da gökten indirilmiş saydı ve 'yarattık' yerine 'indirdik' ifadesini kullandı. Nitekim başka bir âyette '*Sizin için, hayvanlardan sekiz çift indirmiştir*' şeklinde buyurmuştur ki orada da indirmek ifadesi yaratmak anlamındadır. Ayrıca cumhura göre âyette geçen '*hadîd*' den maksat, demir madeninin cinsidir. Cümle, gizli bir cümle üzerine atfedilmiştir ki -demiri yarattık ki müminler onunla düşmanlarına karşı savaşsın, Allah'ın dinini yüceltmek için cihâd etsinler- takdirindedir. Neticede Yüce Allah onun sayesinde kimin kendi dinine ve elçilerine yardım ettiğini bilsin diye semadan kitabı, mizanı ve savaş aletleri yapıp kullanacakları demiri indirmiştir" (Ebû Hayyân, 2010, XX/227-228; İbn Atıyye, 2001, V/269).

Elmalılı Hamdî Yazır da (ö. 1942) *inzâl* ifadesinden Allah'ın demiri çok miktarda yarattığını ve insanların onu kullanmaları için demirin varlığını kendilerine bildirip öğrettiğinin kastedildiğini söylemiştir. Hatta iğneden ipliğe her bir sanayi mamulünde demirin kullanıldığına dikkatleri çekmiştir (Yazır, 1971, VII/4757). Aynı fikirde olan Süleyman Ateş de demirde insanlık için büyük faydalar olduğunu, dünya teknolojisinin ve ağır sanayisinin demire dayalı olduğunu söylemiştir (Ateş, 2012, IX/278).

Mevdûdî de (ö. 1979) demirin indirilmesi ifadesini aynen Tâhir b. Âşûr'un delil olarak göstermiş olduğu Zümer sûresi 6. âyetini vererek *inzâl* kelimesinin orada yaratma anlamında olduğu gibi bu âyette de yaratma anlamında olduğunu savunmuştur. Her zerreyi Allah'ın yarattığını dolayısıyla demirin de yaratılmasının *inzâl* kelimesi ile ifade edildiğini söylemiştir. Nitekim Kur'an'da sadece demir kavramının değil başka şeylerin de yaratılması *inzâl* kelimesi ile ifade edilmiştir. Üstelik ona göre peygamberlerin tebliğ görevlerinin ardından demirin indirilmesinin zikredilmiş olmasının hikmeti vardır ki o da şudur: Peygamberler sadece adaleti tebliğ ile görevli olmayıp bilakis fiilen bunu uygulamaları zorunludur. İşte gerek askeri gerekse

sivil güç elde ederek peygamberlerin adalet üzere kurmuş oldukları sistemi yıkmak isteyenlere mukavemet göstermeleri demir ile yani güç-kuvvet ile olmalıdır (Mevdûdî, 1987, VII/128).

Seyyid Kutup da (ö. 1966) aynı âyeti delil göstererek Yüce Allah'ın burada indirilme ifadesini kullanmasının her iki durumda da olayları yaratma, irade etme ve planına işaret edildiğini söylemiştir. Ayrıca demir madeninde caydırıcılık gücü olduğunu ifade etmiş, sadece savaş zamanında değil barış zamanında da bir güç kaynağı olduğuna dikkatleri çekmiştir. Uygarlığın tamamının neredeyse demir-çeliğe dayalı olduğunu belirtmiştir. Demirin insanlığın hizmetine sunulmuş olmasını da aynı âyette geçen "*kimlerin Allah ve Elçisini görmedikleri halde destekleyeceklerini bilmek için*" pasajındaki hikmete bağlamıştır. Dolayısıyla Seyyid Kutub'a göre Allah bu âyetle silahlı cihada işaret etmektedir. Yine ona göre burada demire işaret edilmesi sûrenin en uygun yerinde yani mâlî ve bedenî fedâkarlık istenen bir düzlemde olması da çok manidardır (Kutup, 2020, IX/556-557).

Gerek ilk tefsir kaynakları olsun gerekse yeni kaynaklar olsun demir hakkındaki yorumların hemen hemen aynı doğrultuda olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bu kaynaklar arasında en önemlilerine ve en çok müracaat edilenlerine yer vermekle iktifa ettik. Zira kaynak sayısını ne kadar çoğaltırsak çoğaltalım hemen hemen aynı açıklamalarla karşılaşmış olacağız. Tâhir b. Âşûr'un konuyla ilgili yorumlarına geçmeden önce son olarak Kur'an Yolu adlı eserde yer alan şu bilgileri de özetle vermek faydalı olacaktır: "25. âyette hem güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin de bir nimet olarak yaratıldığından söz edilmektedir. İndirme anlamına gelen kelime, Zümer 39/6 âyetinde olduğu gibi "yarattı, lütfetti, insana onu kullanabilme yeteneğini ilham etti" anlamındadır. Âyetin üslûbundan, Allah'ın dinine ve peygamberlerine yardım eden, hak ve adaleti ayakta tutmak isteyenlerin bu gayelerini gerçekleştirebilmek için demirle sembolize edilen maddî güce ve siyasî otoriteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Kimyasal element olarak birçok bileşiği bulunan ve değişik endüstri kollarında önemli işlevleri olan demir, metaller arasında da kullanımı en yaygın ve en ucuz olanıdır. Bir bütün olarak yerküreyi meydana getiren elementler arasında yaklaşık üçte birlik oranla ilk sırayı tutan demirin güneşte ve başka yıldızlarda da bolca bulunduğu tespit edilmiştir. Teknolojinin gelişmesinde demirin tuttuğu yeri özellikle modern çağın insanı günlük hayatının hemen her adımında yaşar ve hisseder. Hayatı kolaylaştıran pek çok ürün demire dayalı olduğu gibi, gerek beşerî zaafların vahşete dönüşmesinden ibaret olan haksız saldırılarda gerekse varlığını koruma amacıyla bunlara karşı koymada gerek yıkmada gerekse yapmada demir insanın asırlardan beri vazgeçemediği unsur olagelmiştir. Kısacası demir, kontrollü kullanımı

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

insanlık için büyük yararlar, kontrolsüz kullanımı ise büyük tehlikeler taşıyan bir madde olduğu gibi bu özellikleri taşıyan başka nesneleri ve imkânları da güçlü bir biçimde temsil eden bir örnektir (Karaman, 2007, IV/252).

Tâhir b. Âşûr, İsrâ sûresi ellinci âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Demir toprağa ait bir madendir. Yani ancak yerin derinliklerinde bulunmaktadır. Katılığı farklı farklı olan katı/sert bir topraktır. Rengi siyahımsı koyu, ağır bir madendir. Onun bileşenleri ya parça parçadır ya da kağıt gibi düzdür. Onun parçalarının bileşenleri açısından on sekiz cinsi vardır. Bu cinslerin renkleri de çeşit çeşittir. Yine onun kategorilerinden en iyi olanı saf olandır ki saf olması (demir maddesine) yabancı diğer maddelerin tamamından salim olmasıdır. Bu cins demir de elbette çok az bulunur. Renkleri bakımından en iyisi de kırmızı olandır. Sertliği açısından da aslen iki sınıfa ayrılmaktadır ki dişi ve erkek denilen sınıflardır. Sert olan (*hadîdu sulbin*) erkek demir yumuşak olan ise dişi demirdir. Nitekim Araplar sert keskin kılıcı, erkek olarak nitelemişlerdir.

Demir ateşte eritildiğinde onun bileşenleri birbirine karışır, sıvılaşır yani çözünür ve akışkan şeker gibi olur. Nitekim ondan dökme demir, levha demir ve çelik yapılır. Demirin her bir sınıfı ihtiyaç durumuna ve yapılan işin çeşidine göre işlenmeye müsait bir yapıdadır. Kılıç, zırh ve diğer savaş aletleri için sert demir işlenir. Demirin özelliklerinden birisi de pas tutmasıdır. O, yeşil kir gibidir. Nihayet tedricen okside dönüşür. Demir cilalanıp yağlanmadığı zaman dış yüzeyi pas tutmaya başlar ve nihayet çürür. Demir madeni birçok ülkede mevcuttur. En çok da Habeş ülkesi ve Mısır sahrasında bulunur. Tunus ülkesinde de demir madeni mevcuttur. Demirin işlenmesi çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Tarihi dönemlerin ikincisi demir çağı olarak bilinmektedir. Yani o dönemde insanlık demiri icat etmişti ve ihtiyaçları oranında kullanmaktaydılar. Birtakım kap kacakları, aletleri demirdendi. Bütün bu veriler demir madenini işlemenin çok eski dönemlerden beri bilindiğini göstermektedir. Hatta demirin bilinmesi tarihin tedvininden önce idi. Demir çağından önceki dönem ise taş devri olarak bilinmekteydi. Demirin işlenişi hakkında öyle zayıf sözler ve görüşler vardır ki onun sanata dönüştürülme tarihi ile uyuşmamaktadır. Kesin olarak bilinen bilgi, tarihin kayıtlara geçirilmesinden önce demirin insanlık tarafından biliniyor ve işleniyor olmasıdır. Demir havayla ve de rütûbetle temas ettiğinde onu pas sardığı için ilk asırlara ait demirden yapılmış eşyaların delil olması açısından günümüze ulaşan kalıntıları çok azdır" (İbn Âşûr 2000: XIV/101).

Kehf sûresi 90. Âyette geçen *hadîd* kavramında da aynı açıklamaları yapan Tâhir b. Âşûr orada da demirin taş parçacıkları gibi toprakta bulunan bir maden olduğunu söylemiştir. Yine onun on sekiz sınıf olduğunu ve bunların renklerinin birbirlerine yakın olduğunu ve bunun da gri olduğunu belirtmiştir. Ancak bunlardan kırmızıya ve beyaza çalan renklerde olduğunu da söylemiştir. Bu maden kapalı bir fırında yüksek ateşte eritildiğinde bileşenlerinin çözüldüğünü ve süngerimsi bir hal aldığını belirtmiştir. Çünkü bu ısınma sayesinde topraksı maddelerden ayrılıp saf demirin ortaya çıktığı için o hali aldığını söylemiştir. Bu bağlamda bir hadisi de vererek ateşte yapılan işlemle demirin temizlenip ayıklandığını belirtmiştir. Hadis şöyledir: Medine pislikleri kirleri nefyeder, aynen körüğün/ateşin demirin kirlerini yok ettiği gibi. Fırınlama işleminden sonra büyük demir haline getirildiğini ve bu demirlerle ihtiyaç duyulan eşyaları imal edildiğini ifade etmiştir. (İbn Âşûr, 2000, XV/135; XXII/26).

Demirin çok eskiden bilindiğine dair Tâhir b. Âşûr kendi izlenimlerine de yer vermiş ve şöyle demiştir: "Ben Taybe'de ve Mısır'a ait Menfis bölgesinde bulundum. Orada firavunların defnedildikleri mezarlıklar vardı. Nitekim o mezarlıklar üzerinde çelik renginde yani gök renginde yapılmış bazı resimler vardı. Bu olay yani Firavunlara ait mezarlıklar milattan önce yirmi birinci asırda olan bir hadisedir. Nitekim Tevrat'ta ve bazı hadislerde keskin aletlerle kesme, kurban etme olayı anlatılmakta ve İbrahim'in demirden yapılmış keskin aletle (keserle) sünnet edilmesi dile getirilmektedir. Bu olaylarda kullanılan aletlerin çok sert taşlardan olduğu da zikredilmemiştir. Bıçak ve keser gibi isimlerin zikredilmesinden anlaşılan en uygunu bunların demirden olduğu şeklindedir. Nitekim suçluların demirden aletlerle bağlandığı, vurmak için demirden topuz aletleri zikredilmektedir (İbn Âşûr, 2000, XIV/101-102).

Tâhir b. Âşûr *"demirin indirilmesi"* ifadesini onun yaratılması şeklinde tefsir etmekle birlikte bazı ilave yorumlar da yapmıştır. *Enzele* fiilinin yaratmak anlamında olduğunu yine Kur'an'dan "*Sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir; sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir…*" (Zümer 36/9) âyetini delil olarak vermiştir. Zira sekiz çift hayvanın gökten inmediği ve bunların yeryüzünde yaratılmış varlıklar olduğu bilinen bir gerçektir. Nasıl ki bu âyette *enzele* fiili yaratmak anlamında ise işte Tâhir b. Âşûr'a göre Hadîd sûresinde geçen *"demirin indirilmesi"* pasajı da demirin yaratılması anlamındadır. Bunu da Allah'ın insanoğluna ilham ettiğini ve bu ilham sayesinde onların demiri işleyip, kılıç, zırh, mızrak, ok, miğfer, kalkan ve benzeri eşyalarla savaş aletleri yaptıklarını söylemiştir. Bununla birlikte o, bu âyette geçen *hadîd* kavramıyla sadece kılıç, mızrak ve okların kastedilmiş olabileceğini de kabul etmektedir. Sonuçta demirin indirilmesi ifadesi ona göre insanların

demiri icat edip onu işlemelerini ilham etmesi anlamında istiare yoluyla kullanılmış bir ifadedir. İlk yoruma göre ki o da demirin indirilmesi ifadesidir bu durumda ayetteki *fîhi be'sun şedidun* pasajındaki *fîhi* kelimesindeki zamir hadîde dönmektedir. Tâhir b. Âşûr *be'sun* kelimesini de irdelemiş ve onun zarar anlamında olduğunu söylemiştir. Buna göre demirden yapılmış kılıç, mızrak ok ve benzeri aletlerle canlıları öldürme ve yaralama gibi zararlar vardır anlamındadır. Nitekim insanoğlunun bir başkasına zarar vermesi de işte demirden yapılmış aletlerin arkasına sığınarak kendisini koruma fakat karşısındakine zarar verme şeklinde ortaya çıkmaktadır demiştir. İnsanlar kendilerini koruma, başkalarını esir alma ve onları koruma, mallarını ve sürülerini koruma hatta beldeleri fethetmeleri hep demir sayesinde olmuş ve demirin bu anlamda çokça faydalarını görmüşlerdir. Böyle bir yorumla açıklamalarına devam eden Tâhir b. Âşûr *be'sun şedidun ve menâfi'u linnasi* pasajına da güzel bir mana vererek şöyle tefsir etmiştir: "Bu demirde bazı insanlar için zarar varken başkaları için de büyük faydalar vardır. Nitekim beldelerin fethedilmesi, birilerinin esir düşmesi kendileri için zarar iken karşı taraftakiler için menfaattir. Bu galibiyet de demir sayesinde olmaktadır."

Tâhir b. Âşûr bu âyetle demirin insanlara ilham edilmesinde çok büyük hikmetler olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla o, demirin yerli yerince kullanılması gerektiğinin altını çizmiştir. Allah insanlara demir sayesinde zarar verme yönünü değil faydalı olma tarafını seçmelerini ilham etmektedir. Bu yüzden de demiri çıkarmak, onu işlemek ve onun gücüne sahip olmak tavsiye edilmektedir (İbn Âşûr, 2000, XXVII//375-376). Tâhir b. Âşûr'un bu ifadelerinden anlaşılan şudur ki demiri elde etmek ve onu sanayide kullanmak inançlı, âdil ve barıştan yana olan insanların elinde olursa faydalı yönü öne çıkacaktır. Aksi durumda zalim, adaletsiz ve barış düşmanlarının elinde olursa tamamen zarara dönüşecektir. Yine bu konuda İbn Âşûr tarihte yaşanmış bir kıssaya işaret ederek demirin ne kadar faydalı bir madde olduğunu örnekle pekiştirmek istemiştir. Sokrat'ın talebelerinden olan Yunan filozof Antisthenes Atina'da bir kadının yola çıkmak için hazırlık yaptığını gördüğünde kendisine yolculuk yapacağı atını ve yolda kendisini koruyacağı silahını göstermesini istermiş. O da gösterince atın çok iyi ve silahın da sağlam olduğunu gördüğü zaman zinet eşyalarını takınıp süslenmesine izin verirmiş. Çünkü yolda baskın yapmak isteyenlere karşı kendisini koruyacağı aletleri görünce bundan emin olarak zinet eşyalarını takınmasına müsaade etmiştir. Aksi takdirde zinet eşyalarını takınmasına izin vermezmiş (İbn Âşûr, 2000, XXVII//375-376).

Tâhir b. Âşûr demirin işlenmesi ve silah sanayinde kullanılmasını sedd-i zerai kuralına bağlamış ve yukarıdaki örneği de bu bağlamda zikretmiştir. Bununla birlikte demire ve ondan

elde edilen savaş aletlerine sahip olduğu için bir milletin zulme kalkışmaması gerektiğini ifade etmekle birlikte elinde imkanları olanların da bunu zulme karşı kullanmamalarının âyetin ruhuna aykırı olduğunu sözlerine ilave etmiştir. Bu yorumu da aynı âyette geçen *"Allah kendi dinine yardım edenleri bilsin diye"* pasajından çıkarmıştır.

Sonuç

Kimyasal elementler arasında yer alan demir adıyla Kur'an'da tek bir sûre mevcuttur. Bununla birlikte demiri ifade eden *hadîd* kelimesi Kur'an'da altı yerde geçmiş ise de sadece Hadîd Sûresi 25. âyette geçen "*demiri biz indirdik*" ifadesinin müfessirler arasında problemli bir konu olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bütün müfessirler dikkatlerini âyette geçen *inzâl* kelimesine yoğunlaştırmışlardır. Onlardan bazıları âyetin zâhiri anlamından hareketle vahiy, kitap, ahkâm, sekînet ve benzeri şeylerin yukarıdan indirilmiş olabileceği görüşünü savunurken bazıları da bunun yaratmak anlamında mecâzi bir kullanım olduğunu ileri sürmüşlerdir. Klasik müfessirlerden Taberî, Mâtürîdî, Zemahşerî, Kurtubî, İbn Kesîr, Ebû Hayyân, İbn Atıyye, Âlûsî ve diğerlerinin yine çağdaş müfessirlerden Mevdûdî, Elmalılı Hamdi Yazır, Seyit Kutup, Süleyman Ateş, Celal Yıldırım ve benzeri tefsircilerin "*demirin indirilmesi*" ifadesindeki *inzâlin* "yaratma" anlamında olduğunu savundukları görülmüştür. "Demirin indirilmesi" ifadesinin Kur'an'a has bir kullanım olduğu görülmüştür. Bu konuda hemen hemen bütün müfessirler ihtiyatlı bir yaklaşım sergiledikleri, âyetteki ifadenin mecâzi olduğu düşüncesinin yanında gökten Hz. Âdem'le birlikte demirin de indirildiği haberlerine yer verdikleri gözden kaçmamıştır.

Tâhir b. Âşûr'un konuya yaklaşımında ise diğer tefsircilerle uzlaştığı ve ayrıldığı noktaların olduğu görülmüştür. Bu bağlamda onun da diğer müfessirler gibi "*demiri biz indirdik*" ifadesinin "demiri biz yarattık" anlamında anlaşılmasının doğru ve güzel bir yaklaşım olduğunu kabullendiği görülmüştür. *Hadîd* kelimesinin geçtiği diğer âyetlerde de detaylı açıklamalar yapan Tâhir b. Âşûr'un demirin tarihçesi, cinsi, rengi ve çeşitleri gibi konulara girerek kendinden önceki müfessirlerin temas etmediği konulara yer verdiği görülmüştür. Ayrıca insana demiri bulma, kullanma, ondan birtakım alet ve ürünler elde etme ilhamını Yüce Allah insana verdiği için "yaratma" kelimesi yerine "indirme" kalıbının kullanılmış olabileceğini savunmuştur. Yine âyetlerde geçen demir kavramıyla cins ismin kastedilmediği, bununla kılıç, ok, mızrak ve benzeri savaş aletlerinin kastedildiğini savunan müfessirleri yadırgamadığı, bu yorumun da ihtimal dahilinde olduğunu kendisinin de söylediği görülmüştür.

Neticede Tâhir b. Âşûr'a göre demirin indirilmesi ifadesi istiâre yollu bir kullanım olup bununla da Allah'ın insanlara demiri kullanabilmelerinin ilham edildiği vurgulanmıştır. Onun âyette geçen "*be'sun şedidun*" pasajını diğer müfessirlerden farklı yorumladığı görülmüştür. Zira ona göre demirde çetin bir güç vardır ifadesi savaş hali olarak anlaşılmıştır. Dolayısıyla o demirden imal edilmiş kılıç, ok, mızrak ve benzeri aletlerle canlıları öldürme ve yaralama gibi zararlar olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bu durumda birçok müfessir tarafından "*onda çetin bir güç vardır*" şeklinde tefsir ve tercüme edilen "*be'sun şedidun*" kavramını Tâhir b. Âşûr'un "*onda birtakım zararlar vardır*" tarzında tefsir ettiği tespit edilmiştir. Her ne kadar demir ve ondan üretilen savaş aletleri ile bazı toplumlar menfaat elde etmiş iseler de bazılarının da demir yüzünden zarar gördüklerinin altını çizmiştir. Dolayısıyla demirin yerli yerince kullanılması gerektiğini savunmuş ve bunun da ancak faydalı olacak şekilde tasarrufu ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Tâhir b. Âşûr'un diğer müfessirlerden farklı olarak demirin insanlık tarafından bilinip işlenmesinin tarih öncesi çağlara kadar uzandığını ve taş devrinden sonra ikinci devrin demir devri olduğuna dair açıklamalarının olduğu görülmüştür. On sekiz cins demir çeşidi olduğuna işaret eden müfessir konuyu en ince ayrıntılarına kadar araştırıp ona göre tefsirini yaptığı anlaşılmıştır. Paslanma ve çürüme özelliği olduğundan tarih öncesi dönemlere ait çok az kanıtın bizlere kadar ulaştığını, bu yüzden demirin işlenmesi hususunda yazılan ve söylenen bazı şeylerin gerçeklikle örtüşmediğine dikkatleri çekmiştir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm.* Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1945.

Altuntaş, Halil & Şahin, Muzaffer. *Kur'an'ı Kerîm Meâli.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûḥu'l-meʿânî fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿaẓîm ve's-sebʿi'l-meṯânî*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, 1994.

Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli.* İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2012.

Baltacı, Abdullah Muhammed. (2020). Mu'cizetu İnzâli'l-Hadîd Ve Be'suhu'ş-Şedîd fi'l-Kur'ân'il-Kerîm. Ve'l-Fizyâu'l-Felekiyyetu Ve'n-Neveviyyetu, https://ebook.univeyes.com/88858.

Basheer, M. Nafi. *Tâhir İbn Âshur The Career And Thought Of A Contemporary Reformist Âlim*. Londra, 2007.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim. *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul: ts.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd, eṣ-Ṣıḥâḥ: *Tâcü'l-luġa ve ṣıḥâḥu'l'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrut: Dârû'l-'Ilm, 1979.

Coşkun, Ahmet. "İbn Âşur", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 19/330-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Çizmecioğlu, Zeki. "Kur'an-ı Kerîm'in Demir Mucizesi", Yeni Türkiye Dergisi, 2016, Cilt: XXII, sayı: 88, s. 508-534.

Duran, Muhammet Ali. "Hadîd Sûresi: İsmi Ve Sûredeki "Demirin İnzâli" Kavramı", (Sakarya: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: XIV, Sayı: 26 (2012).

Ebû Hassân, Cemâl Mahmûd. *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr li'l-allâme Muhammed Tâhir b. Âşur.* Ammân: Dâru'l-Feth, 2014.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *el-Baḥru'l-muḥît*. thk. Mâhir Habbûş. Beyrut: Dârür-risâleti'l-'Almiyye, 2010.

Ebussuûd, Mehmed Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Abdulkadir Ahmed Atâ. Riyâd: Mektebü'r-Riyâdi'l-Hadîse, ts.

Ergün, Hasan. *"Hadîd Sûresi Tefsiri Ve Demirin İnzâl Edilmesi*", İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Fevziye b. Buzyân. "Muhammed Tâhir b. Âşûr ve Devruhu'l-Islâhî fî Tûnus", Cezâyir: Muhammed Haydar Biskra Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed. *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Gezer, Süleyman. "Enzelnâ el-Hadîd" [el-Hadid 57/25] İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", (Çorum: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c. 5, s. 1: 10, ss. 97-110, (2006).

Green, H. Arnold. *The Tunisian Ulâmâ*. çev. Hafnavi Amariyye, Tunus: 1995.

Ğâlî, Ebu'l-Kâsım. *Min A'lâmi'z-Zeytune Şeyhu'l- Câmii'l-A'zam Muhammed et-Tâhir İbn Âşur Hayâtuhu ve Âsâruhu*. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1996.

Isfehânî, Râğıb. *Müfredâtü elfâẓi'l-Ḳur'ân.* thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru'ş-Şâmiyye, 1997.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib. *el-Muḥarrarü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz.* thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, 2001.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr.* Beyrut: Müessesetü'tTârıḫi'l-'Arabî, 2000.

İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned.* thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1995.

İbnü'l-Hocâ, Muhammed el-Habîb. *Muhammed Tâhir b. Âşur ve Kitâbuhu Mekâsidü'ş-Şerî' ati'l-İslâmî.* Tunus: Dâru'l-Arabiyye li'l-Küttâb, 2008.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kaysî el-Kureşî. *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-'azîm.* İstanbul: Mektebetü'l-İslâmî, 1984.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'arab.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.

Karaman, Hayrettin ve Diğerleri. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir.* Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1992.

Kutup, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'an.* trc. Mehmet Yolcu ve Diğerleri. İstanbul: Tayf Yayıncılık, 2020.

Mahfûz, Muhammed. *Terâcimü'l-müellifîn et-Tûnisiyyîn*. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1984.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l'uyûn.* Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ılmiyye, ts.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Teʾvîlâtü'l-Ḳurʾân*. thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî. Beyrut: Müessesetür'-Risâle, 2004.

Mevdudi, Ebu'l-A'la. *Tefhîmu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1987.

Milsih, Ira Saputra. "The Term Al-Hadıd In Classıcal And Contemporary Interpretatıon (Comparative Study of the Qur'an & its Tafseer and Tafsir Mafatih Al-Ghaib)", Journal of Quran and Tafseer Studies Vol 1, No 3, (2022).

Neyfer, Şeyh Muhammed. *Unvânu'l-erîb ammâ neşe bi'l-bilâdi't-Tunusiyye min âlimin edîb.* Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtîhu'l-ġayb.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1985.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fetḥu'l-ḳadîr el-câmiʿ beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ʿilmi't-tefsîr.* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, 1992.

Yavuz, Ali Fikri. *Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meal-i Âlisi*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2013.

Yazır, M. Hamdi. *Hak Dînî Kur'an Dili.* İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.

Yüksel, Yakup, *İbn Âşur Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın.* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

_____ *Müfessir Tâhir B. Âşur'un Tefsir İlmine Dair Görüşleri.* Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an ḥaḳâiḳî't-tenzîl ve 'uyûni'l-aḳâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: bby., 1997.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

MÜZİĞİN EGZERSİZ YOĞUNLUĞU VE PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ROLÜ

[1]ASLI GÜN

[1] Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi,

44280, Malatya, Türkiye

Yüksek Lisans, Malatya
ORCID ID: 0009-0004-5149-9398

[1]DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN

[1] Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi,

44280, Malatya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5488-3158

ÖZET

Bu araştırmada, müziğin antrenman performansı üzerindeki etkileri ve farklı spor dallarına olan katkıları ile performansla etkileşimi incelenmiştir. Son yıllarda, müzik uyaranlarının psikolojik direnç oluşturma ve performansı etkileme potansiyeline yönelik ilginin arttığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, müziğin antrenmanlardaki sağlık ve performans üzerindeki olumlu etkilerini değerlendirmek amacıyla çeşitli tez ve makalelerin bulguları derlenmiştir. Elde edilen veriler, müziğin çeşitli spor branşlarındaki etkilerinin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Müzik uyaranları, kalp ve solunum dayanıklılığı, kas kondisyonu ve kas hafızası gibi sağlıkla ilgili faktörler üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Bu olumlu etkiler, bireylerin antrenman sırasında daha yüksek motivasyon seviyeleri ve artan güdülenme oranlarıyla birleşerek doğal bir performans destekleyicisi işlevi görmektedir. Ayrıca, müziğin antrenman sırasında kullanılan efor seviyesini artırarak solunum hızı, kalp atım hızı ve vücut ısısı gibi çeşitli fizyolojik değişikliklere neden olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise, bireyin kendi seçtiği müzikle antrenman yapmasının performansı olumlu yönde etkilediği ve bireyin başarıya odaklanma düzeyini artırdığıdır.

Anahtar Kelimeler: Performans, müzik etkisi, efor etkisi

THE ROLE OF MUSIC IN EXERCISE INTENSITY AND PERFORMANCE

ABSTRACT

In this study, the effects of music on training performance and its impact on various sports, along with the interaction of circadian rhythm with performance, were examined. In recent years, there has been increasing interest in the potential of musical stimuli to provide psychological resilience and influence performance. This study compiled the findings of various theses and articles to evaluate the positive effects of music on health and performance during training. The data obtained reveal that the impact of music varies across different sports disciplines. Musical stimuli also have positive effects on health-related factors such as cardiovascular and respiratory endurance, muscle conditioning, and muscle memory. These positive effects, combined with higher motivation levels and increased drive during training, function as a natural performance enhancer. Additionally, it has been observed that music can induce various physiological changes, such as increased respiratory rate, heart rate, and body temperature, by elevating the level of effort exerted during training. Another significant finding of the study is that training with self-selected music positively influences performance and enhances the individual's focus on success.

Key Words: Performance, music effect, effort effect

1.GİRİŞ

Müzik, enstrümanlar veya notalar aracılığıyla tasarlanmış ve sürekli birleştirilen işitsel iletişimin sanatsal bir ifadesi olarak kabul edilir (Thakur & Yardi, 2013). Müziğin kökenleri çok eski dönemlere dayanır ve hatta evrensel sözlü iletişim araçlarından önce kullanıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Cambridge et al., 2009). İnsanlar genellikle spor veya fiziksel aktivite sırasında keyif aldıkları izlenimini verirler; bunun nedeni, egzersiz yaparken insanların rahatlamasına ve fiziksel aktivite ritmine uyum sağlamasına yardımcı olabilecek olmaları olabilir (Thakur & Yardi, 2013). Müziğin insan ruhu üzerindeki etkileri yüzyıllar boyunca araştırılmış ve bu araştırmalar, farklı keşiflere yol açmıştır. Müziğin bu özelliğinin ruhsal hastalıklara iyi geldiği ve aynı zamanda fiziksel rahatsızlıklara da olumlu etkileri olduğu için tedavi amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (Akkuş, 2007).Müzik, spor performansı üzerinde farklı faktörler açısından değerlendirilmelidir. Müzik türü, ritmi, frekansı ve desibel seviyesi gibi unsurlar, performansı farklı şekillerde etkileyebilir. Örneğin, ritmik ve tempo müziklerin egzersiz sırasında motivasyonu artırdığı ve performansı iyileştirdiği belirlenmiştir. Özellikle 130-150 bpm aralığındaki müziklerin, egzersiz sırasında olumlu etkiler sağladığı bulunmuştur (Patania et al., 2020).Ayrıca, müziğin etkileri spor branşlarına göre değişiklik gösterebilir. Çeşitli araştırmalar, müziğin farklı spor dallarında farklı sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Örneğin, dayanıklılık sporlarında müziğin tempo ve ritminin önemli olduğu, yüksek yoğunluklu spor aktivitelerinde ise müziğin motive edici etkilerinin daha belirgin olduğu belirtilmiştir (Maciej Serda et al., 2013). Diğer yandan, anaerobik performans üzerindeki etkiler de sporun türüne ve müzik tercihlerine bağlı olarak değişebilir. Örneğin, yüksek tempolu

müziklerin voleybol oyuncularında anaerobik performansı artırdığı gözlemlenmiştir (Eliakim et al., 2007).

Çeşitli araştırmalara göre, müzikle yapılan antrenmanın etkisi ile müziksiz yapılan antrenmanın etkisi arasında farklılıklar olduğu ve müzikle yapılan antrenmanın daha olumlu katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Müziğin dış uyaran olarak katkılarının yoğunluğu dikkat çekicidir (Spor et al., 2022). Müziğin dış bir uyaran olarak motivasyon sağlayıcı etkisi olduğu bilinmektedir. Çeşitli araştırmalar, müziğin bireylerin spor performansını artırmada önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Bireyin kendi tercih ettiği müziği dinlemesi, müziğin etkisini ve motivasyonunu daha da artırmaktadır. Örneğin, bir çalışma, katılımcıların tercih ettikleri müziği dinlediklerinde performanslarının önemli ölçüde iyileştiğini, ancak tercih etmedikleri müziği dinlediklerinde performanslarının daha az etkilendiğini göstermiştir (Patania et al., 2020). Balmann (2020) yaptığı çalışmada, tercih edilen ve tercih edilmeyen müziğin etkileri incelenmiş ve uygun görülen egzersizlerde tercih edilen müziğin seçilen egzersiz formatına daha fazla olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir (Ballmann et al., 2020).

Müziğin sportif performans üzerindeki etkileri, atletlerin fizyolojik ve psikolojik süreçlerini optimize etme potansiyeli nedeniyle, spor bilimleri ve performans psikolojisi alanlarında kritik bir araştırma konusu olarak önem arz etmektedir. Belirli müzik türlerinin sporcuların performansını olumlu yönde etkileyebileceği ve bu etkinin spor dalları ve sporcuların özelliklerine göre değişkenlik gösterebileceğidir. Bu çalışmamızın amacı, müziğin sporcuların performansına nasıl etki ettiğini derinlemesine inceleyerek, spor bilimleri ve performans psikolojisi alanlarında daha fazla anlayış ve bilgi sağlamaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın incelemesi için dört veri tabanı (pubmed, Google akademi, yök tez ve Web of Science) kullanılarak bir literatür taraması yapıldı. Arama İngilizce dilinde yazılmış anahtar kelimeler ile sınırlıydı. Aramalarda kullanılan anahtar kelimeler arasında “müzik”, “fiziksel aktivite”, ‘‘performans’’ “müzik etkisi”, “egzersiz”, “direnç” ‘‘müzik seçimi’’ yer alıyordu. Bu anahtar kelimeler sonucun da ulaşılan makalaler derleme modeli ile analiz edilerek bulgular değerlendirilmiştir.

3.TARTIŞMA

Yapılan literatür taramasında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Ferguson tarafından yürütülen çalışmada, sportif performans öncesi müziğin etkisi 14 gönüllü birey üzerinde incelenmiştir. Üç ayrı denemede toplanan veriler, iki kez puanlama sistemi ve yedi maddelik ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma, değişkenlerin hızlı ve yavaş tempolu müziğin sportif performans üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, hızlı tempolu müziğin yavaş tempolu müziğe kıyasla daha olumlu bir etkiye sahip olduğu ve sportif performans öncesi müziğin olumlu bir katkı sağladığı tespit edilmiştir (Andrews & Wiggins, n.d.; Ballmann, 2021; Ferguson et al., 1994).

Smirmaul ve ark., sportif performans öncesi müziğin etkilerini yüzme branşı üzerinde inceleyen bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, psikolojik değişkenler üzerindeki etkiye

odaklanılmıştır. Deney ve kontrol grubu olmak üzere iki grup belirlenmiş ve deneysel bir dizayn kullanılmıştır. Çalışmada, 18 erkek yüzücü belirlenmiş ve sportif performans öncesi deney grubuna kendi seçtikleri müziği 5 dakika boyunca dinletilirken, kontrol grubuna sessizlik sağlanmıştır. Sportif performans öncesi müzik dinleyen deney grubuna, müziğin ardından 1 dakika sonra 2 tekrar olacak şekilde 200 metre serbest stil yüzme görevi verilmiştir. Sonuçlar, sportif performans öncesi müzik dinleyen deney grubunun yüzme mesafesinde ciddi bir süre kısalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, motivasyonun arttığını ancak uyarılma düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Her iki grup arasında yapılan kıyaslama sonucunda, yorgunluğun artmasına rağmen, kuvvet, algılanan efor ve duygusal değerlik derecelerinde değişiklik olmadığı görülmüştür. Bu çalışma, görev öncesi müziğin yüzme performansını iyileştirebileceğini ilk defa ortaya koymuştur (Smirmaul, 2017a).

Bishop (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, kısa süreli müzik dinlemenin daha sonra yapılacak olan sportif performansı olumlu yönde etkileyebileceği öne sürülmüştür. Çalışmada, 12 tenis oyuncusu üzerinde branş belirlemesi yapılmıştır. Sportif performans öncesi Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRI) tarayıcısına uzanıp popüler bir müzik parçasını dinledikleri bir fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme (fMRI) çalışması rapor edilmiştir. Daha hızlı tempo ve daha yüksek yoğunluk, reaktif performans sırasında görsel algıyla (alt temporal girus), dikkat vermeyle (kuneus, alt parietal lobül, supramarginal girus) ve motor kontrolle (putamen) bütünleşmiş yapılarda 169 toplu olarak aktivasyon sağlamıştır. Bu bulgular, sporda bir yarışma öncesi strateji olarak müzik dinlemenin etkilerini tartışmak için önemli bir katkı sağlamaktadır (Bishop et al., 2013).

Müziğin insanlar üzerindeki psikolojik olumlu etkileri sıkça vurgulanmaktadır, ancak bu etkinin sadece insanlarla sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Müziğin diğer canlılar üzerinde de etkili olduğu konusunda yaygın bir kabul vardır. Müziğin canlılar üzerinde stres azaltıcı etkisi olduğu vurgusu, birçok çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. İnsanlar üzerinde yapılan çalışmalar psikolojik tedavilerde kullanılırken, hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalarda ise verimliliğin artmasına yönelik sonuçlar elde edilmiştir (Sezer, 2011).

Ying'in çalışması, görev öncesi hızlı ve yavaş tempolu müziğin barbell squat üzerindeki psikolojik ve psikofizyolojik etkilerini araştırmıştır. Çalışmada, 24 katılımcı üç ayrı koşula göre incelenmiştir. Squat egzersizi, müzikle birlikte yapılmış olup katılımcılar müziksiz, hızlı tempolu müzik ve yavaş tempolu müzik koşullarında çalışmışlardır. Sonuçlar, yavaş tempo müzik dinlemenin hızlı tempo müzik dinlemeye göre somatik kaygıyı önemli ölçüde azalttığını göstermiştir. Ancak müziğin ritmi, bilişsel kaygı ve özgüven üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Çalışma, müziğin ritminin psikolojik etkileri olduğunu vurgulayarak somatik kaygı düzeyini azalttığını belirtmiştir (Yıng, N.D.).

Altun Ekiz tarafından 2021 yılında gerçekleştirilen çalışmada, müziğin öğrenciler üzerindeki etkisini araştırma amacı güdülmüştür. Çalışmaya 576 öğrenci katılmıştır. Cinsiyet bazında sportif performansı karşılaştırmak amacıyla yapılan analizler, erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla daha yüksek sportif başarı değerlerine sahip olduklarını göstermiştir. Ancak, Ekiz'in çalışmasında müziğin cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir etkiye

sahip olup olmadığını belirlemek için yapılan analizler sonuçsuz kalmıştır (Uygulamalarda et al., 2021).

Spor ve diğer etkinlikler sırasında müziğin vücut üzerinde çeşitli etkileri vardır. Örneğin, müzik, kas faaliyetlerini ve kan dolaşımını etkileyebilir. Günümüzde bile etkinlikler sırasında vücuttaki hormonları etkilemek için müzikal ritimler kullanılmaktadır. Örneğin, savaş zamanlarında mehter marşlarının çalınması veya dini törenlerde uygun müziklerin seçilmesi gibi durumlarda müziğin önemi öne çıkmaktadır. Bu tür müzikler, milli ve dini duyguları harekete geçirerek askerlere coşku verebilir veya toplumda birlik ve beraberlik duygularını pekiştirebilir (Ebscohost, N.D.).

Smirmaul'un (2016) metodolojik derleme çalışmasında, sportif performans öncesi müziğin etkilerini inceleyen sadece 15 çalışma bulunmuş ve bu sayı, kas kuvveti, kas dayanıklılığı ve bu iki faktörün birleşimi olarak 3 ayrı grupta incelenmiştir. Yapılan araştırmaların çoğunda, sportif performans öncesi müziğin kas kuvveti ve kas dayanıklılığı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışma, uygulama öncesi müziğin kas kuvveti ve dayanıklılığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu öne sürmektedir (Smirmaul, 2017b).

Bigliassi (2012), farklı zaman aralıklarında dinletilen müziğin sportif performansa etkisini araştırmıştır. Çalışmada bisiklet branşı tercih edilmiş ve 10 eğitimli bisikletçi ile bir kontrol grubu olmak üzere toplamda 11 katılımcı yer almıştır. Araştırma, ısınma ve sportif performans esnasında müzik dinletilmesi olmak üzere 3 farklı koşulda gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme ölçütleri arasında güç çıktısı, kalp atım hızı, algılanan eforun derecesi ve ruh hali bulunmaktadır. Sonuçlar, ısınma ve sportif performans sırasında dinletilen müzik grubunda algılanan eforun derecesinin daha düşük olduğunu göstermiştir (Bigliassi et al., 2012).

Müziğin performansa olumlu katkılarına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, müziğin sporcuların motivasyonunu artırması, dikkatlerini odaklamalarına yardımcı olması ve egzersiz sırasında algılanan eforu azaltması gibi faktörler üzerinde durmuştur. Ayrıca, müzik dinlemenin performansın herhangi bir evresinde dinlenildiğinde bile ergojenik destek sağladığı görülmüştür. Bu nedenle, müziğin spor performansını artırmak için etkili bir araç olarak kullanılması yaygın bir uygulamadır (Karageorghis & Priest, 2012a) . Bir spor aktivitesinin, senkronize bir müzikle eşdeğer kabul edilmesi ve bu bağlamda yürüme veya koşma egzersizlerinin, müzik eşliğinde gerçekleştirildiğinde motor görevlerde artışa yol açabileceğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır (Karageorghis & Priest, 2012a; Terry et al., 2012). Başka bir çalışmada, müzik eşliğinde yapılan ve kontrol grubuyla karşılaştırılan bir dayanıklılık çalışması gerçekleştirilmiş ve müzik eşliğinde çalışan katılımcıların daha yüksek dayanıklılık seviyelerine sahip olduğu belirlenmiştir (Lee, 2004).

Müziğin spor performansına etkisi üzerine yapılan araştırmaların kökleri eskiye dayanmasına rağmen, günümüzde dahi hangi müzik türünün ve hangi tempoda müziğin sporcuyu nasıl etkilediği konusunda kesin bir sonuca varılamamıştır. Müziğin sporcular üzerindeki etkileri arasında sakinlik sağlama, uyarıcı etki yapma, performansı arttırma ve spor performansı sonrası toparlanmayı hızlandırma gibi çeşitli faktörler bulunmaktadır (Köse, B. (2017).

Beyaz ve Potteiger, düşük şiddetteki egzersiz sırasında dikkat dağıtıcı unsurların etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, görsel, işitsel ve görsel-işitsel unsurlar seçilmiştir. İşitsel unsurlar arasında, hızlı müziğin dikkat üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlar, görsel ve karma unsurlara kıyasla, işitsel unsurların algılanan efor derecesini daha düşük seviyede olduğunu ortaya koymuştur (White & Potteiger, 1996).

Dyrlund ve Wininger tarafından yapılan çalışmada, birden fazla değişken üzerinde araştırma yapılmıştır. Egzersizin düşük, orta ve yüksek yoğunlukta olmasıyla birlikte, tercih edilen müzik, tercih edilmeyen müzik ve müzik olmaması olmak üzere 3x3 deneysel koşul sağlanmıştır. Yapılan deneyler sonucunda, müzik koşullarının algılanan efor derecesini ve keyif düzeylerini etkilemediği bulunmuştur (Dyrlund & Wininger, 2008).

Miller, Swank, Manire, Robertson ve Wheeler'ın yaptığı bir çalışmada, egzersiz olarak 20 dakikalık bir koşu testi seçilmiş ve bu egzersiz müzik eşliğinde ve müzik olmadan yapılmak üzere ölçülmüştür. Yapılan ölçümlerde, müzik eşliğinde yapılan evrede katılımcıların çok daha yüksek yoğunlukta çalışmalarına rağmen aldıkları keyif oranının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Ebscohost, N.D.).

Szmedra ve Bacharach'ın yaptığı bir çalışmada, orta şiddette bir egzersiz olarak seçilen koşunun klasik müzik eşliğinde ve müzik olmadan etkileri araştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda, müzik eşliğinde yapılan koşu sırasında algılanan efor derecesinin ve kas gerginliğinin azaldığı, dolayısıyla kas yorgunluğunun da azaldığı bulunmuştur (Szmedra & Bacharach, 1998).

Tenenbaum ve diğerleri (2004) ile Macone, Baldari, Zelli ve Guidetti'nin yaptığı iki seviyeli bir çalışma mevcuttur. İlk çalışmada, müzik türlerini çeşitlendirmişlerdir ve rock, dans ve ilham verici müzik gibi seçenekler arasından tercih yapmışlardır. Ancak, bu çalışmanın sonuçlarına göre müziğin algılanan efor derecesinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuçlar, çalışmanın bazı sınırlılıkları olduğunu düşündürmüş olabilir. Bu nedenle, 2006 yılında 2,2 km koşuyla tekrarlanan bir çalışma yapılmıştır. Ancak, bu çalışmanın sonuçları da müziğin algılanan efor derecesini değiştirmediğini göstermiştir (Macone et al., 2006).

Arazi ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen bu çalışma, katılımcıların sağlık durumlarına dikkatle önem verilerek yürütülmüştür. Çalışma başlamadan önce detaylı sağlık kontrolleri yapılarak, katılımcıların herhangi bir sağlık sorununun olmadığından emin olunmuştur. Çalışmanın ana odak noktası, hızlı ve tempolu müziğin enerji seviyelerini artırarak bedensel aktiviteleri nasıl tetiklediğini incelemektir. Bu amaçla, belirlenen süre boyunca 5 hoparlör aracılığıyla çalınan müziğin, vücut üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Araştırma, yüksek tempoda (130 bpm) çalınan müziğin, iyi eğitimli bireylerde devre direnci egzersizlerini tamamlarken, özellikle ısınma evresi ve antrenmanın ana evresinden önce algılanan efor seviyesini düşürme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, benzer tempodaki müziklerin profesyonel sporcular üzerinde de benzer etkiler yaratarak, direnç egzersizi öncesinde, ısınma evresinde ve antrenmanın ana evresinde algılanan eforu azaltabileceği ve böylece antrenman süresini kısaltabileceği belirtilmektedir. Bu bulgular,

müziğin doğal bir ergojenik yardım olarak direnç egzersizlerinin etkinliğini artırma potansiyelini vurgulamaktadır (Arazi et al., 2015).

Karageorghis ve Priest tarafından egzersiz alanında gerçekleştirilen müzik incelemesine dayanan bu çalışma, iki aşamalı bir araştırma metodolojisini takip etmiştir. Bu iki aşamalı araştırmanın bulguları şunlardır: Müzik, genellikle diğer alanlarda kaygı veya stres giderici olarak kullanılmasına karşın, spor veya antrenman bağlamında bu tür bir kullanım göstermemektedir. Araştırma sonuçları, bireylerin spor veya egzersiz yaparken aşırı stres veya kaygı hissetmediklerini belirtmektedir. Çalışmanın temel argümanı, müziğin düşük ve orta şiddetli egzersizlerde algılanan efor oranını yaklaşık %10 oranında azalttığı yönündedir. Ancak, anaerobik eşik seviyesinde fizyolojik yanıtların dikkat süreçleri üzerindeki etkisi nedeniyle, müziğin bu etkisinin görülmediği tespit edilmiştir. Algılanan efor düzeyindeki azalmaların sebebi, bireyin müziği kendisinin seçip seçmemesiyle ilişkili değildir. Bunun yerine, egzersizin şiddeti ile müziğin etkisi arasında doğal bir bağlantı bulunmaktadır. Ayrıca, egzersiz sırasında gözlemlenen kalp atış hızı ile antrenman esnasında çalınan müzik temposu arasında doğrusal bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Karageorghis & Priest, 2012b).

Emna Bentouati ve ark., günün çeşitli zamanlarında kısa süreli maksimum egzersiz sırasında tercih edilmeyen veya kendi seçtiği müzik dinlemenin antrenman üzerine etkilerini araştırmışlardır. Bu çalışma, günün farklı zaman dilimlerinde yapılmış olup, bireyin kendi seçtiği veya tercih edilmeyen müziğin etkileri ölçülmüştür. Çalışma kapsamında, 10 dakikalık bir ısınma sürecinden sonra, Wingate testi olarak adlandırılan bir test uygulanmıştır. Ölçümler için belirlenen zaman dilimleri sabah ve öğleden sonra olarak belirlenmiştir. Kişinin kendi seçtiği müzikle yapılan ısınmanın motivasyonu artırdığı ve kas gücünü arttırdığı, günün her iki zaman diliminde algılanan efor düzeyini azalttığı bulunmuştur. Günün farklı zaman dilimleri karşılaştırıldığında, sabah saatlerinde daha fazla iyileşme gözlemlenmiştir. Öğleden sonra yapılan ölçümlerde ise alınan verilerin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bentouati et al., 2022).

Ballmann ve ark., tercih edilen ve tercih edilmeyen ısınma müziğinin egzersiz performansına etkisini araştırmış ve toplam 12 aktif spor yapan kadın ve erkek bireyler çalışmaya katılmıştır. Üç farklı yöntem denenmiştir: Müziksiz, tercih edilen müzik ve tercih edilmeyen müzik. Çalışmanın sonuçlarına göre; tercih edilen müziğin, müziksiz yapılan egzersiz performansına olan etkisi ve olumlu katkısı daha fazladır. Tercih edilmeyen müziğin ise seçilen egzersiz performansına olumlu katkısı bulunmamaktadır (Ballmann & Pearce, 2021).

Bektaş ve Demir yaptıkları çalışmada, kadınların erkeklere kıyasla fiziksel sağlamlığı daha yüksek oranda etkilendiği görülmüştür. Elde edilen verilere göre, müziğin motivasyon üzerinde en etkili olduğu yaş döneminin 18-28 yaş aralığında olduğu belirtilmiştir. Spor geçmişine bakıldığında ise müziğin motivasyonel olarak etkisinin, spor geçmişi arttıkça arttığı gözlemlenmiştir; ayrıca spor geçmişi ile müzik dinleme arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmuştur. Çalışma, müzik türünün kişinin psikolojik sağlığını etkilediğini de

göstermektedir. Türkçe Pop ve Rap/Rock müzik dinleyen katılımcıların, Yabancı Müzik dinleyenlere kıyasla psikolojik sağlamlığını artırdığı belirtilmiştir. Bu sonuçlar, kişinin kendi anadilinde dinlediği müziğin, psikolojik açıdan daha olumlu etki yarattığı kanısına varılmasını desteklemektedir (Bektaş & Demir, 2022).

Bartolomei ve ark., kendi seçtiği müziğin maksimum bench press gücü ve dayanıklılık üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışma kapsamında, direnç egzersizi yapan 31 erkek rastgele seçilerek müzik grubu ve kontrol grubuna ayrılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, katılımcıların kendi seçtiği müzik dinlemesinin, kuvvet dayanıklılığı performansında önemli bir artışa neden olduğu ancak maksimum kuvvet üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı belirlenmiştir (Bartolomei et al, 2015).

Silva ve ark., güç testleri sırasında tercih edilen müzik türünün faydalarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Üç farklı yöntem kullanılarak çalışma yapılmıştır: Müzik olmadan, tercih edilen müzik ile ve tercih edilmeyen müzik ile çalışma tamamlanmıştır. Katılımcıların güç testi sırasında tercih ettikleri müzik türünü dinlerken, müzik dinlemedikleri veya tercih edilmeyen müziği dinledikleri zamana kıyasla daha fazla güç sergilediklerini ve algılanan çabanın daha az olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Güç dayanıklılığında tercih edilen müzik olumlu etki yaratırken, müziksiz veya tercih edilmeyen müzik herhangi bir etki yaratmamıştır. Son olarak, maksimum el kavrama testi için tercih edilen müzik türüyle test koşulunda katılımcıların diğerlerinden daha yüksek maksimum güç sergilediğini göstermiştir. Müziksiz ve tercih edilmeyen müzik türünün olmadığı test koşullarında ise müziksiz olma durumu ile tercih edilmeyen müzik türü arasında herhangi bir fark bulunmamıştır (Silva et al. 2021).

Araştırmalarda, bireyin müziği nasıl seçtiği, hangi ortamlarda dinlendiği, tercih edilen müzik tarzı ve ses düzeyi gibi parametrelerin daha fazla dikkate alınması, sonuçların daha güvenilir olmasına yardımcı olabilir. Müzik, antrenman sırasında bireyin motivasyonunu artırmanın yanı sıra, antrenman öncesi hazırlık sürecinde de kullanılabilir. Bu şekilde, antrenman öncesi daha fazla motivasyonla ve kendi seçtiği müzikle daha başarılı bir performans elde edilebilir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Müziğin sporcular üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmaların sonuçları oldukça çeşitlidir ve çeşitli faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Özellikle müziğin temposu, ritmi, türü ve sporcunun kendi tercih ettiği müzik gibi faktörlerin sporcuların performansı üzerinde belirleyici olabileceği görülmüştür. Bu faktörler, sporcuların motivasyonunu, dikkatini ve enerji seviyelerini etkileyerek antrenman veya yarışma sırasında daha iyi bir performans sergilemelerine yardımcı olabilir veya olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, sporcuların müzik tercihlerini ve dinleme alışkanlıklarını dikkate almak, antrenman ve yarışma süreçlerinde daha verimli bir performans elde etmelerine yardımcı olabilir. Ugulama öncesi müzik dinlemenin çeşitli olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Bu etkiler arasında uygulama süresini kısaltma, motivasyonu artırma, konsantrasyonu artırma, kas kuvvetini ve dayanıklılığını artırma gibi faktörler bulunmaktadır. Ayrıca, uygulama öncesi müzik

dinlemenin genel olarak güç çıkışını, uyarılmayı, kalp atım hızını ve anaerobik gücü arttırdığı belirlenmiştir. Uygulama öncesi dinlenen müziğin tempo ve türüne bağlı olarak, farklı fizyolojik tepkiler de gözlemlenmiştir. Örneğin, yavaş tempo müzik dinlemek, somatik kaygı seviyesini ve plazma norepinefrin (noradrenalin) seviyesini düşürebilirken, hızlı tempo müzik dinlemek plazma epinefrin (adrenalin) seviyesini artırabilir. Benzer şekilde, sakinleştirici müzik dinlemek kavrama gücünü azaltabilirken, uyarıcı müzik dinlemek genel olarak kavrama gücünü iyileştirebilir. Bu bulgular, uygulama öncesi müzik dinlemenin sporcuların fizyolojik ve psikolojik hazırlığını artırabileceğini göstermektedir. Uygulama öncesi dinlenen müziğin performansı artırıcı etkileri olduğu ve bireyleri olumlu şekilde etkileyebileceği sonucuna varılabilir. Müziğin sporcular üzerindeki etkisi, kişinin tercihlerine ve antrenman sürecine göre değişebilir. Dolayısıyla, bireyin antrenman esnasında kendi müzik tercihini yapmasına olanak sağlamak, motivasyonun ve başarının artmasına katkıda bulunabilir.

Ayrıca, gelecekte yapılacak benzer araştırmalarda, örneklem büyüklüğünün ve araştırma yöntemlerinin önemi vurgulanmalıdır. Daha büyük örneklem grupları ve sık ölçüm aralıkları kullanılarak yapılan çalışmalar, elde edilen bulguların anlamlılığını artırabilir ve daha geniş çaplı yorumlara olanak sağlayabilir. Özellikle toparlanma sürecinin değerlendirildiği çalışmaların, farklı değişkenler üzerinde yapılan daha kapsamlı araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, sporcuların performanslarını artırmak için daha etkili antrenman stratejileri geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Ü. (2007). Müziğin nsan Sağlığı Üzerindeki Yeri Ve Önemi. */Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *1*, 98–103.

Andrews, C. Y., & Wiggins, M. (n.d.). *Effects of Music on Athletic Performance*.

Arazi, H., Asadi, A., & Purabed, M. (2015). Physiological and Psychophysical Responses to Listening to Music during Warm-Up and Circuit-Type Resistance Exercise in Strength Trained Men. *Journal of Sports Medicine*, *2015*, 1–6. https://doi.org/10.1155/2015/389831

Ballmann, C. G. (2021). The Influence of Music Preference on Exercise Responses and Performance: A Review. *Journal of Functional Morphology and Kinesiology*, *6*(2), 33. https://doi.org/10.3390/JFMK6020033

Ballmann, C. G., & Pearce, A. J. (2021). The Influence of Music Preference on Exercise Responses and Performance: A Review. *Journal of Functional Morphology and Kinesiology 2021, Vol. 6, Page 33*, *6*(2), 33. https://doi.org/10.3390/JFMK6020033

Ballmann, C. G., Rogers, R. R., Cook, G. D., Hester, Z. T., Kopec, T. J., & Williams, T. D. (2020). Effects of Preferred and Non-Preferred Warm-Up Music on Resistance Exercise Performance. *Journal of*

Functional Morphology and Kinesiology 2021, Vol. 6, Page 3, *6*(1), 3. https://doi.org/10.3390/JFMK6010003

Bartolomei, S., Di Michele, R., & Merni, F. (2015). EFFECTS OF SELF-SELECTED MUSIC ON MAXIMAL BENCH PRESS STRENGTH AND STRENGTH ENDURANCE. *Perceptual and Motor Skills*, *120*(3), 714–721. https://doi.org/10.2466/06.30.PMS.120V19X9

BEKTAŞ, M., & DEMİR, O. (2022). Mücadele Sporları ile İlgilenen Bireylerde Müziğin Psikolojik Sağlamlık, Performans ve Motivasyon Üzerine Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *7*(4), 417–428. https://doi.org/10.31680/GAUNJSS.1164794

Bentouati, E., Romdhani, M., Khemila, S., Chtourou, H., & Souissi, N. (2022). The Effects of Listening to Non-preferred or Self-Selected Music during Short-Term Maximal Exercise at Varied Times of Day. *Https://Doi.Org/10.1177/00315125221142662*, *130*(1), 539–554. https://doi.org/10.1177/00315125221142662

Bigliassi, M., Dantas, J. L., Carneiro, J. G., Smirmaul, B. P. C., & Altimari, L. R. (2012). Influence of music and its moments of application on performance and psychophysiological parameters during a 5 km time trial. *Revista Andaluza de Medicina Del Deporte*, *5*(3), 83–90. https://doi.org/10.1016/S1888-7546(12)70013-8

Bishop, D. T., Wright, M. J., & Karageorghis, C. I. (2013). Tempo and intensity of pre-task music modulate neural activity during reactive task performance. *Http://Dx.Doi.Org/10.1177/0305735613490595*, *42*(5), 714–727. https://doi.org/10.1177/0305735613490595

Cambridge, V. E. N. M. I., Harvard, M. A., & Isbn, P. (2009). *The singing Neanderthals : The origins of music , language , mind and body . By S TE- Music , language , and the brain . By A NIRUDDH P ATEL . New York : Oxford University*. *85*(3), 732–736. https://books.google.com/books/about/The_Singing_Neanderthals.html?hl=tr&id=5N-5ufxUuJkC

Dyrlund, A. K., & Wininger, S. R. (2008). The Effects of Music Preference and Exercise Intensity on Psychological Variables. *Journal of Music Therapy*, *45*(2), 114–134. https://doi.org/10.1093/JMT/45.2.114

Effect of music and dialogue on perception of exertion, enjoyment, and metabolic responses during exercise. | International Journal of Fitness | EBSCOhost. (n.d.). Retrieved April 11, 2024, from https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A14%3A23974430/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Aschol ar&id=ebsco%3Agcd%3A52722029&crl=c

Eliakim, M., Meckel, Y., Nemet, D., & Eliakim, A. (2007). The effect of music during warm-up on consecutive anaerobic performance in elite adolescent volleyball players. *International Journal of Sports Medicine*, *28*(4), 321–325. https://doi.org/10.1055/S-2006-924360

Ferguson, A. R., Carbonneau, M. R., & Chambliss, C. (1994). Effects of positive and negative music on performance of a karate drill. *Perceptual and Motor Skills*, *78*(3 Pt 2), 1217–1218. https://doi.org/10.2466/PMS.1994.78.3C.1217

Karageorghis, C. I., & Priest, D. L. (2012a). Music in the exercise domain: a review and synthesis (Part I). *International Review of Sport and Exercise Psychology*, *5*(1), 44–66. https://doi.org/10.1080/1750984X.2011.631026

Karageorghis, C. I., & Priest, D. L. (2012b). Music in the exercise domain: a review and synthesis (Part I). *International Review of Sport and Exercise Psychology*, *5*(1), 44–66. https://doi.org/10.1080/1750984X.2011.631026

Köse, B. (2017). Müziğin aerobik ve anaerobik performansa etkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara. - Google'da Ara. (n.d.). Retrieved April 18, 2024, from https://www.google.com/search?q=K%C3%B6se%2C+B.+(2017).+M%C3%BCzi%C4%9Fin+aerobik+ve+anaerobik+performansa+etkisinin+incelenmesi.+Doktora+Tezi%2C+Ankara+%C3%9Cniversitesi%2C+Ankara.&rlz=1C1GCEA_enTR1086TR1091&oq=K%C3%B6se%2C+B.+(2017).+M%C3%BCzi%C4%9Fin+aerobik+ve+anaerobik+performansa+etkisinin+incelenmesi.+Doktora+Tezi%2C+Ankara+%C3%9Cniversitesi%2C+Ankara.&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTM0MDlqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Lee, C. (2004). Carry-Over Effects of Music in an Isometric Muscular Endurance Task. *Http://Dx.Doi.Org/10.2466/Pms.98.3.985-991*, *98*(3 I), 985–991. https://doi.org/10.2466/PMS.98.3.985-991

Maciej Serda, Becker, F. G., Cleary, M., Team, R. M., Holtermann, H., The, D., Agenda, N., Science, P., Sk, S. K., Hinnebusch, R., Hinnebusch A, R., Rabinovich, I., Olmert, Y., Uld, D. Q. G. L. Q., Ri, W. K. H. U., Lq, V., Frxqwu, W. K. H., Zklfk, E., Edvhg, L. V, … (2013) فاطمی, ح. Synteza i aktywność biologiczna nowych analogów tiosemikarbazonowych chelatorów żelaza. *Uniwersytet Śląski*, *7*(1), 343–354. https://doi.org/10.2/JQUERY.MIN.JS

Macone, D., Baldari, C., Zelli, A., & Guidetti, L. (2006). Music and Physical Activity in Psychological Well-Being. *Http://Dx.Doi.Org/10.2466/Pms.103.1.285-295*, *103*(1), 285–295. https://doi.org/10.2466/PMS.103.1.285-295

Patania, V. M., Padulo, J., Iuliano, E., Ardigò, L. P., Čular, D., Miletić, A., & De Giorgio, A. (2020). The Psychophysiological Effects of Different Tempo Music on Endurance Versus High-Intensity Performances. *Frontiers in Psychology*, *11*, 518768. https://doi.org/10.3389/FPSYG.2020.00074/BIBTEX

Sezer, F. (2011). Müziğin öfke ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkileri. *Journal of Human Sciences*, *8*(1), 1472–1493. https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/I JHS/article/view/1732

Silva, N. R. dos S., Rizardi, F. G., Fujita, R. A., Villalba, M. M., & Gomes, M. M. (2021). Preferred Music Genre Benefits During Strength Tests: Increased Maximal Strength and Strength-Endurance and Reduced Perceived Exertion. *Perceptual and Motor Skills*, *128*(1), 324–337. https://doi.org/10.1177/0031512520945084

Smirmaul, B. P. (2017a). Effect of pre-task music on sports or exercise performance. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, *57*(7–8), 976–984. https://doi.org/10.23736/S0022-4707.16.06411-2

Smirmaul, B. P. (2017b). Effect of pre-task music on sports or exercise performance. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, *57*(7–8), 976–984. https://doi.org/10.23736/S0022-4707.16.06411-2

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK MÜZİK (TOKAT ÖRNEĞİ). | Journal of International Social Research | EBSCOhost. (n.d.). Retrieved April 19, 2024, from https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A3%3A18486531/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A70239627&crl=c

Spor, S. Ü., Fakültesi, B., & Türkiye, K. /. (2022). Müziğin Sporcular Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *The Journal of Duzce University Sport Science*, *2*(1), 38–44. https://dergipark.org.tr/en/pub/dujoss/issue/69271/1098301

Szmedra, L., & Bacharach, D. W. (1998). Effect of music on perceived exertion, plasma lactate, norepinephrine and cardiovascular hemodynamics during treadmill running. *International Journal of Sports Medicine*, *19*(1), 32–37. https://doi.org/10.1055/S-2007-971876/BIB

Terry, P. C., Karageorghis, C. I., Saha, A. M., & D'Auria, S. (2012). Effects of synchronous music on treadmill running among elite triathletes. *Journal of Science and Medicine in Sport*, *15*(1), 52–57. https://doi.org/10.1016/J.JSAMS.2011.06.003

Thakur, A. M., & Yardi, S. S. (2013). Effect of different types of music on exercise performance in normal individuals Short Communication Effect of different types of music on exercise performance in normal individuals. *Article in Indian Journal of Physiology and Pharmacology*, *57*(4), 448–451. https://www.researchgate.net/publication/263476326

Uygulamalarda, S., Kırşehir, M. :, Evran, A., Beden, Ü., Ve Spor, E., Öğrencileri, Y., Bir, Ü., Meryem Altun-Ekiz, A., Atasoy, M., Araştirma, O., Mustafa, H., Üniversitesi, K., Eğitimi, B., Yüksekokulu, S., Türkiye, H. /, Ahi, K., Üniversitesi, E., & Türkiye, K. /. (2021). Sportif Uygulamalarda Müzik: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *4*(2), 241–250. https://doi.org/10.38021/ASBID.954189

White, V. B., & Potteiger, J. A. (1996). Comparison of Passive Sensory Stimulations on RPE during Moderate Intensity Exercise. *Http://Dx.Doi.Org/10.2466/Pms.1996.82.3.819*, *84*(3), 819–825. https://doi.org/10.2466/PMS.1996.82.3.819

Yıng, t. W. (n.d.). *Psychologıcal and psychophysıcal effects of pre-task musıc tempo on barbell squat performance*.

KRONOTİP VE ANTRENMAN PLANLAMASI: PERFORMANS ARTIŞI İÇİN ZAMANLAMANIN ÖNEMİ

[1]ASLI GÜN

[1] Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi,

44280, Malatya, Türkiye

Yüksek Lisans, Malatya
ORCID ID: 0009-0004-5149-9398

[1]DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN

[1] Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi,

44280, Malatya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5488-3158

ÖZET

Bu çalışmada, sirkadiyan ritmin antrenman performansı üzerindeki etkileri ve çeşitli spor branşlarına olan etkisi ile etkileşimi araştırılmıştır. Bireyin sirkadiyen ritmine uygun antrenman planlaması yapıldığında performans artışı sağlanabilir. Doğru kişilik özelliklerinin belirlenerek, yüksek egzersiz şiddeti gerektiren sportif performansta akşam saatlerinde daha yüksek performans elde edilebilirken, toparlanma sürecinde sabah saatlerinin daha verimli olduğu gözlemlenmiştir. Biyolojik ritimler, sporcularda performans üzerinde önemli bir rol oynar ve bu ritimlerin çeşitleri arasında sirkadiyen ritimler, infradiyen ritimler, ultradiyen ritimler ve sirkannual ritimler bulunur. Kronobiyoloji, bu ritimlerin incelenmesini ve zamanla ilişkili biyolojik süreçlerin anlaşılmasını sağlar. İnsanların sirkadiyen ritimleri, genetik faktörlerin yanı sıra kişilik özellikleri ve hormonal düzenlemeler tarafından da etkilenebilir. Örneğin, melatonin ve kortizol gibi hormonlar, sirkadiyen ritmi düzenlemede önemli rol oynarlar. Kronotip, kişinin günün hangi saatlerinde daha aktif veya daha uyanık olduğunu belirler. Sporcuların kronotipleri, antrenman ve yarışma saatlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Sabah-tipi sporcular genellikle sabah saatlerinde daha iyi performans gösterirken, akşam-tipi sporcular ise akşam saatlerinde daha etkilidir. Bu nedenle, sporcuların kronotiplerini belirleyerek antrenman ve yarışma saatlerini buna göre ayarlamaları önerilir. Bu sayede, sporcuların performanslarını optimize etmeleri ve sağlıklı bir şekilde rekabet etmeleri sağlanabilir. Bu bulgulara dayanarak, yüksek şiddetli egzersiz programlarının sabah saatlerinde planlanması durumunda bireyin toparlanma hızının azalabileceği ve dolayısıyla toparlanmaya ayrılan sürenin azalabileceği, bu da performans artışının daha belirgin olabileceği sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Performans, kişilik özelliği,sirkadiyan ritim,kronotip

CHRONOTYPE AND TRAINING PLANNING: THE SIGNIFICANCE OF TIMING IN PERFORMANCE ENHANCEMENT

ABSTRACT

In this study, the effects of circadian rhythm on training performance and its interaction with various sports disciplines were investigated. Performance improvement can be achieved when training plans align with an individual's circadian rhythm. It has been observed that higher performance can be achieved in sports activities requiring high exercise intensity in the evening hours, while the morning hours are more efficient for the recovery process, by identifying the correct personality traits. Biological rhythms play a significant role in athletes' performance, including circadian rhythms, infradian rhythms, ultradian rhythms, and circannual rhythms. Chronobiology allows for the examination of these rhythms and the understanding of biologically timed processes. Human circadian rhythms can be influenced by genetic factors as well as personality traits and hormonal regulations. For instance, hormones such as melatonin and cortisol play a significant role in regulating circadian rhythm. Chronotype determines when individuals are most active or awake during the day. Athletes' chronotypes play an important role in determining training and competition times. Morning-type athletes generally perform better in the morning hours, while evening-type athletes are more effective in the evening hours. Therefore, it is recommended that athletes adjust their training and competition schedules according to their chronotypes to optimize their performance and compete healthily. Based on these findings, it can be concluded that if high-intensity exercise programs are scheduled in the morning hours, the individual's recovery rate may decrease, thus reducing the time allocated for recovery, which may lead to a more pronounced increase in performance.

Keywords: Performance, personality trait, circadian rhythm, chronotype

1.GİRİŞ

Sirkadiyan ritim, yaklaşık bir gün süren 24 saatlik döngüye verilen isimdir (Özbayer & Değirmenci, 2011). Biyokimyasal, fizyolojik ve davranışsal ritimlerin 24 saat zaman farkından devamlı bir döngü içerisinde olmasına ve tekrarlı bir şekilde etki yaratması, sirkadiyan ritim sözcüğü ile ifade edilir. Fiziksel aktiviteyi etkileyen unsurlar arasında da kan basıncı, vücut ısısı, hormonal salgı ve besinlerin enerji metabolizması gibi yaklaşık 24 saatlik döngüye sahip fizyolojik süreçler yer alır (Postolache et al, 2020a). Fizyolojik değişimlerin neden olduğu tekrar eden döngüsel tepkiler, spor performansını yakından etkileyen fizyolojik süreçler üzerinde araştırılmıştır ve gün içinde biyolojik ritmin birçok değişim içerdiği görüşüne varılmıştır (Drust et al, 2005). Biyolojik ritmin farklı türleri bulunmaktadır; bunlar ultradiyen ve infradiyen olarak iki kategoriye ayrılır. Ancak, en önemli olanı biyolojik ritmdir, çünkü zamana bağlı olarak gerçekleşen fizyolojik değişimleri içerir (Postolache et al.2020b). Ultradiyen ritimler, 24 saatten daha kısa süreleri içerirken, infradiyen ritimler 28 saat ve daha uzun zaman dilimlerini kapsar (Bellastella et al.2019). Sirkadiyen ritimler, pineal bezi tarafından melatonin salınımı, vücut sıcaklığının düzenlenmesi ve plazma kortizol seviyelerindeki değişimler gibi unsurları içerir. Bu unsurlar, uyku-uyanıklık döngüsü, vücut

ısısı regülasyonu ve fiziksel-zihinsel performans düzeyini kapsar (Selvi et al. 2011). Sirkannual ritimler, yaklaşık 1 yıllık ritimlerdir (duygu durumu)(Selvi et al. 2011). Diurnal ritim, bazen sirkadiyan ritim gibi günlük tekrarlayan olayları ifade etmek için kullanılırken, bazen gün boyunca (gündüz-gece, sabah-akşam) farklılaşan olayları tanımlamak için kullanılır(Selvi et al., 2011).

Biyolojik ritimde fizyoloji ve performans değişikliklerinde yapılan literatür taraması, genellikle öğleden sonra uyarılma seviyelerinin en yüksek olduğunu ve bu süre zarfında reaksiyon hızı ile kas gücünde artış olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sporcularda algılanan eforun azaldığı, laktik asit (LA) oranının düştüğü ve yorgunluğun azaldığı tespit edilmiştir. Öğleden sonra solunum tepkilerinin azaldığı ve günlük döngülerin istikrarlı olduğu gözlemlenmiştir (Shephard, 1984). Sirkadiyen ritim ve anaerobik performans üzerindeki akut etkiyi inceleyen bir başka çalışmada, farklı saatlerde yapılan yüksek yoğunluklu egzersizlerin etkisi değerlendirildi. HIFT protokolünden sonra, öğleden sonra ve akşam ölçümlerinin, sabah ölçümlerine göre daha yüksek olduğu bulundu (Yoğunluklu et al.2022). Sonuç olarak, fizyolojik ve psikolojik biyoritimlerin performans üzerinde önemli etkilere sahip olduğu, bu nedenle daha yakından incelenmeyi gerektirdiği görülmektedir. Gerçekten de, enlemler arası seyahatle ilişkili hızlı zaman değişimleri, bazı önemli uluslararası yarışmaların sonuçlarını etkilemiştir (Shephard, 1984).

Sporcuların ritim bozuklukları üzerine yapılan tartışmalarda, Rekabet eden takımlar arasında avantajlar ve dezavantajlar gözlemlenir. Günlük rutinlerdeki zaman değişimleri ve uyku eksikliği performansı etkiler. Sirkadiyen döngü genellikle 24 saatten uzundur, bu yüzden batıya doğru seyahatte uyum sağlama zor olabilir. Uyum için en az 7 gün gerekebilir ve adaptasyon sürecinde performans düşebilir. Konuk sporcular özellikle öğleden sonra ev sahibi sporculara kıyasla dezavantajlı olabilirler (Shephard, 1984).

Biyolojik ritimlerin canlı mekanizması açısından, fizyolojik olarak içsel kaynaklar mı yoksa dış kaynaklar mı tarafından etkilendiği yıllarca araştırılmıştır. Canlılardaki ritim mekanizmasının iç bir kaynaktan yönetildiğine dair ilk deneysel kanıtlar, 1700'lerde Jan-Jaquesd'Ortous de Marian adlı araştırmacıdan gelmiştir **(Watari & Arai, 1965)**. Bir çalışmada, güneş ışığından etkilenen bir bitkinin ışık olmadığı ortamlarda da tepki gösterdiği keşfedilmiş ve bu keşif için 2 kontrol grubu kullanılmıştır. Bu çalışmada, güneş ışığının mevcut olduğu ve olmadığı ortamlar gözlemlenmiştir. Araştırma sonucunda, belirlenen süre sonunda ışıklı ve ışıksız ortamlarda bitkinin verdiği tepkilerin aynı olduğu sonucuna varılmıştır **(*Al Manhal Platformu*, n.d.)**.

Bireysel biyolojik tercihin aktivite yapma ve dinlenme zamanı kronotip olarak bilinir(Postolache et al. 2020). Bu nedenle, aktiviteler için sabah tercihi ve erken yatma tercihi sabah kronotipi veya sabahçı olarak adlandırılırken, akşam kronotipi veya baykuş terimleri, en büyük aktivite anlarını öğleden sonraya yerleştirir ve uykuya dalma zamanını geciktirir. Her ikisinin arasında ise ara kronotip yer alır ve çoğunluğu yetişkin popülasyonunda bulunmaktadır (Roden et al.2017). Bedensel işlevlerin zamanlama ritmindeki bireysel farklılıklara odaklandığımızda, günün erken saatlerinde aktif olanlar ile gün ilerledikçe aktif hale gelenler

arasında bireysel farklılıklar gözlemlenebilir (Montaruli et al., 2021). Sabah-tipleri (m-tipleri) sabah saatlerinde uyarılmışlık durumları maksimum seviyededir. Ancak, akşam saatlerine doğru, bu özelliklerin yerini yorgunluk hissi almaktadır **(Cavallera & Giudici, 2008)**. M tipi bireyler, erken yatar ve erken kalkarlar, bu nedenle zihinsel ve fiziksel performansları günün erken saatlerinde zirveye ulaşır (Taillard et al., 2004). Akşam-tipleri (e-tipleri) gece geç saatlerde yatan ve sabah güçlükle uyanabilen bireyler, öğleden sonra saatlerinde uyarılmışlık düzeylerini maksimum seviyeye çıkaran ve dolayısıyla öğleden sonra ve akşam saatlerinde daha iyi performans gösteren tiplerdir. Kronobiyoloji çalışmalarında, sabahçıl tipler "tavuklar (lark)" olarak adlandırılırken, akşamcıl tipler ise "baykuşlar (owl)" olarak tanımlanmaktadır **(Cavallera & Giudici, 2008)**. E-tipleri daha geç kalkıp emekli olur ve en iyi performanslarına günün ikinci yarısında ulaşır (Adan et al. 2012). Bir kişinin kronotipi, sabah ve akşam kronotipi arasındaki süreklilik üzerine kuruludur. Sirkadiyan tercihi belirgin olmayan bireyler ise n-tipi olarak sınıflandırılırlar, çünkü ara özellikler sergilerler (Adan et al,2012). Kronotipi belirlemesinde önemli faktörlerden biri çevresel ışık-karanlık döngüsüdür. Doğum sırasında düşük süreli fotoperiyoda maruz kalanlar sabahçıl olarak nitelendirilirken, fotoperiyod süresini daha uzun yaşayanlar ise akşamcıl tipler olarak adlandırılır. Bu bağlamda, mart ve nisan aylarında doğanlar genellikle e tipi, eylül ve ekim aylarında doğanlar ise m tipi olarak tanımlanır. Bu tipik özelliklerin belirlenmesinde endojen ve eksojen faktörler önemlidir. Vücut ısısı, kortizol ve melatonin hormonu endojen faktörlerken, yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum, kafein tüketimi, yaşanılan coğrafya, iklim koşulları ve gece vardiyasında çalışma gibi etmenler eksojen faktörlerdir **(Cavallera & Giudici, 2008)** .

Sportif performans düzeyi yüksek bireyler üzerinde yapılan bir araştırmada, sabah tipi kronotipin daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Örneğin, brezilyalı paralimpik sporcuları üzerinde yapılan bir çalışmada, bu sporcuların çoğunun sabah tipi olduğu bulunmuştur (Silva et al. 2012). Benzer şekilde, profesyonel bireysel ve takım sporcuları üzerinde yapılan başka bir çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada, 114 elit sporcu üzerinde yapılan gözlemlerde, kronotipin genellikle sabahçıl olduğu tespit edilmiştir (Rae et al. 2015). Kronotip ve günlük rutin yoluyla yapılan subjektif ölçümlerde, sabah yapılan sportif performans gösteren bireylerde sıcaklık, melatonin ve kortizol hormonlarının zamanlamasının daha erken olduğu bulunmuştur **(Kerkhof & Van Dongen, 1996; Waterhouse et al., 2001)**. Ancak, akşam sportif performans yapmayı tercih eden bireylerde, fiziksel performansın öğleden sonra veya akşam saatlerinde zirveye ulaştığı tespit edilmiştir **(Chtourou & Souissi, 2012)**. Profesyonel araştırmalar, günlük rutinlerin ve alışılagelmiş antrenman saatlerinin değiştiğini göstermektedir. Sabah antrenmanları kısa süreli maksimum performans değişimini azaltabilirken, akşam antrenmanları bu varyasyonu artırabilir. Bu durum, antrenman saatlerinin performans üzerindeki etkisinin karmaşık olduğunu ortaya koyar ve antrenman zamanlaması konusunda dikkatli olunmasını gerektirir **(Chtourou & Souissi, 2012a)**.

Seçim bireye bırakıldığında, akşamcıl tipe sahip bireyler genellikle akşam yapılacak spor etkinliğini tercih ederken, sabahçıl tipli bireyler ise sabah saatlerinde spor etkinliğini tercih ederler. Bu durum her iki tipteki bireylerin daha fazla kutuplaştığını gösterir. Ancak, bireyin kendi tercihiyle spor etkinliği saatinin belirlenmesi durumunda, algılanan efor derecesinin

düşük çıkabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, antrenman yoğunluğunu artırmak için alternatif yöntemlere başvurulabilir (Henst et al. 2015).

Bir çalışmada, sabah ve akşam antrenman yapan yüzücülerin, antrenman saatlerine uygun ölçümlerde daha kısa yüzme sürelerine sahip olduğu; ters saatlerde ise küçük farklar gözlemlendiği, bu nedenle vücudun adaptasyon sağladığı saatlerde performansın daha iyi olduğu belirlenmiştir (Rae et al, 2015).

Yakın zamanda yapılan bir araştırmada, üniversite futbolcularının sabah (08:00) ve akşam (20:00) yüksek yoğunluklu antrenman seanslarının ardından uyku kaliteleri ölçülmüştür. Akşam antrenmanlarını takip eden sabah tipi futbolcularda daha düşük uyku kalitesi (daha kısa toplam uyku süresi, daha fazla uyanıklık süresi ve düşük uyku verimliliği) gözlemlenmiştir. Ancak, sabah seanslarından sonra uyku kalitesi her iki grupta da benzer bulunmuştur. Bu bulgular, akşam antrenmanlarının ardından uyku kalitesinin sabah antrenmanlarındaki performansı olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir (Vitale et al.2017).

İnsanların sirkadiyen ritimleri için uyku-uyanma döngüleri hayati öneme sahiptir ve bu döngülerin bozulması davranışları ve performansları olumsuz etkileyebilir. Sirkadiyen ritimlerin yorgunluktan ayrılması gerektiğinde, uyku-uyanıklık döngüsündeki değişikliklerin fizyolojik ve performans sonuçlarını ölçmek zorluklar yaratır. Her bireyin uyku gereksinimleri farklılık gösterse de, kronik uyku eksikliği bağışıklık sistemini zayıflatabilir **(Reilly & Edwards, 2007)**. Uykunun uzatılmasının ardından basketbol performansının belirli ölçümlerinde gözlenen iyileşmeler, optimal uyku düzeninin atletik performansın zirvesine ulaşmasında muhtemelen faydalı olduğunu göstermektedir(Mah et al., 2011).

Çeşitli hormonların günlük salınım döngüleri olduğu gösterilmiştir ve bunlar arasında en iyi karakterize edilenler melatonin, kortizol, gonadal steroidler, prolaktin, tiroid hormonu ve büyüme hormonudur (gh). Besinlere duyarlı hormonlar olarak bilinen insülin, leptin, ghrelin ve adiponektin de sirkadiyen temelli salınım gösterir ve bu hormonların salınımı, en azından kısmen, beslenme zamanı ve aydınlık-karanlık döngüleri gibi çevresel uyaranlarla düzenlenir **(Gnocchi & Bruscalupi, 2017)**. Melatonin, birçok önemli rolü olan ve aydınlık-karanlık döngüleri hakkında bilgi taşıyan merkezi bir "aktarma katmanı" olarak düşünülebilir **(Gnocchi & Bruscalupi, 2017)**. Melatoninin sirkadiyen saatin düzenleyicisi olarak iyi bilinen rolünün yanı sıra, kardiyovasküler, gastrointestinal ve kemik fizyolojisi ile duygudurum bozukluklarını da olumlu yönde etkilediği öne sürülmüştür **(Pandi-Perumal et al, 2006; Reppert & Weaver, 1995)**(F. Scheer et al., n.d.).

Tüm glukokortikoid hormonları arasında, kortizol sirkadiyen bakış açısından en iyi karakterize edilenlerden biridir. İnsanlarda kortizol üretimi genellikle gece boyunca artar ve sabah saat 07:00-08:00 civarında en yüksek salgıyı gösterir. Bu, uyanmayla ilişkili stres için endokrin dengesini ayarlar (Dickmeis, 2009; Kalsbeek et al., 1996). Jet lag ve uyku senkronizasyonunun bozulmasının insanlarda kortizol seviyelerini artırdığı gösterilmiştir.

Artan kortizol seviyelerinin kardiyometabolik hastalıklar, uyku ve duygudurum bozuklukları, ve tümörler gibi çeşitli patolojilerle ilişkili olduğu belirtilmektedir **(Carroll & Findling, 2010; Thaker et al.2006)**(Dijk et al., 2012). Kortizol, karaciğer, böbrek ve yağ dokularındaki saat kontrollü genlerin ekspresyonunu modüle edebilir (Gómez-Abellán et al, 2012; Pezük et al. 2012).

İnsülin ve ghrelin, metabolik düzenlemede iki temel faktörü temsil eder ve artık çeşitli sirkadiyen faktörlerin bunların salgılanmasını ve aktivitesini düzenlediği kabul edilmektedir **(Gnocchi & Bruscalupi, 2017)**. İnsanlarda insülin sekresyonu genellikle saat 17:00 civarında zirveye ulaşırken, saat 04:00 civarında en düşük seviyeye ulaşır. Bu durum, aktif fazda besin depolamasının teşvik edilmesi için önemlidir (Marcheva et al., 2010; Sadacca et al., 2011).

Adiponektin, yağ dokusu tarafından salgılandığı için adipokin olarak da bilinir. İnsanlarda, salınımının en üst seviyesi genellikle 12:00 ile 14:00 arasında tespit edilmiştir (Sadacca et al. 2011; Scheer et al. 2010). Adiponektin, anti-inflamatuar özellikleri ile bilinen ve insülin duyarlılığını arttıran bir moleküldür (Harwood, 2012).

Biyolojik ritmin sportif performans üzerindeki etkilerini anlamak, sporcuların antrenman programlarının ve rekabet stratejilerinin optimize edilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Biyolojik ritimlerin, sporcuların antrenman ve yarışma dönemlerindeki performanslarını optimize edebileceği hipotezini ileri sürmekteyiz. Bu çalışmanın amacı, biyolojik ritimlerin sportif performansla olan etkileşimlerini inceleyerek, sporcuların antrenman ve yarışma süreçlerinde en yüksek verimliliğe ulaşmalarını sağlayacak stratejiler geliştirmektir.

2. YÖNTEM

Mevcut anlatı incelemesi için dört veri tabanı (pubmed, Google akademi, yök tez ve Web of Science) kullanılarak bir literatür taraması yapıldı. Arama İngilizce dilinde yazılmış anahtar kelimeler ile sınırlıydı. Aramalarda kullanılan anahtar kelimeler arasında “performans, kişilik özelliği, sirkadiyan ritim, kronotip’’ yer alıyordu. Bu anahtar kelimeler sonucun da ulaşılan makalaler derleme modeli ile analiz edilerek bulgular değerlendirilmiştir.

3.TARTIŞMA

Sirkadiyan ritmin spor performansı üzerindeki etkisi, son yıllarda artan bir ilgi odağı haline gelmiştir. Bu çalışmada, sirkadiyan ritmin sporcularda performans üzerindeki potansiyel etkilerini inceledik ve önemli bulgular elde ettik. Tartışma bölümünde, bu bulguların pratik ve teorik önemini vurgulayarak, alan üzerindeki mevcut bilgiyi kısaca belirmek amacıyla yazılmıştır.

Sirkadiyan ritmin spor performansı üzerindeki etkisinin bilimsel temellerini anlamak için yapılan araştırmalar, sporcuların biyolojik ritimlerinin performanslarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Halson, 2014).

Sirkadiyan ritmin sporcuların uyku kalitesi ve toparlanma süreçleri üzerindeki etkisi, spor performansının optimize edilmesi açısından kritiktir (Fullagar et al., 2015). Sporcuların performanslarını artırmak ve en iyi sonuçları elde etmek için, antrenman ve yarışma saatlerinin belirlenmesinde biyolojik ritimlerinin dikkate alınması önemlidir **(Chtourou & Souissi, 2012b)**.

Sirkadiyan ritmin sporcuların hormonal düzenlemeleri üzerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Özellikle, melatonin ve kortizol gibi hormonlar, sirkadiyan ritmi düzenlemede önemli rol oynamaktadır. Bu hormonların düzenli salınımı, sporcuların performansını ve toparlanma süreçlerini etkileyebilir **(Chtourou & Souissi, 2012)**.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, sirkadiyan ritmin spor performansı üzerindeki etkilerini inceleyerek sporcuların performansını optimize etmek ve antrenman programlarını geliştirmek amacıyla önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Elde edilen bulgular, aşağıdaki sonuçlar ve öneriler çerçevesinde özetlenebilir. Sirkadiyan ritmin spor performansı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Özellikle, biyolojik ritimlere uygun antrenman programları oluşturulması, sporcuların performansını artırabilir ve yarışma sonuçlarını olumlu yönde etkileyebilir. Sporcuların kronotipleri, antrenman ve yarışma saatlerinin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Sabah-tipi sporcuların sabah saatlerinde, akşam-tipi sporcuların ise akşam saatlerinde daha iyi performans gösterme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Sirkadiyan ritmin sporcularda uyku kalitesi ve toparlanma süreçleri üzerinde de etkisi vardır. Bu nedenle, uyku düzeninin ve toparlanma süreçlerinin yönetilmesi, sporcuların performansını artırmak için önemlidir. Sporcuların antrenman ve yarışma saatlerini belirlerken, sirkadiyan ritimlerini dikkate almaları önerilir. Bireylerin kronotipleri göz önünde bulundurularak, antrenman programlarının bu ritimlere uygun şekilde düzenlenmesi önemlidir. Sabah-tipi sporcuların sabah saatlerinde, akşam-tipi sporcuların ise akşam saatlerinde antrenman ve yarışmalara katılması teşvik edilmelidir. Bu, bireylerin doğal biyolojik ritimlerine uygun şekilde performanslarını optimize etmelerine yardımcı olabilir. Sporcuların uyku düzeni ve toparlanma süreçleri üzerinde daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Bu araştırmalar, sporcuların performanslarını artırmak ve sağlıklı bir şekilde rekabet etmelerini sağlamak için önemli olacaktır.

Bu öneriler, sirkadiyan ritmin spor performansı üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak ve sporcular için optimize edilmiş antrenman programları geliştirmek amacıyla dikkate alınabilir. Gelecekte yapılacak araştırmaların, bu konudaki bilgi ve anlayışımızı daha da artıracağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

Adan, A., Archer, S. N., Hidalgo, M. P., Di Milia, L., Natale, V., & Randler, C. (2012). Circadian Typology: A Comprehensive Review. *Chronobiology International*, *29*(9), 1153–1175. https://doi.org/10.3109/07420528.2012.719971

Al Manhal Platformu. (n.d.). Retrieved April 18, 2024, from https://platform.almanhal.com/Details/Thesis/2000257172?ID=4-2000257172#

Bellastella, G., De Bellis, A., Maiorino, M. I., Paglionico, V. A., Esposito, K., & Bellastella, A. (2019). Endocrine rhythms and sport: it is time to take time into account. *Journal of Endocrinological Investigation*, *42*(10), 1137–1147. https://doi.org/10.1007/S40618-019-01038-1/METRICS

Carroll, T. B., & Findling, J. W. (2010). The diagnosis of Cushing's syndrome. *Reviews in Endocrine and Metabolic Disorders*, *11*(2), 147–153. https://doi.org/10.1007/S11154-010-9143-3

Cavallera, G. M., & Giudici, S. (2008a). Morningness and eveningness personality: A survey in literature from 1995 up till 2006. *Personality and Individual Differences*, *44*(1), 3–21. https://doi.org/10.1016/J.PAID.2007.07.009

Cavallera, G. M., & Giudici, S. (2008b). Morningness and eveningness personality: A survey in literature from 1995 up till 2006. *Personality and Individual Differences*, *44*(1), 3–21. https://doi.org/10.1016/J.PAID.2007.07.009

Chtourou, H., & Souissi, N. (2012a). The effect of training at a specific time of day: A review. *Journal of Strength and Conditioning Research*, *26*(7), 1984–2005. https://doi.org/10.1519/JSC.0B013E31825770A7

Chtourou, H., & Souissi, N. (2012b). The effect of training at a specific time of day: a review. *Journal of Strength and Conditioning Research*, *26*(7), 1984–2005. https://doi.org/10.1519/JSC.0B013E31825770A7

Dickmeis, T. (2009). Glucocorticoids and the circadian clock. *The Journal of Endocrinology*, *200*(1), 3–22. https://doi.org/10.1677/JOE-08-0415

Dijk, D. J., Duffy, J. F., Silva, E. J., Shanahan, T. L., Boivin, D. B., & Czeisler, C. A. (2012). Amplitude reduction and phase shifts of Melatonin, cortisol and other circadian rhythms after a gradual advance of sleep and light exposure in humans. *PLoS ONE*, *7*(2). https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0030037

Drust, B., Waterhouse, J., Atkinson, G., Edwards, B., & Reilly, T. (2005). Circadian rhythms in sports performance - An update. *Chronobiology International*, *22*(1), 21–44. https://doi.org/10.1081/CBI-200041039

Fullagar, H. H. K., Skorski, S., Duffield, R., Hammes, D., Coutts, A. J., & Meyer, T. (2015). Sleep and athletic performance: the effects of sleep loss on exercise performance, and physiological and cognitive responses to exercise. *Sports Medicine (Auckland, N.Z.)*, *45*(2), 161–186. https://doi.org/10.1007/S40279-014-0260-0

Gnocchi, D., & Bruscalupi, G. (2017). Circadian Rhythms and Hormonal Homeostasis: Pathophysiological Implications. *Biology 2017, Vol. 6, Page 10*, *6*(1), 10. https://doi.org/10.3390/BIOLOGY6010010

Gómez-Abellán, P., Díez-Noguera, A., Madrid, J. A., Luján, J. A., Ordovás, J. M., & Garaulet, M. (2012). Glucocorticoids Affect 24 h Clock Genes Expression in Human Adipose Tissue Explant Cultures. *PLOS ONE*, *7*(12), e50435. https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0050435

Halson, S. L. (2014). Sleep in elite athletes and nutritional interventions to enhance sleep. *Sports Medicine (Auckland, N.Z.)*, *44 Suppl 1*(Suppl 1). https://doi.org/10.1007/S40279-014-0147-0

Harwood, H. J. (2012). The adipocyte as an endocrine organ in the regulation of metabolic homeostasis. *Neuropharmacology*, *63*(1), 57–75. https://doi.org/10.1016/J.NEUROPHARM.2011.12.010

Henst, R. H. P., Jaspers, R. T., Roden, L. C., & Rae, D. E. (2015). A chronotype comparison of South African and Dutch marathon runners: The role of scheduled race start times and effects on performance. *Chronobiology International*, *32*(6), 858–868. https://doi.org/10.3109/07420528.2015.1048870

Kalsbeek, A., Heerikhuize, J. van, … J. W.-J. of, & 1996, undefined. (1996). A diurnal rhythm of stimulatory input to the hypothalamo–pituitary–adrenal system as revealed by timed intrahypothalamic administration of the vasopressin. *Soc NeuroscienceA Kalsbeek, JJ van Heerikhuize, J Wortel, RM BuijsJournal of Neuroscience, 1996•Soc Neuroscience*. https://www.jneurosci.org/content/16/17/5555.short

Kerkhof, G. A., & Van Dongen, H. P. A. (1996). Morning-type and evening-type individuals differ in the phase position of their endogenous circadian oscillator. *Neuroscience Letters*, *218*(3), 153–156. https://doi.org/10.1016/S0304-3940(96)13140-2

Mah, C. D., Mah, K. E., Kezirian, E. J., & Dement, W. C. (2011). The Effects of Sleep Extension on the Athletic Performance of Collegiate Basketball Players. *Sleep*, *34*(7), 943. https://doi.org/10.5665/SLEEP.1132

Marcheva, B., Ramsey, K. M., Buhr, E. D., Kobayashi, Y., Su, H., Ko, C. H., Ivanova, G., Omura, C., Mo, S., Vitaterna, M. H., Lopez, J. P., Philipson, L. H., Bradfield, C. A., Crosby, S. D., Jebailey, L., Wang, X., Takahashi, J. S., & Bass, J. (2010). Disruption of the clock components CLOCK and BMAL1 leads to hypoinsulinaemia and diabetes. *Nature*, *466*(7306), 627–631. https://doi.org/10.1038/NATURE09253

Montaruli, A., Castelli, L., Mulè, A., Scurati, R., Esposito, F., Galasso, L., & Roveda, E. (2021). Biological Rhythm and Chronotype: New Perspectives in Health. *Biomolecules 2021, Vol. 11, Page 487*, *11*(4), 487. https://doi.org/10.3390/BIOM11040487

Özbayer, C., & Değirmenci, İ. (2011). Sirkadiyen saat, hücre döngüsü ve kanser. *Dicle Tıp Dergisi*, *38*(4), 514–518. https://doi.org/10.5798/DICLEMEDJ.0921.2011.04.0080

Pandi-Perumal, S. R., Srinivasan, V., Maestroni, G. J. M., Cardinali, D. P., Poeggeler, B., & Hardeland, R. (2006). Melatonin: Nature's most versatile biological signal? *FEBS Journal*, *273*(13), 2813–2838. https://doi.org/10.1111/J.1742-4658.2006.05322.X

Pezük, P., Mohawk, J. A., Wang, L. A., & Menaker, M. (2012). Glucocorticoids as entraining signals for peripheral circadian oscillators. *Endocrinology*, *153*(10), 4775–4783. https://doi.org/10.1210/EN.2012-1486

Postolache, T. T., Gulati, A., Okusaga, O. O., & Stiller, J. W. (2020a). An Introduction to Circadian Endocrine Physiology: Implications for Exercise and Sports Performance. *Contemporary Endocrinology*, 363–390. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33376-8_20

Postolache, T. T., Gulati, A., Okusaga, O. O., & Stiller, J. W. (2020b). An Introduction to Circadian Endocrine Physiology: Implications for Exercise and Sports Performance. *Contemporary Endocrinology*, 363–390. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33376-8_20

Rae, D. E., Stephenson, K. J., & Roden, L. C. (2015a). Factors to consider when assessing diurnal variation in sports performance: the influence of chronotype and habitual training time-of-day. *European Journal of Applied Physiology*, *115*(6), 1339–1349. https://doi.org/10.1007/S00421-015-3109-9/METRICS

Rae, D. E., Stephenson, K. J., & Roden, L. C. (2015b). Factors to consider when assessing diurnal variation in sports performance: the influence of chronotype and habitual training time-of-day. *European Journal of Applied Physiology*, *115*(6), 1339–1349. https://doi.org/10.1007/S00421-015-3109-9/METRICS

Reilly, T., & Edwards, B. (2007). Altered sleep-wake cycles and physical performance in athletes. *Physiology & Behavior*, *90*(2–3), 274–284. https://doi.org/10.1016/J.PHYSBEH.2006.09.017

Reppert, S. M., & Weaver, D. R. (1995). Melatonin madness. *Cell*, *83*(7), 1059–1062. https://doi.org/10.1016/0092-8674(95)90131-0

Roden, L. C., Rudner, T. D., & Rae, D. E. (2017). Impact of chronotype on athletic performance: current perspectives. *ChronoPhysiology and Therapy*, *7*, 1–6. https://doi.org/10.2147/CPT.S99804

Sadacca, L. A., Lamia, K. A., DeLemos, A. S., Blum, B., & Weitz, C. J. (2011). An intrinsic circadian clock of the pancreas is required for normal insulin release and glucose homeostasis in mice. *Diabetologia*, *54*(1), 120–124. https://doi.org/10.1007/S00125-010-1920-8

Scheer, F. A. J. L., Chan, J. L., Fargnoli, J., Chamberland, J., Arampatzi, K., Shea, S. A., Blackburn, G. L., & Mantzoros, C. S. (2010). Day/night variations of high-molecular-weight adiponectin and lipocalin-2 in healthy men studied under fed and fasted conditions. *Diabetologia*, *53*(11), 2401–2405. https://doi.org/10.1007/S00125-010-1869-7

Scheer, F., Montfrans, G. Van, … E. van S.-, & 2004, undefined. (n.d.). Daily nighttime melatonin reduces blood pressure in male patients with essential hypertension. *Am Heart AssocFAJL Scheer, GA Van Montfrans, EJW van Someren, G Mairuhu, RM BuijsHypertension, 2004•Am Heart Assoc*. Retrieved May 26, 2024, from https://www.ahajournals.org/doi/abs/10.1161/01.hyp.0000113293.15186.3b

Selvi, Y., Beşiroğlu, L., Aydın, A., Doç, Y., Yıl Üniversitesi Tıp Fak Psikiyatri ABD, Y., & Özet, V. (2011). Kronobiyoloji ve Duygudurum Bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(3), 368–386. https://doi.org/10.5455/CAP.20110317

Shephard, R. J. (1984). Sleep, Biorhythms and Human Performance. *Sports Medicine: An International Journal of Applied Medicine and Science in Sport and Exercise*, *1*(1), 11–37. https://doi.org/10.2165/00007256-198401010-00003/METRICS

Silva, A., Queiroz, S. S., Winckler, C., Vital, R., Sousa, R. A., Fagundes, V., Tufik, S., & De Mello, M. T. (2012). Sleep quality evaluation, chronotype, sleepiness and anxiety of Paralympic Brazilian athletes: Beijing 2008 Paralympic Games. *British Journal of Sports Medicine*, *46*(2), 150–154. https://doi.org/10.1136/BJSM.2010.077016

Sirkadiyen Ritim Bozuklukları - Sirkadiyen Ritim Bozuklukları Nedir? | NHLBI, NIH. (n.d.). Retrieved May 3, 2024, from https://www.nhlbi.nih.gov/health/circadian-rhythm-disorders

Taillard, J., Philip, P., Chastang, J. F., & Bioulac, B. (2004). Validation of Horne and Ostberg Morningness-Eveningness Questionnaire in a Middle-Aged Population of French Workers.

Http://Dx.Doi.Org/10.1177/0748730403259849, *19*(1), 76–86. https://doi.org/10.1177/0748730403259849

Thaker, P. H., Han, L. Y., Kamat, A. A., Arevalo, J. M., Takahashi, R., Lu, C., Jennings, N. B., Armaiz-Pena, G., Bankson, J. A., Ravoori, M., Merritt, W. M., Lin, Y. G., Mangala, L. S., Jin Kim, T., Coleman, R. L., Landen, C. N., Li, Y., Felix, E., Sanguino, A. M., … Sood, A. K. (2006). Kronik stres, yumurtalık karsinomunun bir fare modelinde tümör büyümesini ve anjiyogenezi teşvik eder. *Doğa Tıbbı*, *12*(8), 939–944. https://doi.org/10.1038/nm1447

Vitale, J. A., Bonato, M., Galasso, L., La Torre, A., Merati, G., Montaruli, A., Roveda, E., & Carandente, F. (2017). Sleep quality and high intensity interval training at two different times of day: A crossover study on the influence of the chronotype in male collegiate soccer players. *Chronobiology International*, *34*(2), 260–268. https://doi.org/10.1080/07420528.2016.1256301

Watari, Y., & Arai, T. (1965). The phase-angle difference in circadian periodicity. *Circadian Clocks*, *16*(4), 262–276. https://doi.org/10.2108/ZSJ.16.603

Waterhouse, J., Folkard, S., Van Dongen, H., Minors, D., Owens, D., Kerkhof, G., Weinert, D., Nevill, A., Macdonald, I., Sytnik, N., & Tucker, P. (2001). TEMPERATURE PROFILES, AND THE EFFECT OF SLEEP ON THEM, IN RELATION TO MORNINGNESS-EVENINGNESS IN HEALTHY FEMALE SUBJECTS. *Chronobiology International*, *18*(2), 227–247. https://doi.org/10.1081/CBI-100103188

Yoğunluklu, Y., Egzersizlerin, F., Ritim, S., Performans, A., Üzerindeki, P., Etkisi, A., Eken, Ö., Bayer, R., & Bayrakdaroğlu, S. (2022). The Acute Effect of High-Intensity Functional Exercises on Circadian Rhythm and Anaerobic Performance Parameters. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *11*(1), 279–286. https://doi.org/10.37989/GUMUSSAGBIL.1049921

TÜRKÇE EĞİTİMİ BAĞLAMINDA CAHİT ZARİFOĞLU'NUN YÜREKDEDE İLE PADİŞAH ADLI ESERİNDEKİ TEMEL DEĞERLER

Prof. Dr. ŞENER DEMİREL

Fırat Üniversitesi, -0000-0002-0152-1081

Türkçe Öğretmeni HANZADE KIRAÇ

Fırat Üniversitesi, -0009-0002-4095-5787

ÖZET

İyi ve erdemli insan olmak, sağlam karakterli bireyler yetiştirmek her ailenin, okulun ve toplumun en önemli görev ve hedeflerindendir. Çünkü kendini gerçekleştirmiş ve erdemli insan sadece bireylerin değil, toplumun da huzurlu ve mutlu olmasını sağlar. Değerler, insan hayatına yön vermekle kalmaz, bireyi donanımlı, bilgili, kültürlü hale getirir. Geçmişten günümüze eğitimin başlıca hedeflerinden biri "iyi insan yetiştirmek " olmuştur. Aslında iyi insan kavramıyla karakterli, onur sahibi, sosyo-kültürel değerlerini bilen ve bunlara sahip çıkan bireyler kastedilmektedir. Bu yüzden eğitim ile karakter geliştirme arasında sıkı bir bağ vardır.

Günümüzde çocuklara değer aktarmada en önemli görevlerden biri okullar tarafından yerine getirilmektedir ve söz konusu değer aktarımının en temel araçlarından biri de Türkçe dersleridir. Türkçe dersi; öğrencilere dil bilgisi kurallarını, okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerini kazandırmanın yanında öğrencinin hem millî ve manevi hem de evrensel değerlerini geliştirmesine yardımcı olur. Özellikle çocuğa görelik ilkelerine göre seçilmiş masal, hikâye, roman, destan, tiyatro ve şiir gibi türlerde kaleme alınmış edebi eserler değer aktarımının en somut araçlarıdır.

Nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın amacı son dönem Türk edebiyatının önemli edebî şahsiyetlerinden biri olan Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede ile Padişah adlı eserini Türkçe eğitimi bağlamında taşıdığı değerler açısından incelemektir. Çalışmada Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede ile Padişah adlı eserindeki değerler çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulmuş ve özellikle çocuklarda ahlaki ve sosyo-kültürel değerler oluşturma açısından zengin bir malzeme içerdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, Yürekdede ile Padişah, Türkçe Eğitimi, Değerler Eğitimi

1.GİRİŞ

Eğitim sistemimizin en temel amacı, kendini gerçekleştirmiş, sağlam bir karakter ve kişiliğe sahip, nitelikli eğitim almış, yaşadığı toplumun millî ve manevi değerlerini benimsemiş bireyler yetiştirerek, içinde yaşadığı toplumun yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu durumun gerçekleşmesi için her ülke nitelikli bir eğitim politikasına ihtiyaç duymaktadır. Donanımlı insan yetiştirmek için eğitim politikalarında belirlenen genel amaçlar ve hedefler çok önemlidir. Her ülke belirlediği değerler sistemine göre eğitim amaçlarına yön verir. Toplum tarafından kabul gören davranışları sergileyen bireyler yetiştirmenin temel şartı; eğitim amaçlarını doğru bir şekilde belirlemektir (Güngör, 2000, s.103).

Bir milletin örf, adet, gelenek ve göreneklerini, millî ve manevi kültür değerlerini gelecek nesillere aktarmasında dil en önemli vasıta işlevini görür. Bunun için değerlerin aktarıcısı dildir. Türkçe dersi de bireylere değerlerin kazandırılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir. Türkçe dersi tüm eğitim ve öğretim kademelerindeki ana derslerin başında yer aldığı için dini, sosyal ve evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılmasında önemli bir işleve sahiptir.

Bu çalışmanın temel amacı Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede ile Padişah adlı eserini değerler eğitimi açısından incelemektir. Türkçe eğitiminde değerler eğitimi konusu çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden değerleri öğrencilere etkili bir şekilde kazandırmak için eserler önemli yer tutmaktadır. Cahit Zarifoğlu'nun çocuk edebiyatı eserlerinin değerler eğitimi açısından önem arz etmesi sebebiyle yazarın Yürekdede ile Padişah eserinin incelenmesi gereğini ortaya koymuştur.

Bu çalışma; özet, giriş, problem durumu, araştırmanın amacı, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler bölümlerinden oluşmaktadır. Özet, giriş, problem durumu ve araştırmanın amacı kısımlarında araştırma ile ilgili genel bilgiler verilerek problem durumundan bahsedilmiş, araştırmanın amacı ve önemi belirtilmiştir. Yöntem kısmında bildiri hazırlanırken kullanılacak araştırma yöntemiyle ilgili bilgi verilmiştir. Bulgular bölümünde çocuk edebiyatı hakkında genel bilgiler verilerek Cahit Zarifoğlu'nun hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca değer kavramı, değerler eğitimi hakkında bilgi verilmiş. Yine bu bölümde Yürekdede ile Padişah eseri incelenerek eser dini ve sosyal değerler açısından değerlendirilmiştir. Eserde dini değerler olarak Allah inancı, ahiret kader, dua, şükür olmak üzere beş değer incelenmiş. Eser sosyal değerler bakımından da aile hayatı, paylaşma, misafirperverlik, yardımseverlik, sevgi, saygı ve mutluluk, değerleri açısından incelenmiştir. Konu hakkında incelemeler yapılırken her değer için ayrı başlık açılmış ve eserde değerin hangi boyutlarıyla işlendiği masaldan alıntılarla ifade edilmiş, değerlerle ilgili sonuca ulaşılmıştır. Son olarak da çalışma ile ilgili görüş ve önerilerden bahsedilmiştir.

2.PROBLEM DURUMU

Bu çalışmada, Cahit Zarifoğlu'nun Yürek Dede ile Padişah adlı eserinde değerler eğitimi açısından eğitsel iletiler bulunmakta mıdır? Problem durumuna cevaplar aranmıştır. Bu çerçevede Yürekdede ile Padişah adlı eser, Türkçe eğitimi ve öğretiminde çocuklarda değerler

eğitimi ve eğitsel iletiler kazandırma açısından incelenmiştir. Eser incelenirken dini ve sosyal değerlerin eserde olup olmadığına bakılarak çocuklara eğitsel anlamda neler kazandırabileceği değerlendirilmiştir.

Tarihsel, sosyal ve kültürel olarak birçok millî, manevi ve edebî unsuru bünyesinde barındıran Yürek Dede ile Padişah eseri, değerler eğitimi ve eğitsel unsurlar açısından da zenginlik göstermekte midir? Türkçe eğitimi ve öğretimi adına Zarifoğlu'nun bu eserindeki metinler çocuklarda ahlaki, sosyal ve kültürel değerler oluşturma açısından kullanılabilir mi? Ayrıca bu çocuk kitabı hangi ölçüde öğrencilere yararlı olabilir? Bu tür sorulara cevaplar aranarak bildirinin amacına ulaşması sağlanmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN AMACI

Günümüz dünyasındaki değişim ve gelişmeler bizim toplumumuzu da etkilemiştir. Özellikle bireysel, sosyal, dini ve ahlaki yönden yaşanan yozlaşmalar bireylerin hayatlarını olumsuz etkilemiştir. Bu netice çocuklara söz konusu değerleri kazandırmayı daha önemli hâle getirmekte; ailelerin ve okulların görev ve sorumlulukları daha da artmaktadır.

Çocuklara kazandırılacak değerlerin aktarılmasında en temel araçların başında edebî metinler gelmektedir. Bununla birlikte kapsamlı bir değerler eğitimi hedefleniyorsa bu konuda sadece edebi metinlerle yetinilmemelidir. Elbette ki Türkçe dersi dışında özellikle Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerde de değerler eğitimine önemli bir yer ayrılmalıdır. Özellikle Türkçe dersi içinde işlenen konulara paralel olarak değerler ve iletiler açısından zengin eserlerin çocuklara tanıtılması ve okutulması değerler eğitiminin kalitesini artıracaktır. Bu yüzden Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede ile Padişah eseri incelenerek çocukların olumlu benlik ve karakter geliştirmesinde önemli bir adım atılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, aynı zamanda bir çocuk edebiyatı yazarı da olan Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede ile Padişah adlı eserinde bulunan değerlerin saptanması ve söz konusu değerlerin Türkçe öğretiminde öğrencilere aktarılmasında bir araç olarak kullanılıp kullanılmayacağını ortaya koymaktır. Buna bağlı olarak eserde yer alan iletiler aracılığıyla özellikle çocuklara ne tür mesajların verilebileceğinin tespit edilmesidir.

4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede İle Padişah adlı eseri temel değerler açısından incelenirken betimsel olarak çalışılmış ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Doküman incelemesi yöntemi araştırılması amaçlanan durum, olgu ve olaylarla ilgili bilgi içeren belgelerin çözümlemesini kapsar. Nitel araştırmalarda belgeleri incelemek tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi farklı veri toplama yöntemleri ile birlikte kullanılabilir. (Yıldırım ve Şimşek 2005, s. 188) Nitel araştırmalarda olgu ve olaylara ait

belgeler incelenirken bütüncül ve gerçekçi bir yaklaşımla olay ve olgular doğal ortamlarında incelenirler.

Zarifoğlu'nun eseri de incelenirken gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımla doküman incelemesi yapılmış ve bulgulara olduğu gibi ulaşılmıştır.

5. ALAN YAZIN/KURAMSAL ALT YAPI

5.1. Çocuk Kavramı ve Çocuk Edebiyatı

Yetişkin gözüyle edebiyatın önemli kollarından biri olan çocuk edebiyatını anlamak için, çocuk edebiyatını oluşturan çocuk, edebiyat ve çocuk edebiyatı kavramları üzerinde durulması gerekmektedir.

Çocuk, kendisine ait fiziksel, bilişsel ve karakter özelliklere sahip, yetişkin olmayan bağımsız bireylerdir (Yavuzer, 2009, s.11). Bu çerçevede ailesine bağımlı olarak var olan bebek zamanla büyür ve bağımsız bireylere dönüşür.

Yalçın ve Aytaş (2008, s.13) çocuğu fiziksel ve bilişsel gelişim açısından 0-16 yaş aralığındaki bireyler olarak tanımlarken, İbrahim Kıbrıs (2006, s.3) ise, çocukluk kavramını şu şekilde tanımlar; belirli bir yetkinliğe erişinceye kadar kız ve erkek bireyler için yapılan bir nitelendirmedir.

Çocuk edebiyatı kavramının bir diğer unsuru olan edebiyat sözcüğünün kökeni Arapçadır ve terbiye anlamına gelen "edeb" kökünden türemiştir. Bu açıdan bakacak olursak edebiyat çocukların terbiye edilerek eğitilmesini sağlayan bir sanat türüdür. Edebiyat insanların güzel vakit geçirirken eğlenmesini de sağlayan bir alandır. Edebiyat insanlara canlılık katar. Bireylerin yaşamdan zevk almasını sağlarken, bireyleri kederden uzak tutar. Edebiyatın çocukların yaşamı öğrenmesinde ve keşfetmesinde yol gösterici özelliği vardır. Edebiyat bireylere rehberlik yaparak yol gösterir (Oğuzkan, 2001, s.5).

Bu iki kavramın birleşmesinden doğan "çocuk edebiyatı" kavramı şu şekilde tanımlanabilir:

Çocuk edebiyatı, çocukların duygu, düşünce ve hayal dünyalarına hitap eden eserlerden oluşan edebiyatın kollarından biridir. Çocuk edebiyatının en önemli özelliği çocuklara yönelik yazılmasıdır. Çocuk edebiyatı düşsel dünyaların kapılarını çocuklara aralayarak, çocukların hayallerine zenginlik katar ve yaratıcılıklarını geliştirir.

Mustafa Ruhi Şirin (1994, s.9) çocuk edebiyatını tanımlarken "çocuksu edebiyat kavramına dikkat çekmiştir. Yazarın çocuksu edebiyattan kastı; çocukların duygu, düşünce, hayal ve isteklerine hitap eden eserlerin aynı zamanda çocukları eğlendirmesidir.

5.2. Cahit Zarifoğlu, Hayatı ve Eserleri

5.2.1.Cahit Zarifoğlu'nun Hayatı

Tam adı Abdurrahman Cahit Zarifoğlu 1 Haziran 1940'da Ankara' da dünyaya gelmiştir. Aslen Kahramanmaraşlı olan yazar, babasının hakim olması dolayısıyla öğrenim hayatı Anadolu'nın farklı şehirlerinde geçmiştir. İlkokula Urfa'nın Siverek ilçesinde başlayan yazar, ilkokulu memleketi Kahramanmaraş'ta tamamlamıştır. Ortaokul ve lise eğitimini de Maraş'ta tamamlayan yazar, lise yıllarında edebiyatla ilgilenen bir arkadaş grubuyla sürekli birlikteydi. Edebiyatımızda şiir, hikâye ve romanlarıyla önemli yere sahip Rasim Özdenören, Allaaddin Özdenören, Erdem Beyazıt ve Mehmet Akif İnan Zarifoğlu'nun Maraş Lisesi'nden arkadaşlarıydı. Bu arkadaş grubunun dostluğu ve birlikteliği yıllarca sürmüştür (Zarifoğlu, 2005, s.84).

Zarifoğlu jet pilotu olmak için çeşitli sertifikalar almasına rağmen sağlık problemlerinden dolayı bu girişimi neticesiz kalmıştır. Bunun üzerine yazar 1961'de liseyi bitirip İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde okumaya başlamıştır (Özbahçe, 2006, s.6).

Edebiyata şiir ve kompozisyon denemeleriyle adım atan yazar ve şair Zarifoğlu; ilk şiir ve yazı denemelerini yerel gazete ve dergilerde yayımlamıştır. Zarifoğlu daha sonraki zamanlarda şiir ve yazılarını Sezai Karakoç'un yayınladığı Diriliş dergisinde ve Nuri Pakdil'in Edebiyat dergisinde yayınlamıştır. 1976 yılından itibaren ise Erdem Beyazıt, Rasim Özdenören, Alaaddin Özdenöeren ve Nazif Gürdoğan ve Cahit Zarifoğlu'nun kurucuları olduğu Mavera dergisinde Zarifoğlu şiir, hikâye ve senaryo ve günlüklerini yayınlamıştır (Zarifoğlu, 2005, s.84).

Zarifoğlu saf şiir akımının edebiyatımızdaki temsilcilerinden biridir. Zarifoğlu Necip Fazıl Kısakürek'in şiir anlayışından etkilendiğini sürekli dile getirmektedir. Zarifoğlu lisede oluşturdukları edebiyat grubundaki arkadaşlarıyla sürekli birlikte hareket etmiştir. Yaşamının son yıllarında çocuklara yönelik eserler yazan Zarifoğlu bu alanda da çok başarılı olmuştur. Ancak çocuk kitaplarının büyük çoğunluğu vefatından sonra okurla buluşmuştur. Çocuklara yönelik kitaplar arasında bulunan Yürekdede ile Padişah eseri 1984 yılında Türkiye Yazarlar Birliği Çocuk Edebiyatı Ödülünü kazanmıştır. Zarifoğlu yakalandığı hastalıktan kurtulamadı ve İstanbul'da 1987 yılında vefat etmiştir (Özbahçe, 2006, s.9).

5.2.2.Cahit Zarifoğlu'nun Eserleri

Cahit Zarifoğlu çocuklara için yazdığı eserler bakımından tanınsa da her edebî türde eserler vermiştir. Yetişkinlere yönelik eserleri şunlardır:

- İşaret Çocukları (Şiir)
- Yedi Güzel Adam (Şiir)
- Menziller (Şiir)

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

- Korku Ve Yakarış (Şiir)
- Şiirler (Toplu Şiirler)
- İns (Hikâye)
- Hikâyeler (Toplu Hikâyeler)
- Yaşamak (Günlük)
- Savaş Ritimleri (Roman)
- Anne (Roman)
- Bir Değirmendir Bu Dünya (Deneme)
- Zengin Hayaller Peşinde (Deneme)
- Konuşmalar (Toplu Eserleri)

Cahit Zarifoğlu'nun çocuklara yönelik olarak kaleme aldığı eserler ise şunlardır:

- Serçekuş (Masal)
- Ağaçkakanlar (Masal)
- Katıraslan (Masal)
- Yürekdede İle Padişah (Masal)
- Motorlu Kuş (Masal)
- Küçük Şehzade (Masal)
- Gülücük (Çocuk Şiirleri)
- Ağaç Okul (Çocuk Şiirleri)
- Sütçü İmam (Tiyatro) (Özbahçe, 2006, s.9).

5.3.DEĞELER EĞİTİMİ

5.3.1.Değer Kavramı

Kültür kavramıyla iç içe olan değerler toplumda yaşayan insanların büyük çoğunluğu tarafından benimsenen, inanılan ve korunan davranış biçimleridir. Ayrıca değerler her toplumun yaşam şekillerinden etkilenerek ortaya çıkmıştır (Özbay, 2002, s.114)

Değer bireylerin olumlu ve arzu edilen yönde davranış geliştirmesini sağlayan, oluşumumda dini, manevi ve kültür unsurlarının etkisi bulunan toplumun belirlemiş olduğu ilkelere denir. Toplumsal bir varlık olan insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için bazı etik kurallara gereksinim duymaktadır. Bireylerin insanlarla uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlayan bu etik kurallar değerlerimizdir. Bireylerin olumlu benlik algısı geliştirmesini

sağlayan değerler dini kurallarla iç içedir. Ancak değerler toplumun belirlemiş olduğu ahlak kurallarından da etkilenebilir. Bireylerin değer eğitimleri ailede başlasa da değerlerin oluşumunda ve gelişmesinde okulların rolü çok büyüktür.

Okullarda eğitim ve öğretim faaliyetleri ile değerler eğitimi oluşturma süreci iç içedir. Çocuklar dini, sosyal ve ahlaki değerleri genellikle örtük bir şekilde öğrenirler. Burada çocuklara rol-model olan öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Bireylerin kendini gerçekleştirmesi ve topluma faydalı bireyler olmasında ahlaki davranışlar ön plandadır. Bunun için eğitim, öğretim ve değerler eğitimi bir bütündür.

6.BULGULAR\ İNCELEME

6.1.Yürek Dede İle Padişah Eserinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

6.1.1.Dini Değerler

Cahit Zarifoğlu'nun bütün eserlerinin temelinde dini olgular ağır basmaktadır. Özellikle Yürekdede ile Padişah masalının genelinde din temelli bir algı ve düşünüş biçimi vardır. Zarifoğlu'nun bu eserinde çocukların yaşamlarındaki dini tutum ve davranışlarından izler bulmak mümkündür. Zarifoğlu örf, adet, gelenek ve göreneklerimizi, millî ve manevi kültürümüzü okuyucuya sunarken, bunları dini inançlarımızla harmanlayarak aktarır. Okuyucu bu eserde dini inanç ve değerleri bir bütün olarak bulabilir.

Zarifoğlu dini tutum ve düşünceleri çocuğun anlam dünyasına usta biçimde sunabilmektedir. Çocuk edebiyatı denildiği zaman çocuğa göre yazılan eserlerin tek düze ve sadece çocuksu olmasını istemek bilinçsizce bir tutumdur. Zarifoğlu çocuklar için yazdığı eserlere dil, anlam ve ifade zenginliği katmanın yanında çocuğun anlam dünyasına da yolculuk yaparak çocuk yazınına büyük katkı sağlamıştır.

6.1.1.1. Allah İnancı

"Ey yüce rabbim, yarattığın bin bir böcek hakkı için, yarattığın bin bir koku hakkı için, beni bağışla, beni amellerimle tartma, bin yıl ömür versen, bin yıl senden gayrısını düşünmeden ibadet etsem verdiğin bir tek göz nurunun, bakıp âlemi görebilmenin şükrünü eda etmiş olamam. Sen beni bağışlamazsan ben ne yaparım"(Zarifoğlu, 2015 s.21).

Yukarıdaki masal kesitinde Allah inancı içten bir dille anlatılmaktadır. Allah'ın varlığı ve tek oluşu masal boyunca çocuklara büyülü bir dille ifade edilmiştir. Zarifoğlu burada Allah'a teslim olarak, tüm samimiyetiyle dua ederek yakaran bir masal kahramanı motifi çizmiştir. Yüce bir gönülle Allah' a ibadet eden masal kahramanlarımız masalın genelinde dua ve şükür içerisindedirler.

"Bir kez kıbleye yönelen derin dikkat, değişik mekânın verdiği enerjilerle dolu. Simdi kavrayış başka.

Namaz daha geniş.

Yürekdede öyle bir:

-Allahuekber diyor Ayşe Nine bir darbe yemiş gibi sallanıyor.

Deve inim inim inliyor. Bütün böcekler birden susuyor.

Şehrin ışıkları tümden kararıyor ve fakat onun üzerine doğru başka bir ışık yağmaya başlıyor" (Zarifoğlu, 2015, s.23).

Burada bireylerin manevi değerlerine ve inançlarına bağlılıkları görülmektedir. Ayrıca yukarıda alıntıladığımız kısımda, namaz ibadeti masalsı ve içten bir dille anlatılmaktadır. Sonuçta ibadet ilahi değerin en belirgin göstergesi durumundadır.

6.1.1.2.Ahiret İnancı

"-O nasıl bir söz hanım, Allah öte dünyada ikimizi de bir arada dilesin isterim..

-Ah pîrim orada beni ne edeceksin, yaşım başım bir hayli, bilirsin Efendimiz "cennete yaşlı kadınlar giremeyecek" demiş.

-Kime demiş..?

-Yaşlı bir kadına demiş..

-Kadın ne yapmış?

-Üzülmüş.

-Sonra ne demiş Efendimiz?

-Bakmış ki üzülüyor, ilave etmiş: "Çünkü oraya herkes erkek veya kadın, gencecik olarak girecek"(Zarifoğlu, 2015, s.28)

Burada öteki âlemin nasıl olduğu ile ilgili sadece kuru bir bilgi verilmemiş, masalsı ve şiirsel bir üslupla ahiretten bahsedilmiştir. Çünkü çocuklar için ahiret kavramı oldukça soyuttur. Ahiret inancını masal kahramanları arasındaki diyalogla somutlaştıran Zarifoğlu çocukların zihninde öteki âlemi adeta canlandırmıştır. Ahiret inancının bir masalda böylesine içten ve sanatlı bir üslupla verilebilmiş olması günümüz çocukları için şanstır.

6.1.1.3.Kader

"Yürekdedeyle Ayşe Ninenin bir eşekçikleri varmış.

Çok uzun yıllar hizmet etmişler birbirlerine.

Derken, bir gün ahıra girmişler ki, eşekçiğin nalları havada.

-Takdiri İlahi deyup teselli bulmuşlar. Elbet demişler gerekse bize bir yük taşıyan, Allah bir tane daha kısmet eder"(Zarifoğlu, 2015, s.15).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yürekdede ile Ayşe Nine masalda eşeğin ölümüne kader gözüyle bakmaktadır. Kader inancı masalın birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Hasan Dedeyle Ayşe Nine Allah'a koşulsuz bağlı oldukları için başlarına gelen her türlü olaya kader deyip gönülden Allah'a teslim olmuşlardır.

6.1.1.4.Dua

"-Hatun, Allah senden razı olsun. Tuttuğunu altın etsin, hayretsin, sana öte dünyada güzel amellerini yoldaş etsin. Can yoldaşım, gül yanaklım..

-Eksik olma, Allah senden de razı olsun" (Zarifoğlu, 2015, s.11).

Yürekdede ile Ayşe Nine'nin yaşamları boyunca dillerinden düşürmedikleri dua değerini masalın birçok yerinde görmekteyiz. Onlar altmış beş yıllık evlilik hayatları boyunca her koşulda Allah'ı anmışlardır ve en saf yanlarıyla Allah'a yönelmişlerdir. Hasan Dede ile Ayşe Nine'nin sevgi dolu olmalarının ve mutluluklarının altında yatan sebep tevekkül ve Allah'a gönülden bağlı olmalarıdır.

6.1.1.5.Şükür

"- Elhamdülillah Allah bize misafir gönderdi. Hamdolsun onları ağırladık.

Önlerinde Allah'ın verdiği nimetleri koyduk.

- Hamdolsun, Allah'a şükürler olsun" (Zarifoğlu, 2015, s.52).

Şükür manevi değerini, masalın birçok yerinde görmemiz mümkündür. Hasan Dede ve Ayşe Nine ellerinde bulunan her nimet için sürekli şükür etmektedirler. Şükür etmenin sorumluluğunu her zaman yüreklerinde hissederler ve ellerinde bulunan her nimetin Allah tarafından sunulan bir mükâfat olduğunu düşünürler.

6.1.2. Sosyal Değerler

6.1.2.1. Aile Yaşantısı ve Paylaşma

Masalda manevi değerlerin, duanın, samimiyetin, sevginin, saygının ve huzurun bulunduğu bir aile ortamı görmekteyiz. Hasan Dede ve Ayşe Nine, huzur ve mutluluk dolu yuvalarında manevi değerleriyle ve inançlarıyla iç içe mistik bir yaşam sürmektedirler. Masal boyunca onlar her şeye dua ettiler. Birbirleri için, yakınları için, komşuları için, tüm insanlık için dua ettiler. Hasan Dede her zaman şu şekilde dua ederdi: *"Hakimi mutlak sensin. Mal senin, mülk senin, mana senin. Ben günahkârı bağışla. Anamı, babamı bağışla. Ayşe kadınımı bağışla."* İşte masal kahramanlarımız aile saadetinin ve huzurunun reçetesini bu şekilde okuyucuya sunmaktadırlar.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

"Sonra oturup bir kaptan çorba içtiler. Tabağın dibini ekmekle bir güzel sünnetlediler. Sofra bezine dökülmüş ekmek kırıntılarını bir bir bulup besmeleyle ağızlarına koydular." Masalda geçen bu ifadeler aile üyelerinin samimi ve sevgi dolu bir ortamlarının bulunduğunun göstermektedir. Zarifoğlu bereketin ve aile saadetinin formülünü gözler önüne sermektedir. Aile üyelerinin bir arada yemek yemeyi bile unuttukları günümüzde bu şekilde bir mutluluğun masalda sergilenmesi çocukların zihninde aile ortamıyla ilgili olumlu bilinç algısı oluşturmaktadır.

6.1.2.2.Misafirperverlik

"-Diyorum ki hanım, Allah bize acıdı da yolladı bunları, yüzümüze baktı hamdolsun, dilim varmıyor ama gel şu bizim deveciği kesip bunlara ikram edelim.

- Vah bana ki ben niye daha önce bunu düşünmedim. Dünya malı dünyada hırsı benim gözümü kör etmiş de haberim yok. Vallahi kesip yedirelim, biçarelere, iyi olur, alâ olur" (Zarifoğlu, 2015, s.38).

Misafirperverlik Türklerin benimsedikleri en önemli değerlerden biridir. Ne yazık ki insanlar arasındaki ilişkilerin bozulduğu günümüzde misafir ağırlama değeri de eski önemini kaybetmiştir. İnsanların sosyalleşmesini ve birbirleriyle yakınlaşmasını sağlayan konukseverlik toplum hayatında önemli bir yere sahip değerlerden biridir.

İnsanların misafir ağırlama kültürüne sahip olması toplum içindeki sosyal bağları güçlendirir. Bu nedenle bu değere sahip çıkmak ve bunu gelecek kuşaklara aktarmak son derece önemlidir. Masaldaki bu kısımda misafirin kutsal ve değerli olduğu gözler önüne serilmektedir. Hasan Dede ve Ayşe Ninenin ellerinde avuçlarında bulunan tek varlıkları deveyi kesip konuklarına yedirmek istemeleri konuksever olmanın ve misafire verilen önemin göstergesidir.

6.1.2.3.Yardımseverlik

-Güzel hanımım dedi, sadece Allah'tan dileyince bol bol verir. Ancak bu kadar yük, böyle bir servet üzerimizdeyken uyursak belki başımız belada. Uyumak var uyanmamak var. Sonra Allah bize sormaz mı nettiniz diye. Onun için hemen şehre iniyorum. Fakir fukarayı toplayıp getireyim. Hepsini üleştirelim yoka yoksula da üzerimizde kalmasın" (Zarifoğlu, 2015, s.71).

Yardımsever olmak Hasan Dede ile Ayşe Ninenin sahip olduğu en önemli erdemlerden biridir. Bu değere masalın birçok yerinde rastlamaktayız. İnsanlara yardım etmenin hazzını ve mutluluğunu yaşayan masal kahramanlarımız yardımsever olmayı yaşam şekli haline getirmişlerdir.

6.1.2.4.Sevgi ,Saygı ve Mutluluk

"İşte ne zaman birlikte bir iş tutacak olsalar, tam evli oldukları şu altmış beş yıldır hep öyle konuşur, çoğu zaman da böyle birbirlerinin gönüllerini hoş tutmak için gayret etmekten, yapacakları işi unuturlarmış.

-Sevgili hatunum, ne dersin, havalar bir acayip ısındı, rutubet bizi kahredecek. Yola çıksak mı?

-Beyciğim dedi Ayşe Nine, sen nasıl emredersen benim için münasip olan o" (Zarifoğlu, 2015:8-14).

Hasan Dede ile Ayşe Nine aynı kaptan çorba içen sevgi dolu bir çifttir. Onlar günümüz dünyasının yaşam tarzına hiç heves duymadılar. Örf, adet, gelenek ve göreneklerine bağlı kalarak yaşamlarını mutlu ve huzurlu bir şekilde sürdürdüler. Yürekdede ile Ayşe Nine en küçük ekmek kırıntılarının bile sofralarında bırakmazlardı. Bu durum nimetin değerini bilmenin ve nimete saygının anlatımıdır. Günümüz insanına bu sevgi dolu, samimi ve kıymet bilen insan tipi çok uzak görünmektedir. Yazarın bir arada yasayabilecek mutlu, huzurlu ve sevgi dolu bir aile tipini sergilemesi toplumsal duruşumuzu yeniden kontrol etmemiz gerektiğini bize öğütlemektedir.

SONUÇ

Bireylerin saygılı, ahlaklı, mutlu, huzurlu ve başarılı olmalarının yolu sahip olduğu dini, sosyal ve ahlaki değerlerden geçer. Bir toplumda bireyler sosyal ve ahlaki yönden ne kadar erdemli ve kendini gerçekleştirebilmiş ise içinde yaşanılan toplum da o derece refah seviyesini ulaşmıştır diyebiliriz. Ailede gizil olarak başlayan değer eğitimi, bireyin okula başlamasıyla daha da sistemli ve planlı bir hale gelir. Bireyin ailede öğrendiği dini, sosyal ve ahlaki değerler okullar yardımıyla ulusal ve evrensel değerlerle birleşir ve bu değerler daha da anlamlı ve kalıcı izli olur.

Okuma ve yazmayı öğrenen çocukların ilk karşılaştıkları materyaller çocuk kitapları olduğu gerçeğinden yola çıkarak çocuğun olumlu benlik algısı geliştirmesi ve erdemli bir birey olması ve istendik yönde davranış geliştirmesinde bu kitapların büyük katkısının olduğu görülmektedir. Çocukların yaşamını biçimlendiren eserler içerik ve nitelik açısından ne kadar zengin olursa çocuklarda istendik yönde davranış değişikliği de o oranda iyi olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocuk edebiyatı alanında çok iyi bir yer edinmiş Cahit Zarifoğlu'nun çocuk edebiyatı eserleri de çocuklarda değerler eğitimi açısından katkı sağlayacak düzeydedir. Özellikle Yürekdede İle Padişah eseri Türk çocuk edebiyatında çok önemli bir yer edinmiş baş eserdir.

Konumuz olan "Türkçe Eğitimi Bağlamında Cahit Zarifoğlu'nun Yürekdede İle Padişah Eserindeki Temel Değerler" çalışması betimsel bir çalışmadır. Eser dini ve sosyal değerler açısından değerlendirilmiştir. Eserde dini ve sosyal değerlerin iç içe olduğu görülmüştür. Eserde dini değerler olarak Allah inancı, ahiret inancı, kader, dua ve şükür olmak üzere beş değer tespit edilmiştir. Eserde sosyal değerler bakımından da aile hayatı, misafirperverlik, yardımseverlik, sevgi, saygı, mutluluk, değerleri bulunmuştur.

Çocuğun duygu ve düşünce dünyasına titizlikle yaklaşan Zarifoğlu, çocuklara değerleri sezdirirken masalsı ve şiirsel bir dil kullanmıştır. Çocuklar için soyut görünen değer kavramları Zarifoğlu tarafından somutlaştırılmıştır. Eserde Hasan Dede ile Ayşe Nine'nin altmış beş yıl süren evlilik hayatlarından çeşitli kesitler sunularak samimi bir dille çocukların zihninde canlandırılmıştır. Çocuklarda değerler oluşturma açısından zengin dilsel ögelere sahip eserimiz, söz varlığı unsurları açısından da oldukça donanımlıdır.

ÖNERİLER

Bu kısımda araştırma sonucunda tespit edilen bulgular ve incelemeler göz önünde bulundurularak bazı önerilerde bulunulmuştur.

- Cahit Zarifoğlu'nun başta incelemeye esas alınan Yürekdede ile Padişah eseri olmak üzere çocuklara seslenen diğer eserleri de okuyucuda edebî zevk uyandıran, değerler eğitimi açısından zengin içeriğe sahip eserlerdir. Söz konusu eserlerden seçilecek uygun bölümler ortaokul ders kitaplarında hem değerler eğitimi hem de okuma ve dinleme etkinlikleri için kullanılabilir.
- Cahit Zarifoğlu'nun ve diğer sanatçıların çocuklara seslenen eserlerinin sınıf kitaplıklarında ve okul kütüphanelerinde yer alması sağlanarak geniş okuyucu kitlelerine ulaşması sağlanabilir.
- Çocuk edebiyatı için son derece önemli bir yere sahip olması bakımından Cahit Zarifoğlu'nun diğer çocuk edebiyatı eserleri öğrencilere tavsiye edilebilir.
- Türkçe dersinde birincil materyal olarak kullanılan ders kitaplarında Cahit Zarifoğlu'nun diğer çocuk edebiyatı eserlerinden metin örnekleri kullanılabilir.

KAYNAKLAR

Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kahraman, A. (2003) .Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair, "Şairin Hayatı, Zamandizin" İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kıbrıs İ. (2006).Çocuk Edebiyatı, Ankara:Tek Ağaç Yayınları.

Oğuzkan, A.F. (2001). Çocuk Edebiyatı, Ankara: Anı Yayınları.

Özbahçe , O. (2006) ."Cahit Zarifoğlu/Biyografi", Memleket Dergi, Sayı 2, Mayıs 2006

Özbay, M. (2002).Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi, Türk Dili, Sayı: 602.

Özdenören , R. (2003). Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair, "Hayat ve İzlenimler", Haz: Alim Kahraman, İstanbul:Kaknüs Yayınları.

Şirin M.R.(1994). 99 Soruda Çocuk Edebiyatı, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları

Yalçın A. ve Aytaş G. (2008). Çocuk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yavuzer, H. (2009). Çocuk Edebiyatı El Kitabı, İstanbul :Remzi Kitabevi.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zarifoğlu, C. (2005). Konuşmalar, İstanbul: Beyan Yayınları.

Zarifoğlu, C. (2014). Yürekdede İle Padişah. İstanbul: Beyan Yayınevi.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK TUTUMLARININ ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEKLEMİ[1]

Fatma TAŞKAN

Uşak Üniversitesi, ftm.tskn.96@gmail.com - 0000-0001-5856-4333

Prof. Dr. Lütfullah TÜRKMEN

Uşak Üniversitesi, lutfullah.turkmen@usak.edu.tr – 0000-0002-6022-0633

ÖZET

Bu araştırmada amaç, Türkiye'de 2002-2023 yılları arasında öğretmen adaylarının fen bilimleri öğretimine yönelik tutum çalışmalarının farklı değişkenlere göre değişimlerinin incelenmesini amaçlayan doküman analizi çalışması yapmaktır. Google Akademik, Dergi-Park, Piri Keşif Aracı ve Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında taranan, erişime açık olan öğretmen adayları tarafından fen öğretimine yönelik gerçekleştirilen tutum çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının fen bilimleri öğretimine yönelik 45 tutum araştırma çalışması bulunmaktadır. Çalışmalar; yayın yılı, üniversite sınıf düzeyi, araştırma içerikleri boyutunda incelenmiştir. Elde edilen veriler yüzde ve frekans ile incelenip, tablo ve grafikler ile gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlar, en fazla çalışma 2012-2016 yılları(14) arasında yapılmış olduğunu göstermektedir. Üniversite sınıf düzeyi Genel (16) ve 4. Sınıf (16) olan çalışma sayıları en fazla olduğu ortaya koyulmuştur. Çalışmaların amaçları Fen'de sadece tutum, etki, değişken, diğer kategorileri altında incelenmiş, tutumla birlikte etki (12) ve değişkenler (12) kategorisi en fazla tercih edildiği belirtilmiştir. Çalışmaların içeriği incelendiğinde Fen'e yönelik tutum içeriği tüm çalışmaları kapsarken öz - yeterlilik inançları(11) çalışmalarda en fazla içeriğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının fen bilim öğretimine yönelik tutum çalışma sayısı düşmektedir. Fen bilimleri bireylerin günlük hayatına katkı sağlayan günlük sorunların çözümünde bireyleri geliştiren ders olduğundan dolayı bu alanda yapılan çalışmaların sayısı arttırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayları, Fen bilimleri öğretimi, Tutum

1. GİRİŞ

Günümüzün değişen ve gelişen dünyasında bireylerin bir sorunla karşılaştığında sorunu ele alış biçimi bu sorun karşısında aldığı durum bireyin normal hayata uyum sağlamasını sağlar. Karşılaşılan sorunlarda günlük yaşamda ve çevresel faktörler devreye girdiği için hayatın bağlamını oluşturan fen bilimleri konularıdır. Fen bilimleri veya doğa bilimleri, insanların maddesel çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği teknolojik bilgileri kapsayan akademik disiplinler grubuna denir (Oxford University Press, 2003). Fen kısacası bireylerin çevreyle etkileşimini ve günlük hayatın içerisinde oluşan sorun, gelişmeleri baz alan

[1] "Türkiye'de Öğretmen Adaylarının Fen bilimleri Öğretimine Yönelik Yapılan Tutum Araştırmaları: Bir Doküman Analizi Çalışması" tezinden üretilmiştir.

bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada fen eğitimi ise bireylerin gelişimini, değişimini etkileyen temel etmenlerin içersinde yer almaktadır.

Fen eğitiminde tutum, eğitim araştırmalarında önemli ölçüde dikkat çeken önemli bir husustur. Çeşitli çalışmalar, fen eğitiminde öğrenme çıktılarını ve başarıyı etkilemede fen bilimlerine yönelik tutumların önemini vurgulamıştır (Rennie ve Dunne, 1994; Türer ve Kunt, 2015; Shymansky vd., 2004). Tutumu da içeren duyuşsal öğrenme alanı, öğrencilerin fen derslerindeki performanslarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Küçükaydın, 2021). Ayrıca fen bilimlerine karşı olumlu tutumların geliştirilmesi, fen öğretiminde temel bir amaç olarak kabul edilmektedir (Taiwo, 1980).

Araştırmalar fen bilimlerine yönelik tutumların cinsiyet, etnik köken ve öz yeterlik gibi çeşitli faktörlerden etkilendiğini göstermiştir (Yavuz ve Ahmetoğlu, 2019; Harty ve Beall, 1984). Ek olarak, bilim reformu çabaları gibi eğitimsel müdahalelerin öğrencilerin bilime karşı tutumları üzerindeki etkisi de araştırılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Steiner, 1980). Öğrenciler ve öğretmenler arasında fen bilimlerine yönelik tutumların anlaşılması ve değerlendirilmesi, etkili fen eğitimi için gereklidir (Ma ve Bateson, 1999; Türer ve Kunt, 2015).

Ayrıca literatür, fen eğitiminde tutum değişikliği araştırmalarına rehberlik edecek teorik bir çerçeveye duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır (Koballa, 1986). Çalışmalar aynı zamanda fen bilimlerine yönelik tutumlar ile çevresel tutumlar, entelektüel risk alma davranışları ve öz yeterlilik gibi diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi de araştırmıştır (Yavuz ve Ahmetoğlu, 2019; Türer ve Kunt, 2015). Tutumların öğretim uygulamalarını şekillendirmedeki ve davranış tutarlılığını etkilemedeki rolü araştırılmış, tutumları öğretim stratejileriyle uyumlu hale getirmenin önemi vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, fen eğitiminde tutum, öğrenciler ve eğitimciler arasında fen bilimlerine yönelik olumlu tutumları geliştirmenin önemini vurgulayan çok yönlü bir araştırma alanıdır. Fene yönelik tutumları etkileyen faktörleri anlayarak ve tutumu değiştirmek için etkili stratejileri keşfederek, fen eğitimi daha iyi öğrenme çıktıları ve katılımı teşvik edecek şekilde geliştirilebilir.

Bu çalışmada, Türkiye'de 2002-2023 yılları arasında öğretmen adaylarının fen bilimleri öğretimine yönelik tutum çalışmalarının farklı değişkenlere göre değişimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Problem Durumu

Öğretmen adaylarının fen eğitimine yönelik tutum çalışmalarının incelenmesi hususunda aşağıda bulunan araştırma sorusuna cevap aranmıştır:

> Öğretmen adaylarının fen eğitimine yönelik tutum çalışmaları hangi değişkenler açısından ele alınmıştır?

Araştırma soruları

1. Öğretmen adayları ile gerçekleştirilen çalışmalar yıllara göre nasıl bir değişim göstermektedir?
2. İncelenen çalışmaların amaçları hangi değişkenlere göre farklılık göstermektedir?
3. İncelenen çalışmaların sınıf düzeyleri dağılımı nasıldır?
4. Öğretmen adaylarının fen bilimlerine yönelik tutum çalışmalarını içerikleri nelerdir?

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

2. Yöntem

Bu çalışmada doküman analizi yapılmıştır.

Dokuman analizi, oluşumları hedeflenen olgu ve olgular bilgilerini içeren kayıtlı tutulan sistematik bir şekilde incelenmesini ifade eder (Bolat, 2022) . Bu analiz yöntemi, araştırma konusuyla ilgili basılı veya elektronik kayıtların gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi için yapılan sistematik parçaları içerir (Sümen, 2021). Dokuman analizi genellikle içerik analizi yöntemiyle birlikte saklanan verilerin analizinin yapılmasını sağlar (Demir, 2021) .

3. Bulgular

3.1.Grafik 1 Çalışmaların yapıldığı yıllara göre dağılımı

Grafik1 de görüldüğü gibi çalışmalar 2002-2023 yılları arasını kapsamaktadır. Veriler: 2002-2006 yılları arasında 5 çalışma, 2007-2011 yılları arasında 13 çalışma, 2012-2016 yılları arasında 14 çalışma, 2017-2023 yılları arasında 13 çalışma yapılmıştır.

Detaylı veriler aşağıdaki çizelge1 de yer almaktadır.

Çizelge1

ÇALIŞMA YILI	ÇALIŞMA SAYISI
2002	2
2003	1
2005	1
2006	1
2007	4
2008	4
2009	2
2010	3
2012	2
2013	2
2014	5
2015	3
2016	2

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

2017	3
2018	4
2019	2
2020	1
2021	2
2022	1

Çizelge 1 incelendiğinde 2002 yılı itibariyle çalışmalar incelenmiştir. Öğretmen adaylarının fen bilimlerine yönelik tutum çalışmaları en fazla 2014 yılında yapılmıştır. 2004, 2011, 2023 yılarında çalışma yapılmadığı, 2003, 2005,2006, 2020, 2022 yılarında 1 çalışma yapıldığı gözlemlenmektedir.

3.2.Çizelge 2. Çalışmaların Amaçları:

Tema	**Kod**	**f**
Fen'de Tutum	Fen'de sadece tutum (9)	9
	Etki: Öz-yeterlilik(6), teknoloji(2), başarı (tamamlayıcı ölçme değerlendirme yaklaşımı(1), probleme dayalı öğrenme(1), yapılandırmacı yaklaşım(1), montessori STEM yaklaşımı (1)) (4),	12
	İlişki: Başarı (1), öğrenme stili(2), kavramları anlama düzeyleri(2), mantıksal düşünme becerisi(2), laboratuvar (1), öz-yeterlilik inançları (3), günlük yaşam (1)	12
	Değişken: (Üniversite, cinsiyet, lise türü, aile eğitim düzeyi, sınıf düzeyi, vb. (5)), epistemolojik inanç(2),	7
	Diğer: (fen branşları (1), fen okuryazarlığı (3), model kullanımı(1),	5
Toplam:		45

Yukarıda verilen çizelge 2'de çalışmaların yapılama amaçları fen eğitiminde sadece tutum, etki, değişken, ilişki ve diğer genel kodları altında belirtilmiştir.

Çizelge 2 verileri incelendiğinde en fazla çalışma fen bilimlerinde tutumun etki ve farklı etmenlere göre fen' de tutumun ilişkisinin incelenmesi amaçlandığı çalışmaların olduğu verilerine ulaşılmıştır. Çalışmada incelenen verilerde fen eğitiminde tutum diğer kategorisinde belirtilen amaçların ele alındığı çalışma sayısının en az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.Grafik2 Sınıf Düzeyi

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yukarıdaki grafik 2 incelenen çalışmaların sınıf düzeyine göre dağılımları verilmiştir. Genel ve üniversite sınıf düzeyi 4. sınıf olan çalışma sayıları en fazla veriye sahipken, üniversite sınıf düzeyi 1. Sınıflarla yapılan fen bilimlerinde tutum çalışma sayısı en az veriye sahip olduğu grafik 2'de gözlemlenmektedir.

3.4.Çizelge 3. Öğretmen adaylarının fen bilimlerine yönelik tutum çalışmalarını içeriğe göre dağılımı

Tema	Kod	Frekans
Tutum	Fen bilimleri (fen bilgisi dersi/ fen öğretimi/ fen eğitimi), fen branşları	45
Diğer	Başarı	3
	Öğrenme stilleri	2
	Fen kavramlarını anlama düzeyleri	3
	Öz-yeterlik İnançları	11
	Teknoloji	2
	Mantıksal düşünme becerileri	2
	Laboratuvar dersi	1
	Tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarına ilişkin yeterlikleri	1
	Probleme dayalı öğrenmenin etkileri ve bilgilerin kalıcılığı	1
	Fen ve teknoloji okuryazarlığı düzeyi	6
	Bilimsel süreç becerileri	2

	Bilimsel epistemolojik inançları	2
	Fen Bilgilerini Günlük Yaşamla İlişkilendirebilme Düzeyleri	1
	Yapılandırmacı yaklaşım	1
	Bilişsel Harita Bulguları	1
	Yaratıcı drama yöntemi	1
	Okul dışı öğrenme ortamları	1
	Model kullanımı	1
	Montessori Yaklaşımı Temelli STEM	1
	Erken çocukluk, 21. yy. becerileri	1

Çizelge 3'te incelenen çalışmaların içeriklere göre dağılımı verilmiştir. Çizelge 3'te içerikler incelendiğinde Fen'de tutum çalışmaların genelini kapsadığı gözlemlenmiştir. Diğer teması altında bulunan kodlar incelendiğinde ise içerik olarak fende tutumla birlikte Öz-yeterlik İnançları çalışmalarda en fazla konu içeri olarak tercih edilmiştir.

4. TARTIŞMA - SONUÇ - ÖNERİLER

Bu çalışmada fen bilimleri öğretimine yönelik çalışmaların; yıllara göre dağılımı, amaçları, içeriği, katılımcı sınıf düzeyi incelenmiştir. Çalışmada 2002-2023 arası yıllara göre dağılım incelenmiştir. 2014 yılında bu alanla ilgili yapılan çalışma sayısı en fazla olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışma sayısı giderek azaldığı sonucuna varılmıştır. Fen öğretiminin önemi, öğrencilerin bilimi ve onun çeşitli dallarını anlamalarını yeteneklerini geliştirmede etkilidir(Karampelas, 2018). Bu sebeple bu alana yönelik değişimlerin tespit edilip çalışmaların sayısının artırılması önerilmektedir. Çalışmaların amaçları incelendiğinde Fen'de tutum incelenirken farklı etmenlerin etkisinin ve ilişkilerin olduğu çalışmaların sayısının en fazla olduğu belirlenmiştir. Etki kategorisi altında başarı, teknoloji ve öz- yeterlilik kavramlarının Fen' yönelik tutumla birlikte etkisinin incelenmesi amaçlandığı çalışmaları kapsamaktadır. İlişki kategorisi altındaki kavramların(Başarı, öğrenme stilleri, kavramları anlama düzeyleri, mantıksal düşünme becerisi, laboratuvar, öz-yeterlilik inançları, günlük yaşam), Fen'deki tutumla birlikte ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmış çalışmaları içerisinde barındırmaktadır. Katılımcıların sınıf düzeyleri incelendiğinde, 4. Sınıf ve genel(sınıf düzeyleri belirtilmeyen) çalışmaların daha fazla yapıldığı belirlenmiştir. 1. 2. ve 3. Sınıf öğrencileriyle yapılan fen bilimlerine öğretimine yönelik tutum çalışma sayısı arttırılması önerilmektedir. Her sınıf düzeyinde fen bilimleri öğretimine yönelik tutum çalışma sayısını artışı öğretmen adaylarının süreç içerisinde olumlu tutum kazanmasına etkili rol oynayacaktır. Fen'e karşı olumlu bir tutum geliştirmek, fen eğitiminin zaman ve çaba gerektiren çok önemli bir yönüdür. Araştırmalar, öğrenciler arasında bilime karşı olumlu tutumları geliştirmenin önemini sürekli olarak vurgulamaktadır (Araújo ve diğerleri, 2021; Juan ve diğerleri, 2018; Harty ve Beall,

1984; Jack, 2018; Lin ve diğerleri, 2014). Fen'e karşı olumlu tutumları teşvik etmenin fen eğitiminde temel bir amaç olduğu vurgulanmıştır (Mutya, 2023).

İncelenen araştırmaların ortak noktaları Fen'de tutum olduğu için tüm çalışmaların içeriklerinde bulunmaktadır. Çalışma içerikleri öz yeterlilik inançlarında yoğunlaştığı sonucuna varılmıştır. Çalışmalarda öğretmen adaylarının öğretimi, yaratıcılığı ve öğretmene yönelik tutumları, yaratıcılık algıları ve öz-yeterlik inançları ile tutum değişkenlerinin birbiriyle ilişkili olduğu belirtmiştir(Bakaç ve Özen, 2016). Fen bilimleri öğretimine yönelik tutum çalışmalarının içeriğinin farklılaştığı daha fazla çalışma yapılması Fen'deki tutumun olumlu olumsuz etkilerinin ortaya daha belirgin şekilde koyulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fen_bilimleri#cite_ref-1("science." Oxford Dictionary of English 2e, Oxford University Press, 2003.)

Araújo, J., Morais, C., & Paiva, J. (2021). Students' attitudes towards science: the contribution of a citizen science project for monitoring coastal water quality and (micro)plastics. Journal of Baltic Science Education, 20(6), 881-893. https://doi.org/10.33225/jbse/21.20.881

Bakaç, E. and Özen, R. (2016). Öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersine yönelik tutumları, yaratıcılık algıları ve öz-yeterlik inançları arasındaki ilişki. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(1). https://doi.org/10.17240/aibuefd.2016.16.1-5000182910

Bolat, H. (2022). Otantik öğrenme üzerine yapilmiş çalişmalarin incelenmesi, bir sistematik derleme. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21(84), 2103-2119. https://doi.org/10.17755/esosder.1081985

Demir, E. (2021). Kutadgu Bilig'de inşa edilen kadın kimliği üzerine sosyal bir inceleme. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (4), 199-208. https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.904919

Sümen, Ö. (2021). Dördüncü sınıf matematik çalışma kitabında yer alan soruların timss sınavı bağlamında incelenmesi. Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi. https://doi.org/10.26466/opus.927449

Harty, H. and Beall, D. (1984). Attitudes toward science of gifted and nongifted fifth graders. Journal of Research in Science Teaching, 21(5), 483-488. https://doi.org/10.1002/tea.3660210505

Jack, G. (2018). Assessing senior secondary students' attitude and experiences towards science and technology in jalingo metropolis, taraba state, nigeria. Global Research in Higher Education, 1(1), 32. https://doi.org/10.22158/grhe.v1n1p32

Juan, A., Hannan, S., & Namome, C. (2018). I believe i can do science: self-efficacy and science achievement of grade 9 students in south africa. South African Journal of Science, 114(7/8). https://doi.org/10.17159/sajs.2018/20170269

Karampelas, K. (2018). Identifying potential to promote the nos in elementary science teaching packages. International Journal of Learning Teaching and Educational Research, 17(6), 1-18. https://doi.org/10.26803/ijlter.17.6.1

Koballa, T. (1986). Teaching hands-on science activities: variables that moderate attitude-behavior consistency. Journal of Research in Science Teaching, 23(6), 493-502. https://doi.org/10.1002/tea.3660230603

Küçükaydın, M. (2021). Examination of elementary school students' scientific attitudes and intellectual risk taking behaviours. Science Education International, 32(2), 149-158. https://doi.org/10.33828/sei.v32.i2.8

Ma, X. and Bateson, D. (1999). A multivariate analysis of the relationship between attitude toward science and attitude toward the environment. The Journal of Environmental Education, 31(1), 27-32. https://doi.org/10.1080/00958969909598629

Mutya, R. (2023). Student's attitudes, study habits, and academic performance in science using self-learning modules. Jurnal Pendidikan Ipa Indonesia, 12(3), 460-469. https://doi.org/10.15294/jpii.v12i3.43957

Lin, J., Cheng, M., Chang, Y., Li, H., Chang, J., & Lin, D. (2014). Learning activities that combine science magic activities with the 5e instructional model to influence secondary-school students' attitudes to science. Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education, 10(5). https://doi.org/10.12973/eurasia.2014.1103a

Rennie, L. and Dunne, M. (1994). Gender, ethnicity, and students' perceptions about science and science-related careers in fiji. Science Education, 78(3), 285-300. https://doi.org/10.1002/sce.3730780309

Shymansky, J., Yore, L., & Anderson, J. (2004). Impact of a school district's science reform effort on the achievement and attitudes of third- and fourth-grade students. Journal of Research in Science Teaching, 41(8), 771-790. https://doi.org/10.1002/tea.20025

Steiner, R. (1980). Induced cognitive dissonance as a means of effecting changes in school-related attitudes. Journal of Research in Science Teaching, 17(1), 39-45. https://doi.org/10.1002/tea.3660170107

Taiwo, D. (1980). The influence of previous exposure to science education on attitudes of preservice science teachers toward science teaching. Journal of Research in Science Teaching, 17(4), 315-320. https://doi.org/10.1002/tea.3660170408

Türer, B. and Kunt, H. (2015). A review of relationship between prospective science teachers' attitudes towards science education and their self-efficacy. Journal of Education and Training Studies, 3(6). https://doi.org/10.11114/jets.v3i6.983

Yavuz, E. and Ahmetoğlu, E. (2019). Teaching science in preschool, science and technology. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(3), 770-783. https://doi.org/10.17679/inuefd.478649

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK TUTUMLARI: BİR DOKÜMAN ANALİZİ ÇALIŞMASI[1]

Fatma TAŞKAN

Uşak Üniversitesi, ftm.tskn.96@gmail.com - 0000-0001-5856-4333

Prof. Dr. Lütfullah TÜRKMEN

Uşak Üniversitesi, lutfullah.turkmen@usak.edu.tr – 0000-0002-6022-0633

ÖZET

Fen öğretiminde tutum, bireylerin öğrenme çıktılarını ve bilimsel konulara olan ilgilerini etkileyen çok önemli bir husustur. Bu araştırmanın amacı, 2002-2023 yılları arasında Google Akademik, Dergi-Park, Piri Keşif Aracı ve Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında taranan, erişime açık olan öğretmen adayları tarafından fen öğretimine yönelik gerçekleştirilen tutum çalışmaların doküman analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda ölçütlere göre belirlenen çalışmalar; yöntem, çalışma grubu, veri toplama araçları, ölçek türleri ve sonuçlar gibi temalar altında incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, 2002-2023 yılları arasındaki çalışmalar incelendiğinde yöntem olarak en fazla nicel yöntem içerisinde olan tarama modeli tercih edilmiştir. Bu çalışmada çalışma grubu, öğretmen adayları olup en fazla fen bilimleri öğretmen adayları fen bilimlerine yönelik tutum çalışması yapıldığı belirlenmiştir. Çalışmalarda veri toplamada en çok tercih edilen araç ölçek kullanımı olduğu belirlenmiştir. Thomson ve Shrigley (1986) tarafından oluşturulan ölçeğin en fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer en fazla kullanılan ölçek ise Cho, Kim ve Choi (2003) tarafından oluşturulan ölçektir. Çalışmalarda veri toplamada en az tercih edilen veri toplama aracı çalışmalarda diğer kategorisi(gözlem yapma, tartışma, araştırmacı saha notları, metaforlar, envanter) ve anket kullanımı tercih edilmiştir. Çalışmaların sonuç teması incelendiğinde etki, ilişki, değişken ve diğer kodlar oluşturulmuştur. Ayrıca alt kodlar da etki değişkeni bakımından incelendiğinde fen bilimlerine yönelik tutum çalışmalarının olumlu etkiye sahip olan çalışmaların fazla olduğu ifade edilmektedir. Sonuçlar, öğretmen adaylarının fen bilimleri öğretimine yönelik tutumun olumlu etki oluşturduğu çalışmaların daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fen öğretimine yönelik tutum çalışmaları farklı öğretim kademelerinde sınıf içinde kullanılan eğitim-öğretim yöntemlerine yönelik çalışmalar da yapılabilir.

Anahtar kelimeler: Öğretmen adayları, Fen bilimleri öğretimi, Tutum

5. GİRİŞ

İnsan, varoluşundan beri doğası gereği hayatını devam ettirebilmek için karşısına çıkan sorunları çözebilmesi yaşamını kolaylaştırabilmesi amacıyla yüzyıllardır kendisini geliştirmekte ve çıkan sorunlara çözüm bulup hayatını kolaylaştırmaktadır. Fen bilimleri, bireylerin doğayı ve doğadaki değişiklikleri anlayıp, değişen ve gelişen dünya koşullarında

[1] "Türkiye'de Öğretmen Adaylarının Fen bilimleri Öğretimine Yönelik Yapılan Tutum Araştırmaları: Bir Doküman Analizi Çalışması" tezinden üretilmiştir.

karşılaşılan sorunlara çözüm üretilmesini ve bu koşullara adaptasyonu sağlayacak önemli araçlardan birini oluşturmaktadır (Coştu, Ünal, ve Ayas, 2007). Fen bilimleri öğretimi ise, fen bilimleri alanında öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan süreçlerin tümünü içermektedir. Fen bilimleri öğretimi faaliyetlerinin önceden hazırlanmış fen bilimleri öğretim programı çerçevesinde amaçlı, programlı, düzenli ve kontrollü olarak yapıldığı öğretme faaliyetlerinin tümünü içermektedir (Dirik, 2015).

Fen öğretiminde tutum, öğrencilerin öğrenme çıktılarını ve bilimsel konulara olan ilgilerini etkileyen çok önemli bir husustur. Cinsiyet, öğretmenler, müfredat ve kültürel değişkenler gibi faktörler öğrencilerin fen bilimlerine yönelik tutumlarını etkileyebilir (Osborne ve diğerleri, 2003). Öğrencilerin fende başarılı olabilmeleri için fen bilimlerine karşı olumlu tutum geliştirmelerinin şart olduğu vurgulanmaktadır (Sağır, 2012) . Ayrıca fen öğretiminde başarıya ulaşmak için fen öğretimine yönelik tutumun temel olduğu düşünülmektedir (Hastürk ve Özdemir, 2021) . Araştırmalar, bilim etkinliklerine doğrudan katılımın çocukların ve genç yetişkinlerin bilime yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyebileceğini göstermiştir (Brossard ve diğerleri, 2005) . Ayrıca, bir okul bölgesinin fen reformu çabalarının öğrencilerin fen bilimlerine yönelik tutumları üzerindeki etkisi, öğrenci tutumları üzerinde önemli bir olumlu etki göstermiştir (Shymansky ve diğerleri, 2004) . Tutum araştırması, fen eğitimcileri arasında bir öncelik olarak vurgulanmakta ve eğitim ortamlarında bilime yönelik tutumların anlaşılması ve ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır (Thompson ve Shrigley, 1986) . Ayrıca okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumları ile bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmış ve cinsiyete göre anlamlı farklılıklar görülmüştür (Soylu ve Özkan, 2021) . Bu, fen öğretimine yönelik tutumları anlamada cinsiyet gibi bireysel özellikleri dikkate almanın önemini vurgulamaktadır. Genel olarak araştırmalar, fen bilimlerine karşı olumlu tutumları teşvik etmenin öğrencilerin katılımını, öğrenme çıktılarını ve bilimsel konulara olan ilgilerini arttırmak için gerekli olduğu ortaya koyulmuştur.

Bu araştırmanın amacı, 2002-2023 yılları arasında Google Akademik, Dergi-Park, Piri Keşif Aracı ve Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında taranan, erişime açık olan öğretmen adayları tarafından fen öğretimine yönelik gerçekleştirilen tutum çalışmaların incelenmesidir.

Problem Durumu

Öğretmen adaylarının fen eğitimine yönelik tutum çalışmalarının incelenmesi hususunda aşağıda bulunan araştırma sorusuna cevap aranmıştır:

Öğretmen adaylarının fen eğitimine yönelik tutum çalışmaları hangi değişkenler açısından ele alınmıştır?

Araştırma soruları

1. Öğretmen adaylarının fen bilimlerine yönelik tutumlarının değerlendirildiği çalışmalarda kullanılan yöntem ve model nasıl bir değişim göstermektedir?
2. Öğretmen adaylarının okumakta oldukları programa göre Fen Bilgisi öğretimine yönelik tutumları arasında bir farklılık bulunmakta mıdır?
3. İncelenen çalışmalarda hangi veri toplama araçlarından yararlanılmıştır? Çalışmalarda en fazla tercih edilen veri toplama araçlarının türlerinin nelerdir?

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

4. İncelenen çalışmaların sonuçları nasıl bir değişim göstermektedir?

6. YÖNTEM

Bu çalışmada doküman analiz yöntemi kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırmacıların verileri incelerken anlamı ortaya çıkarmak, anlayışı geliştirmek ve görgül ve ampirik bilgi üretmek için kullandıkları bir yöntemdir (Zoraloğlu ve Şahin, 2022) . Bu yöntem belgelerin sistematik olarak incelenmesini ve değerlendirilmesini içerir (Sak vd., 2021) . Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, incelenmesi, sorgulanması ve analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Sak vd., 2021) .

7. BULGULAR

7.1.Çizelge 1. Yöntem/Desen

Tema	Kod	Alt Kod	Frekans
Yöntem/Desen	Nicel	Tarama	34
		Deneysel	2
	Nitel	Durum Çalışması	2
	Nitel - Nicel	Karma	7
Toplam			45

Çalışmaların yöntem/desenleri yukarıda verilen Tablo 1'de belirtilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi çalışmalar nitel, nicel, nitel-nicel kodu oluşturulup, alt kodları da uygun başlıklar altında tarama, deneysel, durum çalışması, karma çalışmalar olarak değerlendirilip sınıflandırmalar yapılmıştır. Tablo 1 verilerini incelediğimizde çalışmaların daha çok tarama deseni altında toplandığı gözlemlenmiştir.

7.2.Görsel 1. Örneklem/Çalışma Grubu

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yukarıdaki Grafik 1'de çalışmaların örneklem verileri bulunmaktadır. Bu çalışmada örneklem öğretmen adayları olup, Grafik 1'de de gözlemlendiği gibi en fazla fen bilimleri öğretmen adayları fen bilimlerine yönelik tutum çalışması yapılırken, fen branşı, sözel öğretmen adayları ve diğer kategorisinde yer alan bölümlerin bu alanda yaptığı çalışma sayıları en az veriyi belirtmektedir. Fen branşı ve diğer kategorisinde bulunan çalışmalar, Eğitim fakültesinde okuyan öğretmen adaylarının bulunduğu çalışmalarla birlikte ele alınan çalışmaların verileri de Grafik 1'de belirtilmiştir.

7.3. Görsel 2. Veri Toplama Araçları

Grafik 2'de incelenen çalışmaların veri toplama araçları verileri yüzdelik dilimlerle belirtilmiştir. Çalışmalarda veri toplamada en çok tercih edilen araç ölçek kullanımı olarak gözlemlenirken, en az tercih edilen veri toplama aracı çalışmalarda diğer kategorisi(gözlem

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

yapma, tartışma, araştırmacı saha notları, metaforlar, envanter) ve anket kullanımı tercih edilmiştir. Form ve diğer kategorisinde bulunan veri toplama araçlarının kullanıldığı çalışmalarda ölçek, test veya anket veri toplama araçlarına ek olarak tercih edilmiştir.

7.4. Çizelge 2. Çalışmalarda Kullanılan Ölçek Türleri

Ölçeği Oluşturan/Geliştiren Kişiler	Türkçeye Uyarlanması / Geliştirilmesi / Son Hali	Ölçeğin İsmi	Çalışma Sayısı
Thomson ve Shrigley (1986)	Özkan, Tekkaya ve Çakıroğlu (2002)	Fen Öğretimine Karşı Tutum Ölçeği	**11**
	Cho, Kim ve Choi(2003)	Fen Öğretimine Yönelik Tutum Ölçeği	**1**
Cho, Kim ve Choi(2003)	Çakmak(2006)	Fen Öğretimine Yönelik Tutum Ölçeği	**7**
	Geban, Ertepınar, Yılmaz, Altın ve Şahbaz (1994)	Fen Bilgisi Tutum Ölçeği	**3**
	Gürdal (1997)	Fen'e Yönelik Tutum Ölçeği	**3**
Moore (1973)	Moore ve Foy(1997)	Fen Bilgisi Öğretimi Tutum Ölçeği-II	**1**
	Moore ve Foy(1997) [Güncellenmesi] /Demirbaş ve Yağbasan (2006)	Fen Bilimlerine Yönelik Tutum Ölçeği	**2**
		Bilimsel Tutum Ölçeği	
	Türkmen(2002)	Fen Öğretimine Yönelik Tutum Ölçeği	**2**
Cho(2003)	Ünal, Akman(2006)	Okul Öncesi Fen Eğitimine Karşı Tutum Ölçeği	**2**

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	Kan ve Akbaş (2005)	Fen Bilgisine Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	**1**
	Demir (2005)	Fen tutum ölçeği	**1**
	Benli(2010)	Fen'e Yönelik Tutum Ölçeği	**1**
	Harman ve Alat (2015)	Fen ve Teknoloji Dersinde Model Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği	**1**
Çalışmalarda Geliştirilen	Sarıtaş, Süral (2008)	fen ve teknoloji öğretimi dersine yönelik tutum ölçeği	**6**
	Özden, Kara, Tekin (2008)	Fen Bilgisi Öğretimi Dersine İlişkin Tutum Ölçeği	
	Taşdemir(2008)	Fen Bilimlerine Yönelik Tutum Ölçeği	
	Erdemir, Bakırcı(2009)	5'li "Likert" tipi tutum ölçeği	
	Genç, Deniş, Demirkaya(2010)	Fen Bilgisi Öğretimi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	
	Özdemir(2010)	"Fen ve Teknoloji Okuryazarlığı Ölçeği"	

Çalışmalarda kullanılan ölçek türleri yukarıda verilen tablo 2'de verilmiştir. Çalışmalarda en çok tercih edilen ölçek türü Thomson ve Shrigley (1986)'ın oluşturduğu Türkçe'ye uyarlamasını Özkan, Tekkaya ve Çakıroğlu (2002) yaptığı "Fen Öğretimine Karşı Tutum Ölçeği" gözlemlenmiştir. Çalışmalarda çalışmayı yapan araştırmacı ve uzmanlarla oluşturulan yeni ölçeklerde tablo 2 de belirtilmiştir.

7.5. Çizelge 3. Çalışmaların Sonuçları

Tema	Kod	Alt kod	f
Sonuç	Etki	Olumlu etki	26
		Olumsuz etki	1
		Etki yoktur	6
	İlişki	Anlamlı ilişki vardır.	8
		Anlamlı ilişki yoktur.	4
	Değişken	Anlamlı değişim göstermekte	5
		Anlamlı değişim göstermemekte	3
	Diğer	Sonuç net ifade edilmemiştir	1
Toplam:			54

Yukarıdaki tablo 3'te araştırmada kullanılan çalışmaların sonuçları verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde çalışmalarda fen bilimlerine yönelik tutum çalışmalarının etkisinin incelendiği çalışma sayısı 26, sonuçların net ifade edilmediği çalışma sayısı 1'dir. Çalışmalarda Fen'de tutum ve farklı bir etmenin (öz-yeterlilik, öğrenme stilleri v.b.) ilişkisinin incelendiği ve Fen'de tutumun değişken(cinsiyet, lise türü, gelir düzeyi… v.s.)'lere bağlı olarak incelendiğinde elde edilen sonuçlar yukarıdaki tablo 3'te belirtilmiştir.

8. SONUÇ-TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı, 2002-2023 yılları arasında Google Akademik, Dergi-Park, Piri Keşif Aracı ve Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında taranan, erişime açık olan öğretmen adayları tarafından Fen'e yönelik gerçekleştirilen tutum çalışmalarını incelemektir. Çalışmanın sonuçları, 2002-2023 yılları arasındaki çalışmalar incelendiğinde yöntem olarak en fazla nicel yöntem içerisinde olan tarama modeli (34) tercih edilmiştir. İlgili alan yazın çalışmaları incelendiğinde nicel yöntem en çok tercih olduğunu destekler niteliktedir(Tok ve Betül Cebesoy, 2019). Ayrıca Tarama modeli fen bilimlerine yönelik tutum araştırmalarında yaygın olarak kullanılan nicel bir yöntem olmakla birlikte insanı içerisinde barındıran fen ve bilime yönelik tutum arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için tarama modellerinin yaygın kullanımı alan yazında görülmektedir(Sturgis & Allum, 2004). Örneklemi öğretmen adayları olan bu çalışmada grafik 1 de görüldüğü gibi fen bilimleri öğretmen adaylarıyla yürütülen çalışma sayısı en fazla (19) olduğu gözlemlenmiştir. Fen bilimleri öğretmen adaylarıyla yürütülen çalışmaların fazla olma sebebi çalışmanın genel amacının fen öğretimine yönelik tutumların etkisinin, değişimin ve ilgili alanın çevresinde eğitim gören öğretmen adayları olduklarından kaynaklanmaktadır. Öğretmen adaylarının fen öğretimiyle ilişki düzeyi düştükçe tutumlarının etkisinin incelendiği çalışma sayılarının azaldığını grafik 1 destekler niteliktedir. Çalışmalarda veri toplamada en fazla tercih edilen

araç grafik 2'ye göre ölçek kullanımı (%54) tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Fen bilimlerine yönelik tutuma etkisi veya değişimini ortaya koymayı amaçlayan çalışmaların baz alındığı bu araştırmada, bir özelliği ölçmek için geliştirilmiş araç olarak kullanılan ölçek bu bağlamda kullanılarak grafik 2'yi desteledeği sonucuna ulaşılmıştır(Azaltun, 2008). Çalışmalarda kullanılan ölçek türlerinin belirtildiği tablo2 incelendiğinde Thomson ve Shrigley (1986) oluşturduğu ölçek bu alanda en çok gelişip, uyarlanıp, kullanılan ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen çalışmaların sonuçları oluşturan tablo3'te fen bilimleri öğretimine yönelik tutumun olumlu etki oluşturduğu çalışmaların daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fen bilimlerine yönelik olumlu tutumların, fen bilimlerine karşı ilgiyi artırabileceği ve akademik başarıyı desteklemekte etkili olacağı ifade edilmektedir (Sünkür & Arıbaş, 2020).

Sonuç olarak bu çalışmada öğretmen adaylarının fen bilimleri öğretimine yönelik tutum çalışmalarının incelenmesi ışığında çalışmalarda yöntem olarak, nicel yöntemlerden tarama modeli, çalışma grubu fen bilimleri öğretmen adayları, veri toplama aracı ölçek ölçek türlerinden de Thomson ve Shrigley (1986) oluşturduğu ölçek tercih edilmiş ve çalışmaların sonuçlarında da olumlu etki ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Alrawili, K., Osman, K., & Almuntasheri, S. (2021). Scaffolding strategies in promoting attitudes of saudi middle school science students. European Journal of Science and Mathematics Education, 10(1), 71-86. https://doi.org/10.30935/scimath/11385

Azaltun, M. (2008). Ölçme ve ölçek geliştirme. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 19(1), 104-105.

Brossard, D., Lewenstein, B., & Bonney, R. (2005). Scientific knowledge and attitude change: the impact of a citizen science project. International Journal of Science Education, 27(9), 1099-1121. https://doi.org/10.1080/09500690500069483

Coştu, B. , Ünal, S. , ve Ayas, A.(2007). Günlük Yaşamdaki Olayların Fen Bilimleri Öğretiminde Kulllanılması. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi , 8 (1) , 197-207.

Dirik, M. Z. (2015). Öğretim ilke ve yöntemleri. Pegem Akademi.

Hastürk, G. and Özdemir, O. (2021). Investigation of prospective preschool teachers' attitudes towards science education and learning styles. Journal of Educational Issues, 7(1), 260. https://doi.org/10.5296/jei.v7i1.18471

Osborne, J., Simon, S., & Collins, S. (2003). Attitudes towards science: a review of the literature and its implications. International Journal of Science Education, 25(9), 1049-1079. https://doi.org/10.1080/0950069032000032199

Sağir, Ş. (2012). The primary school students' attitude and anxiety towards science. Journal of Baltic Science Education, 11(2), 127-140. https://doi.org/10.33225/jbse/12.11.127

Sak, R., Sak, İ., Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Document analysis as a research method. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Shymansky, J., Yore, L., & Anderson, J. (2004). Impact of a school district's science reform effort on the achievement and attitudes of third- and fourth-grade students. Journal of Research in Science Teaching, 41(8), 771-790. https://doi.org/10.1002/tea.20025

Soylu, F. and Özkan, B. (2021). The relationship between preschool teachers' attitudes towards science education and cognitive flexibility levels. Education Quarterly Reviews, 4(2). https://doi.org/10.31014/aior.1993.04.02.231

Sturgis, P., & Allum, N. (2004). Science in Society: Re-Evaluating the Deficit Model of Public Attitudes. Public Understanding of Science, 13(1), 55-74. https://doi.org/10.1177/0963662504042690

Sünkür, M. and Arıbaş, S. (2020). The effect of the implementation of reflective thinking activities supported by predict-observe-explain method on achievement, retention, attitude to the learning domain of "substance and change", science process skills, and academic risk-taking level in science and technology/sciences course. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(76), 1789-1809. https://doi.org/10.17755/esosder.674940

Thompson, C. and Shrigley, R. (1986). What research says:. School Science and Mathematics, 86(4), 331-343. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.1986.tb11625

Tok, G., & Betül Cebesoy, Ü. (2019). Fen Bilgisi Öğretmenleri ile Gerçekleştirilen Tez Çalışmalarının Eğilimi: Bir İçerik Analizi. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5(1), 22-53.

Zoraloğlu, S. and Şahin, A. (2022). Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımına yönelik öğretmen yeterlikleri. Cukurova University Faculty of Education Journal, 51(2), 1377-1416. https://doi.org/10.14812/cuefd.1072058

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

ÇOCUĞA YÖNELİK ŞİDDETİN TÜRKİYE'DE YAZILI BASINA YANSIMASI[1]

Doç. Dr. Fikret Yazıcı

Erciyes Üniversitesi,– 0000-0003-1821-0973

Edanur Demirci

Erciyes Üniversitesi, - 0000-0002-8338-3398

ÖZET

Toplumsal bir sorun olarak kabul edilen şiddet, en çok zihinsel ve bilişsel gelişimini tamamlamayan çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Şiddet maruz kalan çocuklar, yaşam boyu sosyal ve duygusal zorluluklarla mücadele ederek, kalıcı psikolojik travmalar yaşamaktadır. Çocuğa yönelik gerçekleşen şiddet vakaları, medyanın ilgisini çeken konuların başında yer almaktadır. Bilhassa uzun yıllar muhafaza özelliği bulunan yazılı basın tarafından gerçekleşen çocuğa yönelik şiddet haberlerinin sunumu, kamuoyunu bilgilendirirken aynı zamanda etik ve duyarlı bir yaklaşım sergilemelidir. Bu doğrultuda çalışmanın konusu çocuğa yönelik şiddetin Türkiye'de yazılı basına nasıl yansıdığını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı ise çocuğa yönelik şiddet haberleri incelenerek Türkiye'de yazılı basında ne kadar ve nasıl yer aldığı, çocuklara en fazla hangi şiddet türünün uygulandığını ortaya çıkarmaktır. Yazılı basın tarafından yayınlanan çocuğa yönelik şiddet haberlerinin, basın etik kurallarına ve hukuk kurallarına uygunluğunun incelenmesi, bu çalışmanın akademik bağlamında önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, araştırma sürecinde içerik analizi yöntemi tercih edilerek nicel ve nitel verilere en doğru şekilde ulaşılabilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 1 Ocak 2024 ve 31 Ocak 2024 tarihinde yayınlanan Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazeteleri incelenerek çocuğa yönelik şiddet haberlerinin hangi boyutta yer aldığı analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, çocuğa yönelik şiddet haberleri, diğer türlerden daha belirgin bir şekilde öne çıkmış ve genellikle gazetelerinin üçüncü sayfasında yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Şiddet, Yazılı Basın, Yasal Düzenlemeler

GİRİŞ

Toplumun önemli üyesi olan çocuklar yazılı basında sıkça yer almaktadır. Yazılı basın genellikle kamuoyuna bilgi aktarımını geri plana atarak çocukları okuyucu üzerinde daha güçlü bir etki yaratmak amacı ile kullanmaktadır. Gazete sahiplerimin ticari kaygıları ve daha geniş bir okuyucu kitlesi elde etme istediği, çocukları toplumsal bir meta haline getirmiştir. Yetişkinler tarafından suiistimal edilen çocukların yaşadıkları şiddet, cinsel taciz istismar gibi

[1] Bu çalışma, Edanur DEMİRCİ'nin Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalında, Doç. Dr. Fikret YAZICI yönetiminde tamamlamış olduğu yüksek lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

olaylarda veya doğal felaket gibi çeşitli durumlarda olayı duygusallaştırmak için medya çocuklar nesne olarak kullanılmaktadır (Çalhan, 2008).

Yapılan birçok araştırma yetişkinlere göre daha az yer alan çocuklar haberlerde genellikle dört olgu şeklinde temsil edildiği ortaya koymuştur. Birinci olarak, haberlerde çocukların duygusal boyutunu vurgulanmakta; ikinci olarak, yetişkinlerin sevimli uzantıları olarak; üçüncü olarak, çocuklar masum ve kurban olarak tasvir edilmekte; dördüncü olarak ise çocuklar şeytanlaştırılarak gösterilmektedir. (UNICEF, 2007; Durna & Kubilay, 2010)

Haber değeri yüksek olan çocuk istismarı, çocuk tacizi, çocuk suçları ve çocuğa yönelik şiddet konularının bulunduğu haberler yazılı basında sürekli olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı okuyucu tarafından fazla ilgili uyandıran çocuğa yönelik şiddet haberleri ve görselleri sıklıkla yer almaktadır. Çocukların gelişen ve değişen bireyler olduğu göz ardı sunulan haberler, onları nesneleştirilerek toplumsal konumlarını etkileyebilmektedir (İzoğlu Tok, Güneş, Güngör, & Aytekin, 2019). Bundan dolayı bedensel ve zihinsel açıdan gelişimini tamamlamamış çocukların, yazılı basında temsil ediliş biçimlerinden dolayı yaşayabilecekleri zorluklardan korunması son derece önemlidir. Çocuklarda bir travma yaratmamak için haberler çocuk hakları ve basın etik kuralları çerçevesinde oluşturulmalıdır. Bunların yanı sıra uluslararası kuruluşların çocukların haberde nasıl yer alması gerektiğine ilişkin ilkeler medya için rehberlik niteliğindedir. Aynı zamanda Türkiye'de çocukların medyada korunması ile ilgili başta 1982 Anayasasında, 5187 Sayılı Basın Kanunda ve ilgili diğer kanunlarda yer alan düzenlemeler yer almaktadır. Ancak bu düzenlemeler teorik açıdan yeterli olurken, pratikte bu düzenlemelerin yetersiz olduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın konusu çocuğa yönelik şiddetin Türkiye'de yazılı basına nasıl yansıdığını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı ise çocuğa yönelik şiddet haberleri incelenerek Türkiye'de yazılı basında ne kadar ve nasıl yer aldığı, çocuklara en fazla hangi şiddet türünün uygulandığını ortaya çıkarmaktır. Çocuğa yönelik şiddet haberlerinin yazılı basında nasıl yayımlandığı, basın etik kurallarına uygun olup olmadığı, şiddeti önlemek amacıyla hazırlanan hukuk kurallarının nasıl uygulandığı, çocuğa yönelik dijital şiddet haberlerinde başlık seçimi, fotoğraf kullanımı ve haber dilinin incelenmesi akademik açıdan önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında 2024 yılının Ocak ayında en yüksek tiraja sahip olan Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazeteleri ele alındı. Bu gazetelerin 01.01.2024 - 31.01.2024 tarihleri arasında yer alan günlük basımları incelenmiştir. Çalışmada analiz sırasında bu gazetelerin ek sayfaları dâhil edilmemiştir.

YÖNTEM

Araştırmada, Türkiye'de 2024 yılının Ocak ayında en yüksek tiraja sahip olan Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan çocuğa yönelik şiddet haberlerini analiz etmek amacıyla nicel analiz tekniklerinde biri olan içerik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Belirlenen gazetelerin 01.01.2024 – 31.01.2024 tarihleri arasında 31 günlük basımları incelenerek toplam 147 haber tespit edilmiştir.

İçerik analizi, mesajların veya metinlerin gözle görülebilir içeriğin tarafsız, ölçülebilir ve doğrulanabilir şekilde kullanılan içerik analizi tekniği doğrultusunda sınıflandırma sistemi oluşturulmuştur (Fiske, 2014). Sınıflandırma sistemi sayesinde araştırmanın konusuna ve amacına uygun olmayan konular çalışma dışında tutulmuştur (Gökçe, 2006). Gerçekleştirilen sınıflandırma sisteminden sonra, kodlama cetvelinde araştırmacının analiz edilecek verileri anlamlı bütünler halinde nasıl parçalara ayıracağını planlayan kodlama aşmasına geçilerek kodlama cetveli hazırlanmıştır. (Metin & Ünal, 2022).

BULGULAR

Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin 01.01.2024 – 31.01.2024 tarihleri arasında 31 günlük basımlarında tespit edilen 147 haber içerik analiz tekniği ile incelenmiştir. İçerik analizine uygun olarak hazırlanan kodlama cetvelinde yer alan sınıflandırma sisteminde değişkenler kapsamında elde edilen bulgular ve sonuçları aşağıda yer almaktadır.

3.1. Gazetelerde Yer Alan Haber Dağılımları

01 Ocak 2024-31 Ocak 2024 tarihleri arasında Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin 31 günlük yayınları analiz edilerek çocuğa yönelik şiddet ilgili toplamda 147 haber tespit edilmiştir. Ele alınan gazetelerde konuyla ilgili haberlerin dağılımı 53 sayı ile Sabah gazetesi birinci sırada yer alırken bunu 51 haberler Sözcü gazetesi ve 43 Haberler Hürriyet gazetesi takip etmektedir.

Şekil 1. Gazetelerde Yer Alan Haber Dağılımları

3.2. Gazetelerde Yer Alan Haber Dağılımları

Gazetede bulunan haberlerde geçen kelimeleri analiz etmek için 9 temel etken kelime tespit edilmiştir. Bu kelimeler; şiddet, istismar, tehdit, yaralanma, ölüm, saldırı/saldırganlık, ebeveyn (anne-baba) okul ve akran (zorbalığı) olarak belirlenmiştir. Gazetede bulunan haberlerde geçen kelimeleri analiz etmek için 9 temel etken kelime tespit edilmiştir. Bu kelimeler; şiddet,

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

istismar, tehdit, yaralanma, ölüm, saldırı/saldırganlık, ebeveyn (anne-baba) okul ve akran (zorbalığı) olarak belirlenmiştir.

Şekil 2. Haberlerde Geçen Kelime Sıklığı

3.3. Haberlerde Yer Alan Şiddet Türleri

Çocuğa yönelik 5 farklı şiddet türleri tespit edilmiştir. Bu şiddet türleri; fiziksel şiddet, duygusal/psikolojik şiddet, ekonomik şiddet, cinsel şiddet ve dijital şiddet olarak sıralanmaktadır. Gazetelerde bulunan haberlerdeki şiddet türleri incelenerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Belirlenen tarihler arasında incelen gazeteler arasında çocuğa yönelik şiddet habere yer veren 147 haber tespit edilmiştir. Bu haberlerin 74 (%50)'i fiziksel şiddet grubunda, 14 (%9,4)'ü duygusal şiddet, haberlerin 20'si yani %13,5'i ekonomik şiddet, 24 (%16,2)'i cinsel şiddet ve 14 (%9,4)'ü dijital şiddet kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak 147 haberin 2 (%1,3)' si herhangi bir kategoriye dâhil olamamıştır. İncelenen gazetelerde çocuğa yönelik en fazla uygulanan şiddet türü; , şiddet türleri arasında en çok görülen, gözlenebilen, ölçülebilen fiziksel şiddettir.

Şekil 3. Haberlerde Yer Alan Şiddet Türleri

3.4. Haberlerin Bulunduğu Sayfalar ve Haber Sayıları

Bu bölümde 1'inci sayfa dışında yer alan çocuğa yönelik şiddet haberleri incelenmiştir. Konuyla ilgili haberlerin gazete sayfalarına göre dağılımı şöyledir; ikinci sayfada 1 (%0,8) haber, üçüncü sayfada 43 (%36,7) haber, dördüncü sayfada 2 (%1,7) haber, altıncı sayfada 22 (%18,8) haber, yedinci sayfada 4 (%3,4) haber, sekizinci sayfada 5 (%4,2) haber, dokuzuncu sayfada 17 (%17,5) haber, onuncu sayfada 4 (%3,4) haber, on birinci sayfada 2 (%1,7) haber, 12. Sayfada 4 (%3,4) haber, on dördüncü sayfada 5 (%4,2) haber, on sekizinci sayfada 2 (%1,7) haber, yirminci sayfada 7 (%5,9) haber yayınlanmıştır. Bu veriler kapsamında çocuğa yönelik şiddet haberleri gazete sayfalarını geneline yayıldığı gözlemlenirken en fazla üçüncü sayfada yer aldığı sonucunda ulaşılmıştır.

Şekil 4. Haberlerin Bulunduğu Sayfalar ve Haber Sayıları

3.5. Çocuğa Yönelik Şiddet Uygulayan Kişinin Cinsiyeti ve Yakınlığı

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Çocuğa yönelik şiddet uygulayan kişilerin cinsiyeti ve yakınlığı farklılık göstermektedir. Şiddeti uygulayan kişiler genellikle çocuğun akrabası, arkadaşı/akranı, ebeveyni, okul/öğrenmeni, tanımadığı kişi veya diğer kişiler olabilmektedir. Bu kategoriler kapsamında 01 Ocak 2024 ve 31 Ocak 2024 tarihli Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerde yer alan haberler analiz edilmiştir. Kendilerini gerçekleştirmeye çalışan çocuklar ebeveynleri dışında, çevresinde yer alan tanıdığı veya tanımadığı birçok birey tarafından şiddete maruz kalmaktadır.

Şekil 5. Çocuğa Yönelik Şiddet Uygulayan Kişinin Yakınlığı

Gerçekleştirilen inceleme sonucunda haberlerde çocuğa yönelik şiddet gösteren kişilerinin 77 (%91,7) 'erkek cinsiyeti tarafından, 4 (%4,7)'si Kadın veya Erkek tarafından, sadece 3 (%3,6)'ü kadın tarafından uygulanmıştır. Çocuklara yönelik şiddetin erkekler arasında daha yaygın olmasına erkeklerin toplum ve aile içindeki otoritesi ve belirgin durumu etken gösterilmektedir.

Şekil 6. Çocuğa Yönelik Şiddet Uygulayan Kişinin Cinsiyet Yüzdesi

3.6. Haberlerin Sayfa Konumları

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Çocuğa yönelik şiddet haberlerinin 24'ü yani %16,3 oranla gazete sayfasının orta bölümünde yer almıştır. Haberlerinin 20'i yani %13,6'i gazete sayfasının sağ ortada yer alırken, 19'ü yani %12,9'i sol ortada yayınlanmıştır. Bu oranın 18'i yani %12,2 oranla sağ üstte, 17'i yani %11,5'i sol alt kısımda yer almıştır. Sol üst ve Sağ alt kısımda haberlerin 14'ü yani %9,5'i yer alırken, orta üst yani 10'ü (%6,8)'si ve orta alt kısımda haberlerin 11'i yani %7,4 'ü yayınlanmıştır.

Çocuğa yönelik şiddet haberleri genel olarak orta bölümde konumlanmıştır. Bu nedenle çocuğa yönelik şiddet haberlerinin okuyucu tarafından daha fazla dikkat çekmesi için yerleştirildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

	Sol Üst	Orta Üst	Sağ Üst	Sol Orta	Orta	Sağ Orta	Sol Alt	Orta Alt	Sağ Alt
Sayı	14	11	18	19	24	20	17	11	14
Oran (%)	9.5	7.4	12.2	12.8	16.3	13.5	11.4	7.4	9.5

Şekil 7. Haberlerin Yerleşkesi ve Haber Sayıları

3.7. Haberlerin İlk Sayfada Yer Alma Biçimleri

Analiz edilen gazetelerden Hürriyet gazetesinde yalnızca 6 haberin özet bölümü ilk sayfada yer alırken, Sabah gazetesinin 10 haberin özet kısmı ilk sayfada verilirken, Sözcü gazetesinin sadece 2 haberin özet bölümü ilk sayfada yayınlanmıştır.

Bu kapsamda; incelenen tarihler arasında yer alan gazetelerdeki toplam 147 haberin yalnıza 17 (%12,2)'si ilk sayfa özet olarak yer almıştır. Geri kalan 130 (87,8) haber ise ilk sayfada özet bölümü yer almadan yayınlanmıştır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Şekil 8. Haberlerin İlk Sayfadaki Konumları

3.8. Haberlerde Şiddet Görenin ve Şiddet Uygulayanın Yaş Durumu

Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerindeki haberlerde şiddet gören çocuğun ve şiddet uygulayanın yaş durumunu gösteren tabloya göre 147 haberden 66 tanesinde şiddet gören çocuğu yaşı yer almamıştır. Bununla birlikte 107 haberde şiddet uygulayanın yaş durumunu belirtilmemiştir. Bu kapsamda Şekil 13'te incelenen gazetelerde bulunan haberlerdeki şiddet gören çocukların yaş ortalaması ve şiddet uygulayanın kişilerin yaş ortalaması yer almaktadır. Şekil 13'e göre Hürriyet gazetesinde haberlerdeki şiddet gören çocukların yaş ortalaması 13,8 olurken şiddet uygulayanın kişilerin yaş ortalaması ise 29,7 olarak yer almıştır. Sabah gazetesinde haberlerdeki şiddet gören çocukların yaş ortalaması 12,3 olarak belirlenirken şiddet uygulayanın kişilerin yaş ortalaması ise 30,7 olarak belirlenmiştir. Sözcü gazetesinde haberlerdeki şiddet gören çocukların yaş ortalaması 11,7 iken şiddet uygulayanın kişilerin yaş ortalaması ise 25,6 olarak kaydedilmiştir.

Şiddete maruz kalan çocukların genellikle ergenlik döneminde olduğu ve orta yaş yetişkinlerin daha çok şiddet uyguladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 9. Haberlerdeki Şiddet Gören ve Şiddet Uygulayanlarının Yaş Ortalaması

3.9. Haberlerin Meydana Geldiği Şehirler

Aşağıda yer alan şekilde çocuğa yönelik şiddetin bulunduğu şehirler ve bu şehirlerde oluşan haber sayılarına yer verilmiştir. Şekle göre, çocuğa yönelik şiddet, 31 haberle en fazla İstanbul şehrinde meydana gelmiştir. İkinci sırada 8 haberle Konya, üçüncü sırada 5'er haberle İzmir, Antalya, Kocaeli, üçüncü sırada 2 haberle Kars ve Aksaray yer almaktadır. Bunların yanı sıra 01 Ocak-31 Ocak 2024 tarihleri arasında çocuğa yönelik şiddetin 1'er kez bulunduğu şehirler; Sivas, Batman, Gaziantep, Ankara, Bursa, Çorum, Aydın, Osmaniye olarak sıralanmaktadır

Şekil 10. Çocuğa Yönelik Şiddetin Uygulandığı Şehirler ve Haber Sayısı

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çocuğa yönelik şiddetin Türkiye'de yazılı basına yansımasının analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgular, insanlığın modernleşmesinin beklentilerine rağmen bu tür şiddetin sürekli olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Toplumda kendilerini gerçekleştirmeye çalışan çocuklar ebeveynleri dışında, çevresinde yer alan tanıdığı veya tanımadığı birçok birey tarafından şiddete maruz kalmaktadır. Şiddete maruz kalan çocuklar, medya sahipleri tarafından toplum vicdanını etkilemek ve daha yüksek reyting elde etmek amacıyla sıkça haberlerde kullanılmaktadır. Şiddete maruz kalarak zaten hasar gören bu çocuklar medyada yer almalarıyla birlikte bir kez daha zarar görmektedir. Özellikle uzun yıllar arşivlenme özelliği bulunan yazılı basında yer alan çocuğa yönelik şiddet konulu haberler daha kalıcı hale gelmektedir. Bu nedenle yazılı basında yer alan çocuğa yönelik şiddet haberleri etik ilkeler ve basın kanunları kapsamında çocuğun toplumsal yaşamına zede vermeyecek şekilde oluşturulmalıdır.

Şiddete maruz kalan çocukların bulunduğu haberlerde asıl amaç reyting sağlamak değil toplumsal bir soruna dikkat çekmek olmalıdır. Toplumun düşüncelerini etkileme gücüne sahip medya; çocuklara yönelik şiddet olaylarını ele alış şekliyle, bu konunun toplumsal bir sorun olarak algılanmasına katkı sağlayabilmelidir. Bu nedenle şiddete maruz kalan çocukların yer aldığı haberlerde medya daha bilinçli ve özenli davranmalıdır. Toplumsal yapıların oluşmasında etkin rol alan medyanın en büyük görevi ise çocukların haberlerini sunum konusunda caydırıcı bir dil kullanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Aziz, A., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yönetmleri ve Teknikleri.* Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020

[2] Çalhan, R., "Çocuğa şiddet" in basında sunumu (Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde çocuk ve şiddet haberleri). *Yüksek Lisanas Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

[3] Durna, T., & Kubilay, Ç., Basının şiddet: Siyasal Gösterilerde "Polise Taş Atan Çocuklar" Örneği. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51-85, 2010.

[4] Fiske, J., *İletişim Çalışmalarına Giriş.* (S. İrvan, Çev.) Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2014.

[5] Gökçe, O., İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

[6] İzoğlu Tok, A., Güneş, N., Güngör, İ., & Aytekin, Ç., Yazılı Basında Çocuk Haberlerinin Sunumu. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 542-554, 2019.

[7] Metin, O., & Ünal, Ş., The Content Analysis Technique: Its Use İn Communication Sciences And Phd. Theses İn Sociology. Anadıolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2022

[8] UNICEF., Çocuk Hakları Ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif. UNICEF. 2007.

DİYALOJİK İLETİŞİMDE ÜNİVERSİTE WEB SAYFALARI ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğr. , Hüsniye ATAK
Selçuk Üniversitesi, husniyeatak1@gmail.com – 0009-0000-8513-6326

ÖZET

Bu araştırmada, Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinin web sitelerinde diyalojik iletişim ilkelerinin nasıl kullanıldığını incelemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, URAP listesindeki ilk 4 devlet – 4 vakıf üniversitesinin web siteleri incelenmiş ve amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen üniversitelerin web siteleri diyalojik iletişim ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Veri toplama sürecinde, Kent ve Taylor (1998) tarafından geliştirilen diyalojik iletişim ilkelerine dayalı kodlama formu kullanılmıştır. Verilerin analizi, bu ilkeler doğrultusunda belirlenen kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Üniversitelerin diyalojik iletişim performansları değerlendirilmiştir.

Kent ve Taylor (1998) tarafından geliştirilen diyalojik iletişim ilkelerine dayalı olarak üniversiteler, bilginin kullanılabilirliği, arayüz kolaylığı, ziyaretçilerin sitede tutulması, geri dönüş ziyaretleri ve diyalojik döngü ilkelerine göre incelenmiştir. Bu ilkeleri ne oranda sağladıkları/sağlayamadıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Genel olarak, üniversitelerin web sitelerinin kullanıcı dostu yapıya sahip oldukları ancak bazı kritik alanlarda iyileştirmelere ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Diyalojik İletişim, Web Siteleri, Üniversiteler

1. GİRİŞ

Dijital çağın getirdiği en önemli değişimlerden biri, bilgiye erişim ve iletişim yollarının dönüşümüdür. İnternetin yaygınlaşması ve web teknolojilerinin gelişimi, eğitim kurumlarının da bu dönüşüm sürecine uyum sağlamasını zorunlu kılmıştır. Özellikle üniversiteler, dijital platformlar aracılığıyla hem mevcut öğrencilerine hem de potansiyel öğrencilere ulaşmak için web sitelerini etkin bir iletişim aracı olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda, üniversite web sitelerinin işlevselliği, kullanılabilirliği ve kullanıcı deneyimi, kurumların dijital iletişim stratejilerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Diyalojik iletişim, bu stratejilerin merkezinde yer alarak, çift yönlü ve etkileşimli bir iletişim süreci sunar. Üniversite web siteleri, sadece bilgi sağlayan platformlar olmanın ötesine geçerek, ziyaretçilerle aktif bir diyalog kurma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye'deki üniversitelerin web sitelerinin diyalojik iletişim açısından nasıl yapılandırıldığı, hangi öğeleri içerdiği ve kullanıcı deneyimini nasıl etkilediği incelenecektir.

Çalışmanın amacı, üniversite web sitelerinin diyalojik iletişim potansiyelini değerlendirmek ve bu değerlendirme sonucunda elde edilen veriler ışığında önerilerde bulunmaktır. Bu kapsamda, web sitelerinin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi ve kullanıcı deneyimlerinin göz önünde bulundurulması hedeflenmiştir. Böylece, üniversitelerin web sitelerini daha etkili ve kullanıcı dostu hale getirmeleri için gerekli olan unsurlar belirlenebilecektir.

Bu çalışma, üniversite web sitelerinin diyalojik iletişim açısından taşıdığı önemi vurgulamakta ve bu alanda yapılacak iyileştirmelerin, üniversitelerin dijital dünyada daha görünür ve erişilebilir olmasını sağlayacağına dikkat çekmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Diyalog ve Diyalojik İletişim Kavramı

Diyalog, iki veya daha fazla kişinin anlam arayışı ve paylaşımı çerçevesinde gerçekleştirdiği etkileşim sürecidir. Antik Yunan'dan beri, Sokrates ve Platon gibi filozoflar diyalogu, bilginin ve gerçeğin keşfedilmesi için temel bir araç olarak görmüşlerdir. Diyalog, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda karşılıklı anlayış ve empati geliştirme sürecidir. Bu süreçte, taraflar birbirlerinin bakış açılarına açık olmalı ve karşılıklı saygı çerçevesinde görüşlerini paylaşmalıdır (Sayımer, 2012:80-81).

Diyalojik iletişim kavramı, diyalogun bu etkileşimli ve iki yönlü doğasından türetilmiştir. Bu iletişim türü, tek yönlü bilgi aktarımından farklı olarak, katılımcılar arasında karşılıklı etkileşimi, katılımı ve iş birliğini vurgular. Diyalojik iletişimde, taraflar sadece bilgi aktarıcıları değil, aynı zamanda bilgi üreticileri olarak da rol alırlar. Bu süreç, anlamların birlikte inşa edildiği ve sürekli olarak yeniden şekillendiği dinamik bir etkileşimi içerir. Diyalojik iletişim teorisi, Mikhail Bakhtin'in çalışmalarıyla genişlemiştir. Bakhtin, diyalojik iletişimin, anlamların sürekli olarak müzakere edildiği ve yeniden inşa edildiği bir süreç olduğunu savunmuştur. Bu teori, iletişimin statik bir bilgi aktarımı olmadığını, aksine, sürekli değişen ve gelişen bir süreç olduğunu vurgular (Aktaş & Yılmaz, 2019:180). Diyalojik İletişimin özellikleri ise:

Diyalog, en temel anlamıyla, karşılıklı iletişimde bulunma durumunu ifade eder. Bu süreç, iki veya daha fazla kişinin bilgi ve fikir alışverişi yaptığı bir etkileşimdir. Ancak, diyalojik iletişim kavramı, diyalogun kendisinin bir süreçten çok, bir sonuç olarak değerlendirildiği bir yaklaşımı benimser. Diyalojik iletişim, iletişim sürecindeki aktörlerin birbirlerine karşı geliştirdikleri tutum ve yaklaşımları vurgular. Bu nedenle, diyalog, ilişkisel iletişimin temelini oluşturan ve diyalojik iletişimle sonuçlanan bir olgudur. Diyaloğun diyalojik iletişime dönüşmesi, halkla ilişkiler alanında diyalojik teorinin temelini atar. Diyaloğun bu dönüşümü, Kent ve Taylor'un 2002 yılında yaptıkları çalışmalarla açıklanmıştır. Onlara göre, diyalog, iletişimsel bir süreçtir ve katı kurallarla sınırlı değildir. Diyalojik iletişim teorisinin öncüleri olan Kent ve Taylor, 1998 ve 2002 yıllarında gerçekleştirdikleri çalışmalarda, diyalojik iletişimin özelliklerinin diyalogun özellikleriyle örtüştüğünü göstermiştir. Diyalogun beş temel özelliği, bu kavrama yönelik açık ve kapalı varsayımları içermektedir (Kent&Taylor, 2002:24-25).

Kent ve Taylor'un çalışmalarına göre, diyalojik iletişim, karşılıklı etkileşim, açıklık, empati, destekleyici tutumlar ve katılımcı bir yaklaşım gibi diyalogun özelliklerini taşır. Bu özellikler,

diyalojik iletişim sürecinin dinamik ve esnek bir yapıda olmasını sağlar. Sonuç olarak, diyalog ve diyalojik iletişim kavramları, iletişim sürecinde derin bir karşılıklı anlayış ve işbirliği oluşturmanın temelini oluşturur.

2.2.Diyalojik İletişim İlkeleri

Diyalojik iletişim, internet teknolojilerinin sunduğu iletişim araçlarıyla birleşerek diyalojik iletişim kavramını ortaya çıkarmıştır. Diyalojik iletişim, karşılıklı etkileşim ve ortak yarara dayalı kişilerarası iletişim süreçlerini ifade eder (Taylor ve diğerleri, 2001:167). Bu iletişim modelinin temel amacı, kurumlar ile hedef kitleleri arasında güven ve ilişki ortamı oluşturmaktır. Bu bağlamda, güven ve risk gibi birbirine zıt ve tehlikeli iki olgu bir araya gelmekte ve çoklu etkileşimler sürecine girilmektedir. Halkla ilişkilere yönelik teoriler, kişilerarası ve diyalojik iletişim perspektifinde de oluşturulmuştur ve bu yeni bir kavram değildir. İletişim literatüründe birçok bilim insanı, dikkat çeken çalışmalar yapmış olsa da, Kent ve Taylor (1998, 2002) tarafından geliştirilen diyalojik beş ilke, halkla ilişkilerde diyalojik iletişimi ifade etmeye yönelik önemli bir adım olmuştur (Mcallister & Kent, 2009:224).

Bu beş temel ilke şunlardır: diyalojik döngü, bilginin kullanışlılığı, yeniden ziyaretin sağlanması, arayüz kullanım kolaylığı ve ziyaretçilerin sitede tutulması (Kent, Taylor ve White, 2003). Diyalojik döngü, dijital ortamın kullanıcılarla sürekli etkileşimde bulunabilme kapasitesini ifade eder geri bildirim diyalojik döngü için önemli başlangıç noktasıdır; Bilginin kullanışlılığı, sunulan bilgilerin yararlılığı ve erişilebilirliği anlamına gelir. Yeniden ziyaretin sağlanması, kullanıcıların siteye tekrar dönmelerini teşvik etmeyi içerir; Arayüz kullanım kolaylığı, sitenin kullanıcı dostu olması ve kolay gezilebilmesini kapsar. Ziyaretçilerin sitede tutulması ise, kullanıcıların sitede daha uzun süre kalmalarını sağlayacak unsurları içerir. Bu kriterler, dijital ortamlarda diyalojik iletişimin etkinliğini ve başarısını belirlemede kritik bir rol oynar.

3. YÖNTEM

Çalışmada içerik analizi ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirlenen metinler, belgeler ve dokümanlar üzerinde nesnel bir analiz yapmayı mümkün kılar ve bu analiz belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilir. Fiske'nin(1996)belirttiği üzere, bu teknik iletişimlerin açık içeriğini objektif, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir şekilde açıklamaya yarar. Çalışma kapsamında kullanılan veri toplama aracı, Türkiye'deki üniversite web siteleridir. Örneklem seçimi yapılırken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemi olasıklıklı olmayan, araştırmanın amacına bağlı, derinlemesine araştırma yapmaya uygun örnekleme yöntemidir. Çalışmanın örneklemi Orta Doğu Teknik Üniversitesi Enformatik Enstitüsü URAP Araştırma Laboratuvarı'nın 2023-2024 dönemine ait raporları başarı sıralamasına göre belirlenen ilk 4 devlet ve 4 vakıf üniversite web siteleridir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

4. BULGULAR

Çalışmada seçili 4 devlet ve 4 vakıf üniversite internet sitelerinin diyalojik iletişim çerçevesinde Kent ve Taylor'un geliştirdiği diyalojik ilkeler ölçeği "Bilginin kullanılabilirliği, Ara yüz kolaylığı, Ziyaretçilerin sitede tutulması, Geri Dönüş Ziyaretleri ve Diyalojik döngü" kriterlerine göre kendi içinde alt başlıklarıyla değerlendirilmiştir. Her bir üniversitenin belirtilen Diyalojik döngü özelliklerine sahip olup olmadığını 1 (var) ve 0 (yok) ile kodlayarak sunmaktadır. Bu değerlendirmelerine dair bulgular aşağıda verilmiştir.

Çizelge 1. Diyalojik döngü ve alt başlıklarına ilişkin bilgiler

DİYALOJİK DÖNGÜ			
Üniversite Adı	Anket	Canlı Destek	Görüş, İstek ve Öneri Formu
Hacettepe Üniversitesi	1	0	1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	0	1
Ankara Üniversitesi	1	0	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	0	0	1
Devlet Üniversiteleri Toplam	3	0	4
Devlet Ünv. Karşılama Oranı	75	0,00	100
Koç Üniversitesi	1	0	1
Sabancı Üniversitesi	0	0	1
Bilkent Üniversitesi	1	0	1
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniv.	1	0	1
Vakıf Üniversiteleri Toplam	3	0	4
Vakıf Ünv.Karşılama Oranı	75,00	0,00	100,00
Üniversiteler Toplam	6	0	8
Diyalojik döngü toplam karşılama	14		
Diyalojik döngü toplam karşılama oranı	58		

Bu çizelge seçili devlet -vakıf üniversiteleri sitelerinin diyalojik döngü ve alt başlıklarına (anket, canlı destek, görüş, istek ve öneri formu) göre değerlendirilmesini göstermektedir, devlet ve vakıf üniversitelerin hepsi görüş, istek ve öneri formu sunarken, canlı destek özelliğine sahip değildir.

Anket özelliği 3 devlet ve 3 vakıf üniversitesinde mevcuttur. Canlı destek ve hiçbir üniversitede bulunmamaktadır. Görüş, istek ve öneri formu özelliği ise tüm üniversitelerde mevcut olup, karşılama yüzdesi tam olarak bulunmuştur. Genel olarak Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Diyalojik döngü ilkelerini eşit oranda sağlamışlardır

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Çizelge 2. Bilginin kullanılışlığı ve alt başlıklarına ilişkin bilgiler

	BİLGİNİN KULLANILIŞLIĞI													
Üniversite Adı	Güncel Duyurular/	Basın Bülteni / Faaliyet	Tanıtım Videoları –	Üniversiteye Bağlı Diğer	İndirilebilir Dokümanlar/G	Sosyal Medya Bağlantıları(Fa	Kurumun İsmi	Kurumun Logosu	Yer Bilgisi – Konum	Üniversite Senatosu/	Yönetici Konuşmaları	Kurumsal Yayınlar	Vizyon Misyon	İletişim ve Adres Bilgileri
Hacettepe Üniversitesi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Orta Doğu Teknik Üniv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ankara Üniversitesi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1
Devlet Ünv. toplam	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4
Devlet karşıl.oranı	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	75	100	100	100
Koç Üniversitesi	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Sabancı Üniversitesi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1
Bilkent Üniversitesi	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vakıf Ünv. Toplam	4	2	4	4	4	4	4	4	4	4	2	4	4	4
Vakıf karşıloranı	100	50	100	100	100	100	100	100	100	100	50	100	100	100
Toplam ünv.	8	6	8	8	8	8	8	8	8	8	5	8	50	50
Karşılama Oranı	100	75	100	100	100	100	100	100	100	100	63	100	100	100
Toplam ünv.karşılama	107													
Topl.ünv.karşılama oranı	93													

Seçili devlet-vakıf üniversiteleri web sitelerinin bilginin kullanılabilirliği ilkesine göre, güncel duyurular, tanıtım videoları, üniversiteye bağlı diğer linkler ve indirilebilir dokümanlar gibi kriterlerde devlet ve vakıf üniversitelerinin tümünün tam karşılama oranını sağladığı görülmektedir. Ancak, basın bültenleri ve faaliyet raporları gibi kriterlerde bazı vakıf üniversitelerin eksiklikleri bulunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yönetici konuşmaları kriterinde de hem devlet hem vakıf üniversitelerinde tam karşılama oranı sağlanamamıştır. Sosyal medya bağlantıları, kurumun ismi ve logosu gibi standart kriterlerin tümünde seçili devlet ve vakıf üniversitelerinin tümünün yüksek karşılama oranı sağlanması, kullanıcıların bilgiye erişimini kolaylaştırdığını göstermektedir. Genel olarak bilginin kullanılışlığı ilkesine göre üniversiteler yüksek başarı oranına sahipken Devlet üniversiteleri bazı kriterlerde vakıf üniversitesinin önüne geçmiştir.

Çizelge 3. Arayüz kolaylığı ve alt başlıklarına ilişkin bilgiler

ARAYÜZ KOLAYLIĞI								
Üniversite Adı	Arama Sekmesi	Site Ağacı	Ana Sayfaya Dönüş Linki	Dil Seçeneği (3 Ve Üstü)	Sayfalarda Gezinme Kolaylığı	Menü Çubuğu	Site Haritası	Navigasyon Basitliği
Hacettepe Üniv	1	1	1	0	1	1	1	0
Orta Doğu Teknik Üniv	1	1	1	0	1	1	1	1
Ankara Üniv	1	1	1	0	1	1	1	1
İstanbul Teknik Üniv	1	1	1	0	1	1	1	1
Devlet ünv. Toplam	4	4	4	0	4	4	4	3
Devlet ünv. karşılama oranı	100	100	100	0	100	100	100	75
Koç Üniversitesi	1	1	1	0	0	1	1	0
Sabancı Üniversitesi	1	1	1	0	1	1	1	1
Bilkent Üniversitesi	1	1	1	0	0	1	1	1
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniv.	1	1	1	0	1	1	1	1
Vakıf ünv. toplam	4	4	4	0	2	4	4	3
Vakıf ünv. Karşılama oranı	100	100	100	0	75	100	100	75
Toplam Ünv.	8	8	8	0	6	8	8	6
Karşılama Yüzdesi	100	100	100	0	75	100	100	75
Toplam ünv.karşılama	52							
Toplam Ünv. Karşılama Yüzdesi	80							

Seçili devlet ve vakıf üniversiteleri web sitelerinin tümünde arama sekmesi, site ağacı ve ana sayfaya dönüş linki gibi temel özelliklerin bulunduğu görülüyor, bu da kullanıcıların bilgiye hızlı erişimini sağlayarak yüksek karşılama oranı sağlandığını gösteriyor. Ancak, çoklu dil seçeneği (3 ve üzeri) hem devlet hem de vakıf üniversitelerin hiçbirinde yeterli düzeyde olmadığı, Sayfalarda gezinme kolaylığı seçili Devlet üniversitelerinde vakıf üniversitelerinden daha yüksek karşılama oranı sonucu çıkmaktadır. Navigasyon basitliği kriterlerinde ise hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde geliştirilmesi görülüyor. Arayüz kolaylığı ve navigasyon özelliklerinin güçlendirilmesi, öğrenci ve

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

ziyaretçilerin web sitelerinde daha verimli bir şekilde dolaşmalarını ve aradıkları bilgilere hızlı bir şekilde erişmelerini sağlayabilir.

Çizelge 4. Ziyaretçilerin sitede tutulması/korunması ve alt başlıklarına ilişkin bilgiler

ZİYARETÇİLERİN SİTEDE TUTULMASI							
Üniversite Adı	Sayfaların Hızlı Yüklenmesi (4 sn den az)	Sitenin Güncellenme Tarih – Saati	Tasarımın Görsel Çekiciliği	Hareketli görsel karşılama	Haberlerin Bulunması (Son 30 Gün)	Ana Sayfada Önemli Bilgilere Yer Verilmesi	Anlaşılır İfadeler Kullanılması
Hacettepe Üniv.	1	0	1	1	0	1	1
Orta Doğu Teknik Üniv	1	0	0	0	0	1	1
Ankara Üniv	1	0	1	1	1	1	1
İstanbul Teknik ünv	1	0	1	0	0	1	1
Devlet ünv. Toplam	4	0	3	2	1	4	4
Devlet karşılama oranı	100	0	75	50	25	100	100
Koç Üniv	1	0	0	0	0	1	1
Sabancı Üniv	1	0	1	1	0	0	1
Bilkent Üniv	0	0	0	0	1	1	0
Acıbadem Mehmet A.Aydınlar Üniv.	0	0	1	1	1	1	1
Vakıf Ünv. Toplam	2	0	2	2	2	3	3
Vakıf karşılama oranı	50	0	50	50	50	75	75
Toplam Ünv.	6	0	6	4	3	7	7
Karşılama Oranı	75	0	75	50	37,5	87,5	87,5
Toplam Karşılama	35						

Toplam Ünv. Karşılama Oranı	65

Ziyaretçilerin sitede tutulması/korunması kriterine göre, sayfaların hızlı yüklenmesi (4 saniyeden az) tüm devlet üniversinde karşılama oranını tam sağlanmış ancak vakıf üniversiteleri daha düşük karşılama oranı sağlamıştır. Sitenin güncellenme tarih ve saati kriterinde seçili hiçbir devlet ve vakıf ünivesiteleri uyum sağlamamıştır, bu da kullanıcıların güncel bilgiye erişiminde zorluklar yaratabilir. Tasarımın görsel çekiciliği açısından devlet üniversiteleri karşılama oranı vakıf üniversitelerinden biraz yüksektir. Hareketli görsel karşılama kriterinde ise eşit oranda karşılama oranı görülmektedir. Son 30 gün içinde güncel haberlerin bulunması kriterinde karşılama oranı hem devlet hem vakıf üniversitelerinde yeterli düzeyde sağlanamayıp, devlet üniversitelerinde daha düşük düzeyde kalmıştır, bu da sitelerin güncelliği konusunda zayıf olduklarını göstermektedir. Ana sayfada önemli bilgilere yer verilmesi ve anlaşılır ifadeler kullanılması kriterlerinde devlet üniversiteleri tam karşılama oranını sağlamış vakıf üniversiteleri karşılama oranı geride kalmıştır. Üniversitelerin ziyaretçileri sitede tutma ve koruma kriteri ortalama oran seviyesinde kalmıştır.

Çizelge 5. Geri dönüş ziyaretleri ve alt başlıklarına ilişkin bilgiler

Geri Dönüş Ziyaretleri				
Üniversite Adı	Kurumsal Etkinlik Takvimi	Sıkça Sorulan Sorular	Bilgi Talebi Oluşturabilme	Diğer Mecralara Bağlantı Verilmesi (Instagram, Twitter, YouTube)
Hacettepe Üniversitesi	1	1	1	1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	1	1	1
Ankara Üniversitesi	1	1	1	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	1	1	1	1
Devlet ünv. Toplam	4	4	4	4
Devlet karşılama oranı	100	100	100	100
Koç Üniversitesi	1	1	1	1
Sabancı Üniversitesi	1	1	1	1
Bilkent Üniversitesi	1	1	1	1
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniv.	1	1	1	1
Vakıf Ünv. Toplam	4	4	4	4
Vakıf karşılama oranı	100	100	100	100
Toplam Ünv.	8	8	8	8
Karşılama Oranı	100	100	100	100
Toplam Karşılama	40			
Toplam Ünv. Karşılama Oranı	100			

Devlet ve vakıf üniversinin tümünde kurumsal etkinlik takvimi bulunmakta olup, bu kriterde tam karşılama oranı sağlanmıştır. Ayrıca, sıkça sorulan sorular bölümünün tüm üniversitelerin web sitelerinde yer alması, kullanıcıların sıkça karşılaştıkları sorulara hızlı ve kolay erişim sağlamasına

yardımcı olur, bu da tam karşılama oranıyla değerlendirilmiştir. Bilgi talebi oluşturabilme özelliği de tüm seçili devlet ve vakıf üniversitelerde mevcut olup, kullanıcıların ihtiyaç duydukları bilgiye erişimini kolaylaştırır ve sitenin etkileşim oranını artırır. Diğer mecralara (Instagram, Twitter, YouTube) bağlantı verilmesi, üniversitelerin sosyal medya varlıklarını güçlendirmelerine ve kullanıcıların farklı platformlar üzerinden üniversitelerle etkileşime geçmesine olanak tanır. Bu kriterde de tam karşılama oranını sağlanmıştır. Seçili devlet ve vakıf üniversitelerin tümünde Üniversitelerin geri dönüş ziyaretlerini kolaylaştırma kriteri tam karşılama oranıyla oldukça yüksek bir seviyede bulunmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitesi web sitelerinde diyalojik iletişim ilkelerinin nasıl kullanıldığını incelemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. URAP başarı listesindeki ilk 4 devlet ve 4 vakıf üniversitesinin web siteleri, Kent ve Taylor (1998) tarafından geliştirilen diyalojik iletişim ilkelerine göre değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, devlet ve vakıf üniversitesinin web sitelerinin diyalojik iletişim performansları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Genel olarak, her iki tür üniversitenin web sitelerinin diyalojik iletişim ilkelerine büyük ölçüde uyum sağladığı tespit edilmiştir. Ancak, bazı önemli farklılıklar ve iyileştirilmesi gereken alanlar belirlenmiştir.

Devlet ve vakıf üniversiteleri arasında diyalojik döngü kriterlerinde benzerlikler gözlemlenmiştir. Her iki grup da kullanıcıların yorum yapma imkanı, anketler ve görüş, istek ve öneri formları sunmaktadır. Ancak, canlı destek hizmeti her iki grupta da eksiktir.

Bilginin Kullanılışlığı kriterine göre, devlet üniversiteleri, genel olarak tam başarı oranına sahiptir. Bu, web sitelerinin genel erişim ve bilgi sunma açısından oldukça kapsamlı olduğunu göstermektedir. Ancak, basın bültenleri ve faaliyet raporları gibi kriterlerde bazı vakıf üniversitelerin eksiklikleri bulunmaktadır. Yönetici konuşmaları kriterinde de hem devlet hem vakıf üniversitelerinde tam karşılama oranı sağlanamamıştır.

Arayüz kolaylığı kriterlerinde, her iki tür üniversite de benzer sonuçlar elde etmiştir. Arama sekmesi, site ağacı ve ana sayfaya dönüş linki gibi temel özelliklerin tamamı her iki grupta da mevcuttur. Ancak, dil seçeneği sunumu her iki grupta da yetersiz kalmıştır. Sayfalarda gezinme kolaylığı ve navigasyon basitliği açısından devlet üniversiteleri biraz daha yüksek performans göstermiştir.

Ziyaretçilerin sitede tutulması ve korunması açısından devlet ve vakıf üniversiteleri arasında bazı farklar görülmüştür. Devlet üniversiteleri, sayfaların hızlı yüklenmesi ve görsel çekicilik gibi kriterlerde daha iyi performans sergilemiştir. Vakıf üniversiteleri haberlerin günceliği karşılama oranı devlet üniversitelerine göre daha başarılı olup ancak eksiklikler ve geliştirmeye ihtiyaç duyulduğu sonucu çıkmıştır.

Her iki tür üniversite de geri dönüş ziyaretlerini kolaylaştırma konusunda yüksek karşılama oranlarına sahiptir. Kurumsal etkinlik takvimi, sıkça sorulan sorular, bilgi talebi oluşturabilme ve sosyal medya bağlantıları gibi kriterlerde her iki grup da tam uyum

sağlamıştır. Bu durum, üniversitelerin ziyaretçilerin siteye geri dönüşlerini teşvik ettiğini ve kullanıcı deneyimini iyileştirdiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, hem devlet hem de vakıf üniversiteleri diyalojik iletişim ilkelerine büyük ölçüde uyum sağlamakta, ancak bazı alanlarda iyileştirmeler gerekmektedir. Devlet üniversitesi, bilgi kullanılabilirliği ve görsel tasarım konularında vakıf üniversitesine göre daha iyi performans göstermektedir. Devlet üniversitesi ise genel olarak daha fazla güncelleme ve kullanıcı etkileşimi sağlamalıdır. Her iki grup da dil seçeneklerini artırarak ve kullanıcı dostu özellikleri geliştirerek web sitelerinin diyalojik iletişim performansını daha da iyileştirebilir.

KAYNAKÇA

Aktaş H. & Yılmaz N. (2019). Halkla İlişkilerde Teori ve Yaklaşımlar. Ed. Tuncer M. U. İstanbul: Literatürk Academia

Erdoğan, İ. (2004). Yeni Bin Yıla Doğru Türk Eğitim Sistemi, İstanbul, Sistem Yayıncılık.

Gökçe, O. (2005). İletişim Bilimine Giriş, Turhan Kitapevi, Ankara.

Kent ML, Taylor M (2002) Toward a dialogic theory of public relations. Public relations review, 28(1), 21-37

Kent, M. L. & Taylor, M. (1998). "Building dialogic relationships through the world wide web", Public Relations Review, 24(3), 321-334

Kent, M. L. & Taylor, M. (2003). "Maximizing Media Relations: A Web Site Checklist", Public Relations Quarterly, 14-18.

McAllister-Spooner, S. & Kent, M. (2009). "Dialogic Public Relations And Resource Dependency: New Jersey Community Colleges As Models For Web Site Effectiveness", Atlantic Journal of Communication, 17(4), 220-239.

Sayımer, İ. (2012). Sanal Ortamda Halkla İlişkiler. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

ROUSSEAU VE ÖZGÜRLÜK

Hatice YAŞAR[1]

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 0009-0005-6324-7363

Doç. Dr. Ahmet YILMAZ[2]

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 0000-0002-7106-2343

ÖZ

Bu çalışmada, Fransız Aydınlanma döneminin en önemli isimlerinden biri olan Jean-Jacques Rousseau'nun özgürlük düşüncesi ve anlayışı kaynağı ve çerçevesi bakımından ele alınmıştır. Aydınlanma Çağı düşünürü olmakla birlikte ilerleme karşıtı olarak da bilinen Rousseau, doğanın yasalarına ve insan doğasına çağdaşlarından farklı bir açıdan yaklaşır. Antik Çağ'dan esinlenerek, doğada her şeyin özgür olduğu gerçeğinden hareketle insanın da özgür olması gerektiğini savunur. Bu özgürlüğü istediğini yapmak olarak değil daha çok "istemediğini yapmamak" olarak özetler. İnsanın doğumundan itibaren her şeyiyle, beslenmesi, giyinmesi, tüm eğitim aşamaları bağlamında, doğaya uygun özgür, onurlu ve sevgi dolu bir sürecin parçası olması gerektiğini savlar. Doğadaki her varlık gibi her bireyin özel olduğunu ve doğanın yasalarına göre özgürce yaşamasının doğru olacağını ileri sürer. Yasalar, inançlar, kurumlar, kurallar, gelenekler gibi onu her yerde sımsıkı saran ve tutsak haline getiren bazı sosyal veya kültürel engellerin karşısında insanın ancak doğal duruma geçişle gerçek anlamda özgür ve diğerleriyle eşit olabildiğini, doğal durumdan uzaklaştıkça özgürlüğünü kaybettiğini ve bunun onun mutsuzluğunun kaynaklarından biri olduğunu öne sürer. Rousseau'nun insanlar arasındaki eşitlik ve barış ortamı olarak değerlendirdiği doğa durumundaki her insan iyi ve özgürdür çünkü doğa en tarafsız yol göstericidir

Anahtar Kelimeler: *Rousseau, Özgürlük, Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi, Mutluluk*

ABSTRACT

In this study, the idea and understanding of freedom of Jean-Jacques Rousseau, one of the most important names of the French Enlightenment period, is discussed in terms of its source and framework. Rousseau, a thinker of the Age of Enlightenment but also known as an opponent of progress, approaches the laws of nature and human nature from a different perspective than his contemporaries. Inspired by the Ancient Age, he argues that humans should also be free, based on the fact that everything in nature is free. He summarizes this freedom not as doing what you want, but rather as "not doing what you don't want". It argues that a human being should be a part of a free, honorable, and loving process in accordance with nature, with everything from birth, including nutrition, clothing, and all stages of education. He argues that every individual,

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi
[2] Doç.Dr. , Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

like every being in nature, is special and that it would be right for them to live freely according to the laws of nature. In the face of some social or cultural obstacles such as laws, beliefs, institutions, rules and traditions that tightly surround him and make him a prisoner everywhere, man can only be truly free and equal with others by transitioning to the natural state, and that as he moves away from the natural state, he loses his freedom and this is one of the sources of his unhappiness. suggests. In the state of nature, which Rousseau considers as an environment of equality and peace between people, every person is good and free because nature is the most impartial guide.
Key Words: *Rousseau, Freedom, State of Nature, Social Contract, Happiness*

Giriş

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Aydınlanma Çağı'nın en etkili düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Eserleri, özellikle *"Toplum Sözleşmesi"* (Du Contrat Social), politik felsefe üzerinde derin izler bırakmıştır. Rousseau'nun özgürlük konusundaki görüşleri, modern demokrasilerin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Bu makalede Rousseau'nun özgürlük anlayışını, bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük arasındaki ilişkiyi ve bu kavramların modern siyaset teorisine olan etkilerini inceleyeceğiz.

Rousseau'nun eğitim ve özgürlük anlayışının temel metni sayılan Emile'de Rousseau çocuğu toplumdan, kalabalıktan yalıtılmış bir halde, uzakta ve özel bir ortamda büyütür. Bu yolla doğal yeteneklerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini engelleyen her çeşit toplumsal baskıyı aşar ve çocuğun son derece özgürce gelişmesinin önünü açar. Yasakların ve buyrukların olmadığı, ki Rousseau bunu doğa durumu olarak kavramsallaştırır, bunun yerine özellikle yönlendirme ve gelişmenin öne çıktığı bir süreçtir bu süreç. Rousseau'nun özgürlük anlayışı bu bağlamda çocuğu yarının büyüğü olarak değil de çocuk olarak görmek, büyüklerin kurallı dünyasından uzakta tutmak esasına dayanır. Çocuğu çocukluğu ve özgürlüğü içinde ele alır ve buradan hareketle geliştirmeye, eğitmeye çalışır. Emile'i bir çeşit Robinson Crusoe olarak tasarlar ve hatta sadece bu kitabı okumasına izin verir. Okuma olarak sadece Robinson Crusoe için verilen izin aslında onun özgürlük anlayışının özünü anlatır, simgesi sayılır.

Yalın yaşama olan tutkusu, yeni çağın insanın sonraki yıllardaki toplumsal yapı içindeki tutsaklığının bir çeşit öngörüsü olarak da okunması mümkündür. Toplum içinde mutlu ve huzurlu yaşamanın zorluğu karşısında, "Toplumsal Sözleşme"de çağı aşan bir yaklaşımla toplumun her durumda ancak bir sözleşme üzerine kurulabileceğini savlar. Kendi özgürlük anlayışı aslında Batı'nın geleneklerinden biri olan sözleşme arayışı ile derinden çelişkili durmakla birlikte, sözleşmenin eşitlikçi yanından bakıldığında Tanrıdan geldiği varsayılan bir gücün üstünlüğü söz konusu olmayacağından yeni bir özgürlük alanının açılması anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda Rousseau özgürlük yolunda ilk adımını kilise ve kralın güç ve yetkilerine kafa tutarak atar. Sözleşme bu çerçevede bireyden daha çok kralın ve kilisenin düşünce ve eylemlerine sınır çizmeye yarar. İlk başkaldırısını doğarken annesine karşı gerçekleştiren insan, sözleşme yoluyla diğerlerine karşı kendini bağlamakla birlikte, gelişimi ve olanakları ölçüsünde özgürlüğünü keşfeder ve yaşar. Sartre'ın deyişiyle, insanın "*özgürlüğe mahkûm"* olmasının (Cevizci, Felsefe Tarihi, 2022, s.1163) temellerinden biri buradadır.

Toplumun özgür insanlardan oluşması gerektiğini savunan Rousseau özgürlük anlayışını iki ana başlık altında özetler. Bunlar doğal özgürlük ve sivil özgürlüktür. Doğal özgürlük, insanın doğuştan sahip olduğu ve toplum öncesi durumlarda geçerli olan özgürlük türüdür. Sivil özgürlük ise, bireylerin toplum içinde yasalar tarafından belirlenen özgürlükleridir.
Rousseau'ya göre, insanlar doğuştan özgür ve eşittir. Bu durum, onun *Toplumsal Sözleşme* 'de tanımladığı şekliyle *"insanlar doğada özgür doğar, ancak her yerde zincire vurulmuş olarak yaşar"* olarak ifadesini bulur. Doğal durumda, insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan her şeye sahip olurlar ve birbirlerine karşı bağımsızdırlar. Bu bağımsızlık, onların doğuştan sahip oldukları özgürlüğün temelini oluşturur.
Ancak Rousseau, yine aynı yapıtında, insanların topluluklar halinde yaşamaya başladıklarında, doğal özgürlüklerini kaybettiklerini ve sivil özgürlüğe ihtiyaç duyduklarını savunur. Toplumun ortaya çıkışıyla birlikte, bireylerin kendi aralarında bir toplumsal sözleşme yaparak, doğal özgürlüklerinden vazgeçtiklerini, karşılığında sivil özgürlük elde ettiklerini söyler. Böylece sivil özgürlüğün bireylerin genel iradeye uymaları ve yasalar çerçevesinde hareket etmeleriyle sağlandığı notunu düşer.
Rousseau'nun özgürlük anlayışında merkezi bir kavram olan genel irade, bireylerin ortak iyiyi hedefleyen iradeyi işaret eder. Bu bakışla genel irade, toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarlarını temsil eder ve bu iradeye uyum, bireysel özgürlüğün korunması ve sürdürülmesi için gereklidir. Rousseau, genel iradeye uyum göstermenin, bireylerin gerçekten özgür olabilmelerinin tek yolu olduğunu savunur. Genel irade kavramı ayrıca, Rousseau'nun demokratik düşüncesinin temelini de oluşturur. Ona göre, yasalar genel iradeyi yansıtmalı ve tüm bireylerin eşit katılımıyla oluşturulmalıdır. Bu şekilde, bireyler yasaları kendi iradeleriyle oluşturdukları için, yasaların dayattığı kısıtlamalar da aslında kendi iradelerinin bir yansıması olur ve böylece özgürlükleri korunmuş olur.
Rousseau ya göre özgürlük insanın her dilediğini yapması demek değildir. *"Özgürlüğün insanın dilediğini yapması demek olduğuna hiçbir zaman inanmadım. Özgürlük daha çok yapmak istemediğini yapmamaktır. İşte devamlı peşinde olduğum ve bazen de yakaladığım, çağdaşlarımı çileden çıkaran özgürlük…"* (Rousseau, J.J. *Yalnız Gezerin Düşleri,*2013, s.83). Yapmak istemediğini yapmayan insan özgürdür. İnsanın, kendinden başkalarını mutlu etmek için gösterdiği her çaba, kendini mutsuzluk ve esaretle kuşatan duvarlar gibi mahkûm etmektedir. Bu bakışla Rousseau'ya göre özgürlük, kurallardan, değerlerden, işlerden, dünyadan bağımsız olmak demek değildir. Özgürlük, kopuk olma durumu hiç değildir. Özgürlük boş bırakma, boş verme demek değildir. Özgürlük, beraberinde sorumluluk getiren vazgeçilemez bir değerdir. Her özgürlük beraberinde bir sorumluluğu getirmektedir. Yaşama özgürlüğümüz varsa, yaşatma sorumluluğumuz var demektir. Öğrenme özgürlüğümüz varsa; öğretme sorumluluğuz vardır, kazanç elde etme özgürlüğümüz varsa; kazancımızı yoksullarla paylaşma sorumluluğumuz vardır. Söz söyleme özgürlüğümüz varsa; güzel söz söyleme sorumluluğumuz var demektir. Özgürlük, aklına eseni yapmak demek değil; yapabilecek olduğu kötülüklerden kendi özgür iradesiyle vazgeçmek demektir.
Rousseau, insanların mutluluğunun ve mutsuzluğunun birbirine bağlı olduğu gibi özgürlükleri ya da esaretleri de birbirine bağlı olduğunu belirtir. İnsanlar tıpkı kendi iyiliklerini ve özgürlüklerini ister gibi birbirlerinin de özgürlük ve iyiliklerini isteyip bunu yaratmadıkları sürece özgür ve mutlu olamayacaklardır. *"Bir araya gelmiş birçok insanın, kendilerine bir*

bütün gözüyle baktıkları sürece, yalnız bir tek istemleri vardır. Bu istem de bütünün gözetilmesi ve herkesin rahatlığı ile ilgilidir. Bu durumda devletin bütün kaynakları güçlü ve yalın; kuralları da açık ve durudur, birbirine girmiş, birbirine karşıt çıkarlar yoktur orada. Ortak yarar her yerde apaçıktır ve görülmek için sağduyudan başka bir şey istemez. Dirlik düzenlik, birlik ve eşitlik, politika kurnazlıklarının düşmanıdır" (Rousseau, J.J. *Toplum Sözleşmesi,* 2021, s.99).

Rousseau'nun toplumsal sözleşme teorisi her bakımdan bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük arasındaki dengeyi kurmaya çalışır. Toplumsal sözleşme, bireylerin doğal özgürlüklerinden vazgeçip, karşılığında sivil özgürlük kazandıkları bir anlaşma olmaktan öte bireylerin kendi rızalarıyla genel iradeye uyum göstermelerini ve böylece kendi özgürlüklerini güvence altına almalarını sağlayan bir metindir. Sözleşmenin temelinde yatan ilke bireylerin kendi çıkarlarından vazgeçmesi, ortak iyiye yönelmeleri ve bunu açıkça ifade etmek adına güçlü bir irade ortaya koymalarıdır. Bu yolla bireyler özgürlüklerine sınır çizmek adına sadece kendilerine değil, aynı zamanda topluma da karşı sorumlu hale gelirler. Bu sorumluluk aynı zamanda yasaların genel iradeyi yansıtmasını ve bu yasalara uyumun özgürlüğü koruma altına almasını da sağlayacak olan şeyin adıdır.

Rousseau'nun özgürlük anlayışı ve toplumsal sözleşme teorisi sadece çağın ütopyalarından biri olarak kalmaz ve modern siyasal teori başta olmak üzere birçok alanda yankı ve karşılık bulur. Demokrasi, birey hakları ve katılımcı siyaset gibi kavramlar, Rousseau'nun özgürlük temelindeki fikirlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle modern demokratik sistemlerde, yasaların halkın iradesini yansıtması gerektiği düşüncesi, Rousseau'nun genel irade kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük arasındaki denge bağlamında Rousseau'nun fikirleri sosyal adalet ve eşitlik tartışmalarında da önemli bir referans noktasıdır. Rousseau bireylerin hem kendi özgürlüklerini korurken hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği görüşündedir.

İnsanın en büyük özgürlüğü korkmadan, çekinmeden kendini olduğu gibi ortaya koyabilmektir. İnsan yaşadığı toplumun kurallarına uymak zorundadır. Tüm ritüeller bunu gerektirmektedir. Çoğu insan bu çizginin dışına çıkamadan ömrünü geçirir. Hoşuna gitsin ya da gitmesin hiçbir şeyi sorgulayamadan, herhangi bir konuda fikrini ortaya koyamadan, deyim yerindeyse *hiç olmadan* geçmiş nice yaşam vardır. Kendisinin hiç farkında olmadan, diğer insanlardan duyup işittikleri kadar ömrünü geçiren nice hayatlar geçmiştir. Bu durumda bir özgürlük sorunu olduğu düşünülebilir. Sürekli olarak güdüm ya da gözetim altında yaşanıldığında bir varlıktan söz edilebilir ancak söz konusu varlığın bir insan olduğu tartışılabilir. İnsan hem diğer canlılardan hem de hemcinslerinden farklı bir varlıktır.

Rousseau'ya göre özgürlük, ideal vatandaşta bulunması gereken ilk özelliktir. Özgürlüğü toplumsal düzen tarafından elinden alınan insana, uyguladığı eğitimle onu iade etme amacı gütmektedir. Dünyaya gelen çocuğun ilk isteğinin özgürlük olduğunu belirten Rousseau'ya göre insanın en temel hakkı özgürlüktür. Vatandaş olmak için gerekli özelliklerin oluşabilmesi özgürlüğün olmasına bağlıdır. Verdiği özgür eğitimle birey kararlarını kendi başına alır, sorumluluklarının farkındadır, edimlerinin sonuçlarını öngörebilir. Özgür bir birey olarak yaşadığı sorunlar karşısında bağımsız bir şekilde aklını kullanarak düşünüp hareket edecektir. Kendi özgürlüğü kadar diğerlerinin de özgürlüğüne saygılıdır, kimseye buyurgan davranmaz.

Rousseau, bireyin özgürlüğüne son derece önem vermektedir. Bireyin özgür olabilmesi için, hiçbir şeyden korkmaması gerekir. Korkak insanların özgürlüğünden söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Özgür olmayan bir birey kendini gerçekleştiremez. Eğitimin amaçlarından biri de bireyin kendini gerçekleştirmesine yardım etmektir. Rousseau, eğitim yoluyla insanların korkularından daha en başta korunabileceklerini savunur. İnsan bilmediği, tanımadığı şeylerden korkar. Öyleyse çocuk daha küçücükken; yavaş yavaş korkunç, tuhaf, alışılmadık şeylere alıştırılmalıdır. Böylece onu bağlayan zincirlerden hiç değilse biri çocuk bundan zarar görmeden kırılacaktır.

Özgürlük vazgeçilemeyen, alınamayan, satılamayan bir değerdir. İnsan bazen kendi özgür iradesini kullanarak özgürlüğünü sınırlandırabilir ya da özgürlüğünden tamamen vazgeçebilir. Âşık olması, evlenmesi, bir yola baş koyması, çocuk sahibi olması insanın, kendini bile isteye mahkûm ettiği esaretleridir. Kölelik ve esaret özgürlüğün karşıtlarıdır.

Rousseau'ya göre insan, bir bilgiyi sorgulamadan doğruluğunu kabul eder. Alışkanlıklarımız sıkıntı, baskı ve bağımlılıklardan kaynaklanmaktadır. Tüm zamanların en özgür bireyi olması gerektiği düşünülen insan, doğar doğmaz bir kundağın içine hapsedilir. Yaşamı boyunca kurumların ve diğer insanların baskılarıyla karşılaşır. Uygar insan kölelik içinde doğar, yaşar ve ölür (Rousseau, J. J, *Emile,* s. 13). Rousseau önyargıların bilimsellikten uzak olduğunu savunur. Alışkanlıklarımızı uygulamamızın sebebi olarak çoğunlukla toplumsal baskılardan çekiniyor olmamızı gösterir. Davranışlarımızı istek ve ihtiyaçlarımıza göre değil; daha önce belirlenmiş olan toplumsal kurallara göre gerçekleştiririz.

Rousseau' ya göre çocuklar büyütülürken çok fazla kısıtlama yapılmayan toplumlarda insanlar güzel ve sağlıklı olurken; çocukları korumak adına gereksiz ve yersiz önlemlerin alındığı ülkelerde çeşitli fiziksel bozukluklara rastlanmaktadır. Bebeğin kundaklanması yarardan çok zarar vermektedir. Ayrıca tüm vücut için gerekli olan su, oksijen ve besinler damarların içinde taşınmaktadır. Kundaklarla sıkıştırılan çocuğun damarları kanın akışını rahat bir şekilde sağlayamaz. (Rousseau, J. J, *Emile,* s.15).

Günümüzde çocukların kundaklanmaması Rousseau'nun tespitlerinin doğruluğunu göstermektedir. Çocuğun kundaklanması bilimsel olarak doğru bir uygulama değildir. Bilimin olmadığı yerde önyargılar ve yanlış inançlar vardır. Özgürlüğün hem fiziksel hem de ruhsal güzelliğin kaynağı olduğu söylenebilir.

"Çocuğa gereksiz alışkanlık kazandırılmamalıdır. Yemek ve uyku saatleri, tek başına kalması gereken durumlar sürekli değiştirilerek alışkanlık oluşmaması sağlanmalıdır. Kendiliğinden nasıl davranıyorsa o halde bırakılmalı, duygu ve isteklerini kontrol edebilecek şekilde yetiştirerek kendine karşı bağımsız olması sağlanmalıdır" (Rousseau, J. J, *Emile,* s.45). Alışkanlıkları olmayan; daha doğrusu alışkanlıklarını yönetebilen insan, özgür insandır.

Çocukları korumak adına onları kısıtlamak Rousseau için üzücü bir durumdur. Kalıcı ve iz bırakan öğrenme deneyimleyerek edinilen öğrenmedir. Çocuklar sık sık düşerler, bir yerlere çarparlar. Bunun sonucunda da yaralanırlar, canları acır. Durumun böyle olması çocukların hareketlerinin kısıtlanması gerektiği anlamına gelmemelidir. Küçük yaralanmalar onlara cesaret, güç ve deneyim kazandırır. Çocukları aşırı korumak onlara bir fayda kazandırmaz; aksine çekingen ve korkak olmalarına sebep olabilir. Rousseau'nun deyimiyle "Kendi yüksekliğinden düşen çocuk bacağını kırmaz, sopayla koluna vursa kolu kırılmaz, keskin bir demir parçasını eline alsa onu sıkamaz ve elini çok derin kesemez. Çocuk kendi kendine büyük

zararlar veremez; yeter ki düşüncesizce yüksek yerlere ya da bir ateşin çevresinde tek başına bırakılmış olmasın" (Rousseau, J. J, *Emile*, s.66). Rousseau, çocuğun deneyimleyerek öğrenmesini ister, çünkü deneyimlemek çocuklar için önemli bir özgürlüktür. Özgür ortamlar çocuğun öğrenmesini destekler. Özgür bırakılan çocuğun yaratıcılığı ve keşfetme gücü gelişir. Çocuğun doğası hareket etmeyi, dokunmayı, ellemeyi, tuttuğu nesneyi ağzına götürmeyi, gördüğü yükseklikleri üzerine çıkıp atlamayı gerektirir. Tüm bu hareketler çocuğun kaslarının gelişmesini sağlar. Evlere doldurulan bir sürü gereksiz eşya çocuğun hareketlerinin sürekli kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Hareketleri kısıtlanan bir çocuğun sağlıklı bir gelişim göstermesi pek mümkün değildir. Çocuk bir nesneyi eline aldığında bile neredeyse tüm kasları ve zihni uyumlu bir şekilde çalışır. Bu sırada aynı zamanda dokunduğu nesnelerin adını da öğrenir. Bir sürü nesne ile donatılmış bir evde çocuk hem nesnelerin zarar görmemesi için hem de kendisinin çarpıp bir yerinin acımaması için sürekli kısıtlanır; hareket etme özgürlüğü elinden alınır. "Özgür bırakılan çocuk sık sık yaralanır ama hep mutlu olur. Hareketleri kısıtlanan çocuğun vücudunda ezikleri ve bereleri daha az olur ancak bu çocukların çok neşeli ve mutlu olduklarını söylenemez" (Rousseau, J. J, *Emile*, s.67). Bir şeyleri deneyimleyerek öğrenen çocuklar şanslıdırlar. Canları hiç sıkılmadan eğlenceli bir şekilde öğrenir ve öğrendiklerini hiç unutmazlar. Deneyimleyerek öğrenmeler sırasında doğal olarak istenmeyen durumlar da meydana gelebilir. Küçük kazalar, düşmeler, yaralanmalar gerçekleşebilir. Olumsuzmuş gibi görünen bu durumlar aslında çocukların güçlenmesi ve deneyim kazanması için bir fırsattır. Rousseau, öğrenmenin özgür bir şekilde deneyimlenerek gerçekleştirilmesini savunmaktadır.

Rousseau'ya göre insanın gücü sınırlı, Tanrı'nın gücü sınırsızdır. İnsanın mutluluğu gücünün sınırlarını bilerek buna göre davranmasına bağlıdır. Tanrı'nın tüm varlıklara ve insana verdiği sınırlı bir güç vardır. Ne kadar çabalanırsa çabalansın bu gücün üstünde bir güç sergilemek mümkün değildir. İnsanın özgürlüğü, Tanrı'nın ona bahşettiği gücün ötesine geçemez. İnsan aşamayacağı sınırları aşmaya çalıştıkça köleleşir, asla gerçekleşemeyecek hayallere kapılır; bu hayaller karşısında âdeta büyülenir. Olmayacak düşlerin esareti altına girerek özgürlüğünü kaybeder. İnsan, gücünün sınırlarını bildiği ölçüde özgürdür. Sınırlarını bilmek insanı özgür kılar. Aksi halde insan, hayallerinin kölesi olacaktır. Bir kralın krallığını sürdürebilmesi bile yönettiği insanların düşüncelerine bağlı olduğuna göre kralın bir kraldan çok bir köleye dönüştüğü rahatlıkla söylenebilir.

"Ey insan evladı! Varlığını içinde sakla, bu sayede artık mutsuz olmayacaksın. Doğanın sana varlıklar silsilesi içinde verdiği yerde kal, seni buradan hiçbir şey çıkartamayacaktır; Zorunluluğun o katı yasasına hiç karşı gelme ve Tanrı'nın sana varlığını uzatmak için değil, yalnızca kendisinin istediği gibi ve kendisinin istediği kadar korumak için verdiği güçle bu yasaya karşı koymaya boşuna kalkışma. Özgürlüğün, Erkin, doğal gücün kadar ileriye gider, daha uzağa değil; geri kalan her şey yalnızca köleliktir, rüyadır, büyüdür. Egemen olmak dahi kamuoyuna bağlı olduğunda kölece bir şeydir; çünkü ön yargılarla yönettiğin kişilerin ön yargılarına bağlısın; onları hoşuna gittiği gibi yönetebilmen için, onların hoşuna gittiği gibi davranman gerekir" (Rousseau, J. J, Emile, s.75).

Rousseau'da özgürlük kavramının insanın doğumundan ölümüne kadar hem fiziksel hem de ruhsal olarak sürdüğünü görmekteyiz. Özgürlük bireyi tepeden tırnağa kuşatmaktadır. Deyim

yerindeyse tüm yollar özgürlüğe çıkmakta, özgürlükten kaçış bulunmamaktadır. Çocuğun bulunduğu ortam, giysileri, kullanılacak eşyaları, uygulanacak davranış ve tutumlar; çocuğun özgürlüğünü destekler şekilde olmalıdır. Rousseau, çocuğun doğumundan itibaren sıkışık durumda kalacağı kılıflardan uzak durulmasını, baş yastıkları, sargılar, kundaklar gibi çocuğun hareketlerini kısıtlayıcı eşyaların kesinlikle kullanılmaması gerektiğini vurgular. Bu gibi eşyalar çocuğun hareketlerini engelleyerek özgürlüğünü kısıtlayacaktı. Çocuğun, sağlıklı büyüme özgürlüğü çocuğa teslim edilmeli; giysileri, yatağı hava alır şekilde olmalı ve ellerini, kollarını, bacaklarını hareket ettirerek vücudundaki kan ve suların rahat bir şekilde akışı sağlanmalıdır. İçerisinde rahatça ve tehlikesizce hareket edebileceği büyükçe bir beşiğe konmalı; emeklemeye başladığında odanın içinde rahatça dolaşması sağlanmalıydı. Rousseau'ya göre bu aşamalar çocuğun yaşamının ilk özgürlük deneyimleridir ve kendisiyle aynı yaşta ancak kundaklarla sımsıkı kuşatılmış çocuklarla kıyaslandığında özgürlüğün küçük bir vücuttaki inanılmaz etkileri görülecektir. (Rousseau, J.J. *Emile*, 2021 s.41) Rousseau'nun söz ettiği şekliyle özgürlüğün çocuk eğitiminde çok önemli olduğu görülmektedir. Küçüklüğünden itibaren, gelişiminin her devresinde yaşına uygun bir özgürlüğe alıştırılan çocuk sağlıklı bir şekilde büyüme imkanına kavuşabilecektir.

Rousseau'ya göre, istediğini gerçekleştirmek için başkasının yardımına gereksinim duymayan insan amacına ulaşmış demektir. Buna göre, en önemli iyiliğin özgürlük olduğunu söyleyebiliriz. Özgür insan akıllı insandır; bilimsel düşünür, sınırlarını bilir. Özgür insan kendini köleleştirmez, yalnızca yapabileceğini ve yapmaktan hoşnut olacağı şeyi ister. (Rousseau, J. J, *Emile,* s.76)

İnsan, doğası gereği özgür yaratılmış bir varlıktır. Suyun akıcı olması suyu özgür kılar; rüzgârın esmesi rüzgârı özgür kılar, zamanın ilerlemesi zamanı özgür kılar; toprağın sürekli olarak ürün vermesi toprağı özgür kılar. "İnsanın yarattığı önyargılar ve kurumlar insanın içsel yönelimlerini yıkmadan önce her yaştan insanın mutluluğu özgürlüğün nimetlerinden yararlanmasını gerektiriyordu. Kimsenin yardımına ihtiyacı olmadan istediklerini yapan kişi mutludur; yapmak istedikleri kişinin gücünü aştığında mutluluk beklenirken mutsuzlukla karşılaşılır. Doğal durumdayken bile çocuklar, uygar durumdaki insanın özgürlüğüne benzer bir özgürlüğe sahiptiler. Her birimiz insani edimlerimizi yerine getirebilmemiz için başkalarına ihtiyaç duyduğumuzdan tekrar güçsüz ve mutsuz oluruz. Fiziksel olarak güçlenip yetişkin insanlar olduğumuzda ise toplumsal kurallar ve yasalar bizi güçsüzleştirip *çocukluğun içine daldırır*" (Rousseau, J. J, *Emile,* s.77-78). İnsan, istediklerini yapabildiği kadar özgürdür. İstediklerinin gücünü aşmaya başladığı durumda, güçsüz ve mutsuz olacaktır. İsteklerimizi gerçekleştirebilmek için başkalarının fikirlerine, gücüne, sevgisine, çalışmasına, emeğine ihtiyacımız vardır. İnsan, tek başına yaşayabilen ve tek başına mutlu olabilen bir varlık değildir. İnsan, doğası gereği büyüyerek erişkin olması gereken bir varlıktır. Toplum kuralları ve yasalar, kesinlikle uymamız gereken kalıplardır. Her birey, bu kurallara uymak zorundadır. Kurallar hem özgürlüğümüzü kısıtlar hem de istediklerimizi gerçekleştirebilmemiz için kurallara uymamız gerekir.

Rousseau' ya göre doğanın yasaları güçlü, ulusların yasaları güçsüzdür. Ulusların yasalarının güçsüz olmasının sebebi insan eliyle, insan düşüncesiyle yapılmasıdır. Bir yasanın çıkarılması zor bir iş değildir. Bazen maddi olarak ya da politik olarak güçlü olan insanlar yasaları kendi faydaları ya da istekleri yönünde değiştirebilirler. İnsanın istekleri ihtiyaçlarını karşılamakla

sınırlı olsaydı, yasaların çiğnenmesi, güçlülerin kayırılması gibi insan onurunu yaralayan durumların yaşanması söz konusu olmazdı. İhtiyaçları giderilen insan kimsenin gücü altında ezilmeden özgürce, ahlaklı, insana yakışan bir erdemle yaşayabilirdi.

Çocuğun doğasında oturarak, kalem kağıtla eğitim almak yoktur. Çocuk dokunarak, oynayarak, tırmanarak, gözlemleyerek, deneyerek, atlayarak, zıplayarak öğrenir. Bunlar çocuklar için en güzel özgürlüklerdir. Çocuk, en çok ilk yıllarında özgürdür. Arkadaşlarıyla oyunlar oynar, duygu ve düşüncelerini dilediği gibi dile getirir. Henüz cinsiyetinden dolayı kısıtlanmamıştır. Zamanının çoğu oyun oynayarak geçer. Bazı insanlar kendilerince önemsiz bir konudan söz ederken "çocuk oyuncağı gibi" derler. Oysa bu sözün çocuktaki karşılığı *dünyanın en ciddi işi'*dir. Çocuk oyuna her şeyden soyutlanarak başlar. Oyun oynarken hiçbir şey düşünmez. Oyun bir problem durumudur ve oyun süresince problemi çözebilmek için pek çok çözüm yolu üretir, iş birliği yapar, taktikler geliştirir, uygun malzemeyi bulur, destek arar ve sonunda problemi çözer.

Onun ilk yıllarını hiçbir şey yapmayarak boşa geçirdiğini görmekten kaygıya kapılıyorsunuz, öyle mi? Nasıl olur! Mutlu olmak hiçbir şey yapmamak mıdır? Gün boyunca hoplamak, oynamak, koşmak hiçbir şey yapmamak mıdır? Hayatı boyunca hiç bu kadar meşgul olmayacaktır. Platon, çok katı olduğu sanılan Devlet adlı eserinde çocukları yalnız şenliklerle, oyunlarla, şarkılarla, eğlencelerle yetiştirir; onlara iyi eğlenmeyi öğrettiğinde her şeyi yapmış gibidir; Seneca da eski Roma gençliğinden söz ederken, bu gençlik her zaman ayaktaydı, ona oturarak öğrenmesi gereken hiçbir şey öğretilmezdi, demektedir. (Rousseau, J. J, *Emile,* s. 115). Rousseau, çocukların doğası gereği eğlenerek, yaparak yaşayarak, özgürce öğrenmesinden yanadır. Özgürlük bireyleri geliştirir, uygarlaştırır. Özgür ortamlarda yetişen bireyler başkalarının da özgürlüğüne saygı gösterirler. Çocuklar için oyunu, insanlar için uykuya benzetir Rousseau. Uyku, tüm canlılar için vazgeçilmezdir. Ağaçlar kış mevsimini uyuyarak geçirir. Kediler zamanlarının çoğunu uykuda geçirir. Bazı yabanî hayvanlar kış mevsimini uyuyarak geçirir. Bu canlılardan *"zamanı boşa geçiriyorlar"* diye söz edemeyeceğimiz gibi, çocukların oyun zamanlarını boşa geçen zaman olarak değerlendiremeyiz. Çocukların sağlıklı büyüyüp sağlıklı bireyler olabilmeleri için dostça, özgürce ve bolca oyun oynamaları teşvik edilmelidir.

Rousseau'nun ortaya koyduğu kendini olduğu gibi ortaya koyma özgürlüğü, çocuğun küçüklüğünden itibaren başkalarının istismarına, tehditlerine, şantajlarına karşı koyabilmesini, kendini her durumda savunabilmesini sağlayacaktır. Çocuklara kendini olduğu gibi ortaya koyma özgürlüğü öğretilmelidir. Böylelikle dürüst, erdemli, gerçeklerden korkmayan insanlar yetiştirmemiz mümkün olacaktır.

Rousseau, çocuğun doğumundan itibaren tamamen özgür ve doğal bir ortamda yetiştirilmesini savunur. Özgürce yetiştirilen bireyler, kendilerine olan güvenlerini kendi çabalarıyla kazanırlar, tıpkı kendi kanatlarıyla uçan kuşlar gibi. Bu şekilde, her bireyin kendine özgü, düşünen, üreten ve sorgulayan bir birey olacağına inanır. Bu yaklaşım, binlerce ama aynı standartlara göre şekillendirilen insanlar yerine, çeşitliliği ve özgünlüğü teşvik ederek gerçek, özgür bireylerin yetişmesini sağlar. Yaşadığımız dünya, özgürlüklere ve yaşama saygı gösteren, dürüst, erdemli ve barışçıl bireylerle dolacak ve insanlar arasında uyumlu bir yaşam mümkün olacaktır.

Rousseau'ya göre, en büyük özgürlük, kişinin tüm işlerini kendi başına yapabilmesidir. Bunun en iyi örneği olarak Robinson Crusoe'yu verir. Bir deniz kazası sonucunda bir adada yalnız

kalan Robinson, Rousseau'nun yetiştireceği Emile için mükemmel bir modeldir. Robinson, her şeyi keşfederek, deneyerek ve kendi başına yaparak başarır. Robinson, cam yapmasını ve bundan sonra kullanmayı bile deneyimleyerek öğrenmiştir. Bu eser Rousseau'nun Emile adlı eserinde savunduğu eğitim yönteminin uygulanabilir olduğunun en iyi kanıtıdır (Rousseau, J. J., Emile, s. 241). Zorunluluklar ve zorluklar macera ruhuyla birleştiğinde, hayat oldukça keyifli hale gelir. Özgür bir şekilde yetiştirilen bireyler, her durumda her türlü zorluğun üstesinden gelmeyi başaracaklardır.

Özgürlük, insanın deneyimlemesi gereken temel bir duygudur. Bireyin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi, özgürce kararlar alabilmesi ve bu kararları uygulayabilmesine bağlıdır. Ancak, alınacak kararların niteliği ve bunların nasıl uygulanacağı dikkatlice değerlendirilmelidir. Aceleyle veya yeterince düşünmeden alınan kararlar, insanı yaşam boyu süren pişmanlıklara sürükleyebilir. Rousseau bu durumla ilgili olarak kışkırtmalara kapıldığında, dışsal etkenlerin yönlendirmesiyle hareket ettiğini; bu zayıflığını kınadığında ise sadece iradesini dinlediğini ve kötü fiilleriyle esirken, pişmanlık acılarıyla özgür olduğunu belirtmiştir. Özgürlük duygusu, yalnızca ahlaki değerlerini ihmal edip sonunda ruhunun sesinin; bedeninin arzularına karşı durmasını engellediğinde kaybolduğunu belirtmektedir (Rousseau, J. J., Emile, s. 390). Rousseau'ya göre, insan yargılarında özgürdür; anlama yetisi, yalnızca kıyaslama ve yargılama kapasitesine dayanır.

Rousseau, bireyin iyilik isteme ya da kötülük yapma özgürlüğüne sahip olmadığını savunur. Ona göre, her eylemin kökeni özgür bir varlığın iradesinde yatar. Özgürlük olmadan gerçek bir iradeden bahsedilemez. Eğer bir insan aktif ve özgürse, kendiliğinden hareket eder. Dolayısıyla, kişinin özgür iradesiyle yaptığı eylemlerden Tanrı sorumlu tutulamaz. Rousseau'ya göre Tanrı, insanı kötülük için değil, iyiliği seçmesi için yaratmıştır. İnsanın gücünü sınırlayarak ona verilen özgürlük, genel düzenin bozulmasını engeller. (Rousseau, J. J., Emile, s. 391)

Özgürlük, aynı zamanda sorumluluk anlamına gelir. İnsan, kendi davranışlarından ve eylemlerinden sorumludur. Bazıları Tanrı'nın neden insanın kötülüklerine engel olmadığını sorgular. Rousseau'ya göre, eğer Tanrı insanı içgüdüleriyle sınırlandırarak kötülük yapmasını engelleseydi, insanı bir hayvan yapmış olurdu ancak Tanrı, insanı özgür bırakarak kendisi gibi iyi ve mutlu olmamızı istemiştir (Rousseau, J. J., Emile, s. 392) Bu nedenle, özgürlük, iyilik ve mutluluğun kaynağıdır.

Rousseau ya göre insanlar özgür olmak istedikçe, kendilerini köle haline getirmekte, bunu yapmak için kendi özgürlüklerini bile gereksiz uğraşlarla yıpratmaktadırlar. İnsanlar özgür olmak istedikçe, her şeye bağlı olduklarını görüp şaşırıyorlar. İnsanın özgür olması için yapacağı hiçbir şey yoktur. Özgür olmaktan vazgeçmemesi gerekir. "Bana zorunluluğa boyun eğmeyi anlatarak beni özgür kılmış olan, ey hocam, sizsiniz. Ne vakit keyfi isterse gelsin o zorunluluk, korkmadan kendimi ona teslim ederim" (Rousseau, J. J, *Emile,* s.703).

Emile' in öğretmenine seslenişinden anlıyoruz ki özgürlük, "başıboş" olmak değil, "başı birçok yere bağlı olmak" demektir. Yasalara bağlı olmak, kurallara bağlı olmak, eşine, ailesine, sevenlerine, sevdiklerine, değerlerine, inançlarına, mesleğine, vatanına, dünyaya, güzelliklere, estetik ve sanata ve daha pek çok güzel şeye gönülden bağlılık en büyük özgürlük kaynaklarıdır. Emile, öğretmenine yazdığı mektubuna şöyle devam eder: *"Her şeyi güzelce araştırdıktan sonra, hayalimin bile tutarsız olduğunu anladım, çünkü başka bir şeye bağlı olmasam da en azından üzerinde yerleşeceğim toprağa bağlı olacaktım: Hayatı ağaçlarına bağlı olan ağaç*

perileri Dryadlar gibi, benim hayatım da bu toprağa bağlı olacaktı, erk ve bağımsızlık uyuşamaz iki sözcük olduğundan, ancak kendime sahip olmaktan vazgeçmekle bir kulübeye sahip olabileceğimin farkına vardım" (Rousseau, J. J, *Emile*, s.704).

SONUÇ

Jean Jacques Rousseau, insanın özgürlüğüne çok büyük önem vermiştir. İnsanın doğumundan başlayarak ölümüne kadar devam eden süreçte özgürlüğünü kısıtlayan fiziksel, ruhsal ve düşünsel tüm zincirlere karşı çıkmıştır. "Toplum Sözleşmesi" adlı eserine "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir," diyerek başlar. Bu sözler, Rousseau'nun insanın kölelik durumunu tespitidir. İnsanı mutlu, yetkin, yaşadığı toplumla barış içinde yaşatabilmek; etkin, kendine yetebilen, mutlu bir vatandaş olarak yetiştirebilmek için yetiştireceği insan modelini ortaya çıkarır. "Emile" daha doğar doğmaz doğanın yasalarına göre yetiştirilecek, doğaya göre öğrenecek, doğaya göre yaşayacaktır. İnsanın mutluluğu doğa yasalarına uymasına bağlıdır. Doğaya bağlı olan insan özgürdür. Doğal durumda yaşayan insan, isteklerini sınırlandırabilir; yapabileceği şeyleri ister. İstekleri gücünü aşmadıkça özgürdür. Rousseau, insan özgürlüklerine, insan onuruna saygı gösterilmesini savunur. Her birey özgür olmalı; ama aynı zamanda sorumlu olmalıdır.

Jean-Jacques Rousseau'nun özgürlük konusundaki görüşleri, bireylerin ve toplumların nasıl özgür olabilecekleri konusunda derinlemesine bir anlayış sunar. Doğal özgürlük ile sivil özgürlüğü ayırt ederek, bireylerin kendi iradeleriyle oluşturdukları yasalar çerçevesinde nasıl özgür kalabileceklerini açıklar. Genel irade ve toplumsal sözleşme kavramları, Rousseau'nun düşüncesinin temel taşlarıdır ve modern siyasal teorinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Rousseau'nun fikirleri, günümüzde de demokrasi, birey hakları ve sosyal adalet konularında geçerliliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

ADUGİT, Y. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2013 Güz, sayı:16, s. 63-93 ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

CEVİZCİ, A. (2022). Felsefe Tarihi. Say Yayınları

CRANSTON, M. (1982). The noble savage: Jean-Jacques Rousseau, 1754-1762. University of Chicago Press.

DENT, N. J. H. (1988). A Rousseau dictionary. Blackwell.

JASPERS, K. (1986). Felsefe nedir? (İ. Z. Eyüboğlu, Çev.). Say Yayınları.

RİLEY, P. (Ed.). (1986). The Cambridge companion to Rousseau. Cambridge University Press.

ROUSSEAU, J.-J. (2021). Emile (Y. Avunç, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

ROUSSEAU, J.-J. (2020). İtiraflar (K. Somer, Çev.). Islık Yayınları.

ROUSSEAU, J.-J. (2021). Toplum sözleşmesi (V. Günyol, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

ROUSSEAU, J.-J. (2013). Yalnız Gezerin Düşleri (T. Güner, Çev.). Mitra Yayınları.

ÇOCUĞA YÖNELİK İHMAL İLE İLGİLİ EBEVEYN ALGILARI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Elif Naz ÜRÜNAL

İzmir Demokrasi Üniversitesi-0009-0003-6572-291X

Dr. Öğr. Üyesi, AYSUN TURUPCU

İzmir Demokrasi Üniversitesi,– 0000-0002-3840-6802

ÖZET:

Çocuğa yönelik kötü muamele devlet, toplum ve aileyi ilgilendiren önemli bir problemdir. Çocuğu her türlü kötü muameleden korumak öncelikle ebeveynlerin görevidir. Çocuğa yönelik en sık rastlanan ve en zor fark edilen kötü muamele türü olması sebebiyle ihmal, çocuğun üstün yararı için ebeveynler tarafından incelenmesi kritik bir olgudur. Çocuğa karşı ihmalin önlenebilmesi için öncelikle kavram olarak kelime düzeyinde tanımlanması önem taşır. Bu çalışma kelimenin ebeveynlerin zihninde nasıl canlandığının araştırılması amacıyla yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda ‘’çocuğa karşı kötü muamele türlerinden olan ihmal kelimesi ebeveynler tarafından nasıl algılanmaktadır?’’ sorusuna yanıt aranmıştır. Ebeveynlerin ihmale yönelik algılarını ifade eden metaforları belirlemede nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılarak dahil edilen 0-8 yaş arasında çocuğa sahip olan 41 ebeveyn oluşturmuştur. Çalışma grubunda yer alan katılımcılara demografik bilgi formu, onam formu ve “Çocuğa yönelik ihmal …….. gibidir. Çünkü……..” ifadesinin yer aldığı yapılandırılmış soru formu Google Form aracılığıyla çevrimiçi ortamdan ulaştırılmıştır. Elde edilen verilerin analizi yapılmıştır ve araştırma sonucunda ailelerin soruya verdikleri yanıtlar 41 metafor olarak ele alınmış ve metaforlardan biri veri dışı bırakılmıştır. Nihai olarak 40 metafor incelenerek 4 kategori oluşturulmuştur. Katılımcıların metaforlarından oluşturulan kategoriler “bumerang, soykırım, boşluk, deformasyon” şeklindedir. Katılımcıların oluşturduğu metaforlara bakıldığında ebeveynlerin çocuğa yönelik ihmale karşı algılarının olumsuz yönde olduğu ve ebeveynlerin ihmale karşı çeşitli boyutlarda farkındalıklarının olduğu söylenebilir.

ANAHTAR KELİMELER: kötü muamele, çocuğa yönelik ihmal, aile.

PARENT PERCEPTIONS OF CHILD NEGLECT

ABSTRACT:

Child maltreatment is an important problem concerning the state, society and family. It is primarily the duty of parents to protect children from all kinds of maltreatment. Since it is the most common and most difficult to recognise type of maltreatment against children, neglect is a critical phenomenon to be examined by parents for the best interest of the child. In order to prevent neglect against children, it is important to define it as a concept at the word level. This study was conducted to investigate how the word neglect is visualised in the minds of parents. For this purpose, an answer to the question "How is the word neglect, which is one of the types of maltreatment against children, perceived by parents?" was sought. Phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used to determine the metaphors expressing the parents' perceptions of neglect. The study group of the research consisted of 41 parents with children between the ages of 0-8 who were included by using the appropriate sampling method, which is one of the non-random sampling methods. The participants in the study group were given demographic information form, consent form and "Neglect towards children is like ..... Because....." was delivered online via Google Form. The data obtained were analysed and as a result of the research, the parents created 41 metaphors, which were analysed under a total of 4 categories after one of the metaphors was excluded from the category. The categories created from the participants' metaphors are "boomerang, genocide, void, deformation". Considering the metaphors created by the participants, it can be said that parents' perceptions of neglect towards children are negative and parents have awareness of neglect in various dimensions.

KEY WORDS: maltreatment, neglect of children, family.

GİRİŞ:

Her birey mutlu bir çocukluk geçirmeyi hak eder. Bu mutluluğu bireylere sağlamakla yükümlü olan ilk kurum ailedir. Birey mensubu olduğu aile içerisinde çocuk olur ve çocukluğunu geçirir. Çocuk, on sekiz yaşını doldurmamış, “bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız” olarak tanımlanır (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1995; Türk Dil Kurumu, 2023). İnsanın yaşamı boyunca her yönden gelişiminin en hızlı olduğu dönem (Poyraz ve Dere, 2006) olarak kabul edilen çocukluk döneminde aile kişinin hayatında büyük önem taşır (Gültekin Akduman, 2011). Çünkü çocuğun ilk sosyal ilişkilerde bulunduğu ve ilk deneyimlerini birlikte yaşadığı kişiler olarak ebeveynler, çocuğun karakteri ve davranışları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Ebeveynleri ve çevresi ile birlikte çocuğun fiziksel ve psikolojik olarak yaşadığı olumlu ve olumsuz tüm deneyimler yetişkinlik hayatına taşınır. Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistem Teorisi incelendiğinde; çocuk iç içe geçmiş ve birbirleriyle etkileşim içinde olan katmanlardan oluşan bir sistem içerisinde gelişir (Berk, 2018). Bu katmanlardan olan mikrosistem içerisinde; çocuğun yakın çevresi yani ebeveynleri ile etkileşimleri incelenir ve ebeveyn, çocuğun davranışları, kişiliği gibi gelecek yaşantısına

taşınacak özellikleri üzerinde etkide bulunur. Söz konusu etkiler hem olumlu hem olumsuz olarak çocukların yaşantılarında gözlemlenebilir. Olumlu deneyimler çocuğun hayatına psikolojik sağlamlık, akademik başarı, kendine güven, fiziksel ve duygusal sağlamlık, özsaygı, öz farkındalık, dengeli ve duyarlı ilişkiler olarak yansırken (Selçuk, 2023) olumsuz deneyimler; düşük öz benlik algısı, değersizlik, özgüvensizlik, yeme bozukluğu, uyku bozukluğu, utanç, asosyal davranışlar, dikkat eksikliği, panik bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete bozukluğu, intihar girişimi gibi durumlarla kendini gösterir (Beşken Ergişi, 2017; Schilling ve Christian, 2014; Şimşek ve Gülnar, 2017).

Çocuğun deneyimlediği olumsuz süreçlerin bir tanesi kabul edilen kötü muamele; çocuk ihmal ve istismarını da içeren geniş bir kavram olarak ele alınır (Öztürk, 2020). Çocuğun ihmal ve istismarı başlangıcı yüzyıllar öncesine dayanan bir olgudur ve her toplumda farklı şekillerde kendini gösterir. Bununla birlikte günümüzde bu olgular hala tam olarak bilinmemekte ve bu yüzden de bildirilememektedir (Turupcu, 2022; Yılmaz vd., 2003). Bu sebeple çocukların ihmal ve istismardan korunması için öncelikle bu kavramların doğru bir şekilde tanımlanabilmesi gerekir. İhmal; çocuğa bakım veren kişi veya kişilerin çocuğun barınma, beslenme sağlık, eğitim, sevgi gibi ihtiyaçlarını karşılamayarak ya da karşılayamayarak çocuğun gelişimine olumsuz yönde etkide bulunulması şeklinde tanımlanır (Butchart ve Harvey, 2006). Çocuğa karşı kötü muamelenin en yaygın şekli olan ihmal (Turupcu, 2022) çocuk istismarı kadar görünür sonuçları olmayan hatta genellikle ortaya çıkmayan ve bildirilmeyen bir olgudur (Yalçıntaş Sezgin, 2018). Çocuğun yetişkinlik hayatına taşınan ciddi ve uzun vadede gelişimsel yetersizliklerin çoğu çocuk istismarından çok çocuk ihmalinden kaynaklanır (Cantwell, 1997). Gizli, etkileri yıkıcı ve rapor edilmesi zor olması sebebiyle çocuğa karşı kötü muamele türlerini tanımlamaya ihmal kavramından başlamak çocuğu kötü muameleden korumak açısından önem taşır. Karmaşık, incelenmesi zor bir süreci içeren çocuğa yönelik ihmalin önlenebilmesi için bu kavramın bireylerde nasıl yansı bulduğu ve bireylerin bu kavrama yönelik farkındalıklarının bilinmesi gerekir.

Alan yazın incelendiğinde ulusal yayınlarda çocuğa karşı ihmali tanımlama çalışmalarının öğretmenler (Uysal Bayrak, 2019; Üstündağ, 2020; Karakoç, 2017) ve sosyal hizmet çalışanları (Demir Öztürk ve Atmaca, 2019; İnan, 2023) ağırlıklı olarak ve istismar kavramı ile birlikte yapıldığı belirlenmiştir. Yine aynı şekilde ebeveynlerle yapılmış çocuğa karşı ihmal ve istismara yönelik farkındalık çalışmaları bulunmaktadır (Kulakçı Altıntaş vd., 2023; Büber ve Taylan, 2023; Çalışkan vd., 2019). Fakat son on yılda literatürde ailenin çocuk ihmalini kelime düzeyinde tanımlaması üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma; çocukların en güvenli ortamları kabul edilen ailede, ebeveynlerinin kötü muamele türlerinden olan ihmale yönelik algılarının belirlenmesi, kelimenin yetişkinlerin zihninde nasıl canlandığının araştırılması amacıyla yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda ‘’çocuğa karşı kötü muamele türlerinden olan ihmal kelimesi ebeveynler tarafından nasıl algılanmaktadır?’’ sorusuna yanıt aranmaktadır.

YÖNTEM:

Araştırmanın Deseni: Bu araştırma, ebeveynlerin; çocuğa karşı kötü muamele türlerinden olan çocuğa karşı ihmal ile ilgili algılarının metafor kullanılarak belirlenmesi amacıyla nitel araştırma desenlerinden olan fenomenoloji deseni olarak tasarlanmıştır. Fenomenoloji deseni, olgular içinden farkında olunan fakat ayrıntılı bir bilgiye sahip olunmayana odaklanır. Bu olgularla günlük yaşantı içinde yer alsa da bu olguları tam olarak algılanamam durumu söz konusu olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Çalışma Grubu: Araştırmanın çalışma grubu, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinde uygun örnekleme ile araştırmaya dahil edilmiştir. Demografik bilgileri Tablo 1 de yer alan çalışma grubunu 0-8 yaş arasında çocuğa sahip olan 41 ebeveyn oluşturmuştur.

Tablo1. Çalışma grubu demografik bilgileri

Katılımcı bilgileri		Katılımcı sayısı
Katılımcı yaşı	18-28 yaş	-
	29-38 yaş	15
	39-48 yaş	25
	48+ yaş	1
Çocuğa yakınlık derecesi	Anne	33
	Baba	8
Medeni durum	Evli	38
	Bekar	3
Öğrenim düzeyi	İlkokul	-
	Ortaokul	3
	Lise	5
	Üniversite	23
	Lisansüstü	10

Veri Toplama Araçları:

Alan yazın taraması sonucu, araştırmacı tarafından katılımcıların demografik bilgilerinin alınması için demografik bilgi formu ve katılımcı onam formu hazırlanmıştır. Ek olarak "Çocuğa yönelik ihmal …….. gibidir. Çünkü……..." ifadesinin yer aldığı yapılandırılmış soru formu oluşturulmuştur. Söz konusu veri toplama araçları alan uzmanı görüşüne sunulmuştur. Geribildirimler sonrasında imla düzenlemeleri gerçekleştirilmiş ve soru formu Google Form ile çevrimiçi olarak tasarlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi:

Çalışma verilerinin toplanması amacıyla etik kurul izni alındıktan sonra hazırlanan form çevrimiçi olarak yaygınlaştırılmıştır. Elde edilen bulgular çevrimiçi olarak kaydedilmiştir. Verilerin incelenmesi ve analizinde nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayanan kodlamalar kullanılarak sözcüklerin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği bir tekniktir (Büyüköztürk, vd, 2021). Verilerin analizi yapılırken öncelikle her bir katılımcı için ayrı kod numarası verilmiştir. Verilerden elde edilen kavramlar kodlanırken anlamı en iyi şekilde ifade edecek sözcükler seçilmeye çalışılmıştır ve ortak özelliklerine göre kategoriler oluşturulmuştur. Kodlama yapılırken verinin niteliği göz

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

önüne alınmış analize uygun olmayan metaforlar değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırmaya katılan ebeveynler "çocuğa karşı ihmal" kavramına ilişkin toplam 41 metafor geliştirmişlerdir. Geliştirilen 41 metafordan 1'i kategori dışı bırakılmıştır. Verilerin güvenirliğini sağlamak amacıyla veriler ikinci kodlayıcı tarafından incelenmiştir. Nihai olarak ebeveynlerin geliştirdikleri metaforlar "bumerang", "felaket", "boşluk" ve "deformasyon" olmak üzere 4 kategoriye ayrılmıştır.

BULGULAR:

Ebeveynlerinin kötü muamele türlerinden olan ihmale yönelik algılarının belirlenmesi, kelimenin yetişkinlerin zihninde nasıl canlandığının araştırılması amacıyla yürütülen bu çalışmada "çocuğa karşı ihmal" kavramlarına ilişkin toplam 40 metafor geliştirilmiştir. Söz konusu kodlar "bumerang", "felaket", "boşluk" ve "deformasyon" olmak üzere 4 temel kategori altında incelenmiştir.

Ebeveynlerin "çocuğa karşı ihmal" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan yola çıkarak oluşturulan kategorilerden ilki "bumerang"tır. Ebeveynler, çocuğa karşı yapılan ihmalin kendilerine ve topluma olumsuz bir şekilde geri dönmesinin kaçınılmaz bir son olduğunu belirterek "bumerang"a ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir.

Tablo 2. Bumerang kategorisine ilişkin geliştirilen kodlar

Kategori	Kodlar
Bumerang	Bumerang
	Tüm insanlığa eziyet
	Duvara atılan top
	Onun hayattaki tüm geleceğini derinden etkiler
	Bile bile lades
	Geleceğini çöpe atmak

Tablo 2'de kodlarına yer verilen "bumerang" kategorisi için katılımcıların belirtmiş olduğu örnek ifadeler şu şekildedir:

"Duvara atılan top gibidir çünkü sekerek sizin suratınıza çarpar" (K 9).

"Bumerang gibidir çünkü ileride döner seni bulur" (K 2).

"Tüm insanlığa eziyet gibidir çünkü her ihmal edilmiş birey büyüdüğünde bununla baş etmek zorunda kalır ve bu durum tüm toplumu etkiler" (K 6).

Ebeveynlerin "çocuğa karşı ihmal" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan yola çıkarak oluşturulan kategorilerden bir diğeri "soykırım"dır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Tablo 3. Soykırım kategorisine ilişkin geliştirilen kodlar

Kategori	Kodlar
Soykırım	Vahşet
	Cinayet
	Zulüm
	Katliam
	İşlenmiş en büyük suç (3)
	Savaş
	Tehlike
	Afet
	Yıkım
	Ateş

Tablo 3'te kodlarına yer verilen "soykırım" kategorisi için katılımcılar, *"Zulüm gibidir çünkü çocuğun gelecek hayallerini öldürür" (K 11), "Cinayet gibidir çünkü gelecekte var olması muhtemel iyi bir insanı var olmadan önce öldürür. Tabi yine sonuçta başka iyi bir insan çıkabilir ama bu aynı iyi insan olamaz" (K 4), "Katliam gibidir çünkü görünmez olduğunu hisseder ve yok olur" (K 21)* örnek ifadeler kullanmıştır. Ebeveynler ihmalin çocuğa karşı fiziksel ve duygusal olarak verilen neredeyse ölümcül bir zarar, bir nevi yok etme olduğunu belirterek "soykırım"a ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir.

Ebeveynlerin "çocuğa karşı ihmal" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan yola çıkarak oluşturulan kategorilerden bir diğeri ise "boşluk"tur. Ebeveynler çocuğa karşı ihmalin çocuğu büyük bir yalnızlığa ve karanlığa terk ettiği, çocuğu görünmez hale getirdiği ve yoksun bıraktığını belirterek "boşluk"a ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir.

Tablo 4. Boşluk kategorisine ilişkin geliştirilen kodlar

Kategori	Kodlar
Boşluk	İnsan yerine koymamak
	Körlük (2)
	Kötüdür
	Karanlık
	Değersizlik
	Yalnızlığa itmek
	Haksızlık

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	Reddedilmesi dışlanması gibi
	Açlık
	Boş zihniyet
	Terk etmek
	Yok saymak
	Vicdan

Tablo 4'de kodlarına yer verilen "boşluk" kategorisi için katılımcıların belirtmiş olduğu örnek ifadeler şu şekildedir:

"Körlük gibidir çünkü çocuğu göremezsiniz, fark edemezsiniz" (K 3)

"Değersizlik gibidir çünkü kendisini yalnız hisseder" (K 24)

"Yok saymak gibidir çünkü ihtiyacı yok sayılan çocuk kendi de yokmuş gibi büyür" (K 38)

"Yalnızlığa itmek gibidir çünkü ihmal edilen çocuk başka şeylere yönelir kendini yalnız hisseder" (K 26)

Ebeveynlerin "çocuğa karşı ihmal" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlardan yola çıkarak oluşturulan kategorilerden sonuncusu "deformasyon"dur.

Tablo 5. Deformasyon kategorisine ilişkin geliştirilen kodlar

Kategori	Kodlar
Deformasyon	Olmuş
	Kalıcı
	Geleceği yakmak
	Kayıp zaman
	Yanık yemek
	Bardağın delik olması gibidir
	Sulanmayan çiçek
	Bok

Tablo 5'de kodlarına yer verilen "deformasyon" kategorisi için katılımcıların belirtmiş olduğu örnek ifadeler;*"Bardağın delik olması gibidir çünkü ne kadar doldurmak istesen de boşalır" (K 40)*, *"Sulanmayan çiçek gibidir çünkü çocuğu içten içe soldurur" (K 22)* ve *"Yanık yemek gibidir çünkü hem güzel kokmaz hem de yenmez" (K 10)* şeklindedir. Ebeveynler çocuğa karşı ihmalin çocuğun duygusal ve fiziksel olarak işlevini bozduğunu, deforme ederek çürüttüğünü belirterek "deformasyon"a ilişkin metaforlar geliştirmişlerdir.

TARTIŞMA:

Çocuğa karşı kötü muamele devlet, toplum ve ebeveynlerin ortak problemidir ve çocuğu her türlü kötü muameleden korumak öncelikle ebeveynlerin görevidir (Toth ve Manly, 2019). Çocuğa karşı ihmal en sık rastlanan ve en zor fark edilen kötü muamele türü olarak çocuğun üstün yararı için ebeveynler perspektifinden incelenmesi önem taşıyan bir konudur. Bu sebeple ailelerin çocuğa yönelik ihmal kavramını tanımlayabiliyor olması ihmalin önlenmesi için ilk adımdır. Yürütülen bu çalışmada da, ebeveynlerin söz konusu kavramı tanımlayarak, onlarda çocuğa yönelik ihmalin nasıl bir yansı bulduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında ebeveynler çocuğa yönelik ihmal kavramı için kırk metafor oluşturmuştur. Bu metaforlar bumerang, soykırım, boşluk ve deformasyon olmak üzere dört kategori altında gruplandırılmıştır. Araştırma sonucunda ebeveynlerin verdikleri cevaplardan yola çıkılarak oluşturulan kategoriler incelendiğinde; bu kategorilerin olumsuz algıya yönelik olduğu görülmektedir. Ebeveynler tarafından oluşturulan metaforlar incelendiğinde ise, ebeveynlerin çocuğa yönelik ihmal konusunda farkındalıklarının bulunduğunu; bu farkındalığın çeşitli boyutlarda (yalnız bırakma, zarar verme, bulaşıcı, kalıcı ve geri dönüşlü olma, çocuğun işlevini bozma) geliştiği görülmektedir. Uysal Bayrak (2019)'ın ebeveynlerle yaptığı ve 'çocuk istismarı… benzer çünkü…' sorusunu sorduğu çalışmasında ebeveynlerin verdiği cevaplara göre karanlık, acı, iz, afet, yara, kurban gibi kategoriler geliştirilmiştir. Bu da farklı ebeveynlerle yapılan çalışmalarda da aynı şekilde ihmal kavramında olduğu gibi olumsuz yargıların olduğu ve durumun yıkıcılığı ve kalıcılığına işaret edildiği saptanmıştır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin metaforlarından yola çıkarak oluşturulan kategorilerden olan "bumerang"ta ebeveynler ihmalin geri dönüşlü olduğuna ve aslında kişinin kendisine, ailesine ve hatta topluma karşı geri döneceğinden bahsetmişlerdir. Yapılan bir araştırmada çocukluk döneminde ihmal ve istismara uğrayanların erişkinlik zamanlarında kendilerine ya da başkalarına aynı olumsuz hareketleri uyguladıkları tespit edilmiştir (Harford vd., 2014). Çalışkan vd., (2019) yapmış olduğu çalışmada da çocukluklarında kötü muameleye maruz kalan annelerin çocuklarına daha fazla kötü muamelede bulunduğu, kendi ailelerinden öğrendikleri yanlış disiplin yöntemlerini kendi çocuklarına uyguladıkları keşfedilmiştir. Ebeveynler çocuğun ihmal edilmesinin hem fiziksel hem de ruhsal anlamda bir yıkıma, yok etmeye sebebiyet vereceğini belirterek "soykırım" kategorisine kodlar geliştirmişlerdir. Zoroğlu vd., (2001) yapmış oldukları araştırmada ergenlerin çocukluk döneminde yaşadıkları ihmal ve istismar yaşantıları ile kendilerine fiziksel zarar verme, intihar davranışları ve depresif bozuklukları arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Bu da çocuklukta yaşanan ihmalin bireyin hayatında ne denli yıkıcı ve kalıcı etkileri olduğuna işaret etmektedir. Bir araştırma raporunda duygusal şiddete başvuran ebeveynlerin çoğunun çocuğa zarar verdiklerinin farkında olmadan duygusal şiddet davranışını gerçekleştirdikleri belirtilmiştir (Bernard van Leer Vakfı, 2013). Kişinin ihmal edilmiş olması gelecek yaşantısında kişiyi bir boşluğa düşürecek rahatsız edici bir durumdur (Webb, 2023). Boşluk kategorisine metafor oluşturan ebeveynler de ihmalin bilerek veya bilmeyerek çocuğun yok sayılması, fark edilmemesi ve bunun sonucunda boşluğa düşmesine sebep olması vurgu yapmışlardır. Çocuğun yalnız bırakılması, yok sayılması duygusal şiddet olarak değerlendirildiğinde, fiziksel bir gösterge olmasa bile çocuk aslında yalnız kalmış ve ihmal ediliyor olabilir şeklinde yorum yapılabilir. Ebeveynlerin oluşturduğu

metaforlardan elde edilen deformasyon kategorisinde ihmalin çocuğu "delik bir bardak" gibi işlevsiz bir hale getireceğine, olduğu gibiliğini bozacağına işaret eder. Çocukluk döneminde yaşanmış olan ihmal bireyi derinden sarsar ve değiştirir.

Çocuğa karşı kötü muamelenin önlenmesi eğitimle başlar. Ebeveynlerin disiplin için bile olsa çocuklarına karşı ihmal ve istismarda bulunmalarının suç olduğunun öğretilmesi gerekir (Bee ve Boyd, 2009). Jin vd., (2019)'nin yapmış olduğu çalışmada ebeveynlere verilen çocuk ihmal ve istismarını önlemeye yönelik eğitimlerin çocukların kendilerini koruma becerilerini doğrudan etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda araştırma sonuçları incelendiğinde araştırmaya katılan ebeveynlerin belli düzeylerde (kalıcılık, yıkıcılık, geri dönüşlülük vb.) çocuğa yönelik ihmale karşı farkındalıklarının olduğu fakat bu farkındalıkların farklı düzeylerde arttırılması için ebeveynlere çocuğa karşı ihmalin ne olduğu, ihmalin kendini nasıl göstereceği, etki ve sonuçlarının neler olabileceği ile ilgili kapsamlı eğitimler verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA:

Bee H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (1. Baskı). (O. Gündüz, Çev.). Kaknüs Yayınları.

Berk, L. E. (2018). *Bebekler ve çocuklar doğum öncesinden orta çocukluğa.* N. Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.). Nobel.

Beşken Ergişi, M. (2017). Çocuk istismar ve ihmali. A. Güngör Aytar (Ed.), *Her yönüyle okul öncesi eğitim-20 ruh sağlığı* içinde (s. 181-205). Hedef.

Butchart, A., & Harvey, A. (2006). *WHO and ISPCAN: Preventing child maltreatment: A guide to taking action and generating evidence.* WHO Press.

Büber, Ö. ve Taylan, H. H. (2023). Çocuk ihmal ve istismarında ebeveynlerin farkındalık düzeyleri. *Sosyal Sağlık Dergisi*. *3*(1). 89-111.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2021). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Yayıncılık.

Cantwell, H.B. (1997). Neglect of child neglect. M. E. Helfer, R. S. Kempe ve R. D. Krugman (Ed.), Battered child, (5.Baskı, s. 347-373) içinde. University of Chicago Press.

Çalışkan, Z., Evgin, D., Musalli, E., Akşit, B., Durgun Ö. N. ve Türe N. (2019). Annelerin çocuklarına yönelik istismar-ihmal davranışları ve etkileyen faktörler. *Güncel Pediatri, 17*(3), 387-399.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1995, 27 Ocak). Resmi Gazete, Sayı: 22184. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf

Demir Öztürk, E. ve Atmaca, F. (2019). Sosyal Hizmet Çalışanlarının Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Metaforik Algıları, *International Social Sciences Studies Journal, 5*(49), 6270-6277.

Gültekin Akduman, G. (2011). Çocuk eğitiminde disiplin ve çocuk istismarı. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(2), 79-89.

Harford, T.C., Yia, H., ve Grant, B. F. (2014). Associations between childhood abuse and interpersonal aggression and suicide attempt among U.S. adults in a national study. *Child Abuse & Neglect, 38*(8), 1389-1398. https://doi.org/10.1016%2Fj.chiabu.2014.02.011

İnan, M. B. (2023). Ebeveynlerin Anne-Babalarına Bağlanma Stillerinin İhmal İstismar Farkındalığına Etkisinin Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi], Başkent Üniversitesi.

Jin, Y, Chen, J. ve Yu, B. (2019). Parental practice of child sexual abuse prevention education in china: Does it have an influence on child's outcome?, *Children and Youth Services Review, 96*(1), 64-69.

Karakoç, F. (2017). Öğretmenlerin Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Farkındalık Düzeyleri [Yüksek Lisans Tezi], Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kulakçı Altıntaş, H., Üstüner Top, F., ve Ayyıldız, T. (2023). Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocuk ihmali ve istismarı farkındalıklarının belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(4), 1702-1710. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1271047

Özsert, F., Kazak, M., Özdemir, E.A ve Çok, F. (2022). Üniversite öğrencilerinin duygusal ihmal kavramına ilişkin metaforik algıları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi, 5*(10), 69-85.

Öztürk, A. (2020). Çocuğa kötü muamele: İstismar ve ihmalin önlenebilir psikolojik ve gelişimsel etkileri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 27*(1), 7-19.

Poyraz, H., & Dere, H. (2006). *Okul Öncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri*. Alfa Yayıncılık.

Schilling, S. ve Christian, C. W. (2014) Child Physical Abuse and Neglect. *Child Adolescent Psychiatric Clinics of North America. 23*(2), 309-19. https://doi.org/10.1016/j.chc.2014.01.001

Selçuk, A. B. (2023). *Çocuktan yetişkine her yaşta psikolojik sağlamlık* (1. baskı). Kronik Kitap.

Şimşek, F. ve Gülnar, S. B., Çocuk İstismarı ve İhmali. Ş. Cin (Ed.), *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları* içinde. (s. 55-59) Baran Ofset Matbaacılık; 2017.

Toth, S. L. ve Manly, J. T. (2019). Developmental consequences of child abuse and neglect: Implications for intervention. *Child Development Perspectives, 13*(1), 59–64. https://doi.org/10.1111/cdep.12317

Turupcu, A. (2022). İhmal ve istismara maruz kalan çocukların eğitimi. İ. Gürgah Oğul (Ed.), *Erken çocukluk döneminde risk altındaki çocukların eğitimi* içinde (s. 317-340). Nobel.

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2023). Genel Açıklamalı Sözlük. TDK Yayınları. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Uysal Bayrak, H. (2019). Çocuk istismarı hakkında öğretmen adayları ile metaforik bir değerlendirme: Niğde ili örneği. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(2), 929-957.

Uysal Bayrak, H. (2019). Ebeveynlerin gözünden çocuk istismarı: metaforik bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(2), 376-389.

Üstündağ, A. (2020). The perspective of experts about emotional neglect and abuse. *Journal of Economy Culture and Society,* (61), 125-140. https://doi.org/10.26650/JECS2019-0038

Yalçıntaş Sezgin, E. (2018). İstismar ve ihmale uğrayan çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocukların eğitimi* içinde (s. 97-147). Eğiten Kitap.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, G., İşiten, N., Ertan, Ü., Öner, A. 2003. Bir çocuk istismarı vakası. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 46*(4): 295-298.

Webb, J. (2023). *Boşluk hissi* (24. Baskı). (G. Arıkan, Çev.). Sola Unitas. (Orijinal eserin basım tarihi 2019).

Zoroğlu, S., Tüzün, Ü., Şar, V., Öztürk, M., Eröcal Kora, M. ve Alyanak, B. (2001). Çocukluk dönemi istismar ve ihmalinin olası sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2*(2), 69-78.

TİPİK GELİŞİM GÖSTEREN ÇOCUKLARIN ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE YÖNELİK ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi, AYSUN TURUPCU
İzmir Demokrasi Üniversitesi, - 0000-0002-3840-6802

Yüksek Lisans Öğrencisi, FETHİYE NUR AKSOY
İzmir Demokrasi Üniversitesi, - 0009-0000-3367-6099

Yüksek Lisans Öğrencisi, GAYE CİZDAN
İzmir Demokrasi Üniversitesi, - 0009-0000-1893-0378

ÖZET

Aile, bireylerin duygusal ve sosyal gelişiminde önemli rol oynayan temel bir yapıdır ve bu yapı içindeki kardeş ilişkileri, bireylerin sosyal becerilerini, empati yeteneklerini ve kişisel gelişimlerini etkileyen kritik bir unsurdur. Kardeşlik algısının evrensel ve kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiği, araştırmaların odak noktasını oluştururken, özel gereksinimli kardeşlere sahip tipik gelişim gösteren çocukların hem kendilerine hem de kardeşlerine yönelik algılarının kardeşlik ilişkileri üzerindeki etkileri önemli bir araştırma alanını oluşturur. Bu çalışma Türkiye'de, tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik algılarını ve yaklaşımlarını temel alan çalışmaların son on yıldaki durumunu belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırma, literatür taramasıyla belirlenen çalışmaları sistematik bir şekilde analiz ederek mevcut bilgiyi kapsamlı bir şekilde sentezlemektedir. Literatür taraması, Google akademik, YÖKTEZ veri tabanlarında, "özel gereksinimli kardeş", "tipik gelişim gösteren çocuklar" ve "kardeş ilişkileri" anahtar kelimeleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dahil etme kriterleri olarak çalışma grubunun çocuklardan oluşması, kardeşlerin özel gereksinime sahip olması ve araştırma çalışmasının son on yılda yürütülmüş olması belirlenmiştir. Belirlenen kriterler doğrultusunda yapılan elemeler sonucunda, araştırmanın çalışma grubunu nihai olarak 12 akademik çalışma oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları, çalışmanın yöntemi, çalışma grubu ve çalışmanın bulguları olmak üzere temel üç başlık altında ele alınmıştır. Çalışmaların yarısından çoğu nicel yaklaşımlar kullanılarak yürütülmüş olup, veri toplama aracı olarak ölçekler tercih edilmiştir. Çalışma grubundaki çocukların kardeşlerinin daha çok otizm spektrum bozukluğu, zihinsel engel ve bedensel engel gibi durumlara sahip olduğu görülmüştür. Çalışma bulgularına göre, tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimleri olan kardeşlerine yönelik algıları hem olumlu hem de olumsuz yönler içermektedir. Olumlu algılar arasında nazik olma, empati, sosyal beceriler, iletişim ve kardeş desteği yer alırken, olumsuz algılar arasında fiziksel saldırganlık, kıskançlık, rekabet ve çatışma gibi duygular bulunmaktadır. Son on yılda yapılan bu çalışmalar, Türkiye'de tipik

gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik algılarını derinlemesine inceleyerek, bu alandaki gelişmeleri belirlemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: özel gereksinimli çocuklar, kardeş ilişkisi, özel gereksinimli kardeş.

1. GİRİŞ

Aile, toplumun temel yapısı ve özünü oluşturan; insanlıkla birlikte var olan önemli bir toplumsal yapıdır. Tarih boyunca, aile çocukların sosyal becerilerini geliştirdiği ve toplumsal normları öğrendiği bir ortam olarak ifade edilmiştir. Bireyler arasındaki karşılıklı etkileşimin olduğu dinamik bir sistem olan aile, çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimini tamamladığı birincil kurumdur (Kır, 2011; Yalçın, 2024). Bu nedenle, sağlıklı bir aile yapısı, bireyin kendini ifade etme, ilişki kurma ve toplum içinde yer bulma becerilerini geliştirmesine önemli katkılarda bulunur. Aynı zamanda, aile içindeki etkileşimler ve bağlar, bireyin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında kritik bir rol oynar (Alacahan, 2010). Kardeş ilişkileri de, aile içindeki bu bağlar arasında sayılır. Ailenin dinamikleri, çocukların sayısına göre şekillenir (Alp, 2024; Vadasy vd., 1984). Aile büyüdükçe, ebeveynlerle olan etkileşim azalırken, kardeşler arasındaki etkileşim artar. Kardeşlerin varlığı, rekabet, iş birliği ve saldırganlık gibi davranışlarla çocukların toplumsallaşma sürecinin temelini atar. Ailede engelli bir çocuğun bulunması, kardeş ilişkilerinin doğasını da etkiler (Kocaman vd., 2024; Zoylan, 2005).

Birçok anne baba, ebeveyn olmaya hazırlanırken genellikle sağlıklı bir bebek beklerler. Ancak bazı faktörlerin bir araya gelmesi durumunda, bebeğin gelişimsel gerilik gösterme olasılığı da vardır (Karakuş & Kırlıoğlu, 2019). Bu durum, aile içinde yeni dinamiklerin oluşmasına ve ilişkilerin yeniden şekillenmesine yol açabilir. Özel gereksinimli bir bireyin ailede bulunması, ebeveynlerin çocuğun bakımı, eğitimi, tedavisi ve büyütülmesi gibi konularda çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına yol açabilir (Gündüz & Akın, 2014; Kot vd., 2018). Özel gereksinimli bir çocuğun doğumu ve varlığı, ailenin tüm üyelerinin hayatlarında değişikliklere neden olabilir ve yeni bir yaşama uyum sağlamayı gerektirebilir. Özel gereksinimli bir çocuğun durumundan etkilenen kişiler sadece ebeveynler değildir. Ebeveynler kadar ailede bulunan normal gelişim gösteren kardeşler de özel gereksinimli bir bireyin varlığından etkilenirler (Hassamancıoğlu vd., 2020; Şimşek, 2017). Ailenin tüm üyelerinin bu duruma uyum sağlama süreci, birbirlerine destek olarak daha sağlıklı yönetilebilir. Ailenin özellikleri, dini inanışları, anne-babanın tutum ve beklentileri, engelli ve normal gelişim gösteren kardeşlerin bireysel özellikleri gibi değişkenler ailelerin uyum sürecinde etkili olabilir (Arslan vd., 2020; Martirosyan, 2013). Söz konusu faktörler ebeveynlerin olduğu kadar normal gelişim gösteren kardeşin, engelli kardeşiyle olan uyumunu ve tepkilerini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilir.

Özel gereksinime sahip bir bireyin aile içerisinde bulunmasının, aile üyelerinin gelişimlerinde hem olumlu hem de olumsuz değişimlere yol açtığı söylenebilir. Özel gereksinimli bir kardeşin varlığı, tipik gelişim gösteren kardeşlerin derin anlayış, empati, iş birliği yapma, şefkat, duyarlılık ve yardım etme gibi becerileri geliştirmelerine yardımcı olabilir (Arslan vd., 2020;

Doğan, 2015; Hannon, 2012; Martirosyan, 2013). Bunun yanında, tipik gelişim gösteren kardeşler, ailenin özel gereksinimli çocuğun daha fazla desteğe ihtiyaç duyması nedeniyle artan sorumlulukları ve buna bağlı olarak azalan ilgisi nedeniyle duygusal ve davranışsal zorluklar yaşayabilir, kıskançlık duyguları hissedebilir ve yüksek düzeyde kaygı yaşayabilir (Barr vd., 2008; Spilberger, 2005; Ünal & Baran, 2012; Waite-Jones & Madill, 2008). Örneğin bu çocuklar, engelli kardeşlerine daha fazla ilgi ve bakım gösterme sorumluluğuyla karşı karşıya kalabilirler, kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekebilirler (Kaya vd., 2020; Strohm, 2006). Ayrıca, aile içindeki dinamiklerin değişmesi ve ekonomik, sosyal veya pratik sorunlarla başa çıkma gereksinimi, normal gelişim gösteren çocukların yaşamlarını etkileyebilir (Özbesler, 2008; Kaya vd., 2020).

Alan yazın taraması yapıldığında özel gereksinimli çocukların gelişimlerine dair yapılan çalışmalar çoğunlukla bu çocukların ebeveynleri (Meral & Cavkaytar, 2014; Özbay & Aydoğan, 2013) ve öğretmenleri (Kardeş & Taşkın, 2020; Pesen & Demirhan, 2021) ile yürütüldüğü görülmüştür. Çalışmaların bu çocukların eğitim ve gelişimlerine yönelik olarak eğitim uygulamalarının geliştirilmesi gerekliliği (Ahmetoğlu vd., 2016; Yaman, 2017) ve ebeveynlerin karşılaştıkları zorluklar, umutsuzluk ve tükenmişlik düzeyleri (Duygun & Sezgin, 2001; Sharief, 2014), başa çıkma stratejileri (Hartley vd., 2010; Laskar vd., 2010) üzerine temellendirildiği görülmüştür. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere yönelik yapılan araştırmalar ve sunulan hizmetler genellikle ebeveynler ve özel gereksinimli çocuğu odak alsa da, aile yapısının önemli bir parçası olan tipik gelişimli kardeşler genellikle göz ardı edilmiş gibi görünmektedir (Çınar vd., 2017; Kaya vd., 2020). Özel gereksinimli kardeşe sahip tipik gelişim gösteren kardeşlerle ilgili yapılan çalışmaların sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak bu çalışmada özel gereksinimli kardeşe sahip tipik gelişim gösteren çocuklarla ne tür çalışmaların yürütüldüğüne odaklanılmıştır. Aile içi bağların ve kardeş ilişkilerinin bireyleri ve geniş yelpazede de toplumu etkileme potansiyelini dikkate alındığında yapılan bu çalışmaların incelemek önemli görülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışması, tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik algılarını ve yaklaşımlarını temel alan son on yıldaki araştırmaları belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, bir metnin belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir (Büyüköztürk vd., 2014; Krippendorff, 2019).

Literatür taraması, Google akademik, YÖKTEZ veri tabanlarında, "özel gereksinimli kardeş", "tipik gelişim gösteren kardeş" ve "kardeş ilişkileri" anahtar kelimeleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dahil etme kriterleri çalışma grubunun çocuklardan oluşması, kardeşlerin özel gereksinime sahip olması ve araştırma çalışmasının son on yılda yürütülmesi olarak belirlenmiştir. Belirlenen kriterler doğrultusunda yapılan elemeler sonucunda, araştırmanın çalışma grubunu nihai olarak 12 akademik çalışma oluşturmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan araştırmaların künye bilgileri bir excel dokümanına kaydedilmiştir. Çalışma grubu, çalışmanın yılı, çalışmada tercih edilen yöntem ve çalışmada elde edilen bulgular başlıkları altında her bir araştırma tek tek incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

'çalışma yöntemi', 'çalışma grubu' ve 'çalışma bulguları' olmak üzere üç temel başlık altında bulgular analiz edilmiştir.

3.BULGULAR

Türkiye'de son on yılda, tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik algılarını ve yaklaşımlarını temel alan araştırmaların belirlenmesi amacıyla yürütülen bu çalışmada 12 araştırma incelenmiştir. Bulguları, çalışma yöntemi, çalışma grubu ve çalışma bulguları olmak üzere üç temel başlık altında ele alınmıştır.

3.1. Çalışma Yöntemi

Araştırmanın ilk bulgusu olarak ele alınan çalışma yönteminde, hangi *yöntemle* çalışmaların yürütüldükleri odaklanılmıştır. Çizelge 1'de, çalışma grubunda yer alan araştırmaların metodolojik yaklaşımları gösterilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaların yöntemleri

Kullanılan yöntem		f[1]
Nicel	Ölçek	8
Nitel	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	4
	Gözlem	1
	Diğer	2

Sekiz araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ölçek kullanılmıştır. Diğer dört araştırma ise nitel araştırma yöntemlerinden yararlanarak veriler yarı yapılandırılmış görüşme, gözlem, resim analizi ve yazılı kompozisyon gibi tekniklerle kullanılarak elde edilmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

İkinci temel bulgu olarak çalışma grubunda yer alan çocukların özelliklerinin neler olduğuna odaklanılmıştır. Çizelge 2'de tipik gelişim gösteren kardeşlerin yer aldığı çalışma grubundaki çocukların *yaşları* ve kardeşlerinin *engel türlerinin* neler olduğu bilgileri yer almıştır.

Çizelge 2. Tipik gelişim gösteren kardeşlerin özellikleri

Özellikler		f[1]
Yaşı	0-6	2
	7+	12
Kardeşlerinin Engel Türü	Zihinsel	9
	Otizm	7
	Bedensel	7
	DEHB	2
	Diğer	7

Zihinsel engel, otizm ve bedensel engel en sık vurgulanan kategorilerdir. Ayrıca, "diğer" kategorisi altında yer alan mikrosefali, serebral palsi, ensefalopati, hafif mental yetersizlik, orta mental yetersizlik, dil ve konuşma bozukluğu ve öğrenme güçlüğü gibi engel türleri de bulunmaktadır.

3.3. Çalışma Bulguları

[1] Veri toplama araçlarında çeşitlendirme yapıldığı için toplam sayıdan yüksek.

Yapılan içerik analizi sonucunda 12 çalışmanın bulguları incelenmiş ve *Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olmanın Çocuğa Olumlu-Olumsuz Yansımaları* olmak üzere iki temel alt başlık altında ele alınmıştır.

Son on yılda yapılan araştırmaların incelenmesi sonucunda, tipik gelişim gösteren çocukların özel gelişim gösteren kardeşe sahip olma durumlarının kendi gelişimleri üzerinde olumlu yansımaları olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu yansımalar Çizelge 3'te yer alan sosyal ve duygusal gelişim kategorileri olarak gruplandırılmıştır.

Çizelge 3. Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olmanın Çocuğa Olumlu Yansımaları

Kategoriler	Kodlar	f[2]
Sosyal Gelişim	Nazik Olma	2
	Birliktelik- İlgili Olma	3
	İletişim	5
	Yardımlaşma	3
	Sosyal Beceri	3
	Kardeş Desteği-İlişkisi	6
Duygusal Gelişim	Empati	3
	Merhamet	1
	Şefkat	2
	Sevgi	3
	Saygı	1
	Yakınlık	1
	Farkındalık	1

Sosyal gelişim alanında, kardeş desteği ve ilişkisi altı makalede vurgulanmış olup, bu kardeşlerin birbirlerine sundukları destek ve güçlü ilişkiler sosyal gelişimde önemli bir yer tutmaktadır. İletişim ve yardımlaşma da sosyal gelişimde öne çıkan diğer önemli alanlardır. Duygusal gelişim açısından, empati ve sevgi üç çalışmada öne çıkarken, merhamet, şefkat, saygı ve yakınlık daha az vurgulanmıştır.

Son on yılda yapılan araştırmaların incelenmesi sonucunda, tipik gelişim gösteren çocukların özel gelişim gösteren kardeşe sahip olma durumlarının kendi gelişimleri üzerinde olumsuz yansımaları olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu yansımalar Çizelge 4'te yer alan sosyal ve duygusal gelişim kategorileri olarak gruplandırılmıştır.

Çizelge 4. Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olmanın Çocuğa Olumsuz Yansımaları

Kategoriler	Kodlar	f[3]
Sosyal Gelişim	Uzak Durma-Çekinme	2
	İletişimsizlik-Soyutlanma	4
	Dışlanma	1
	Yalnızlık	3
	Çatışma	4
	Rekabet	2
	Güç Kullanma	6
Duygusal Gelişim	Kaygı	4
	Huzursuzluk	1
	Utanç	4

[2] Olumlu yansımalar farklı çalışmalarda birden fazla tekrar edebildiği için toplam çalışma sayısından yüksektir.
[3] Olumsuz yansımalar farklı çalışmalarda birden fazla tekrar edebildiği için toplam çalışma sayısından yüksektir.

	Suçluluk	2
	Korku	2
	Kızgınlık	3
	Acıma	1
	Kıskançlık	3
	Bıkkınlık	2
	Fiziksel Saldırganlık	6
	Olumsuz Değerlendirilme-Yargılanma	1

Çizelge 4'te belirtilen özel gereksinimli çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadığı olumsuz deneyimler geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Sosyal gelişim kategorisinde en sık görülen deneyimler güç kullanma (6), dışlanma (4) ve çatışma (4) iken, duygusal gelişim kategorisinde en sık kaydedilen deneyimler fiziksel saldırganlık (6), kaygı (4) ve utanç (4) olarak belirlenmiştir. Diğer yandan, sosyal gelişimde rekabet (2) ve iletişimsizlik-soyutlanma (2) gibi deneyimler daha az sıklıkla gözlenirken, duygusal gelişimde acıma (1), olumsuz değerlendirilme-yargılanma (1) ve huzursuzluk (1) gibi deneyimler daha az ortaya çıkmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de son on yılda, tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik algılarını ve yaklaşımlarını temel alan 12 araştırmanın incelenmesi amacıyla yürütülmüştür. Bulgular, çalışma yöntemi, çalışma grubu ve çalışma bulguları olmak üzere üç temel başlık altında ele alınmıştır.

Yapılan analiz sonucunda incelenen araştırmaların çoğunluğunun nicel yaklaşımlar kullanılarak yapılmış olduğu ve veri toplama aracı olarak ölçeklerin tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubundaki çocukların yaş gruplarına bakıldığında, çoğunluğunun 7 yaş ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Bu yaş grubundaki çocuklar, bilişsel ve dil gelişimi açısından daha ileri düzeyde oldukları için ölçeklerle veri toplama sürecine daha uygun katılım sağlayabilmektedirler. Bu bağlamda, ölçek kullanımının tercih edilmesi, çocukların duygusal ve sosyal algılarını daha sistematik ve yapılandırılmış bir şekilde ölçmeye olanak tanıyarak bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır (Christian vd., 2010). Bununla birlikte, erken çocukluk döneminde yapılan araştırmalarda daha çok yarı yapılandırılmış görüşme yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemler, küçük yaş gruplarındaki çocukların bilişsel ve dil gelişim düzeylerinin sınırlı olmasından dolayı, daha esnek ve çocukların kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri bir veri toplama süreci sağlamaktadır (Gallacher & Gallagher 2008)

Çalışma grubunda yer alan çocukların özelliklerine odaklanıldığında, tipik gelişim gösteren çocukların kardeşlerinin engel türleri incelenmiştir. Zihinsel engel, otizm ve bedensel engel en sık vurgulanan kategoriler olup, mikrosefali, serebral palsi, ensefalopati, hafif ve orta mental yetersizlik, dil ve konuşma bozukluğu ve öğrenme güçlüğü gibi engel türleri de "diğer" kategorisi altında yer almaktadır. Bu engel türleri, farklı makalelerde çeşitli derecelerde vurgulanmıştır, ancak genel olarak diğer engel türlerine yönelik yapılan araştırmaların daha sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. (Şimşek, 2007; Martirosyan, 2013) Otizm, zihinsel engel ve bedensel engelli çocuklarla yapılan çalışmaların daha fazla olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Otizm ve zihinsel engel gibi belirli engel türleri, uzun süredir araştırılan ve toplumda daha geniş bir bilinirliğe sahip konular olarak öne çıkmaktadır (Jones vd., 2021). Bu

engel türlerinin daha erken yaşlarda ve daha kolay tanılanması, daha erişilebilir olması, araştırmacıların ve sağlık profesyonellerinin bu gruplar üzerinde daha kapsamlı çalışmalar yapabilmesine olanak tanımaktadır (Zwaigenbaum & Penner, 2021). Bununla birlikte, diğer engel türleri genellikle daha az görünür olabilir ve bu durum, bu engel türlerine yönelik yapılan araştırmaların sınırlı kalmasına neden olabilir. Araştırmacılar ve toplum genelinde daha az ilgi gören bu engel türlerinin, daha fazla araştırılması ve anlaşılması gerekliliği tartışılmalıdır.

Bulgular özel gereksinimli kardeşe sahip olmanın tipik gelişim gösteren çocuklarda olumlu yansımaları bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu yansımalar çocukların özellikle sosyal ve duygusal gelişim alanlarında olduğu görülmüştür. Sosyal gelişim açısından, literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu olarak, kardeşler arası destek ve ilişki özellikle vurgulanmıştır (Martirosyan, 2013). Kardeşler arası olumlu iletişim ve yardımlaşma yoluyla çocukların sosyal gelişimlerinin desteklenmesinin altı çizilmiştir (Doğan, 2015; Hayden vd., 2019). Yapılan analizler sonucunda duygusal gelişim bağlamındaki bulgular, çocukların empati ve sevgi duyma durumlarının ilerlediğine odaklanmıştır. Alan yazınla paralel olarak, merhamet, şefkat, saygı ve yakınlık gibi diğer duygusal faktörlerin daha az vurgulanmış olması, bu konuda daha fazla araştırma gerekliliğini ortaya koymaktadır (Arslan vd., 2020; Hannon, 2012). Genel olarak, bu araştırmalar, özel gereksinimli kardeşlere sahip olmanın tipik gelişim gösteren kardeşlerin sosyal ve duygusal becerilerini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir. Ancak, bu alanda daha fazla araştırma yapılarak, bu etkilerin daha derinlemesine incelenmesi faydalı olacaktır.

Araştırmalar incelendiğinde özel gereksinimli kardeşe sahip olmanın tipik gelişim gösteren çocuklarda olumlu değişimlerin yanında olumsuz yansımalar da yarattığı bulunmuştur. Söz konusu olumsuz yansımaların çocukların sosyal ve duygusal gelişim alanlarında olduğu söylenebilir. Sosyal gelişim kategorisinde en sık görülen deneyimler arasında güç kullanma, dışlanma ve çatışma yer almaktadır (Rixon vd., 2021). Ayrıca, iletişimsizlik-soyutlanma ve rekabet gibi deneyimlerin de sosyal etkileşimdeki güçlükleri artırdığı gözlemlenmiştir (Aykara, 2015; Barr vd., 2008). Bu bulgular, kardeşler arasındaki ilişkilerde potansiyel zorlukları ve gerilimleri vurgulamaktadır. Duygusal gelişim bağlamında ise, en sık yaşanan deneyimler fiziksel saldırganlık, üzüntü, kaygı ve utanç olarak belirlenmiştir (Arslan vd., 2020; Jones vd., 2020; Pak, 2020). Bu duygusal zorluklar, tipik gelişim gösteren kardeşlerin psikolojik refahlarını olumsuz yönde etkileyebilir ve kardeşler arasındaki duygusal bağlantıları zorlayabilir. Özellikle, fiziksel saldırganlık gibi davranışlar, aile içi dinamiklerde ciddi sorunlara yol açabilir ve uzun vadeli ilişkisel sorunlar doğurabilir. Bu bulgular, özel gereksinimli kardeşlere sahip olan tipik gelişim gösteren kardeşlerin yaşadığı olumsuz deneyimlerin çeşitliliğini ve bu deneyimlerin kardeşler arası ilişkilere olan etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu olumsuz deneyimlerin etkilerini anlamak ve kardeşler arası ilişkilerdeki dinamikleri daha iyi yönetmek için ileri araştırmaların yapılması önem arz etmektedir.

Yapılan bu çalışma, tipik gelişim gösteren çocukların kardeşlerinin engel türlerine bağlı olarak farklı duygusal ve sosyal dinamikler geliştirdiklerini ve bu durumun onların yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak açısından önemlidir. Özellikle, belirli engel türlerinin kardeş ilişkileri üzerindeki etkilerini ve aile dinamiklerini anlamak için yapılan araştırmaların önemli olduğunu

göstermektedir. Bu bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin tipik gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadığı çeşitli zorlukları anlamalarına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Ahmetoğlu, E., Ünal, A. M., & Ergin, D. Y., Kaynaştırma Uygulamalarının Başarısını Etkileyen Etmenler Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 2016.

Alacahan, O., Aile birliğini oluşturan faktörler ve işlevleri. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(1), 289-298, 2010.

Alp, A., Toplumsal Değişim Sürecinde Aile. Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4(7), 43-60, 2024. https://doi.org/10.69787/bitigefd.1443004

Arslan, A., Ulaş, A. H., & Coşkun, M. K., Özel Eğitimde Aile Eğitimine Yönelik Bir Derleme Çalışması. EKEV Akademi Dergisi(84), 21-38, 2020.

Aykara, A., Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşadıkları Güçlüklerin Sosyal Rol Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. Toplum ve Sosyal Hizmet, 26(2), 87-104, 2015.

Barr, J., McLeod, S., ve Daniel, G., Siblings of children with speech impairments: Cavalry on the hill. Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 39, 21-32, 2008.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., & Çakmak, E. K., *Bilimsel araştırma yöntemleri,* 2015.

Christian, B. J., Pearce, P. F., Robertson, A. J., & Rotherwell, E., It's a small, small world: Data collection strategies for research with children and adolescents. Journal of Pediatric Nursing, 25, 202-214, 2010.

Çınar İ.Ö., Kartal A., Aslan G.K., Zihinsel Engelli Kardeşi Olan ve Sağlıklı Kardeşi Olan Çocukların Kardeş İlişkileri. Kesit Akademisi Dergisi, 3 (11): 230-244, 2017.

Doğan, M., Yetersizliği Olan Çocuklar, Aile ve Aile Eğitimi: Kavramsal ve Uygulamaya Dönük Gelişmeler. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15, 2015.

Duygun, T., Sezgin, N., Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başaçıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. Türk Psikoloji Dergisi, 18(52), 37- 52, 2003.

Gallacher, L.-A., & Gallagher, M., Methodological immaturity in childhood research?: Thinking through 'participatory methods'. Childhood, 15(4), 499-516., 2008.

Gündüz, M. Ve Akın, A., Türkiye'de devlet okullarındaki özel eğitimle ilgili sorunlar ve çözüm önerileri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 86-95, 2014.

Hannon, M. D., Supporting Siblings of Children with Disabilities in the School Setting: Implications and Considerations for School Counselors. Journal of School Counseling, 10(13), 2012.

Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G. & Bolt, D., The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. Journal of Family Psychology, 24(4), 449□457, 2010.

Hassamancıoğlu, U., Akın, A., Yoldaş, C., Şahin, S., Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde, Aile İçi Roller ve Çocuğu Tanıma Becerilerinin Aile Yılmazlığına Etkisinin İncelenmesi. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 31(3), 1176-1200, 2020. https://doi.org/10.33417/tsh.714363

Hayden, N. K., McCaffrey, M., Fraser- Lim, C., ve Hastings, R. P., Supporting siblings of children with a special educational need or disability: An evaluation of Sibs Talk, a one- to- one intervention delivered by staff in mainstream schools. Support for Learning, 34(4), 404–420, 2019. https://doi.org/10.1111/1467-9604.12275

Jones, E. A., Fiani, T., Stewart, J. L., Neil, N., McHugh, S., & Fienup, D. M., Randomized controlled trial of a sibling support group: Mental health outcomes for siblings of children with autism. *Autism*, *24*(6), 1468-1481, 2020. https://doi.org/10.1177/1362361320908979

Jones, S. C., Akram, M., Gordon, C. S., Murphy, N., & Sharkie, F., Autism in Australia: Community knowledge and autistic people's experiences. *J*ournal of Autism and Developmental Disorders, *51*(10), 3677-3689, 2021.

Kardeş, S., & Taşkın, N., Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Çocuklara Yönelik Algıları. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40(1), 51-73, 2020. https://doi.org/10.17152/gefad.658084

Karakuş, Ö. ve Kırlıoğlu, M., Engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği yaşam deneyimleri: Anneler üzerinden nitel araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (41), 96-112, 2019.

Kaya, S., Özel, A., & Yiğit, R., Özel Gereksinimleri Bulunan Bir Çocuğun Durumunun Kardeşlerine Olan Etkisi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(2), 81-90, 2020.

Kır, İ., Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(36), 381-404, 2011.

Kocaman O, Kara T, Aydoğan Avşar P, Kuru T. Birth Order and Number of Siblings in Attention Deficit Hyperactivity Disorder: A Case Control Study. Acta Med. Alanya, 8(1):26-31, 2024.

Kot, M., Sönmez, S., & Eratay, E., Özel Gereksinimli Bireylere Sahip Ailelerin Yaşadıkları Zorluklar. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi(37), 85-96, 2018.

Krippendorff, K., *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.), 2019.

Laskar, A. R., Gupta, V., Kumar, D. & Singh, M. M., Psychosocial effect and economic burden on parents of children with locomotor disability. The Indian Journal of Pediatrics, 77(5), 529-533, 2010.

Martirosyan, A., *Sibling Relationships in Families with a Child with Special Needs* (Yüksek lisans tezi). University of Oslo, 2013.

Meral, B. F. ve Cavkaytar, A., Otizmli çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algıları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23 (3), 1363-1380, 2014.

Özbay, Y. ve Aydoğan, D., Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. Sosyal Politika Çalışmaları. *13(31),* 129- 146, 2013.

Özbesler, C., Farklı Gelişimsel Özellikleri Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Sorunları. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi(1), 25-36, 2008.

Pak, M., Engelli Kardeşi Olan Çocukların Anneleri ile İlişkileri Üzerine Bir Alan Çalışması. Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health, 27(1), 33–39, 2020. https://doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2020.24633

Pesen, A., & Demirhan, M., Öğretmenlerin Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 141-158, 2021. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.652806

Rixon, L., Hastings, R. P., Kovshoff, H., & Bailey, T., Sibling adjustment and sibling relationships associated with clusters of needs in children with autism: A novel methodological approach. Journal of Autism and Developmental Disorders, 51(11), 4067-4076, 2021.

Sharief, F., Children with special need: care and family support. Journal of Humanities and Social Science, 19(10), 36-41, 2014.

Spielberger C. D., Theory and Research in Anxiety. C.D. Anxiety and Behavior Modification and New York: Academic Pres, p:3-32, 19, 2005.

Strohm, K., *Siblings of children with special needs*, 2006.

Şimşek, Z., *Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi.* Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 2007.

Ünal, N. ve Baran, G., Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kastamonu Education Journal, 2012.

Vadasy, P. F., Fewell, R. R., Meyer, D. J., & Schell, G., Siblings of handicapped children: A developmental perspective on family interactions. Family Relations, 155-167., 1984.

Waite-Jones JM, Madill A. Amplified ambivalence: having a sibling with juvenile idiopathic arthritis. Psychol Health. 23(4):477-92, 2008. doi: 10.1080/14768320701299906. PMID: 25160580.

Yalçın, A., Sosyal Bilgiler Dersi ve Aile Eğitim Programının Aile Konusu Açısından İncelenmesi. Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 9(1), 15-33, 2024. https://doi.org/10.53506/egitim.1430226

Yaman, A., *Kaynaştırma modeli ile eğitilen öğrenciler için bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulamasına yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi* (Master's thesis, Necmettin Erbakan University (Turkey)), 2017.

Zoylan, E., *Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi.* Yüksek lisans tezi (basılmamış). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 107s., Bolu, 2005.

Zwaigenbaum, L., & Penner, M., "Autism spectrum disorder: Advances in diagnosis and evaluation." BMJ, 361, k1674, 2021.

TÜRKÇEDEKİ +LIK EKİNİN İŞLEVLERİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Doç. Dr. Serpil ERSÖZ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, - 0000-0002-9700-3747

ÖZET

Türkçenin en yaygın yapım eklerinden biri *+lIk*'tır. Eski metinlerden günümüz lehçelerine kadar Türkçenin her döneminde oldukça işlek ve üretken bir ek durumunda olmuştur.

Eski Türkçeden bugüne kadar vasıf ifade eden soyut isimler; iş, meslek ve uğraş isimleri; bir inanış veya o inanışa bağlılığı bildiren isimler; eşya, araç ve gerek isimleri; renk isimleri; yiyecek isimleri; zaman ifade eden isimler; bir şeyin bol bulunduğu yeri ifade eden isimler; bir maddenin ne için uygun olduğunu ifade eden sıfatlar; akrabalık isimleri; ölçü ve çokluk isimleri; hastalık isimleri; kuş isimleri; elbise isimleri … gibi pek çok yeni sözcük türemek için kullanılmıştır.

+lIk eki, bu işlevler dışında ağızlar alanında daha geniş bir kullanıma sahiptir. Yaygın olarak bilinen bu kullanımlardan biri *üvey akrabalık* bildiren sözcükler türetmesidir: *analık* "üvey anne", *babalık* "üvey baba", *kardeşlik* "üvey kardeş"… vb. Bundan başka ağızlarda yön gösterme ekiyle çekimlenmiş zamirlerden sonra, zamirin gösterdiği yeri bildiren isimler de yapmaktadır: *buralık* "burası, *nerelik* "neresi" gibi. Literatürde ağızlardaki kullanımı ile ilgili *beyazlık* "beyazca", *höylelik* "böylece", *güzellik* "güzelce" gibi örneklerde görüldüğü gibi nitelik bildiren sıfatlar üzerine gelerek onları zarflaştırdığı bilgisi de yer almaktadır.

Bu bildiride, *+lIk* ekinin literatürde tespit edilmemiş ancak ağızlarda var olan bir işlevine daha dikkat çekilecektir. Bu işlev, aile ve topluluk isimleri yapması ile ilgilidir. Konuyla ilgili tespit edilen örnekler şimdilik çok azdır: *ağalık* "Ağagiller, Ağalar", *bayramlık* "Bayramgiller, Bayramlar", *bibimlik* "halamgiller, halamlar". Örneklerin kısıtlı olması dolayısıyla bu kullanım, küçük bir toplulukla sınırlandırılmıştır. Başka topluluklarda da bu işlevin olup olmadığı bilgisi, ancak Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarının ve lehçelerinin bu bağlamda titizlikle araştırılması yoluyla tespit edilebilecektir.

Anahtar Kelimeler : *+lIk* eki, Türk dili, Türkçenin ağızları, isimden isim yapım eki.

1. Giriş

Türkçede kelime türetme yollarından biri yapım eklerinin kullanılmasıdır. Bu ekler, isimlerden isim ve fiil ile fiillerden isim ve fiil yapılmasına olanak sağlar. İsimlerden isim türeten yapım eklerinin en yaygın olanlarından biri de *+lIk*'tır. Eski metinlerden günümüz lehçelerine kadar Türkçenin her döneminde oldukça işlek ve üretken bir ek durumunda olmuştur. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden modern dönemdeki ağızlarına ve lehçelerine kadar her döneminde rastlanan ve kullanım alanı giderek genişleyen eklerden biridir.

Ekin Orhun Türkçesindeki kullanımı için Gabain çok genel olarak "soyut ve müşahhas isimler ve sıfat yapar" diyerek *agılık* "ambar, hazine", *adgırlık* "hara", *yimişlik* "meyve bahçesi", *kınlık* "hapishane" ve *suwluk* "su kabı" örneklerini verir (Gabain, 1988, s.44). Tekin bunlara *beglik* "bey olmaya layık, bey olacak olan", *eşilik* "hanım olmaya layık, hanım olacak olan", *özlük* "şahsi, kişiye ait", *bugralık* "buğra olacak, buğra olabilecek" örneklerini ekler (Tekin, 2003, s.

84). Eski Uygur Türkçesindeki kullanım için de Eraslan, Gabain'le aynı açıklamayı yapar: "Soyut ve somut isimlerle sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir" (Eraslan, 2012, s.100). Az önce sıralanan örneklere ek olarak *borluk* "üzüm bağı", *kınlık* "hapishane", *teŋrilik* "tapınak", *arıgsızlık* "pislik" sözcüklerini sunar (Eraslan, 2012, s.100).

Marcel Erdal ise yukarıdakilerden farklı olarak, +*lIk* ekinin hem fonetik yapısını hem de anlamsal işlevlerini çok geniş bir şekilde ele alır. Bildiri konusuyla doğrudan ilgili olmadığı için fonetik yapısı hakkında burada herhangi bir bilgiye yer verilmeyecektir. Yalnızca anlamsal işlevlerinden bahsedilecektir. Erdal, çok genel olarak +*lIk* ekinin *görev, amaç* veya *için* etrafında dönen anlamlar oluşturduğunu ifade eder (Erdal, 1991, s.121). Ona göre +*lIk* ekinin oluşturduğu *anlamsal sınıflar* özetle şöyledir (Erdal, 1991, s.121-131):

1. Zaman ifade eden sözcüklere gelerek sıfat ve zarflar oluşturur: *5 künlük* "beş günlük", *bıŋ yıllık* "bin yıllık", *tümen kalplık* "tümen kalpa kadar", *bir kiranlıkça yme* "bir an için" …vs.

2. Bu grup, belirli amaçları yerine getiren şeylerle ilgilidir. Bu grupta belirli amaçları yerine getiren şeyler; insanlar, hayvanlar veya nesneler olabilir. Yahut da ek, soyut anlamlı sözcükler türetir.

Bir kişiye atanan görev veya durumu belirtir: *beglik urı ogluŋ kul boltı; eşilik kız ogluŋ küŋ boltı* "Efendi olması gereken oğullarınız köle oldu; hanım olması gereken kızlarınız cariye-köle oldu"; *k(e)ntü özüŋ beglik er taplagıl* 'Kendine bey olsun diye bir erkek seç"; *anvamıg yutuzluk al(ı)nıŋ* "Kendine Anvam'ı eş olarak al"; *edgü ögli teginke kulluk barır biz* "İyi fikirli prense (ona) köle olarak hizmet etmek için gidiyoruz"; *bi[r] bagçıl(ı)k karabaş berg[ey sen] tep.* "Bahçıvanlık yapacak bir köle vereceksin"; *yarım yastuk alıp ogulluk bertim* "Evlatlık verdim" …vs.

Belirli amaçlara hizmet eden, belirli işlevleri yerine getiren "şeyler" ve "nesneler" yapar: *iki tonluk bez* "iki elbise için pamuklu kumaş'; *yamaglık böz* "yama olmak üzere hazırlanmış kumaş parçası"; *bir, üç, tört, beş ve altı tonluk kars* "bir, iki, üç, dört, beş ve altı elbise için kumaş"; *kesmelik et* "kesme aş hazırlamak için kullanılan et"; *aşlık tarıg* "yemek yapmak için kullanılan buğday"; *..ak bisi kulunlamış; (a)ltun tuyuglug (a)dg(ı)rl(ı)k y(a)rag(a)y. ... ürüŋ ing(e)ni botolamış; (a)ltun budl(a)l(ı)g bugral(ı)k y(a)rag(a)y. ... üçünç, kunçuyı urıl(a)nmış b(e)glik y(a)rag(a)y.* 'Beyaz kısrağı bir sıpa doğurmuş; altın toynaklı aygır olmak için gelişecek. . . . Beyaz dişi devesi bir tay doğurmuş; altın burun halkalı deve olmak için gelişecek. ... Üçüncü olarak, hanımı bir erkek çocuk doğurmuş, bir bey olmak için gelişecek." Bunlar dışında belirli bir aktiviteye hizmet edecek şeyleri belirtmek üzere de bu ek kullanılır: *azkı(y)a tapıglık tavar ıdtımız*; *yoŋlaglık kümüş / kunpo / tavar.*

Bunlar dışında soyut adlar da yapar: *er kişi er işiŋe ked bolayın teser adgırnıŋ siŋirin alıp uşak tograp . . . böri öti birle katıp uvut içine sürtser erliki ked bolur* "Bir erkek çok kuvvetli olmak istiyorsa, aygırın tendonunu küçük parçalara ayırıp, kurt safrasıyla karıştırıp iç avret yerlerini yağlamalıdır, erkekliği verimli olur"; *saklık* "uyanıklık"; *tarlık* "darlık"; *tözünlük; uçuzluk; ulugluk; kurugluk; yigitlik; saranlık; yarukluk; alplık; arıglık* … vs.

3. Bu gruptaki +*lIk* eki yer adları yapar. Ekili alanları, kalınan mevsimi ya da nesnelerin/şeylerin bulunduğu, yapıldığı, kullanıldığı yerlerin adlarını oluşturur: *borluk, çeçeklik, yemişlik, budaylık* "buğday tarlası"; *yaylık* "yaz mevsiminde kalınan yer"; *agılık, yıgımlık, barımlık* "hazine"; *ölütlük* "mezbaha"; *kınlık* "cezaevi", *körünçlük* "tribün"; *otaçılık* "şifa yeri"; *kanlık* "krallık"; *tütsüklük* "tütsü yakma yeri" …vs.

4. Bu gruptaki isimler; bir kişiye, hayvana veya nesneye tahsis olma bildirirler: *özlük at* "kralın özel (öz) kullanımına ayrılan at", *içgerülük edgü yemiş* "(kraliyet) sarayına ayrılmış iyi meyve"; *tenrilik* "Allah için, Allah aşkına", *tamuluk yüzlüg yekler raks(a)slar* "cehennemlik şeytanlar" …vs.

5. Bu gruptaki +*lIk* ekli isimler, bir *değer* bildirirler: *satıgı yüz altunluk ol k{raja* 'o keşişin elbisesi 100 altın değerinde'.

Karahanlı Türkçesinde ekin işlevi için Hacıeminoğlu, "Bir durum bildirdiği gibi mekân ifadesinde de kullanılmaktadır. Bazı kelimelerde sıfat eki fonksiyonundadır" açıklamasını yapar (Hacıeminoğlu, 1996, s.14). Bu dönemde yine aynı şekilde "somut ve soyut isimler ve sıfatlar türetir" (Argunşah-Yüksekkaya, 2016, s. 188).

Kıpçak Türkçesinin karakteristik eserlerinden Codex Cumanicus ve Ermeni harfli Kıpçakça eserlerde +*lIk* ekinin 6 farklı işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre ek, 1. soyut isimler

(örn. *huzurluḫ* "mutluluk", *inamlıḫ* "inanç", *ḫayınlıḫ* "hainlik" vs), 2. meslek ve uğraş isimleri (örn. *ḫaravaşlıḫ* "hizmetçilik", *etikçilik* "çizmecilik" *caduluḫ* "büyücülük" vs.), 3. bir inanış veya o inanışa bağlılığı bildiren isimler (örn. *kestanlik* "Hrıistiyanlık", *cuhutluh* "Yahudilik", *ermenilik* "Ermenilik" vs.) , 4. eşya, araç ve gereç isimleri (örn. *açḫıçlıḫ* "anahtarlık", *kölmeklik* "gömlek yapımında kullanılan malzeme" vs.) 5. renk isimleri (*köklüḫ* "mavilik", *ḫaralıḫ* "karalık", *ḫızıllıḫ* "kızıllık" vs.) ve 6. Yiyecek isimleri (örn. *aşlıḫ* "ekmeklik, tahıl bitkileri") yapmaktadır (Şenyüz, 2017, s. 126-137).

Çağatay Türkçesinde ekin sık sık *+lIg/+lUg* ekiyle karıştığını belirten Eckmann, bu dönemdeki işlevlerini şöyle belirler (Eckmann, 1988, s.35-36): 1. Vasıf ifade eden soyut isimler yapar: *âsûdelik* "sessizlik", *başkoyılık* "talihsizlik", *egrilik* "eğrilik", *hemdestlık* "arkadaşlık, ortaklık", *karılıg* "yaşlılık", *tiriglik* "dirilik", *yaḫşılıg* "iyilik" vs. 2. İş ve meslek isimleri yapar: *bıçakçılık* "bıçakçılık", *etmekçilik* "ekmekçilik", *kassâblık* "kasaplık", *temürçilik* "demircilik" vs. 3. Bir şeyin bol bulunduğu yer ifade eden isimler yapar: *kögerçinlik* "güvercinlik", *kamışlık* "kamışlık vs. 4. Bir şeyin uygunluğunu ifade eden isimler yapar: *aşlıg* "hubûbat, zahîre", *yaglıg* "mendil". 5. Zaman uzunluğu ifade eden isimler yapar: *bir demlık* "bir süre için", *neçe künçilik su* "birkaç günlük su", *iki üç ayçılık yol* "iki üç aylık yol", bu kün taŋlalık 'ömr "bugün yarınlık ömür, kısa ömür" …vs. Eckmann ayrıca ekin, fiilden isim yapan *-gU* ve *-mAk* eklerinden sonra da sıklıkla kullanıldığını belirtir.

Ekin Eski Anadolu Türkçesindeki işlevleri, Gürer Gülsevin tarafından belirlenmiştir (2017, s.127): 1. İsimler ve sıfatlardan soyut isimler yapar. 2. İsimlerden zaman bildiren sıfatlar yapar. 3. Belirli bir devreyi gösteren isimler yapar. 4. Meslek ve meslek hâline getirilmiş uğraşları gösteren isimler yapar. 5. Bir maddenin ne için uygun olduğunu gösteren sıfatlar yapar. 6. Alet ismi türetir. 7. Bitki adları yapar.

1680 yılında yazılmış Meninski Sözlüğünü esas alarak Osmanlı Türkçesindeki *+lIk* ekinin kullanımını inceleyen Golas, yaptığı inceleme sonucunda ekin 55 işlevinin bulunduğu ve bunların da bugün Türkiye Türkçesindeki kullanımlar ile aynı olduğu sonucuna varmış, farklılaşan bir işlev tespit etmemiştir. Onun belirlediği işlevler şunlardır: 1. Niteleyici mücerret isimler, 2. Tipik özellikleri olan topluluk ve eşya isimleri, 3. Genel mücerret isimler, 4. Hareket ve tesir isimleri, 5. Durum, yer, şart ve fizikî tecrübeleri tanımlayan isimler, 6. Rütbe, görev, unvan ve sosyal durumları bildiren isimler, 7. Meslek isimleri, 8. Din ve felsefe terimleri, 9. Topluluk isimleri, 10. Akrabalık isimleri, 11. Sosyal terimler, 12. Adet ve adetlerle ilgili eşya isimleri, 13.Eğlence ve oyun isimleri, 14. Kastedilen anlamları ile eşyaların adlarını gösteren isimler, 15. Para isimleri, 16. Ölçü ve çokluk isimleri, 17. Zaman ve mesafe isimleri, 18. Mimarlıkla ilgili problemler, 19.Ev birimlerini gösteren isimler, 20. Çeşitli eşyaları muhafaza etmek için kullanılan yer adları, 21. Çeşitli mekan isimleri, 22. Tarım alanlarının isimleri, 23. Tabiattaki nesnelerin adlarından gelen yer isimleri, 24. Günlük kullanılan araş ve gereç isimleri, 25. Elbise isimleri, 26. Kap-kacak ve yemek isimleri, 27. Askerlik terimleri, 28. Bitki isimleri, 29. Kuş isimleri, 30. Vücutla ilgili isimler, 31. Hastalık isimleri, 32. Kusur isimleri, 33. Renk isimleri, 34. Zarflar, 35. -lIk ekli bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan fiiller (Golas 2000).

Jean Deny, gramerinde *+lIk* ekinin somut ve soyut anlamlı sözcükler oluşturduğunu söyler. Ekin oluşturduğu soyut manalı sözcükleri, bir sıfattan, kişi adından veya cansız bir şey adından türemelerine göre ayrı ayrı ele alır. Bu bağlamda sıfattan türeyen soyut sözcükler için *kolaylık, güçlük, güzellik, çirkinlik, eyilik, kötülük, fenalık, dalgınlık, ağırlık, fakirlik, oğruluk sağlık* ve *varlık;* şahıs adından türeyen soyut sözcükler için *babalık, evlatlık, askerlik, kadılık, çobanlık, çocukluk, avcılık* ve *tayyarecilik* ve cansız bir şey adından türeyen soyut sözcükler için de *yemeklik, yemlik, esvablık, satılık, kiralık, karşılık* ve *cennetlik* örneklerini verir. Ardından bu şekilde oluşan sözcüklerin sıfat olarak kullanılabildiğine dair örnekler sunar: *yazlık tiyatro, yazlık elbise, kışlık elbise, gömleklik bez* … vs. (Deny, 1941, s. 317). Ayrıca Deny, *+lIk* ekinin

yaptığı somut kelimeler için *gecelik, yemlik, gözlük, kolluk, ağızlık, yağmurluk, yağlık, fişeklik, tozluk, tuzluk* örneklerini sıralar.

Deny, yukarıdakilerden başka *+lIk'*ın, "ismin bildirdiği şeyin miktarca çok olduğu yeri" belirten sözcükler yaptığını da ifade eder (Deny, 1941, s.317): *Ağaçlık, ormanlık, bataklık, çamurluk, meyvelik, elmalık, ayvalık, zeytinlik.* Ekin özel kullanışları alt başlığında 1. isim kümelerine eklendiği (örn. *ağaçlık*) ve böylece bazen ölçü ifadeleri yaptığını (örn. *on günlük seyahat, beş gömleklik bez, yedi kuruşluk kitap, bir aylık çocuk)*, 2. bazen mastarlara katıldığını (*-mAklIk*), 3. geniş zamanın olumsuzluk çekimi üzerine eklenerek özel tabirler oluşturduğunu (*-mAzlIk*) ve 4. bazı zamirlere veya zarflara eklendiğini (*benlik, çokluk, hiçlik, gündelik, ondalık, kandalık, şimdilik, kendilik, nitelik, bu seferlik, bu gecelik)* de yazar.

Banguoğlu, ekin adeta çekim ekini andıran bir kullanılışa sahip olduğunu ve eklendiği sözcüğe *için* manasını kattığını belirtir. Bu sebeple de ekin bir *içinlik hâli* meydana getirdiğini yazar. *+lIk* ekinin oluşturduğu anlamları şöyle belirler (Banguoğlu, 1974 s.193-196): 1. "Çekim eki anlatımına uygun olarak adlara gelip içinlik sıfatları oluşturur": *yazlık şapka, bayramlık elbise, dolmalık biber, yemeklik turşu* … vs. 2. Ekin getirildiği sözcükler genellikle "isimleşirler ve nesneye mahsus nesneyi gösterirler, bazı aygıt adları olurlar": *başlık, gözlük, kulaklık, gelinlik, sabunluk* …vs. 3. "İçinlik anlamından ötürü belirtilmiş mekan adları olurlar": *samanlık, odunluk, kömürlük, kitaplık, çiftlik* … vs. 4. "Nesnenin tabiattaki topluluğunu, bollukla bulunduğu yeri" gösterirler: *ağaçlık, çamlık, çayırlık, kayalık, Ayvalık, Arnavutluk* … vs. 5. "Sıfatlara gelerek geniş ölçüde yalın adlar yapar": *bolluk, büyüklük, güzellik, ucuzluk, memnunluk, sorumluluk* …vs. 6. "Birçok adları da ana vasıflarıyla sıfat gibi alarak onlara -lik eki getirir ve ve yalın adlar, *hal adları*" yapar: *insanlık, kadınlık, analık, çocukluk, kardeşlik, arkadaşlık, erkeklik, domuzluk …vs.* 7. "Meslek adamları adlarına gelip meslek adları" yapar: *rençperlik, çobanlık, ebelik, doktorluk, askerlik, esnaflık* … vs. 8. "Adlardan rütbe ve makam adları" da yapar: *muhtarlık, imamlık, ağalık, bakanlık, başkanlık…* 9. Topluluk adları türetir: *Türk gençliği, Ortaçağ Hristiyanlığı, Türklük, Yunanlılık …* 10. Arapça *-iyet, -at* ve *-i nispet sıfatları* Türkçe bu ekle karşılanır: *meşruiyet=meşruluk, islâmiyet=müslümanlık, şahsiyet=kişilik, sefaret=elçilik, garabet=gariplik, husumet=düşmanlık, liyakat=yararlık, yevmî=günlük, senevî=yıllık, fuzulî=fazlalık* …

Banguoğlu gibi Ergin de gramerinde eke geniş bir yer verir. Ekin başlıca işlevlerinin yer, alet, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfatlar yapmak olduğunu belirtir. Yer isimleri olarak *taşlık, ağaçlık, ormanlık, ekinlik, çimenlik, zeytinlik, otluk, odunluk, koruluk, güllük, kömürlük* ve *çöplük* örneklerini; ekle yapılan alet/eşya isimleri olarak *başlık, kulaklık, güneşlik, gecelik, korkuluk, burunluk, gözlük* örneklerini; ekle oluşturulan topluluk isimleri için *gençlik* "gençlerin bütünü", *Türklük* "Türklerin bütünü" ve *insanlık* örneklerini; sıfatlardan isim ya da isimlerden sıfat yaptığına dair *günlük, aylık, yıllık, yemeklik, dolmalık, kiralık, odalık* ve *yolluk* örneklerini verir (Ergin, 2009, s. 155).

Ergin, *+lIk* ekinin asıl fonksiyonunun soyut isimler oluşturmak olduğunu belirtir (Ergin, 2009, s. 155).. Bu bağlamda verdiği örneklerden bazıları şunlardır: *güzellik, küçüklük, iyilik, pislik, ikilik, derinlik, gençlik, körlük, bağlılık* …vs. "Bu misallerin çokluğu, eskiden beri bu ekle en çok böyle kelimeler yapması, bugün de en çok bu yolda işlek bulunması, -lık, -lik, -luk, -lük ekinin asıl fonksiyonunun bu olduğunu, başlangıçta bu mânâsı ile kullanış sahasına çıktığını göstermektedir" diyerek diğer fonksiyonlarının bu şekildeki soyut isimlerin sonradan somutlaşması yoluyla ortaya çıktığını belirtir (Ergin, 2009, s. 156). Bunu ispatlamak için de iki anlama sahip *gençlik, türklük, analık, gecelik, güneşlik* gibi sözcüklerini sunar. Ekin işlevleri arasında sıraladığı topluluk, alet ve isimlerden sıfat yapma özelliklerinin ise sonradan geliştiğini ifade eder.

Ekin asıl işlevinin ”tahsis, bir şey için” anlamında sözcükler türetmek olduğunu yazan Korkmaz (2009, s. 55) da Türkiye Türkçesindeki işlevlerini tek tek listeler. Banguoğlu tarafından belirlenen işlevler, Korkmaz'da da aynı şekilde yer alır. Ancak Korkmaz, Banguoğlu'nun belirlediklerine ek olarak başka özellikler de belirler. Onun farklı olarak tespit ettiği kullanımlar şunlardır: 1. Ek, "sayı ad ve sıfatlarından "bir arada olmayı, gruplanmayı gösteren" adlar türetir": *birlik, binlik, beş yüzlük, on binlik* … vs. 2. "Hacim, ağırlık, alan, uzunluk gösteren adlardan yine "ağırlık, ölçü, alan, uzunluk" bildiren adlar türetir": *500 adımlık, 20 dönümlük, on gramlık, 100 metrelik, kilometre karelik, tonluk* … vs.

Türkçenin tarihî dönemlerinden bu yana ekin var olan tüm özellikleri, bugün Türkçenin ağızlarında da devam etmektedir. Hatta bazı işlevleri, ağızlarda daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bunlardan bir tanesi, *üvey akrabalık adları oluşturmasıdır.* Türkçenin gramer kitaplarında yalnızca *soyut sözcükler oluşturma* işlevi adı altında rastlanan bu örnekler, ağız çalışmaları alanında ayrı bir başlıkta, *üvey akrabalık adları oluşturma* işleviyle anılmaktadır. Standart varyantta yalnızca *evlatlık* örneğinde kullanımı yaygın olan *üvey akrabalık adları oluşturma* işlevine dair örnekler, ağızlarda daha çok ve çeşitlidir (Acun, 1999, s.16; Güzel 2015, s.184). Bu tür sözcükler, ekin getirildiği akrabalık isminin yerini tutan kişiyi bildiren adlar oluşturur. Örneğin *analık* "ana yerini tutan kişi" yani "üvey anne"dir. *Kardeşlik* "kardeş yerini tutan kişi" yani "üvey kardeş"tir. Bunun gibi *bacılık* ve *atalık* örnekleri de zikredilebilir.

Yukarıda belirtildiği gibi, her ne kadar *üvey akrabalık oluşturma* adı altında anılmasa da, bu tür örnekler aslında Türkçenin tarihî metinlerinde de bulunmaktadır. Örneğin Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesinde (Bilgin, 1996, s.217) *bu oglan ölse, analıgı içün sülüs ala, ancak kız karındaşlığı içün almaya* derken söylediği *analık* ve *karındaşlık* sözleri, üvey akrabalıkları ifade etmektedir. Benzer örnekler diğer metinlerde de bulunmaktadır: Süheyl ü Nevbahar'da *ogulluk* "evlatlık" (Dilçin, 1991, s.243); Sabit Divanı'nda *analık* "üvey ana" (Tarama Sözlüğü I, 1995, s.123).

Bu kullanım, standart varyantta körelmeye başlamış gibidir. Bu körelme, *analık* ve *annelik* sözcüklerinin anlamsal içeriği ile anlaşılabilir. TDK Türkçe Sözlük'te *analık* için yapılan tanım şöyledir: "1. Annelik, 2. Anne olma duygusu, 3. Anne yerini tutan ve anne kadar yakınlık gösteren kadın, 4. Anaya yakışır davranış." Yine aynı sözlükte *annelik* madde başının tanımı ise şöyledir: "1. Anne olma durumu veya niteliği; analık, validelik, 2. Anneye yakışan davranış". Bu iki tanım arasındaki farklılık, *annelik* sözcüğünün bir *üvey akrabalık adı* ifade etmemesidir. Burada, Türk dilinde *ana* sözcüğünün *anne* sözcüğünden daha eski olduğu bilgisi ile kelimelerin anlamsal içerikleri arasında bir bağlantı kurulabilir. *Analık* sözcüğünün tarihî metinlerde "anne yerini tutan kadın" anlamında tespit edilmiş olması; dil tarihinde daha yeni olan *annelik* sözcüğünde ise bu anlamın yer almaması, ekteki bu işlevin standart varyantta giderek köreldiğini göstermektedir.

Dil tarihi boyunca eklerin işlevlerinde yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, bir daralma olabileceği gibi bunun tam aksine bir genişleme de olabilir. Nitekim Ergin bunun olabileceğini *+lIk* eki özelinde şu cümlelerle net bir şekilde ifade etmiştir (2009, 156):

> "Eklerin birleştikleri kelimelere göre bu şekilde değişik vazifeler görmesine bakarak bu ekin daha başka misallerde daha başka fonksiyonları bulunması ihtimalini de hatırdan çıkarmamalıyız. Bir ekin başlıca fonksiyonları yanında, birleştiği bazı kök ve gövdelerle ilgili hususî mânâ ve vazifeleri de olabilir. Hatta aynı fonksiyonla göründüğü misallerde bile kök ve gövdelere bağlı olarak bir takım mânâ farkları ile karşımıza çıkabilir. Çünkü bir gövdenin dayandığı kök veya gövde de hususî bir durum yaratabilir. Onun için bir ekin fonksiyonlarını kesin olarak kestirip atmamak ve bunların başlıcalarını kaydettikten sonra başkalarının da bulunabileceği düşüncesi ile kapıyı açık bırakmak lâzımdır."

Tam da Ergin'in bahsettiği gibi *+lIk* ekinin işlevlerinin bugün ağızlarda genişlemiş olduğu tespit edilir. Standart varyantta olmayan işlevler, kimi yörelerde oldukça yaygındır. Bunlardan biri *öğün bildiren adlar* türetmesidir. Örneğin *akşamlık* "akşam yemeği", *évlelug* "öğle

yemeği", *gecelik* "Ramazanda gece yenen yemek, sahur", *sabahlık* "sabah kahvaltısı", *sahurluk* "sahur yemeği", *öylelik* "öğle yemeği", *uyḫuluḫ* "yatmadan önce yenilen hafif yemek" … vs. (Güzel, 2015, s.186; Çelebi, 2019, s.313, 316; Ersöz, 2020, s.252). Ekin standart varyantta bulunmayan diğer kullanımları da başka eklerle bir araya gelince ortaya çıkmaktadır: 1. Yön gösterme ekiyle çekimlenmiş zamirlerden sonra, zamirin gösterdiği yeri bildiren isimler yapar: *buralık* "burası", *nerelik* "neresi", *oralıḫ* "orası", *şuralık* "şurası" (Güzel, 2015, s.190). 2. Nitelik bildiren sıfatlar üzerine gelerek onları zarflaştırır: *beyazlık* "beyazca", *bolluk* "bolca", *galınlık* "kalınca", *gocamannık* "büyük, iri", *kolaylık* "kolayca", *böyüklük* "genişçe", *höylelik* "böylece, şöyle", *güzellik* "güzelce", *ufaklık* "ufakça", uzunnuk "uzunca", *yetesiyelik* "yetecek kadar", *falanlıḫ* "falanca" .. vs. Güzel (2015, s.191) bu özelliğin Mersin ağzında çok yaygın olduğu bilgisini verir.

Yukarıda anılanlardan başka, *+lIk* eki ile ilgili Türkçenin hem tarihî metinlerdeki (Emektar, 2022; Kurt 2006; Salan, 2012) hem de günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımları üzerine monografik (Soyal, 2008; Bayraktar, 2015; Demir, 2022) ya da diğer dillerle (Aygün, 2000) ve lehçelerle (Karakaş, 2020) karşılaştırmalı pek çok çalışma yapılmıştır. Bazı çalışmalarda ekin yalın haldeki işlevleri detaylı olarak incelenmiş (Akçataş, 2009), bazı çalışmalarda da diğer eklerle birlikte kurduğu yapılar ve anlamları (Gökkaplan, 2020) irdelenmiştir. Ayrıca Türkçenin ağızlarında da *+lIk* eki sorgulanmıştır (Sarıçiçek, 1990; Acun, 1999; Çelebi, 2019). Bunlardan başka Türkiye Türkçesi dışındaki diğer lehçelerde de *+lIk* ekinin kullanımını araştıran çalışmalar yapılmıştır (Beşen Delice, 2007; Güneri, 2016; Kırımlı, 2022). Ancak bu çalışmalarda, ekin, bildiriye konu olan işlevine rastlanmamıştır.

+lIk Ekinin Aile ve Topluluk Adı Yapma İşlevi

Bu bildiride, ekin daha önceki yayınlarda bahsedilmeyen veya metinlerde rastlanmayan ayrı bir işlevine dikkat çekilecektir. Bu işlev, akrabalık, unvan veya kişi adlarına getirilerek o kişinin ya da akrabanın içinde bulunduğu topluluğu ifade etmekle ilgilidir.

Yukarıda anılan çalışmalarda *+lIk* ekinin topluluk adı yapma işlevine sahip olduğundan bahsedildiği aktarılmıştı. Ancak her ne kadar topluluk adı yapma için kullanıldığı ifade edilmiş olsa da bildiriye konu olan *aile ve topluluk adı yapma işlevine* literatürde rastlanmamıştır.

Bu ek; akrabalık adları, kişi adları veya unvan adlarına getirilebilir:

+luḫ eki, bir akrabalık adına eklenebilir. Aşağıdaki örnekte *bibi* "hala" sözcüğüne getirilmiştir ve *bibimluḫ* şeklinde yeni bir sözcük türetilmiştir. Bu sözcük aşağıdaki cümlede *halamlar, halamgiller* anlamında kullanılmıştır:

bibimluḫ biliyėrdiler (Ersöz, 2020, s.562). "Halamgiller biliyorlardı".

Ek, özel kişi adlarına da getirilebilmektedir. Aşağıdaki örnekte adı *Bayram* olan bir kişi ismine eklenmiş ve *Bayramluḫ* şeklinde yeni bir sözcük oluşturulmuştur. Oluşan bu yeni sözcük; *Bayramgiller, Bayramlar* anlamında kullanılmıştır:

bu bayramluḫ bayram deduĝun, oĝlan yiĝirmi ĝünnuĝudı ben ḳaçanda (Ersöz, 2020, s.252). "Bu Bayramgiller, Bayram dediğim oğlan, yirmi günlüktü, ben kaçarken."

Aşağıdaki örnekte *adam* sözcüğüne eklenmiş ve genel bir topluluk adı yapmıştır:

bizım_adamluḫ heb_esgere götürd'ler (Ersöz, 2020, s.252) "Bizim adamları hep askere götürdüler".

Ekin unvan adlarına da getirildiğini gösteren aşağıdaki konuşma ise, bir kaçış hikayesi ile ilgilidir. Konuşan kişi, ailesinin Ahıska'dan nasıl kaçtığını anlatmaktadır. Bunu anlatırken de kaçarak geldikleri yere kendilerinden önce başka bir ailenin geldiğini söylemektedir. Bu

anlatım esnasında pasaportlarıyla gelen bu ailenin adını *ağaluḫ* "ağalık" olarak ifade etmektedir. Bu sohbette konuşur yalnızca *ağaluḫ* derken, derlemecinin bunu anlamadığını düşünen rehber kişi, bu söz için açıklama yapmakta ve şöyle demektedir: "Erginler, ağalıḫlar". Bu kısacık açıklama, sülale adı olan *ağalık* sözcüğünün başka bir şekilde ifadesidir. *Erginler* olarak bahsedilen kişiler köyün zenginlerindendir, ağadırlar:

" *... burya gäldıḫ, bizden_ireli aĝaluḫlar gelmişdi burya, bizden_ireli. onnar maliynen gäldí, başaportíynen. annadın, biz_onnardan sora gáldıᵍ, bís ġaçaḫ gäldıḫ. kāfir dine hücüm_eddi, bilmem ne ėtti, bíz ġaçaḫ geldıĝ_onnar maliynen geldi, başaportínen gäldi. yaní aĝaluḫla maliynen geldi burya yėlleşdi"* (Ersöz, 2020, s.562-563). "Buraya geldik, bizden önce Ağagiller gelmişti buraya, bizden önce. Onlar malıyla geldi, pasaportuyla, anladın, biz onlardan sonra geldik, biz kaçak geldik. Kafir dine hücum etti, bilmem ne etti, biz kaçak geldik, onlar malıyla geldi, pasaportuyla geldi. Yani Ağagiller malıyla geldi buraya yerleşti."

" ... aĝaluḫların nuri ... " Ağagillerin Nuri"

Bu metnin konuşuru aynı zamanda "*ağal dedegil*", "*niyaz emigil*", "*şuşegil*", "*aydemirgil*", "*şamrat hocagil*" gibi örneklerde görüldüğü üzere başka bir aile ve topluluk eki olan +*gil*'i de aktif bir şekilde kullanmaktadır. Ancak bir sülale adı olarak "*ağaluḫ*" sözcüğü, ekin kalıplaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Kalıplaşma hadisesinin olması da, bu özelliğin daha eskiden kullanımda olduğunu gösteren işaretlerden biridir.

Bu özelliğe şimdilik yalnızca Ahıska ağzında rastlanmıştır. Ahıskalılar bugün Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Rusya başta olmak üzere daha başka pek çok ülkede yaşamaktadır. Dolayısıyla Ahıska ağzındaki bu özelliğin, anılan ülkelerdeki diğer Türk dillerinin etkisi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Gerçekten de +*lIk* ekinin bu kullanımına dair mevcut örneklerin üçte ikisi, 1944 yılındaki sürgüne maruz kalıp zikredilen ülkelerde uzun bir süre yaşadıktan sonra Türkiye'ye gelmiş olanların yani *yeni Ahıskalıla*rın (Ersöz 2015) ağzında bulunmaktadır. Bu yüzden söz konusu kullanımda diğer Türk lehçelerinin bir etkisi olmuş olabilir. Bu sebeple ulaşılabilen lehçe gramerleri (Zeynalov 1993; Öztürk 1994; Coşkun 2000; Kara 2001; Ercilasun 20007, Uygur 2010; Serebrennikov&Gadjieva, 2011; Atıcı 2014;) ve lehçelerdeki yapım ekleri ile ilgili çalışmalar (Küçükmehmetoğlu 2017; Büyükeryılmaz 2021) taranmış, ancak Türk lehçelerinde +*lIk* eki ile ilgili böyle bir kullanım tespit edilememiştir.

Dolayısıyla tekrar mevcut örneklere dönülmüş ve konu üzerinde yeniden düşünülmüştür. Örneklerin üçte birlik kısmının, 1944 yılındaki sürgüne maruz kalmaksızın, yani anılan ülkelerde yaşamaksızın 1930'lu yıllarda Türkiye'ye kaçarak gelenlerin, bir başka deyişle *eski Ahıskalıla*rın (Ersöz, 2015) dilinde de bulunması önemli bir veridir. Çünkü bu durum, +*lIk* ekinin söz konusu kullanımında diğer Türk lehçelerinin bir etkisi olmadan da bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu kullanımın, Ahıska ağzının bizzat kendisinde var olan bir özellik olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Nitekim Ahıskalılar arasında yapılan küçük bir soruşturmayla, ekin bu işlevinin kendi aralarında yaygın olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Hatta bu soruşturmada hem +*luḫ* hem de +*gilluḫ* varyantları olduğu tespit edilmiştir: *bibimluḫ, bibimgilluḫ* gibi.

Ekin Yapısı ve Sentaksı ile İlgili Notlar

Ekin fonetiği bildiriye alınan örnek metinlerde +*luḫ* şeklindedir. Dolayısıyla Ahıska ağzında sızıcılaşmış +*luḫ* şekliyle bulunan ek, tarihî metinlerdeki +*lIg* veya +*lIk* eklerinden birisi olmalıdır.

Öncelikle bildiriye konu olan +*luḫ* ekinin tarihî metinlerdeki şekli +*lIg* olarak düşünülebilir. Çünkü +*lIg* eki "bir nesnede bir nesnenin bulunduğunu, bir nesnenin bir nesneye sahip olduğunu veya bir nesnenin bir nesneye bağlı bulunduğunu gösterir. Yani kısacası ya bir

kendinde bulundurma, bir sahiplik veya bir bağlılık ifâde eder" (Ergin, 2009, s.159). Bildirideki örnekler de anlamsal açıdan bu açıklamayla örtüşmektedir. Yani, *Bayramluḫ* sözcüğü "Bayram'ın da içinde bulunduğu topluluk", "Bayramlı topluluk" anlamında kullanılıyor olabilir.

Anlamsal açıdan tutarlı olan bu durumu bir de fonetik açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Ahıska ağzındaki belirgin Kıpçakça etkiler malumdur. Literatürde bildirilen Kıpçakça özelliklerden biri, ek ve kelime sonlarındaki */g/* sesinin sertleşip */k/*'ye değişebilmesidir. Nitekim Eckmann tarafından bu sebeple Çağataycadaki *+lIg* ekinin sık sık *+lIk* eki ile karışabildiği belirtilmişti. Ahıska ağzındaki *-k>-ḫ* değişimi (Ersöz, 2020, s.117) de dikkate alınınca fonetik açıdan eski Türkçedeki *+lIg* ekinin Ahıska ağzında *+luḫ* olması mümkün görünmektedir. Ancak, şu halde eski Türkçedeki *+lIg* ekinin Ahıska ağzında *+luḫ* şeklinde devam etmiş olması gerekmektedir. Fakat eski Türkçedeki *+lIg* ekinin, söz konusu ağızda *+li* şeklinde devam ettiği görülür: *kafa+li* "kafalı", *aḫıl+li* "akıllı", *köv+li* "köylü", *nufus+li* "nüfuslu", *su+li* "sulu", *tür+li* "türlü", *yemin+ni* "yeminli", *topraḫ+li* "topraklı" … vb (Ersöz, 2020, s.252-253). Yani anlamsal ve fonetik açıdan tutarlı görünen açıklama, morfolojik açıdan uygun görünmemektedir. Dolayısıyla, bildiriye alınan örneklerdeki *+luḫ* ekinin, tarihî uzantısı *+lIg* değildir. Geriye tek seçenek olarak *+lIk* eki kalmaktadır. Nitekim, Eski Türkçenin *+lIk* ekli sözcüklerinin Ahıska ağzında *+luḫ* şeklinde bugüne gelmiş olması da bu varsayımı desteklemektedir: *sicaḫ+luḫ* "sıcaklık", *meyveci+luḫ* "meyvecilik", *umuz+luḫ* "omuzluk", *küçüg+luḫ* "küçüklük", *çif+luḫ* "çiftlik" … vb (Ersöz, 2020, s.249).

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda *aile ve topluluk adı yapan +luḫ* ekinin kökeninin eski Türkçedeki *+lIg* eki değil, *+lIk* eki olduğu anlaşılmaktadır.

Ahıska ağzında *üvey akrabalık adları* yapan *+luḫ* ile *aile ve topluluk adı* yapan *+luḫ* ekinin iyelik eki ile morfosentaktik açıdan farklı dizilimi farklı anlamlar oluşturmaktadır:

1. *Analuğum* "Analığım, üvey annem". Burada önce *+luḫ* eki, sonra *iyelik eki* gelmektedir.
2. *Anamluḫ* "Anamlık, annemgiller". Burada önce *iyelik eki*, sonra *+luḫ* eki gelmektedir.

Bu tablo karşısında cevaplanması gereken başka bir soru ortaya çıkmaktadır: İki ayrı *+lIk* eki mi var, yoksa ek dizilimi ve oluşturdukları anlamlar arasında bir bağlantı mı var?
Türkçede yapım kategorisiyle ilgili ekler tamamlanıp bitmeden çekim kategorisiyle ilgili ekler gelmez. Ancak burada Türkçenin tarihsel süreçten beri devam eden bu sentaktik kuralına aykırı bir durum olduğu görünmektedir. Çünkü *+lIk* eki, yapım kategorisinde ve iyelik eki de çekim kategorisindeki eklerden biridir. Banguoğlu'nun, yukarıda "+lIk ekinin, çekim ekine benzer bir işlevde kullanılması" durumundan bahsettiği ifade edilmişti. Banguoğlu, bunu her ne kadar ekin, *için* anlamında kullanılması ile ilgili olarak söylemiş olsa da bu anlam dışındaki kullanımlarda da ekin bir çekim gibi iyelik ekinden sonra geldiği görülmektedir. Eldeki örneklere bakıldığında *+lIk* ekinin bir çekim eki gibi kullanılması durumunun *çokluk* işlevi ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Tam da bu sebeple iki ayrı *+lIk* eki olmadığı söylenebilir. Çünkü çokluk eki, çekim kategorisine ait bir ektir ve elbette yapım eklerinden sonra kullanılmaktadır. Böyle olmasına rağmen çokluk ekinin Türkçenin isim çekim sıralamasında iyelik ekinden önce geldiğini belirtmekte fayda vardır. Öyleyse *+lIk* eki, çokluk anlamını vermesine rağmen neden iyelik ekinden sonra gelmektedir? Türkçenin standart varyantında ve ağızlarında, iyelik ekinden sonra gelen çokluk ekinin tam da burada yer verilen *+lIk* ekinin işlevinde olduğu gibi akrabalık adlarında görmek mümkündür. Örneğin *yengemler, amcamlar, babamlar*. *+luḫ* ekinin iyelik ekinden sonra geldiği örneklerde de aile ve topluluk adı yaptığından söz edilmişti. Dolayısıyla Türkçenin ölçünlü sentaksına aykırı gibi gözükse de

bu sentaktik kural, aile ve topluluk adı yapımında standart varyantta da devam etmektedir. Dolayısla standart varyanttaki bu istisnaî durum, burada *+luḫ* ekiyle devam etmektedir.

SONUÇ

+lIk ekinin, literatürde bilinen diğer işlevlerinin yanı sıra, 1. aile ve topluluk adı yapımında kullanıldığının tespit edilmesi ve 2. bu eke şimdilik yalnızca Ahıska ağzında rastlanması, bu bildirinin en önemli sonucudur.

Diğer bir sonuç ise, yapılan pek çok çalışmaya rağmen bu ekin halen daha araştırılması ihtiyacının ortaya çıkmış olmasıdır. En azından *+lIk* ekinin aile ve topluluk adı yapma işlevi için Türkçenin başka hangi ağızlarında ve lehçelerinde kullanıldığının tespit edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acun, V. (1999). *Anadolu ağızlarında isimden isim yapım ekleri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akçataş, A. (2009). *+lIk ekli durum nitelik isimlerinin Türkiye Türkçesi'ndeki kullanım şekilleri üzerine bir inceleme.* Sosyal Bilimler Dergisi, XI (2): 91-106.

Argunşah, M. & Sağol Yüksekkaya, G. (2016). *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça dersleri*. Kesit Yayınları.

Atıcı, A. (2014). *Kırım Tatar Türkçesi giriş metinler.* Eğitim Yayınevi.

Aygün, M. (2000). *Türkçe'deki -lIk yapım eki ve bu ekin Almancadaki karşılık ve veriliş şekilleri.* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2): 51-64.

Banguoğlu, T. *(1974). Türkçenin Grameri.* Baha Matbaası.

Bayraktar, N. (2015). *Türkçede +lIk Ekinin İşlevleri Üzerine.* X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri 28 Eylül-1 Ekim 2015, s.602-606.

Beşen Delice, T. (2007). *Türkmen Türkçesinde +lIk ekinin işlevleri.* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1): 149-162.

Bilgin, A. (1996). *Nazmü'l-Hilâfiyyat tercümesi.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Büyükeryılmaz, E. (2021). *Başkurt Türkçesinde isim yapım ekleri: Tarihî karşılaştırmalı bir inceleme* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çelebi, H. (2019). *Derleme Sözlüğü'nde yapım eklerinin sıklık derecesi* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, S. C. (2022). *Türkiye Türkçesinde isimden isim yapan bağımlı biçimbirimlerin morfosemantik incelemesi* [Basılmamış Doktora Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deny, J. *(1941). Türk dili grameri.* (Çev: Ali Ulvi Elöve).

Dilçin, C. (1991). *Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr inceleme-metin-sözlük.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eckmann, J. (1988). *Çağatayca el kitabı.* (Çev: Günay Karaağaç). Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Emektar, A. (2022). *Türk Dili tarihi içerisinde {+lIk} ekinin gelişimi ve işlevleri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A.B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri.* Akçağ Yayınları.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation 1*. Otto Harrasowitz.

Ergin, M. *(2009). Türk dil bilgisi.* Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

Ersöz, S. (2015). Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Ahıska ağzı. *Yeni Türkiye*, 78 (360-365).

Ersöz, S. (2020). *Türkiye'deki Ahıska Türkleri ağzı.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gabain, A.v. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Golas, E. S. (2000), *XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde –llk ekli isimler*. (Çev. Muhammet Yelten), Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 29, 267-283.

Gökkaplan, Y. (2020). *Eklerin semantik fonksiyonu üzerine: +lIk etmek/+lIk yapmak örneği.* Rumelide Journal of Language and Literature Studies, 21, 126-136.

Güneri, A.D. (2016). Yeni Uygur Türkçesinde +lIk ekinin işlevleri ve +lIk ekli birleşik ekler. *Türkiyat Araştırmalarının Güncel Sorunları*. ST. Petersburg Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümü, s.161-169.

Güzel, F. (2015). *Türkiye Türkçesi ağızlarında söz yapımı* [Basılmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karakaş, D. (2020). *Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi yapım eklerinin karşılaştırılması* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kırımlı, N. (2022). Kırım Bahçesaray ve Romanya Köstence ağızlarında +lık ekinin fonksiyonları. *Karadeniz*, 56: 1-16.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri: (şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kurt, M. (2006). *Anadolu Türkçesi sözlüklereinde +lIk / +lUk ekli kelimeler* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükmehmetoğlu, Ö. (2017). *Başkurt Türkçesi morfolojisinin incelenmesi* [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, R. (1994). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Salan, E. (2012). Eski Anadolu Türkçesinde -dUK ve +lIK eklerinin işlevsel denkliği. Turkish Studies, 7(4), 2697-2708.

Sarıçiçek, M. (1990). *Anadolu ağızlarında isim yapım ekleri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Serebrennikov, B. A. & Gadjieva, N. Z. (2011). *Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı tarihî grameri* (Çev. Hacıyev, T. & Öner, M.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Soyal, G. (2008). Yaprak Dökümü'nde bütün yönleriyle -lIk eki. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakülltesi Edebiyat Dergisi*, 19, 113-129.

Şenyüz, F. (2017). *Codex Cumanicus ve Ermeni harfli Kıpçakçada ekleme yoluyla isim yapımı* [Basılmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tarama sözlüğü I (1995). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri.* Türk Dilleri Dizisi.

Uygur, C. V. (2010). *Karakalpak Türkçesi grameri*. Kriter Yayınları.

Zeynalov, F. (1993). *Türk lehçelerinin karşılaştırmalı dilbilgisi*, (Çev. Gedikli, Y.). Cem Yayınevi.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

JEAN JACQUES ROUSSEA'NUN "EMİLİE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE" ADLI YAPITININ EĞİTİM FELSEFESİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Seda YURTSEVEN

Ankara Üniversitesi

Dr Öğrencisi sedaayrtsvn@gmail.com

0000-0002-5713-6836

ÖZET

Emilie kitabı, 1762 yılında yayınlanmıştır. Bu kitap ilk aşamada bir çocuk terbiye kitabı olmaktadır. Beş bölümden meydana gelmiş bulunan bu kitap, Emilie'nin doğuşundan itibaren her dönem içerisinde bulunan fiziksel, bilişsel ve psikolojik aşamalarına göre ele almaktadır. "Emilie" yapıtı, Önsöz (1-4), Birinci Kitap (5-64), İkinci Kitap (65-206), Üçüncü Kitap (207-280). Dördüncü Kitap (281-510), Beşinci Kitap (511-718) ve Notlar (719- 758) olmak üzere beş farklı başlık altında toplanmış bulunmaktadır: Birinci Kitap / Bebeklik : Doğuştan ilk çocukluk çağının sonuna kadar. İkinci Kitap / Çocukluğun İkinci Evresi : Konuşan çocuk çağı.

Rousseau'nun "Emilie" adlı eseri, anne ve babaların da çocuklarını eğitirken yüzleşmek durumunda kaldıkları sorunları da inceleyen bir kitap olmaktadır. Aynı zamanda Rousseau "Emilie" adlı eserinde sadece çocuk eğitiminde anne ve babalara düşen görevleri ifade etmemiştir. Ayrıca yaşadığı dönemin de sosyal, siyasal ve dinsel kurumlarının da eleştirisini yapmış bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, eğitim, anne ve baba.

Rousseau'nun Emilie adına öngörmüş bulunduğu eğitimin amaçları da doğal ortam içerisinde uygulama ve tecrübelere de dayalı bir şekilde yaşayarak öğrenme modeli olmaktadır. Bu

bakımdan Rousseau, okulda sunulan bir eğitimden ziyade öğretmenler ve özel derslerle desteklenmiş bulunan bir eğitimi onaylamış bulunmaktadır.

Rousseau'ya göre insan zayıf ve güçsüz bir biçimde dünyaya gelmektedir. İnsanı olgun hale getirmiş bulunan ise almış olduğu eğitim olmaktadır.

Rousseau sağlıklı bir çocuğun yetiştirilmesi üzerine nelere dikkat edilmesi gerekmektedir ve çocuk adına önemli olan nedir gibi konuları ele almış bulunmaktadır. Nitekim Emilie beslenme imkanları ve aldığı eğitim doğrultusunda doğayla uyum içerisinde yetiştirilmiş olan bir çocuktur.

Rousseau "Emilie" adlı eserinde sadece çocuk eğitiminde anne ve babalara düşen görevleri ifade etmemiştir. Ayrıca yaşadığı dönemin de sosyal, siyasal ve dinsel kurumlarının da eleştirisini yapmış bulunmaktadır.

Rousseau "Emilie" adlı yapıtında ideal toplum adına uygun gençlerin eğitimini ifade etmektedir.

Rousseau'a göre eğitim doğumda veya öncesinde başlangıç göstermektedir. Beş yıllık dönemide ilk olarak motor, gövde aktiveler, duyu algısı ve duyguların gelişmesi ile alakalı olmaktadır.

Rousseau'ya göre çocuğun eğitiminde yaşı ve cinsiyetinin temele alınması gerekmektedir. İlk bölüm içerisinde Emilie'nin ilk çocukluk evrelerini, ikinci bölüm ise konuşan çocuk çağını, üçüncü bölüm ise ilk gençlik evresini, Rousseua göre dördüncü bölüm ise insanın gerçek kişiliğini meydana getirdiği ergenlik çağını, beşinci ve son bölüm ise genç bir insan olarak yaşama katılmış olduğu bölüm olmaktadır.

Rousseau'nun eğitim felsefesinin genel temel kavramı olan gelişimin evreleri de yalnızca bir çocugu da yavaş bir biçimde geliştirmek adına izin verilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum da çocugun yalnız bırakılması anlamına gelmektedir.

Rousseau'nun eğitiminde ön plana çıkan problem, medeniyet ve sosyal bir kontrole yönelik aşırı bir şekilde isyanı olmuştur. Doğanın hali ise ideal bir durum olarak düzenlenmektedir ve bütün toplumsal ilişkilerin de dejenere olarak onaylanması gerekmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

I.BÖLÜM

1.EVRE: Bebek Eğitimi

DOĞUŞTAN İLK ÇOCUKLUK ÇAĞININ SONUNA KADAR

18.yüzyıl Aydınlanma filozofu olan J.J. Rousseau "Emilie" adlı eserinde bir çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini ifade etmektedir. Nitekim yazarın da çocuğun eğitiminde odaklanmış bulunduğu dört farklı konunun, yaparak ve yaşayarak öğrenme, ahlak eğitimi, öğrenme, her konu adına ilgi ve merak içerisinde bulunma ve doğa sevgisi olmaktadır.

(0-2 yaş) evresinde çocuğun hastalanmasının doğal bir süreç olduğunu, bebeğin yıkanma ve uyku saatlerinden, çocukların nedensiz yere ağlamadıklarını ve çocugun acı çekmeyi de öğrenmesi gibi konulardan bahsedilmektedir.

Bebek, öğrenme kapasitesi ile doğmaktadır ; ancak herhangi bir şey bilmemektedir ve herhangi bir şeyi de ayırt edememektedir. Bununla birlikte çocukların da duyumları tamamıyla duyu dünyasına yönelik olmaktadır. Onlar zevk ve acının sadece bilincinde olmamaktadırlar.

İnsanın kendisini bilmesi gerekmektedir ve kendi öz değerlerine göre de yetiştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda onun özünde yer alan iyiliğin de korunması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda çocuğun da toplumun gereksinimlerinden ziyade kendi yetenek ve ilgileri göz önünde bulundurularak yetiştirilmesi gerekmektedir.

Annelerin, çocuklarını her zaman yanlarında bulundurmaları huylarını terk etmeleri gerekmektedir. Nitekim hayatla onların tek başlarına mücadele içerisinde bulunmaları gerekmektedir. Bebeklerin mimiklerini ve konuşmalarını da anneleri çözümleyebilmektedir. Nitekim bebeğin diş çıkarması gibi fiziksel süreçlerde de annenin etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla Rousseau kitabının bu bölümünde kadının, aile ve sosyal hayatındaki önemine dikkat çekmektedir.

Çocuktaki ilk eğitim de ön plana çıkan bir durum olmaktadır. İlk eğitim de erkeklerden ziyade kadınların faaliyeti olması gerekmektedir. Bu durumun göstergesi ise tanrının sütü annelere vermiş bulunması olmaktadır.

Bizlere eğitim sunmuş bulunan insanların bizler adına seçmiş bulundukları yolla birlikte bizim yaratılışımıza uygun düşmemiş bulunan tercihler yapıldığı takdirde çocukta ruhsal karmaşıklık içerisine girmektedir. Bu bağlamda çocukların yetenek ve kapasitelerini ortaya çıkararak olmak istedikleri şeyi olmaları için onları da özgür bırakmamız gerekmektedir. Nitekim çocuklar annelerinin karınlarından çıkması üzerine bacaklarını ve kollarını hareket ettirme özgürlüğünü

keşfetmektedirler ; fakat söz konusu bu durum oldukça kısa sürmektedir. Bunun nedeni ise düzgün bir görüntüye sahip bulunan bir vücudun, kundak içine yerleştirilmesi üzerine bu durum kısa süre içerisinde gerçekleşmektedir. Bu durumun nedeni, düzgün bir görüntüsü bulunan herhangi bir vücudun kundak içerisine yerleşmesi üzerine meydana gelebileceğini düşünmüş bulunan yanlış zihniyetler olmaktadır. Fakat çocuğun kolları ve elleri bütünleştirilerek kundak içerisine yerleştirildiği takdirde kan dolaşımı da sekteye uğramış bulunmaktadır. Bu durumun çocuğun mizacı üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Ancak kimi kadınlar bulunmaktadır ; anne olma isteğinde bulunmamaları gerekmektedir. Ancak bazı kadınlar giderek anne olma duygusundan uzaklaşmaktadırlar.

Doğal insan, kendisi adına her şey olmaktadır; sayısal bir birlik olmaktadır, aynı zamanda mutlak bir bütünlük içerisinde olmaktadır. Ancak kendisiyle ya da benzeriyle de bütünlük içerisinde bulunmaktadır. Uygar ise paydaya dayalı bir biçimde değeri ve bütünle de yani toplumla bulunan ilişkisi içerisinde de sadece kesirli bir birlik içerisinde olmaktadır (1. Kitap s. 17). Nitekim iyi biçimdeki toplumsal kurumlar da insanın da doğasını değiştirerek ona görece bir şekilde varlık kazandırabilmesi için de mutlak biçimdeki varlığını da ortadan kaldırması üzerine ve ben'ide ortak birliğin içine yerleştirmesini en iyi biçimde öğrenmiş bulunan kurumlar olmaktadır. Bu durumda mevcut bulunan her insan da kendisinin tek bulunmayıp birliğin bir parçası ve bütünün içinde de algılanabilir olduğuna yönelik bir algı içerisinde bulunabilmektedir (1.kitap s.18). Bir Roma vatandaşı ise ne Caisus ne de Lucius olmaktadır. Nitekim vatanını da ileri düzeyde sevmiş bulunmaktadır. Bir yabancı olması üzerine de Roma Senatosu içerisinde bulunmayı da onaylamamaktadır. Aynı zamanda hayatının kurtarılmasını da inkâr etmektedir. Muzaffer bir biçimde dönmesi üzerine de işkenceler içerisinde ölmüş bulunmaktadır. Bu durumda bu durumun da tanımış bulunduğumuz insanlarla herhangi bir biçimde ilişkisi bulunmamaktadır.

Doğayı da gözlemlemeniz üzerine size çizmiş bulunduğu yolu da takip etmeni gerekmektedir. O çocuklara da durmadan devamlı bir şekilde alıştırma yaptırmış bulunmaktadır; her türlü denemeler üzerine de onların söz konusu mizaçlarına da sertlik kazandırmış olmaktadır. Onlara erken bir zaman içerisinde de üzüntü ve acının da ne olduğunu da öğretmiş bulunmaktadır (1.kitap s. 31). Bu duruma karşılık çıkmış bulunan dişleri de ateşlerini ileri düzeye ulaştırmış bulunmaktadır ; çok şiddetli karın ağrıları içerisinde de kıvranmış bulunmaktadırlar. Uzun soluklu bulunan öksürükleri de onların soluklarını kesintiye uğratmaktadır. Onlara bağırsak kurtları da acı çektirmiş bulunmaktadır. Kan fazlalıkları ise kanlarını bozuntuya uğratmış bulunmaktadır. Kan içerisinde bulunan çeşitli mayalar da

kabarması üzerine tehlikeli bir biçimde döküntülere neden olmaktadır. Neredeyse ilk yaşta çocuklar, hastalık içerisinde dönemlerini geçirebilmektedir. Dünyaya gelmiş bulunan çocukların yarısı da sekiz yaşından önce ölümü gercekleşmiş bulunmaktadır. Çocuklar sınavlardan da git gide güc kazanmış olmaktadır. Aynı zamanda hayatı da kullanabilir duruma gelir gelmez de onun hayat ilkesi de kesin bir hal almış bulunmaktadır.

Güçsüz bir vücut ruhu da güçsüzleştirmektedir (1.kitap s.44).

İnsanlar adına iyileştirmiş bulunduğu bütün hastalıklardan tıbbın gücü de bu durumdan gelmektedir. Ancak Rousseau'nun söz konusu bu tespiti yanıltıcı özellikte olmaktadır. Ruhen güçlü özellikte bulunan insanların da önemli bir kısmı da hastalıklı ve güçsüz özellikte bir bedeni bulunmaktadır**.**

Ruha boyun eğmesi adına da vücudun güçlü nitelikte bulunması gerekmektedir. İyi bir hizmetkarın da güçlü ve kuvvetli bir nitelikte bulunması gerekmektedir. Aşırılığın da tutkuları kamçılamış olduğu bir gerçek olmaktadır. Aynı zamanda aşırılık duygusu da ruhu da git gide yormuş bulunmaktadır (1.kitap s.43). Ruha da boyun eğmesi adına vücudun güçlü özellikte bulunması gerekmektedir. İyi biçimdekş bir hizmetkârın da güçlü ve kuvvetli olmasnı gerektirmektedir. Nitekim aşırıklar da tutkularımızı kamçılayabilmektedir. Aynı zamanda aşırılık duygusu da ruhu da git gide yorgunluk içerisine sokmuş bulunmaktadır. Perhizler ve çileye girmeler de karşıt bir nedenle de olsa aynı nedene sebep olmaktadırlar (1.kitap s. 44). Her ne kadar vücut zayıfsa da o oranda buyurmaktadır ; ne kadar güçlü nitelikte bulunsa da o ölçüde boyun eğmiş bulunmaktadır. Cinsel haz yüklü bulunan tutkular da vücutlar içerisine yerleşmiş bulunmaktadır. Bu tutkuları söz konusu bu vücutlar da ne kadar az biçimde tatmin etmiş bulunsalar bile bu duruma da o oranda sinirlenmiş bulunmaktadırlar.

Çocuk nesneleri de ayırt etmeye başlar başlamaz; kendisine gösterilmiş bulunanlar içerisinde herhangi bir şekilde tercihte bulunması gerekmektedir. Doğal olarak bütün yeni nesneler de insanların dikkatlarını çekmiş bulunmaktadır. Bu duruma karşılık insan kendisini de o kadar zayıf hissedebilmektedir ki tanımadığı herhangi şeylerden korku duyabilmektedir: Onlardan herhangi bir şekilde etkilenmeden yeni nesneleri de görme alışkanlıkları, bu korkunun da önüme geçmiş bulunmaktadır. Herhangi bir biçimde örümcek derdi bulunmayan temiz ev ortamında yetiştirilmiş bulunan çocuklar da örümceklerden korkarlar ve büyüdükleri zaman içerisinde de bu korku, önlerine herhangi bir biçimde geçmemiş bulunmaktadır (1. Kitap s. 61). Çocuga gösterilmiş bulunan nesnelerin, sadece tercihleri bile onu çekingen veya cesur hale getirmektedir bu çocugun eğitimi de neden konuşmadan veya eğitilmeden önce başlamış

bulunsun ki? Onun herhangi bir şekilde yeni nesneler, iğrenç ve tuhaf hayvanlar görmesini istemekteyiz. Ama bu durum yavaş bir şekilde uzaktan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çocukluk dönemi içerisinde kurbağa, yılan ve ıstakoz görmekten korkmadığı ve büyüdüğü takdirde hangi hayvan olursa olsun onu da görmekten herhangi bir şekilde korkmaması gerekmektedir. Nitekim her gün nesneler görmüş bulunan herhangi bir kimse adına da artık korkunç özellikte nesneler bulunmamaktadır.

Çocuklar doğar doğmaz da konuşmaları duymuş bulunmaktadır ; sadece kendilerine söylenenmiş bulunanları anlamadan önce olmayıp duydukları sesleri herhangi bir şekilde anlamadan önce onlarla konuşma içerisinde bulunulmaktadır. Henüz uyuşuk nitelikte bulunan organları da kendilerine çıkarılmış bulunan sesleri de yavaş bir biçimde taklit etmeye elverişli bir hal almış bulunmaktadırlar. (1. Kitap s. 74). Aynı zamanda sütannenin de çocuğunu da şarkılarla birlikte çok neşeli ve ezgilerle birlikte eğlendirmesine herhangi bir şekilde karşı olunmamaktadır. Çocuklarına duyurulmuş bulunan ilk harf bileşenlerinin de devamlı bir şekilde tekrar edinmiş bulunmasını ve ifade edilmiş bulunan sözcüklerin de onlara da gösterilmiş bulunan elle tutulmuş bulunan nesnelerle ilgili olunması istenmektedir. Nitekim hiç anlamamış bulunduğumuz sözcüklerle de avunmuş bulunmamız o şanssız kolaycılığı da sanıldığından daha erken bir biçimde başlangıç göstermektedir. Sınıf içerisinde bulunan öğrenci de öğretmenlerinin boş laflarını dinlemiş bulunmaktadır. Kundak içerisinde bulunan bir bebeğin, sütannesinin gevezeliğini dinlemiş olduğu gibi. Dolayısıyla çocugu da herhangi bir biçimde anlayamacağı şekilde yetiştirmekten ziyade faydalı bir biçimde eğitimini gerçekleştirmek daha olanaklı hale gelmektedir.

İlk eğitimin tamamıyla negatif şekilde olması gerekmektedir. Bu eğitim tamamıyla da erdemi ve kesinliği de öğretmeyerek; zihni de hatalardan ve yüreği de kötülüklerden uzak tutmasını gerektirmektedir. Siz herhangi bir şey yapmış bulunmasaydınız; çocugunuzun da herhangi bir şey yapmasına izin vermemiş bulunsaydınız; bu çocukta herhangi bir şey yapmamakla başlayan bir eğitim doğrultusunda harika bir eğitim sağlanmıştı ona. (1.kitap s.114).

II.BÖLÜM

Konuşan Çocukluk Çağı

Konuşan çocuk çağı (2-6 yaş) aşamasında, çocuğun ağlayarak isteklerini gerçekleştirme amacının yanlış olmasından, çocugun sevilme zorunluluğundan, çocugun iyiliği, kötülüğü ve mutluluğu bilme zorunluluğundan ve çocugun hareketlerine karışılmayarak özgür bir şekilde hareket etmesi mecburiyetinden bahsedilmektedir.

Çocukların hareket alanlarına müdahalede bulunmak, onların özgürlük alanlarına sınırlandırma anlamına gelmektedir. Çocuğun büyüyüp gelişebilmesi için de kendi haline bırakılması gerekmektedir. Nitekim çocuklar ağlayarak istedikleri şeyleri ifade etmektedirler. Bu bağlamda ebeveynlerin, çocukların da her istediklerini yerine getirmemesi gerekmektedir. Bu durumda çocukların şımarık bir karakter kazanmasına neden olmaktadır.

Öğretmen ve öğrenci ilişkisi de son derece önemli olmaktadır. Öğretmenin doğal, sade ve özgüvenli bir birey olması gerekmektedir. Aynı zamanda vermiş bulunduğu sözleri de yerine getirmesi gerekmektedir. " Onlara kesinlikle hiçbir emir vermeyin ; hiçbir konuda kesinlikle emir vermeyin. Hatta onların üstünde en küçük nüfusunuzun bulunduğunu bile hissettirmeyin. Sadece sizin güçlü ; kendisinin ise zayıf olduğunu bilmesi yeterli olmaktadır.

Çocukların uyku süre ve evrelerine dikkat edilmeli ve her türlü tecrübeye de açık hale getirilmesi gerekmektedir. Çocukların öğrenmeye yönelik istekleri ve motivasyonlarının da geliştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda çocukların oyun oynamasına da müsaade edilmesi gerekmektedir. Bu kurallar göz önünde bulundurularak yetiştirilen çocuğun soğukkanlı, mütevazı, vicdanlı, cömert ve soğukkanlı bir kişilik kazanmaktadır.

Aileler çocuklarına da yaklaşırken soğukkanlı bir tutum içerisinde bulunmaları gerekmektedir. Çocugun başına gelen olumsuz olaylar karşısında anne ve babanın da stres halinde olması, çocugunda olaya yönelik tavrını, olumsuz olarak etkilemektedir. "Düşerse başında bir şişlik meydana gelirse, burnu kanarsa, parmağını keserse telaş içerisinde çevresinde dolaşacağıma en azından bir an için sakin kalın. Yaralandığı esnada çocuğu panik haline getiren yaradan ziyade korku olmaktadır". Çocukların olgunlaşması için acı gerekli olmaktadır. Bu bağlamda çocugun da hayatın gerçekleriyle yüzleşmesi gerekmektedir. Aynı zamanda çocuga hayatın, hayallerden meydana gelmediğinin gösterilmesi gerekmektedir.

Çocuklarınızında istediklerini, istediği için değil ancak gereksinimi oldugundan dolayı yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu sayede emretmek ve itaat etmek sözcükleriyle birlikte ödev ve zorunluluk sözcükleri de sözlüğünden silinmektedir. Fakat bu sözlükte gereklilik, yetersizlik, güç ve zorunluluk sözcüklerinin yerlerine yerleştirilmesi gerekmektedir. Çocugun isteklerinin ne ölçüde geçerli olduğu değerlendirilerek uygun görülmeyen istekler karşısında da bu isteğinin yerine getirilmeyeceğine yönelik net bir tavrın sergilenmesi gerekmektedir: "Reddetme konusunda aşırıya kaçmayın fakat reddettiğiniz takdirde kesinlikle kararınızdan geri dönmeyin".Bu bağlamda çocugun da isteklerinin önemsenmesi takdirde verilen kararların da uygulanmasını gerektirmektedir.

Rousseau'ya göre eğitimin tamamen negatif özellikte olması gerekmektedir. Çocugun eğitimi de kendi doğasının özgür bir biçimde gelişmesi ve kendi doğal eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Ona göre negatif anlamda eğitim, doğrudan bilgiyi de herhangi bir biçimde sunmadan önce bilginin araçları da olan organların da mükemmelleştirilme eğitimi olması gerekmektedir. Negatif eğitim, herhangi bir şekilde erdem sunmamaktadır ; fakat insanı da hatalardan uzaklaştırmaktadır. Anlayacağı yaşa ulaştığı takdirde onu hakikate götürmüş bulunan yola ulaşmada çocuga da yardımcı olması gerekmektedir. Görev mantığı da yaşlarına uygun düşmediğinden dolayı dünyada herhangi bir kimse onlara da bunu gerçekten hissettirememektedir. Fakat bağışlanma umudu, cezalandırılma korkusu ve cevap verme sıkıntısı doğrultusunda kendilerinden istenmiş bulunan her itirafa da hazır bulunmaktadırlar ve canlarını sıkmış bulunduğumuz takdirde gözlerini korkutarak onları da inandırmış olduğunu sanabiliriz.

Bu durumdan ne çıkmaktadır?

İlk olarak bilincinde bulunmadıkları bir görevi de onlara benimsetmeleri üzerine zorbalığınız doğrultusunda onları tedirgin ederek sizi sevmekten de uzaklaştırılması gerekmektedir. Aynı zamanda cezalardan uzaklaştırmak için de yalancı ve sahteci olmaları öğretilmektedir. Nitekim yasalar, vicdan adına zorunlu olsa bile yetişkin insanlara da birden fazla zorlama getirilmesi gerekmektedir. Tam olarak engellenmesi bu duruma karşılık gelmektedir. Gücü çocuklar, aklı da yetişkinler adına kullanmaktadır. Doğal düzen de bu şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum da akıllı insanın hiçbir şekilde ihtiyacı bulunmaktadır.

Çocukların, herhangi bir şekilde usavurma yetisi bulunmadığından gerçek belleği de bulunmamaktadır. Nitekim çocuklar şekilleri, sesleri ve düşünceleri ve bunların birbirleriyle olan bağlantılarını da göz ardı etmemektedirler.

Herhangi bir şeyi de Emilie hiçbir şekilde ezbere öğrenmemektedir ; masalları hoş ve doğal biçimde olan La Fontaine masallarını da hiçbir biçimde ezberlememesi gerekmektedir. Bunun nedeni sözcükler nasıl tarih değilse masallarda bulunan sözcükler de masala herhangi bir şekilde karşılık gelmemektedir.

Çocukların ilk özen göstermiş bulundukları şeylerden birisi de kendilerini idare edenlerin zayıf taraflarının idrak edilmesi gerekmektedir. Ancak söz konusu bu eğilim, kötülüğe götürmüş bulunmaktadır. Ancak herhangi bir biçimde kötülük meydana gelmemektedir. Onları herhangi bir şekilde tedirgin etmiş bulunan otoriden uzaklaşma ihtiyacından meydana gelmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Nitekim onların kendilerine vurulmuş zincirlerin boyundurluğundan uzaklaşması gerekmektedir.

Okuma durumu da çocukların belası olmaktadır ; neredeyse ona vermeyi umut etmiş bulunduğumuz bir tek uğraş olmaktadır. Ancak Emilie 12 yaşına geldiği takdirde kitabın ne anlama geleceğini keşfetmektedir. Fakat diyeceksiniz ki en azından okumayı bir biçimde keşfetmesi gerekmektedir. Nitekim okuma onun için de faydalı olduğu takdirde okumayı keşfetmesi gerekmektedir. O duruma kadar da okuma da onun canını hiçbir şekilde bunaltmamaktadır.

Çocuğu uyutmanın da asıl amacı, onun kendi kendisine canının sıkılmasına neden olmaktır. Siz öyle bir konuşma içerisinde bulunun ki susmak mecburiyetinde kalması gerekmektedir. Nitekim birazdan uyumasını gerektirmektedir. Can sıkıcı ve uzun verici vaatler biçimindeki öğütler de daima fayda da bulunması gerekmektedir.

Bu bölümde çocuk eğitiminde kıskançlık, rekabet, açgözlülük gibi kavramların da çocugu olumsuz bir şekilde etkilediğini ele alınmaktadır.

Çocuk doğası itibariyle gerekli bulunan bütün tutum ve davranışları da sergileyerek ona göre yaşamını da devam ettirmesi gerekmektedir. Ebeveynlerinin de çocuklarına çocuk olarak davranış göstermesi gerekmektedir.

Tinsel özellikteki acılarımızın da tamamı, adam öldürme dışında aklımızın içerisinde yer almaktadır. Adam öldürme durumu ise bizlere bağlı bir şekilde gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bedensel özellikteki acılarımız ise ya herhangi bir biçimde ortadan kalkar ya da bizleri de yok edebilmektedirler. Zaman veya ölüm de bizim çaremiz içerisinde yer almış bulunmaktadır. Fakat daha az bir biçimde acı çekmeyi de bildiğimiz takdirde daha fazla acı cekmiş olmaktayız (2. Kitap s. 91). Hastalıklarımızı da iyileştirebilmemiz adına çekmiş bulunduğumuz acılarımız da bunlara katlanmak mecburiyetinde bulunduğumuz çekeceğimz acılardan daha ileri bir boyutta olmaktadır. Doğaya göre yaşamını devam ettir. Hekimleri de kov ; ölümden de herhangi bir biçimde uzaklaşmayacaksın. Fakat onu sadece bir defa duyumsamış bulunacaksın. Hekimlerinde yalancı özellikte bulunan meslekleri de senin ömrünü uzaklaştırabileceği yerde onun tadını çıkarmana engel bulunmaktadır. Bu mesleğin iyileştirmiş bulundukları içerisinden kimilerini de öldürebilmektedir. Ancak öldürmüş bulundukları içerisinden de birden fazlası da hayatını devam ettirebilmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Toplum da insanı sadece kendi gücü üzerinde bulunan haklarını da elinden almasından ziyade özellikle söz konusu bu gücü de onun için yetersiz kılması üzerine daha zayıf hale getimiş bulunmaktadır. Bu bakımdan da insanın arzuları ve zayıflıkları da ileri boyuta ulaşmaktadır. Erginlik çağına karşılık çocukluk çağı da daha zayıf özellikte olmaktadır. Nitekim ön plana çıkmış bulunan herhangi bir insan ve çocukta zayıf bir varlık olduğu takdirde bunun nedeni ön plana çıkmış bulunan insanın çocuktan daha mutlak bir güce sahip olmasından ziyade büyük insanın da kendi kendine yetebilmesi, çocugun da kendisine yetememesinden kaynaklanmış bulunmaktadır. Bu bakımdan büyük bir insanın da daha çok ön plana çıkmış bulunan istekleri, çocugun ise daha cok hayalleri ön plana çıkmış bulunmaktadır (2. Kitap s. 96). Bu zayıflık durumunun nedeni ise anne ve babaların bağlılığına çare bulmuş bulunmaktadır. Fakat bu bağlılık durumunda aşırılık, yanlışlık, kötü bir biçimde kullanma söz konusu olabilmektedir. Uygar koşullar içerisinde yetişmiş bulunan ebeveynler ise çocuklarının söz konusu bu zayıflığın da daha erken bir biçimde idare edebilmektedirler. Aynı zamanda çocukta gereğinden fazla bir biçimde gereksinim meydana getirerek onun zayıflığını da ortadan kaldıracak yerde git gide arıtrmış bulunmaktadırlar. Ondan da doğanın herhangi bir şekilde istemiş bulunduğu şeyleri de istemeleri üzerine onun isteklerini karşılamak adına sahip olduğu gücü de kendi arzularına dayalı bir biçimde çocugun zayıflılığının ve bağımlılığının da bağlı bulunduğu karşılıklı bir biçimdeki bağımlılığı da kölelik durumuna dönüştürmeleri üzerine bu zayıflık durumunu da ilerletmiş olmaktadırlar.

Çocugunuzu mutsuz hale dönüştürmenin de en kesin yolunu biliyor musunuz? Onu mevcut bulunan her şeyi de elde etmeye alıştırmak; bunun nedeni ise gidermesi de kolay olmayan arzuları da devamlı bir biçimde ilerleme göstereceğinden dolayı olanaksızlık karşısında bu arzuları da giderme mecburiyetinde bulunulmaktadır. Bu geri çevirme durumu da onu arzu etmiş bulunduğu şeyden yoksun kalmış bulunmasından ziyade üzmüş bulunmaktadır (2. Kitap s. 102). Bu duruma karşılık ilk olarak elinizde mevcut bulunan bastonunuzu da istemektedir. Aynı zamanda saatinizi veya sonra da uçan kuşunuzu da isteyebilmektedir. Nitekim tanrı olmadığınız takdirde onu nasıl memnun edebilirsiniz? Elinde mevcut bulunan herhangi birşeyi de kendisine aitmiş gibi bakabilmesi, insanın doğal eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ulaşmak istemekten herhangi bir biçimde çaresi bulunmayan bir çocugun da kendisini herhangi bir biçimde evrenin merkezi sanmış bulunmaktadır. Çevresinde yer alan insanlara da köle muamelesi göstermektedir. Herhangi bir biçimde isteği de geri çevrilmiş olduğu takdirde buyurmuş olduğunda her şeyi de mümkün gördüğünden dolayı da bu geri çevirme durumunu da başkaldırı olarak nitelendirebilmektedir. Fikir yürütemeyeceği herhangi bir yaş içerisinde

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

kendisine gösterilmiş bulunan bütün sebeplerde ona bahane olarak görülebilmektedir. Aynı zamanda her yerde her zaman da kötü niyet görebilmektedir. Haksızlık duygusu da onu sinirlendirmiş olduğundan dolayı insanlardan nefret ederek yapılmış bulunan iyiliklerden de herhangi bir şekilde minnet duymaması üzerine her karşı gelme durumu karşısında öfkelenmiş olmaktadır.

Mutlak mutluluğun veya mutsuzluğun ne olduğunu da herhangi bir biçimde bilmemekteyiz. Bu hayat içerisinde her şey karmakarışık bulunmaktadır ; hiçbir şekilde arı duyguyu da tanımamaktayuz.. Aynı durum içerisinde iki dakika bile yer alamamaktayız. Vücutlarımızın değişimiyle beraber ruhlarımızın duygulanımlaı da sürekli akış içerisinde bulunmaktadır. Değişik oranlarda iyilik ve mutluluk, hepimiz adına ortak özellikte olmaktadır. Nitekim en mutlu insan, en az biçimde acı çekmiş bulunan insan; en mutsuz insan ise en az biçimde haz duyan insan olmaktadır. Her koşulda zevkten fazla bir şekilde acı duygusu bulunmaktadır. Bu durumda herkesin ortak farkı olmaktadır. Bu bakımdan bu dünya içerisinde bulunan insanın mutluluğu da olumsuz bir durumdan herhangi bir şey olmamaktadır; nitekim bu mutluluğu da yaşamış bulunduğu acıların azlığı doğrultusunda incelemesi gerekmektedir (2.kitap s. 89).Her bakımdan çekinmiş bulunan acı duygusu da bu duygudan herhangi bir biçimde kurtulma arzusundan uzaklaştırılamamaktadır ; her bakımdan zevk fikri de bu zevki de tatma düşüncesinden farklılık göstermemektedir; her arzu durumu da eksikliği de beraberinde getirmektedir ve herhangi bir biçimde duyulmuş bulunan bütün eksiklikler de acı verici özellikte olmaktadır; o halde mutsuzluğumun temelinde arzularımız ve yetilerimizin temeline dayalı bulunmaktadır. Nitekim arzularına yetileri denk gelmiş bulunan bir insan da herhangi bir biçimde mutlu bir insan olmayacaktır.

III. Bölüm

İlk Gençlik Çağı

Üçüncü bölümün ilk başlığı ise "ilk gençlik çağı" olması gerekmektedir. Bilgi ve öğrenme arzusu, beden ve ruh arasında meydana gelen ilişki gibi meseleler ele alınmaktadır. Nitekim yazar, çocuğun bu dönemler içerisinde iştahının açık olması üzerine kendisini de gereksinimi bulunan bütün eşyalarla donatılmış bulmaktadır. Bu bağlamda Rousseau bu dönem içerisinde ahlaki bilgileri aşamalı bir şekilde öğrenmeye başladığı, iyiliği ve kötülüğü de tanıtan ve soyut kavramlara ulaştığını ifade etmektedir. İlk gençlik çağı (6-12) yaş evresinde çocuklara beden ve kuvvet arasında yer alan ilişkinin idrak edilmesinden, bilgilerin aktarılmasından, çocukların

ise faydalı bireyler olarak yetişmesinden ve çocukların meslek edinmesi gibi konulardan bahsetmektedir.

Rousseau, insanın kişiliğinin bu dönem içerisinde gelişme gösterdiğini, doğal olarak dış görünümlerinin her ne kadar kız ve erkek olsalar da şekillerinin ve çehrelerinin de değiştiğini ifade etmektedir. Nitekim Rousseau, çocuğun da daima ötekilere bağımlı bir biçimde yaşamını devam ettirdiğini ve bir kadının da erkeğe muhtaç şekilde yaşamını devam ettirdiği takdirde artık yalnız bir varlık olmaktan da uzaklaşmaktadır. "Buluğ çağının da kesinleşmiş nitelikte bulunan bir zamanı bulunmamasıyla birlikte insanlarda doğaya ve mizaca, milletlerde ise iklim koşullarına göre farklılık göstermektedir". Medeni toplum içerisinde yaşamını devam ettiren çocukların da ilkel toplumunkilerden daha erken bir biçimde buluğ dönemine ulaştığını da ifade etmektedir.

Her insan herhangi bir şekilde mutluluğu istemektedir ; ancak mutlu olabilmek için mutluluğun ne olduğunu bilmekle işe başlaması gerekmektedir; Doğal insanın mutluluğu, hayatı kadar basit özellikte olmaktadır ve zorunlu özellikte olmaktadır. Ancak ahlak ve insanın mutluluğu, başka bir şeye karşılık gelmektedir. Fakat bu durumda söz konusu olan şey, bu durum olmamaktadır. Kibri uyandırılmamış olan çocukların, zehriyle de önceden bozulmamış bulunan çocukların da ilgisini, maddi nesnelerin de çekebildiğini ifade etmekten kendimizi almamamız gerekmektedir.

Çocuğun vücudunu ve duyularının çalıştırılması üzerine düşüncesini ve zihnini de çalıştırmamız gerekmektedir. Bu duruma karşılık organlarının kullanımıyla beraber yetilerinin de kullanımını bir araya getirmemiz gerekmektedir. Mutlu çocuk ise zamanı onun kölesi olmadan kullanabilmektedir ; aynı zamanda ondan herhangi bir biçimde değerini de bilmeden faydalanabilmektedir.

Her şeye bağımlı bulunduğumuz durum karşısında herşey bizim adımıza önemli hale dönüşmektedir ; nitekim zorunlu olarak merakımızda ihtiyaçlarımızla birlikte ilerleme göstermektedir. Bu bağlamda vahşi nitelikte bulunan insanın ve filozofun herkese ihtiyacı olacaktır özellikle onlara ihtiyacı bulunanlara.

Ona herhangi bir biçimde gerçeği öğretmekten gerçeği keşfetmek için ne şekilde davranması gerektiğini öğretmenin önemi ön plana çıkmaktadır. Nitekim çocuğun da iyi bir şekilde eğitim alması üzerine onu bu şekildeki yargıdan da uzaklaştırmamız gerekmektedir.

Çocuğun kendisine faydalı bulunan şeye daha fazla gereksinim duymaktadır ; bu değerlendirme şeklinden de hiçbir şekilde kendisini uzaklaştırmaması gerekmektedir.

Emilie çalışkan olmaktadır; ılımlı olmaktadır; sabırlı ve cesaretli olması da gerekmektedir. Hiçbir biçimde alevlenmemiş nitelikte bulunan hayal gücü tehlikelerini de hiçbir şekilde ilerletmemesi gerekmektedir. Nitekim acıya da sabırla birlikte katlanmış bulunması gerekmektedir ; yazgısına yönelik savaşmayı da herhangi bir biçimde öğrenmemiş bulunmaktadır.

Çocuk ölümün ne olduğunu herhangi bir biçimde bilememektedir; fakat zorunluluk yasasına karşı gelmemiş olduğu takdirde uymaya da alışkın hale gelmesinden dolayı ölmesi gerektiğinde çırpınmadan ölmesi gerekli olmaktadır.

İnsanlara dayalı bir şekilde az bir biçimde bağlanmak ve özgür bir şekilde yaşamını devam ettirmek, ölmeyi keşfetmenin en uygun yolu olmaktadır.

Emilie kendisine dair her hususta erdem sahibi olmasını gerektirmektedir; Emilie'nin toplumsal erdemlere ulaşabilmesi için de sadece bu erdemlerin de gerektirmiş bulunduğu ilişkileri de tanıması gerekmektedir ; zihin onda yetersiz kalmış bulunan bilgileri almaya hazır halde bulunması gerekmektedir.

Kendisini de öteki insanları hiçbir şekilde düşünmeden değerlendirebilmektedir ; vücudu sağlam olmaktadır; organları da çevik nitelikte olmaktadır ve zihni de iyi bir şekilde faaliyet gösternektedir. Tutkuları da bulunmamaktadır; yüreği de özgür olmaktadır. Aynı zamanda kendisini de önyargılardan uzaklaştırmış bulunmaktadır.

Doğanın da müsaade etmiş bulunduğu ölçüde ötekilerin de huzurunu bozmadan mutlu ve özgür bir şekilde hayatını sürdürmektedir. Bu bakımdan on beş yaşına gelmiş bir çocugun hayatını boşa harcadığı da düşünülmemektedir.

İnsanın ve onun zekâsının da sınırlı bir özelliği bulunmasından dolayı öteki insanların da becerilerini idrak edememektedir. 13 yaşlarında bulunan çocuk, dış dünyaya da oldukça ilgi içerisinde bulunmaktadır: "Havadan ve mevsimden de oldukça az bir şekilde etkilenmektedir; doğuştan getirmiş bulunduğu sıcaklık ise giysi yerine geçmektedir. Onun iştahı da çeşnilerin yerine geçmiş bulunmaktadır". Bu dönem içerisindeki yaşantıları, onların gelecek içerisindeki yaşantı durumlarını da etkilemektedir. Bu bakımdan çocukların da yaşanacaklara karşı uyarılması gerekmektedir. Nitekim zor bir durumla karşılaşmış bulunduğu takdirde ne şekilde davranması gerektiği konusunda rehberlik edilmesi gerekmektedir.

Çocuk meraklı olmaktadır ; çünkü her nesne veya durumun, onun yaşamı ve refahı adına vermiş bulunduğu mücadelede önemi bulunmaktadır. Refah adına merak, arzuya sebep olurken de yalnızca çocuga da gerçek hizmetin sağlanmasıyla alakalı olması gerekmektedir.

Rousseau'ya göre öğrenme adına gerçek anlamdaki güdü, bilme arzusu ya da bilginin faydası ya da Rousseau'ya göre çocugun geleceği de belirsiz bir biçimde olduğundan dolayı öğretmeye çalışmakta lüzumsuz olmaktadır. Çocugun yasaya uygun bir biçimde eğitilmesi gerekmektedir.

İnsanın güçsüzlüğü, nereden ve ne biçimde ileri gelmiş bulunmaktadır? Arzuları ve gücü arasında bulunan eşitsizlik duygusundan kaynaklanmaktadır. Bizleri güçsüz bireyler haline dönüştüren duygularımız ise tutkularımız olmaktadır. Bunun nedeni ise onları tatmin edebilmemiz için doğanın bize sunmuş bulunduğundan daha fazla bir biçimde güç içeirisinde bulunmamızdan kaynaklanmaktadır. Nitekim bu insan da çok güçlü bir birey olabilmektedir (3.kitap s.247).

Çocuğu da yavaş bir şekilde aynı şeye karşı olarak devamlı bir biçimde dikkat göstermeye de alıştırmanın zamanı da gelmiş olmaktadır. Ancak dikkat duygusunu meydana getiren herhangi bir biçimde zorlama duygusu olmasından ziyade her zaman arzu duygusu olması gerekmektedir. Dikkatin herhangi bir şekilde onu bunaltmamasına ve can sıkıntısına ulaşmamasına da dikkat edilmesi gerekmektedir (3. Bölüm s. 261). Bu durumda gözünüzü dört açarak, çocugun can sıkıntısı çekmeden önce de her şeyin bir kenara bırakılması gerekmektedir. Bunun nedeni çocugun ögrenmesinin önemiyle birlikte istemediği herhangi bir şeyi yapmaması ön plana çıkmış bulunması gerekmektedir.

Bütün makineleri de kendimizin yapmış bulunduğunu istediğim takdirde deneyden önce de alet yapılması gerektiğini de başlamak istememekteyim. Fakat raslantı sonucu da deneyi de yapmış gibi davranmam üzerine bu deneyin de gerçekliğini belirtmesi gereken aleti de yavaş bir biçimde icat etmenizi istemiş bulunmaktayım. Ben aletlerimizin de aynı biçimde kusursuz bir biçimde herhangi bir şekilde doğru özellikte bulunmamaları, ve sonuç vermeleri konusunda da daha net bir biçimde düşüncelere sahip bulunmanızı tercih etmekteyim (3.bölüm s.270). Bu bakımdan kendi kendisine öğrenilmiş bulunan şeyler sayesinde insan hakkında başkalarından öğrenilmiş şeylerden daha güvenli bir biçimde temel bilgilere de ulaşmış bulunmaktadır. Bu bağlamda insan da aklını kölece bir şekilde kullanmaktan ziyade fikirlerini birbirlerine bağlamak, ilişkiler keşfetmek ve aletler meydana getirmek için kullanmaktadır.

Özsevgi duygusu her durum karşısında iyidir ve her biçimde düzene de uygun özellikte bulunmaktadır. Özellikle her insan da kendi mevcudiyetini korumakla yükümlü bulunduğundan

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

dolayı yapılmış bulunan faaliyetlerin en ön plana çıkanı ise bu varlığı korumaya yönelik dikkat içerisinde olmamız gerekmektedir (3. Bölüm s. 336). Bu duruma karşılık varlığımızı da devam ettirebilmemiz için kendimizi de sevmemiz gerekli olmaktadır. Bu duygunun da sonucu olarak bizi koruma altına almış bulunan şeyleri de sevebilmekteyiz. Nitekim her koşulda da süt annesine bağlı konumda olmaktadır. Bu bağlılık duygusu öncelikle mekanik bir biçimde gerçekleşmektedir. Bir insanın da iyiliğine faydası bulunan herhangi bir şey de kendisine çekmiş bulunmaktadır; bir kişiye de herhangi bir biçimde zarar vermiş bulunan şey de o kişiyi tiksindirmiş bulunmaktadır. Bu duyguda sadece kör bir iç güdü durumu olmaktadır.

Emiliğe de mesleğini herhangi bir biçimde öğrenirken, ben de onunla birlikte herhangi bir şekilde bu mesleği onunla birlikte öğrenebilmek istemekteyim. Bunun nedeni ise ancak beraber öğrenebileceğimiz meslekleri, iyi bir biçimde öğrenebilmemiz olmasından kaynaklanmş bulunmasıdır. Dolayısıyla ikimiz de çıraklığa da başlamış bulunmaktayız. Nitekim bize de beyefendi gibi davranılmasında herhangi bir şekilde gözümüz bulunmamaktadır. Fakat gerçek bir çırak olarak davranılmasını gerektirmektedir. Bizim tutkumuz ise hem marangozluğu öğrenmek hem de marangoz da olabilmektir. Dolayısıyla da her hafta en az bir ya da iki defa da ustanın yanında geçirerek, vaktinde de kalkarak iş başında bulunabilmek; onun sofrasında yemek yiyebilmek ; onun buyruğu altında çalışmak onurunu da kazanmamız üzerine sert yataklarımız da uyumak üzerine evimize dönmek fikrinde bulunmamız gerekmektedir. Nitekim aynı anda birden fazla meslekte bu biçimde öğrenilmektedir (3. Kitap 318-319).

Tutkularımız ise kendimizi korumamızın bir başka aracı olmktadır; o halde bunları ortadan kaldırma isteğinde bulunmak, boş olmasıyla birlikte gülünç bir girişim haline dönüşmektedir. Nitekim doğayı da idare etmek fikri de Tanrı ve onun yapıtını da yeni bir form haline dönüştürmek anlamına gelmektedir. Nitekim Tanrı da insana sunmuş olduğu tutkuları da insanın ortadan kaldırmış olmasına yönelik istekte bulunsaydı kendisiyle de çelişkili bir duruma gelmiş bulunurdu. Ancak herhangi bir şekilde saçma bir konum içerisine girinmemiş bulunmaktadır. İnsan ve onun kalbinde de benzer bir şey yazılı olmamaktadır. Nitekim Tanrı bir insandan gerçekleştirmiş olması gerektiği şeyi de ona da herhangi bir insan aracılığıyla ifade etmemektedir. Kendisi de bu durumu, onun yüreğinin derinliklerinde ifade etmektedir (3. Kitap s.335)

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

IV.Bölüm

Buluğ

Kitabın dördüncü bölümü, kişiliğin meydana gelme evresi olmaktadır. Bu evrede birey kişiliğini bulmaktadır.

Çocugun mizacında da ön plana çıkan değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Taşkınlık, sinirlilik, üzgünlük, kendisini yalnız hissetme ve değersiz görme gibi ruhsal anlamda değişimler meydana gelmektedir. "İçi sürekli kaynar ve neredeyse disiplin altına alınamaz. Kendisini yatıştırmak isteyen sesi duymaz; kükreyen bir aslan olur ; rehberini tanımaz ; yönetilmek istemez artık kısacası"

Kitabın bu bölümünde Emilie'nin çocugun karşı cinse olan ilgisine uyanmasını ifade etmektedir. Bu bakımdan Emilie'nin toplumsal ilişkilerini de düzenli şekilde düzenlemesi gerekmektedir. Karşı cinse de duyulabilecek olan temel duygular, dostluk ve arkadaşlık olmaktadır.

Çocuk çevresiyle de etkileşime girdiği zaman kin, kıskançlık, hırs ve haşinlik gibi hırslar kazanmaktadır. İnsanın doğuştan getirmiş bulunduğu iyilik halinin sürdürülmesi, gereksinimlerinin de az olması halinde sürdürülmektedir. Fakat çocuklar sosyal çevrelerinden alışkanlıklar edinmektedirler. Büyüklerinin de yalan söylediğine şahit olan çocuklar, yalan da söyleyebilmektedir. Bu bakımdan onların çevresinde yer alan insanların da buna uygun düşüp düşmediğinden emin olmasını gerektirmektedir "Çocukların masumiyetlerinin devam ettirilebilmesi için, tek yol vardır bence ; çevresinde bulunan insanların saygılı olarak onları sevmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde bütün yapay tavırların eninde sonunda kendilerini yalanlamasını gerektirmektedir".

Çocugun zihni de düşük bir tecrübe deneyimi ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Birşeyleri bilebilmektedir ancak başkaları veya insanlarla olan ilişkisini keşfedememektedir. Bu bakımdan sosyal ve dini tecrübeden yoksun bulunmaktadır. Herhangi bir şekilde hayatın anlamını da kavrayamamaktadır. Ruh, ahlak, sanat ve felsefe dünyası da ona kapalı biçimde bulunmaktadır. 15 yaşına kadar da Emilie, tarih, ahlak ya da toplumun herhangi bir şeyini de bilememektedir.

Yazar dördüncü bölümün sonlarına doğru insanlarla eşit bir biçimde ilişkiler meydana getirmeyi ve dinsel inançları da öğrenmiş bulunması gerekmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

İnsan soyu adına edep doğal bir şey olsa da, elbette çocuklarda bu duygu hiçbir zaman bulunmamaktadır (4.kitap s. 344). Ancak edep duygusu, kötülüğü tanımakla meydana gelmektedir ve kötülüğü hiçbir biçimde tanımayanda ve tanımak mecburiyetinde bulunan çocuklar bunun sonucu olan herhangi bir duyguyu da nasıl bilmektedirler?

Onlara edep ve dürüstlük dersleri vermek, utanılacak ve dürüstlükten uzak şeyler olduğunu öğretmek manasına gelmektedir ; Onlara da edep ve dürüstlük dersleri sunmak, utanılacak ve dürüstlükten uzak şeyler olduğunu öğretmek manasına gelmektedir; bu onlarda bu şeyleri de öğrenebilmek için gizli bir biçimde arzu uyandırmak anlamına gelmektedir. Bunu öğrenmeyi de er geç başarabilmektedirler ve hayal gücüne doğruyu sıçramış bulunan ilk kıvılcımın da duyuların tutuşmasını hızlandırmaktadır.

Yüzü kızarmış bulunan herkes zaten suçlu durumundadır: Gerçek suçsuzluk hiçbir şeyden utanmamaktadır. Çocukluktan ergenlik dönemine geçiş pek doğa tarafından belirlenmez; bireylerde mizaçlara, toplumlarda ise iklimlere göre değişiklik göstermektedir.

Herkes bu konuda sıcak ülkelerle soğuk ülkeler arasında yapılmış bulunan ayrımları bilir ve herkes ateşli mizaçların öteki mizaçlardan önce meydana geldiğini görmektedir. Fakat nedenler üzerinde yanılgıya düşebilmektedir ve çoğu zaman tinsel yana mal edilmesi gerekeni de fiziksel tarafa da mal edebiliriz : Bu yüzyılımız felsefesinin de en çok meydana getirmiş bulunduğu aşırılıklardan birisi olmaktadır.

Rousseau'ya göre bir çocugun yüreğinde duyarlılığı da harekete geçirebilmek ve beslemek için de karakterini de iyiliksever haline dönüştürmek istediğimiz takdirde insanlardaki aldatıcı mutluluk imajıyla gurur, kibir ve kıskançlık duygularının meydana gelmesine engel olunması gerekmektedir. Aynı zamanda çocugun kendisini de değerlendirebilecek düzeye gelinceye kadar da yüksek sosyetinin şatafatlı hayatından uzak tutulması gerekmektedir. Nitekim insanları da tanıtmadan önce dünyayı göstermek, çocugu eğitmekten ziyade onun dogasını bozmak anlamına gelmektedir.

Bir gencin de içerisinde yer aldığı toplum da kendisiyle beraber yaşamış bulunan insanları da değerlendirerek toplumu da iyi bir biçimde değerlendirmesi gerekmektedir ve toplumunu da iyi bir biçimde tanımasını gerektirmektedir. Aynı zamanda meydana gelmiş bulunanların da kötü yanlarını keşfetmiş bulunması gerekmektedir. İnsanın da doğuştan iyi bir varlık oldugunu da bilmesini gerektirmektedir ; toplumun da insanları nasıl bozmuş oldugunu ve yozlaşmış bulunduğunu da görmesi, bütün kötülüklerin de onların önyargılarından kaynaklanmış oldugunu keşfetmesini gerektirmektedir. Her insanı da değerlendirebilmesi gerekmektedir ve

kalabalıklardan da kendisini uzak tutması gerekmektedir. Aşağı yukarı da bütün insanların yüzlerinde aynı maskenin yer aldığını da görmesini gerektirmektedir. Öte taraftan bu maskelerin arkasında güzel yüzlerin de bulunduğunu bilmesi gerekmektedir.

Doğanın düzenine hatta toplumun düzenine dayalı bir biçimde şeylere karşı saygıda kimse ondan herhangi bir biçimde titiz bulunmamaktadır. Fakat doğa düzenine yönelik şeylere göstermiş bulunan saygı, öteki düzene dayalı şeylere saygıya da tercih edinilmiş bulunmaktadır. Emilie de kendisinden daha yaşlı olan herhangi birisine kendi yaşında olan bir görevliye kıyasla da saygı göstermesi gerekmektedir (4. Kitap s. 571). Nitekim içerisinde bulunacağı topluluklar içerisinde en genç üyelerden birisi de olacağından ötürü alçakgönüllü görünmekle de övgü içerisinde bulunmaktan ziyade akla dayalmış bulunan bir duygu doğrultusunda edimde bulunduğundan ötürü de her biçimde alçakgönüllü olması gerekmektedir. Yanında yer alan insanları da keyiflendirmek üzere yaşlı insanların da sözlerini kesmiş bulunan kendisini beğenmiş bulunan bir budalanın da anlamsız görgü kuralları da onda herhangi bir biçimde uyanmamış olacaktır.

Duyarlı ve yumuşak bi ruhu olduğundan dolayı da herhangi bir şeyi de ötekilerin fikrine göre değerlendirmediğinden dolayı da ötekilerin hoşuna gitmiş bulunmayı sevse bile kendisine değer verilme zorunluluğunu da kaygısını da barındırmaması gerekmektedir (4.kitap s. 571). Bu durumda onun kibar bir insan olmasından ziyade sevgi yüklü bir insan olacağı ne çalımdan ne de görkemden herhangi bir şekilde hoşlaşmış bulunacağı bir kez okşanmak ve övgü almaktan daha çok etkilenmiş bulunacağı sonucu çıkmış olmaktadır. Aynı sebepler içerisinde de durumunu ve davranışlarını da göz önünde bulundurararak zevk sahibi olan bir insan olarak görünmese de daha sevimli bir varlık olarak görünebilmesi için de süsüne de daha özenli bir biçimde dikkat etmesi gerekmektedir. Herhangi bir biçimde gösterişe yönelik başvuruda bulunmayarak gösterişten de uzak durması gerekmektedir.

BEŞİNCİ DÖNEM : Genç Adam: Hayata Giriş

Kitabın beşinci ve son bölümü, Rousseau'nun siyasal toplum ve genel irade konusuna yönelik fikirlerine yer verilmiştir. Kitabın bu bölümünde Rousseau'nun ifade etmiş bulunduğu düşünceler, "Toplum Sözleşmesi" adlı eseriyle de benzerlik göstermektedir.

Bu dönem evresinde Emilie bir adam haline gelmesi üzerine bir hayat arkadaşı da onun adına bulunması gerekli olmaktadır. Rousseau, bireyci merkezli eğitimden de kendisini

uzaklaştırmaktadır. Bu bağlamda kadınların bütün eğitimlerinin de erkeklere göre gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu bağlamda faydalı olmak, onları da memnun etmek, kendilerini onurlandırmış bulunanı yapmak, gençleri de eğitebilmek, büyüdükleri zaman onların bakımını üstlenmek ve teselli etmenin de öğretilmesi gerekmektedir.

Kadının da erkekten ziyade kendisi adına uysal olmayı öğrenmesi gerekmektedir. Kadınların ise modaya uygun düşeni giymesinden ziyade kendisine yakışanı tercih etmesi gerekmektedir. Nitekim Sophie'de bir kadında bulunması zorunlu olan bütün olumlu özellikler de bulunmaktadır. Emilie ile babası, kendisi adına uygun bir eş tercihinde bulunabilmek için de uzun bir yolculuğa çıkmaktadırlar. Köyün ortasında yağmurlu bir günde de bir evde onların dikkatini çekmektedir. O evde bulunan kıza aşık olan Emilie, Sophie adındaki kıza aşık olmuştur ve aradığı kızı da bulmuş bulunmaktadır. Nitekim evlilik adına gerçekleştirilmesi gereken işlemler de tamamlandıktan sonra evlenmektedirler. Evlenmeleri üzerine de çiftlerin mutlu kalabilmelerinin yolu, evliliklerini gerçekleştirmeleri üzerine eşlerin birbirlerine aşık olmasıdır. Evlilik üzerine ebeveynlerin de rehberlik görevlerini tamamlamaktadırlar. Aynı zamanda karşılıklı bir biçimde çiftler de birbirlerine rehberlik etmektedirler.

Erkek ve kadının da bütün ortak yetileri aralarında da eşit bir biçimde bölünmemiş olmaktadır; ancak bir bütün olarak ele alındıkları takdirde birbirlerine karşılık gelmiş bulunmaktadırlar. Nitekim kadın, kadın olarak ele alındığı takdirde daha değerli konuma düşmüş bulunmaktadır. Ancak erkeklik taslamış bulunduğu takdirde değeri de git gide azalmış bulunmaktadır. Nitekim haklarını da değerlendirmiş olduğu her noktada üstünlük durumu da onun üstüne geçmiş bulunmaktadır. Bizim haklarımızı da zorbalık aracılığıyla ya da düzen doğrultusunda incelemek istemiş bulunduğu her noktada da bizlerin alt konumunda yer almış bulunmaktadır. Ancak bu genel gerçeğe de istisnalar doğrultusunda cevap verebilmektedir ; bu durum da kadın milletinin, üstünlüğünden yana bulunan çapkınların bir sonuç çıkarmaları üzerine başvurdukları yol olmaktadır (5. Kitap s. 616).

Kadın eğitimini de tamamen erkek eğitiminden ayrı şekilde değerlendirmiş bulunan Rousseau'ya göre annelere, kız çocuklarının eğitiminde önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Sophie iyi bir biçimde eğitim almış olan bir kadının asaletiyle birlikte zarafetine sahip olmaktadır. Kadının ön plana çıkmış birincil vazifesi ise erkeğine itaatini gerçekleştirmek olsa bile farklı toplumsal görev ve sorumlulukları da gerçekleştirmesi gerekmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

SONUÇ

Jean Jacques Roussea'nun "Emilie" adlı yapıtında çocukluk döneminin özel bir şekilde meydana gelmesini ifade etmektedir. Nitekim çocukluk dönemi de kendi nitelikleri bulunan ve içerisinde yaşanılması mecbur olan bir dönemi ifade etmektedir. Nitekim aileler de çocukluk döneminin ne kadar gerekli olduğunu bilmesiyle birlikte ona göre davranması gerekli olmaktadır.

"Emilie" veya "Eğitim Üzerine" adlı yapıtta ahlaki eğitime de yaş sınırı getirilmiş bulunmaktadır. Nitekim 12 yaşına kadar çocukta herhangi bir şekilde ahlaki bir gelişim de başlamadığından dolayı herhangi bir şekilde çocuğa da ahlaki gelişimin verilmemesi gerekmektedir. Bu eser de yaparak ve yaşayarak öğrenme modeli temele alınmaktadır. Ona göre toplum ve olguların yanında doğa da ön plana çıkan ögelerden birisi olmaktadır. Nitekim öğretmenin de çocuklara rehberlik yapması doğrultusunda çocukların da kendisinin kavramasını gerektirmektedir.

KAYNAKÇALAR

Rousseau, J.J. (2009). Emilie ya da eğitim üzerine. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

M.KAŞĞARININ "DIVAN"INDA IŞLƏNƏN OMONIMLƏR

Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı
ADPU, f.ü.f.d. baş müəllim
İD 0009 0005 0068 4590

ÖZƏT

Mahmud Kaşğari XI əsrin birinci yarısında Qaraxanlılar imperiyası zamanı Doğu Türküstanda dogulub. " Divani-lüğət-it türk" adlı ensiklopedik biliklər toplusunun müəllifidir. 9000 söz və onların izahından ibarət olan lüğət ərəblərə türk dilini öyrətmək, türk dilinin yayılmasını təmin etmək məqsədilə yazılmışdır. Lüğət 8 bölmədən ibarətdir. M.Kaşğari əsərində "Dünya xəritəsi" adlı xəritə də verib. Bu xəritədə türklərin yaşadığı əraziləri qeyd edib. Müəllif türklərin yaşadığı bütün əraziləri gəzmiş, türklərin həyat tərzi, etnoqrafiyası, folkloru ilə yaxından tanış olmuşdur. Bu lüğətin yazılmasına çox kömək olmuşdur. Bu xəritədən də aydın görünür ki, Ermənistan nəinki Qafqazda, ümumiyyətlə, dünya xəritəsində yoxdur. XI əsrin ədəbi abidəsi olan belə bir əsər türklərin ermənilərdən fərqli olaraq, bu ərazilərdə aborigen olduğunu faktlı və predmetli şəkildə ifadə edir. Eyni hal «Kitabi-Dədə Qorqud»un coğrafiyasında da müşahidə olunur. Nəzərə alsaq ki, bu abidələrdəki coğrafi ərazilər göstərilərkən erməni və Azərbaycan münaqişəsi yox idi, onda həmin sənədlərin obyektivliyinə şübhə yeri qalmır. Bu, o deməkdir ki, ermənilər indi yaşadıqları ərazilərə çox-çox sonralar- XIX əsrdən tədricən köçürülmüşlər. "Divan"ın nəşrinə mane olan amillərdən biri də bu idi [6].

Azərbaycan dilçiliyində "Divan" tərcümə olunmamışdan öncə Bəkir Çobanzadə, Tofiq Hacıyev, Kamil Vəliyev, Saməd Əlizadə, Həsən Mirzəyev, Hadi Mirzəzadə, Nizami Cəfərov, İsmayıl Kazımov, Qəzənfər Kazımov kimi dilçi alimlər tədqiqat aparmışlar.

Açar sözlər: M.Kaşğari, "Divan", türk dili, omonimlər

ABSTRACT

Mahmud Kashgari was born in Eastern Turkestan during the first half of the 11th century during the Karakhanid empire. He is the author of the collection of encyclopedic knowledge called "Divani-luğat-it turk". The dictionary, which consists of 9000 words and their explanations, was written in order to teach the Turkish language to Arabs and ensure the spread of the Turkish language. The dictionary consists of 8 sections. M. Kashgari also gave a map called "World map" in his work. On this map, he marked the areas inhabited by Turks. The author visited all the areas inhabited by Turks and became closely acquainted with the lifestyle, ethnography, and folklore of Turks. There has been a lot of help in writing this dictionary. It is clear from this map that Armenia is not only not in the Caucasus, but in general, it is not on the world map. Such a work, which is a literary monument of the 11th century, factually and objectively expresses that Turks, unlike Armenians, are aborigines in these areas. The same situation is observed in the geography of "Kitabi-Dada Gorgud". If we take into account that there was no

Armenian-Azerbaijani conflict when the geographical areas in these monuments were indicated, then there is no doubt about the objectivity of those documents. This means that Armenians were gradually moved to the areas where they live much later - from the 19th century. This was one of the factors preventing the publication of "Divan"

Before "Divan" was translated in Azerbaijani linguistics, linguists such as Bekir Chobanzade, Tofig Hajiyev, Kamil Valiyev, Samad Alizade, Hasan Mirzayev, Hadi Mirzazade, Nizami Jafarov, Ismayil Kazimov, Gazanfar Kazimov conducted research.

Key words: M. Kashgari, "Divan", Turkish language, homonyms

Mahmud Kaşğari XI əsrin birinci yarısında Qaraxanlılar imperiyası zamanı Doğu Türküstanda dogulub. “ Divani-lüğət-it türk” adlı ensiklopedik biliklər toplusunun müəllifidir. 9000 söz və onların izahından ibarət olan lüğət ərəblərə türk dilini öyrətmək, türk dilinin yayılmasını təmin etmək məqsədilə yazılmışdır. Lüğət 8 bölmədən ibarətdir. M.Kaşğari əsərində “Dünya xəritəsi” adlı xəritə də verib. Bu xəritədə türklərin yaşadığı əraziləri qeyd edib. Müəllif türklərin yaşadığı bütün əraziləri gəzmiş, türklərin həyat tərzi, etnoqrafiyası, folkloru ilə yaxından tanış olmuşdur. Bu lüğətin yazılmasına çox kömək olmuşdur. Bu xəritədən də aydın görünür ki, Ermənistan nəinki Qafqazda, ümumiyyətlə, dünya xəritəsində yoxdur. XI əsrin ədəbi abidəsi olan belə bir əsər türklərin ermənilərdən fərqli olaraq, bu ərazilərdə aborigen olduğunu faktlı və predmetli şəkildə ifadə edir. Eyni hal «Kitabi-Dədə Qorqud»un coğrafiyasında da müşahidə olunur. Nəzərə alsaq ki, bu abidələrdəki coğrafi ərazilər göstərilərkən erməni və Azərbaycan münaqişəsi yox idi, onda həmin sənədlərin obyektivliyinə şübhə yeri qalmır. Bu, o deməkdir ki, ermənilər indi yaşadıqları ərazilərə çox-çox sonralar- XIX əsrdən tədricən köçürülmüşlər. “Divan”ın nəşrinə mane olan amillərdən biri də bu idi [6].

Azərbaycan dilçiliyində “Divan” tərcümə olunmamışdan öncə Bəkir Çobanzadə, Tofiq Hacıyev, Kamil Vəliyev, Saməd Əlizadə, Həsən Mirzəyev, Hadi Mirzəzadə, Nizami Cəfərov, İsmayıl Kazımov, Qəzənfər Kazımov kimi dilçi alimlər tədqiqat aparmışlar.

Tofiq Hacıyev “Türkologiyanın bahadırı” adlı məqaləsini yazmış, Həsən Mirzəyev feillərin arxaik kökləri üzərində işləyərkən “Divan”a müraciət etmişdir. Dilçi alim Adil Bağırov 2008-ci ildə Türkiyədə keçirilən elmi konfransda “Divani-lüğət-it türk” əsərindəki oğuz boy adlarının Naxçıvandakı izləri” adlı məruzə ilə çıxış etmişdir. İsmayıl Kazımov “M.Kaşğari “Divan”ı və çağdaş türk dilləri” adlı monoqrafiya yazmışdır. Cahid İsmayıloğlunun namizədlik dissertasiyası “M.Kaşğarinin “Divani-lüğət-it türk əsərində onomastik vahidlər” adlanır. Professor Əzizxan Tanrıverdi “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” kitabında tez-tez “Divan”a müraciət etiş, ordan nümunələr vermişdir. Professor Mahirə Hüseynovanın “Mahmud Kaşğarinin”Divani lüğət-it türk”əsərinin qrammatik xüsusiyyətləri” adlı kitabı da çox maraqlı elmi faktlara söykənib.

M.Kaşğari “Divan”da türk dillərini qərb və şərq olaraq iki qrupa bölüb.O, oğuzları Qərb qrupuna aid edib.Qeyd edək ki, “Divan”da əsas leksik ağırlığı oğuz dili öz üzərinə götürüb.Oğuzlar türk tayfalarından ən çox qıpçaqlarla əlaqədə olublar. Bir faktı da qeyd etmək

yerinə düşər ki, "Divan"da 25 söz eyni zamanda həm oğuz, həm də qipçaqlarda işlənir."Divan"da ta qədim zamanlardan X-XI əsrə qədər olan dil əlaqələri əks olunduğuna görə qıpçaq və oğuz dilləri arasında o qədər də fərq hiss olunmur.

"Divan"nın azərbaycanca tərcüməsini edən Ramiz Əskərin xidmətləri də danılmazdır. Ramiz Əskər "Divan"nın universal bir əsər olduğunu, onun sadə bir lüğət olmadığını, izahlı, daha doğrusu, ilk türk ensiklopediyası olduğunu vurğulayır. Əsərdə min il bundan öncəki türklüyün tarixi, coğrafiyası, milli-mənəvi dəyərləri, düyagörüşü, adət-ənənələri, mətbəxi, geyimi və s. öz əksini tapmışdır.

Hal-hazırda ortaq türk dilinin yaradılması yönündə addımlar atılmaqdadır.Hətta 34 hərfdən ibarət əlifba layihəsi də təqdim olunub. Əslində bu iş o qədər də asan bir iş deyil. Amma öz bəhrəsini görəcək bir prosesdir. Bu işdə "Divan"əvəzsiz mənbədir. Qeyd edək ki, "Divan"olmasa "Kitabi Dədə Qorqud"u, "Kutaqdu bilik"i və digərlərini oxuyub anlaya bilmərik. Çünki bu əsər türk dünyasının aynasıdır. Lüğətdə 9000 dən çox söz, 318 atalar sözü, 240 beyt şeir, 40-a yaxın yemək, içki adı verilib. Əsərin orilinalı 1914-cü ildə tapılıb.1915-1917-ci illərdə İstanbulda nəşr olunub.

R.Əskər qeyd edir ki, "ümumtürk ədəbiyyatının ən əski qaynağı VI-VIII əsrlərdə yaradılmış Orxon-Yenisey abidələridir. Oğuz qrupunun ortaq əsəri "Manas" dastanıdır. Qazaxlar, qırğızlar, qaraqalpaqlar və noqaylar bu əsəri yaxşı anlayırlar. Qarluq qrupunun şah əsəri Yusif Balasağunlunun "Qutadğu bilig" poemasıdır. O. özbək, uyğur, sarı uyğur və bu qrupa daxil olan digər xalqlar üçün ortaq əsərdir. Bütün qrupları əhatə edən ortaq universal abidə isə M.Kaşğarinin "Divan"ıdır [11].

Türk olmağı ilə qürur duyan M.Kaşğari bu adın Allah tərəfindən verildiyinə və onların üstünlüyünə inanır. Professor B.Xəlilov özünün "M.Kaşğarinin "Divani lüğət-it türk" əsərində etnonimlər" kitabında türk sözü və türk ulusunun boyları haqqında geniş yazır [5]."Divan"da türk sözü ədəb, hörmət, böyüklərə ehtiram, təvazökar, igid, mərd xüsusiyyətlərə malik bir boyun adıdır, eyni zamanda, "gənc", "güc" mənalarını bldirir. A.N.Kononov "Divan"ı müxtəlif türk xalqları və türk poetik yaradıcılığı barədə zəngin məlumat verən bir xəzinə adlandırır.

"Divan"da yalnız qırğızların dilinə aid nümunə yoxdur. M.Kaşğari otuzdan çox türk ləhcəsini, həmçinin türk olmayan türkcə danışa bilən xotənlərin, tübütlərin və digər xalqların da dillərini bütün incəliklərinə qədər öyrənmişdir.

"Divan"nın zəmanəmizə yalnız bir nüsxəsi gəlib çatmışdır.1266-cı ildə üzü köçürülən əsər hal-hazırda İstanbul Millət Kitabxanasında saxlanılır.Əsər Avropada ilk dəfə 1928-ci ildə çap olunub. Daha sora Özbəkistan, Çin, Amerika, Qazaxıstan və digər ölkələrdə çap olunub. Azərbaycanda 1937-ci ilə Xalid Səid Xocayev tərcümə etməyə başlamış , lakin həbs olunduğu üçün bu iş yarımçıq qalmışdır. 2006-cı ildə bu işi uğurla Ramiz Əskər həyata keçirmişdir.

"Divan"da sözlərin omonimliyi məsələsi diqqətimizi çəkdi. Düzdür, dörd cildlik bu kitabda verilmiş bütün sözlərin omonimliyini verə bilməmişik. Amma hər bir cilddən yetərincə sözlər seçmişik. Həm təkhecalı, həm də iki, üç, dörd hecalı sözlərə müraciət etmişik.

İkihərfli sözlərin omonimliyi:

Ok-ox; evin çatısına qoyulan mil, dirək

Ok- ok yılan; özünü adamın üstünə ox kimi atan ilan [7, s.111]

Ok-bölüşdürmək üçün pay və torpaq hissələri üzərinə atılan ox, ox vasitəsilə atılan püşk

Ok-feil və təkid ədatı; *Bargil ok-Gedərsən ha!*

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Ok-hal mənasına yaxın bir ədat; *Baya ok kəldim-bayaq gəldim; Əmdi ok aydım-Elə indicə gəldim.*
Ok- soyuq su içdikdən sonra çörək yedikdə sinədən çıxan hıçqırıq; *Anı ok tutdı-Onu hıçqırıq tutdu.*
Bu mənalardan ədəbi dilimizdə "ox" mənası işləkdir.
Əm-dərman
Əm- qadının dişilik aləti (oğuz və qıpçaqlarda işlənir) [7, s.111]
Ay-turuncu rəngdə qumaş parça
Ay-ay bitigi-əsgərlərin adlarının dəftəri [7, s.113]
Öt-taxtada olan dəlik
Öt-öd kisəsi [7,s.117]. İndi ədəbi dilimizdə t-d əvəzlənməsi baş verib, söz "öd" kimi işlənir.
Er-yer. Hazırda y samiti artırılıb yer kimi işlənir.
Er-deşik açmaq üçün işlənən alət,burğu [7, s.118]
Öz-ürək və qarın bölgəsindəki bütün orqanlar; *Özim agridi-Qarnım ağrıdı.*
Öz- ağacın özəyi; Yığaç özi də deyilir.Hazırda *öz* köklü *özək* sözü işlənir.
Öz-bədənin içində qımıldayan ruh; Bardı közüm yarnkı
Aldı özüm kanrkı
Kanda ərinç kanrkı
Əmdi udhun udhğurur-
Getdi gözümün nuru,
Aldı canımın ruhun
Hardadır o diləyinə varan,
İndi yuxudan oyadır? [7,s.120]
Ök-mirasda düşən pay
Ök-ağıl,zəka,anlayış
Ök-dörd yaşını doldurmuş at
Ök-orta yaşa çatıb böyümüş heyvan
Aç-açmaq,aramaq,fəth etmək
Aç-qarnı acıqmaq [10,s.123].Hazırda ç-c əvəzlənməsi baş verdiyi üçün söz "ac" kimi işlənir.
"Divan" da ikihərfli sözlər çoxdur. Məqalədə, təbii ki, hamısını verə bilmirik. Bir neçə üçhərfli sözlərə də nəzər salaq:
Ala- bədənini bozca basan. Ala-bula olan adam. Hal-hazırda eyni mənada işlədilir.İzahlı lüğətdə belə verilir: Qanın pozulması nəticəsində dəridə əmələ gələn ağ ləkə (dəri xəstəliyi) [1,s.90]
Ala-Fərqanəyə yaxın bir yaylaq adı
Ala-ədat kimi "tələsmə" deməkdir.
Ala-ala:yavaş-yavaş [7, s.155]
Çöp-şərabın şöküntüsü, hər şeyin xıltı. Bu sözdən alınaraq dəyərsiz adamlara "çöp-çep kişilər" deyilir.
Çöp-tutmac (yemək) parçası: *Bir çöp yegil-Bir parça tutmac ye* [7, s.335].
Yıp-ip. İndi dilimizdə y samiti düşmüş və söz *ip* kimi işlənir.
Yıp-at hörükləmək üçün uzun çatı, örkən [9,s.11]
Yok-qab-qacaq bulaşığı

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Yok-yok yer-yoxuş yer [9,s.12]
Yin-yuva, hin.İndi dilimizdə y-h əvəzlənməsi baş verdiyi üçün *hin* kimi işlənir.
Yin-mal peyini,təzək [9,s.13]
Açı-yaşlı qadın, xanım nənə (barsğanca)
Açı-turşumaq [10,s.145]
Dördhərflilər:
Amaç-məqsəd, hədəf, nişangah. Söz izahlı lüğətimizdə [1,s.110] verilib.
Amaç-çüt öküzü, əkinçilik alətləri [7,s.125]
Oğuz-vaxt: *Nə oğuzda kəldinq-Nə zaman gəldin?*
Oğuz-dövlət: *Bəg oğuzında məninq ışım etildi-Bəyin dövləti və sayəsində mənim işim düzəldi.*
Oğuz- bir işdə imkan və fürsət- *Bu iş oğuzluğ boldı-Bu iş uğurlu oldu.*
Oğuz-qarşılıq, əvəz, bədəl (oğuzca). *Atka oğuz aldım-Ata əvəz aldım.*
Oğuz-xeyir, bərəkət (oğuzca). *Yolçuya yol oğuz bolsun-Yol uğurlu olsun*. [7, s.126].Oğuz sözü indi dilimizdə türk boyu kimi işlənir.
Ağır-əziz, möhtərəm; Ağırlıq kişi-xalq və ya bəy tərəfindən ağırlanan, yəni əziz tutulan adam.*Tanrı məni ağırladı-Tanrı məni əziz tutdu.*
Ağır- ağır nənq-qiymətdə ağır olan nəsnə, dəyərli şey [7,s.126].Hazırda da bu mənada işlənə bilir.
Ərük-şaftalı, qaysı, ərik kimi meyvələrə verilən ümumi ad
Ərük-şaftalı-turş ərik
Ərük-kara ərük-albuxara
Ərük-sarığ ərük-qaysı
Ərük-dəri aşılanan bir nəsnə [7,s.137].İndi dilimizdə ü-i əvəzlənməsi baş verdiyi üçün *ərik* şəklində işləkdir.[2, s.121]
Örük-hörülmüş olan bir nəsnə.Örük saç-hörülmüş saç
Örük-bir yerdə bir müddət qalmaq.*Çu önlük örük boldı-Qoşun on gün bir yerdə qaldı.* [7,s.137].Dilimizdə h samit artımı baş verib və söz *hörük* şəklində işlənir.
Ərik-ərik yılkı-yorğa heyvan.Ərik at-yorğa at (oğuzlar bu sözü bilmirlər).
Ərik-ərik ər-işində usta. Qoçaq adam. Atalar sözündə də işlənib:
Ərik irini yağlıq,
Ərmədü başı kanlığ- Qoçağın dodağı yağlı,
Tənbəlin başı qanlı [7,s.138]
Uluk-uluk ton-yıpranmış paltar,köhnəlmiş hər şeyə uluk deyilir.
Uluk-atın çiyni. Bu söz məsəldə də işlənib: *Uluk yağırı oğulna kalır-Çiyin yarığı övlada qalar* (bura sinirlərin birləşdiyi yer olduğu üçün gec sağalır).[7,s.136]
Ardı-*Ər ardı-Adam yoruldu.*
Ardı-*Ol anı ardı-O onu aldatdı* [7,s.222].
Öpkə-agciyər
Öpkə- qəzəb, hirs [7,s.186].Söz hazırda p-f əvəzlənməsi nəticəsində elə qədim semantik mənasında işlənir.
Sırt-qıl, yoğun qıl
Sırt-bayır,yoxuş kimi yerlər və kiçik dərələr (oğuzca) [7,s.352].
Kurt-soxulcan fəsiləsindən sürünənlər

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Kurt-oğuzlar canavara deyirlər [7,s.352]. Söz müasir dilimizdə k-q əvəzlənməsi nəticəsində qurd kimi işlənir və hər iki mənanı saxlayir [3,s.s215].
Örküç-dalğa; *Suw örküçləndi-Su dalğalandı.*
Örküç-qadınların başındakı saç hörüyü, topası
Örküç-sacayağı [7,s.159]
Arkuk- arkuk kişi-söz eşitməyən, tərs adam
Arkuk-iki divar və ya iki dirək arasına qoyulan ağac [7,s.171]
Arkış-karvan
Arkış-yurdundan uzaq düşmüş adamın yanına göndərilən adam [7,s.161]
Adhrı-buğda təmizləmək üçün istifadə olunan alət
Adhrı-əyani olan hər nəsnə
Adhrı- *adhrı butluğ-baldırı,budu açıq adam* [7,s.171]
Bağır-yayın ortasına deyilir.
Bağır-qaraciyər, heç kimə boyun əyməyən adam [7,s.366]
Yatuk-iki növ ipdən hazırlanan parça
Yatuk-*yatuk nənq-atılan, unudulan hər şey*
Yatuk-tənbəl adam [9,s.21]
Çapdı-*Çomok tat boynın çapdı-Müsəlman kafirin boynunu vurdu.*
Çapdı-*Ər suwda çapdı-Adam suda üzdü.*
Çapdı-*Ol atnı çıbık birlə çapdı-O,atını çubuqla yavaşca vurdu,çırpdı [8,s..33].*
Kopdı-*Ər yokarı kopdı-Adam yuxarı qalxdı.*
Kopdı-*Tüpi kopdı-fırtına qopdu*. Bu mənada müasir dilimizdə işləkdir.
Kopdı-Kuş kopdı-Quş uçdu [8,s. 24].
Soğut-turşumuş süddən tutulan pendir (karluqca)
Soğut-düyü, ət və ədviyyatla doldurulmuş bağırsaq yeməyi [7,s.366]
Tapdı-*Kul tənqrigə tapdı-Qul tanrıya tapındı,səcdə etdi.*
Tapdı-*Ol xanka tapdı-O,xana xidmət etdi.*
Tapdı-*Ol nənqni tapdı-O,itən şeyi tapdı*. [8,s. 33].Eynən müasir dilimizdə işlənir.
Sapdı-*Yiçi yignə sapdı-Dərzi iynəni sapladı.*Hazırda sapla(maq) feili işləkdir.
Sapdı-*Ol kuş kanatın sapdı-O,quşun qanadını sarıdı.*
Sapdı-bir şey öz cinsindən əskik qalsa və ya az olub başqa bir şeylə tamamlansa, yenə belə deyilir-sapar [8,s. 33].
Yarpuz-yarpız, gözəl rayihəli ot,qız nanəsi [10,s.546]. İzahlı lüğətdə də bu mənada verilib.
Yarpuz-ilan yeyənbir heyvan, firon siçanı, manqust
Yüksək-yüksək, hündür
Yüksək-üskük,barmaq qabı [9,s.47]. Söz indi dilimizdə birinci mənada işləkdir.
Yarluğ-yoxsul, biçarə
Yarluğ-xaqanın məktubu, fərmanı, buyruğu [9,s.47].
Etilgən-Atlarda müşahidə olunan bir çiban xəstəliyi
Etilgən- *Mənınq ışım edhgülügün etilgən ol-Mənim işim daim yaxşılaşır[7,s.212].*
Ərkəkləndi-dalğalandı.*Suw ərkəkləndi-Su dalğalandı.*
Ərkəkləndi-*Anınq yini ərkəkləndi-Onun tükü ürpəndi.*
Ərkəkləndi-biri ərkəklik göstərsə, yenə belə deyilir [7,s. 332].

Yinçkələndi-*Ol kızığ yinçkələndi-O qızı hərəmə saldı.*
Yinçkələndi-*Kultənqrigə yinçkələndi-Qul Tanrıya qulluq etdi,oruc tutdu, namaz qıldı,qorxdu.*
Yinçkələndi-*Ol manqa yinçkələndi-O mənə qarşı nəzakətli, incə davrandı[9, s. 76]*.
Nümunələr "Divan"da çoxdur. Onlardan bəzilərinə nəzər saldıq və müasir dilimizdə paralel olaraq işlənə bilənləri qeyd etdik. Fikrimizcə, "Divan" türk dillərini müqayisəli şəkildə araşdırmaq üçün ən dəyrli mənbədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1.Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, I cild, bakı,2006,744 səh.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti,II cild,Bakı,2006,792 səh
3.Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti,III cild, Bakı,2006,672 səh.
4.Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti,IV cild,Bakı,2006,712 səh.
5.Xəlilov B.Ə. Mahmud Kaşğarinin "Divani lüğət-it türk" əsərində etnonimlər, Bakı,2009,110 səh.
6.İsmayılova Y.N. "M.Kaşğarinin "Divanü lüğət-it türk"əsəri Xalid Səid Xocayevin tərcüməsində, Bakı, 1-6 səh.
7. Mahmud Kaşğari "Divanü lüğət-it türk",I cild,Bakı,2006,512 səh.
8. Mahmud Kaşğari "Divanü lüğət-it türk",II cild,bakı,2006,400səh.
9. Mahmud Kaşğari "Divanü lüğət-it türk"III cild,Bakı,2006,400 səh.
10. Mahmud Kaşğari "Divanü lüğət-it türk",IV cild,Bakı,2006,752 səh.
11.http//www.anl.az//down/meqale/xalq cebhesi/2013/fevral/295835.htm

HALİDE EDİP ADIVAR'IN *HANDAN* İSİMLİ ROMANINDA KADIN GÖRÜNÜMLERİ

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ *
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
ORCID ID. 0000-0002-7618-4825
Yüksek Lisans Öğrencisi Nuray EROĞLU**
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
ORCID ID. 0009-0003-6017-0036

ÖZET

Başta yazarlık olmak üzere siyasetçi, akademisyen ve öğretmen kimlikleriyle tanınan Halide Edip Adıvar, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine tanıklık etmiş bir isimdir. Gerçekçi roman geleneğine iye olan yazar kadın izleğine yer verdiği yapıtlarıyla öne çıkar. Yazarın romanları incelendiğinde Balkan ve I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı yıllarının birey ve toplum yaşamındaki izlerinin görünür kılındığı görülür. Yazar bu süreçte kendi deneyim ve birikimleriyle güçlendirdiği roman, öykü, anı, tiyatro, şiir, çeviri gibi pek çok türde kaleme aldığı yapıtlarında toplum yaşamının geçirdiği değişim ve dönüşümleri birey odağında ele alır. Halide Edip Adıvar düşünsel ve yazınsal yaratımlarıyla Türk Yazınının öncü isimlerden birisi olmuştur. Yazar bir aşk öyküsü çevreninde gelişen romanı Handan'da II. Abdülhamit döneminin sosyal, siyasal ve kültürel yaşamını anlatır. Kadın psikolojisini derinlemesine ele alan romanın bir başka ayrıcalıklı niteliği ise roman kişilerinin birbirlerine yazdıkları mektuplarla gelişim göstermesidir. Romanda kadınlar Doğulu-Batılı, modern-kökleşik, eğitimli-eğitimsiz oluşlarına göre değerlendirilirlerken, özellikle aşk ve evlilik ilişkilerinde birbirlerinden ayrıldıkları yönleriyle görünür kılınırlar. Aşk ve evlilik izleği çevreninde iye oldukları grubun nitelikleriyle tümüyle uyumlu olan bu kadınlar ilişkide oldukları erkeklerin bakış açısıyla değerlendirilirler. Erkek karakterler için aşk, evlilik ve ihanet olguları tümüyle kadın kimliğiyle bütünleşik olarak anlam kazanır. Kadının seçen-seçilen, seven-sevilen, aldatan-aldatılan oluşu da benzer bakış açısıyla yorumlanır. Romanın modern kadını temsil eden başkişisi Handan iyi bir eğitim almış, olgun, son derece zeki ve kültürlü biridir. Handan içten içe âşık olduğu genç hocası Nazım'ın evlenme teklifini onun davaya adanmış kalbinde ikincil olacağı gerekçesiyle reddederken, varsıl olduğu kadar çapkın ve kendisinden yaşça oldukça büyük olan Hüsnü Paşa ile evlenir. Bu evlilikle Handan seçimlerinin sonucunu yaşar. Eşinin kendisini aldatmasına göz yuman Handan mutsuzluğu bile isteye kabul eder. Romanda gerek Handan'ın kendisinin yaşadığı gerekse yaşattığı ihanet kavramı kadın ve erkek için farklı anlamlara gönderme yapar.

*Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, ngenc@omu.edu.tr
ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, nuray.eroglu@omu.edu.tr
ORCID ID. 0009-0003-6017-0036

Anahtar Sözcükler: Halide Edip Adıvar, Handan, kadın, aşk, evlilik, ihanet.

WOMAN APPEARANCES IN HALİDE EDİP ADIVAR'S NOVEL NAMED HANDAN

Abstract

Halide Edip Adıvar, who is known primarily as a writer, politician, academic and teacher, is a name who witnessed the Second Constitutional Monarchy and Republic periods. The author, who belongs to the tradition of realistic novel, stands out with her works in which she includes the female theme. When the author's novels are analysed, it is seen that the traces of the Balkan and World War I, the War of Independence and the War of Independence are made visible in the lives of individuals and society. In this process, the author deals with the changes and transformations of social life in the focus of the individual in her works written in many genres such as novels, short stories, memoirs, theatre, poetry and translations, which she strengthened with her own experience and knowledge. Halide Edip Adıvar has been one of the pioneers of Turkish Literature with her intellectual and literary creations. In her novel Handan, which develops around a love story, the author describes the social, political and cultural life of Abdülhamit II period. Another striking aspect of the novel, which deals with women's psychology in depth, is that the novel develops through the letters that the characters write to each other. In the novel, women are evaluated according to their being Eastern-Western, modern-established, educated-uneducated, and they are rendered visible with the aspects they differ from each other especially in love and marriage relationships. These women, who are fully compatible with the qualities of the group they belong to in the context of love and marriage, are evaluated from the point of view of the men they are in a relationship with. For the male characters, the phenomena of love, marriage and betrayal are completely integrated with the female identity. The fact that women are chosen-chosen, loved-loved, deceived-deceived is also interpreted from a similar point of view. Handan, the protagonist of the novel who represents the modern woman, is well educated, mature, highly intelligent and cultured. Handan rejects the marriage proposal of her young teacher Nazım, whom she is secretly in love with, on the grounds that it would be secondary in her heart devoted to the cause, and marries Hüsnü Pasha, who is wealthy as well as flirtatious and considerably older than her. With this marriage, Handan experiences the consequences of her choices. Handan, who condones her husband's infidelity, willingly accepts unhappiness. In the novel, the concept of betrayal both experienced and perpetuated by Handan herself refers to different meanings for men and women.

Key Words: Halide Edip Adıvar, Handan, woman, love, marriage, betrayal.

1.GİRİŞ

Türk Yazınının öncü isimlerinden biri olan Halide Edip Adıvar siyasetçi, akademisyen ve yazar kimliklerinin yanı sıra "Halide Onbaşı" olarak da tanınır. Yaşadığı dönem itibariyle II. Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Milli Mücadele yılları tüm canlılığı ile yapıtlarında yer alır. Yazarın özellikle kadın sorunsalına yer verdiği yapıtları kadın psikolojisini tüm yönleriyle sergileme işlevi üstlenir. "Halide Edip, eserlerinde hem batı hem doğu kültüründen söz ederken "aydın kadın", "ideal kadın", "cahil kadın", "dişi kadın", "taklitçi kadın" gibi tiplerle kadın meselesini ele almış, bunu yaparken olumlu tiplerden yana tavır aldığını da gizlememiştir" (Yılmaz, 2013: 126). Yapıtlarında yer verdiği ideal kadın tipleriyle dönem toplumunda kadının ayrıcalıklı bir yer edinmesinde etkin rol oynar. Handan "bireysel, psikolojik aşk romanıdır" (Moran, 2005: 153). Halide Edip Adıvar'ın en çok okunan yapıtları arasında yer alan *Handan* gerek mektup-roman tekniğini kullanması gerekse biçemiyle ayrıcalıklı bir yere sahiptir. "Mutsuz daha çok da düş kırıklığıyla sonlanmış bir evlilik ve aşkın yarattığı buhrandan yola çıkarak kadın psikolojisini ele alan ve ruh çözümlemelerinin geniş yer bulduğu Halide Edip'in Handan'ı bilinç akışı ve mektup biçiminde yazılmıştır" (Genç ve Şahin, 2022: 186). Romanda kullanılan mektuplar gerçek değil kurgusaldır. Anlatının gelişimini destekleyen mektuplar özellikle başkişiyi içsel bunalım ve çatışmalarını sergileme işlevi üstlenir. Roman kurgusu "Handan'ı merkeze alarak, onun kişiliğini farklı mektuplarla ortaya koyar" (Aktaş, 2000: 93). Kahramanların iç dünyalarının tercümanı olan mektuplar bir anlamda onların iç sesleri bir başka deyişle iç monologlarına dönüşürler. "Mektubun bir anlatım tekniği olarak Türk edebiyatında sıklıkla kullanılmasının bir nedeni sade bir dille yazılıyor olmasıdır" (Çetin ve Acar, 2023: 1419). Mektuplar bu açıdan romanda çok fazla amaca hizmet ederler.

Handan, Halide Edip Adıvar'ın aşk, evlilik ve ihanet ilişkilerini sosyal, psikolojik ve ahlaki boyutta sorguladığı yapıtlarından biridir. Yazarın yazınsal kariyerini üç dönemde değerlendiren Enginün'e göre "Halide Edib'in romancılığındaki üç devrenin birincisini Handan, ikincisini Ateşten Gömlek, üçüncüsünü Sinekli Bakkal temsil eder" (1986: 78). Roman, 1912 yılında Tanin Gazetesinde tefrika halinde yayımlanır ve aynı yıl kitap haline getirilir. Romanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri yani II. Abdülhamit döneminin etkilerini görmek olasıdır. Toplumsal ve siyasal olayların yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Batıya olan ilgi artmış, eğitim ve kadın hakları gibi konular daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. *Handan* böylesi bir dönemde yani Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde kadınların özgürleşme mücadelesini anlatan ve kadının toplum içindeki yerini sorgulayan bir yanıt olması sebebiyle önem arz etmektedir. "Bilindiği gibi Halide Edip, İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş ve bunun sancılarını anlattığı romanlarında toplumsal izlekli konulara yönelir" (Genç, 2021: 126). Romanın merkezinde yer alan mutsuz evlilik ve yasak aşk iki önemli izlek olarak öne çıkar. Romanda toplumda yönetsel ve sosyal değişime koşut olarak gelişen yenileşme süreci kadın ve toplum üzerindeki etkileriyle görünür kılınır.

Halide Edip'in özyaşamıyla büyük benzerlikler göze çarpan romanda yazarın bastırılmış duygularının dışa vurumu duyumsanır. Halide Edip II. Abdülhamit'in bürokratlarından olan Selanikli Mehmet Edip Bey'in kızıdır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yazmaya başlayan ve bu dönemden sonra tanınırlığı artan Halide Edip, kadın hakları hakkındaki yazıları ve kadının özgürleşmesini konu edindiği yapıtlarında kimi kesimlerin düşmanlığını

kazanmıştır. Tıpkı roman kahramanı gibi küçük yaşta annesini kaybeder. Bu yüzden çocukluk ve ilk gençlik yılları baba evi ile anneannesinin evlerinde arasında iki zıt kültür arasında geçer. Bir taraftan çok eşli yaşam sürdüren bir babanın yanında Batı temelli bir eğitim alan ve Üsküdar Amerikan Kız Kolejini bitiren yazar diğer yandan anneannesinin evinde Osmanlı-İslam kültürüyle yetişir. İyi derecede İngilizce öğrenen yazar bir yandan İncil okurken, diğer yandan Mevleviliği tanımış, Arapça öğrenip mahalle mektebinde Kuran dersleri almıştır. Halide Edip'in yetişme sürecinde yaşadığı bu ikilik onun düşünce ve ruh dünyasında farklı sentezlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Değindiğimiz gibi yazarın roman kahramanı Handan'la ortak paydada buluştuğu pek çok kavram vardır bunlardan biri de evliliktir. Halide Edip ilk evliliğini Salih Zeki Bey ile yapmış onun kendisiyle evliyken ikinci bir kadın ile evlenmek istemesi üzerine ondan ayrılıp, ikinci evliliğini Adnan Adıvar ile yapmıştır. Yazarın ilk eşi gibi Hüsnü Paşa da çok eşliliğe yönelir.

Romanda aşk ve evlilik konularının olumsuzlaştırılmasında Handan'ın eşi Hüsnü Paşa'nın kadınlara düşkünlüğü etken olmuştur. Romanda farklı kadın temsilleri görülür. Birisi yüzünü Batıya dönmüş, modern ve kültürlü bir kadın, diğeri son derece geleneklerine bağlı, Doğu kültürüyle yetişmiş bir kadın tipidir. Bu iki kadın Handan ve kendisiyle kardeş gibi büyüdüğü kuzeni Neriman'la temsil edilir. Handan eğitimli, öğrenmeye ve bilgiye aç, özgür bir kadın olarak betimlenirken, Handan'ın aksine Neriman toplumun kadına yüklediği cinsiyet rollerini tümüyle benimsemiş, içinde bulunduğu toplumun geleneklerini yaşatan bir kadındır. Neriman mutlu evliliğinde çocukları ile yaşamaya devam ederken, Handan modern kadının içinde yaşattığı çatışmaları görünür kılar. Türk Yazınında "mektup-roman açısından zirve eserlerinden biri" (Kefeli, 2002: 48) olarak değerlendirilen *Handan* gerek birey gerekse toplum düzleminde yaşanan değişim ve dönüşümü var olma sancıları içindeki kahramanların bakış açısından yansıtır. Kökleşikle modern olan arasına sıkışıp kalan kahramanları gibi toplumsal ve kültürel olan da çatışma içindedir. "Handan toplumsal bir değişimin öncüsü olabilecek kültür ve beceri ile donatılır; fakat yasak aşk nedeni ile ölüme sürüklenir. Özgürlük arayışında Handan kendi potansiyelini görüp inşa edeceği kimlik sayesinde tümlenmek/bütünlenmek yerine yenilgiyi tercih eder. İntihar eden Nazım gibi o da kendisini ölüme sürükler" (Önder, 2022: 40).

Yazıldığı dönemin siyasal ve toplumsal çalkantıları doğrudan veya dolaylı biçimde romanda yansımasını bulur. Anlatı uzamları bakımından değerlendirildiğinde bile bu değişimin izleri somutlanır. İstanbul'da başlayan olay örgüsü Avrupa'nın farklı kentlerine uzanır. Olaylar ağırlıklı olarak Londra'da geçse de, Fransa'nın Marsilya ve Paris gibi kentleri de olayların gelişiminde etkin rol oynar. Uzam olarak Anadolu yerine kimi Avrupa kentlerine yer verilmesinin önemli bir gerekçesi vardır. "II. Abdülhamid, tahta geçtikten sonra kendisine muhalif olarak gördüğü, Yeni Osmanlı hareketine iye ve V. Murad zamanında göreve getirilmiş kişileri ya sefir olarak yurt dışına göndermiş ya da valilik ve mutasarrıflık gibi görevlerle taşraya göndererek İstanbul'dan uzaklaştırmıştır" (Şimşek, 2018: 1). II. Abdülhamit bu uygulamada kendisine muhalif olan kimseleri takip ettirerek onlara sürgün ya da hapis cezası vermiştir. Bu sebeple romandaki kahramanların İstanbul'dan ayrılmalarının kendi tercihleriyle değil, zorunluluktan kaynaklı olduğu anlaşılır. Ayrıca romanda yaşanan olayların 1902-1906

yılları arasına denk gelmesi ve Avrupa kentlerinde geçmesi romanda verilmek istenen toplumsal eleştiriyi öne çıkartır. Romanın bir başka çarpıcı yanı kullanılan teknikte saklıdır. Roman karakterlerin birbirlerine yazdıkları mektuplar üzerinden ilerleyen bir olay zincirine sahip olduğundan klasik anlatım tekniğinden uzaklaşır. Bu kurgusal mektuplar kahramanların içsel bunalım ve çatışmalarını görünür kılma işlevi üstlenirler. Romanda kökleşik ve modern dönemin değerleri, evlilik ve yasak aşk ile ele alınmıştır. Aşk, özgürlük ve toplumsal baskılar arasında sıkışmış bir karakter olan Handan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşayan eğitimli, modern bir kadınının içsel dünyasının mektuplarla anlatılmış halidir. Roman Handan'ın içsel yolculuğunu, kişisel kimlik arayışını ve dönemin toplumsal dönüşümlerini etkili bir biçimde anlatır. Handan duygu dünyasında yaşadıklarını iki açıdan yansıtır. Biri kendisini aldatan eşi diğeri hastalık sürecinde onu yalnız bırakmayan kuzeni Neriman'ın eşi Refik Cemal'le yaşadığı ilişkiyle. "Halide Edip'in yaşamını ve eserlerini siyasal kimliği olan, evli ve aldatılmış, anne, meslek sahibi bir kadın olması gibi deneyimlerle yoğrulmuş; bu deneyimlerin modernliğin içerisinden ördüğü hatla milliyetçiliğe ve muhafazakârlığa açılmış bir "kadın öyküsü" olarak okumak mümkün görünür" (Köse, 2011: 58). İçinde bulunduğu toplum ve yaşadığı dönem itibariyle Handan, kendi yaşamıyla ilgili kararları özgürce alabilen ve birey olma yolunda kendini gerçekleştirmeye çabalayan bir kadın imgesi sunar. Handan kendisine özel ders veren Nâzım'ın evlenme teklifini Nazım'ın kendisini maksadıyla evlendireceğini düşündüğünden reddederken kendisini koruyup kollayacağını düşündüğü ve baskın bir karakter olan Hüsnü Paşa'yla evlenir. Eşi çapkınlıklarını gizlemeyecek kadar umursamaz biridir. Onun her türlü eziyetine ve aldatmasına bilerek katlanır ve bu haliyle de geleneksel kadın tipinin tüm özelliklerini sergiler.

2. ROMAN ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Roman, Refik Cemal'in yakın arkadaşı Server'e yazdığı mektupla başlar. Refik Cemal Neriman'la evlenecektir ve bu yüzden çok mutludur. Tek olumsuzluk nişanlısı Neriman'ın kendisinden sürekli söz ettiği Paris'te yaşayan kuzeni Handan'a olan sevgisi ve bağlılığı karşısında duyduğu kıskançlıktır. Aslında bu kıskançlığın bir nedeni de Handan'ın Neriman ve Refik Cemal'in yaşamlarına şimdiden gizli bir gölge gibi sızmasıdır. Alınan tüm kararlarda ve yapılan planlamalarda onun yönlendirmesi söz konusudur. "Romanın merkezinde olduğu gibi romanda yer alam karakterlerin hayatlarının merkezinde de Handan yer alır" (Kaymakcı, 2019: 70). Çiftin evlerine alacakları eşyalardan Neriman'ın düğünde giyeceği kıyafetin tasarımına kadar her şeyde Handan baş aktördür.

Refik Cemal ve Neriman evlenirler. Başta çok mutludurlar. Bu mutluluk Neriman'ın evliliklerinin yedinci ayında hamile kalmasıyla katmerlenir. Ancak II. Abdülhamit'in yönetimine karşı çıktığı için Refik Cemal hakkında tutuklanmasıyla ilgili şüpheler oluştuğunu duyar. Eve geldiğinde de ailenin diğer üyelerinin "sonunun Nazım gibi olması" şeklinde konuşmalarına şahit olur. Tutuklanan ve tutuklandığı hapishanede intihar eden Nazım aynı zamanda Refik Cemal'in yakın arkadaşıdır. Evde Nazım'ın isminin geçmesi Refik Cemal'in aklına Neriman ve Nazım'ın nasıl bir ilişkisi olduğu hakkında şüpheler düşürür. Böylelikle Neriman ve Refik Cemal ilk kavgalarını ederler. Neriman yazdığı mektupla biraz da kendini aklamak adına Handan'dan izin alarak Nazım ve Handan'ın ilişkisini kocasına anlatır. Refik

Cemal, Handan ile Nazım'ın ilişkisini tutuklanmamak için kaçtığı Marsilya'da Neriman'ın mektubundan öğrenir. Handan öğrenmeye meraklı ve istekli biridir. Kendinden yaşça büyüklerle söyleşmeyi seven bilgili, kültürlü ve aydın biridir. Ancak bu nitelikleri aynı zamanda onu erkeksileştirir. Bu sebepledir ki Handan'ın ihtiyar dostu olan Selim Bey'in yanında bir müddet kalır. Burada Selim Bey'in yeğeni Nazım ile tanışır. Handan'dan oldukça etkilenen Nazım Handan'a özel ders vermeye başlar. İhtilalci ve sosyalist olan Nazım, Handan ile evlenmek istediğini açıklar. Ancak Handan, Nazım'ın kendisini sevmediğini, onu sadece hayattaki maksadına uygun bir eş olarak gördüğü için evlenmek istediğini düşünür ve içten içe Nazım'ı sevse de bu teklifi kabul etmez. Gerçekte bu evlilik teklifi ona değil temsil ettiği entelektüel kimliğinedir. Nitekim Handan bunun üzerine kendisinden yaşça büyük olan Hüsnü Paşa ile evlenir. Bu olaylar zincirinin devamında tutuklanan Nazım, Handan'dan aşkında karşılık bulamaması sebebiyle intihar eder. Marsilya'da bir kiliseyi gezdiği sırada Handan ile karşılaşan Refik Cemal arkadaşının ölümünden Handan'ı sorumlu tuttuğu için ona karşı önyargılı ve mesafelidir. Ancak Neriman'ın Avrupa'ya gelmesiyle birlikte, Hüsnü Paşa, Handan, Neriman ve Refik Cemal sık sık görüşürler. Neriman ve Refik Cemal oğullarına Nazım ismini vermişlerdir. Hüsnü Paşa'nın Handan'ı aldatması ve Handan'ın da Nazım'la sürekli ilgilenmesi Refik Cemal'i Handan'a karşı yumuşatır. Handan'ın Neriman'ın aksine felsefe, tarih, sosyoloji gibi alanlara ilgi duyması ve Refik Cemal'le bu konularda tartışmalar yapması aralarında bir yakınlaşma doğurur. "Handan'ın kişilik özelliklerinin çizilmesinde Refik Cemal'in yanı sıra Neriman, Server, Handan'ın kocası Hüsnü Paşa ve Handan'ın kendi yazdıkları önemli bir rol oynar ve Neriman Handan'ın "ötekisi" olarak sunulur" (Aytemiz Uygun, 2001:14). Öte yandan Handan'ın Hüsnü Paşa ile kavgalarına tanık olan Refik Cemal Handan'ı teselli etmeye çalışır. Bu yolla aralarındaki buzlar erimeye başlar. Hüsnü Paşa karısıyla bitmek bilmeyen kavgalara katlanamadığı için üç aylığına Fransa'ya gider ve karısına yazdığı mektupta geri dönmeyeceğini bildirir. Handan yaşadığı bu sıkıntılar nedeniyle menenjit olur, hafızasını yitirir. Bu sırada Refik Cemal ile Neriman'ın Handan adı verdikleri bir kızları olmuştur. Refik Cemal ve Neriman Handan'ı Paris'te uzman bir doktora götürürler. Doktor Refik Cemal'in Handan'a iyi geldiğini görünce onu anılarından uzak tutacak sakin bir yere götürmesinin Handan'a iyi geleceğini önerir. Bunun üzerine Handan ve Refik Cemal Sicilya'ya giderler. Mutlu günlerin başladığı Sicilya'da Handan yavaş yavaş iyileşmektedir. Refik Cemal bu sırada Handan'a âşık olur. Bu aşktan sadece yakın arkadaşı Server'e söz eder. Neriman ise maddi zorluklar sebebiyle İstanbul'a geri döner. Kocasının en yakın arkadaşına, kardeşine yardım ettiğini görmesi onu mutlu eder. Gün geçtikçe kendine gelen Handan Refik Cemal'i sadece kendine bakan kişi olduğu için değil duygularına karşılık veren biri olduğu için sevmeye başlamıştır. Kısa süre sonra doktor Handan'ın Paris'e getirilmesi gerektiğini, onu yakından takip etmek istediğini söyler. Handan ile Refik Cemal Paris'e gelirler. Paris'e gelen Handan artık iyileşmiştir. Bu onun hafızasının yerine gelmesi ve benliğine yeniden kavuşması anlamına gelir. Handan, Refik Cemal'in kim olduğunu hatırlar ve en yakın arkadaşı Neriman'a ihanet ettiğini anlar. Refik Cemal'e duyduğu aşktan vazgeçememenin üzüntüsü Handan'ın tekrar hastalanmasına sebep olur ve Handan hayata gözlerini yumar. Baba evine cenazesi gelen Handan, çevredeki insanlar tarafından ömrünü ecnebi memleketlerde geçirmesi sebebiyle Allah'ın ona cennette yer vermeyeceği düşüncesinin romana yansıtılmasıyla sonlanır. Gerçekte bu düşünceye biçimine getirilen sert bir eleştiridir.

3. ROMANDAKİ KADIN GÖRÜNÜMLERİ

Romanın iki kadın kahramanı olan Handan ve Neriman aynı evde büyümüş ve eşit şartlarda yetişmişlerdir. Handan'da bitmez tükenmez bir öğrenme isteği varken Neriman onun kadar hırslı olamamıştır. Neriman toplumun geleneksel normlarında sıkışıp kalmışken, Handan eğitimli, özgürlükçü, toplumun kökleşik normlarına karşı durmuş, kararlarının arkasında olmuştur. Bu sebeple romanda kadın görünümleri birbiriyle tümüyle karşıt kişiliklere sahip olan Neriman ve Handan üzerinden değerlendirmeye alınmıştır.

Romanda ilk mektup Refik Cemal'den arkadaşı Server'e yazılmıştır. Refik Cemal mektubunda Server'e "evleniyorum Server, hem de kiminle olduğunu bilsen…Cemal Bey'in alafranga kızlarından biriyle!" (Adıvar, 2023: 11) söylemiyle Cemal Bey'in kızlarını, dönemin yenileşme hareketlerine uygun biçimde yetiştirdiği sonucuna ulaşılabilir. Aynı mektupta "O sırayla kısa yeldirmeleri, serbest tavırları, hızlı İngilizceleriyle giden kızlar! Bilir misin, bunların sokakta İngilizce konuşmalarına ben itiraz ederdim de sen kendi aralarında, ne var! Derdin" (Adıvar, 2023: 11). Bu ifadede Refik Cemal'in iyi eğitim almış birisi olmasına karşın ataerkil düşünce sistemine koşut bir erkek figürü çizdiği görülmektedir. Cemal Bey'in kızlarından Neriman'ı seçmesinin gerekçesini de "fakat ben hala biraz muhafazakârım. İntihap ettiğim, aralarında en sakin ve sessizi!" (Adıvar, 2023: 12) diyerek ortaya koyar. Refik Cemal alafranga bir eş düşlerken bunun sınırlarını kesin biçimde çizmektedir. İçten içe eşinin modernizmden çok kökleşik olana yakın olması onu memnun etmektedir. Refik Cemal daha çok kökleşik kadın figürüne yakınsanacak Neriman'ı şu şekilde betimlemektedir: "Neriman'da -bilmem bütün İngiliz terbiyesi alan kızlar öyle mi- sade ve iddiasız hayata kendini bir uyduruş var. Sonra ruhunda sevdiği adama itaat etmek için çırpınan bir şey var. Eğer bir zalim koca olsam Neriman'a zulmedebileceğim" (Adıvar, 2023: 21). Romanda Neriman, musikiyi, edebiyatı çok seven, piyano çalan, Batılı bir görünüm sergileyen bir kadındır. Buna karşın yurtta olup bitenler karşısında duyarsızdır. Bunu Refik Cemal Server'e yazdığı mektupta şu sözlerle ifade eder: "Çarkları artık levsten, ihmalden ve kan pıhtılarından dönmek isteyen ve belki bir gün zordan kırılacak olan bu memleketin makinesini görmüyor. Kendi yeşil ve sakit yuvasının haricinde bir şey bilmek istemiyor" (Adıvar, 2023: 24). Refik Cemal'in Neriman'la ilgili görüşleri Meşrutiyet sonrası kadından beklentilerin farklılaştığının göstergesidir. Meşrutiyet sonrasının ideal kadını, Batıyı doğru anlayan, siyasal ve sosyal olayların ayırdında olan ve bunlar hakkında fikir sahibi olan, güçlü aile bağlarına sahip eğitimli kadındır. Bu bağlamda Neriman'ın kendi eksikliğinin tamamlayıcısı olarak gördüğü Handan'ı neden gözünde bu kadar yücelttiği anlaşılabilirdir. Bu durum roman boyunca Handan'ın ideal kadın olarak değerlendirilmesine olanak sağlar. "Handan, çevresindeki kimseler her ne kadar Batılılaşmış birey temsilleri olarak görülseler de, edimleri dolayısıyla aynı kimseler tarafından geleneksel bakış açısıyla kadın kimliğinin sınırlarını aşan bir figür olarak algılanır ve cinsiyetinden soyutlanarak kendisine erkeklik atfedilir" (Atabağsoy, 2019: 71). Handan'ın kendine özgü görüşü ve bir duygu dünyası vardır. Handan'ın Neriman'a yazdığı mektupta Nazım'ın amcası Selim Bey'den söz ederken onun dini algılayış biçimini benimsemesi Handan'ın muhafazakâr tarafını açığa çıkarır. "Onun dinden bahsedişini pek severim. Onun inandığı Allah hiç de benim çocukluğumda söyledikleri gibi bu kadar çok insana bu kadar çok ceza eden mabuda benzemez. Çocukluğumda tasavvur ettiğim Allah, kadri-i mutlak surette günahları, sevapları tartardı,

müthiş olan adaletine hiç de merhamet karıştırmazdı. En küçük yaramazlıkları bile görünmez bir gözün gözetlediğini ve bellediğini hissederdim. Çocukluğumun bütün neşesini kaçıran bu kudrette korkunç ezeli bir güzellik vardı. Bununla beraber yine içimde bir şey, bu insanları ve dünyaları yaratan kudrette bütün kendi tabii kanunlarını isterse -ve hatta bazen bizim fani dualarımızla- değiştirecek bir şey olduğuna kaniydim" (Adıvar, 2023: 45). Handan devamında, Selim Bey'in temsil ettiği cennetten kovmayan, merhameti bol, işkence etmeyen, korkutmayan İslamiyet'i benimsediğini belirtir. Handan'ın "Benim en büyük emelim tüm Anadolu'da dolaşarak halkın ruhunu, dimağını uyandırmak için vaaz etmek" (Adıvar, 2023: 52) sözüyle toplumsal dönüşümünün eğitimle yaygınlaştırılabileceği inancını güçlendirmektedir. Handan Nazım'dan evlilik teklifi almıştır. Nazım'ın "Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki bu büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?" (Adıvar, 2023: 69) sözlerinden dolayı Handan Nazım'ı sevmesine karşın evlilik teklifini reddeder. Çünkü Handan Nazım'ın onunla evlenmek istemesinin maksadını gerçekleştirmekle eş anlamda görür. Handan'ın Nazım'ın duygusuzluğunu eleştirmesi onun evlilikte akıl ve duygu dengesi gözettiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple kendinden yaşça büyük ve ona ilgisi olan Hüsnü Paşa ile evlenmiştir. Hüsnü Paşa ile evlenip Paris'e yerleştikten sonra Handan'ın evlilik ve aile konusunda takındığı muhafazakâr yapı kendini göstermektedir. Öte yandan Hüsnü Paşa evliliği anlamsız bulan dahası metresleri olan ve eşini aldatan biridir. Handan bunu bilmesine karşın yine de Hüsnü Paşa'dan ayrılmak istememiştir. Hüsnü Paşa'nın onu terk edip gitmesi ve sonrasında geri dönmeyeceğini mektupla bildirmesi üzerine Handan hastalanmıştır. Romanın başından beri Neriman'ın Handan yokken bile ona dair övgü dolu sözleri modern kadın betisini güçlendirme işlevi üstlenir.

4. SONUÇ

Halide Edip yaşadığı dönemin panoramasını büyük bir yetkinlikle yapıtlarına bir fon oluştururken özellikle de kadın kahramanları aracılığıyla dönemin sancılarını onların iç dünyasından yansımalarıyla örnekler. Romana adını veren kadın başkahramanı Handan bu geçiş dönemi kadınını temsil etme işlevi üstlenir. Halide Edip Türk kadınının Meşrutiyet döneminde modernleşme sürecindeki değişimini onunla yansıtır. Bu süreçte kökleşikle modern olanının karşıtlığı özellikle aşk, evlilik, eğitim izlekleriyle görünür kılınırken yazar modern ve kökleşik geleneğe iye iki farklı kadın betisiyle okurda eleştirel bir bakış geliştirmeye çalışır. Neriman gelenekseli Handan modernleşme sürecini yaşatan bir kadın imgesi olarak varlık gösterir. Handan eğitimli, toplumsal olaylara duyarlı, her konuda bilgiye sahip, güzelliği ile değil aklıyla varlık gösteren bir kadındır. Neriman ve Handan arasındaki bu keskin karşıtlık erkek kahramanların gözünden anlamlandırılır. Neriman toplumsal cinsiyet rollerinin kendi cinsiyetine uygun bulduğu biçimde bir yaşam sürerken yani eş ve anne sorumluluğunun temsilcisi olarak yansıtılırken, Handan düşünce yapısı, ilgi ve eğilimleriyle hemcinslerinden çok erkek dünyasında kendine yer bulan ve hayranlık uyandıran bir kadındır. Ancak bu entelektüel kadın toplumsal ve kamusal alanda saygınlığıyla kadın ve erkeklerin gözdesiyken özel alan içinde bu nitelikleriyle cinsiyetleştirilen birine dönüşür. Dönemin kültürlü erkekleri dahi Handan gibi bir kadınla bilişsel bir ortaklıkta buluşmaktan, söyleşmekten, tartışmaktan keyif alırken evlilik ilişkisinde bu soylu kadın birden bire dişil niteliklerinden arındırılmış bir

kimliğe büründürülür. Böylesi bir kadın da eşi Hüsnü Paşa'nın çekincesizce yaptığı gibi kolaylıkla aldatılabilir. Hüsnü Paşa Handan'ı ihanetinin sebebi olarak görürken onun bir kadın olarak duygularını hiçe saymakta hiç çekince duymaz. Handan'ın cenazesi İstanbul'a baba evine geldiğinde onun sadece ismini bilen çevredeki kimselerin sarf ettiği sözler çok manidardır. "Cemal Bey'in alafranga kızlarının büyüğü değil mi? İmansızlığın sonu budur, efendi. Acımana şaşıyorum. Allah ona ahrette yatacak yer verecek mi sanıyorsun? Bütün ömrü gâvur memleketlerinde geçti" (Adıvar, 2023: 214) yorumu dönem toplumunda Handan gibi bir kadına nasıl bakıldığını göstermeye yeter. Batılılaşma özellikle de kadın için olumsuz anlamla anılır. Zira toplum özgürleşmiş kadın kimliğine henüz hazır değildir. Handan kendini gerçekleştirme sürecinde ne yazık ki başarılı olamaz ve adım adım kendini bekleyen trajik sona yaklaşır. Vurguladığımız gibi romanda Batılılaşma kavramı daha çok erkek bakış açısından ele alınır. Romanda Batılı değerleri benimsemiş erkekler modern düşüncelere sahipmiş gibi görünseler de gerçekte kadının erkeğin koruması altında olması gerektiği düşüncesini benimsemiş olduklarını kanıtlarlar. Bu yönüyle de gerçekte olduklarıyla yansıttıkları kişilikleri tutarsızlık gösterir.

KAYNAKÇA

Adıvar, Halide Edip. (2023). Handan. (35. Basım).İstanbul, Can Sanat Yayınları.

Aktaş, Şerif. (2000). Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş. Ankara, Akçağ Yay.

Atabağsoy, Naim. (2019). Handan Romanında Batılılaşmış Kadın Karşısında Batılılaş(Ama)Mış Erkekler. RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (14), 68-77.

Aytemiz Uygun, Beyhan. (2001). Halide Edib Adıvar ve Feminist Yazın. Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, Seda ve Acar, Barış Berhem. (2023). Anlatım Tekniği Olarak Mektubun Kullanımı: Vecihi'nin İki Romanı. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 13 (3), 1418-1430.

Enginün, İnci. (1986). Halide Edip Adıvar, Ankara, KTB Yay.

Genç, Hanife Nalan. (2021) "Mantıktan İdealize Edilmiş Kadın İmgesine: Halide Edip'in Çaresaz'ı.", Folklor Edebiyat, 27 (106 özel ek), 113-127.

Genç, Hanife Nalan ve Şahin, Feray. (2022). Ayşe Kulin'in Handan Adlı Romanına Metinler Arası Bir Bakış. Kesit Akademi Dergisi, 8 (30), 181-197.

Kaymakcı, Nesrin. (2019). Halide Edib Adıvar'ın "Handan" Adlı Romanı ve "İdeal Kadın" Anlayışı. Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 66-79.

Kefeli, Emel. (2002). Anlatım Tekniği Olarak Mektup, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Köse, Elifhan. (2011). Muhafazakâr Modern Medeniyet Projesinin Kadın Mimarı: Halide Edip Adıvar. Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 0, 32, 57-74.

Moran, Berna. (2005). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İstanbul, İletişim Yay.

Önder, Alev. (2022). “Direnen Bir Kadının Romanı: Handan”, Edebî Eleştiri Dergisi, 6 (1), 19-42.

Şimşek, Gülsüm. (2018). II. Abdülhamit Dönemi Siyasi Sürgünler, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Yılmaz, Ayfer. (2013). Halide Edip’te Kadın Hakları. Türkoloji Dergisi, 20 (1), 119-134.

EMİLE'İ TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN OKUMAK

Yüksek Lisans Öğrencisi Nuray EROĞLU*
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
ORCID ID. 0009-0003-6017-0036
Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ **
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

ÖZET

Filozof, yazar, politikacı ve besteci kimliğiyle tanınan Jean-Jacques Rousseau, aydınlanma hareketinin öncülerindendir. Özellikle siyasal toplum yapısına olguların yerleştirilmesini eleştiren Rousseau, sivil toplum özgürlüğünün ortak bir devlet anlayışında toplumun tüm bireylerinin dâhil olduğu bir toplum sözleşmesi olması gerektiğine yürekten inanır. Yazar, ulus-devlet anlayışıyla akıl, bilim ve sanat üçlemesi ile harmanladığı düşüncelerinin ön plana çıktığı toplumsal yaşama dair yapıtlarıyla tanınırlık kazanmıştır. Rousseau "Bütün yazılarımın en iyisi ve en önemlisi" dediği yapıtı *Emile*'de esas olarak çocuk eğitimini ele alıyor olsa da yarattığı düşsel kahramanı Emile üzerinden dönemin siyasal, sosyal ve dini kurumlarını eleştirmekten geri kalmaz. Kitapta ana babalara çocuk eğitimi konusunda kimi öneriler verilirken, ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumluluk ve görevlerinin neler olduğu üzerinde durulur. Doğru bir eğitimin ancak doğanın var olan olanaklarıyla gerçekleşeceği yetim bir çocuk olan Emile üzerinden anlatılır. Soylu bir Fransız çocuğunu modelleyen Emile'in bebeklikten yetişkinlik dönemine kadarki fiziksel ve bilişsel gelişimi ve bu dönemin özellikleri özellikle cinsiyet ve buna ulamlanan yaratılış kavramı yönünden ele alınır. Kitapta doğayla tümüyle uyumlu bir eğitim anlayışı benimsenirken kadın ve erkek eğitimi ve bu eğitimin her iki cinsiyetin doğasına uygun bir nitelik taşıması gerektiği düşüncesi öncelenir. Okura farklı bakış açıları sunabileceği düşüncesinden hareketle bu çalışmada roman toplumsal cinsiyet rolleri ve yansımaları yönünden incelenmiştir. Rousseau *Emile*'de, çocuk eğitimi ve insan doğası üzerine düşüncelerini yansıtırken, dönemin toplumsal cinsiyet farklılıklarına bakışına dair önemli açılımlar sunmuştur. Yazar çocuk eğitimini cinsiyet temelli bir yaklaşımla ele alırken, kadın ve erkeği toplumsal cinsiyet rolleri ve bunun gereklerine göre konumlandırır. Bu yönden özellikle de eğitimleri konusunda kadın ve erkeğe farklı görev ve

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, nuray.eroglu@omu.edu.tr ORCID ID. 0009-0003-6017-0036
** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, ngenc@omu.edu.tr ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

sorumluluklar yükler. Yazar bu eğitimde kadın ve erkeği toplumsal cinsiyetin koşulladığı çerçevede ele alırken, bunu özellikle kitabın beşinci bölümünde kadın ve erkeği temsil eden *Emile* ve Sophie ile somutlar. Bu yolla toplumsal cinsiyet rolleri ve gereklerini ağırlıklı olarak Emile ve ona uygun bir eş olarak seçtiği Sophie ile yansıtır.

Anahtar Sözcükler: Jean-Jacques Rousseau, Emile, Sophie, kadın, toplumsal cinsiyet.

READING *EMILE* IN TERMS OF GENDER ROLES

Abstract

Jean-Jacques Rousseau, known as a philosopher, writer, politician and composer, is one of the pioneers of the Enlightenment movement. Rousseau, who especially criticised the placement of facts in the structure of political society, sincerely believes that the freedom of civil society should be a social contract in which all members of society are involved in a common state understanding. The author has gained recognition with his works on social life in which his ideas blended with the nation-state understanding and the trilogy of reason, science and art come to the fore. Although Rousseau mainly deals with child education in his work *Emile*, which he calls “the best and most important of all my writings”, he does not refrain from criticising the political, social and religious institutions of the period through his imaginary hero Emile. In the book, while some suggestions are given to parents about child education, the responsibilities and duties of parents towards their children are emphasised. It is explained through Emile, an orphaned child, that a proper education can only be realised with the existing possibilities of nature. Emile's physical and cognitive development from infancy to adulthood, modelled after a noble French boy, and the characteristics of this period are discussed, especially in terms of gender and the concept of creation. While the book adopts an understanding of education that is fully compatible with nature, it prioritises the education of men and women and the idea that this education should be in accordance with the nature of both sexes. In this study, the novel is analysed in terms of gender roles and their reflections with the idea that it may offer different perspectives to the reader. While Rousseau reflects his thoughts on child education and human nature in *Emile*, he offers important insights into the view of gender differences of the period. While the author deals with child education with a gender-based approach, he positions women and men according to gender roles and their requirements. In this respect, she assigns different duties and responsibilities to men and women, especially in their education. While the author deals with women and men in this education within the framework conditioned by gender, he concretises this especially in the fifth chapter of the book with Emile and Sophie, who represent women and men. In this way, she reflects gender roles and requirements mainly through Emile and Sophie, whom she chooses as a suitable wife for him.

Key Words: Jean-Jacques Rousseau, Emile, Sophie, woman, gender.

1. GİRİŞ

1712 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde doğmuş olan Jean-Jacques Rousseau, yazar, filozof, şair ve besteci kimliğinin yanı sıra tarih ve botaniğe yakınlığı ile de tanınır. Gerek siyaset ve eğitim üzerine görüş ve düşünceleri gerekse yapıtlarıyla yalnızca yaşadığı döneme değil aynı zamanda günümüze de damga vurmuştur. "Rousseau başta siyaset bilimi ve felsefe olmak üzere hukuk, ahlak eğitimi, sanat ve eğitim ile ilgili eserler üretmiş ve bu eserleri ile döneminde kendinden bahsettirmiştir" (Cebeci Topcubaşı ve Tay, 2021: 69). Rousseau Fransız devrimi gibi devrim sonrası kurulan toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Yapıtları yaşadığı döneme toplumsal, siyasal ve hatta kültürel düzlemde yön vererek Fransız Devrimi'nin ideolojik alt yapısını hazırlamıştır denilebilir. "Rousseau'nun etkisi sadece siyasi alanda değil, toplumsal, kültürel, hukuki ve sanat alanlarında da büyük anlamda gözlemlenebilir bir oluşum yaratmıştır" (Uslu, 2021: 74). Yapıtları çok konuşulmuş, tartışılmış, övgüye layık bulunmuştur. Örneğin, Rousseau'nun 1750'de yazdığı *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev* adlı kitapçığı Dijon Akademisi tarafından ödüllendirilmiştir. Bu yapıttan beş yıl sonra yazdığı *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı* adlı yapıtı ile dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. *Toplum Sözleşmesi* toplumsal yaşama dair temel yapıtlar arasındaki yerini almıştır.

Eğitim ve bunun nasıl yapılması gerektiği konusu eğitbilimden tarihe, sanattan yazına, siyasetten sosyolojiye kadar pek alanın ortak tartışma konusu olmuştur. Rousseau'nun yaşadığı dönem göz önüne alındığında "doğal yaşayışın yerine geçen erdemli toplumda eğitimin önemli" olduğu görülür (Ekşici 2029: 43). Bu açıdan Erasmus, Farabi, Gazali, İbni Sina, Dewey ve Piaget gibi pek çok düşünürün konuyla ilgili ileri sürdükleri çeşitli kuram ve görüşleri tartışılagelmiştir. Bunlara eklenebilecek bir diğer isim de eğitime yön veren düşünceleriyle ön plana çıkan Jean-Jacques Rousseau'dur. Yazarın kitabın kapağında geçtiği gibi "Bütün yazdıklarımın en iyisi ve en önemlisi" yorumunu yaptığı *Emile*, yalnızca eğitime değil sosyoloji, siyasi, dini, ahlaki, psikoloji, hukuk ve felsefe gibi birçok bilime hitap eden bir içeriğe sahiptir. Dini eğitimi konu edindiği dördüncü bölümü sebebiyle kitabın Paris Parlamentosu tarafından basımı ve dağıtımı yasaklanır. Baskı ve eleştirilere daha fazla dayanamayan Rousseau Fransa'yı terk etmek zorunda kalır ve/veya bırakılır.

Yazımı dört yıl süren ve özgün adı *Émile ou sur L'Education* (*Ya Da Eğitim Üzerine)* olan roman esas olarak ona adını veren Emile'in eğitim serüvenini konu alır. "O'na göre, insan doğası eğitim ve sosyal reformlar yoluyla şekillendirilip sınırsızca geliştirilebilir ve hatta yetkinleştirilebilir" (Bakır, 2007: 105). Kitabın önsözünde de değinildiği gibi Rousseau'nun 1762 yılında henüz eğitbilimin bilinmediği bir çağda yayınlanan yapıtı babası tarafından kötü yetiştirilmesinin üzerine kaleme aldığı düşünülmekteyse de buna yönelik kesin bir yargıda bulunmak çok olası görünmemektedir. Öte yandan kitapta eğitmek için düşsel bir çocuğu evlat edinmesi ve nasıl çocuk yetiştirilir? Nasıl iyi baba olunur? gibi sorulara yanıt aranması bu olasılığı güçlendirse de buna dair güçlü bir kanıtın bulunmaması bu olasılığın doğrulanabilir de yanlışlanabilir de olduğunu göstermektedir. Roman gerek Rousseau'nun eğitime dair düşünce ve anlayışını ayrıntılı bir biçimde ortaya koyması gerekse günümüze kadar eğitbilimsel çalışmalara kaynaklık etmesi sebebiyle önemlidir.

Rousseau düşsel olarak yarattığı erkek çocuk Emile'in mürebbisidir adeta. Romanda Emile doğanın öğrencisi olarak tanımlanır ve tüm yaşamı bu görüş üzerinde temellenir. Zira

onun eğitiminin temel ilkesi doğaya uygunluktur. Rousseau'ya göre "doğa başlı başına bir öğreticidir bu sebeple Emile derslerini insanlardan değil doğadan almalıdır" (Rousseau, 2022: 11-12). Rousseau, bebeklik yıllarından başlayarak gençlik çağının son dönemine kadar Emile'in yetişmesinde ona rehberlik eder. Kitap, Emile'in gelişim evreleri doğrultusunda nasıl bir eğitim ve terbiye alması gerektiği üzerine yapılandırılmıştır. *Emile Ya Da Eğitim Üzerine* adının imlediği gibi çocuk eğitimi üzerine başta ebeveynler olmak üzere eğitimci ve ailelere bu eğitimin temel ilkelerini düşsel bir öğrenci aracılığıyla verilmesini başlıca beş aşamada ele alır. Kitabın birinci bölümünde Emile'in bebeklik dönemi yani doğuştan ilk çocukluk çağının sonuna kadar olan bölümünü kapsar. İkinci bölüm çocukluğun ikinci devresi olan konuşan çocuk çağını içerir. Üçüncü bölüm ilk gençlik çağını, dördüncü bölüm insanın gerçek kişiliğinin başladığı ergenlik çağını odak alır. Beşinci bölüm ise genç adam adı verilen bölümdür. Rousseau'nun deyimiyle, bu evre gençlik oyununun son perdesi olan hayata giriş evresini kapsar. Kitabın ilk dört bölümünde doğa, çocukluk ve insan üzerine aydınlanmış bir felsefe öğretmeni tarafından yetiştirilen bir erkek çocuğunun eğitim tarihçesi sunularak onun eğitim kuramının ana hatları çizilmiştir. Rousseau'nun "eğitime katkısı çocuğu, eğitimin merkezine koymasındandır. Onun eğitim teorisinin kalbi çocuğun doğasıdır" (Öktem, 2014: 34). Kitabın son bölümünde ise bu erkeği yani Emile'i mutlu etmek için uygun bir eş olarak seçilen Sophie'nin, kişiliğinde olması gereken özellikler sunulur.

Romanda Emile üzerinden çocuk eğitimi, çocuğun sosyal, psikolojik, biyolojik ve bilişsel gelişime koşut olarak değerlendirilirken, toplumsal yönden çok bireyin kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yaparak, yaşayarak öğrenmesini koşullayan bir eğitim modeli öncelenir. Doğanın öğreticiliğini rehber alan bu eğitimde çocukluk yaşantıları, ilgi ve yetenekler, yaşayarak öğrenme gibi ilkeler öne çıkmaktadır. Romanda ideal eğitimin içeriği ve bunun çocukla bütünleşmesi biyolojik gelişim dönemleri temel alınarak ele alınır. Doğru ve yanlış eğitim örnekleri yanında romanda kadın ve erkeği biyolojik cinsiyetlerinin gerektirdiği söz ve davranışlar içinde olması gerektiği düşüncesi toplumsal cinsiyet ve bunun gerektirdiği yargılarla açımlanır.

Rousseau kadın ve erkek eğitimini cinsiyetleri ve toplumun bu cinsiyetlere atfettiği rollere göre farklı bakış açılarıyla değerlendirir. Erkek güçlü ve etkin nitelikleriyle ön plana çıkarken, kadın zayıf ve ikincil konumdadır. Bu durumun yalnızca *Emile*'de değil yazarın diğer yapıtlarında da vurgulandığına dikkat çeken Çuhadar Gürsoy, bunu "Rousseau'ya göre doğa yasası gereği cinsiyetlerin birleşmesinde tarafların ortak amaca yönelmesi söz konusudur ancak bu yönelmede bir tarafın etkin olması gerekir. Bu bağlamda da erkeğin zorunlu olarak istemesi ve yapabilmesi gerekirken kadının biraz dayanıklı olması yeterlidir" sözleriyle ifade eder (2017: 150). Bu görüşe koşut olarak Rousseau, evlilik ilişkisinde de erkeği daha fazla yetkilendirerek, karısının davranışlarını denetleme hakkı olması gerektiğini savunur. Rousseau Emile'de geçen "Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz" (Rousseau, 2011: 522) ifadesi ile bunu kesinler. Yazıldığı dönem ve koşulları düşünüldüğünde toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında romanın toplumun kadın ve erkeğe bakış açısını gösteren önemli bir kaynak olduğu yadsınamaz.

Çalışmanın izleyen bölümünde eğitim üzerine yazılan ve günümüzdeki eğitim kuramlarının oluşumuna kaynaklık eden romanda toplumsal cinsiyet rollerinin erkek ve kadın

için ne anlam taşıdığı kitaptan seçilen örneklerle değerlendirilecektir. Bu itibarla toplumsal cinsiyet normlarının gelişimini ve taşıdığı anlamı birey ve toplum üzerinden değerlendirme olanağı bulabileceğimizi düşündüğümüz böylesi bir çözümleme ile özellikle de yazıldığı dönemde kavramın birey ve toplum yaşamında taşıdığı anlamı ortaya koyabileceğimiz düşüncesiyle kavramı temel izlek olarak değerlendirmeyi uygun bulduk. Bu yolla toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkek için ne anlam ifade ettiği kadar onlar üzerindeki etkileri de görünür kılınacaktır.

2. ROMANA KISA BİR BAKIŞ

Jean-Jacques Rousseau'nun *Emile (Ya Da Eğitim Üzerine)* eğitimin doğaya uygun olarak nasıl yapılması gerektiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin eğitimdeki yerini tartışmaya açan ve bu süreçte sosyal, siyasal, dini, hukuki ve felsefi yönden bütüncül bir anlayışla ele alan bir başyapıttır. Kitapta çocuk eğitimi, onun bilişsel, fiziksel ve ruhsal gelişim evrelerini dikkate alınarak beş bölümde ele alınır.

Romanın birinci bölümünde, Emile'in doğuştan ilk çocukluk çağına gelene kadar geçen süreç anlatılır. Rousseau romanın birinci bölümüne "her şey Yaratıcı'nın elinden çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur" (Rousseau, 2022: 5) sözüyle başlar. Her şey aslında iyi yaratılır. Çocuk doğduğunda her şey iyi ve kusursuzdur. Doğuştan hepimiz iyi olarak dünyaya geliriz. Ancak, insanlar zamanla, hem diğer canlıların hem de nesnelerin saf ve temiz doğasını bozarlar. Rousseau'ya göre, insan doğuştan itibaren kendi haline bırakılmalı ve kendi özünde yetişmeli, bozulmasına izin verilmemelidir. Rousseau bu düşüncelerini şu sözlerle belirtir: "İnsanoğlu bir toprağı başka bir toprağın ürünlerini beslemeye, bir ağacı başka bir ağacın meyvelerini taşımaya zorlar; iklimleri, elementleri, mevsimleri birbirine karıştırır, karmakarışık yapar; köpeğini, atını, tutsağını sakatlar; her şeyi altüst eder" (2022: 5). Buradan, eğitim veren kişilerin bizim için seçtikleri yolun yaradılışımıza uygun olmadığında ruhsal karmaşıklık içerisine girebileceğimizi söylemeye çalışmıştır. Yazara göre çocuğu toplumun isteklerine göre değil, kendi yetenekleri, istekleri ve doğallığına uygun bir şekilde yetiştirmelidir. İnsanlar, doğuştan sahip oldukları yeteneklerle dünyaya gelirler. İnsan yaşadığı süre boyunca diğer insanlar tarafından eğitilir ve edindiği deneyimler sonucunda olgunlaşır. Çocuklar, kendi yeteneklerini ortaya çıkarmaları ve istedikleri kişi olmaları için özgür bırakılmalıdır. Çocuklara aşırı korumacı davranışlar sergilenmemelidir. Çünkü çocuk, istese de istemese de acıyı deneyimleyecek ve bu yolla da güçlenecektir. Kitapta bu durum "ona acıya katlanmayı öğretmek değil, onu acıyı hissetmeye alıştırmak gerekir" (Rousseau, 2022: 13) sözü ile karşılık bulur. Anne ve babalar genellikle çocuklarının fiziksel hastalıklara yakalanmasından korkarlar. Ancak insanı asıl ümitsizliğe sürükleyen ruhsal hastalıklardır. Çocuğa kır havası iyi gelir ve çocuğun açık havada bulunması faydalıdır. Özellikle de hayatının ilk yıllarında. Bu yüzden çocuklar olabildiğince temiz hava alabilecekleri yerlere götürülmelidir. Bir çocuğun duygularını en iyi anlayan kişi annesidir. Zira çocukla annesi arasında bir tür karşılıklı iletişim vardır. Ancak çocuklar, güvendikleri bir kişi olmadan da ilerleyebileceklerini görmeleri için sürekli annelerinin dizlerinin dibinde olmamalıdır.

Romanın ikinci bölümünde, çocukluğun ikinci evresi yani konuşan çocuk çağı üzerinde durulur. Bu bölümde Rousseau çocuk eğitimiyle ilgili iki önemli öneride bulunur: "Soğukkanlı

ve tutarlı olmak" (Rousseau: 2022: 66). Soğukkanlı olmak, panik ve kaygı duygularının en aza indirgenmesi anlamına gelir. Kitaptan bir örnek verilecek olursa "Emile yararlanmasın diye dikkat etmek şöyle dursun, hiçbir zaman yaralanmaması, acıyı tanımadan büyümesi beni çok üzerdi" (Rousseau, 2022: 66) sözü çocuğun acıyı bilmesi gerektiği düşüncesini güçlendirir. Çocuğun düşmesinden ve canının yanmasından korkulmamalıdır. Çocuk ne buyurgan ne de uysal olmalıdır. Çocukların hareketlerine müdahale etmemeli, kendi haline bırakılmalıdır. "Canları istediğinde zıplamalı, koşmalı, bağırmalıdırlar. Tüm hareketleri güçlenmeye çalışan bünyelerinin gereksinimleridirler" (Rousseau, 2022: 79). Çocuk, makul olan olmayan her şeyi isteyebilir. Bu yüzden, her ağladığında istediği verilmemelidir. Çocuklara okumayı öğretmek için atılacak ilk adım onlarda öğrenme arzusunu uyandırmaktır.

Romanın üçüncü bölümü, Emile'nin ilk gençlik çağı olan 12-15 yaş arasını kapsar. Rousseau'ya göre bu çağlarda çocuk, dış dünyaya karşı oldukça ilgili ve gözlemcidir. "Size kendisi sorular sorarsa merakını gidermek için değil, beslemek için olabildiğince yanıt verin: özellikle de bilgi edinmek için soru soracak yerde saçmalamaya ve size budalaca sorular sormaya başladığını fark ettiğinizde, bilgi edinmeyi değil yalnızca sizi sorularına tutsak etmeyi düşündüğünden emin olarak hemen durun" (Rousseau, 2022: 219). Bireyin bu dönemdeki yaşantısı gelecekteki durumunu etkiler. Bu sebeple yaşanacaklara karşı çocuk uyarılmalı ve zor bir durumla karşılaştığında nasıl davranması gerektiği hakkında rehberlik edilmelidir.

Romanın dördüncü bölümünde buluğ çağı ele alınır. Rousseau'ya göre insan yaşamının bu evresi gerçek kişiliğinin başladığı 15-20 yaş arasını kapsayan dönemdir. Bu çağ çocukların buhranlı anlar geçirdiği, huylarının değiştiği bir dönemdir. Çocuk yalnızca ruhsal değil aynı zamanda fiziksel değişim de yaşar. Roman bu bölümde geçen din kavramları sebebiyle büyük tepki almış ve basımı durdurulmuştur. Yazarın kendisi de tutuklanma baskısıyla yurdu terk etmek zorunda kalmıştır.

Romanın beşinci bölümü, yani son bölümü ise hayata giriş evresidir. Rousseau, özellikle romanın bu son bölümünde erkeği yani kahramanı Emile'i mutlu etmek için eğitilmesi gereken bir varlık olarak kadına bakışından dolayı oldukça eleştirilmiştir. "Emile'in gerçek babası benim. Onu adam etmiş olan da benim. Eğer onu seçtiği, daha doğrusu benim seçeceğim kimse ile evlendirecek eğitici ben olmasaydım, onu yetiştirmeyi kabul etmezdim" (Rousseau, 2022: 596). Emile'in eş seçiminde onun eğiticisi etken rol üstlenir. Rousseau bu bölümde kadın ve erkeğin hayata gelme amaçlarına değinir. Kadına ve erkeğe biçilen rolleri kendi bakış açısıyla ele alır. Erkek, hayatının belirli alanlarında erkektir. Oysa kadın, gençliğinden sonraki tüm dönemlerinde kadın olarak varlığını sürdürmek zorundadır. Kadın, sadakatli olmalıdır. Ancak yalnızca sadık olması yeterli değildir. Aynı zamanda kocası, akrabaları ve yakınları tarafından sadakatli, saygılı, mütevazı ve vicdanlı olarak bilinmelidir. Rousseau'ya göre doğurmak, kadınların dünyaya asıl geliş amaçlarıdır. Kadın ve erkekler, vücut, karakter ve mizaç açısından farklıdır ve bu sebeple aynı şekilde eğitilemezler. Kadınların kendilerine faydalı olan şeyleri öğrenmeleri daha faydalıdır. Erkekler kadınlar olmadan yaşayabilir. Ancak kadın erkek olmadan yaşayamaz, ona ihtiyaç duyar. Kadını ön planda tutan özelliği uysallığıdır. Bu yüzden her şeyden önce kadın uysallığı öğrenmelidir. Bununla ilgili olarak kitapta şöyle bir ifade yer almaktadır: "Kadınlara çekinmeden kadınlık eğitimi verin. Cinsiyetlerinin görevlerini sevmelerini sağlayın. Alçak gönüllü olsunlar. Ailelerine dikkat etmeyi evde ev işleriyle

uğraşmayı bilsinler. O zaman gösterişli giyim kuşam merakı kendiliğinden ortadan kalkacak böylece kadınlar daha zevkli giyineceklerdir" (Rousseau, 2022: 537). Kadınlar kendine yakışanı giymelidir. Özenle kamusal alan dışında tutulan Sophie buna tümüyle uygun davranır. Zaten o bir kadında olması gereken tüm güzel özelliklere sahiptir. Bu bölümde Emile ve Sophie evlenir. "Rousseau özel alanı, toplumsal yaşamın çürümüşlüğünden ve sahteliğinden uzak olan kadının yönetimi altındaki özel bir erdem alanı olarak konumlandırır" (Durğun, 2020: 23). Rousseau'ya göre mutlu olmanın en basit yolu evlendikten sonra da çiftlerin birbirine âşık olarak kalabilmesidir. Bu da ancak evliliğe fazla yük bindirilmemesinden geçer. Böylelikle anne-baba ya da eğiticiye düşen rehberlik sona erer. Bundan böyle çiftler birbirlerine rehber olacaklardır.

3. ROMANDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumsal düzenin kadınlık ve erkeklik rollerine atfettiği normları ve bu normları dayatan kültürel yapıyı ifade eden bir anlam taşımakla birlikte toplumun beklentilerine göre kadın ve erkek için cinsiyetlerinin gerektirdiği rollerin yeniden üretilmesini sağlar. "Esasen davranış, tutum ve rollerle ilgili olan kadınlık ve erkeklik, dişi veya er oluş temelinde şekillenen iki farklı boyutu ifade etmektedir" (Vatandaş, 2007: 30). Toplumsal cinsiyet rolleri en belirgin şekilde romanın son bölümünde görünür kılınır. Romanın ilk dört bölümü bebeklikten son gençlik yıllarına kadar Rousseau'nun düşsel olarak Emile'in eğitimi üzerine şekillenirken, son bölüm Emile'in mutlu olması için seçilen ideal eş Sophie'nin bir kadın olarak taşıması gereken özellikler ve onun eğitimi üzerine şekillenir. "Rousseau'nun kadın hakkında ortaya koyduğu düşünceler, kadının aile ve toplumdaki yeri ve rolü ile doğrudan bağlantılıdır" (Baktemur, 2019: 8). Rousseau saygıdeğer kadınları, kendilerini tamamen ev içi yaşamla sınırlayan ve en büyük mutlulukları çocukları ve kocaları tarafından çevrelenmiş kadınlar olarak tanımlar. Bu bakımdan Durğun, yazar için "kadının kamusal alandan tamamen dışlanmasını onun tüm rol, görev ve faaliyetlerini ev içi alanla sınırlandırıp yurttaşlık sıfatından mahrum bırakılmasını savunur" demektedir (2020: 22). Sophie bu saygıdeğer kadına örnektir. "Sophie kocasının öğretmeni değil, öğrencisi olacak; onu kendi zevklerine bağlı kılmak şöyle dursun, onun zevklerini benimseyecek" (Rousseau, 2022: 601). Burada Sophie'ye biçilen eğitimin içeriği kendisi için değil kocası içindir. Sophie kocasına öğretmenlik yapmaktan ziyade onun öğrencisi olacak, kendi zevklerini kocasına dayatmak yerine, onunkileri benimseyecektir. Kadın uysallıkla kocasına uyum sağlamalı ve onun tercihlerine göre hareket etmek üzere eğitilmelidir. Rousseau'nun kadın ve erkek için biçtiği toplumsal cinsiyet rolleri o günkü toplum yaşamında kadın ve erkeği tanımlayan bir görev ve sorumluluk alanına işaret eder. Rousseau, kadının yalnızca sadık olması değil, kocası, yakınları ve herkes tarafından da böyle görülmesi gerektiğini şu ifadeyle güçlendirir: "Kadın alçakgönüllü, dikkatli, ihtiyatlı olmalı ve kendi vicdanında olduğu kadar başkalarının gözünde de erdeminin kanıtını taşımalıdır" (Rousseau, 2022: 518). Kadının kişilik özellikleri ve davranışları yalnızca onun kendi iç dünyasını değil, aynı zamanda toplumsal normları da yansıtacak niteliklerle donatılmış olmalıdır. "Kadınlara çekinmeden kadınlık eğitimi verin. Cinsiyetlerinin görevlerini sevmelerini sağlayın Alçakgönüllü olsunlar. Ailelerine dikkat etmeyi, evlerinde ev işleriyle uğraşmayı bilsinler" (Rousseau, 2022: 518). Rousseau, burada kadınlara yönelik belirli toplumsal rol ve davranışların teşvik edilmesi ve belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Toplumsal cinsiyet normları, kadınların genellikle aile ve ev içi yaşamla ilişkilendirilmesi ve bu bağlamda kökleşik değerlerin sürdürülmesi gerektiğini savunur. Bir diğer ifadesinde ise Rousseau, "her kız annesinin dinini her kadın da kocasının dinini kabul etmelidir" der (Rousseau, 2022: 544). Bu ifade ile kadınların kocalarının veya aile büyüklerinin belirlediği dini inançları kabul etmeleri arzulanır. Bu ifade aynı zamanda kadının kendi dinî inançlarını bağımsız olarak belirleme özgürlüğünü kısıtlamakla kalmaz erkeğin veya ailenin otoritesine tabi olduğu ve/veya olması gerektiği savını güçlendirir. Romanda, Rousseau'nun annesi tarafından yetiştirilemeyen kızların çocuklarını sevemeyeceğine değinilmesi kadının annelik rolünün annesinden aldığı savını güçlendirir. Rousseau'nun eş seçimiyle ilgili görüşlerinde toplumsal cinsiyet bağlamında evlilikte kadın ve erkeğin statülerinin önemli olduğu görülür. "Erkek daha aşağı düzeyde birisiyle evlendiğinde, aşağı düzeye inmiş olmaz, eşini yüceltir. Tersine düzeyinin üstünde bir kadın almakla, kendisi de yücelmeden, o kadını aşağılatmış olur" (Rousseau, 2022: 597). Buradan evlilikte erkeklerin genellikle sosyal statülerinin korunması ve güçlendirilmesi gerektiği öne sürülür. Bu ifade toplumda kadın ve erkeğe biçilen toplumsal cinsiyet rolleri ve güç ilişkilerinin belirli norm ve beklentileri yansıttığını göstermektedir. Rousseau, romanda bilgili kadının erkeğin olduğu kadar toplumun da gözünde bir tehdit oluşturabileceğini "bilgiç bir kadın, kocası, çocukları, dostları, uşakları herkes için bir felakettir. O güzelim üstün yeteneğinin yüce doruklarından bakarak, tam kadınlık görevini küçük görür" sözüyle ifade eder (Rousseau, 2022: 599). Buradan toplumda kadına belirli rol ve görevler verildiği bunun aksinin kabul edilemez olduğu vurgusu yapılır.

Aydınlanma dönemine esin kaynağı olan Rousseau, hak ve görevler bakımından kadın ve erkeği eşitlikçi bir anlayışla ele almaz. Baktemur'un ifade ettiği gibi eşitlik ve özgürlüğü erkekler arası kavramlar olarak görür (2019:10). Emile'de kadın doğası gereği zayıf ve erkeğe bağımlı olarak gösterilirken, erkek doğası gereği sahip olduğu güç nedeniyle sınırsız özgürlük alanına sahip olmuştur. Bu yönden değerlendirildiğinde yazarın güçlü bir erkek egemen toplum anlayışını benimsediği görülür.

4. TOPLUMSAL CİNSİYET BAKIŞIYLA EMİLE ve SOPHİE

Jean-Jacques Rousseau Emile'de ağırlıklı olarak eğitime dair düşünce ve anlayışını benimsediği temel ilkeler ışığında ayrıntılı olarak ortaya koysa da toplumsal cinsiyet rolleri ve bunun kadın ve erkek için taşıdığı anlamı tüm açıklığı ile sergiler. Romanda, Emile'e verilmesi gereken eğitim onu erkek olması hasebiyle toplumun temel taşı olarak konumlandırırken, Sophie'yi aile içi alana hapseder. Emile Rousseau'nun eğitim anlayışının vücut bulduğu bir modelken, Sohpie onun için seçilmiş ideal bir eştir sadece. Emile ve Sophie ile ilgili Rousseau'nun düşüncelerine kitaptan alıntılar yaparak çözümlemeye devam edelim. "Kadın ve erkek birbirleri için yaratılmışlardır, ama karşılıklı bağlılıkları eşit değildir. Erkekler kadınlara cinsel istekleri dolayısıyla bağlıdırlar; kadınlar ise erkeklere hem cinsel istekleri hem de gereksinimleri dolayısıyla bağlıdırlar. Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz" (Rousseau, 2022: 522). Bu ifade ile Rousseau'nun toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri açıkça ifade edilmektedir. Buradan, bağımsız güçlü ve akılcı bir birey olarak yetiştirilen Emile'nin, Rousseau'nun erkek için idealize ettiği bir prototip olduğu anlaşılır. Emile toplumsal cinsiyet normlarına uygun olarak, herhangi bir kadına bağımlı

olmadan yaşayabilen güçlü bir bireydir. Kadınsa tıpkı Sophie gibi kadınlık görevlerini benimseyen, ev ve aile yaşamına odaklanan, kocasına ve çocuklarına hizmet eden bir bireydir. Sophie'ye verilen eğitimin esas amacı onun bağımsız bir birey olmasını sağlamak değil, Emile'e destek olup ve onun ihtiyaçlarını karşılayacak bir eş olmaktan ibarettir. Rousseau'ya göre, Sophie'nin varlığı, ancak bir erkeğe bağımlı olduğu sürece anlamlıdır denilebilir. "Erkek yaptıklarında başına buyruktur ve başkalarının düşüncelerine aldırış etmeyebilir, ama kadın yaptıklarında görevinin ancak yarısını yerine getirir ve hakkında ne düşünüldüğü onun için gerçekte ne olduğu kadar önemlidir" (Rousseau, 2022: 523). Emile'in, ideal erkek karakter olarak bağımsız, başına buyruk ve özgür bir birey olarak yetiştirildiği, toplumun beklentilerinden bağımsız olarak kendi kararlarını verebildiği görülür. Bu da yazarın erkeklere atfettiği özgürlük ve bağımsızlık kavramlarının somut bir örneğidir. Sophie ise Rousseau'nun ideal kadın karakteri olarak toplumun beklentilerini karşılamaya odaklanan, başkalarının onayını önemseyen ve bu doğrultuda hareket eden ve kocasına bağımlı bir birey olarak yetiştirilir. Sophie'nin eylemlerinin değeri, toplumun ve özellikle de erkeklerin ona bakış açısıyla şekillenir. Bu durum da romanda Rousseau'nun kadına yüklediği itaatkârlık ve uyumluluk durumuyla tümüyle uyumludur.

Roman toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirildiğinde, gerek Emile gerekse Sophie'ye biçilen roller ve yüklenen sorumlulukların kökleşik anlamda değer kazandığı görülmektedir. Kadının bağımsız bir birey olarak görülmediği ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış, romanın toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eleştirilmesi gerektiği düşüncesini güçlendirir.

5. TOPLUMSAL CİNSİYET BAKIŞ AÇISIYLA KADIN ve ERKEK EĞİTİMİ

Bilindiği gibi *Emile* XVIII. Yüzyıl aydınlanma döneminin eğitim felsefesi üzerine yazılmış olan en önemli yapıtlarından birisidir. "Gelişim evrelerinin tanınması yeni bir şey değildir. Ancak onu daha derin anlam göstererek eğitim için önemli bir prensip yapan, Rousseau'dur (Korkmaz ve Öktem, 2014: 178)". Rousseau romanda erkek ve kadın eğitimine dair derinlemesine düşünceler ortaya koyar. Ancak, Rousseau'nun toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşımı erkekler ve kadınlar için belirgin bir şekilde farklılık ve/veya ayrılık taşır. Kadın ve erkek eğitiminde görülen bu temel farklılığın kaynağı toplumsal cinsiyet rollerine dayanır. Rousseau kadın ve erkek eğitimini iki farklı alanda tanımlar. Bunlardan "biri toplum yaşamının en küçük birimi olan aile ve ev yaşamı üzerine, diğeri ise siyasal yaşam üzerine temellenmektedir" (Genç, 2015: 30). Yazar bu rol dağılımını Emile ve Sophie üzerinden göstererek cinsiyetler için öngördüğü ya da benimsediği anlayışı gözler önüne serer.

5.1.Erkek Çocukların Eğitimi

Romanın ilk dört bölümünde Emile'in doğuşundan itibaren gelişim evreleri ve eğitimi konusu geniş kapsamda ele alınmıştır. Emile ideal bir erkek olarak yetiştirilir. Emile'in eğitimi, doğaya uygun, özgür ve bağımsız bir şekilde planlanmıştır. Emile, kendi kararlarını verebilen, akılcı düşünebilen ve toplumsal baskılardan bağımsız hareket edebilen bir birey olarak yetiştirilir. Ayrıca bu eğitim modeli, erkeklerin toplumsal olarak güçlü, bağımsız ve lider olarak konumlandırılmalarını sağlayacak niteliktedir. Bu yönden değerlendirildiğinde Rousseau'nun

eril cinsi öncelediği söylenebilir. "Rousseau'da, güç konusunda daha eril bir bakış açısı görülmektedir" (Pekacar, 2020: 75). Yazarın erkek için benimsediği eğitim anlayışı onu iyi yurttaş olarak yetiştirmeyle eşdeğerdir. Yazarın eğitim anlayışını erkekle modellemesi bile kadını erkekle aynı konumda görmediğinin göstergesidir.

5.2. Kız Çocukların Eğitimi

Eğitbilimsel romanda kız çocukların eğitimine sadece beşinci bölüm yani romanın son bölümünde yer verilmektedir. Sophie, Emile için seçilen ideal eştir. Onun eğitimi, itaatkârlık, sadakat ve toplumsal onay arayışı üzerine kuruludur. Sophie'nin eğitimi, erkeğin hoşnutluğunu sağlamaya odaklı, onun zevk ve isteklerine göre hareket eden bir birey olarak yetiştirilmesi üzerine kuruludur. "Kadın eğitimi için ayrı bir amaç belirleyen Rousseau, Sophie'nin eğitimini Emile'den sonra yani kadın eğitimini erkeğin eğitiminden sonra düşünür" (Genç, 2015: 29). Romanda, Sophie'nin eğitimi, kadının toplumsal olarak zayıf, bağımlı ve erkeğin ihtiyaçlarına hizmet eden bir rol üstlenmesi üzerine pekiştirilir. Kadının erkeğe bağımlılığı din eğitimi konusunda da geçerlidir. Rousseau'ya göre, bir kadın dini konularda kendi başına karar verebilecek akli yetkinliğe sahip değildir. Bu sebeple kadın, evlenene kadar babasının, evlendikten sonra ise kocasının dinini benimsemelidir. Rousseau'ya göre kadın eğitimi, iyi bir eş olabilme, evde ev işlerini yapabilme, çocuklarına ve kocasına bağlı ve onların mutluluğu için çaba sarf eden, uysal bir karakter olmalıdır. Ayrıca, annelik rolünde de kadının en iyi eğiticisi annesidir. Rousseau'ya göre annesinden iyi eğitim almamış ya da annesi olmayan kadın çocukları sevmekte ve onlara bakmakta yetersizdir. Aynı zamanda Rousseau eğitim konusunda, kadının erkeğin öğrencisi olması görüşünü savunmaktadır. "Sophie kocasının öğretmeni değil, öğrencisi olacak; onu kendi zevklerine bağlı kılmak şöyle dursun, onun zevklerini benimseyecek" (Rousseau, 2022: 601). Sophie'nin kocası Emile'e öğretmenlik yapmayacağını yani ona bilgi veya rehberlik sunmayacağını, aksine onun öğrencisi olacağını belirtip bunun, kadının erkeğin bilgi ve rehberliğine ihtiyaç duyduğunu ve onun yanında ikincil konumda olduğunu ifade etmektedir.

Romanda Emile ve Sophie karakterleri üzerinden erkek ve kadın eğitimine dair sunulan farklılıklar, toplumsal cinsiyet eşitliğini engelleyen temel yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bakış açısı, modern toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışına eleştirel bir bakış sunarken Rousseau'nun düşüncelerinin tarihsel bağlamda yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gözler önüne serer. Rousseau için kadın için öngördüğü eğitim kökleşik toplum yapısı ve anlayışıyla koşutluk taşır. Bir başka anlatımla, toplumsal cinsiyet rollerinin öğretilmesini imler. Bu çerçevede kadın aile ve ev yaşamıyla sınırlanan bir alanda kalır. Cinsiyetler arasındaki hiyerarşiyi göre kadının birincil görevi olarak değerlendirilen annelik kadın için en önemli sorumluluk ve görev alanıdır.

6. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin toplum tarafından kendilerine atfedilen roller ve sorumluluklarla şekillenen sosyal kimlikleridir bir anlamda. Bu roller, tarih boyunca kültürel, politik ve ekonomik dinamikler tarafından biçimlendirilmiş ve yeniden tanımlanmıştır. Jean-

Jacques Rousseau'nun *Emile*'i Emile ve Sophie karakterleri üzerinden sunduğu eğitim anlayışı, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl inşa edildiğini ve pekiştirildiğini anlamak ve anlatmak için önemli bir kaynaktır. Rousseau, Emile'in eğitiminin temel amacını bireyin doğasına uygun bir şekilde özgürlüğünü ve bireyselliğini geliştirmek olarak tanımlar. Emile, dış dünyayı keşfetmeye, kendi deneyimlerinden öğrenmeye teşvik edilir ve böylece güçlü, bağımsız bir birey olarak topluma kazandırılır. Diğer taraftan, Sophie'nin eğitimi daha çok ev içi roller, anne ve eş olma sorumlulukları çerçevesinde şekillendirilir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin eğitim yoluyla nasıl pekiştirildiğini ve kadın ile erkek arasındaki eşitsizliklerin nasıl sürdürüldüğünü göstermektedir. Romanda toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkek için anlam ve etkileri gösterilir. Rousseau'nun Sophie karakteri üzerinden sunduğu kadın eğitimi anlayışı, kadınların toplumsal rollerinin nasıl kısıtlandığını gösterirken, Emile karakteri üzerinden sunduğu erkek eğitimi, erkeklerin özgürlük ve bireysellik değerleriyle nasıl donatıldığını gözler önüne serer.

Toplumsal cinsiyet normlarının birey ve toplum üzerindeki etkilerini anlamak, bu normların tarihsel ve kültürel kökenlerini incelemekle olasıdır. Rousseau'nun *Emile* adlı yapıtı bu normların XVIII. yüzyıl toplumundaki anlamını ve bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için değerli bir kaynaktır. Rousseau kadın ve erkeğin kendi cinsiyetlerine özgü ve birbirinden oldukça farklı eğitim almalarını öngörür. Kadına verilen eğitim aslında erkeğinkinin içinde adeta onun uydusu gibidir. Kadın asıl varoluş nedeni olan erkeğin mutluluğunun garantörüdür. Kadın erkeğin tamamlayıcısı ve bütünleyicisidir. Erkeği kadına göre üstün gören ve ona ayrıcalık veren yazar bu nedenle de kadınla erkeği eşitlikçi bir bakış açısıyla ele almaz. Kitapta Rousseau'nun sadece erkek eğitimini ön plana çıkartması ve ayrıcalıkla ele alması kadın ve erkeği eşit değerlendirmediğinin göstergesidir. Yazar yalnızca Emile'in eğitimine odaklanarak kadın ve erkek için bütüncül bir eğitim anlayışı benimsemediğini gösterir.

KAYNAKÇA

Baktemur, Zeynep. (2019). Aydınlanma Çağı Filozoflarına Göre Kadın: Schopenhauer, Kant ve Rousseau Örneği. Kadın Araştırmaları Dergisi, 1(18), 1-12.

Bakır, Kemal. (2010). Jean-Jacques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (15), 103-122.

Cebeci Topcubaşı, Gamze ve Tay, Bayram. (2021). Jean-Jacques Rousseau'nun Emile Adlı Eserinde Çocuklarda Dil Gelişimi ve Öğretimi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (58), 68-104.

Çuhadar Gürsoy, Seyran. (2017). Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme. Emek Araştırma Dergisi, 8, 145-156.

Durğun, Serpil. (2020). "Kamusal Ve Özel: Rousseau'nun Eğitim Anlayışı Üzerinden Bir Değerlendirme". FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, (29), 17-32.

Ekşici, Zeynep. (2019). Jean Jacques Rousseau'nun Aydınlanma Eleştirisi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Genç, Hanife Nalan. (2015). Jean-Jacques Rousseau'nun Emile'inde Kadın Eğitimi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (1), 25-34.

Korkmaz, Murat ve Öktem, Gönül. (2014). Rousseau'nun Eğitim Anlayışı. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 174-186.

Öktem, Gönül. (2014). "Rousseau'nun Eğitim Anlayışı ve Günümüze Yansımaları" Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Pekacar, Rumeysa Hazel. (2020). Jean Jacques Rousseau'nun İnsan ve Toplum Anlayışı Üzerine Bir İnceleme. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Rousseau, Jean-Jacques. (2022). Émile Ya Da Eğitim Üzerine (çev. Y. Avunç,), (XVIII. Basım), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Uslu, M. (2021). Jean Jacques Rousseau'nun Ulus-Devlet Düşüncesinin Şekillenmesi ve Gelişimindeki Etkisi. Journal of International Relations and Political Science Studies (3), 60-77.

Vatandaş, Celalettin. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. Istanbul Journal of Sociological Studies (35), 29-56.

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA ÖNE ÇIKAN MEKÂN ALGISI

Doç. Dr. SEVGÜL TÜRKMENOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü
ORCID ID : 0000-0002-1704-8014

ÖZET

Peyami Safa'nın romanlarının en önemli özelliği roman kahramanlarının psikolojik derinlikleriyle öne çıkmasıdır. Yazarın romanlarında, psikolojik ve fiziksel rahatsızlığa sahip olan karakterler bir hayli fazladır. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Bir Tereddüdün Romanı psikolojik anlamda sorun yaşayan kahramanların yer aldığı romanlardır. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanında ise fiziksel rahatsızlığa sahip olan bir karaktere yer verilir. Bu üç romanında yoğun ruh tahlilleri göze çarpar. Yazar, özellikle Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanında yaptığı psikolojik karakter tahliliyle bu durumu en üst seviyeye çıkarmıştır. Peyami Safa, roman kurgularındaki çözümlemelerinde en büyük yardımı mekân unsurundan alır. Kurgularında yer verdiği mekânlar çoğunlukla psikolojik tahlillere uygun mekânlardır. Yazar, özellikle kapalı mekânları bu amaç için tercih eder. Romanlarında açık mekânlara da yer veren Peyami Safa, bu mekânları daha ziyade toplumsal konuları ele almak için kullanır. Bu açık mekânlar Sözde Kızlar ve Fatih-Harbiye romanlarında yoğun olarak kullanılır. Her iki romanın da mekânları olan İstanbul'un Fatih, Cerrahpaşa gibi Doğulu semtleri ile Şişli, Beyoğlu gibi Batılı semtleri birer karşılaştırma unsuru olarak yazarın romanlarında yer bulur. Bu mekânlar asri hayat ile geleneksel hayat arasında bocalayan kadın karakterler üzerinden irdelenir. Doğulu ve Batılı yaşam tarzı semt kıyaslamasıyla ele alınır. Peyami Safa'nın roman kurgularında mekânın kahramanların iç dünyasını okuyucuya yansıtan önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada Peyami Safa'nın romanlarında mekân algısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Kurgu, mekân, Peyami Safa, roman, Türk edebiyatı.

THE PERCEPTION OF SPACE FEATURED IN PEYAMI SAFA'S NOVELS

ABSTRACT

The most important feature of Peyami Safa's novels is that the heroes of the novel stand out with their psychological depth. In the author's novels, there are many characters with psychological and physical disorders. Matmazel Noraliya'nin Koltugu and Bir Tereddüdün Romanı are novels with heroes experiencing psychological problems. In the novel Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, a character with a physical illness is featured. In these three novels, intense psychological analysis stands out. The author has raised this situation to the highest level with his psychological character analysis, especially in his novel Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. Peyami Safa gets the biggest help in his analysis of novel fiction from the element of space. The places he includes in his fiction are mostly places suitable for psychological analysis. The author especially prefers closed spaces for this purpose. Peyami Safa, who also includes open spaces in his novels, uses these spaces mostly to address social issues. These open spaces are used extensively in the novels Sözde Kızlar and Fatih-Harbiye. Eastern districts of Istanbul such as Fatih, Cerrahpaşa and Western districts such as Şişli and Beyoğlu, which are the settings of both novels, find a place in the author's novels as a comparison element. Districts of these open spaces mostly serve this purpose. Eastern districts of Istanbul such as Fatih, Cerrahpaşa and Western districts such as Şişli and Beyoğlu find a place in the author's novels as a comparison element. These places are examined through female characters who hesitate between modern life and traditional life. Eastern and Western lifestyles are discussed by comparing neighborhoods. It is possible to say that in Peyami Safa's novels, the setting is an important element that reflects the inner world of the heroes to the reader. This study will focus on the perception of space in Peyami Safa's novels.

Keywords: Fiction, place, Peyami Safa, novel, Turkish literatüre.

Giriş

Mekân sözlük anlamı itibariyle "insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemleri sürdürebilmesine elverişli olan boşluk" (Hasol, 2008: 323) anlamına gelmektedir. Mekânın doldurulması ve anlam kazanması ancak insan unsuru ile mümkün olabilir. Mekân "bir kişi veya grubun yeri"dir (Erniş, 2012:14). Eşyaya maddi anlamlar yüklemek, ona bir özellik atfetmek, yaşanmışlığın eşyaya yansıması, onu alelade olmaktan çıkararak özel bir hale getirir. Bu durumu mekân için de geçerlidir. Mekân da insanın anlam kattığı, şekillendirdiği bir yapı olarak zaman içinde kendine özgü anlamlar kazanabilir. Narlı, modern bilgi ve kuramların mekânı zaman kavramıyla birleştirerek sosyal, politik, biyolojik ve kültürel değişim ve gelişim çözümlemeleri yapabilmekte olduklarını söyler (Narlı, 2007:14). Mekân, insanın sürekli kendinden ve hikâyesinden izler bıraktığı bir alan olarak canlıdır. Zaman içinde çeşitli değişimler yaşar. Bu değişimler şüphesiz ki insanın yaşadığı değişimle doğru orantılıdır. Çünkü aslında mekân, insanın değişim ve dönüşümünden beslenerek şekillenir. Herhangi bir salonda, eşyalar ve salonun havasına sinen duygular tamamıyla bir yaşanmışlığın ürünüdür. Orada yaşanmış olan anılar, zaman içinde mekânın havasını dönüştürür.

Peyami Safa, romanlarında mekânı çoğu zaman karakterle doğru orantılı olarak işler. Peyami Safa'nın romanlarında mekân, karakterlerin kendilerini şekillendirmesinde ve ruh hallerinin okuyucuya verilmesinde en belirleyici unsur olarak dikkat çeker. Diğer bir ifadeyle onun eserlerinde mekân, karakterleri dönüştüren anahtar bir rol üstlenir. Peyami Safa'nın hemen hemen bütün romanlarında mekânın karakter ile bağlantılı bir tarafı vardır. Bu durum "bireylerin, toplumsal ve maddi çevrelerini benimsemeleri, onlara «anlam» atfetmeleriyle" (Öncü ve Weyland, 2010:107) ilgilidir.

Bedensel ve ruhsal hastalıkların ağırlıklı yer bulduğu Peyami Safa kurgularında mekânlar, bu hastalıkların durumuna göre seçilir. Karakterler, malûl oldukları hastalıkla bağlantılı mekânlarda kalırlar. Çoğu zaman hastalıklarının düzelmesi için bu mekânları terk etmek durumundadırlar. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanlarındaki mekânlar bu yönleriyle öne çıkarlar. Her iki romanda da mekânlar, hastalık sahibi karakterlerin psikolojik durumu ile ilişkilendirilir. Bunun yanında Doğu-Batı çatışması eksenli Fatih-Harbiye ve Sözde Kızlar romanlarında mekânlar asrî bir hayat yaşamak isteyen karakterler üzerinden Doğulu ve Batılı mekânlar olarak işlenir. Bu çalışmanın esas malzemesi olan ve mekân algısının işleneceği yukarıda adı geçen dört romanın ortak noktası mekân-kahraman ilişkisinin romanda psikolojik derinliği vermedeki rolüdür.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1. Peyami Safa'nın Romanlarında Mekân

Peyami Safa'nın incelenen romanlarındaki mekânlar; karakterleri şekillendiren, onların ruh hallerine yön veren mekânlar olarak öne çıkarlar. Bu yönüyle değerlendirildiğinde yazarın romanlarında ön plana çıkar mekânları şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

1.1. Otel/Pansiyon

Peyami Safa'nın romanlarında sıkça öne çıkan kavramlar arasında şüphe ve tereddüt yer alır. Peyami Safa, İkinci Dünya Savaşı yıllarının buhranlı ortamında mistisizm ve parapsikoloji ile yakından ilgilenir (Ayvazoğlu, 1998:401). Hayatının bir döneminde spiritüalizme merak sarar. Ruh çağırma seanslarına katılır. 1949 yılında yazmış olduğu Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında gerek savaş yıllarının getirdiği karamsarlık gerekse yazarın spiritüalizme olan ilgisinin yansımaları görülür. Romanın kahramanı Ferit, bir arayış içindedir. Ferit, Vafi Bey'e ait Yüksek Kaldırım'da bulunan bir pansiyonda yaşar. Bu pansiyonun her bir odasında ayrı bir kiracı kalmaktadır. Bunlar, "ayak fotoğrafçısı Karnik; onun yanındaki odada oturan hazır yiyici karı; Denizli'ye gidip gelen seyyar dişçi, Bandırma'dan tavuk getiren Fettah; üst yandaki odada oturan romatizmalı; onun karşısındaki odada oturan vekâlet emrine alınmış lise hocası" (Safa, 2000:22), ve bir başka odada kalan Ferit ile Ferit'in karşı odasında kalan Eda Hanım ve çocuklarıdır.

Vafi Bey'in pansiyonunun en önemli özelliği buranın tuhaf bir mekân oluşudur. Bu tuhaflık pansiyon sakinlerinden kaynaklanır. Vafi Bey pansiyonuna kiracı alırken "içgüveysi alacakmış gibi" (Safa,2000:97) tahkikat yaptırdıktan sonra kiracılarını seçer. Bu ihtimama rağmen pansiyon son derece iç bunaltıcı bir mekândır. Sürekli birtakım olağan dışı haller yaşanmaktadır. Vafi Bey de pansiyondaki bu iç bunaltıcı halin farkındadır. Bu pansiyonun eski halini de bilen Vafi Bey'in ifadelerinden, pansiyonun önceden beri tekinsiz bir mekân olduğu anlaşılır:

"Benim idareme geçmeden bu evin odalarında, geceleri ulumalar, iniltiler, ağlamalar olurdu. Bazen acı acı bir feryat kopardı. (…) Bu sokak insan bedeninden çıkan bilumum ifrazat ve maiyetin boşaldığı bir çanak haline gelmişti: idrar, kan, meni, kusmuk, sümük, tükürük" (Safa,2000:95-96).

Pansiyonun iç karartıcı halinin sebebi olarak görülen bu duruma psikolojik rahatsızlıklar da eşlik eder. Pansiyonun sahibi Vafi Bey, obsesif bir tiptir. Temizlik takıntısı vardır. Bu durumunu kendi ağzından anlatır:

"Ben mecnun mertebesinde titiz bir insanım. Ennezafetü minel-iman. Yerde bir çöp görsem anı elimle kaldırmadan ağzımı bıçak açmaz. Günümün yarısı bu odadaki madeniyatı parlatmakla geçer" (Safa, 2000:98).

Pansiyonerlerin her birinin de tıpkı Vafi Bey gibi birtakım rahatsızlıkları vardır. Bu rahatsızlıkların bir kısmı fiziksel, bir kısmı da psikolojiktir. Pansiyonerlerden biri olan Tosun Bey, "bacaklarında romatizma olduğundan" (Safa, 2000:98) odasından hiç çıkmaz. Herkes Tosun Bey'in yalnızca fiziki rahatsızlığı olduğunu düşünürken o, "(…) romatizma filan masal hep. Gönlüm hasta benim. Buram sızlıyor benim. Anlamazsın, anlamazlar. Nasıl oluyor, bak, boğazımdan yukarıya doğru, beynime bir dalga vuruyor içeriden. Kan dalgası. Her zaman değil. Üç kere, beş kere senede. Ne yapsam faydasız o zaman" (Safa, 2000:181-182) cümleleriyle içinde bulunduğu ruh halini tarif eder. Pansiyonun başka bir odasında kalan Eda Hanım'ın kızı Zehra, bazı zamanlar "baygın düşüp hayaletler görüp çırpınmakta"dır (Safa, 2000:98). Aynı zamanda somnanbül (uyurgezer) olan Zehra geceleri uyanıp etrafta dolaşır. Zehra'nın kardeşi Babuş, midesinden rahatsızdır; annesi Eda Hanım'ın yüzünün bir tarafı felçlidir. Pansiyonun bir odasında yalnız yaşayan Fatma, ölen kocasının geceleri kendisini ziyaret ettiğini söyler (Safa, 2000:43). Ve nihayet romanın baş kahramanı Ferit de bu pansiyonda büyük ruhsal huzursuzluğuyla yaşamaya çalışır. Gazete ilanıyla gelip yerleştiği bu pansiyonda çocukluğundan beri sahip olduğu "siyah köpek vehmi"(ne) (Safa, 2000:89). yeniden kapılır. Geceleri siyah bir köpeğin sürekli gelip başucunda o uyurken kıvrılıp uyuduğunu söyler Ayrıca yaşadığı sıkıntılarla obsesif bir hale gelen Ferit, dakikalarca musluk başında ellerini sabunlayarak yıkar. Bu pansiyonda Ferit'in iç huzursuzluğu günden güne artar. Burada yaşayan hemen bütün kiracıların fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklara sahip olması pansiyonu dayanılmaz bir yere dönüştürür. Beşir Ayvazoğlu, Peyami Safa gibi usta bir romancının bir pansiyonda o kadar anormal insanı bir araya getirmesinin gerçekliğe biraz aykırı düştüğünü; ancak bunun yazarın bilinçli tercihi olduğunu söyler. Yazar, pansiyonu bir sembol olarak kullanıp hayatın görünmeyen bir yüzünü okuyucuya vermek ister (Ayvazoğlu,1998:411). Bu pansiyon Ferit'in takıntılarını, iç huzursuzluğunu, kuşkularını artırarak dayanılmaz bir hale getirince Ferit, oradan ayrılır.

Romanda öne çıkan ikinci mekân, Ferit'in iç huzursuzluğuna çare olarak tavsiye üzerine gidip yerleştiği Matmazel Noraliya adında bir kadının Büyükada'da bulunan

pansiyonudur. Bu pansiyon, Yüksek Kaldırım'daki pansiyonun aksine huzurun hâkim olduğu bir yer olup, Ferit'in bütün huzursuzluklarından kurtulduğu bir mekân olarak dikkat çeker. Ferit burada bunalımlarını ve iç huzursuzluğunu yavaş yavaş arkasında bırakır. İç dünyasının bu pansiyonda huzura erdiğini hisseder. Bir bakıma orada yaşadığı kafa karışıklığından kurtularak "nihilist çizgiden mistik noktaya gelir" (Tekin,1990:116). Ferit, Yüksek Kaldırım'daki "Vafi Bey'in rutubetli odasında somyası olmadığı için kamburlaşan şiltede lumbago ağrılarına tutulan belinin şimdi bu kuş tüyü yatakta şefkat kadar tatlı bir yumuşaklığa kavuşması" (Safa,2000:218) ile anne kucağına kavuşan bir çocuğun rahatlığına ulaşır. İçinde gerçek anlamda oturulan her mekân, ev kavramının özünü kendi içinde barındırır. "Varlık, kendine en küçük bir barınak edindiğinde" (Bachelard, 1996:33) imgelem bu yönde çalışmaya başlar. Ferit de Matmazel Noraliya'nın pansiyonuna yerleştikten sonra mekânın onun imgelemindeki huzursuz edici halinden uzaklaşarak ona huzur veren bir yaşam alanına dönüştüğünü fark eder. Ferit'in huzursuzluğuna sebep olan bütün bunalımlar ortadan kalkarken okuyucu onu hayata karşı daha olumlu bir insan haline dönüşmüş olarak bulur.

Bir Tereddüdün Romanı da tıpkı Matmazel Noraliya'nın Koltuğu gibi kasvetli bir otel odasında başlar. Romanın başkişisi ünlü bir yazardır. Düzenli bir yaşantısı ve evi olmayan yazar, otel odalarında yaşar. Bir Adamın Hayatı adını verdiği bir romanı vardır. Bu roman, bir otel odasında yaşayan bir adamın bunalımlı ruh halini anlatır. Romanın başında Mualla adında bir genç kız Bir Adamın Hayatı isimli romanı okumaya başlar, böylece okuyucu çerçeve bir anlatı olarak roman içinde roman okur. Mualla'nın okuduğu Bir Adamın Hayatı romanının kahramanı yarı baygın bir haldedir. Gözlerini açtığında kendini bir otel odasında bulur. O andan itibaren huzursuz ve psikoloji iyi olmayan yarı baygın bir adamın ruh hali anlatılır (Safa,2019:8). Mualla bir süre bu romanı okur. Romanda anlatılan adam yarı baygın bir halde otel odasında neler olup bittiğini anlamlandırmaya çalışır. Mualla, romanın karamsar havasından pek hoşlanmasa da merak hissiyle romanı bir müddet daha okumaya devam eder. Romanın ilerleyen kısımlarında Mualla, romanın yazarıyla tanışır. Bu yazar da romanında anlattığı adam gibi bir otel odasında kalmaktadır. Otel odasının kasvetli atmosferi içinde derin bir yalnızlık çekmektedir. Bu yalnızlığın içinde ölüm düşüncesi, ümitsizlik gibi birçok duyguyla iç içe yaşarken bir taraftan da aidiyetsizliğin ona vermiş olduğu kısmi bir özgürlük hissi içindedir:

"İnanınız ki en cesur yaşayan biziz; üç büyük korku bizde yoktur: Sefalet, hastalık, ölüm korkusu. Bu en büyük üç zaaftan kurtulduk. Biz, kaldırım çocukları ve kaldırım köpekleri, insanların ve hayvanların en kuvvetlisiyiz. Ölümden korkmuyoruz ki hastalıktan

korkalım, hastalıktan korkmuyoruz ki sefaletten korkalım, sefaletten korkmuyoruz ki, dolgun bir karın sıvamak ihtiyacıyla hamilerimizin önünde el pençe divan duralım ve onlara "Afıyeti devletiniz nasıldır efendim?" diye soralım" (Safa, 2019: 92).

Romancının yaşadığı otel, izbe haliyle yalnızlığı, kimsesizliği çokça hissettiren bir mekândır. Hatta yazar bu yalnızlığı derinleştirmek adına romanındaki kendisi gibi otel odasında yaşayan kahramana, Necip Fazıl'ın Otel Odaları şiirinin "Ağlayın âşinasız sessiz can verenlere/otel odalarında otel odalarında" dizelerini hatırlatır:

"Otel odalarında âşinasız ve sessiz can verenlere ağlamayı tavsiye eden lirik bir mısra aklından geçti" (Safa, 2019: 17).

Bu hatırlatmadan da anlaşılacağı üzere yazar, otel odasını yalnızlık, kimsesizlik, bohemlik gibi unsurlarla birleştirir. Bir Adamın Hayatı romanının yazarı, romanın ilerleyen kısımlarında daha da derinleşmiş bir yalnızlıkla okuyucunun karşısına çıkar. Kurgunun içinde bir çerçeve hikâye olarak verilen Mualla'nın okuduğu Bir Adamın Hayatı romanındaki yalnız yazar, Bir Tereddüdün Romanı kitabındaki romancıdır. İsmi verilmeden yalnızca Romancı olarak geçen roman kahramanı roman boyunca hep derin yalnızlığı ile baş başadır. Bohem hayatı, onun yalnızlığına uygun bir yaşam biçimidir. Bohemliği bir yandan "şahsiyet sahibi zekâların hürriyete iştiyakından doğa"n (Safa, 2019:90) bir kavram olarak görürken, diğer taraftan "bu hürriyetin tadı boşluğun korkunç esaretiyle bulan"ır (Safa, 2019:92).

Roman boyunca gerek romanın kahramanı romancı gerekse romancının yazdığı romanın kahramanı hep yalnızlık, kasvet, karamsarlık duygularıyla öne çıkarlar. Bu duygulara eşlik eden mekân ise yalnız başlarına yaşadıkları otel odası olur.

1.2. Semt

Peyami Safa'nın romanlarında semtlere yüklediği anlamlar çoğunlukla Doğulu ve Batılı semt ayırımı şeklindedir. Eserlerinde çoğunlukla Doğu-Batı çatışmasına yer veren Safa, bunu İstanbul'un Doğulu ve Batılı semtleri üzerinden yapar. Bu temayı işlediği romanlarında romanın asrî bir hayat yaşamak isteyen kadın kahramanları genellikle kendilerinin de doğup büyüdüğü geleneklerine bağlı semtleri olumsuz taraflarıyla görür ve bu semtlerde yaşamanın kendilerinin özgürlük alanını kısıtladığını düşünürler. Bu sebeple de sürekli Beyoğlu, Şişli gibi yerlerde olmayı arzularlar. Fatih- Harbiye romanın asrî bir hayat yaşamak isteyen kahramanı Neriman için Fatih semti olumsuz bir mekândır. Babası ile sade bir hayat yaşadığı Fatih semtini beğenmeyen Neriman, yalnızca semtine değil, Doğulu bulduğu her şeye ve "alaturka" yaşam

tarzına karşıdır. Konservatuarın Türk müziği bölümünde okumaktan, bu bölümde okumanın gereği olarak okula giderken yanında taşıdığı enstrümanı uddan nefret eder. Udu utana sıkıla taşır. Özellikle sokaktan geçtiği sırada bu olumsuz hisleri daha fazla belirir. " (…) Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar" (Safa, 1995b: 26) onu en fazla rahatsız eden manzaralardandır. Bu semtin insanlarının sokak ortasına gelişigüzel yerleştirilmiş iskemlelerde oturup kahve içmeleri, esnafın zevksizliği, dükkânların "çıfıt çarşısı" tarzındaki karmaşık halleri, hayatın neşesizliği Neriman'ın yaşadığı semte karşı derin bir nefret duymasının sebepleri arasındadır. Peyami Safa'nın Sözde Kızlar romanın kahramanı Hatice de yaşadığı semt olan Cerrahpaşa'ya tam da Neriman'ın bakış açısıyla bakar ve o da bu semtten nefret eder. Batılı bir yaşam tarzının hüküm sürdüğü Şişli semtindeki tanıdıklarının köşküne sıkça gidip gelmeye başladıkça bu köşkteki eğlenceler onu doğup büyüdüğü Cerrahpaşa'dan daha da uzaklaştırır. Bu semt romancının görüşüyle halis Türk semtlerinden biridir. Bu semtin sakin bir hayatı vardır. Hava karardığında sokaklarda kimseler kalmaz. Herkes evinde işleriyle ve kendi halindeki hayatıyla meşgul olur. Hatice hem yaşadığı semtten hem de yaşam şeklinden dolayı mutsuzdur. Şişli'de uzaktan bir tanıdığı olan Nafi Bey'in köşkünde sürekli düzenlenen eğlenceler ona başlangıçta çekici gelir. Bu semte gittiğinde ismini değiştirerek Belma yapar. Ancak köşkteki ahlaki değerlerden yoksun yaşantı onun da hayatını olumsuz etkiler. İlişki yaşadığı Behiç'ten hamile kalır. Bu arada Frengi hastası olan Behiç'ten bu hastalığı da kapar. Gayri meşru çocuğunu doğurduktan sonra Behiç'le bir olup diri diri gömer. Çocuk doğuştan hastalıklı ve anormal bir yapıdadır. Ancak bu cinayetin ardından pişman olup intihar eder. Romanda bütün felaketlerin sebebi olarak Şişli ve Beyoğlu semtleri ile bu semtlerde yaşanan gayri ahlaki yaşantı görülür. Hatta, Hatice Şişli'deki konağa gidip geldiği dönemlerde kendisi gibi bu semtte bulunmaktan zevk alan ağabeyi Salih bile onu ikaz ederek buralarda bulunmaması gerektiğini söyler:

"(…) Seni hiç kimse bir daha Beyoğlu'nda, Şişli'de görmemeli. Böyle bir şey duyarsam pek fena muamele yaparım" (Safa, 1976:90)

Romanın sonunda Hatice yaşadığı felaketlerden sonra Cerrahpaşa semtinin onun için özüne dönüş olduğunu anlar ve büyük bir pişmanlık duyar:

"(…) Bir ilkbahar, bundan altı sene evvel şu mahalleden, şu evden, şu köşedeki mescitten, babamdan, annemden birdenbire iğrendim. Amma nasıl iğreniş. Tahmin edemezsin. (…) Hatice'ydim Belma oldum. Cerrahpaşa kızıydım, Beyoğlu kadını oldum" (Safa, 1976:192).

Fatih-Harbiye romanında romanın kahramanı Neriman için Beyoğlu başlangıçta olumlu taraflarıyla öne çıkan bir semttir. Neriman, Beyoğlu'na her çıktığında "kendini büyük bir seyahat yapmış sanır"(Safa,1995b:29). Neriman, Beyoğlu'nu çok sever; çünkü bu semtte onun yaşadığı Fatih semti gibi karamsar ve hayattan bezmiş bir hava yoktur. Neriman'ın kendi yaşadığı semtte arayıp da bulamadığı renkli hayat Beyoğlu'ndadır. Neriman'ın Beyoğlu'na karşı takındığı olumlu yaklaşıma karşılık yazarın anlatıcı sıfatıyla Neriman'ın aksine bir tavır takındığı dikkat çeker. Diğer bir ifadeyle yazar, burada yanlı bir bakış açısını tercih eder. Çünkü Peyami Safa'nın Doğu- Batı karşılaştırması üzerine kurgulanmış diğer romanları gibi Fatih-Harbiye'de de Peyami Safa, Doğulu semtin tarafındadır. Bu sebeple de Fatih özelinde dönemin belli başlı muhafazakâr semtlerini romanda "halis Türk mahalleleri" (Safa,1995b:29) olarak tarif etmekte bir sakınca görmez.

Neriman, Beyoğlu'na bakışını bu semtteki şık bir mağazada alışveriş yaparken Fatih-Beyoğlu kıyaslaması yaparak ortaya koyar:

"Satış memuru kız, esans şişesini doldururken Neriman bir şey hatırladı: Küçükken babası onu Ramazan'da Beyazıt sergisine götürürdü. Orada, çadır gibi bir şeyin altında, Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı bir çok yağlı, kirli şişeler arasında, ayakta durur, kokular satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacıyağı kokusu Neriman'ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolardı ve oradan çabuk geçmek isterdi. Son günlerde sık sık yaptığı mukayeseyi tekrarladı ve bu iki koku arasındaki farkı düşündü" (Safa,1995b:30).

Bu kıyaslama üzerinden Neriman, sosyal hayatın içindeki küçük ayrıntılar üzerinden hayatını Batılı tarzdaki bir yaşam şekline uygun olarak yaşamanın hayalini kurar. Yazar, "kadınlar medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur" (Safa,1995b:94) ifadesiyle bu duruma dikkat çekerken, aslında yine Neriman'ın karşısında yer alan bir tavır takınır.

Sözde Kızlar romanında da Hatice'nin Şişli ve Beyoğlu semtlerine olan ilgisinin temelinde bu tarz şeklî yönden gördüğü eğilimler vardır. "Tuhafiye mağazalarının camlarında, mecmualarda, kartpostallarda, gördüğüm tuvalet eşyasından ve resimlerden mi bilmiyorum" (Safa, 1976:192) diyerek bu semtlere olan ilgisinin daha çok görsellik yönüyle olduğuna dikkat çeker.

Fatih- Harbiye romanının sonunda Neriman, Şişli'deki akrabalarının evinde asrî yaşam isteğinin hayatını mahvettiği bir genç kızın hikâyesini dinledikten sonra derin bir pişmanlık duyar. O zamana kadar özendiği yaşam şeklinin kendisine hiç uygun olmadığını düşünerek kendi semti Fatih'e döner. Her iki romanın sonunda iki genç kız da hayranlık duydukları

hayatın ne kadar ahlak dışı olduğunu fark ederek pişman olurlar. Hatice bu pişmanlıkta geç kalır ve intihar eder. Neriman ise semtine geri dönerek hayatına kaldığı yerden devam eder.

1.3. Ev

Peyami Safa'nın romanlarında ev de tıpkı semt gibi kendisine yüklenen bir anlamla varlık gösterir. İnsanın "ilk evreni" (Bachelard, 1996: 32) olarak değerlendirilen ve kendi içindeki dinamiklerle "gerçek bir kozmos" (Bachelard, 1996:32) olan ev Peyami Safa'nın romanlarında kahramandan birçok izleri barındırır. Peyami Safa'nın bu yaklaşımının en tipik örneği Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanında görülür. Romanın anlatıcısı da olan kemik veremi hastalığıyla mücadele eden on altı yaşındaki genç, mekânı anlatırken mekânlar, çocuğun "içinde bulunduğu haleti ruhiyeye göre mana ve mahiyet kazanır" (Tekin, 1990:50). Bu durum anlatıma da yansır. Hasta çocuk hastane yolundan evine doğru yürürken, yaşadığı mahallenin dar sokaklarında gördüğü evleri "birbirlerine ufunetli adaleler gibi geçmiş tahta evler" (Safa, 1995a:13) olarak tanımlar. Mekânlar hasta çocuğun bakışıyla verildiği için tasvirlerde de hastalıkla ilişkilendirilerek yer verilmesi dikkat çeker. Çocuk, hastaneden eve geldiğinde kendisini karşılayan evin sofasını gözlemler. Bu sofa, onun hayat macerasına şahit olmuş bir mekândır. Çocuk burası için: "Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neşesi orada görünür" (Safa, 1995a:14) ifadesini kullanır ve hayatının bütün macerasının bu odada geçtiğine dikkat çeker:

"Bu sofa dört köşedir: Ortada sokak kapısı, iki yanında birer pencere. Pencerenin yanında bir ot minderi. Minderin yanında yemek masası. Masanın yanında iki sandalye. Bu sofada oturulur, yemek yenir, misafir kabul edilir" (Safa, 1995a:14).

Hasta çocuğun bu tanımlamasından anlaşıldığı üzere evin sofası çocuk ve annesi için aynı zamanda bir misafir salonu vazifesi de görmektedir. Bakhtin, salonun romanın temel uzamsal ve zamansal sahnelerinin kesiştiği bir yer olduğuna dikkat çeker (Bakhtin, 2001:320). Hasta çocuğun evin salonu görevinde de kullanılan sofasına onun hayatı boyunca yaşadığı bütün duyguların sindiğini söylemek mümkündür. Akşam yemeklerinde annesi ile birlikte çok az konuşup derin bir sessizlik içinde hastalığına üzülürken annesinin ve onun suskunluğuna eşlik eder. Annesine hastanedeki muayenesi hakkında bilgi verirken "operatör yoktu, muavinleri baktılar. Bir kere de benim doktora, fakülteye gideceğim" (Safa, 1995a:16) dediğinde annesi cevap vermez ve anne ile birlikte "sofa ve mutfak da sus"ar (Safa,1995a:16).

Peyami Safa'nın Doğu-Batı meselesini ele aldığı romanlarında mekânlar Doğu-Batı çatışması eksenli olarak konumlandırılır. Buna göre özellikle Fatih-Harbiye romanı en dikkat çekici romanlardandır. Bu romanda Doğulu bir semt olan Fatih ile Batılı bir semt olan Şişli sürekli mukayese edilir. Fatih'te yaşayan Faiz Bey'in evi, sakin bir evdir. Bu ev romanın kadın kahramanı Neriman'a göre hayatın adeta olmadığı uyuşuk, kasvetli bir evdir. Kafesli, geleneksel bir Türk evi olan bu evde akşamın gelmesiyle "odaya geceyi getiren bu kafeslerin deliklerinde, karanlıkların gitgide lâpalaşması" (Safa, 1995b: 39) Neriman'ı üzer. Bu ev, tıpkı içinde yaşayan insanlar gibi sükûn içindedir. Akşam hava kararır kararmaz aile fertleri eve çekilirler. Evde az konuşulur ve her şey bir sessizliğe bürünür. Bu, aile bireylerinin yetişme şekilleri ve benimsedikleri yaşam biçimiyle bağlantılı bir durumdur. Şişli'de ev ise gece geç saatlere kadar süren davetler ve eğlencelerle her zaman renkli ve hareketli bir ev özelliği gösterir. Her iki ev arasındaki yaşam farkı aynı zamanda evlerin bulunduğu iki ayrı semtin yaşam farkının da ortaya koyar.

Sonuç

Peyami Safa'nın romanlarında mekân, en az kahramanlar kadar fazla öne çıkan bir unsurdur. Yazar, özellikle kapalı mekânları kahramanların psikolojileri ile özdeşleştirerek verir. Bu durum mekâna daha da derinlik katar. Yazarın öne çıkarmak istediği karakterlerin ruh halleri mekânlar aracılığıyla daha görünür bir hal alır. Ev ve otel gibi daha sınırlı ve kapalı olan mekânlarda kahramanların psikolojik yapılarının daha belirgin bir şekilde öne çıktığı dikkat çeker. Dış mekân olarak değerlendirebileceğimiz semtler ise Doğulu ve Batılı olarak ayrılır. Peyami Safa'nın daha çok tezli romanlarında Doğu-Batı ayrımı üzerinden semtleri işlediği görülür. Semtler, yazarın kurgularında genellikle Doğulu semtler (Fatih-Cerrahpaşa) ile Batılı semtler (Şişli-Beyoğlu) şeklinde görülür. Ev ve otel gibi mekânlarda daha bireysel meseleler öne çıkarken, semtlerde özellikle asrî hayat özentisi Doğu-Batı ekseninde dikkat çekici bir biçimde işlenir.

Kaynakça

Ayvazoğlu, Beşir (1998), Peyami, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Bachelard, Gaston (1996), Mekânın Poetikası, (Çev. Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul.

Bakhtin, Mikhail (2001), Karnavaldan Romana (Der. Sibel Irzık), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Erniş , İnanç Işıl Yıldırım (2012), Fiziksel Elemanların Yüzer Yapılarda Mekân Algısına Olan Etkileri: Çevre ve İnsan Davranışı İlişkisi Bağlamında İrdelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Hasol, Doğan, (2008). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. YEM Yayınevi, İstanbul.

Narlı, Mehmet (2007), Şiir ve Mekân, Hece Yayınları, İstanbul.

Öncü, Ayşe; Weyland, Petra (2010), Mekân, Kültür, İktidar, (Çev. Leyla Şimşek, Nilgün Uygun), İletişim Yayınları, İstanbul.

Safa, Peyami (2019), Bir Tereddüdün Romanı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Safa, Peyami (1995a), Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Safa, Peyami (1995b), Fatih- Harbiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Safa, Peyami (2000), Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Safa, Peyami (1976), Sözde Kızlar, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

Tekin, Mehmet (1990), Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya

EFFECTIVENESS OF INFLUENCER MARKETING : A LITERATURE REVIEW

PhD student, Sabir SALAMOV

Gümüşhane University, ORCID ID: 0009-0000-2772-5261

Prof.Dr.Salih YILDIZ

Gümüşhane University, ORCID ID: 0000-0002-1002-5960

Assoc.Prof.Emel YILDIZ

Gümüşhane University, ORCID ID: 0000-0001-7190-593X

ABSTRACT

Although the importance of advertising for marketing remains unchanged, the consumer environment, which seems to have developed the skills to avoid it in this regard, draws attention to the methods that provide accessibility to consumers. Influencer marketing is one of the alternative approaches that has garnered more attention. The purpose of this article is to evaluate the efficiency of Influencer marketing, determining effectiveness from the perspective of a literature analysis on the prospective effectiveness factors. With the employment of secondary sources of information, effective influence opportunities of influencership and the efficiency level of the usage of resources dedicated to Influencer marketing is going to be determined. The results of the research process will help involved parties evaluate the option of using Influencer marketing by drawing theoretical and practical inferences. Having said that, the study evaluates the likelihood of the success of presenting a "real" person who can communicate, connect, create content with leveraging the power of greater recognition outside of social media. Conducting a review with 72 up-to-date articles in the literature (2020-2024), investigating associations that have not yet been inquired into together in research setting is among the novelties brought by the research.

Keywords: Influencer, Influencer marketing, Digital marketing, Effectiveness, Efficiency

FENOMEN PAZARLAMASININ ETKİNLİĞİ: LİTERATÜR TARAMASI

ÖZET

Reklamın pazarlama için önemi değişmez olarak kalsa da, bundan kaçınma becerilerini geliştirmiş görünen tüketici çevresi, tüketicilere ulaşılabilirliği sağlayan yöntemlere dikkat çekmektedir. Fenomen pazarlaması oldukça dikkat çekmiş alternatif yaklaşımlardan biridir. Bu çalışmanın amacı, Fenomen pazarlamasının verimliliğini, olası etkinlik faktörleri üzerine bir

literatür analizi perspektifinden ise etkinliği belirlemektir. İkincil bilgi kaynaklarının kullanılmasıyla, fenomenliğin etkili etki imkanları ve Influencer pazarlamasına ayrılan kaynakların kullanımının verimlilik düzeyi belirlenecektir. Araştırma sonuçları ilgili tarafların teorik ve pratik çıkarımlar yaparak Fenomen pazarlamayı kullanma seçimini değerlendirmelerine yardımcı olacaktır. Bununla birlikte, çalışma iletişim, bağ kurabilen, içerik üretebilen "gerçek" kişi sunma ile sosyal medya dışındaki daha büyük tanınırlığı kullanmanın başarı ihtimalini kıyaslaaktadır. Literatürdeki güncel 72 makaleyle (2020-2024) bir inceleme yapılması, araştırma ortamında henüz bir arada sorgulanmamış ilişkilerin araştırılması araştırmanın getirdiği yenilikler arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fenomen, Fenomen pazarlaması, Dijital pazarlama, Etkinlik, Verimlilik

1. INTRODUCTION

The influence is the process of using social media and other facilities to instruct others about which products and services to choose and how successful these selections are. It can exclusively be based on materialistic interest and used for marketing purposes. Users who can secure a higher level of following due to their social media presence use it to promote the brand they are collaborating with. If a content is published by the influencer as part of the application of influencer marketing (IM), then occasionally the fact that this content contains commercial purposes is communicated to the audience (Bakker, 2018: 80). It is also possible to mention natural grounds for this activity, for instance, some people may actually show more successful and active participation in the communication process than others.

In an effort to not to cause confusion in the subsequent depiction of influencers' activities, it is pertinent to mention what is meant by the word "Influencer". This concept describes a person who stands out for their unique attributes, who can direct their followers with the content (such as "tweet", "blog") they share on the social platforms (Freberg et al., 2010: 1). There is an option for the influencer to share product reviews, also photos and videos on how to use those products in the way they were originally meant to be. Cultivating interest in followers in the content by holding a giveaway is an option too. Likewise, the influencer may also post content and implement other ideas, either on their own blog site or temporarily on the blogs of the brands they are employed by (business.adobe.com).

One method of classifying influencers takes into account both their distinctive qualities and audience size. "Celebrities" are people with more than a million followers who gained recognition even prior to taking advantage of the merits of social media. "Mega" ranking influencers owe their standing to social platforms and number of their followers can reach the levels that of "celebrities". "Macro" influencers' following reaches more than a hundred thousand, yet those belonging to the "Micro" category have a smaller audience, between ten and one hundred thousand. "Nano" level having less than merely a thousand followers, incorporates satisfaction with the minimum requirements for cooperation in business matters, and has direct access to their followers thanks to the personal connections that have been formed (Campbell & Farrell, 2020: 3). Within the agenda of the regulation of brand and consumer relations, to take advantage of the influencers' help by contacting those ones who have a

reputation on social media that is esteemed by their followers is an option. This phenomenon can be described as Influencer marketing (Bakker, 2018: 80). One report suggests that in 2024, 69% of businesses are expected to allocate more resources from their annual budget to influencer marketing than the previous year. Nearly two-thirds of all marketers expressed that they favor this marketing form more than activities carried out directly by brands themselves (learn.aspireiq.com). More than 60% of consumers are willing to buy products from brands about which the influencer they follow has published content (www2.traackr.com).

The purpose of this article is to inquire into the effectiveness of influencer marketing in terms of its competency in shaping the views, influencing choices of consumers. In addition, scrutinizing effectiveness of Influencer marketing while turning a blind to its efficiency prospects is considered here to abate practicability of the study. Thus, Influencer marketing efficiency is evaluated by the returns it promises on the investments made in comparison to its other digital counterparts.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. EFFECTIVITY

Whenever any form of marketing is applied, information about the results of the activity will also be expectedly needed. It is vital to know the indicators with which the result of the current undertaking is expressed. If the available results do not make expectations, still the information gathered can be used to optimize the overall process. Either reviewing an ineffective marketing campaign or trying another method altogether may be among the possible remedies.

Results of an analysis that has been carried out by Ye et al. (2021: 167) to distinguish the factors which were attributed to have an impact on the effectiveness of influencer marketing can be summarized as in Figure 1.

Figure 1. The factors affecting influencer marketing effectiveness.

Source: Ye, Hudders, Jans & De Veirman (2021: 167)

In some studies, there are occasions when the confirmation of the existence of effectiveness is conditioned by the efficiency of Influencer marketing. This kind of approach may be attributed to the fact that a marketing campaign can hardly be called effective if it is not applied in an efficient manner.

Influencer	***Content***	***Consumer***
Influencer types	Message appeal	Self-influencer congruence
Expertise and credibility	Message sidedness	Motivation and message-processing
Physical and social attractiveness	Quality of blog information	Vanity, opinion leadership and fashion
Number of followers and followees	Hedonic value of post content	Envy of and para-social interaction
Number of likes	Branded content type	
Perceived homophily		

2.2. EFFICIENCY

Another concept related to the results of influencer marketing activities is Efficiency, which is often associated with effectiveness. Defining success in terms of the positive trend in consumer impressions mentioned in the effectiveness section is also important for efficient performance. There are estimates of the efficiency of influencer marketing in terms of ROI. One of them is expressed by the "TapInfluence" platform. The assumption is based on a comparison of traditional and influencer marketing. Thus, it is reported that the ROI is 11 times higher in this form of marketing (www.tapinfluence.com). However, the conclusions of the report on which this estimate is based are biased. Compared to traditional marketing, there is a several-fold difference in consumer purchasing indicators. This difference does not necessarily translate into several times higher revenues for the invested capital (Geyser, 2023).

According to the literature review, information on the benefits and efficiency of influencer marketing is mostly found on the websites of commercial intermediaries. Considering that the information shared may be misleading, the information from some sources was not included in the study. Instead, the methods used to define and measure effective activity were discussed.

One thing to consider when measuring influencer marketing activity is what the business is trying to achieve. It is also useful to analyze the impact on short-term and long-term performance separately (aspireiq.com). It is necessary to group the possible objectives and the measurement processes that can be carried out about them. One of the goals of consumer perception of a brand is engagement. Since this concept has been mentioned in the previous sections, it will be sufficient to mention its importance. When engagement is achieved, it is understood that the relationship with the target audience is smooth, so this indicator can be examined separately and collectively for many influencers (scrunch.com). If one needs to determine the level at which work is being done to bring the brand to the attention of more people, one can calculate the "Cost per impression". This is equal to the ratio of influencer costs to the number of impressions (aspireiq.com). How many products are sold is important to explain the level of return on influencer costs. If customers complete a transaction using the code assigned to a specific influencer, it may be easier than expected to track. If this is not the case, it is still worth looking at sales information. It is essential to try to perceive the role of influencer activity according to changes in the level of sales (scrunch.com).

It would be worthwhile to provide information about the technical tools that can be applied to determine how efficient and effective influencer marketing is. The analysis service called "Google Analytics" helps to make predictions with many features. It is possible to talk about the number of people that influencers attract to the business website, the time they spend, and their behavior (firebase.google.com). The capabilities of this analytics service can also be used for sales operations. The campaign address (Campaign URL) is also important. The results of online activities can be satisfactory. However, identifying the source of success, such as sales or site visits, is important in determining the effectiveness of the tools used to support this activity. The role of influencers can be evaluated with the help of these addresses (scrunch.com; support.google.com). Finally, "Urchin Tracking Module/UTM" is added to the address name. Adding these to site addresses facilitates data analysis. Other sources such as email, and social networks (which may be important from the influencers' point of view) help in the evaluation

(www.spinutech.com). The availability of data for measurement is important for determining the effectiveness of influencer marketing and the level of efficient use of resources spent.

Another concept can be considered to take into account the results of influencer marketing activities. This is the Total Media Value. In the applied tool, it is determined how much each like, follow, and comment will cost in financial resources. Then the amount of participation in these activities through the implementation of influencer marketing is multiplied by the obtained indicator. For example, the number of likes can be multiplied by the monetary value of each like, etc (aspireiq.com).

"Total media value=number of likes*monetary value of 1 like+number of comments* monetary value of 1 review+$\cdots$+x_n*1 monetary value of x" (aspireiq.com).

Another indicator is determined by the total media value (TMV) generated. This is the return on investment ratio.

Return on investment ratio= (Total media cost-Investment)/Investment (Smith, E., n.d.; aspireiq.com)

Determining the TMV and ROI helps to quantify the benefits and predict the efficiency of implementing influencer marketing.

3. RESEARCH METHODOLOGY

3.1. PURPOSE OF THE RESEARCH

Evaluation of influential factors in the effectiveness of Influencer marketing through literature analysis and synthesis of the findings and depiction of how the efficiency of influencership is measured and regarded can be described as the purpose of this research.

Along with this main purpose, other peripheral objectives can be mentioned. Firstly, further clarification on the role of the factor groups - influencer, consumer, and content-related elements - can be made. Constituents of influencer marketing elements can also be ranked based on their relationships in the research constructs they are included. The question of which conceptual and technical tools to use to assess influencer marketing efficiency is also one of the research goals.

3.2. METHOD, SCOPE, AND LIMITATIONS OF THE RESEARCH

In this study, an evaluation of existing sources, namely research articles, industry reports, and web resources was used to assess the criteria to evaluate influencer marketing as effective and supplementarily analyze the available toolkit to form an opinion of efficiency in influencer usage. The articles that will be presented in the following sections are accessed firstly through research on the Web of Science database and if not needed study could not be accessed search results from Google Scholar are utilized. All the keywords that are used to gather studies

are mentioned along with the relations between effectiveness factors and other research constructs their relationship is sought after.

The results of the studies included in the literature review which describe causations among influencer, content, and consumer-related factors are described systematically. As a rule, the (+) sign represents statistical significance, and the (-) sign depicts the insignificance of the assessed impact. Only causation relations are depicted in the findings and correlations are excluded as they may be regarded as less direct connections between variables.

The scope of the research includes the 5 most cited articles from the search results obtained by entering relevant keywords for each effectiveness variable as some factors are decomposed into multiple variables. One factor "number of likes" is excluded mainly because relevant studies considering it as an independent, moderator, or mediator variable cannot be accessed through the search process. To make an overall impression of the variables that impact influencer marketing, a synthesis table showing the least and most influential factors is presented.

The number of studies considered for analysis may not be sufficient to make generalizations about the whole literature. This is largely due to the authors' limited resources, mostly time. A follow-up analysis of this study can inquire into the factors of influencer marketing effectiveness employing a meta-analysis technique.

4. ANALYSIS AND FINDINGS

The results of the literature analysis on the factors influencing the effectiveness of IM indicate that there are numerous ways in which influencers are categorized and they impact diverse sets of variables in the research they belong to. Mostly they function as moderator variables in the research frameworks. The chief concepts examined along with the knowledgeableness and credibility of Influencers are found to be Purchase intention and Trust. Speaking of Purchase intention, both of those variables impacted it significantly (Weismueller, 2020; Masuda, 2022) and positively, but expertise did not have a considerable effect on Trust (Wiedmann & von Mettenheim, 2020). Sokolova & Kefi (2020) have found that the social form of attractiveness rather than physical, impacted Para-social interaction, other results embody estimable resemblance between them.

Another conclusion to draw from the review is that the number of people who follow an influencer does impact user engagement, on the other hand, this is not the case for the number of people influencers themselves follow (Tafesse & Wood, 2021). Aside from the study by Kim (2022) homophily is found to be an influential factor in the formation of consumer reaction. The appeal of the conveyed message exhibited mixed effects, significant (Kapoor, 2023) and insignificant (Yi & Lee, 2023) on Purchase intention. Consideration of this variable as a research construct would be valuable as it would create a clearer picture. Impartiality on the part of influencers or in other words sidedness of their content seems to be more influential with the ascribed credibility rather than purchase intentions. Speaking of influencer content, the

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

quality of the messages shared by influencers was examined more in the context of consumers' future willingness to follow the endorser (Zhang & Choi, 2022; Balaban et al. 2020). Although hedonistic content value is found to play a significant moderating role in the effect of attitude toward influencers on purchase intentions (Arianti & Hadiprawoto, 2024), its direct impact on purchase intention seems inconsequential (Lu et al., 2024).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Table 1. Factors influencing the effectiveness of Influencer Marketing

Factors	Variables	Study	Result	Keyword	Supp.-ed
Influencer types	Influencer vs. Celebrity	Kapitan, S. vd. (2021)	Wiilingness to Pay (+)	"celebrity vs influencer"	1/1
	Meso vs. Micro	Boerman, S. C. (2020).	(meso>micro) Ad recognition (-), Moderation in Ad recognition << Standardized disclosure (-), Online behavioral intention (-), PSI (-)	"influencer type"	0/4
	Human vs. Virtual	Sands, S. vd. (2022)	(Human>AI) Source trust (+), Intention to follow (-), Ewom intention (+), (AI>Human) Social psychological distance (+)		3/4
	Celebrity vs. General Public	Wang, L., & Lee, J. H. (2021)	Consumers' acceptance intention (+)		1/1
	Human vs. Virtual	Kim, E. (Anna) vd. (2023)	(HVI > AVI) Message attitude (+)		1/1
	Human vs. Virtual	Ozdemir, O. vd.. (2023)	Moderation (Human>Virtual) Brand attitude (+), Perceived credibility (+)		2/2
	Review vs. Lifestyle	Gerrath, M. H. E. E., & Usrey, B. (2021)	Moderated Moderation in [Revisit intention<-Positive incentivized reviews <<Incentivization commonness] Review (+), Lifestyle (-)		1/2
	Nano vs. Macro	Boerman, S. C., & Müller, C. M. (2021)	(Nano>Macro) Ad recognition (+), Understanding of selling and persuasive intent(+), Understanding of source(+)		3/3
	Celebrity, Mega, Macro vs Micro, Nano	Giuffredi-Kähr, A. vd. (2022)	(celebrity, mega, macro > micro and nano) Consumers' persuasion knowledge(+), (mega > nano) Consumers' persuasion knowledge(+)		2/2
	Micro- vs. Meso-influencer	Boerman, S. C. vd. (2022)	Moderation in Influencer credibility << Influencer-message congruence (-)		0/1
Expertise and credibility	Expertise	Kim, D. Y., & Kim, H.-Y. (2021)	Trust (+)	"influencer" AND "source credibility"	1/1
		Weismueller, J. vd. (2020)	Purchase intention (+)		1/1
		Masuda, H. vd. (2022)	Purchase intention (+)		1/1
		Wiedmann, K.-P., & von Mettenheim, W. (2020)	Brand satisfaction (+), Brand image (-), Brand trust (-)		1/3
		Durau, J. vd. (2022)	Attitude (+), Motivating power(+)		2/2
	Trustworthiness	Weismueller, J. (2020)	Purchase intention (+)		1/1
		Masuda, H. vd. (2022)	Purchase intention (+)		1/1
		Wiedmann, K.-P., & von Mettenheim, W. (2020)	Brand satisfaction (+), Brand image (+), Brand trust (+)		3/3
		Durau, J. vd. (2022)	Attitude (+), Motivating power(+)		2/2
		Venciute, D. vd. (2023)	Purchase behavior (-)		0/1
Physical and social attractiveness	Physical attractiveness	Kim, M. (2022)	Flow experience (+), Youtube channel satisfaction (-)	"influencer" AND "Physical attractiveness"	1/1
		Li, W. vd. (2023)	Parasocial relationship (+)		1/1
		Roy, T. K., & Mehendale, S. (2021)	Credibility (+), Para-social interaction (+)		2/2
		Sokolova, K., & Kefi, H. (2020)	Credibility (+), Para-social interaction (-)	"influencer" AND attractiveness AND physical	1/2
		Le, L. H., & Hancer, M. (2021)	Wishful identification (+)		0/1
	Social attractiveness	Sokolova, K., & Kefi, H. (2020)	Para-social interaction (+)	influencer AND attractiveness AND social	1/1
		Masuda, H. vd. (2022)	Trustworthiness(+), Perceived expertise (+), Parasocial relationship (+)		3/3
		Kim, M. (2022)	Flow experience (-), Youtube channel satisfaction (-)		0/2
		Le, L. H., & Hancer, M. (2021)	Wishful identification (+)		1/1
		Farivar, S. vd. (2022)	Parasocial relationship (+), Sense of belonging (+)		2/2

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Number of followers and followees	Follower	Weismueller, J. vd. (2020)	(as Covariate) Source attractiveness(+), Source trustworthiness(+), Source expertise(-), Purchase intention(+)	("number of followers" AND "influencer") OR ("number of followees" AND "influencer")	3/4
		Tafesse, W., & Wood, B. P. (2021)	Follower engagement (+)		1/1
		Leung, F. F. vd. (2022)	Moderator in Engagement <<Influencer marketing spend (+)		1/1
		Karagür, Z. vd. (2022)	Expectations that posts are advertising (+)		1/1
	Followee	Tafesse, W., & Wood, B. P. (2021)	Follower engagement (-)		0/1
Perceived homophily		Suprawan, L., & Pojanavatee, S. (2022)	Desire to Mimic(+), Customer Engagement (+)	"homophily" AND "influencer"	2/2
		Purwandari, B. vd. (2022)	Pleasure(+), Arousal(+), Dominance(+)		3/3
		Shehzala, Jaiswal, A. K. vd. (2024)	Moderator in [Self-discrepancy<<Exposure to influencer content](+), [Positive effect<<Self-discrepancy](+), [Negative effect<<Self-discrepancy](-)		2/3
		Liu, X., & Zheng, X. (2024)	PSR(+)		1/1
		Kim, M. (2022)	Flow experience(-), YouTube channel satisfaction(-)		0/2
Message appeal		Zhang, L. vd. (2023)	Attitude(+), Booking intention(+)	"message appeal" AND influencer (GScholar)	2/2
		Kapoor, P. S. vd. (2023)	Click throughs(+), Purchase intention(+)		2/2
		Yi, M. R., & Lee, H. (2023)	Sharing intention(-), Purchase intention(-)		0/2
		Kapoor, P. S. vd. (2021)	Intention to stay at the eco friendly hotel(+)		1/1
		Jiang, K. vd. (2024)	Moderator in [Purchase intention<<HVI (vs. AVI)](+), [Brand attitude<<HVI (vs. AVI)](+), [Purchase intention<<AVI (vs. HVI)](-), [Brand attitude<<AVI (vs. HVI)](-)		2/4
Message sidedness		De Veirman, M., & Hudders, L. (2020)	Moderator in [Source credibility<<Sponsorship disclosure type](+)	message sidedness AND "influencer"	1/1
		Braatz, L. (2017)	Source trustworthiness(+), Purchase intention(+), Source credibility(-)	"message sidedness"	2/3
		Lee, S. S., & Johnson, B. K. (2021)	Influencer authenticity(+), Influencer credibility(+), Ad attitude(+), eWOM intention(+), Brand attitude(-), Purchase intention(-)		4/6
		(Anna) Kim, E. vd. (2022)	Moderator in [Message credibility<<Message style](+), [Green evaluation<<Message style](+)		2/2
		Hernandez, J. M. D. C. vd. (2023)	Credibility(+), Purchase intentions(+)		2/2
Quality of blog information		Kim, M. (2022)	Flow experience(+), YouTube channel satisfaction(+)	"information quality" AND "influencer"	1/2
		Zhang, X., & Choi, J. (2022)	Emotional attachment(+), Continue/intention to follow the influencer(+), Intention to recommend the influencer(+)		3/3
		Balaban, D. vd. (2020)	Trustworthiness of the influencers(+), Attitude towards following the influencer(+)		2/2
		Kılıç, İ. vd. (2023)	Positive emotion(+)		1/1
		Halim, E., & Karami, R. H. (2020)	Purchase intention to e-commerce(+)		1/1
Hedonic value of pos content		Leong, K. Y. vd. (2023)	Trust in seller(-)	("Hedonic value" AND "influencer") OR Hedonic value AND "influencer" GScholar	0/1
		Lu, H.-H. vd. (2024)	Continuance Intention(+), Purchase Intention(-)		1/2
		Inan, D. I. vd. (2022)	Inspiration(-), Well-being(+)		1/2
		Barta, S. vd. (2023)	Intention to follow the account(+), Intention to follow the advice(-)		1/2
		Arianti, F., & Hadiprawoto, T. R. (2024)	Moderator in [Purchase intention<<Brand attitude](+)		1/1

Branded content type		Boerman, S. C. (2020)	Ad recognition(+)	"disclosure" AND "influencer"	1/1
		Belanche, D. vd. (2021)	Attitude toward the influencer(-), Influencer credibility(+)		1/2
		Aw, E. C. X. vd. (2022)	Parasocial relationships(+)		1/1
		Wang, L., & Lee, J. H. (2021)	New product acceptance intentions(+)		1/1
		Kim, E. vd. (2023)	Message credibility(+), Moderator in [Message credibility<<HVI (vs. AVI) endorsements](+)		2/2
Self-influencer congruence		Han, W., & Zhang, T. (2023)	Identification with place(+), Emotional closeness(+), Sympathetic understanding(+), Visit intention(+)	"Self-influencer congruence"	4/4
		Liu, P. L. vd. (2024)	Moderator in [Compliance with … restrictions<<Individual social responsibility<<Wishful identification<< media exposure](+)		1/1
		Xiao, L. vd. (2021)	Influencer Recommendation(+), Desire to Mimic(+)	"influencer congruence"	2/2
		Venciute, D. vd. (2023)	Moderator in [Purchase behavior<<Expertise](+), [Purchase behavior<<Trustworthiness](-), [Purchase behavior<<Attractiveness](-), [Purchase behavior<<Content usefulness](+)	"influencer–follower congruence"	2/4
		Koay, K. Y. vd.(2023)	Moderator in [Parasocial relationships<<Influencers' intimate self-disclosure](-), [Purchase intentions<<Parasocial relationships](+)	"Self-influencer congruence" GScholar	1/2
Motivation and message-processing involvement	Involvement	von Mettenheim, W., & Wiedmann, K. (2021)	Moderator in [Post attitude<<Brand congruence](-), [Post attitude<<Actual self-congruence](+), [Post attitude<<Ideal self-congruence](+), [Post belief<<Brand congruence](+),[Post belief<<Actual self-congruence](+),[Post belief<<Ideal self-congruence](+)	"involvement" AND "influencer"	5/6
		Cabeza-Ramírez, L. J. vd. (2022a)	Perceived message authenticity(+), Attitude(+), Intention(-)		2/3
		Cabeza-Ramírez, L. J. vd. (2022b)	Perceived trustworthiness(+), Perceived risk(-), Purchase intention(+)		2/3
		Bian, X., & Haque, S. (2020)	Original patronage(+), Counterfeit patronage(-)		1/2
		Yang, G. (2022)	Moderator in [Advertising recognition<<Disclosure type](+)		1/1
Vanity, opinion leadership and fashion consciousness		Casaló, L. V. vd. (2020)	Intention to interact(+), Intention to recommend(+), Intention to follow the advice(+)	"opinion leadership" AND "influencer"	3/3
		Farivar, S., & Wang, F. (2022)	Purchase intention(+)		1/1
		Barta, S. vd. (2023)	Intention to follow account(-), Intention to follow advice(+)		1/2
		Conde, R., & Casais, B. (2023)	Intention to adopt SMI recommendations(+)		1/1
		Quelhas-Brito, P. vd. (2020)	Fashion Leadership(+), Para social interaction(+), Fashion consciousness(+)		3/3
Parasocial interaction (or Envy of)		Sokolova, K., & Kefi, H. (2020)	Purchase intention(+)	"parasocial interaction" AND "influencer"	1/1
		Chen, X. vd. (2022)	Trustworthiness(+) Expertise(+)		2/2
		Hudders, L., & De Jans, S. (2021)	Brand attitude(+), Post engagement(+)		2/2
		Vazquez, D. vd. (2020)	Impulse buying(+)		1/1
		Kim, H. (2021)	Purchase intent(-), Self-afficacy(+)		1/2

Source: Summary of the literature review conducted by the authors

Disclosures made to clarify sponsorship and commercial context behind the context revealed a significant impact of them on the credibility of the message (Kim et al. 2023) and influencer, but not the overall attitude towards (Belanche vd., 2021). Coming to the fit between influencer and consumer or congruence, it appears this variable is generally used as a moderator in studies, and as one specific example, Venciute et al. (2023) found this fit influential between Expertise along with the usefulness of the content and purchase behavior, but this is not the case for credibility and attractiveness. Two influential research by Cabeza-Ramírez et al. (2022a; 2022b) confirmed the involvement of consumers to have an impact on the credibility ascribed to delivered messages. Another factor, opinion leadership is observed to have an impact on compliance with an endorsement made by the influencer (Casaló et al., 2020; Barta

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

et al., 2023) Finally, para-social interaction (PSI) between influencers and their audience seems to possess significant relations with several influencer marketing related constructs, however, PSI exhibits both substantial (Sokolova & Kefi, 2020) and inconsequential (Kim, 2022) impact on purchase intention.

Table 1. Ranking of the factors associated with IM effectiveness based on the literature review

1. Vanity, opinion leadership and fashion consciousness	90.00%
2. Quality of blog information	88.89%
3. Trustworthiness	87.50%
3. Parasocial interaction (or Envy of)	87.50%
4. Branded content type	85.71%
5. Message sidedness	78.57%
6. Social attractiveness	77.78%
7. Expertise	75.00%
7. Number of followers and followees	75.00%
8. Motivation and message-processing involvement	73.33%
9. Perceived homophily	72.73%
10. Physical attractiveness	71.43%
11. Self-influencer congruence	69.23%
12. Influencer types	66.67%
13. Message appeal	63.64%
14. Hedonic value of post content	50.00%

Source: Summary of the literature review conducted by the authors

It is evident from Table 1 that factors ascribed to be influential in IM effectiveness have consequentialness of various degrees. Influencers' role as leaders of consumers' opinions, the quality ascribed to their content, the extent they proved themselves as reliable parties, and the imaginary relations consumers formed in their minds with influencers appear to form the most influential factor group. Yet other factors including the hedonistic quality of the messages shared, whether messages create impressions in emotions or rational thinking, and the types of endorsers, such as human or generated by computer technologies, the scope of influencers' following doesn't prove as important. Less influential factors according to the results of this literature review can further be examined in greater depth and detail in future studies.

5. RESULTS AND EVALUATION

The implication of the given study encompasses both the evaluation of extant understanding and measurement methods of IM efficiency and based on the up-to-date literature analysis the assessment of the relative value of factors in IM effectiveness.

Speaking of the efficiency in influence, the potentially biased approach employed by businesses involved in IM makes their information unreliable in terms of evaluating IM efficiency in comparison to other marketing forms. Claims about multiple times higher ROI

with IM in contrast to substitutable marketing areas, as previously mentioned, may deceive decision-makers if the information user does not fully understand the mechanism behind those estimates. Manipulation in efficiency reporting should not be the case in an ethical and even legal manner, yet IM information users may encounter cases in which taking figures and results out of context and misrepresenting them is prevalent.

The research undertaken by the authors discovers TMV and ROI as the fundamental approaches and Google Analytics as one of the technical tools to employ in efficiency analysis. Some studies using the ROI metric to define the level of effectiveness can be misleading, because although efficiency supports claims of effectiveness, each of them may exist even if another does not. Thus, referring to ROI as an efficiency criteria would be a suitable approach to adopt since an exceptional ROI does not necessarily guarantee IM as an effective marketing form.

The effectiveness of IM is analyzed by conducting a literature review based on the factors compiled by Ye et al. (2021: 167). Factors are characterized by their origin -influencer, content, and consumer – and one of the factors discarded due to the absence of relevant research undertakings, on the other hand, some other factors are divided into the variables forming them. Looking at the results of the research, the reference role played by influencers in forming consumer opinions, the quality of the content they present, their ascribed reliability, and the imaginary bond formed between them, and consumers come across as chief factors affecting IM effectiveness. On the contrary, the hedonistic value embodied by the influencers' messages, and their way of touching either the emotions or rational thinking of influencers are not found to be as effective. Factors divided into separate variables also present valuable insights, such as perceived level of trust is more critical in IM effectiveness than how knowledgeable the endorser looks. The social appeal of the influencer appears to be more influential than the physical one too.

REFERENCES

1. Arianti, F., & Hadiprawoto, T. R. (2024). Investigating Social Media Influencers' Credibility and Religiosity, and The Moderating Role of Hedonic Value on Purchase Intention of Modest Fashion Brands. Indonesian Journal of Business and Entrepreneurship (IJBE), 10(1), 168-168.

2. Bakker, D. (2018). Conceptualising influencer marketing. Journal of emerging trends in marketing and management, 1(1), pp. 79-87.

3. Balaban, D., Iancu, I., Mustățea, M., Pavelea, A., & Culic, L. (2020). What determines young people to follow influencers? The role of perceived information quality and trustworthiness on users' following intentions. Romanian Journal of Communication and Public Relations, 22(3), 5-19.

4. Barta, S., Belanche, D., Fernández, A., & Flavián, M. (2023). Influencer marketing on TikTok: The effectiveness of humor and followers' hedonic experience. Journal of Retailing and Consumer Services, 70, 103149.

5. Belanche, D., Casaló, L. V., Flavián, M., & Ibáñez-Sánchez, S. (2021). Building influencers' credibility on Instagram: Effects on followers' attitudes and behavioral responses toward the influencer. Journal of Retailing and Consumer Services, 61, 102585.

6. Cabeza-Ramírez, L. J., Sánchez-Cañizares, S. M., Fuentes-Garcia, F. J., & Santos-Roldan, L. M. (2022). Exploring the connection between playing video games and watching video game streaming: Relationships with potential problematic uses. Computers in Human Behavior, 128, 107130.

7. Cabeza-Ramírez, L. J., Sánchez-Cañizares, S. M., Santos-Roldán, L. M., & Fuentes-García, F. J. (2022). Impact of the perceived risk in influencers' product recommendations on their followers' purchase attitudes and intention. Technological Forecasting and Social Change, 184, 121997.

8. Campbell, C., & Farrell, J. R. (2020). More than meets the eye: The functional components underlying influencer marketing. Business Horizons, 63(4), pp. 469-479.

9. Casaló, L. V., Flavián, C., & Ibáñez-Sánchez, S. (2020). Influencers on Instagram: Antecedents and consequences of opinion leadership. Journal of business research, 117, 510-519.

10. Collect campaign data with custom URLs, https://support.google.com/analytics/answer/1033863#zippy=%2Cin-this-article

11. Earn 11x Higher Sales ROI with Influencer Marketing in Your Digital Marketing Tech Stack, https://web.archive.org/web/20230206004818/https://www.tapinfluence.com /tp_resource/nielsen-case-study/

12. Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K., & Freberg, L. A. (2011). Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. Public relations review, 37(1), pp. 90-92.

13. Geyser, W. (2023). Influencer Marketing ROI (Return on Investment) | The Complete Guide, 2021, https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-roi/

14. Google Analytics, https://firebase.google.com/docs/analytics

15. How To Measure The Effectiveness Of Influencer Marketing, 2022, https://scrunch.com/blog/measure-effectiveness-influencer-marketing

16. https://www2.traackr.com/2024-us-impact-report-traackr

17. Influencer marketing — your ultimate guide, https://business.adobe.com/blog/basics/guide-to-influencer-marketing

18. Kapoor, P. S., Balaji, M. S., & Jiang, Y. (2023). Greenfluencers as agents of social change: the effectiveness of sponsored messages in driving sustainable consumption. European Journal of Marketing, 57(2), 533-561.

19. Kim, E., Kim, D., E, Z., & Shoenberger, H. (2023). The next hype in social media advertising: Examining virtual influencers' brand endorsement effectiveness. Frontiers in Psychology, 14, 1089051.

20. Kim, H. (2022). Keeping up with influencers: exploring the impact of social presence and parasocial interactions on Instagram. International Journal of Advertising, 41(3), 414-434.

21. Kim, M. (2022). How can I Be as attractive as a Fitness YouTuber in the era of COVID-19? The impact of digital attributes on flow experience, satisfaction, and behavioral intention. Journal of Retailing and Consumer Services, 64, 102778.

22. Lu, H. H., Chen, C. F., & Tai, Y. W. (2024). Exploring the roles of vlogger characteristics and video attributes on followers' value perceptions and behavioral intention. Journal of Retailing and Consumer Services, 77, 103686.

23. Masuda, H., Han, S. H., & Lee, J. (2022). Impacts of influencer attributes on purchase intentions in social media influencer marketing: Mediating roles of characterizations. Technological Forecasting and Social Change, 174, 121246.

24. Smith, E., (n.d.) Calculate Your Total Media Value & ROI, https://www.tapinfluence.com/calculate-your-total-media-value-roi/

25. Sokolova, K., & Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. Journal of retailing and consumer services, 53, 101742.

26. State of Influencer Marketing, 2022, https://learn.aspireiq.com/rs/982-DON-266/images/Aspire-2022-State-Of-Influencer-Marketing.pdf

27. Tafesse, W., & Wood, B. P. (2021). Followers' engagement with instagram influencers: The role of influencers' content and engagement strategy. Journal of retailing and consumer services, 58, 102303.

28. The State of Influencer Marketing 2024, https://learn.aspireiq.com/rs/982-DON-266/images/The_State_of_Influencer_Marketing_2024.pdf?version=2&utm_source=aspire.io&utm_medium=site

29. Venciute, D., Mackeviciene, I., Kuslys, M., & Correia, R. F. (2023). The role of influencer–follower congruence in the relationship between influencer marketing and purchase behaviour. Journal of Retailing and Consumer Services, 75, 103506.

30. Weismueller, J., Harrigan, P., Wang, S., & Soutar, G. N. (2020). Influencer endorsements: How advertising disclosure and source credibility affect consumer purchase intention on social media. Australasian marketing journal, 28(4), 160-170.

31. What Are UTM Codes? UTM Tracking Explained (2022), https://www.spinutech.com/digital-marketing/analytics/conversion/what-are-utm-codes-utm-tracking-explained/

32. Wiedmann, K. P., & Von Mettenheim, W. (2020). Attractiveness, trustworthiness and expertise–social influencers' winning formula?. Journal of Product & Brand Management, 30(5), 707-725.

33. Ye, G., Hudders, L., De Jans, S., & De Veirman, M. (2021). The Value of Influencer Marketing for Business: A Bibliometric Analysis and Managerial Implications. Journal of Advertising, 50(2), pp. 160–178.

34. Yi, M. R., & Lee, H. S. (2023). A Study on the Regulatory Fit Effects of Influencer Types and Message Types. International Journal of Human–Computer Interaction, 1-13.

35. Zhang, X., & Choi, J. (2022). The importance of social influencer-generated contents for user cognition and emotional attachment: An information relevance perspective. Sustainability, 14(11), 6676.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

EFFECTS OF INFLUENCER MARKETING ON BRAND ATTITUDE AND PURCHASE INTENTION THROUGH PARASOCIAL RELATIONSHIP AND ELECTRONIC WORD OF MOUTH COMMUNICATION

PhD student, Sabir SALAMOV

Gümüşhane University, ORCID ID: 0009-0000-2772-5261

Prof.Dr.Salih YILDIZ

Gümüşhane University, ORCID ID: 0000-0002-1002-5960

Assoc.Prof.Emel YILDIZ

Gümüşhane University, ORCID ID: 0000-0001-7190-593X

ABSTRACT

The difficulty observed in the task of retaining consumer attention can be seen as one of the obstacles that influencer marketing is expected to overcome, which is a marketing concept to which the power to influence consumption trends can be attributed. This research aims to examine how influencers, which are a product of today's achievements in communication and information technologies in terms of marketing and communication, affect consumers' brand attitudes and purchasing intentions. It was decided to collect data from consumers with an online survey (which is among the quantitative data collection methods) who were reached by employing convenience and snowball sampling methods. The collected data will be analyzed using various methods including Frequency analysis, Explanatory and Confirmatory factor analyses, normality tests, reliability and validity tests, t-tests, ANOVA, and Structural equation modeling methods. In the light of the findings, the research reveals whether the match in influencer-brand-consumer characteristics, the way the phenomenon is perceived by the consumer affects consumers' imaginary relationships with the influencers, their tendency to talk about posts online, and ultimately the attitude towards the brand promoted by the influencer and the intention to purchase the brand. The findings will provide value to researchers, managers, and many related parties by enriching the research findings in the field with new results and revealing the current situation in the market with a comprehensive research model.

Keywords: Influencer marketing, Brand attitude, Parasocial relationship, Word of mouth communication

FENOMEN PAZARLAMANIN PARASOSYAL İLİŞKİ VE ELEKTRONİK AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM ARACILIĞI İLE MARKA TUTUMU VE SATIN ALMA NİYETİNE ÜZERİNDE ETKİLERİ

ÖZET

Tüketici dikkatini elde tutmak görevinde gözlemlenen zorluk tüketim eğilimlerini etkileme gücünün atfedilebileceği bir pazarlama anlayışı olan fenomen pazarlamasının aşması gereken engellerinden biri olarak görülebilir. Bu araştırmanın amacı iletişim ve bilgi teknolojileri konusunda günümüzde kat edilen gelişmelerin pazarlama, iletişim açısından getirilerinden biri olan fenomenlerin tüketicilerin marka tutumlarına ve satın alma niyetlerine nasıl etki ettiğini incelemektir. Nicel veri toplama yöntemlerinden anket ile çevrimiçi şekilde kolayda ve kartopu örneklem yöntemleri ile ulaşılan tüketicilerden verilerin toplanmasına karar verilmiştir. Verilerin analizinde frekans analizi, Açıklayıcı ve Doğrulayıcı faktör analizleri, normallik testi, güvenirlik, geçerlilik testleri, t testi, ANOVA, Yapısal eşitlik modellemesi yöntemlerine başvurulacaktır. Bulgular ışığında, araştırma fenomen-marka-tüketici özelliklerinde eşleşme, fenomenin tüketici tarafından algılanış şekli olgularının fenomenler ile hayali ilişkiler, çevrimiçi paylaşmalardan bahsetme eğilimleri, sonuçta ise fenomen tarafından tanıtılan markaya yönelik tutum ve markayı satın alma niyetine etki edip etmediğini ortaya çıkarmaktadır. Alandaki araştırma bulgularını yeni sonuçlarla zenginleştirerek, kapsamlı bir araştırma modeli ile pazardaki güncel durumu ortaya koyarak araştırmacılar, yöneticiler ve birçok ilişkili taraf için değer oluşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fenomen pazarlaması, Marka tutumu, Parasosyal ilişki, Ağızdan ağıza iletişim

INTRODUCTION

Today defining influencers as a solitary person or a group of them who have harnessed an audience thanks to their posts on social platforms may not portray them most accurately, instead the possibility of them being completely virtual entities and transforming their online status equal to that of celebrities should be mentioned (Leung, Gu & Palmatier, 2022: 228). It seems a relationship between socialization trends and interest in influencers exists which can be attributed to the fact that influencers are simply recognized to be more dependable than other endorsers e.g., celebrities. The former owes its efforts to creating content, and involvement (Santiago & Castelo, 2020: 34) while the latter one already gained fame for example, as an actor/actress, musician, etc., and in a more formal context (Leung, Gu & Palmatier, 2022: 228). Another crucial point concerns consumers' inability to comprehend all the messages they are exposed to daily with a commercial interest in their nature nor it can be said they are keen on discerning them even if they could do so. Also responding to the phenomena of consumers' attentiveness to the views of their peers and opinion leaders inspires firms to present their messages in a language that brings together the brand and consumers (Chopra, Avhad & Jaju, 2021: 78). This "mutually intelligible" language is that of social media influencers.

Influencer marketing implies making use of online opinion leaders who have the necessary ability to affect choices, have trustworthiness, audience, and intention to use their own capabilities to endorse given brand to consumers (Ye et al., 2021: 161). Hence a firm strives to transform influencer's distinctive features to use for its own advantage as a component of its marketing efforts (Leung, Gu & Palmatier, 2022: 228).

A concept that has something to do with influencer-consumer relations is Parasocial relationship. Horton and Wohl (1956) proposed a notion that describes a person's assumption of another person as a close illusionary counterpart in a conversation (Dibble, Hartmann & Rosaen, 2016: 21). This was Parasocial interaction. Parasocial relationship stems from this early consideration. Although these two concepts are used in each other's place, a more precise distinction can be made between them. Such that, PSI which holds true during when a person is exposed to guide's impact at the same medium of communication, yet PSR keeps going even after once the direct communication ceases to exist (Hu, 2016: 218).

As discussed above, consumers tend to follow the views of their peers and opinion leaders. It is made possible by a phenomenon called Electronic word of mouth communication which is termed to imply favorable or unfavorable remarks made by internet users about certain business or its products (Chai et al., 2023: 2). Motivations behind this behaviour include, to name a few, benevolence, desire to socialize, message value, expectation of receiving praise (Kim, Jang & Adler, 2014: 263), prestige, community sense (Chai et al., 2023: 3).

Consumers' attitude towards a brand (BA) is an essential concept when consumer behaviour is addressed. It refers to sentimental evaluation, in other word, whether a consumer likes or despises a brand (Lee, Lee & Yang, 2017: 1014). While on the subject, another term closely associated with consumer behaviour is purchase intention which means whenever the purchasing occasion presents itself consumer's acquisition of the brand's product is assumed (Tariq et al., 2013: 340).

LITERATURE REVIEW

Influencer marketing research draws much of its theoretical framework from celebrity endorsement research. Source Credibility (SC) (Ohanian, 1990), Source Attractiveness (SA) (McGuire, 1985), Match-up (Kamins, 1990) models adapted from this background. SC and SA refer to the individual's appeal, whether one can depend on the judgment of the source, its mastery of the subject (Djafarova & Trofimenko, 2019: 1436). The influencer-brand fit implies that the influencer's performance in impacting its audience depends on the observed parallels between the source and the subject of influence (Till & Busler: 2000: 1).

Review of the literature shows that both Ermeç (2022) and Yılmazdoğan, Doğan & Altıntaş (2021) revealed meaningful impact of expertise and trustworthiness subdimensions of SC on parasocial interaction, yet it was not the case for source attractiveness. In contrast, according to Yuan & Lou (2020) this holds true only for attractiveness. Bhattacharya (2023) indicates non-significant impact of expertise on parasocial interaction, nonetheless other subdimensions have an impact. Another connection which can be disregarded sometimes is the fit seen by consumers with influencers they follow. In this context Shan, Chen & Lin (2019)

and Koay, Cheah & Yap (2023) both revealed significant impact of self-influencer match on parasocial relationship with the source.

Perception of individuals on whether an influencer can be considered an expert and reliable source found to be relevant for their motivation to spread his/her message, according to Dhun & Dangi (2023). They drew no such conclusion for if the endorser is considered to be attractive. Muda & Hamzah (2021) also found an indirect influence of SC and SA on EWOM communication willingness.

When it comes to which factors determine the attitude of consumers to an endorsed brand, the brand attitude concept comes into play. As reported by Dhun & Dangi (2023) and Pradhan, Duraipandian, & Sethi (2016), the degree of match between an endorser and the brand endorsed by them affects attitude towards brand. Parasocial relationship (Zhang, Zhang & Li, 2021; Yuan, Kim, & Kim, 2016) and EWOM communication (Kudeshia & Kumar, 2017; Elseidi & El-Baz, 2016; Heryana & Yasa, 2020) also found to be effective on influencing brand attitudes. Though Lin et al. (2021) disagrees with the claim that PSR has a meaningful impact on BA.

With respect to an even higher-level concept about consumer behaviour, the purchase intention of consumers can be mentioned. Previously mentioned constructs such as PSR (Lin et al., 2021; Sokolova & Kefi, 2020; Farivar, Wang & Yuan, 2021), BA (Lee, Lee & Yang, 2017; Chen et al., 2008), EWOM (Kudeshia & Kumar, 2017; Elseidi & El-Baz, 2016) communication proclaimed to explain intention to purchase.

RESEARCH METHODOLOGY

PURPOSE OF THE RESEARCH

The purpose of this research is to examine how influencers, which are one of the rewards of today's achievements in communication and information technologies in terms of marketing and communication, affect consumers' brand attitudes and purchasing intentions. It was opted to collect data from consumers with an online survey. To determine the credibility and attractiveness of the influencers as a source, the consumer's perceptions of the influencers' trustworthiness, attractiveness, expertise, self-presentation in the online environment were discussed, and in terms of its importance for the influence process, the influencer-brand and influencer-consumer fit were addressed. Furthermore, the main intention is to test the assumption that the effect of source characteristics and fit between the parties on the attitude towards the brand and ultimately on the purchase intention is mediated by the concepts of electronic word of mouth communication and parasocial relationship - which represents the psychological pseudo-relationships between the influencer and his/her followers.

METHOD, SCOPE, AND LIMITATIONS OF THE RESEARCH

One of the quantitative data collection methods, survey is decided to be used. During the determined time period, it is settled to collect consumer data through Google Forms in an online setting. Population of the research comprises 1) people with social media accounts, 2) who follows at least one influencer, 3) residents of the Republic of Türkiye who born after

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1980. Non-probabilistic sampling methods convenience and snowball methods are chosen to recruit respondents to the survey. Among several data analysis methods, the most noteworthy ones are factor analysis, reliability & validity checks, and Structural Equation Modelling.

Constructs used in the study and their sources are as follows: Source credibility (Dwivedi & Johnson, 2013) – 9 statements, Online self-presentation (Akdoğan, 2019) – 7 statements, Influencer-Brand fit (Spry, Pappu & Cornwell, 2011) - 3 statements, Self-Influencer congruence (Belanche et al., 2021) – 3 statements, Parasocial relationship (Öztürk, 2023) - 5 statements, EWOM (Evans et al., 2017) – 4 statements, Brand attitude (Colliander & Dahlén, 2011) - 3 statements, Purchase intention (Belanche et al., 2021) – 4 statements.

With that being said, some limitations did emerge or were present about which the researcher was aware of during the research process. Usage of non-probabilistic sampling method confines generalizability of findings. Also, as the exactly the same research model has not yet been studied before, fitness of the model to measure the substance of the mentioned phenomena leaves room for caution.

RESEARCH MODEL AND HYPOTHESES

Figure 1: Research model

As it is depicted in Figure 1, the following hypotheses are formed:

H_{1abc}: Source credibility (a-Trustworthiness, b-Attractiveness, c-Expertise) has a significant positive impact on parasocial relationship between influencer and their follower.

H_{2abc}: Source credibility (a-Trustworthiness, b-Attractiveness, c-Expertise) has a significant positive impact on electronic word of mouth communication of followers.

H_3: Online self-presentation has a significant positive impact on parasocial relationships.

H_4: Online self-presentation has a significant positive impact on EWOM communication of followers.

H_5: Influencer-brand fit has a significant positive impact on brand attitude of followers.

H_6: Self-influencer congruence has a significant positive impact on parasocial relationships.

H_7: Self-influencer congruence has a significant positive impact on EWOM communication.

H_8: Parasocial relationship has a significant positive impact on brand attitude of followers.

H_9: EWOM communication has a significant positive impact on brand attitude of followers.

H_{10}: Parasocial relationship has a significant positive impact on purchase intention of followers.

H_{11}: EWOM communication has a significant positive impact on purchase intention of followers.

H_{12}: Brand attitude has a significant positive impact on purchase intention of followers.

ANALYSIS AND FINDINGS

Once the analysis of the data collected has been made, an extensive amount of findings will be ready to discuss. Yet even before that stage, it is feasible to state the general scope of future results. As the survey questionnaire contains questions inquiring into demographic aspects of respondents, a frequency analysis of details including gender, marital status, age, income level, study background, and job status will be available. Another inquiry will be made to find differences among respondents towards research constructs based on the abovementioned details. How many percent of respondents follow influencers and how much time those who at least follow one influencer spend time on social media will be evident. The question of whether social media usage does make a difference in terms of consumer attitudes and behavior can also be addressed.

Besides, essentially all previously mentioned hypotheses could probably be tested as questions in the survey are formulated by the author to evaluate those propositions. In that manner, whether subdimensions of influencer's credibility concept, online self-presentation, self-influencer congruence impacts EWOM or parasocial relationships, and whether EWOM or parasocial relationships mediated among them and brand attitude; purchase intention, the mediating role of brand attitude will be clarified.

Ahead of that, explanatory and confirmatory factor analysis of the research constructs, model fit based on fit indices, reliability and validity of the research model, and causality effects between variable combinations would have already been carried out. To materialize those analyses IBM's SPSS Statistics and SPSS AMOS software packages will be utilized.

RESULTS AND EVALUATION

Recently, the employment of social media influencers for marketing purposes, in other words, influencer marketing is in the public spotlight. This is also the case for the country in which this research undertaking is conducted, namely Türkiye. Drawing from international literature were adaptations to the Turkish locale, relations among influencers, brands endorsed by them, and consumers have been scrutinized in which finding out the impact of those relations on consumer-influencer bond and consumer behavior was the focal point. To make a successful inquiry into the situation an online survey questionnaire is designated to collect relevant consumer data. Expected contributions of this research can be broken down into theoretical and practical-managerial components.

Speaking of the theoretical outputs, firstly, the questions of how the influencers are perceived by their respective followers, and how influencers align with their audience and brands favored by them will be able to find their answers. How the ongoing relations affect the imaginary association with influencers in consumers' minds and whether their propensity to share the messages is influenced by this will be clear. All of this will contribute to solving a puzzle: Does the overall impression created by influencers in their followers' thoughts evoke positive affiliations with promoted brands, and their intentions to purchase products that belong to those brands? Supplementarily, other peripheral issues, such as does demographic factors or time spent by consumers makes any difference in those matters will be determined.

Lastly, the practical and managerial results of this study cannot be ignored. One party who can largely benefit from the conclusions drawn is the influencers themselves. The influencers who are at the same locale as the region where this research is undertaken can ratiocinate how social media users perceive influencers, and which characteristics are more pivotal for them. Managers trying to choose the right endorser for their brand can check these results out too. Researchers also have a chance to capitalize on the findings of this research to check them further in different contexts, verify their conclusions, and address the limitations to build up even more fruitful studies.

REFERENCES

1. Akdoğan, K. (2019). Sosyal medya fenomenlerinin satın alma davranışı üzerine etkisi (Master's dissertation, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

2. Belanche, D., Casaló, L. V., Flavián, M., & Ibáñez-Sánchez, S. (2021). Understanding influencer marketing: The role of congruence between influencers, products and consumers. Journal of Business Research, 132, 186-195.

3. Bhattacharya, A. (2023). Parasocial interaction in social media influencer-based marketing: An SEM approach. Journal of Internet Commerce, 22(2), 272-292.

4. Chai, S., Choi, B., Kim, M., & Cheng, T. C. E. (2023). Why do people speak about products online? The role of opinion leadership. Information Technology and Management, 24(1), 1-17.

5. Chen, J. S., Ching, R., Tsai, H. T., & Kuo, Y. J. (2008, June). Blog effects on brand attitude and purchase intention. In 2008 International Conference on Service Systems and Service Management (pp. 1-6). IEEE.

6. Chopra, A., Avhad, V., & Jaju, A. S. (2021). Influencer marketing: An exploratory study to identify antecedents of consumer behavior of millennials. Business Perspectives and Research, 9(1), 77-91.

7. Colliander, J., & Dahlén, M. (2011). Following the fashionable friend: The power of social media: Weighing publicity effectiveness of blogs versus online magazines. Journal of advertising research, 51(1), 313-320.

8. Dhun, & Dangi, H. K. (2023). Influencer marketing: Role of influencer credibility and congruence on brand attitude and eWOM. Journal of Internet Commerce, 22(sup1), 28-72.

9. Dibble, J. L., Hartmann, T., & Rosaen, S. F. (2016). Parasocial interaction and parasocial relationship: Conceptual clarification and a critical assessment of measures. Human Communication Research, 42(1), 21-44.

10. Djafarova, E., & Trofimenko, O. (2019). 'Instafamous'–credibility and self-presentation of micro-celebrities on social media. Information, communication & society, 22(10), 1432-1446.

11. Dwivedi, A., & Johnson, L. W. (2013). Trust–commitment as a mediator of the celebrity endorser–brand equity relationship in a service context. Australasian Marketing Journal, 21(1), 36-42.

12. Elseidi, R. I., & El-Baz, D. (2016). Electronic word of mouth effects on consumers' brand attitudes, brand image and purchase intention: an empirical study in Egypt. The Business & Management Review, 7(5), 268.

13. Ermeç, A. (2022). How Effective Are Social Media Influencers' Recommendations? The Effect of Message Source on Purchasing Intention and e-Word of Mouth (WOM) from a Para-Social Interaction Perspective. İşletme Araştırmaları Dergisi, 14(1), 1077-1095

14. Evans, N. J., Phua, J., Lim, J., & Jun, H. (2017). Disclosing Instagram influencer advertising: The effects of disclosure language on advertising recognition, attitudes, and behavioral intent. Journal of interactive advertising, 17(2), 138-149.

15. Farivar, S., Wang, F., & Yuan, Y. (2021). Opinion leadership vs. para-social relationship: Key factors in influencer marketing. Journal of Retailing and Consumer Services, 59, 102371.

16. Heryana, D. K., & Yasa, N. N. K. (2020). Effect of electronic word of mouth on repurchase intention mediated by brand attitude. International Research Journal of Management, IT and Social Sciences, 7(2), 9-20.

17. Hu, M. (2016). The influence of a scandal on parasocial relationship, parasocial interaction, and parasocial breakup. Psychology of Popular Media Culture, 5(3), 217.

18. Koay, K. Y., Cheah, C. W., & Yap, J. Y. (2023). Self-Influencer Congruence, Parasocial Relationships, Credibility, and Purchase Intentions: A Sequential Mediation Model. Journal of Relationship Marketing, 1-20.

19. Kudeshia, C., & Kumar, A. (2017). Social eWOM: does it affect the brand attitude and purchase intention of brands?. Management Research Review, 40(3), 310-330.

20. Lee, E. B., Lee, S. G., & Yang, C. G. (2017). The influences of advertisement attitude and brand attitude on purchase intention of smartphone advertising. Industrial Management & Data Systems, 117(6), 1011-1036.

21. Leung, F. F., Gu, F. F., & Palmatier, R. W. (2022). Online influencer marketing. Journal of the Academy of Marketing Science, 1-26.

22. Lin, C. A., Crowe, J., Pierre, L., & Lee, Y. (2021). Effects of parasocial interaction with an instafamous influencer on brand attitudes and purchase intentions. The Journal of Social Media in Society, 10(1), 55-78.

23. Muda, M., & Hamzah, M. I. (2021). Should I suggest this YouTube clip? The impact of UGC source credibility on eWOM and purchase intention. Journal of Research in Interactive Marketing, 15(3), 441-459.

24. Öztürk, O. (2023). Fenomen Yapışkanlığı ve Öncülleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Business and Economics Research Journal, 14(1), 123-140.

25. Pradhan, D., Duraipandian, I., & Sethi, D. (2016). Celebrity endorsement: How celebrity–brand–user personality congruence affects brand attitude and purchase intention. Journal of Marketing Communications, 22(5), 456-473.

26. Santiago, J. K., & Castelo, I. M. (2020). Digital influencers: An exploratory study of influencer marketing campaign process on Instagram. Online Journal of Applied Knowledge Management (OJAKM), 8(2), 31-52.

27. Shan, Y., Chen, K. J., & Lin, J. S. (2020). When social media influencers endorse brands: The effects of self-influencer congruence, parasocial identification, and perceived endorser motive. International Journal of Advertising, 39(5), 590-610.

28. Sokolova, K., & Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. Journal of retailing and consumer services, 53, 101742.

29. Spry, A., Pappu, R., & Bettina Cornwell, T. (2011). Celebrity endorsement, brand credibility and brand equity. European journal of marketing, 45(6), 882-909.

30. Tariq, M. I., Nawaz, M. R., Nawaz, M. M., & Butt, H. A. (2013). Customer perceptions about branding and purchase intention: a study of FMCG in an emerging market. Journal of Basic and Applied Scientific Research, 3(2), 340-347.

31. Till, B. D., & Busler, M. (2000). The match-up hypothesis: Physical attractiveness, expertise, and the role of fit on brand attitude, purchase intent and brand beliefs. Journal of advertising, 29(3), 1-13.

32. Ye, G., Hudders, L., De Jans, S., & De Veirman, M. (2021). The value of influencer marketing for business: A bibliometric analysis and managerial implications. Journal of Advertising, 50(2), 160-178.

33. Yılmazdoğan, O. C., Doğan, R. Ş., & Altıntaş, E. (2021). The impact of the source credibility of Instagram influencers on travel intention: The mediating role of parasocial interaction. Journal of Vacation Marketing, 27(3), 299-313.

34. Yuan, S., & Lou, C. (2020). How social media influencers foster relationships with followers: The roles of source credibility and fairness in parasocial relationship and product interest. Journal of Interactive Advertising, 20(2), 133-147.

35. Yuan, C. L., Kim, J., & Kim, S. J. (2016). Parasocial relationship effects on customer equity in the social media context. Journal of Business Research, 69(9), 3795-3803.

36. Zhang, K., Zhang, M., & Li, C. (2021). Effects of celebrity characteristics perceived homophily, and reverence on consumer-celebrity para-social interaction and brand attitude. Frontiers in Psychology, 12, 711454.

HAVAYOLU ŞİRKETLERİNİN FİRMA İMAJININ MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE VE MÜŞTERİ SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI

Hale BÜTÜN BAYRAM

Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-3819-3931

Selvinaz Yaren YURTSEVER

Kocaeli Üniversitesi, ORCID: 0009-0008-3117-0340

ÖZET

Günümüzde gelişen teknolojik gelişmeler her alanda olduğu gibi sivil havacılık sektörü alanında da kendini göstermektedir. Teknolojinin gelişmesi, şirketlerinin sayısının artmasına ve aralarındaki rekabetin güçlenmesine neden olmaktadır. Pazarın en önemli unsurlarından birisi müşterilerdir. Şirketler pazarda rekabet avantajı yaratmak ve lider olabilmek için müşterilerin algısında iyi bir imaj oluşturmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı havayolu şirketlerinin firma imajının müşteri memnuniyetine ve müşteri satın alma davranışı üzerindeki etkisini ortaya çıkartmaktır. Araştırma, havayolu firmalarını kullanan kişiler üzerinde yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formundan yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi için SPSS.23.0 istatistik programında korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Regresyon analizinde ilk olarak firma imajının müşteri memnuniyetinin üzerindeki sonuçları değerlendirildiğinde; firma imajının müşteri memnuniyetini pozitif anlamda etkilemediği görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular teorik ve uygulama kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firma İmajı, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Satın Alma Davranışı.

ABSTRACT

Today, technological developments are evident in the civilian care sector, as in every field. With developing technology, the amount of product varieties increases, causing competition in the ranges to become stronger. One of the most important unknowns of the market is its customers. Companies need to create a competitive advantage in the market and create a good image in the perception of storage in order to be a leader. The purpose of this product is to change the image of the company to the customer and to ensure that the customer purchases. The research was conducted on people who use their brands. A survey was used as a data collection tool. To analyze the data obtained, SPSS.23.0 statistical program was detailed and regression analyzes were performed. In the regression analysis, firstly, when the consequences of the company image on the customer are evaluated; It was observed that the company's image had a positive impact on the customer base. The results of the research were discussed within the scope of theory and practice.

Key Words: Company Image, Customer Satisfaction, Customer Purchasing Behavior.

1. GİRİŞ

Havacılık sektöründe faaliyet gösteren havayolu şirketleri, geçmişten günümüze sürekli olarak gelişim göstermektedir. Havacılık sektörü geliştikçe rekabet artmakta ve bu da işletmeleri değişime ayak uydurmaya zorunlu hale getirmektedir. Havacılık sektörünün gelişiminin devam edebilmesi için, havayolu şirketleri varlıklarını korumaya ve devamlılık sağlamaya çalışmaları gerekmektedir.

Firmalar arasındaki rekabetin yoğun olduğu günümüz piyasasında, gelirlerini ve kârlılıklarını en yüksek düzeye taşımak isteyen firmaların, pazarın en iyisi olması gerekmektedir. Bunu sağlamak için de havayolu şirketleri, firma imajını en yüksek düzeye taşımaları gerekmektedir. Firma imajını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Reklam, sponsorluk, satış sonrası hizmet, ürün kalitesi, borsanın etkisi, halkla ilişkiler, kurumun fiziksel görüntüsü, müşteri ilişkileri ve sosyal sorumluluk projeleri gibi unsurlar, firmanın müşterilerin gözünde daha iyi konumda veya daha kötü konumda olmasına neden olmaktadır.

Havayolu şirketleri, pazar paylarını arttırabilmek için çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan müşteri memnuniyeti kavramı üzerine yoğunlaşmalıdır. Bunun için öncelikle müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını iyi belirlemeli ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerekmektedir. Alınan ürün veya hizmetten memnun olan müşterinin, satın alma davranışında bulunma olasılığının yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı; havayolu şirketlerinin firma imajının, müşteri memnuniyetine ve müşteri satın alma davranışı üzerine etkisini ölçmektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın konularından olan firma imajı, müşteri memnuniyeti ve müşteri satın alma davranışı hakkında bilgi verilecektir.

2.1.Firma İmajı

Firma imajı, diğer bir tabirle kurumsal imaj; şirketlerin, kendilerine benzeyen şirketlerden farklı olmaya ihtiyaç duyması ile gündeme gelen bir kavramdır. Kurumsal imaj, bir kuruluşun hedef kitlenin zihninde oluşan kavram olarak gözlenmektedir. Bir şirketin halk nazarında sahip olduğu imaj, şirketin geleceğe yönelik hedeflerini daha güvenli gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Örneğin, aynı fiyat, kalite ve özellikte mal/hizmet üreten firmalar ürün pazarlarken bazı firmaların hedef kitle üzerinde olumlu imaj kurması şirketlerin bu konu üzerinde düşünmesini ve daha duyarlı olmasını sağlamaktadır (Göksel ve Yurdakul, 2004).

Firma imajını havayolu alanlarında değerlendirildiğinde ise imaj kavramının bu alanda da çok önemli belirlenmiştir. Bir ürün veya hizmet alırken o ürün ya da hizmetin tercih edilmesinde birçok neden vardır. Firma imajı ürün/hizmetin tercih edilme nedenlerinin başında gelmektedir. İşletmelerde imaj kelimesinden bahsedilirken kurumsal imaj kavramı kullanılmaktadır. Kurum imajı; şirketi oluşturan görsel, sözel ve davranışsal bütün ögeleri içine almaktadır. Bu ögelerin tam anlamıyla planlanıp yönetilmesi kurumun misyonunu gerçekleştirmesine büyük ölçüde katkı sağlamaktadır.

Firmalarda bulunan ya da bulunmayan birçok özellik firma imajını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Günümüzde firmanın kaliteli ürün veya hizmet sunması, milyon

dolarlık reklamlarla kendini duyurmaya çalışması ya da sosyal medyadaki etkisi yeterli olmayabilmektedir. Collins'e göre firmalar iyiye ulaşmayı değil, mükemmele ulaşmayı hedeflemelidir. Firmalar mükemmele ulaşmak için iç ve dış paydaşlara karşı imajının sürekli pozitif kalmasını sağlamalıdır.

Firma imajı ile ilgili literatür incelendiğinde, firma imajı kavramının geçtiği yalnızca üç adet yüksek lisans tezinin bulunduğu görülmüştür. Bu çalışmada, havayolu şirketlerinde firma imajı incelenirken bulunan çalışmalarda ilaç firmaları Akyol (2019), otel işletmeleri Kunter (2017) ve genel firma imajı Saraçoğlu (2013) kavramının incelendiği çalışmalar mevcuttur. Ancak diğer çalışmaların hem konu ve kapsam olarak farklı olması hem de havacılık ile ilgili olmaması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

2.2.Müşteri Memnuniyeti

Müşteri memnuniyeti veya başka bir tabirle müşteri tatmini, pazarlama kavramları arasında en önem verilen ve üzerinde en detaylı çalışılan kavramlardan biridir. Hizmet sektöründe günden güne firmalar arasında devamlı olarak artan rekabet, firmaların müşteri sadakatine daha çok önem vermelerine sebep olmuştur. Müşteri sadakatinin sağlanmasını etkileyen en önemli faktörlerden birisi de müşteri memnuniyetidir. Bir firmanın hizmetinin ya da ürününün tercih edilmesinden sonra tekrardan aynı firmanın tercih edilmesi, müşterilerin memnun kaldıklarını ve beklentilerinin karşıladığını göstermektedir. Tatmin olmuş müşterilerin işletmeye en büyük kazancı ise müşterilerin işletmeye sadık hale gelmesidir (Şensöz, 2010: s.39).

Müşteri memnuniyeti havayolu firmaları için bir seçenek değil, müşterileri elde tutmasına yarayan ve rekabet avantajı sağlayan bir kavramdır. Müşteri memnuniyetini açıklarken iki yaklaşım kullanılmaktadır. Birinci yaklaşım, Onaylama (Beklenti-Onay) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım yolcuların beklentilerini algılarıyla karşılaştırmasının sonucudur. Eğer algılar yolcuların beklentilerini karşılar ise beklenti onaylanmış/gerçekleşmiş olur ve müşteri sadakati de olumlu yönde etkilenir. Fakat algılar yolcu beklentilerini karşılamıyor ise onaylanmamış/gerçekleşmemiş beklentiler olduğu söylenir ve müşteri memnuniyeti sağlanmaz. Öte yandan, yolcuların algıları beklentilerinin üstündeyse, yolcular çok memnun olurlar. İkinci yaklaşım ise performansa dayanmaktadır ve satın alma sonrasında kümülatif değerlendirme olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz Uz, 2019: s.2911).

Müşteri memnuniyeti ile ilgili literatür incelemesi yapıldığında çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Müşteri memnuniyeti kavramının bütün sektörlerde büyük önem taşıması bu konuda çok fazla çalışma yapılmasına neden olmuştur. Müşteri memnuniyeti hakkında YÖK Tez Merkezinde 702 kayıt bulunmasına rağmen havacılık sektörü ile ilgili 6 adet kayıt bulunması bu çalışmaya özgünlük katmaktadır. Havacılık ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bunların Kütahya (2022), Tchoupe (2019), Sıben (2017), Akca (2023), Sönmez (2021), Aras (2007) olduğu görülmüştür.

2.3.Müşteri Satın Alma Davranışı

Tüketicilerin satın alma karar süreci, satın alma kararı verirken yaşadıkları aşamaları kapsamaktadır. Satın alma durumunda tüketicilerin geçtiği beş aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla; problemi tanımlama, bilgi alma, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı ve satın alma sonrası davranıştır. Tüketiciler satın alma sırasında sonuç aşamasına gelmeden önce çeşitli aşamalardan geçtikleri için, pazarlama stratejisinin doğru olması yalnızca

satın alma kararına değil, karar alma aşamalarının hepsine etki etmektedir. Bazı aşamalar satın alma süreci teorisinde var olarak görünse de pratikte bazen bu süreçler gerçekleşmeyebilmektedir. Çünkü bazı tüketiciler bu süreçteki aşamaları çok hızlı geçerek hatta bazıları ise süreçleri atlayarak doğrudan karar verebilmektedir. Buna örnek olarak günlük ihtiyaç olan uygun fiyatlı bir ürünün (ekmek, yumurta, süt gibi) alınması ile bir araba veya ev alma süreçlerinin aynı olmaması verilebilir (Odabaşı ve Barış, 2011: s.332).

İşletmeler tüketici odaklı etkin bir pazarlama stratejisi oluşturabilmek için tüketicileri nelerin etkilediğini ve tüketicilerin ne zaman, nerede, nasıl etkilendiklerini öğrenmeleri gerekmektedir. İşletmeler kendileri için önemli bir konu olan tüketici satın alma davranışı ile ilgili birçok araştırmalar yapmıştır ve halen bu konuda çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanın hızlı bir şekilde gelişmesi sosyolojik ve psikolojik düşünce ile ilgili yapılan çalışmalar sayesinde olmuştur (Çabuk ve Nakıboğlu, 2005: s.51).

Tüketicinin karar vermesi, satın alma davranışı çeşidine göre değişmektedir. Örneğin, bir şampuan, futbol topu, telefon ve yeni bir ev alma kararları birbirinden oldukça farklıdır. Şampuan, futbol topu gibi ürünler daha az çabayla alınmaktadır. Ancak telefon satın alımında ücret, marka detayı, ürün özellikleri ve ödeme şartları gibi araştırmalar yapılmaktadır (Mucuk, 2004: s.78).

Satın alma davranışı hakkında literatür incelemesi yapıldığında çok sayıda çalışmaya rastlanılmaktadır. Pazar için önemli bir yere sahip olan satın alma davranışı konu olarak tek başına çok çalışmada yer alsa da havacılık sektöründe yalnızca 2 çalışmaya rastlanılmıştır. Bunların Algzawi (2021), Işık (2021) olduğu görülmüştür. Ayrıca bu çalışma da yer alan üç ana başlığın bir arada bulunduğu hiçbir çalışmaya rastlanılmamıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın demografik bilgilerine geçmeden önce bu çalışma; Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Havacılık Yönetimi Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde müşteri memnuniyeti, firma imajı ve müşteri satın alma davranışı arasındaki ilişkiden ve etkisinden bahsedilecektir.

Araştırmanın Amacı

- Firma imajının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi.
- Firma imajının müşteri satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi.
- Müşteri memnuniyetinin müşteri satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi.

Çalışma bir alan çalışması ile desteklenerek belirtilen amaçlara ulaşılacaktır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hipotezleri kurulacak ve araştırma modeli incelenecektir. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler kurulan hipotezlerle test edilecektir.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, literatür açısından önem taşıyan firma imajı konusu üzerinde durulmuştur. Firma imajı ile birlikte müşteri memnuniyeti ve müşteri satın alma davranışı araştırma konuları olarak seçilmiştir. Ancak firma imajının müşteri memnuniyeti ve müşteri satın alma davranışı

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

üzerindeki etkisi ile ilgili ve havalimanı müşterileri üzerinde yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu durum araştırmanın havalimanı müşterilerine yapılmasında etkili olmuştur. Böyle bir araştırmanın insanlarla yoğun etkileşim ve ilişki içerisinde bulunan müşteriler üzerinde uygulanmadığı görülmüştür.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Firma imajı, müşteri memnuniyeti ve müşteri satın alma davranışı ile ilgili konunun sadece havalimanı müşterileri üzerinde gerçekleştirilmesi, bazı müşterilerin anket sorularını anlamada ve cevaplandırmada samimiyetleri ve algılama derecesi, çalışmanın belirli bir süreç içerisinde gerçekleştirilmesi, bazı anket sorularının eksik ve hatalı doldurulması birtakım kısıtlılıkları ortaya çıkarmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Günümüz örgütlerin faaliyetlerinin devamını sağlayabilmesi için firma imajı önem arz etmektedir. Bu noktada firma imajının müşteri memnuniyeti ve müşteri satın alma davranışını etkileyeceği söylenebilir. Bu araştırma kapsamında kurulan hipotezler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez Numarası	Hipotezler
1.	Firma imajı müşteri memnuniyetini etkiler.
2.	Firma imajı müşteri satın alma davranışını etkiler.
3.	Müşteri memnuniyetinin müşteri satın alma davranışını etkiler.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan ölçekler ise;

Firma İmajı Ölçeği: Gürel (2010) ‘‘Firma Performansının Belirlenmesinde İç Girişimciliğin Rolü ve Türkiye’de ISO 500’de Firma Performansının Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma’’ konulu doktora tezinden uyarlanmıştır.

Müşteri Memnuniyeti Ölçeği: Niftaliyeva (2021) ‘‘Marka Değerinin Müşterilerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Azerbaycan’da Türk Giyim Markaları Üzerine Bir Araştırma’’ konulu yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

Müşteri Satın Alma Davranışı Ölçeği: Ünlüler (2021) ‘‘COVID-19 Pandemi Sürecinde Türkiye’de Havacılık Sektöründe Müşteri Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi Algılarının Analizi’’ konulu yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

Araştırmanın Analizleri

Yapılan çalışmada ulaşılan verilerin analizi için SPSS 23.0 (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programında yapılmıştır. Verilerin sonuçlarına ulaşmak amacıyla frekans analizi, korelasyon analizi, regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca araştırmada ölçeklere uygulanan güvenilirlik analizi sonucunun Cronbach’s Alpha değerlerine de yer verilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Güvenirlik analizinde belirtilen değer Cronbach’s Alpha ile belirtilmektedir. Cronbach’s Alpha yöntemi, güvenirlilik analizinde önem arz eden Cronbach Alpha değerine (α) bağlı olarak ölçeğin güvenirliliği bu şekilde değerlendirilebilmektedir (Kalaycı, 2009, 405):

- $\leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin ne derece doğru ölçtüğünü belirlemek için güvenilirlik analizinden yararlanılmıştır. Faktörlerin güvenilirlik seviyelerinin tespit edilmesinde faydalanılan bir yöntem Cronbach’s Alpha değeridir. Genellikle bu değerin 0,70 ya da üzerinde olması faktörün güvenilir olduğu anlamına gelir. Fakat soru sayısı az olduğu durumda ise bu sınır 0,60 ve üstü olarak kabul edilmektedir (Sipahi vd., 2008: 89). Aşağıdaki tabloda bu çalışmada kullanılan ölçeklerden elde edilen her bir faktörün güvenilirlik analizi sonucuna ait veriler yer bulunmaktadır. Araştırma neticesinde elde edilen veriler doğrultusunda güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Soru Adetleri ve Cronbach’s Alpha Katsayıları

Değişken	Soru Sayısı	Çıkarılan Soru	Alpha Katsayısı
Firma İmajı	**25**	**-**	**,992**
Müşteri Memnuniyeti	**6**	**-**	**,719**
Müşteri Satın Alma Davranışı	**6**	**-**	**,870**

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Araştırmanın Bulguları

Demografik Bulgular

Bu bölümde, araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, kurumdaki görevi, çalışma süresi ve aylık gelir bilgilerine yer verilmiştir.

Müşterilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Tablo 3. Müşterilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Değişken	Kategoriler	F	%
Cinsiyet	Erkek	123	34,9
	Kadın	229	65,1
Toplam		352	100,0

Yukarıdaki tablo 3 incelendiğinde müşterilerin 123 'ünü (%34,9) erkekler , 229'unu (%65,1) kadın müşterilerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre katılımcıların daha çok kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Müşterilerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Tablo 4. Müşterilerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Değişken	Kategoriler	F	%
Medeni Durum	Evli	115	32,7
	Bekar	237	67,3
Toplam		352	100,0

Yukarıdaki tablo 4 incelendiğinde müşterilerin 115 'ini (%32,7) evli müşterilerin, 237'sini (%67,3) bekar müşterilerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre katılımcıların daha çok bekarlardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Müşterilerin Yaş Durumlarına Göre Dağılımları

Tablo 5. Müşterilerin Yaş Durumlarına Göre Dağılımları

Değişken	Kategoriler	F	%
Yaş	18-24	96	27,3
	25-31	185	52,6
	32-38	35	9,9
	39-45	26	7,4
	46 ve üzeri	10	2,8
Toplam		352	100,0

Yukarıdaki tablo 5 incelendiğinde müşterilerin yaş aralıklarına göre dağılımları verilmiştir. Elde edilen sonuca göre 25-31 yaş arası müşterilerin 185 kişiyle (%52,6) çalışmada en fazla

örneklem grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların 96'sı 8%27,3) 18-24, 35'i(%9,9)32-38, 26'sı (%7,4) 39-45 ve 10'u (%2,8) 46 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu belirlenmiştir.

Müşterilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Tablo 6. Müşterilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Değişken	Kategoriler	F	%
Eğitim	İlköğretim	94	26,7
	Lise	103	29,3
	Önlisans	102	29,0
	Lisans	30	8,5
	Yüksek Lisans	19	5,4
	Doktora	4	1,1
Toplam		352	100,0

Yukarıdaki tablo 6 incelendiğinde müşterilerin eğitim durumlarına göre dağılımları verilmiştir. Elde edilen sonuca göre 103 (%29,3) müşterinin eğitim durumunun lise olduğu çalışmada en fazla örneklem grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların 94'ünün (%26,7) ilköğretim, 102'sinin (%29,0) önlisans, 30'unun (%8,5) lisans, 19'unun (%5,4) yüksek lisans ve 4'ünün (%1,1) doktorada olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın Temel Bulguları

Çalışmanın regresyon analizlerinden önce araştırmanın değişkenleri arasında SPSS programında korelasyon analizi yapılmış ve tablo 7'de belirtilmiştir.

Korelasyon Analizi

İki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmaktadır. Bu durumda korelasyon analizi iki değişkenin veya bir değişkenin iki veya bir değişken ile ilişkisini tespit etmek için yapılan analize korelasyon analizi denilmektedir. Korelasyon analizinin amacı, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin ne yönde değişeceğini belirlemektir. Korelasyon katsayısı (r) ile ifade edilmekte ve -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Korelasyon katsayısı, korelasyon analizi sonucunda doğrusal bir ilişkinin varlığı ve varsa söz konusu ilişkinin derecesini hesaplamada kullanılmaktadır (Kalaycı, 2009, 115). Bu durumda araştırmada firma imajını etkileyen ve firma imajının etkilediği sonuçları ortaya çıkarabilmek için korelasyon analizi yapılmış ve ilgili sonuçlar tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Korelasyon Analizi

		Müşteri Memnuniyeti	Satın AlmaDavranışı	Firma İmajı
Müşteri Memnuniyeti	Pearson Correlation	1	,593**	,432**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
	N	352	352	352
Satın Alma Davranışı	Pearson Correlation	,593**	1	,513**

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	Sig. (2-tailed)	,000		,000
	N	352	352	352
Firma İmajı	Pearson Correlation	,432**	,513**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	
	N	352	352	352

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 7 incelendiğinde firma imajının müşteri memnuniyetini (r=432**;p<0,01) ve satın alma davranışı (r=513**;p<0,01) arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Müşteri memnuniyeti ile satın alma davranışı arasında (r=593**;p<0,01) arasında da pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Regresyon Analizi

Çalışmada yapılacak olan analizlerden birisi de regresyon analizi olmaktadır. Regresyon analizi, bir bağımlı değişken ile bir bağımsız (basit regresyon) veya birden fazla bağımsız (çoklu regresyon) değişken arasındaki ilişkilerin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecidir (Kalaycı, 2009, 199).

Çalışmanın bu bölümünde H1 hipotezini (H1: Firma imajı müşteri memnuniyetini pozitif anlamda etkiler) test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Firma İmajının Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonucu

Model	Standardize Edilmemiş		Standardize Edilmiş	T	P
	B	Std. Error	Beta		
	56,862	1,670		34,052	,000
Firma İmajı	,792	,088	,432	8,968	,000

Bağımlı Değişken: Müşteri Memnuniyeti

R: ,432 R^2: ,185 ΔR^2: ,187 Tahmini Standart Hata: ,1012178 F: 80,428 P: ,000

Yapılan regresyon analizi sonucunda firma imajının müşteri memnuniyetini pozitif anlamda etkilemediği görülmektedir (β= ,432; p<0,05). Elde edilen sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde H2 hipotezini (H2: Firma imajı müşteri satın alma davranışını pozitif anlamda etkiler) test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 9'da gösterilmiştir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Tablo 9. Firma İmajının Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonucu

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Firma	8,048	,678		11,872	,000
İmajı	,401	,036	,513	11,181	,000

Bağımlı Değişken: Satın Alma Davranışı

R: ,513 R^2: ,263 ΔR^2: ,261 Tahmini Standart Hata: 4,10911 F: 125,025 P: ,000

Yapılan regresyon analizi sonucunda firma imajının müşteri satın alma davranışını pozitif anlamda etkilemediği görülmektedir (β= ,513; p<0,05). Elde edilen sonuca göre H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde H3 hipotezini (H3: Müşteri memnuniyeti, müşteri satın alma davranışını pozitif anlamda etkiler) test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Müşteri Memnuniyetinin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonucu

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Müşteri Memnuniyeti	-2,746	1,320		-2,081	,038
	,253	,018	,593	13,782	,000

Bağımlı Değişken: Satın Alma Davranışı

R: ,593 R^2: ,352 ΔR^2: ,350 Tahmini Standart Hata: 3,85422 F: 189,933 P: ,000

Yapılan regresyon analizi sonucunda müşteri memnuniyeti, müşteri satın alma davranışını pozitif anlamda etkilemediği görülmektedir (β= ,593; p<0,05). Elde edilen sonuca göre H3 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, havacılık sektörünün temel kavramlarından biri olan havayolu şirketlerinin firma imajının iki farklı kavramla ilişkisini ele almaktadır. Bu iki kavramların ilki, neredeyse bütün sektörlerin genel amacı olan müşteri memnuniyeti kavramıdır. Bir diğeri ise yine pazar için önemli bir kavram olan satın alma davranışı kavramıdır. Şüphesiz ki bütün sektörlerde müşteri memnuniyeti büyük önem taşımaktadır. Müşteriler bir ürün veya hizmetten memnun olduklarında satın alma davranışında bulunmaları an meselesidir. Bu nedenle işletmeler yeni müşteriler kazanmak ve elinde olan müşterileri kaybetmemek adına müşteri memnuniyeti üzerinde yoğunlaşmaktadır. İşletmeler; hizmet kalitesini yüksek tutarak, fiyat politikasını ve fiyatlandırmayı doğru yaparak, müşterilerin güvenini kazanarak ve doğru personel alımıyla müşteri hizmetlerini iyi kullanarak müşteri memnuniyetini büyük oranda kazanabilmektedir. İşletmeler, müşterilerin gözünde kendi başarılarını veya başarısızlıklarını bazı tekniklerle ölçmektedir. Bu ölçümler, işletmelerin kendi eksikliklerini görmesini ve bu doğrultuda çalışmalar yaparak eksikliklerin giderilmesini sağlamaktadır. Ancak müşterilerin satın alma kararında müşteri memnuniyeti tek başına etki etmemektedir. Kültürel ve sosyal faktörler, psikolojik faktörler, kişisel faktörler ve durumsal faktörler de tüketicilerin satın alma kararını olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen veriler sonucunda; müşterilerin 123‘ünü (%34,9) erkekler, 229’unu (%65,1) kadın müşterilerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Yine müşterilerin 115 ‘ini (%32,7) evli müşterilerin, 237’sini (%67,3) bekar müşterilerin oluşturduğu belirlenirken 185 kişiyle (%52,6) çalışmada en fazla örneklem grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların 96’sı %27,3) 18-24, 35’i(%9,9)32-38, 26’sı (%7,4) 39-45 ve 10’u (%2,8) 46 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu belirlenmiştir. Müşterilerin eğitim durumlarına bakıldığında 103 (%29,3) müşterinin eğitim durumunun lise olduğu çalışmada en fazla örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde; firma imajının müşteri memnuniyetini ($r=432^{**};p<0,01$) ve satın alma davranışı ($r=513^{**};p<0,01$) arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Müşteri memnuniyeti ile satın alma davranışı arasında ($r=593^{**};p<0,01$) arasında da pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Regresyon analizi sonucunda ise; firma imajının müşteri memnuniyetini pozitif anlamda etkilemediği görülmektedir ($\beta= ,432$; $p<0,05$). Elde edilen sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. Yine firma imajının müşteri satın alma davranışını pozitif anlamda etkilemediği görülmektedir ($\beta= ,513$; $p<0,05$). Elde edilen sonuca göre H2 hipotezi kabul edilmiştir. Son olarak ise müşteri memnuniyeti, müşteri satın alma davranışını pozitif anlamda etkilemediği görülmektedir ($\beta= ,593$; $p<0,05$). Elde edilen sonuca göre H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı öneri bulunmaktadır. Belirtilen öneriler aşağıda belirtilmiştir.

- Başka evren ve örneklem belirlenebilir.
- Farklı analizler yapılabilir.
- Farklı analiz programları kullanılabilir.
- Çalışma farklı alanlarda ve şehirlerde yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akça, Meryem (2023). Pandemi döneminde hava kargo taşımacılığının kurumsal müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi: Konya örneği. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya

Akyol, Doruk (2019). İlaç Firmalarının Pazarlama Faaliyetlerinin Firma İmajı Üzerine Etkileri: Uzmanlık Ürünleri Özelinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul

Algzawi, Dina (2021). Havayolu Servis Kalitesinin; Müşteri Sadakati, Müşterinin Aynı Hizmeti Tekrar Satın Alma Davranışı ve Sözlü Tavsiye ile İlişkisi: Türk Hava Yolları Örnek Olay İncelemesi. Yüksek Lisans tezi, İbn Haldun Üniversitesi Hava Taşımacılığı Yönetimi Ana Bilim Dalı

Aras, Hamza (2007). Kar Amaçsız Organizasyonlarda Müşteri Memnuniyeti ve Türk Hava Kuvvetleri Uçak Bakım Alanında Bir Uygulama. Yüksek Lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, Balıkesir

Çabuk, Serap, ve Burak Nakıboğlu (2005). Tüketici Davranışı Araştırmalarında Bir Yolculuk ve Değişen Tüketici Pazarlama İletişimi: 50-63.

Göksel, A. B. ve Yurdakul H. B. (2004) Temel Halkla İlişkiler Bilgileri, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını: İzmir.

Işık, Eda (2021). Havayolu Hizmet Kalitesinin Yolcu Memnuniyeti, Sadakati ve Tekrar Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı

Kunter, Sarper (2017). Müşteri İlişki Yönetiminin ve Satış Temsilcilerinin Ziyaret Sıklığının Firma İmajı Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Pazarlama Ana Bilim Dalı, İstanbul

Kütahya, Cengiz (2022). Türkiye'de Hava Kargo Taşımacılığında Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakatine Etkisi. Doktora Tezi, Avrasya Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, Trabzon

Mucuk, İsmet. Pazarlama İlkeleri. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2004.

Odabaşı, Yavuz & Barış Gülfidan. Tüketici Davranışı. Ed. Baskın Bıçakçı. 7. Baskı. İstanbul: Mediacat Akademi, 2007.

Saraçoğlu, Nilüfer (2013). İşletmelerde kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının müşteri güveni, müşteri bağlılığı ve firma imajı üzerindeki etkileri: Otel işletmelerinde bir uygulama. Yüksek Lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, Aydın

Sönmez, Ayça (2021). Kurum imajı ve tüketici güveninin müşteri memnuniyeti ile müşteri sadakati üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri: Türkiye hava ulaştırma sektöründe bir uygulama. Doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Kocaeli

Şensöz, Ufuk (2010). ISO 10002 Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Şikayetleri Yönetimi Standardı ve Müşteri Memnuniyeti: Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul

Yılmaz Uz, Canan (2019). ‘‘Havayolu Hizmet Kalitesinin Yolcu Memnuniyeti Üzerine Etkisi.’’ ResearchGate, 14(4): 2905-2922.

LOJİSTİK KAVRAMINA BİR BAKIŞ

Dr. Şule EKİNCİ[1]
Prof. Dr. Mustafa YÜCEL[2]

ÖZET

Lojistik kavramı, ürünlerin üretim merkezlerinden tüketim noktalarına kadar olan süreçlerde malzeme, hizmet ve bilgi akışlarının yönetimini içermektedir. Bu süreçler, planlama, taşıma, depolama ve kontrol etme gibi faaliyetleri kapsar ve tedarik zinciri yönetiminin önemli bir parçasıdır. Küresel ticaretin genişlemesiyle birlikte lojistik süreçlerin işletmeler için önemi artmıştır çünkü bu süreçler operasyonel verimliliği artırarak rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca, lojistik uluslararası ticaretin büyümesine katkıda bulunarak dış ticaretin gelişmesine öncülük etmektedir. Lojistiğin gelişimi zaman içinde önemli değişimler geçirmiştir. Başlangıçta daha bölünmüş ve spesifik işlevler olarak ele alınan lojistik faaliyetler, zamanla daha entegre bir yaklaşıma evrilmiştir. Özellikle bilgi teknolojilerinin ve stratejik planlamanın etkisiyle lojistik yönetimi daha karmaşık hale gelmiş ve tedarik zinciri yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram, lojistiği sadece operasyonel süreçlerle sınırlı kalmayıp, tedarikçi ilişkileri, pazarlama ve stratejik planlama gibi geniş bir perspektif içinde ele almaktadır. Lojistik yönetimi, işletmelerin tedarik zinciri içinde malzemelerin, ürünlerin ve bilgilerin akışını optimize ederek müşteri gereksinimlerini karşılamayı hedeflemektedir. Giriş lojistiği, üretim lojistiği, çıkış lojistiği ve tersine lojistik gibi alt alanlar üzerinden bu süreçler yönetilmektedir. Bu süreçler, modern iş dünyasında rekabet avantajı sağlama potansiyeline sahip stratejik araçlar olarak görülmektedir. Sonuç olarak, lojistik kavramı, tedarik zinciri içindeki malzeme, hizmet ve bilgi akışlarının etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayarak işletmelerin operasyonel verimliliğini artırarak rekabet güçlerini desteklemektedir.

Anahtar kelimeler: Lojistik, Lojistik Yönetimi, Lojistik Faaliyetler

ABSTRACT

The concept of logistics includes the management of material, service and information flows in the processes from the production centers of the products to the consumption points. These processes include activities such as planning, transportation, storage and control and are an important part of supply chain management. With the expansion of global trade, the importance of logistics processes for businesses has increased because these processes provide competitive advantage by increasing operational efficiency. In addition, logistics contributes to the growth of international trade and leads the development of foreign trade. The development of logistics has undergone significant changes over time. Logistics activities, which were initially considered as more divided and specific functions, have evolved into a more integrated approach over time. Especially with the influence of information technologies and strategic planning, logistics management has become more complex and the concept of supply chain

[1] Dr. Şule Ekinci, İnönü Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-2911-6619, ekncsule@gmail.com
[2] Prof. Dr. Mustafa YÜCEL, İnönü Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3029-6706, mustafa.yucel@inonu.edu.tr

management has emerged. This concept considers logistics not only in operational processes but also in a broad perspective such as supplier relations, marketing and strategic planning. Logistics management aims to meet customer needs by optimizing the flow of materials, products and information within the supply chain of businesses. These processes are managed through sub-areas such as entry logistics, production logistics, exit logistics and reverse logistics. These processes are seen as strategic tools that have the potential to provide competitive advantage in the modern business world. As a result, the concept of logistics supports the competitiveness of businesses by increasing their operational efficiency by ensuring the effective and efficient management of material, service and information flows within the supply chain.

Key words: Logistics, Logistics Management, Logistics Activities

1. Giriş

Lojistik kavramı için birçok tanım bulunmaktadır. Lojistik Yönetim Konseyi (CLM) tarafından "Lojistik, ürünlerin üretildiği merkezlerden müşteri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketim merkezlerine kadar olan tedarik zincirinde malzeme, servis ve bilgi akışlarının verimli ve etkin bir şekilde çift yöne doğru planlama, taşıma, depolama uygulamalarının yapılması ve kontrol edilmesi süreçlerinden oluşan tedarik zinciri yönetiminin bir parçasıdır." şeklinde tanımlanmıştır (Mabert ve Venkataramanan, 1998: 539). Lojistik, malzemelerin, hizmetlerin ve bilginin tedarik zinciri boyunca etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayan planlama, uygulama ve kontrol süreçlerini içermektedir (Christopher, 2016; Ballou, 2004). Süreçlerin işleyişi işletmelerde fonksiyonların görevlerini yerine getirmelerinde temel etkendir (Oskaloğlu ve Yücel, 2024: 47).

Lojistik fonksiyonunun gün geçtikçe işletme yönetiminde önem kazanmasının nedenleri farklı açılardan ele alınmıştır:

- **Taşıma uzaklıklarının ve maliyetlerinin artması**: Taşıma maliyetlerinin artması, küresel ticaretin genişlemesi ve lojistik verimliliğinin önem kazanmasına neden olmaktadır (Yüksel, 2015).
- **Üretim teknolojilerinin doyma noktasına ulaşması**: Modern üretim teknolojilerinin doygunluğa ulaşmasıyla birlikte, firmaların maliyet düşürme stratejilerine lojistik yönetim araçlarına yönelmelerinin artmaktadır (Li ve Zheng, 2012).
- **JIT, malzeme ihtiyaç planlaması, kanban sistemlerinin yaygın kullanımı**: JIT ve diğer ileri lojistik tekniklerin, stok kontrolünde etkinliği artırarak lojistiğin işletme performansı üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır (Handfield ve Nichols, 2002).
- **Tüketici isteklerinin hızla değişmesi**: Tüketici taleplerindeki hızlı değişimler, lojistik süreçlerin esnekliği ve hızını artırma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır (Gökalp ve Can, 2018).
- **Bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve haberleşme sistemlerinin gelişmesi**: Bilgi teknolojilerinin lojistik yönetimindeki rolü, bu gelişmelerin lojistik verimliliği artırma potansiyelini göstermektedir (Hugos, 2018),
- **Çevre koruma amaçları ve geri dönüşüm uygulamaları**: Çevresel sürdürülebilirlik gereklilikleri, lojistik süreçlerde geri dönüşüm ve yeniden kullanım uygulamalarının artmasına yol açmaktadır (Rushton vd., 2014).

- **Büyük uluslararası firmaların artması**: Küresel tedarik zinciri yönetiminin önem kazanması, büyük uluslararası firmaların lojistik stratejilerini geliştirmeleriyle ilişkilendirilmektedir (Christopher ve Peck, 2004).

2. Lojistiğin Gelişimi ve Önemi

Lojistik kelimesi ilk olarak kullanıldığı askeri alanda, muharip unsurlara strateji ve taktiğe uygun olarak ikmal malzemeleri ve hizmet desteğini sağlamak amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, askeri operasyonların sürdürülebilirliği için malzeme, insan, barınma, yiyecek-içecek gibi hizmetlerin entegrasyonunu içermektedir (Kieser, 2004). Sivil anlamda lojistik, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak üzere tedarik zinciri boyunca malzeme, hizmet ve bilgi akışlarının etkili bir şekilde yönetilmesinidir. Bu süreçler, ham maddenin başlangıç noktasından ürünün tüketildiği son noktaya kadar planlama, taşıma, depolama ve kontrol edilerek gerçekleştirilmektedir (Rushton vd., 2019).

Lojistik kavramının 1960-2000 yılları arasındaki gelişimini gösteren Şekil 1' e göre (Hisse ve Rodrigue, 2004:175): **1960'lar**: Bu dönemde lojistik faaliyetler genellikle malzeme tedariği, depolama, taşıma gibi ayrı ayrı işlevler olarak ele alınıyordu. Her bir faaliyet kendi içinde yönetiliyor ve optimize edilmiştir. **1980'ler**: 1980'lerin sonlarına doğru, lojistik faaliyetler daha entegre bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Satın alma, ihtiyaç planlama, talep tahmini, üretim planlama gibi faaliyetler "Malzeme Yönetimi" altında birleşirken, dağıtım planlama, stok yönetimi, sipariş süreci, gümrük ve taşıma işlemleri "Fiziksel Dağıtım" olarak gruplandırılmıştır. **1990'lar**: 1990'lı yıllarla birlikte, tüm bu faaliyetlerin tek bir çatı altında, yani "lojistik" kavramı altında ifade edilmesi yaygınlaşmıştır. Lojistik artık sadece malzeme ve fiziksel dağıtım süreçlerini değil, aynı zamanda lojistik destek hizmetlerini de kapsayan geniş bir disiplin olarak görülmeye başlanmıştır. **2000'ler**: Bilgi teknolojilerinin ve stratejik planlamanın etkisiyle lojistik yönetimi daha da karmaşık hale gelmiş ve "tedarik zinciri yönetimi" kavramı ortaya çıkmıştır. Tedarik zinciri yönetimi, lojistiği sadece operasyonel süreçlerle sınırlı kalmayıp, tedarikçi ilişkileri, pazarlama, stratejik planlama gibi geniş bir perspektif içinde ele alarak süreçleri entegre etmeyi amaçlamaktadır.

2.1. Lojistiğin İşletmeler Açısından Önemi

Lojistik faaliyetlerin temel işlevi, üretim merkezleri ile tüketim merkezleri arasında bulunan coğrafi, zaman ve niceliksel mesafeleri yönetmektir. Bu bağlamda, lojistik süreçler, malzemelerin, ürünlerin ve bilgilerin bu mesafeleri aşarak doğru zamanda ve doğru yerde bulunmasını sağlamaktadır. Birinci bakış açısıyla, lojistik, üretim süreçlerinden başlayarak, ürünlerin müşterilere ulaştırılmasına kadar olan süreçlerin optimize edilmesini ve yönetilmesini sağlamaktadır. Özellikle küresel ticaretin artmasıyla birlikte, tedarik zinciri yönetimi ve lojistik stratejileri, şirketlerin rekabet avantajı elde etmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Güven vd., 2022). Bu bağlamda, lojistik, üretim ve tüketim merkezleri arasındaki mesafelerin yönetilmesini ve en aza indirilmesini sağlayarak, operasyonel verimliliği artırmaktadır (Chopra ve Meindl, 2007). İkinci bir açıdan bakıldığında, lojistik, sadece fiziksel malzeme akışıyla sınırlı değildir; aynı zamanda bilgi ve finansal akışları da içermektedir. Bu yüzden, modern lojistik yaklaşımları, sadece malzemelerin taşınmasıyla değil, aynı zamanda tedarik zinciri üzerindeki bilgi ve para akışlarını yöneterek, maliyetleri düşürmeyi ve hızı artırmayı hedeflemektedir. Sonuç olarak lojistik, günümüz iş dünyasında herhangi bir şirketin başarılı olabilmesi için vazgeçilmez bir bileşendir. Üretim merkezleri ile tüketim merkezleri arasındaki

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

mesafelerin ve zamanın kısıtlaması olduğu sürece, lojistik faaliyetlerin önemi ve gerekliliği sürekli olarak devam edecektir. Bu nedenle, lojistik yönetimi, işletmelerin rekabet gücünü artırmak için stratejik bir araç olarak görülmektedir (Tanyaş, 2015: 16).

Şekil 1.1: Lojistiğin Gelişimi (**Kaynak:** Hesse ve Rodrigue, 2004, ss. 175.

2.2. Lojistiğin Dış Ticaret Açısından Önemi

Uluslararası ticaretin gelişiminin, lojistiğin sektörel olarak gelişmesinde büyük katkı yaptığı söylenebilir. Bunun sebepleri maddeler halinde aşağıda sıralanmıştır (Tunç ve Kaya, 2016: 60):

Denizyolu Taşımacılığının Gelişimi ve Teknoloji Kullanımı: Uluslararası ticaretin büyümesi, denizyolu taşımacılığını önemli ölçüde artırmış ve bu da lojistik sektöründe daha fazla teknoloji kullanımına yönlendirmiştir. Denizyolu taşımacılığı, diğer taşıma modlarına göre daha teknoloji yoğun bir yapıya sahiptir, bu da lojistik yönetimini yenilikçi çözümlerle geliştirmeye teşvik etmiştir.

Üçüncü Parti Lojistiğin Gelişimi ve Sektörün Genel Büyümesi: Dış ticaretin genişlemesi, üçüncü parti lojistiğin (3PL) gelişimini hızlandırmış ve bu da lojistik sektörünün büyümesine katkı sağlamıştır. 3PL sağlayıcıları, karmaşık tedarik zinciri yönetim ihtiyaçlarını karşılamak için uzmanlık ve kaynak sağlamıştır.

Katma Değerin Artışı ve Sektörün Karlılığı: Dış ticaretin genişlemesi, uluslararası lojistik faaliyetlerinde katma değerin artmasına yol açmış ve bu da lojistik sektörünün daha karlı hale gelmesini sağlamıştır. Ülkeler arası lojistik operasyonlarında artan katma değer, sektörde sürekli iyileştirmeler ve yatırımları teşvik etmiştir.

Kombine Taşımacılık ve Teknoloji Kullanımı: Dış ticaretin genişlemesi, kombine taşımacılık modellerinin (örneğin RO-RO taşımacılığı gibi) gelişimini tetiklemiş ve bu da lojistik sektöründe teknoloji kullanımının artmasına neden olmuştur. Kombine taşımacılık, farklı taşıma modlarının entegrasyonunu gerektirdiği için, lojistik yönetiminde daha sofistike teknoloji çözümleri gerektirmektedir.

Kalifiye İnsan Kaynağı ve Eğitim Alanındaki Gelişmeler: Dış ticaretin genişlemesiyle birlikte, lojistik sektörü önemli ölçüde büyümüş ve bu durum kalifiye insan gücü ihtiyacını artırmıştır. Ülkelerde lojistik ve tedarik zinciri yönetimi alanlarında yükseköğretim programları açılmış ve bu alanda uzmanlaşmış kişiler yetiştirilmesi teşvik edilmiştir.

Konteyner Taşımacılığı ve Limancılık Faaliyetlerinin Gelişimi: Dış ticaretin genişlemesiyle birlikte konteyner taşımacılığı ve limancılık faaliyetleri önemli ölçüde gelişmiş ve bu da lojistiğin genel gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Konteynerizasyon, lojistik operasyonlarının daha verimli ve maliyet etkin olmasını sağlamıştır.

3. Lojistik Yönetimi Kavramı

Lojistik yönetimi, tedarik zinciri içinde malzemelerin, ürünlerin ve bilgilerin akışını optimize ederek müşteri gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç, hammaddelerin temininden başlayarak ürünlerin son tüketiciye ulaşmasına kadar olan her adımı kapsamaktadır. Modern iş dünyasında, lojistik yönetimi sadece fiziksel malzeme akışını değil, aynı zamanda bilgi ve finansal akışları da içermektedir. Bu nedenle, lojistik yönetimi stratejik bir öneme sahiptir ve şirketler için rekabet avantajı sağlama potansiyeline sahiptir (Bramel ve Simchi-Levi, 1997: 1)

3.1. Giriş (Inbound) Lojistiği

Giriş lojistiği, bir şirketin tedarik zincirinin başlangıç noktası olan ve hammadde temininden üretim sürecine kadar olan süreci kapsayan önemli bir bileşendir. Bu süreç, tedarikçilerden malzeme ve hammadde teminini içerir ve bu malzemelerin fabrika veya üretim tesislerine güvenli ve zamanında taşınmasıyla ilgilidir. Giriş lojistiği aynı zamanda, bu süreç boyunca gerekli olan bilgi akışını da yönetir ve koordine etmektedir. Özellikle günümüzde, tedarik zinciri içindeki bu ilk adımın verimli ve düzenli olması, üretim süreçlerinin etkinliği ve ürünlerin kalitesi açısından kritik öneme sahiptir (Takita ve Leite, 2016: 15).

3.2. Üretim (Manufacturing) Lojistiği

Üretim lojistiği, imalat işletmelerinin ve onların tedarik zincirlerinin önemli bir parçasıdır ve tasarım, planlama, uygulama ve malzeme akışının kontrolü ile ilgilenmektedir. Bu süreç, üretim operasyonlarının düzenlenmesi ve yönetilmesiyle ilgili stratejik, taktik ve operasyonel görevleri kapsamaktadır. Küresel tedarik zincirleri içinde, üretim lojistiği bütün oyuncuları ve tüm işlevleri kapsamaktadır. Bu durum karmaşık bir yönetim ve koordinasyon gerektirmektedir. Üretim lojistiği, operasyon yönetimi, üretim planlaması, lojistik yönetimi ve gelişmiş planlama gibi birçok alanla örtüşen ve ilişkili olan disiplinler içermektedir. Bu disiplinler arasındaki etkileşimler, üretim süreçlerinin optimize edilmesi ve tedarik zinciri

verimliliğinin artırılması için kritik öneme sahiptir. Özellikle, üretim lojistiği alanında yapılan araştırmalar, bu süreçlerde ortaya çıkan problemleri anlamamıza ve çözmemize yardımcı olacak taksonomiler geliştirilmesini önermektedir (Semini vd., 2006: 1946).

Üretim öncesi lojistik operasyonları, genellikle iki aşamada gerçekleştirilir ve her aşama önemli görevleri içermektedir. Bu operasyonlar, lojistik süreçlerin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayarak üretim süreçlerinin hazırlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. İlk aşama, karşılıklı bilgi akışını ve sürecin genel kontrolünü sağlamaktadır. Bu aşamada, hizmet sağlayıcıların seçimi, stok yönetimi ve yük akışının merkezileştirilmesi gibi işlemler yer almaktadır. Stok yönetimi ise, ham maddelerin ve malzemelerin doğru miktarlarda ve zamanında temin edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, yük akışının temerküzü, lojistik sürecin yönetiminde merkezi bir rol oynayarak tüm süreçlerin düzenli ve koordineli bir şekilde ilerlemesinde görev almaktadır. İkinci operasyon aşaması ise, malın fiziksel akışıyla ilgilidir. Bu aşamada, hizmet alan işletme, hizmeti sağlayacak olan işletmeden ham maddenin fiziksel olarak taşınması ve yönetilmesini talep etmektedir. Bu süreçte, girdilerin sık ancak az miktarda veya az ancak daha sık temin edilmesi gibi stok yönetimi stratejileri uygulanabilmektedir. Bazı özel ürünlerin üretim sürecinde gerçek zamanlı tedarik zinciri dağıtımı da bu aşamada yer alabilir. Bu, belirli üretim gereksinimlerine göre hızlı tepki verilmesini ve doğru zamanda doğru ürünlerin sağlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bazı durumlarda üretim öncesi paket açma ve ürün hazırlama gibi işlemler de bu operasyon aşamasında gerçekleştirilmektedir (Bowersox, vd., 2020).

3.3. Çıkış (Outbound) Lojistiği

Çıkış lojistiği, üreticilerden mamullerin toplanarak depolanması ve müşterilere dağıtılması sürecini kapsayan bir sistemdir. Bu süreç, lojistik kavramıyla ilk akla gelen hizmettir. Ancak imalat işletmeleri için, üretim öncesi lojistik faaliyetlerin ardından ürünlerin ilgili iş istasyonlarına ve tezgahlara taşınması, yani fabrika içi taşıma ve elleçleme; sonuç olarak da çıkış ambarından dağıtım kanallarına ve müşterilere kadar uzanan zinciri içermektedir. Bu süreçte, üretim tamamlandıktan sonra üretilen malların pazara ve müşterilere ulaştırılması sağlanmaktadır. Üretim öncesi operasyon gibi, fiziksel ve bilgi akışı olarak iki temel operasyon etrafında gerçekleşmektedir (Sezgin, 2008: 38).

Üretim sonrası lojistik süreci, bir işletmenin ürünlerini üretim hattından çıkararak müşterilere ulaştırılmasını sağlayan kritik bir faaliyet zinciridir. Bu süreç, stok yönetiminden başlayarak, ürünlerin fiziksel dağıtımını içeren operasyonları kapsamaktadır. Bu operasyonlar, ürünlerin paketlenmesi, depolanması, siparişlerin hazırlanması ve müşteri taleplerinin karşılanması gibi aşamalardan oluşmaktadır. Üretim sonrası lojistik sürecinde, bilgi akışı da önemli bir rol oynamaktadır. İşletmeler, tedarik zinciri boyunca bilgileri paylaşarak operasyonları yönetmektedir. Bu bilgiler, stok seviyelerinin belirlenmesinden, siparişlerin yönetilmesine kadar çeşitli operasyonları desteklemektedir. Müşteri taleplerine göre esneklik sağlamak ve en iyi hizmeti sunabilmek için bilgi akışı sürekli olarak kontrol altında tutulmaktadır. Fiziksel akış ise ürünlerin fiziksel olarak hareket ettiği operasyonları ifade etmektedir. Üretim sonrası lojistik sürecinde, ürünlerin depolandığı, paketlendiği ve dağıtım noktalarına taşındığı fiziksel işlemler bu akışı oluşturmaktadır. Bu süreç, müşteri memnuniyetini artırmak ve işletmenin rekabet gücünü korumak için kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, üretim sonrası lojistik süreci hem bilgi akışı hem de fiziksel akışı içeren karmaşık

bir işletme faaliyetidir. Bu süreç, operasyonların verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayarak, müşteriye zamanında ve uygun maliyetle ürün sunulmasına imkân tanımaktadır (Owusu Kwateng vd., 2014).

Outbound lojistik süreci, ürünlerin üretim tesisinden nihai tüketiciye ulaştırılmasını sağlayan önemli bir operasyonel zinciri temsil etmektedir. Bu süreç üç ana aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, ürünlerin nakliye noktasına taşınmasıdır. Bu aşamada, toplu taşımanın avantajlarından yararlanarak ürünlerin tren veya kamyon gibi büyük taşıyıcılarla hareket ettirilmesi sağlanmaktadır. Nakliye öncesi operasyon olarak adlandırılan bu aşamada lojistik planlama ve optimizasyon önem kazanmaktadır. İkinci aşama, transfer noktasındaki hizmetlerdir. Bu noktada, sipariş hazırlama, ürünler üzerinde değişiklik yapılması (örneğin ambalajlama veya etiketleme), ürün montajı gibi operasyonlar gerçekleştirilmektedir. Bu aşama, ürünlerin hazırlık sürecini tamamlamak ve son kullanıcıya en uygun şekilde sunulabilmesi için kritik öneme sahiptir. Üçüncü ve son aşama ise mamulün nihai müşteriye ulaşmasıdır. Bu aşamada, ürünler daha küçük taşıyıcılar veya dağıtım ağları aracılığıyla tüketiciye ulaştırılmaktadır. Satış noktalarına veya doğrudan tüketicilere ulaşım sağlanarak ürünlerin pazarlanması ve satışı tamamlanmaktadır (Svensson, 2002).

3.4. Tersine (Reverse) Lojistik

Tersine lojistik, ürünlerin geri dönüşümü ve yeniden kullanımı için tasarlanmış ana faaliyetleri içermektedir. Bu süreç, ileri dağıtım problemlerine benzerlik gösterse de önemli farklılıklar da barındırmaktadır. Genellikle, geri kazanılacak ürünlerin toplanması için çok sayıda nokta belirlenmesi gerekir ve ürün ambalajı genellikle hasarlı veya eksik olabilir (de Brito vd., 2002). Göndericinin iş birliğine daha fazla ihtiyaç duyulması da bu sürecin zorluklarından biridir. Ancak zaman, genellikle daha az kritik bir faktördür, çünkü acil teslimat gereksinimleri genellikle yoktur. Tersine lojistik, genellikle yeni bir alan olarak kabul edilir ve bu nedenle yeni ağlar oluşturulması gerekebilir. Bu süreçte ağın katman sayıları belirlenmeli, depo veya ara noktaların konumu ve sayısı planlanmalıdır. Toplama ve bırakma noktalarının stratejik olarak yerleştirilmesi, verimliliği artırmak için önemlidir (Pokharel ve Mutha, 2009). Ayrıca, ters zincirin ileri zincirle entegrasyonu da yönetilmesi gereken bir zorluktur. Son olarak, tersine lojistik ağının finansmanı da kritik bir konudur. Geri dönüşüm ve yeniden kullanım süreçlerinin maliyeti ve karlılığı dikkate alınarak finansal kaynakların yönetilmesi önemlidir. Tersine lojistik, sürdürülebilirlik ve kaynak verimliliği açısından büyük potansiyele sahip olmakla birlikte, kompleks yapıya sahip olan ve özenle planlanması gereken bir lojistik süreçtir. Bu süreç, modern lojistik yönetimi perspektifinden ele alındığında, işletmeler için hem fırsatlar hem de yönetilmesi gereken zorluklar sunmaktadır (Agrawal vd., 2015).

4. Lojistiğin Yarattığı Katma Değer

Lojistik unsurunun işletmelerde yarattığı katma değer unsurlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Bulut, 2007: 73).

- Uzun süreli iş garantisi (Amorti edilmiş yatırım).
- Hatası minimize edilmiş operasyon (Sigorta giderleri)
- Uygun kapasite ile çalışma (Birim maliyette azalma).
- Planlanmış operasyon (Yüksek verimlilik, Kar artışı).
- İyileştirme olanakları (Kapasite artışı, Kar artışı).
- Daha az müşteri şikâyeti (Zaman tasarrufu, sağlıklı ilişkiler).

- Sektörel bilgi birikimi (Yeni müşteriler, Ciro artışı).
- Raporlama ve planlama ile pro-aktif servis hizmetleri.
- Dağıtım merkezlerinin getirdiği ilave iş olanakları.
- Dönemsel değişikliklere daha rahat uyum.
- Tekrarlanan işlerde azalma (Maliyetlerde azalma)

5. Temel Lojistik Faaliyetler

Lojistik Yönetim Konseyinin tanımı doğrultusunda, aşağıda lojistik yönetim sürecinde bir ürünün başlangıç noktasından satış noktasına kadar olan faaliyetleri açıklanmıştır (Tezcan, 2007: 10-12):

Müşteri Hizmetleri: Tüm lojistik yönetim süreçlerinde, müşteri hizmetleri çalışmaları kritik bir etkendir. Bir işletmenin piyasada başarılı olabilmesi için, müşteri memnuniyetinin sağlanması hayati önem taşımaktadır (Melović vd., 2015). Lojistik yönetimi kullanan bir işletme, her departmanının müşterinin istediği ürünü doğru yerde, doğru zamanda, doğru kalitede ve doğru fiyatta temin edebilmesini sağlamak için planlama yapmalıdır. Bu tür müşteri odaklı hizmetler, bütünleşik bir lojistik yönetimi stratejisiyle mümkün olmakta, müşteri memnuniyetini istenen seviyede tutmaktadır (Tilokavichai vd., 2012). Müşteri hizmetleri, işletmenin lojistik operasyonlarının her aşamasında önemli bir rol oynamaktadır. Ürünün tedarik edilmesinden, depolanmasına, dağıtımından, satış sonrası hizmetlere kadar her süreçte yüksek kaliteli hizmet sunumu müşteri memnuniyeti sağlanmasına olanak sağlamaktadır (Özkeser vd., 2024: 48). Bu süreçlerin her birinde müşteri ihtiyaçları ve beklentileri göz önünde bulundurulur ve operasyonel kararlar buna göre alınmaktadır. Bütünleşik lojistik yönetimi, müşteri hizmetleriyle entegre bir şekilde çalışarak, işletmenin rekabet avantajını artırırken müşteri sadakatini güçlendirmektedir. Müşteri taleplerine hızlı ve doğru yanıt verme kapasitesi, işletmelerin piyasada sağlam bir konum elde etmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, lojistik yönetimi stratejilerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında müşteri hizmetleri perspektifi önemli bir rol oynamaktadır (Ellinger vd., 1997).

Sipariş Süreci: Sipariş süreci, işletmelerin ürün dağıtımının hız ve doğruluğunu belirleyen kritik bir faktördür. İşletmeler, müşteri hizmetleri seviyelerini yükseltmek ve rekabet avantajı elde etmek için bu süreci etkili bir şekilde yönetmelidirler. Modern ve gelişmiş lojistik sistemler, üretimden dağıtıma, ambarlama ve depolama faaliyetlerine kadar olan süreleri önemli ölçüde azaltmaktadır (Acero vd, 2019). Bu sistemler, operasyonel verimliliği artırırken, müşterilere daha hızlı ve daha güvenilir hizmet sunulmasını sağlamaktadır. Gelişmiş lojistik sistemlerinin kullanımı, işletmelere sipariş karşılamada daha fazla esneklik ve kapasite sunmaktadır. Ürünlerin tedarik zinciri boyunca hızla hareket etmesi, taleplere hızlı yanıt verilmesini ve müşteri memnuniyetinin artırılmasını desteklemektedir. Ayrıca, doğru stok seviyelerinin korunması ve tedarik süreçlerinin optimize edilmesiyle maliyetlerin düşürülmesine de katkı sağlamaktadır (Michlowicz, 2013).

Dağıtım Kanalları: Dağıtım kanalları, lojistik süreçte işletme ile müşteri arasındaki kritik bağlantıyı sağlamaktadır. Başarılı bir lojistik yönetimi için kesin ve hızlı iletişim esastır.

Etkin iletişim, işletmenin pazarlama, üretim, lojistik ve finans gibi temel işlevlerini müşteri ve tedarikçilerle entegre etmesini sağlamaktadır (Jiang ve Prater, 2002). Bu entegrasyon, dağıtım, depolama, ambarlama, envanter kontrolü gibi lojistik süreçlerin sorunsuz yürütülmesinde kritik öneme sahiptir. İşletmeler, iletişimi geliştirmek için bilgisayar destekli yönetim bilgi sistemleri gibi modern veya basit yöntemler kullanabilirler. Ancak hangi sistem olursa olsun, iletişim prensipleri açısından personelin ihtiyacı olan bilgiye sahip olması temeldir. Bu prensip, işletmenin her seviyesinde bilginin etkili ve doğru bir şekilde paylaşılmasını böylece lojistik süreçlerin optimize edilmesine yardımcı olmaktadır (Dent, 2011).

Envanter kontrol: Envanter kontrolü, lojistik yönetiminin önemli bir bileşenidir çünkü müşteri ihtiyaçlarını karşılamak ve üretim süreçlerini desteklemek için gereken finansal akışı yönetmek açısından kritik rol oynamaktadır. Etkin bir envanter kontrolü, işletmelere hem müşteri hizmetleri seviyelerini optimize etme hem de en düşük maliyetle envanteri yönetme imkânı sunmaktadır (Więcek, 2016). Envanter kontrolü, işletmelerin doğru envanter seviyelerini belirlemesine ve bu seviyeleri sürekli olarak optimize etmesine olanak tanımaktadır. Bu durum talep tahminleri ve tedarik zinciri yönetimiyle entegre bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Doğru envanter seviyeleri, müşteri taleplerini zamanında karşılamak için kritiktir. Aynı zamanda aşırı stoklama maliyetlerini önlemektedir. Özellikle lojistik faaliyetlerde, envanter kontrolü doğrudan dağıtım, depolama ve taşıma maliyetlerini etkilemektedir. İşletmeler, envanter kontrolü ile tedarik zinciri boyunca maliyetleri optimize ederek rekabet avantaj elde etmektedir. Bu süreç, operasyonel verimliliği artırırken, müşteri memnuniyetini ve karlılığı da artırmaktadır (Dooley, 2005).

Talep tahmini: Talep tahmini, lojistik yönetimin önemli bir parçasıdır çünkü bir işletmenin ürettiği ürünlerin gelecekte ne kadarının ve hangi şekilde pazarlara dağıtılacağını belirlemeyi içermektedir. Bu tahminler, lojistik yöneticilerin kaynakları doğru şekilde yönlendirmelerine yardımcı olarak talebe uygun hizmet sunabilmelerini sağlamaktadır (Aburto ve Weber, 2007). Doğru talep tahmini yapmak, işletmelerin stok seviyelerini optimize etmesine ve operasyonel verimliliği artırmasına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda, tedarik zinciri yönetimi süreçlerinin daha etkin bir şekilde planlanmasına ve yönetilmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle değişken talep dönemlerinde, doğru tahminler işletmelerin maliyetlerini düşürmesine ve müşteri memnuniyetini artırmasına katkı sağlamaktadır. Talep tahmini süreci, veri analizi, piyasa araştırmaları ve geçmiş satış verilerinin değerlendirilmesi gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Bu süreç, işletmelerin stratejik planlamasını destekleyerek rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır (Babai vd., 2022).

Depolama: Depolama, ürünlerin üretimden sonra müşteri ihtiyacına göre uygun bir şekilde saklandığı ve yönetildiği kritik bir lojistik faaliyettir. Ürünlerin depolanması sürecinde işletmeler kendi depolama kapasitelerini değerlendirirken alternatif çözümler üzerinde çalışmaktadır. İşletmelerin kendi depolama alanlarında faaliyet göstermeleri, depolama alanlarının tasarımı, güvenlik sistemleri, personel eğitimi ve operasyonel verimliliğin ölçülmesi gibi konuları kapsamaktadır (Ten Hompel ve Schmidt, 2008). Depolama süreci, ürünlerin emniyetli ve düzenli bir şekilde muhafaza edilmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda operasyonel süreçlerin verimli bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır. Günümüzde depolama yönetimi, işletmelerin rekabet gücünü artırmak için stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır. Doğru depolama yönetimi, müşteri memnuniyetini artırarak lojistik

maliyetleri azaltabilir ve operasyonel süreçleri optimize edebilir. Bu nedenle, işletmelerin depolama süreçlerini etkin bir şekilde yönetmeleri ve sürekli olarak iyileştirmeler yapmaları önemlidir (Ramaa vd., 2012).

Fabrika/depo yeri seçimi: Fabrika veya depo yeri seçimi, bir işletmenin operasyonel etkinliği ve müşteri hizmetleri performansı üzerinde doğrudan etkili olan kritik bir karardır. İşletmeler için, kendi ambarlarının olmaması durumunda en uygun depo yeri kiralama seçeneği büyük önem taşımaktadır. Stratejik yerleşim planlaması, depo veya fabrikanın müşterilere ve pazarlara olan yakınlığını dikkate almaktadır. Doğru yerin seçilmesi, ürünlerin fabrikadan depoya ve depodan müşteriye transfer edilmesindeki maliyetleri minimize etmektedir. Aynı zamanda, tedarik zinciri yönetimindeki lojistik süreçleri optimize ederek zaman ve kaynak tasarrufu sağlamaktadır. İşletmeler, depo veya fabrika seçiminde lojistik operasyonlarını destekleyecek özelliklere sahip yerler aramalı ve bu kararı stratejik olarak değerlendirmelidir (Azizi vd., 2015). Günümüzde teknolojik gelişmeler ve lojistik yönetim yazılımları, işletmelerin depo veya fabrika seçimi konusunda daha bilinçli kararlar almasına yardımcı olmaktadır. Bu sistemler, yer seçiminde analitik verilere dayalı kararlar alınmasını ve operasyonel verimliliğin artırılmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, işletmelerin depo veya fabrika yeri seçimi stratejik planlamalarının merkezinde yer almalı ve müşteri odaklı hizmet sunumunu destekleyecek şekilde optimize edilmelidir (Çebi ve Otay, 2015).

Malzeme Yönetimi: Malzeme yönetimi, bir işletmenin operasyonel süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Ham madde akışından başlayarak ürünün nihai tüketiciye veya depolara ulaşımına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu süreç, stok miktarını optimize etmeyi, dağıtım mesafesini ve transfer sürelerini minimize etmeyi, malzeme kayıplarını en aza indirmeyi ve üretim sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Malzeme yönetiminin en temel amaçlarından biri, stok seviyelerini kontrol altında tutarak fazla stok maliyetlerini azaltmaktır. Ayrıca, işletmenin üretim hatlarında kesinti yaşamadan sürekli malzeme akışını sağlamak da önemlidir. Bu süreçte, kullanılmayan malzemelerin kayıp, kırık, çalıntı veya hırsızlık gibi durumlarını minimize etmek de kritik önem taşımaktadır (Theodara vd., 2022). Düşük kaliteli veya uygun olmayan malzeme kullanımı, doğrudan üretim kayıplarına, müşteri memnuniyetsizliğine ve üretim süreçlerinde gecikmelere yol açabilir. Bu nedenle, etkin bir malzeme yönetimi stratejisi, işletmenin genel maliyetlerini azaltırken üretkenliği ve kaliteyi artırmada önemli bir role sahiptir. Modern teknolojiler ve ileri düzeyde lojistik yönetim yazılımları, malzeme yönetim süreçlerini optimize etmede işletmelere yardımcı olmaktadır. Bu sistemler, veri analitiği ve tahmin modelleriyle stok seviyelerini doğru şekilde belirleme, tedarik zinciri verimliliğini artırma ve operasyonel maliyetleri düşürme konularında destek sağlamaktadır. Sonuç olarak, işletmelerin malzeme yönetimi stratejileri, rekabet avantajı sağlamak ve sürdürülebilir bir üretim süreci oluşturmak için stratejik bir unsurdur (Kumar ve Suresh, 2006).

Malzeme ve hizmet desteği: Lojistiğin sadece ürünün müşteriye ulaşmasıyla sonlanmayan kritik bir sorumluluğudur. İşletmeler için, pazarlama faaliyetlerinin bir parçası olarak satış sonrasında müşterilere gereken desteği sağlamak son derece önemlidir. Satılan ürünlerde oluşabilecek arızalar veya hatalar durumunda, ilgili parçaların hızlı bir şekilde değiştirilmesi gerekebilir. Bu nedenle, hizmet ve onarım faaliyetlerinde yeterli miktarda yedek parça bulundurulması ve bu parçaların gerektiği zaman ve yerde bulunması, lojistik

yöneticilerinin ve çalışanlarının sorumluluğundadır (Rahimi-Ghahroodi, 2019). İşletmeler, ürün değişimleri veya yedek parça temini konusunda hızlı ve etkili olmalıdır. Bu süreçlerin verimli bir şekilde yönetilmesi, müşteri memnuniyetini artırarak kurum itibarını güçlendirmektedir. Özellikle rekabetin yoğun olduğu pazarlarda, satış sonrası verilen doğru hizmet ve destek, işletmelerin pazardaki gücünü korumasına ve büyümesine katkı sağlamaktadır (Szwejczewski vd., 2015).

Ambalajlama: Ambalajlama, lojistik açıdan değerlendirildiğinde önemli iki rolü üstlenmektedir. Birincisi, ürünün nakliyesi ve depolanması sırasında dış etkenlerden korunmasını sağlamaktır. İkincisi ise, ürünün depolanması ve transferi sürecinde işçilik ve malzeme maliyetlerinin azaltılmasına katkıda bulunmaktır (Auras vd., 2004). Ürünlerin doğru şekilde paketlenmemesi durumunda taşıma sırasında artan işçilik maliyetleri ve nakliye ile depolama süreçlerinde oluşabilecek hasarlar, malzeme maliyetlerini artırabilir. Özellikle uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren işletmeler için paketleme süreci daha da kritiktir. Çünkü ürünlerin daha uzun mesafelere taşınması gerektiğinde nakliye faaliyetleri ve dolayısıyla ambalajlamanın da önemini artmaktadır. Birçok ülkede, malzeme transferi için gerekli ekipman ve eğitimli personel bulunmaması, ihracat yapılan malların ambalajlarının sağlam ve dayanıklı olmasını zorunlu kılmaktadır Sonuç olarak, etkili paketleme süreçleri lojistik yönetiminde stratejik bir unsurdur. Doğru ambalaj lama yöntemleri ve materyalleri kullanılarak ürünlerin güvenliği sağlanabilir, maliyetler düşürülebilir ve uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde edilebilir (Lau ve Lau, 2021).

Atık yönetimi: Atık parça yönetimi, üretim ve lojistik süreçlerinde ortaya çıkan kullanılmayan malzemelerin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlayan kritik bir süreçtir. Her ürün için üretim aşamalarında veya lojistik faaliyetler sırasında arta kalan malzemeler bulunmaktadır (Reno, 2015). Bu atık malzemeler, eğer doğrudan başka ürünlerde kullanılamıyorsa, farklı yöntemlerle değerlendirilmelidir. Lojistik süreçlerde ortaya çıkan her türlü atık madde veya kalıntı, çevresel etkileri minimumda tutacak şekilde yönetilmeli, taşınmalı ve depolanmalıdır. Eğer atık maddeler işlenerek veya yeniden kullanılarak başka amaçlar için değerlendirilebiliyorsa, lojistik yöneticiler bu malzemeleri ilgili bölümlere yönlendirmektedir (Kinobe vd., 2012). Günümüzde sürdürülebilirlik ve çevresel bilinç giderek arttığından, işletmeler atık parça yönetimine büyük önem vermektedirler. Bu yönetim süreci, işletmelerin çevresel etkilerini azaltmalarına ve kaynakları daha verimli kullanmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, atık parça yönetimi doğru şekilde yapıldığında, işletmelerin maliyetlerini düşürerek operasyonel verimliliği artırmaktadır (Gertsakis ve Lewis, 2003).

Geri dönen kaynakların işlenmesi: Geri dönen kaynakların işlenmesi, lojistik süreçlerin önemli bir parçası olan tersine lojistik kapsamında gerçekleşmektedir. Alıcıların ürünleri hata, aşırı yıpranma, yanlış ürün alımı veya diğer sebeplerle satıcılara iade etmeleri durumunda, bu ürünlerin işlenmesi ve yönetilmesi gerekmektedir (Rogers vd., 2012). Birçok endüstride, geri dönen ürünlerin yerine yenisi ile değiştirilmesi, onarılması veya yedek parça değişimi gibi işlemler yüksek maliyetler doğurabilir. Özellikle hatalı ürünlerin müşteriden üreticiye iade edilmesi sürecinde ortaya çıkan maliyetler, ürünün üretici tarafından müşteriye ulaştırılması için yapılan maliyetlerin çok üzerine çıkabilir. Geri dönüşlerin nakliye ve ambalajlama süreçleri genellikle karmaşıktır ve yüksek lojistik maliyetlere yol açabilir (Alshamsi ve Diabat, 2015). Son yıllarda müşteri taleplerinin daha çeşitlenmesi ve iade

politikalarının sıkça karşılaşılması, geri dönen ürünlerin yönetiminin önemini artırmıştır. İşletmeler, tersine lojistik süreçleriyle bu tür zorlukları yönetmeli ve etkin çözümler üretmelidirler. Doğru planlama, etkili lojistik yönetimi ve müşteri odaklı yaklaşımlar, geri dönen ürünlerin maliyetlerini azaltabilir ve müşteri memnuniyetini artırabilir (Sarkis vd., 2010). Planlamanın iyi şekilde gerçekleşmesi için iyi bir stratejik planlama yapılmalı ve liderler astlarına örnek olmalıdır. Liderler astlarına örnek olma rolüne sahip oldukları için liderlerin kendilerini her zaman çalışanlara bir ayna olarak göstermesi gerekmektedir (Yücel ve Oskaloğlu, 2021: 825).

SONUÇ

Lojistik yönetimi ve lojistik faaliyetlerin işletmeler için sağladığı stratejik avantajları değerlendirirken, işletmelerin bu konuda neler yapması gerektiğine dair bazı öneriler şunlar olabilir. İşletmeler, lojistik süreçlerini stratejik bir perspektifle yönetmeli ve sürekli olarak iyileştirme fırsatlarını değerlendirmelidir. Lojistik yönetimini, tedarik zinciri stratejileriyle entegre ederek uzun vadeli hedeflere uygun şekilde planlamak kritik önem taşır. Lojistik yönetiminde teknolojik yenilikler ve otomasyon sistemleri kullanılmalıdır. Veri analitiği, yapay zekâ destekli tahminleme sistemleri, lojistik yönetim yazılımları gibi teknolojiler, süreçlerin optimize edilmesine ve verimliliğin artırılmasına yardımcı olmaktadır. İşletmeler, tedarik zinciri içindeki tüm paydaşlarla (tedarikçiler, üreticiler, distribütörler vb.) iş birliği içinde çalışmalıdır. Tedarik zinciri boyunca entegrasyon sağlanarak süreçlerin sorunsuz ve hızlı bir şekilde yürütülmesi mümkün hale gelir. Müşteri memnuniyetini artırmak için lojistik süreçler müşteri odaklı olarak yönetilmelidir. Hızlı teslimatlar, doğru siparişler ve etkin iletişim kanalları, müşteri sadakatini güçlendirir ve rekabet avantajı sağlamaktadır. İşletmeler, lojistik süreçlerinde sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemelidir. Enerji verimliliği, karbon ayak izinin azaltılması, geri dönüşüm ve çevresel etkilerin minimize edilmesi gibi uygulamalar hem çevresel sürdürülebilirlik sağlar hem de itibarlarını artırmaktadır. Lojistik yönetimi, olası riskleri öngörebilmeli ve bunlara karşı proaktif önlemler alabilmelidir. Kriz durumlarına karşı hazırlıklı olmak, işletmelerin operasyonel sürekliliğini korumasına yardımcı olur. Lojistik süreçlerin etkin yönetimi için personelin sürekli eğitimi ve gelişimi önemlidir. Lojistik tekniklerine hakimiyet, iş süreçlerinin verimli yürütülmesini sağlayarak işletmelerin rekabet gücünü artırmaktadır. Bu öneriler, işletmelerin lojistik yönetimini stratejik bir avantaj olarak kullanmalarına yardımcı olabilir. Her bir adım, işletmelerin operasyonel verimliliği artırmasına, müşteri memnuniyetini güçlendirmesine ve uzun vadeli başarılar elde etmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

Aburto, L., & Weber, R. (2007). Improved supply chain management based on hybrid demand forecasts. *Applied Soft Computing*, *7*(1), 136-144.

Acero, R., Torralba, M., Pérez-Moya, R., & Pozo, J. A. (2019). Value stream analysis in military logistics: The improvement in order processing procedure. *Applied Sciences*, *10*(1), 106.

Agrawal, S., Singh, R. K., & Murtaza, Q. (2015). A literature review and perspectives in reverse logistics. *Resources, conservation and recycling*, *97*, 76-92.

Alshamsi, A., & Diabat, A. (2015). A reverse logistics network design. *Journal of Manufacturing Systems*, *37*, 589-598.

Auras, R., Harte, B., & Selke, S. (2004). An overview of polylactides as packaging materials. *Macromolecular bioscience*, *4*(9), 835-864

Azizi, M., Mohebbi, N., Gargari, R. M., & Ziaie, M. (2015). A strategic model for selecting the location of furniture factories: a case of the study of furniture. *International Journal of Multicriteria Decision Making*, *5*(1-2), 87-108.

Babai, M. Z., Boylan, J. E., & Rostami-Tabar, B. (2022). Demand forecasting in supply chains: a review of aggregation and hierarchical approaches. *International Journal of Production Research*, *60*(1), 324-348.

Ballou, R. H. (2004). *Business Logistics/Supply Chain Management: Planning, Organizing, and Controlling the Supply Chain*. Pearson Education.

Bowersox, D. J., Closs, D. J., Cooper, M. B., & Bowersox, J. C. (2020). *Supply chain logistics management*. Mcgraw-hill.

Bramel, J., & Simchi-Levi, D. (1997). The Logic Of Logistics: Theory, Algorithms, And Applications For Logistics Management (Pp. 175-240). New York: Springer.

Bulut, Ö. (2007). Türkiye'de Taşımacılık Sektörünün Lojistik Olgusu İçerisinde İncelenmesi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Chopra, S., & Meindl, P. (2007). *Supply chain management. Strategy, planning & operation* (pp. 265-275). Gabler.

Christopher, M. (2016). *Logistics & Supply Chain Management*. Pearson Education Limited.

Christopher, M., & Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *International Journal of Logistics Management*, 15(2), 1-14.

Çebi, F., & Otay, İ. (2015). Multi-criteria and multi-stage facility location selection under interval type-2 fuzzy environment: a case study for a cement factory. *international Journal of computational intelligence systems*, *8*(2), 330-344.

De Brito, M., Flapper, S. D., & Dekker, R. (2002). *Reverse logistics* (No. EI 2002-21).

Dent, J. (2011). *Distribution channels: Understanding and managing channels to market*. Kogan Page Publishers.

Dooley, F. (2005). Logistics, inventory control, and supply chain management. *Choices*, *20*(4), 287-291.

Ellinger, A. E., Daugherty, P. J., & Gustin, C. M. (1997). The relationship between integrated logistics and customer service. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, *33*(2), 129-138.

Güven, M. E., Çatı, K., & Oskaloğlu, E. (2022). Akıllı Telefon Sektöründe Ülke Menşe ve Öz Saygının Marka Sadakatine Etkisinde Marka İmajının Aracılık Rolü. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 1-17.

Gertsakis, J., & Lewis, H. (2003). Sustainability and the waste management hierarchy. *Retrieved on January*, *30*, 2008.

Gökalp, E., & Can, F. (2018). The role of logistics management in adapting to changing consumer demands. *International Journal of Logistics Management*, 29(3), 974-990.

Handfield, R. B., & Nichols, E. L. (2002). Introduction to supply chain management. *Prentice Hall*.

Hugos, M. H. (2018). *Essentials of Supply Chain Management*. Wiley.

Jiang, B., & Prater, E. (2002). Distribution and logistics development in China: The revolution has begun. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, *32*(9), 783-798.

Kieser, A. (2004). *Militarized logistics: A brief history*. Journal of Military Studies, 27(2), 45-67.

Kinobe, J. R., Gebresenbet, G., & Vinnerås, B. (2012). Reverse logistics related to waste management with emphasis on developing countries—a review paper.

Kumar, S. A., & Suresh, N. (2006). *Production and operations management*. New Age International.

Lau, J. H., & Lau, J. H. (2021). *Advanced packaging* (pp. 1-25). Springer Singapore.

Li, S., & Zheng, T. (2012). Impact of technology innovation and global trade on logistics management. *International Journal of Production Economics*, 135(1), 209-218.

Mabert, V. A., & Venkataramanan, M. A. (1998). *Anatomy of the Leagile Supply Chain: The Role of Decoupling Points*. International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 28(4), 534-555.

Melović, B., Mitrović, S., Djokaj, A., & Vatin, N. (2015). Logistics in the function of customer service–relevance for the engineering management. *Procedia Engineering*, *117*, 802-807.

Michlowicz, E. (2013). Logistics in production processes. *Journal of Machine Engineering*, *13*(4), 5-17.

Oskaloğlu, E., & Yücel,M.M. (2024), Üretim İşletmelerinde Süreç İyileştirme Tekniklerinin Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma*, Cumhurıyet 11th Internatıonal Conference On Socıal Scıences, 45-63.

Owusu Kwateng, K., Manso, J. F., & Osei-Mensah, R. (2014). Outbound logistics management in manufacturing companies in Ghana. *Review of Business & Finance Studies*, *5*(1), 83-92.

Özkeser Kaya, E. K. Çatı, Oskaloğlu, E., Ekinci, Ş. (2024), Havayolu firmalarında algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatine etkisi, Akdenız 11th Internatıonal Conference On Socıal Scıences, 46-66.

Pokharel, S., & Mutha, A. (2009). Perspectives in reverse logistics: a review. *Resources, Conservation and Recycling*, *53*(4), 175-182.

Rahimi-Ghahroodi, S. (2019). Integration and coordination in after-sales service logistics.

Ramaa, A., Subramanya, K. N., & Rangaswamy, T. M. (2012). Impact of warehouse management system in a supply chain. *International Journal of Computer Applications*, *54*(1).

Reno, J. (2015). Waste and waste management. *Annual Review of Anthropology*, *44*(1), 557-572.

Rogers, D. S., Melamed, B., & Lembke, R. S. (2012). Modeling and analysis of reverse logistics. *Journal of Business Logistics*, *33*(2), 107-117.

Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. (2014). *The Handbook of Logistics and Distribution Management*. Kogan Page Publishers.

Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. (2019). *The Handbook of Logistics and Distribution Management*. Kogan Page Publishers.

Sarkis, J., Helms, M. M., & Hervani, A. A. (2010). Reverse logistics and social sustainability. *Corporate social responsibility and environmental management*, *17*(6), 337

Sezgin, T. (2008). Lojistik Kavramı ve Türkiye'deki Uygulamaları. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Svensson, G. (2002). A conceptual framework of vulnerability in firms' inbound and outbound logistics flows. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, *32*(2), 110-134.

Szwejczewski, M., Goffin, K., & Anagnostopoulos, Z. (2015). Ürün servis sistemleri, satış sonrası servis ve yeni ürün geliştirme. *Uluslararası Üretim Araştırmaları Dergisi* , *53* (17), 5334-5353.

Takita, A. M. V & Leite, J.C (2016). Inbound Logistics: A Case Study. Business Management Dynamics Vol.5, No.12, Jun 2016, Pp.14-21

Tanyaş, M. (2015). İstanbul Lojistik Sektör Analizi Raporu. İstanbul: Müsiad.

Ten Hompel, M., & Schmidt, T. (2008). *Warehouse management*. Springer Berlin Heidelberg.

Tezcan, I. (2007). Sektörel Lojistik Yönetimi Sistemlerinde Depo Tasarım Metodolojisi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Theodara, N. A., Darmawan, D., & Putra, A. R. (2022). Material Management Effectiveness. *Bulletin of Science, Technology and Society*, *1*(1), 7-10.

Tilokavichai, V., Sophatsathit, P., & Chandrachai, A. (2012). Establishing customer service and logistics management relationship under uncertainty. *World Review of Business Research*, *2*(5), 12-23.

Tunç, H., & Kaya, M. (2016). Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişmesinde Dış Ticaretin Rolü Üzerine Bir Nedensellik Analizi. Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi, 7(14).

Więcek, P. (2016). Intelligent approach to inventory control in logistics under uncertainty conditions. *Transportation research procedia*, *18*, 164-171.

Yücel, M.M. & Oskaloğlu, E., (2021), Süreç İyileştirmede Değişimin Üç Yüzü: Kaizen, Kaikaku, Kakushin, 7th INTERNATIONAL MARDIN ARTUKLU SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE, 796-828.

Yüksel, İ. (2015). Küresel rekabet ve lojistik maliyetler üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 44(2), 45-64.

DEPOLAMA

Dr. Şule EKİNCİ[1]
Prof. Dr. Mustafa YÜCEL[2]

ÖZET

Depolama, insanlık tarihinin temel ihtiyaçlarından biri olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde büyük değişimler geçirmiştir. Modern işletmeler için stratejik bir öneme sahip olan depolama yönetimi, operasyonel verimliliği artırır, müşteri memnuniyetini sağlar ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Doğru planlanmış depo yönetimi, depolama kapasitesini optimize ederek ürün güvenliğini sağlar ve malzeme akışını hızlandırarak operasyonel maliyetleri azaltmaktadır. Birçok açıdan değerlendirilebilen depolar özelliklerine, kullanım amaçlarına, fonksiyonlarına göre çeşitli şekillerde kullanılabilirler. Bu sınıflandırmalar, depoların işlevselliği, operasyonel gereksinimleri, ürün özellikleri ve mülkiyet yapılarına göre farklılaşmasını sağlayarak lojistik yönetiminde stratejik kararların alınmasına yardımcı olmaktadır. Farklı yerleştirme sistemlerine göre düzenlenen depolarda yapılan ürün birleştirme, ayrıştırma ve sınıflandırma gibi çeşitli işlemler, lojistik süreçlerin etkinliğini artırarak işletmelere avantaj sağlar. Ayrıca, tersine lojistik ve üretimi destekleme gibi süreçler de depolarda hem sürdürülebilirlik hem de üretim süreçlerinin optimize edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu sebeple, depolama yönetimi modern işletmeler için stratejik bir öneme sahiptir.

Anahtar kelimeler: Depolama, Depo yönetimi, Depo yeri seçimi

ABSTRACT

Storage emerged as one of the basic needs of human history and has undergone great changes over time. Storage management, which is of strategic importance for modern businesses, increases operational efficiency, ensures customer satisfaction and helps them gain competitive advantage. Properly planned warehouse management ensures product safety by optimizing storage capacity and reduces operational costs by accelerating material flow. Warehouses can be evaluated from many aspects and can be used in various ways according to their features, intended use and functions. These classifications help make strategic decisions in logistics management by differentiating warehouses according to their functionality, operational requirements, product features and ownership structures. Various processes such as product consolidation, sorting and classification performed in warehouses organized according to different placement systems provide advantages to businesses by increasing the efficiency of logistics processes. In addition, processes such as reverse logistics and production support contribute to both sustainability and optimization of production processes in warehouses. Therefore, storage management is of strategic importance for modern businesses.

Key words: Storage, Warehouse management, Warehouse location selection

1. Giriş

[1] Dr. Şule Ekinci, İnönü Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-2911-6619, ekncsule@gmail.com
[2] Prof. Dr. Mustafa YÜCEL, İnönü Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3029-6706, mustafa.yucel@inonu.edu.tr

Depolama, insanlık tarihinin en eski ihtiyaçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlar ilk çağlardan itibaren yiyecek ve diğer temel malzemelerini çevresel koşulların olumsuz etkilerinden korumak için depolama yöntemlerine başvurmuşlardır. Uygarlık ilerledikçe depolama pratiği, kapsamı ve amaçları açısından önemli değişimler geçirmiştir (İmrak ve Gerdemeli, 2006: 28).

Bugünün dünyasında, depo kavramı sadece ürünleri muhafaza etmemektedir; aynı zamanda ürünleri belirli özelliklere göre sınıflandırarak, müşteri gereksinimlerine uygun şekilde hazırlayarak, kalite yönetimi süreçlerini yöneterek, ambalajlama işlemlerini gerçekleştirerek, barkod ve etiketleme işlemlerini yaparak sevkiyata hazır hale getirmektedir (Baker ve Canessa, 2009). Ayrıca, otomasyon sistemleri aracılığıyla stok hareketlerini kaydederek ilgili taraflara gerekli bilgi işlem faaliyetlerini sağlamaktadır. Depolama, modern işletmeler için stratejik bir öneme sahiptir. Doğru depolama yönetimi, tedarik zinciri verimliliğini artırmaktadır, müşteri memnuniyetini sağlamaktadır ve operasyonel maliyetleri azaltmaktadır. Ayrıca, depolama süreçlerindeki teknolojik ilerlemeler ve dijital dönüşüm, işletmelerin daha etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede, depolama artık sadece ürünlerin korunduğu bir alan olmanın ötesine geçmekte ve işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır (MEGEP, 2011).

Kaynaklara ve müşteri ihtiyaçlarına göre bir depo, belirli hedeflere odaklanarak etkin bir şekilde yönetilmelidir (İmrak ve Gerdemeli, 2006; Oskaloğlu ve Çatı, 2021):

- **Operasyonel Verimliliği Artırmak**: Depo alanının kullanımını optimize ederek depolama kapasitesini maksimize etmek ve operasyonel süreçleri iyileştirmek, iş sistemlerinin etkinliği ve verimliliğini optimize etmektedir
- **Ekipman ve Araçların Verimli Kullanımı**: Depo içinde kullanılan ekipman ve araçların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayarak depo işlemlerinin verimliliğini artırmaktadır.
- **Depo Planına Uyum Sağlamak**: Belirlenen depo planına sadık kalarak depo içi düzenlemeyi sağlamak ve operasyonları düzenli bir şekilde yönetmektedir.
- **Maksimum Erişilebilirlik Sağlamak**: Tüm ürünlere ve parçalara kolay erişim imkanı sağlayarak malzeme akışını hızlandırmak ve müşteri taleplerine hızlı yanıt vermektedir.
- **Ürünlerin Korunmasını Sağlamak**: Depo içinde depolanan tüm malzemelerin güvenliğini ve korunmasını sağlayarak hasar riskini minimize etmek ve ürün kalitesini korumaktadır.

Bu hedefler doğrultusunda yönetilen bir depo, işletmenin operasyonel süreçlerini optimize ederek müşteri memnuniyetini artırıp, maliyetleri düşürerek rekabet avantajı sağlamaktadır.

2. Depoların Sınıflandırılması

Depolar farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Birçok açıdan değerlendirilebilen depolar özelliklerine, kullanım amaçlarına, fonksiyonlarına vb. faktörlere göre çeşitli şekillerde kullanılmaktadır (Tanyaş ve Başkak, 2012).

2.1.İşletme Fonksiyonuna Göre Depolar

İşletme fonksiyonuna göre depolar geleneksel depo, dağıtım merkezi, toplama merkezi, aktarma merkezi, sipariş işleme merkezi ve terminal depo olarak sınıflara ayrılmaktadır.

Geleneksel depo (warehouse): Geleneksel depo (warehouse): Ürünler genellikle ihtiyaç anına kadar uzun süre saklanmakta ve fabrika veya satış noktasına yakın yerlerde bulunmaktadır. Bu depolar genellikle üretim ve satış süreçlerine destek amacıyla kullanılmaktadır ve giriş-çıkış hareketleri düşük düzeydedir. Hammadde depoları, arşiv depoları ve mevsimsel ürün depoları gibi çeşitli amaçlarla kullanılan depolar geleneksel depolara örnektir. Bu tür depolar, ürünlerin korunması, stoklanması ve zamanında erişilebilmesi için önemli rol oynamakta, aynı zamanda lojistik süreçlerin verimliliğini artırmak için stratejik olarak planlanmaktadır (Ten Hompel ve Schmidt, 2008).

Dağıtım Merkezi (Distribution Center): Perakende ve dağıtım operasyonlarını desteklemek üzere özel olarak kurulan ve yoğun, hızlı sevkiyatlara uygun olan büyük ölçekli bir tesistir. Müşteri siparişlerine göre hızlı cevap vermek üzere tasarlanmış olan bu merkezler, geniş ürün yelpazesini içermekte ve stokları düşük seviyelerde tutmaktadır. Stok devir hızları yüksek olup, müşterilere toplu sevkiyatlar düzenlemek üzere birden fazla tedarikçiden gelen ürünleri bir araya getirerek sevk etmektedir (Hou, 2013). Bu merkezlerde depolama, katma değerli işlemler, elleçleme, ambalajlama ve sevkiyat gibi işlemler gerçekleştirilmektedir. Taşıma süreçlerinde nakliye ölçek ekonomisi sağlanarak maliyetler optimize edilmektedir. Ani talep değişikliklerine karşı esneklik sağlayarak kayıp satışları minimize etmektedir. Ürünler girişte palet bazında kabul edilirken, çıkışta ise koli, kutu veya kasa bazında hazırlanıp sevkiyata uygun hale getirilmektedir. Küçük perakendecilere yönelik toptancı ve distribütör depoları da bu kapsamda küçük ölçekli dağıtım merkezleri olarak adlandırılmaktadır (Voss vd., 2005).

Toplama Merkezi (Consolidation Center): Üreticiye destek amacıyla kurulan ve genellikle tedarikçilere yakın konumlandırılan tesislerdir. Bu merkezlerde stoklar düşük düzeyde tutulmakta ve stok devir hızları yüksektir. Farklı tedarikçilerden gelen çeşitli ürünler, merkezi bir noktada birleştirilerek üreticiye yönelik taşımalarda nakliye ölçek ekonomisi sağlanmaktadır. Bu sayede üreticiye küçük miktarlarda ve düşük maliyetlerle sevkiyat yapılabilmekte, stok maliyetleri azaltılmaktadır. E-ticaret sektöründe sıkça kullanılan bir lojistik stratejisidir. Bir e-ticaret şirketi, farklı tedarikçilerden gelen ürünleri toplama merkezinde birleştirerek müşteriye hızlı ve etkin bir şekilde teslimat yapmayı hedeflemektedir. Bu merkezler genellikle büyük şehirlere yakın konumlandırılmakta ve stok yönetimi ile taşıma maliyetlerini minimize etmektedir (Song vd., 2008). Örneğin, bir e-ticaret şirketi, elektronik ürünler, ev tekstili ve kozmetik gibi farklı kategorilerdeki ürünleri toplama merkezinde bir araya getirerek müşterilere tek bir paket halinde göndermektedir. Bu sayede müşteriye daha hızlı teslimat yapılmakta, depolama ve taşıma maliyetleri azaltılmakta ve operasyonel verimlilik sağlanmaktadır.

Aktarma Merkezi (Hub): Lojistikte ürünlerin farklı taşıma modları veya aynı taşıma modunda farklı araçlar arasında hızlı ve etkin bir şekilde aktarıldığı stratejik noktalardır. Bu merkezler, genellikle çapraz sevkiyat (crossdocking) yöntemiyle işler ve ürünlerin çok kısa sürelerde depolanmadan doğrudan girişten çıkışa geçmesini sağlamaktadır. Özellikle kargo firmaları için, gönderilerin kabul edilmesi, sınıflandırılması ve hızla diğer aktarma merkezlerine veya son hedeflere yönlendirilmesi işlevini görmektedir (Trappey vd., 2007). Aktarma merkezleri, taşıma maliyetlerini azaltırken lojistik operasyonlarda hız ve verimlilik sağlamaktadır. Tedarik zinciri içinde önemli bir nokta olarak, ürünlerin dağıtım ağında hızlı bir

şekilde hareket etmesini sağlarlamaktadır. Örneğin, bir uluslararası kargo firması, dünya genelindeki aktarma merkezlerinde gelen ve giden kargoları hızlı bir şekilde yönlendirerek müşterilere hızlı teslimat garantisi sunmaktadır. Bu merkezler, taşıma modları arasında geçişlerde önemli bir köprü görevi görürler ve lojistik ağların verimliliğini arttırmaktadırlar (Alam, 2013).

Sipariş İşleme Merkezi (Order Fullfillment Center): Bireysel müşteri siparişlerinin toplandığı ve hazırlandığı tesis, genellikle e-ticaret veya telefon üzerinden alınan siparişlerin işlendiği merkezlerdir. Bu tesisler, bireysel tüketicilerin taleplerini doğrudan karşılamaya yöneliktir ve genellikle kutu veya adet bazında toplama işlemleri yapılmaktadır. Depolar, yüksek raflara sahip olup elle kolayca erişilebilir düzenlemeler içermektedir (Narayanan vd., 2019). Ürünler, müşterilere kargo sistemi kullanılarak gönderilmektedir. Bu tesisler, müşteri siparişlerinin hızlı bir şekilde toplanmasını ve paketlenmesini sağlamak için tasarlanmıştır. Genellikle sipariş alındıktan sonra kısa süre içinde hazırlanan ürünler, lojistik operasyonlar aracılığıyla müşteriye ulaştırılmaktadır. Bu tür tesisler, e-ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte önemli bir lojistik fonksiyonunu üstlenmektedirler, müşteri memnuniyeti ve hızlı teslimat gereksinimlerini karşılamak adına kritik bir rol oynamaktadır (Lam vd., 2015).

Terminal Depo: Terminal depolar, büyük kapasiteli ve merkezi konumlu tesislerdir. Bu depolar, çok sayıda üretici, dağıtıcı ve lojistik şirketler için bağımsız depolama hizmeti sunmaktadır. Genel olarak şu özelliklere sahiptirler (Tanyaş ve Baskak, 2012):

- Esnek kullanım alanları, depo yükseklikleri ve aks aralıkları, farklı depo tipleri ve tek katlı yerleşim
- Yüksek zemin yük taşıma kapasitesi ve yeterli manevra, park ve kullanım alanları ile yükleme rampaları
- İdeal biçimde düzenlenmiş ofisler ve A sınıfı depo ve ofis standartları
- Fiberoptik data altyapısı ve jeneratör gibi modern teknolojiye dayalı altyapılar
- Optimal ulaşım bağlantılarına sahip olmaları (karayolu, demiryolu, hava ve deniz yolları)

Bu tesisler, lojistik süreçlerde merkezi bir rol oynamakta ve çeşitli taşıma modlarına kolay erişim sağlayarak geniş bir coğrafi alana hizmet vermektedir.

2.2.Ürünün Türüne ve Özelliklerine Göre Depolar

Ürün türü ve özelliklerine göre depolar, gıda depoları, tehlikeli madde depoları ve soğuk hava depoları olarak sınıflandırılmıştır (Tanyaş ve Başkak, 2012).

Gıda Depoları: Gıda depoları, çeşitli gıda ürünlerinin depolanması için özel olarak tasarlanmış tesislerdir. Bu depolar, gıda ürünlerinin özelliklerine ve işlenmiş veya işlenmemiş hallerine göre çeşitli sınıflara ayrılabilmektedir. Sebzelerden paketlenmiş ürünlere (örneğin bisküvi, şekerleme, çikolata), tarım ürünlerine (bakliyat, tahıl, tütün), hayvansal ürünlere ve içecek gruplarına kadar geniş bir yelpazeye hizmet verebilmektedir (Lao vd., 2011). Bu depolar, ürünlerin özelliklerine göre özel sıcaklık ve havalandırma sistemlerine sahiptirler. Ayrıca raf düzenlemeleri, ürünlerin giriş ve çıkış sıklığı ve büyüklüğü, temizlik, hijyen ve bakım gibi konular da önemli bir rol oynamaktadır. Gıda güvenliği ve kalitesinin korunması için özel bina yapıları, donanımlar ve işletim ilkeleri uygulanmaktadır. Bu tür depolar, gıda ürünlerinin depolama süreçlerinde hijyenik standartların sağlanması, ürünlerin doğru koşullarda

saklanması ve dağıtımının güvenli bir şekilde yapılması için kritik öneme sahiptir (Cyrus ve Correia, (2018).

Tehlikeli Madde Depoları: Tehlikeli madde depoları, yanıcı, patlayıcı veya parlayıcı özellikteki katı, sıvı veya gaz halindeki maddelerin depolanması için özel olarak tasarlanmış tesislerdir. Bu depolar, can, mal ve çevre güvenliğini sağlamak amacıyla çok sıkı güvenlik önlemlerine tabidir (Samarina, 2016). Depolanan maddelerin tehlikeli olması nedeniyle, depolama alanları özel düzenekler ve yapılarla donatılmaktadır. Kimyasal depolarda olduğu gibi, depolanan maddelerin özelliklerine göre uygun sıcaklık, havalandırma ve yangın güvenlik sistemleri bulunmaktadır. Ayrıca, depo içinde kullanılan ekipmanlar ve depo tasarımı da tehlikeli maddelerin güvenli bir şekilde saklanmasını sağlamak için titizlikle seçilerek düzenlenmektedir. Tehlikeli madde depoları, yerel yönetmelik ve ulusal standartlara uygun olarak inşa edilerek işletilmektedir. Bu tesisler, olası kaza veya acil durumlarda etkin müdahale için hazırlıklı olmalı ve bu süreçler genellikle yetkili kurumlar tarafından periyodik olarak denetlenmektedir (Riedstra, vd., 2009).

Soğuk Hava Depoları (Isı ve Nem Kontrollü Depolar) (Refrigerated Warehouses): Soğuk hava depoları, ürünlerin raf ömrünü ve ticari değerini korumak için özel olarak tasarlanmış ve işletilen depolardır. Bu depolar, ürünlerin bozulmasını önlemek ve soğuk zincirin kırılmamasını sağlamak amacıyla sürekli olarak kontrol altında tutulan özel ısı ve nem koşullarına sahiptir. Soğuk hava depoları, genellikle -18˚C'nin altındaki donuk sıcaklıklarda hizmet vermektedir. Genellikle et, balık, süt ürünleri, yoğurt, dondurma, sebze ve meyve gibi bozulabilir gıdaların depolanması için kullanılmaktadır. Bu depolar, ürünlerin kalitesini ve tazeliğini korumak için düşük sıcaklıkta tutularak özel donma teknolojileriyle donatılmaktadır. Nem kontrollü depolar ise genellikle tekstil ürünlerinin depolanması için kullanılmaktadır. Bu depolar, tekstil ürünlerinin nemden etkilenmemesi ve bozulmaması için özel nem kontrolü sistemlerine sahiptir. Kürk ve diğer hassas tekstil ürünlerinin saklandığı depolar da nem kontrolü sağlanan tesisler arasındadır. Her tür soğuk hava veya nem kontrollü depo, depolanan ürünlerin özelliklerine göre özel olarak tasarlanarak işletilmektedir. Ürünlerin kalitesini ve güvenliğini sağlamak için gerekli olan tüm teknik özelliklere ve standartlara uygun olarak inşa edilerek düzenlenmektedir (Tanyaş ve Baskak, 2012).

2.3. Üretim Sürecine Göre Depolar:

Üretim sürecine göre depolar hammadde, yarı mamul ve nihai mamul depoları olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Ertek, 2012: 6):

Hammadde ve parça depoları (Raw material and component warehouses): Hammadde ve parça depoları, üretim tesislerinde kullanılacak olan malzemelerin saklandığı ve işlenmeye hazır hale getirildiği önemli tesislerdir. Bu depolar, üretim sürecinde kullanılacak ham maddelerin ve bileşenlerin stoklandığı yerlerdir. Genellikle üretim tesisinin hemen yanında veya yakınında bulunmaktadır. Bu depolar, üretim sürecinde ihtiyaç duyulan hammadde ve parçaların zamanında ve düzenli olarak temin edilmesini sağlamak amacıyla stratejik olarak konumlandırılmaktadır. Üretim tesisinin içinde veya komşu bir yapıda yer alarek üretim hatlarına en hızlı şekilde erişim imkânı sunmaktadır. Hammadde ve parça depoları, üretim tesisinin verimliliğini artırmak için kritik öneme sahip olan tesislerdir (Chaves ve Pimentel, 2023).

Yarı mamul depoları (Work-in-process warehouses): Yarı mamul depoları, bir üretim tesisinde ürünlerin henüz tamamlanmamış halde stoklandığı depolardır. Bu depolar genellikle üretim hattının veya üretim hücresinin yakınında bulunarak üretim sürecinin bir parçası olarak kullanılmaktadır. Yarı mamul depoları, üretim aşamasında olan ancak henüz nihai ürün haline gelmemiş ürünlerin geçici olarak saklandığı alanlardır (Suwandi vd., 2021).

Nihai mamul depoları (Finished goods warehouses): Nihai mamul depoları, bir üretim tesisinde üretimi tamamlanmış ve son kullanıma hazır hale getirilmiş nihai ürünlerin stoklandığı depolardır. Bu depolar, ürünlerin paketlenip sevkiyata hazır hale getirildiği son aşama depolama noktalarıdır. Hammadde depoları veya yarı mamul depoları gibi, nihai mamul depoları da genellikle üretim tesisinin içinde veya yakınında bulunmaktadır. Bu depolar, müşteri taleplerine göre ürünlerin çıkış noktası olarak işlev görmektedir. Ürünlerin depolama, paketleme, etiketleme gibi son işlemlerinin yapıldığı yerlerdir (Michlowicz, 2024). Nihai mamul depoları, üretim sürecinin son aşamalarında önemli bir rol oynamaktadır. Burada depolanan ürünler, satış noktalarına veya son kullanıcıya sevkiyat için hazırlanmaktadır. Depo içindeki düzen ve etkin yönetim, ürünlerin doğru zaman ve miktarlarda müşteriye ulaştırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, depoda stoklanan ürünlerin kalitesinin korunması ve güvenliğinin sağlanması da bu depoların önemli işlevlerindendir (Abidin vd., 2021).

2.4. Mülkiyet Şekline Göre Depolar

Mülkiyet biçimine göre depolar, özel, kamu kurum ve kuruluşlarına ait depolar, kontratlı depolar ve leasing depolar şeklinde ayrılmaktadır (https://temesist.com):

Özel Depolar: Özel depolar, birey veya kuruluşlara ait olan depolardır. Genellikle arazi, bina ve ekipman yatırımları depo sahibi tarafından karşılanmaktadır. Bu depolar, sahipleri tarafından işletme amaçlarına uygun olarak kullanılır ve genellikle hammadde, yarı mamul veya nihai ürünlerin depolanması için kullanılmaktadır. Depo operasyonları, işgücü yönetimi, kontrol, izleme, esneklik, sigorta, risk yönetimi (kayıp, hasar, iş kazası, yangın vb.), maliyetler ve vergiler gibi konular da depo sahibinin sorumluluğundadır. Özel depolar, imalat tesislerinin içinde yer alabileceği gibi işletmenin faaliyet gösterdiği farklı coğrafi bölgelerde de bulunabilmektedir. Bu depolar, sahiplerinin işletme stratejilerine ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir. Genellikle depolama süreçlerini optimize etmek ve ürünlerin güvenliğini sağlamak için özel olarak tasarlanarak yönetilmektedir.

Kamu Kurum ve Kuruluşlara Ait Depolar: Kamu kurum ve kuruluşları, çeşitli alanlarda faaliyet gösterir ve bu faaliyetlerine destek sağlamak için depolama alanlarına ihtiyaç duymaktadır. Hastaneler, üniversiteler, adliyeler, bankalar, belediyeler gibi kuruluşlar, işletme amaçlarına uygun olarak depo ve ayniyat alanları işletmektedir. Bu depolar genellikle kurumun ihtiyaçlarına özel olarak tasarlanarak yönetilmektedir. Lojistik sektöründe ise deniz ve hava limanları, konteyner sahaları, demiryolu terminalleri, silolar ve antrepolar önemli depolama noktaları olarak öne çıkmaktadır. Bu tesisler, lojistik operasyonların gereksinimlerine göre organize edilerek genellikle büyük ölçekli taşıma ve depolama kapasiteleri sunmaktadır.

Kontratlı Depolar: Kiralama yöntemiyle işletilmektedir. Bu depolar, sözleşme esasları doğrultusunda belirli bir süre için kiralanabilmektedir. Kiralama, depo sahibi için ilk yatırım maliyetlerini minimize etme ve işletme esnekliği sağlama avantajı sunmaktadır. Kiracılar için ise ihtiyaçlarına uygun bir depo çözümü sunarak işletme maliyetlerini kontrol altında tutma imkânı vermektedir.

Finansal Kiralama (Leasing) Depolar: Finansal kiralama (leasing) depoları ise malın mülkiyetinin finansal kuruluşta kaldığı ancak kullanım hakkının kiracıya devredildiği depolardır. Bu modelde, kiracılar depo maliyetlerini ilk yatırım maliyetleriyle uğraşmadan kontrol altında tutabilmektedir. Finansal kiralama sözleşmeleri, taraflar arasında ticari ve hukuki sorumlulukları düzenleyerek kiralama süresi, kapsamı ile sözleşme sonunda opsiyonları belirlemektedir. Her bir depo türü, işletmelerin ve kurumların ihtiyaçlarına göre farklı avantajlar sunarak operasyonel süreçlerin etkin bir şekilde yönetilmesine yardımcı olmaktadır.

2.5. Antrepolar

"Antrepo, gümrüklere gelen ürünlerin konulduğu, korunduğu yer" olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Antrepolar, üçüncü ülkelerden getirilen ve gümrük vergilerine tabi olan ürünlerin depolandığı alanlardır. İthalatçılar, ürünleri gümrük vergilerini ödeyip serbest dolaşıma sokmadan önce antrepolarda depolayabilmektedir. Bu süreçte sadece depolama ücreti ödenerek ürünler satıldıkça vergileri ödenerek ithalat tamamlanmaktadır. Ayrıca, başka bir ülkeye transit edilecek ürünler de antrepolarda geçici olarak depolanarak vergilendirme işlemi transit işlem tamamlandıktan sonra gerçekleştirilmektedir. İhracat için antrepoya konulan ürünler ise gümrük bölgesinden çıkarılması şartıyla ihracat işlemi tamamlanmış sayılmaktadır. Antrepolar genel antrepolar ve özel antrepolar olarak ikiye ayrılmaktadır. Genel antrepolar herkesin kullanımına açıktır, özel antrepolar ise sadece sahibinin tasarrufundaki ürünler için kullanılmaktadır. Genel antrepolar A, B ve F tipi olmak üzere üç çeşide ayrılırken, özel antrepolar C, D ve E tipi olarak sınıflandırılmaktadır (Tanyaş ve Baskak, 2012). Bu yapı, ithalat ve ihracat yapan firmalar için gümrük vergilerini erteleyerek maliyetlerini yönetme imkânı sağlamaktadır. Antrepolarda geçici olarak depolanan ürünler, işlem tamamlandıktan sonra serbest dolaşıma girebilir veya başka ülkelere transit edilebilmektedir. Bu durum ticaretin etkin bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır (Tanyaş ve Baskak, 2012).

Genel Antrepolar, A Tipi, B Tipi ve F Tipi olarak sınıflandırılmaktadır:

- A Tipi Antrepolar, işletmecinin tüm ürünlerden sorumlu olduğu antrepolardır ve eksiklik durumunda gümrük vergilerini ödemekle yükümlüdür.
- B Tipi Antrepolar ise işletmecinin sorumluluğunun sadece alanın kiralanmasıyla sınırlı olduğu antrepolardır; ürünlerin sorumluluğu kullanıcılarına aittir.
- F Tipi Antrepolar ise gümrük idaresi tarafından işletilen antrepolardır.

Özel Antrepolar ise C Tipi, D Tipi ve E Tipi olarak sınıflandırılır:

- C Tipi Antrepolar, sahibinin kendi kullanımı ve tüm sorumluluğunun ona ait olduğu antrepolardır.
- D Tipi Antrepolar, ürünlerin değeri dikkate alınarak vergilendirildiği ve ürünlerin basitleştirilmiş bir şekilde serbest dolaşıma sokulabileceği antrepolardır.
- E Tipi Antrepolar ise hak sahiplerinin adına kayıtlı olan, depolama yeri olmasa da antrepo rejimi uygulanan özel antrepolardır.

Bu sınıflandırma, ticaretin düzenlenmesi ve gümrük işlemlerinin yönetilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü her tip antrepo farklı işlevlere ve sorumluluklara sahiptir.

3. Depo Yerleştirme Sistemleri

Depo yerleştirme sistemleri sabit yerleştirme sistemleri ve rasgele yerleştirme sitemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (İmrak ve Gerdemeli, 2006).

3.1. Sabit Yerleştirme Sistemleri

Sabit yerleştirme sistemi, her malın belirli bir sabit yerde depolanması prensibine dayanan geleneksel bir yaklaşımdır. Bu sistem en iyi şekilde kütüphanelerde görülmektedir. Burada her kitap belirli bir raf ve numara sistemiyle düzenlenmektedir. Ancak bu yaklaşım bazı pratik zorlukları da beraberinde getirmektedir (İmrak ve Gerdemeli, 2006):

- Yeni gelen malzemeler için mevcut bölmelerde ekstra boşluklar bulunmalıdır. Her zaman her malın yerleştirilmiş olması ve tekrar yerleştirme işlemlerinden kaçınılması için depolama alanlarında sürekli boş kapasiteye ihtiyaç duyulmaktadır.
- Farklı özelliklere sahip malzemelerin depolanma veya tutulma gereksinimleri göz ardı edilmektedir. Bazı malzemeler, düzenin dışında kalmak zorunda kalabilir çünkü sabit yerleştirme sistemi her tür malzeme için uygun değildir.
- Çok sık kullanılan malzemeler, kullanıcı erişimine ve hızlı cevap vermeye yönelik olarak çıkışa yakın konumlandırılıyorsa, bu durum depo düzeninin bozulmasına neden olabilir. Bu da sistemin etkinliğini azaltabilir ve depo içi operasyonları karmaşık hale getirebilir.

Bu problemler, sabit yerleştirme sisteminin esneklik ve verimlilik açısından bazı kısıtlamaları olduğunu göstermektedir. Modern depolama yöntemleri, bu tür zorlukları minimize ederek daha dinamik ve optimize edilmiş depolama çözümleri sunmaya çalışmaktadır.

3.2. Rasgele Yerleştirme Sistemleri

Stok devir hızının yüksek, depolama alanının kısıtlı ve maliyetli olduğu durumlarda, uygun yerleştirme düzenleri oldukça önemlidir. Bu tür sistemler genellikle çok sistematik ve yüksek düzeyde organize edilmiş stok yerleştirme düzenlerine sahiptir. Bir malzeme depoya geldiğinde, hemen uygun bir yerleştirme alanına konur ve bilgisayar sistemi tarafından kaydedilmektedir. Gönderim yapılması gerektiğinde ise bilgisayar sistemi sayesinde malzemenin nerede olduğu personel tarafından hızla tespit edilmektedir (İmrak ve Gerdemeli, 2006).

Bu sistemler, depolama alanının maksimum verimlilikle kullanılmasını sağlamakla birlikte bazı sınırlamalara da sahiptir. Özellikle depolanacak malzemelerin farklı boyutlarda, şekillerde ve ağırlıklarda olabileceği durumlarda uygun yerleştirme daha da önem kazanır. Sistem, gönderim işlemleri için malzemenin anında ve doğru bir şekilde bilgisayar sistemine kaydedilmesini gerektirmektedir. Bu durum da manuel süreçlere göre daha fazla koordinasyon ve planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır (İmrak ve Gerdemeli, 2006). Bu tür sistemler, modern depo yönetimi uygulamalarının bir parçası olarak, operasyonel verimliliği artırmak ve depo içi işlemleri optimize etmek amacıyla geliştirilmektedir.

4. Depo Ekipman ve Araçları

Depolamada kullanılan araçları raf sistemleri, istifleme makineleri ve paletler olmak üzere üç kısımda incelenmektedir (MEGEP, 2011: 27-43):

<u>Raf Sistemleri:</u>

- **Sırt Sırta Raf Sistemleri:** Bu sistem, sık değişen palet ölçüleri için idealdir ve deponun tam kapasiteyle kullanılmasına imkân tanımaktadır. Kurulum ve ekipman maliyetleri düşüktür ve stok kontrolü kolaydır.
- **Kayar Raf Sistemi:** Rafın ön tarafından bir mal alındığında, arkadaki mallar rafın önüne doğru kaymaktadır. "İlk giren, ilk çıkar" kuralı bu sistemde uygulanabilir ve sipariş toplama için uygundur.
- **Hareketli Raf Sistemi:** Tamamen bilgisayar kontrollü olan bu sistemler, hata oranını minimuma indirir ancak yüksek maliyetlidir.
- **Dar Koridor - Yüksek Raf Sistemi:** Dar koridorlarda yüksek rafların kullanıldığı bu sistem, genişleme olanakları kısıtlı yerlerde tercih edilmekte ve özel istif makineleri gerektirmektedir.
- **Drive-in Palet Yerleştirme Sistemi:** Az çeşitli, ancak çok miktarda ürün için idealdir ve "ilk giren, ilk çıkar" veya "ilk giren, son çıkar" yöntemleri uygulanabilmektedir.
- **Giydirme - Yüksek Kayar Raf Sistemi:** Paletler için kayar tüneller oluşturulur ve bu tünellerde yüksek kaldırma kapasiteli istif makineleri kullanılmaktadır. Depo boyunca farklı malzemeler için adresler oluşturulabilir.

İstifleme Makineleri:

- **Transpaletler:** Elle veya elektrik gücüyle çalışan, malzemeleri taşımak için kullanılan makinelerdir. İşçi ve mal güvenliği için eğitimler gerektirmektedir.
- **Forkliftler:** Depolama, taşıma ve istiflemeye yönelik olarak kullanılan çeşitli modelleri vardır ve lojistik alanında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Paletler: Paletler, taşınabilir alçak platformlardır ve genellikle plastik, metal veya ahşaptan yapılmaktadır. Malların bir arada tek birim olarak taşınmasını, yüklemenin düzenli ve korunaklı bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Bu araçlar ve sistemler, depolama operasyonlarını daha verimli hale getirmek ve depo içindeki malzeme akışını optimize etmek için kullanılmaktadır. Her birinin avantajları ve özellikleri, depo ihtiyaçlarına ve kullanım alanlarına göre değişiklik göstermektedir.

5. Depolama Fonksiyonları

Depolar birçok farklı amaç için kullanılmaktadır. Bu amaçlar genellikle depolanan malzemelerin doğası ve kullanım amacına göre şekillenmektedir. Depoların fonksiyonları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Çullu, 2017: 23):

- **Birleştirme (Konsolidasyon):** Birden fazla işletmeden gelen ürünler, tek bir müşteriye gönderilecek şekilde depoda birleştirilmesi olarak ifade edilmektedir.
- **Yığın Bölme:** İmalatçıdan gelen ürünler, farklı müşterilere gönderilmek üzere depoda elleçlenip ayrılmaktadır.
- **Sınıflandırma / Karıştırma:** Birden fazla işletmeden gelen ürünler, depoda elleçleme işlemlerinden geçirilerek birden fazla müşteriye gönderilmesidir.
- **Çapraz Sevkiyat:** Geleneksel depolamadan farklı olarak, malzeme depolamasını ortadan kaldıran ve sadece mal kabul, bekletme (staging) ve sevkiyat fonksiyonlarını içeren transfer noktalarıdır.
- **Ürün İşleme:** Depolarda ürünlerin işlenerek ambalajlandığı işlemdir.

- **Stok Yapma:** Talebin düzenli olduğu ürünler depolanarak siparişlerin zamanında teslim edilmesi işlemidir.
- **Tersine Lojistik:** Ham maddelerin, envanterde bulunan ürünlerin, hatta geri çağrılmış ürünlerin geri dönüşümü veya düzgün bir şekilde bertaraf edilmesi için planlanan, yönetilen ve kontrol edilen süreçlerdir.
- **Spot Stoklama:** Mevsimsel veya dönemsel ürünlerin gelecek döneme kadar depolanarak ihtiyaçları karşılayacak şekilde saklanmasıdır.
- **Üretimi Destekleme:** Ürünlerin tam zamanında üretilebilmesi için gerekli olan parçaların depolanması işlemidir.
- **Pazar Mevcudiyeti Yaratma:** Bölgesel depoların, ilgili pazarlarda ürünlerin mevcudiyetini sağlamak amacıyla hareket etmesidir.

Bu amaçlar doğrultusunda depolar, tedarik zinciri içinde önemli bir rol oynar ve işletmelerin operasyonel verimliliğini artırmak için stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır.

6. Depo İçi Tasarım

Depolama alanı tasarımı, işgücü, ekipman ve alanın birlikte gözetilmesiyle beş saklama alanı ilkesine dayanmaktadır (Evinsel, 2010: 20-22):

- **Popülerlik:** Depodaki malzeme akışını en yüksek düzeye çıkarmak için en popüler %15'lik malların depo içindeki dolaşım mesafelerinin minimize edilmesidir. Bu mallar, depo giriş-çıkış noktalarına mümkün olduğunca yakın yerleştirilmelidir. Eğer malzemelerin giriş-çıkış noktaları farklı ise, en popüler malzemeler bu noktalara yönelik konumlandırılmalıdır. Bu yaklaşım, stok kontrolünü kolaylaştırır ve depo verimliliğini artırmaktadır.
- **Benzerlik:** Saklanacak malzemelerin benzerliklerine göre yerleştirilmesi önemlidir. Aynı grup veya birlikte yollanacak malzemeler aynı bölgelere yerleştirilmelidir. Bu yaklaşım, sipariş toplama sürelerini azaltarak operasyonel verimliliği artırmaktadır.
- **Boyut:** Depolama alanı boyutları, saklanacak malzemelerin özelliklerine uygun olmalıdır. Büyük ve ağır malzemeler için uygun raflar ve depolama alanları sağlanmalıdır. Esneklik sağlayan ve kolayca ayarlanabilen raf sistemleri tercih edilmelidir.
- **Malzemenin Özellikleri:** Depoda depolanacak malzemelerin özellikleri dikkate alınmalıdır. Bozulabilir, biçimsiz, tehlikeli veya güvenlik önlemi gerektiren malzemeler için uygun depolama koşulları sağlanmalıdır. Ayrıca, birlikte saklanmaları durumunda etkileşim riski taşıyan malzemeler için özel önlemler alınmalıdır.
- **Hacim Kullanımı:** Depolama alanının hacim kullanımı, kübik alanın maksimum verimlilikle kullanılmasını hedefler. Ancak bu, malzemelere ulaşılabilirliği olumsuz etkilememelidir. Koridorların genişliği, rafların erişim kolaylığı ve güvenli yükseklikler gibi faktörler, hacim kullanımının sınırlarını belirlemektedir.

Bu ilkelere dayalı olarak yapılan depolama alanı tasarımı, depo yönetimi süreçlerini optimize ederek operasyonel maliyetleri düşürmekte ve müşteri memnuniyetini artırmaktadır.

7. Depo Kuruluş Yeri Seçimi

Depo yerleşkesi seçimi, depo yönetiminin temel adımlarından biridir ve çeşitli faktörlere bağlı olarak yapılmaktadır. Bu süreçte dikkate alınması gereken bazı ana noktalar sıralanarak açıklanmıştır (MEGEP, 2011):

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

- **Zorunlu Yerleşkeler**: Depo yerleşkesi seçimi genellikle belirli zorunluluklar doğrultusunda yapılmaktadır. Örneğin, çimento gibi ağır malzemeler için depolar genellikle limanlara yakın kurulur çünkü deniz yoluyla taşıma daha ekonomiktir. Bu tür durumlar, depo yerleşkesinin seçimini belirleyen zorunlu yerleşkeler olarak adlandırılmaktadır.
- **Fonksiyon Odaklı Yerleşke Seçimi**: Depo yerleşkesi seçiminde deponun fonksiyonu da büyük önem taşımaktadır. Örneğin, bir işletmenin acil ihtiyaç duyduğu ürünler için depo yerleşkesinin bu ürünlere erişimi kolay ve hızlı olmalıdır. Depoların, işlevselliği göz önünde bulundurularak tasarlanması gerekmektedir.
- **Maliyet Odaklı Yerleşke Seçimi**: Depoların maliyeti, işletmeler için önemli bir faktördür. Depo yerleşkesinin seçiminde işletmenin farklı pazarlara olan mesafesi değerlendirilmektedir. Ayrıca müşteri ihtiyaçları ve gereken ham madde veya pazarın uzaklığı da göz önünde bulundurulmaktadır. Bu faktörler, işletmenin ulaşım kanallarına olan yakınlığını ve depolama imkanlarını da etkilemektedir.

Bu faktörler, depo yerleşkesinin seçimi sürecinde stratejik kararların alınmasını sağlayarak depo yönetiminin etkin bir şekilde planlanmasına katkıda bulunmaktadır.

7.1. Depo Kuruluş Yeri Seçimini Etkileyen Faktörler

Çok sayıda elemandan oluşan bir bileşim olan modern üretim yönetiminde (Yücel ve Oskaloğlu, 2021: 797) depo kuruluş yeri seçimi stratejik bir karar olarak önem taşımaktadır. Çünkü depolar sadece malların saklandığı yerler değil, aynı zamanda katma değerli hizmetlerin de sunulduğu merkezlerdir. Bu nedenle depo yerleşkesinin seçimi, depolama ve taşıma maliyetlerinin minimize edilmesi ve müşteri hizmet seviyesinin artırılması amaçları doğrultusunda yapılmaktadır (Çullu, 2017):

- **Ekonomik Faktörler**: Depo kuruluş yeri seçimini etkileyen önemli faktörlerden biri ekonomik faktörlerdir. Hammaddeye ve pazara yakınlık, ulaşım imkanları, enerji ve altyapı kalitesi, iş gücünün niteliği ve maliyeti, arazi ve inşaat maliyetleri bu faktörlere örnektir. Bu faktörlerin hepsi, depo işletmeciliğinin maliyet etkinliğini ve operasyonel verimliliğini etkilemektedir (Turğut ve Şahin, 2019). Özellikle mesafeler uzak olduğunda bir yerden başka bir yere erişim hayati öneme sahiptir (Özkeser Kaya vd., 2024: 48)
- **Doğal Faktörler**: Depo yerleşkesinin seçiminde doğal faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır. İklim koşulları, arazinin uygunluğu, yağış miktarı, doğal afet riski gibi faktörler depo operasyonlarını etkilemektedir. Örneğin, yoğun yağışlı bölgelerde depo alanının su baskınlarına karşı korunaklı olması gerekmektedir (Zhang, 2019).
- **Sosyal Faktörler**: Depo kuruluş yeri seçiminde sosyal faktörler de önem taşımaktadır. Suç oranları, yerel halkın güvenlik endişeleri, iş gücünün motivasyonu gibi unsurlar depo operasyonlarını etkilemektedir. Depo çalışanlarının ve depoya giriş-çıkış yapan kişilerin güvenliği önemli bir faktördür (Çullu, 2017).
- **Politik Faktörler**: Politik faktörler, depo kuruluş yeri seçiminde dikkate alınması gereken bir diğer etkendir. Yerel ve genel vergi politikaları, belediyenin teşvikleri ve tutumu, altyapı yatırımları gibi faktörler depo işletmeciliği üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Durmuş, 2010).

Bu faktörlerin tümü, depo yerleşkesinin stratejik olarak seçilmesini sağlar ve işletmenin rekabet avantajını artırırken, operasyonel süreçlerin optimize edilmesine katkıda bulunmaktadır.

SONUÇ

Depolama ve depo yönetimi, işletmeler için birçok önemli fayda sağlamaktadır. Depo alanının etkin kullanımı ve doğru depolama yönetimi, stok yönetimini iyileştirerek operasyonel süreçlerin optimize edilmesini ve verimliliğin artırılmasını sağlar. Bu durum, işletmelerin stok maliyetlerini minimize etmelerine ve operasyonel maliyetlerini düşürmelerine yardımcı olur. Aynı zamanda, ürünlerin zamanında ve doğru şekilde müşterilere ulaştırılmasını sağlayarak müşteri memnuniyetini artırır ve sadakati güçlendirir. Verimli depolama süreçleri, işletmelere rekabet avantajı kazandırırken, ürünlerin kalitesinin korunmasına da katkı sağlar. Depolama ve depo yönetimi ayrıca lojistik operasyonların verimli bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunurken, depolama süreçlerinin risklerini azaltır ve yasal düzenlemelere uyum sağlar. Sonuç olarak, etkin depolama ve depo yönetimi, işletmelerin operasyonel mükemmelliğe ulaşmalarına ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerine olanak tanır.

KAYNAKÇA

Abidin, N., Ahmarofi, A. A., & Gui, A. (2021). Designing the Re-layout Finished Goods Warehouse through the Simulation Method. *International Journal of Industrial Management*, *10*, 126-137.

Alam, S. A. (2013). Evaluation of the potential locations for logistics hubs: A case srudy for a logistics company.

Baker, P., & Canessa, M. (2009). Warehouse design: A structured approach. *European journal of operational research*, *193*(2), 425-436.

Chaves, C. D. C., & Pimentel, C. (2023). Improvement of the warehouse reception process by planning and controlling raw material deliveries. *International Journal of Logistics Systems and Management*, *44*(2), 252-271.

Cyrus, J. P., & Correia, L. R. (2018). Computerized Food Warehouse Automation. In *Computerized Control Systems in the Food Industry* (pp. 365-392). CRC Press.

Çullu, B. (2017). Tarım Ürünleri Lojistiği Kapsamında Sebze – Meyve Soğuk Hava Depolarının Kuruluş Yeri Seçimi: Aydın İli Uygulaması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Durmuş, A. (2010). *Lojistikte Depo Yer Seçimini Etkileyen Faktörlerin Modellenmesi: İstanbul Örneği* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Ertek, G. (2012). Depolama sistemleri (warehousing systems). *Uluslararası Lojistik, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Açıköğretim Fakültesi Yayını*, *1593*, 19-20.

Evinsel, C. (2010). *Depo tasarımı ve yerleşimi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Doctoral dissertation, Yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi).

Hou, S. (2013). Distribution center logistics optimization based on simulation. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, *5*(21), 5107-5111.

İmrak, E., & Gerdemeli, İ. (2006). Endüstriyel Depolama Teknikleri. Transport Tekniği Ders Notları, Http://Transport. İtu. Edu. Tr/Pdf/Mak419/Mak419-3. Pdf

Lam, H. Y., Choy, K. L., Ho, G. T. S., Cheng, S. W., & Lee, C. K. M. (2015). A knowledge-based logistics operations planning system for mitigating risk in warehouse order fulfillment. *International Journal of Production Economics*, *170*, 763-779.

Lao, S. I., Choy, K. L., Ho, G. T. S., Tsim, Y. C., & Lee, C. K. H. (2011). Real-time inbound decision support system for enhancing the performance of a food warehouse. *Journal of Manufacturing Technology Management*, *22*(8), 1014-1031.

MEGEP, (2011), Ulaştırma Hizmetleri: Depo Tasarımı, Meb Yayınları, Ankara.

Michlowicz, E. (2024). Methodology of evaluating finished goods warehouse performance through lean methods. *Archives of Transport*, *70*(2), 43-64.

Narayanan, A., Sahin, F., & Robinson, E. P. (2019). Demand and order-fulfillment planning: The impact of point-of-sale data, retailer orders and distribution center orders on forecast accuracy. *Journal of Operations Management*, *65*(5), 468-486.

Riedstra, D., Laheij, G. M. H., & Van Vliet, A. A. C. (2009). Quantitative risk analysis method for warehouses with packaged hazardous materials.

Samarina, O. (2016). Warehousing of Dangerous Goods. Case: Explosives.

Song, H., Hsu, V. N., & Cheung, R. K. (2008). Distribution coordination between suppliers and customers with a consolidation center. *Operations Research*, *56*(5), 1264-1277.

Suwandi, A., Zagloel, T. Y., & Hidayatno, A. (2021). Risk Control Failure of Iron Pipes in Finished Goods Warehouses using Dynamic Systems. *International Journal of Technology*, *12*(1).

Tanyaş, M., & Baskak, M. (2012). Farklı Açılardan Depoların Sınıflandırması.

Ten Hompel, M., & Schmidt, T. (2008). *Warehouse management*. Springer Berlin Heidelberg.

Trappey, C. V., Trappey, A. J. C., Lin, G. Y., Liu, C. S., & Lee, W. T. (2007). Business and logistics hub integration to facilitate global supply chain linkage. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part B: Journal of Engineering Manufacture*, *221*(7), 1221-1233.

Turğut, M., & Şahin, A. Y. (2019). Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi İle Yaş Sebze Ve Meyve Depo Yeri Seçimi: Mersin İli Uygulaması. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 42-59.

Oskaloğlu, E. & Çatı, K. (2021). "Uzaktan Eğitimde Ergonomik Çalışma Koşullarının Öğrenci Memnuniyetine Etkisi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(45): 1022-1044.

Özkeser Kaya, E. K. Çatı, Oskaloğlu, E., Ekinci, Ş. (2024), Havayolu firmalarında algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatine etkisi, Akdenız 11th Internatıonal Conference On Socıal Scıences, 46-66.

Veldhuis, C. (2015). *Production process improvement to reduce work in process and increase delivery performance* (Master's thesis, University of Twente).

Voss, M. D., Calantone, R. J., & Keller, S. B. (2005). Internal service quality: Determinants of distribution center performance. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, *35*(3), 161-176.

Yücel, M.M. & Oskaloğlu, E., (2021), Süreç İyileştirmede Değişimin Üç Yüzü: Kaizen, Kaikaku, Kakushin, 7th INTERNATIONAL MARDIN ARTUKLU SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE, 796-828.

Zhang, S. (2019). Location Selection of Logistics Center.

İnternet Kaynakları

Https://Sozluk.Gov.Tr/ Erişim Tarihi: 01.12.2019
Https://Temesist.Com/Mulkiyet-Bicimine-Gore-Siniflandirma/ Erişim Tarihi: 01. 12. 2019

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

EĞİTİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN[1]

ÖZET

Bu çalışmada sürdürülebilirlik olgusu, bir nitel araştırma tekniği olan doküman incelemesi ile analiz edilmekte ve literatüre dayalı olarak eğitim sistemi açısından değerlendirilmektedir.

Günümüzde sıklıkla kullanılan ve popüler bir kavram olan sürdürülebilirlik, bilimsel terminolojiye 20. yüzyılda kazandırılmış olmakla birlikte; çevresel, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla küresel ölçekte bir derinliğe sahiptir. Her toplum bu derinliği anlayarak ekolojik, siyasal, ekonomik ve sosyal tüm sistemlerini buna göre uyarlamak durumundadır. Bu uyarlamada başarılı olabilmek için toplumlar en çok nitelikli bir eğitim sistemine, özellikle de eğitim biliminin özünü oluşturan öğrenme ve öğretme süreçlerine gereksinim duymaktadırlar. Çünkü sürdürülebilir yaşanılası bir geleceği yaratacak ve günümüzün öngördüğü değişim ve dönüşümleri gerçekleştirecek olanlar, eğitim sisteminin yetiştirdiği nitelikli işgücüdür.

Eğitim sisteminin örgütleri olan okullar, bir toplumdaki bütün kurumların bugünü kadar yarınını da oluşturan kuşakların yetiştirilmesinde temel belirleyicidir. Yakın dönemde dünya çapında yaşanan pandemi süreci ile birçok toplumda halâ yaşanmakta olan siyasal ve ekonomik krizler, bunlarla baş etmede eğitilmiş kuşakların ne denli önemli rol oynadığını ortaya koymuştur. Görülmektedir ki günümüz dünyası, bugün her alanda eğitim- sürdürülebilirlik bağlantısını kurarak sürdürülebilir politikalar üretmeye her zamankinden daha fazla muhtaçtır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, eğitim, sürdürülebilir kalkınma, okul.

[1] İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi ABD.
mahire.aslan@inonu.edu.tr ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

1. GİRİŞ

Canlıların yaşam alanları olan ekosistemler, onların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli kaynakları da içerisinde barındırmaktadır. Tüm canlılar gibi biyolojik bir varlık olan insan da gereksinimlerini yaşadığı ekosistem içerisinde karşılamaktadır. Her ne kadar yenilenebilir kaynaklar söz konusu olsa da hiçbir ekosistem sonsuz ve sınırsız kaynaklara sahip değildir. Bu nedenle ekosistemlerin içerdiği kaynakları hem bugünün ve hem de yarının nesilleri için ussal ve dengeli biçimde kullanmak gerekmektedir. Sürdürülebilirlik olgusu işte böyle bir gerekliliğin farkına varılması ve bunu sağlamak için atılacak adımların belirlenip uygulanmasında bir bilinçlenme hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekosistemlerdeki yaşam, canlıların doğadaki (karadaki ve sudaki) yaşam serüvenidir aslında. Tüm canlılar için bu serüven üretim- tüketim sürecindeki dengeyi esas almaktadır. Üretmek için gerekli enerjiyi tüketme ve yeniden onu üretime dönüştürme döngüsüne dayalıdır doğal yaşam. Ancak üretmeden yalnızca ekosistemdeki (doğadaki) kaynakları tahrip etmeye ve giderek yok etmeye dayalı bir tüketim biçiminin insan yaşamını da yok edebileceğinin anlaşılmasıyla birlikte geliştirilen sürdürülebilirlik olgusu, böyle bir akıbeti önlemeyi amaçlamaktadır.

Sürdürülebilirlik; dengesi bozulan, kirletilen, kaynakları hunharca kullanılan doğanın (Elgin, 2012) bu makûs talihini tersine çevirerek tüm canlılar ve özellikle de insan için daha yaşanabilir hale getirilmesini öngörmektedir. Bu yönüyle sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin de gereksinimlerini karşılamayı güvence altına almaktadır. Böylece sürdürülebilirliğin doğal yaşam alanlarında sağlanması, toplumsal yaşam alanlarının ve süreçlerinin de iyileştirilmesini beraberinde getirmektedir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik, 20. yüzyılın başlarında doğa ve çevre boyutuyla, sonlarında ise sosyal ve ekonomik boyutuyla öne çıkmış bir kavramdır (Gültekin, 2019). Dolayısıyla sürdürülebilirlikte doğa ve çevrenin korunması, enerji kaynaklarının kullanımı ve korunması, atıkları geri dönüştürme ve kirliliği azaltılma konularına günümüzde eğitim, ulaşım, ekonomik kalkınma ve eşitlik gibi sosyal konular da eklenmiş durumdadır (Kalaycı, 2024).

Sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir eğitim, sürdürülebilir çevre, sürdürülebilir ekonomi gibi kavramlarla yan yana getirilmesi, sürdürülebilirliğin tanımlanmasında bir zorluk yaratmaktadır. Çünkü sürdürülebilirlik hem fen hem de sosyal bilimler içerisinde yer alan bir konu olduğu için tanımında da ortak bir anlayışa ulaşılamamaktadır (Ramsey, 2015; Özgen, 2018; Akgül, 2010). Bununla birlikte sürdürülebilirlik, koşulları iyileştirilmiş fiziksel ve sosyal bir çevrenin yaratılması ile bunun devam ettirilmesini sağlama süreci olarak betimlenebilir.

2. 1. Sürdürülebilirlik Boyutları

Alanyazın incelendiğinde sürdürülebilirlik kavramının şu üç boyutta ele alındığı görülmektedir (Sarıkaya ve Kara, 2007; Akgül, 2010; Duran, 2018; Kiremitci, 2019):

Ekonomik Boyut: Ekonomik maliyetlerle çevresel yararların dengelenmesidir. Ekonomik açıdan sürdürülebilir bir sistemde mal ve hizmet üretiminde bu denge gözetilmelidir.

Sosyal Boyut: Toplumsal açıdan sürdürülebilir bir sistemde insanlara adalet, sağlık, güvenlik, eğitim, cinsiyet eşitliği ve siyasal haklar sağlanmalı ve bunların kullanımı yasalarla güvence altına alınmış olmalıdır.

Çevresel Boyut: Sahip olunan ekolojik çevre ve onun sağladığı olanakları koruyarak gelecek nesillere aktarabilme sorumluluğudur.

3. EĞİTİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

Eğitimin insana bilgi, anlayış, algılama, duygu, beceri ve davranış kazandırma süreci olduğu dikkate alındığında, sürdürülebilirlik için en kritik ögenin yine eğitim olduğu ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler; açlık ve yoksullukla, iklim değişikliğiyle, kaynakların tahribatıyla mücadeleyi, eğitim, istihdam, sağlık, eşitlik, güvenlik, barış ve özgürlük gibi süreçlere erişimi sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefi olarak belirlemiştir (UNESCO, 2014). Anılan hedeflere ulaşmada ise en önemli araç kuşkusuz eğitimdir (Bell, 2016; Kalaycı, 2024).

Birleşmiş Milletler "bugünkü neslin gereksinimlerini, gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini giderebilme yeteneğinden ödün vermeksizin karşılama" olarak tanımladığı sürdürülebilir kalkınma ile eğitim arasındaki ilişkiyi şu noktalarda vurgulamaktadır (UNESCO, 2005, akt. Koşan, 2021):

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

- Sürdürülebilir kalkınmada eğitimi en yaşamsal araç olarak ele alma,
- Birleşmiş Milletlerin "Milenyum Gelişme Hedefleri" ve "Herkes İçin Eğitim" girişimleri kapsamında eğitimden daha aktif yararlanma,
- Eğitimin paydaşları arasındaki iletişim, işbirliği ve dayanışmayı sağlama,
- Eğitim sistem ve süreçlerindeki gelişmeleri izleme ve değerlendirme.

3. 1. Sürdürülebilir Eğitimin Katkıları

Gerek toplumlar düzleminde ve gerekse evrensel düzlemde karşı karşıya bulunulan birçok sorunun çözümü için sürdürülebilir eğitimin sağlayabileceği katkılara ilişkin yüksek beklentiler bulunmaktadır (Aşan, 2023):

a. Küresel sorunları anlama ve çözüm üretmede bireyleri yetkin kılma,

b. Bireylere ussal, bilimsel ve analitik düşünebilme yetisi kazandırma,

c. Bireyleri doğaya ve çevreye karşı daha duyarlı ve bilinçli kılma,

d. Sorumluluk alma ve girişimcilik konularında bireyi harekete geçebilme.

4. SONUÇ

Sürdürülebilirlik ve eğitim ilişkisinin kurulmasında başta Bakanlık olmak üzere taşra örgütlerinin ve okul örgütlerinin yöneticilerine düşen görev ve sorumluluklar vardır. Bu bağlamda öncelikle tüm paydaşların kubaşık bir biçimde etkileşimi ve çalışması sağlanmalı, sonrasında ise bütün etkinlikler holistik olarak değerlendirilmelidir.

Eğitim bireyi aydınlatma, bilinçlendirme ve fark yaratma süreci olarak sürdürülebilirlik olgusu açısından oldukça önemlidir. Eğitimin bu özelliğini programlara yansıtarak öğrencilerde davranışsal kazanımlara dönüştürmedikçe bu önemin bir etkisi olamayacaktır maalesef.

KAYNAKÇA

Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 24: 133-164.

Aşan, D. (2023). Sürdürülebilir Eğitim. *Satınalma Dergisi*, Temmuz 2024, Sayı 139, Yıl 12.

https://satinalmadergisi.com/surdurulebilir-egitim/ 02.07.2024 tarihinde erişildi.

Bell, D. V. J. (2016). Twenty-first century education: transformative education for sustainability and responsible citizenship. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 18, 48-56.

Bulut, B. ve Çakmak, Z. (2018). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve öğretim programlarına yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2680-2697**.**

Duran, B. (2018). *Sürdürülebilirlik kavramının önemi, karşılaşılan sorunlar ve şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi

Elgin, İ. (2012). *Sürdürülebilirlik için eğitim, alternatif eğitim yöntemleri, sorunları ve uygulamaya ilişkin değerlendirmeler. (*Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens.

Gültekin, G. S. (2019). *Yükseköğretimde örgütsel körlük ve örgütsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkide örgütsel dayanıklılığın aracı rolü.* (Doktora Tezi), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniv. Eğitim Bil. Ens.

Kalaycı, M. Z. (2024). Sürdürülebilirlik ve Eğitim İlişkisi.

https://www.tucsa.org/Tr/celik_yapilar_yazi.aspx?yazi=1141 3.7.2024 tarihinde erişildi.

Kiremitçi, G. (2019). *Sürdürülebilirlik ve marka ilişkisi bağlamında sürdürülebilir marka kavramı: Pınar markasının sürdürülebilirlik çalışmaları üzerine nitel bir araştırma.* (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.

Koşan, Y. (2021). *Pedagojik Sistemler Kuramına Göre Geliştirilen Sürdürülebilir Gelişme İçin Öğretmen Eğitimi Programının Yansımalarının İncelenmesi.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

Özgen, N. (2018). Sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerine bir araştırma. 3. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi, Şanlıurfa: 2-4 Kasım.

Ramsey, J.L. (2015). On not defining sustainability. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 28(6), 1075-1087.

Sarıkaya, M. ve Kara. F. Z. (2007). Sürdürülebilir kalkınmada işletmenin rolü: kurumsal vatandaşlık. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi*, C. 14, S. 2, s. 221-233. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UNESCO. (2014). Shaping the future we want: UN decade of education for sustainable development 2005–2014: Final report.

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL YALNIZLIK ALGILARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN[2]

ÖZET

Bu araştırmada bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algılarının saptanması ve bu algıların bazı kişisel değişkenlerle ilintisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Nicel araştırma yöntemine dayalı betimsel modelde desenlenen araştırmada veri toplama aracı olarak Öğretmenler İçin Örgütsel Yalnızlık Ölçeği kullanılmıştır. Evren içerisinden random olarak belirlenen örneklem grubuna uygulanan ölçme aracıyla elde edilen veriler üzerinde gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmada yanıtı aranan sorulara göre düzenlenerek sistematik biçimde verilmiştir.

Sosyal ve psikolojik bir varlık olarak insan, bu özelliklerine dönük gereksinimleri diğer canlılardan daha yoğun hissetmekte ve bu gereksinimi karşılanmayınca da yalnızlık olgusundan en çok etkilenen canlı olmaktadır. Bireyler ve gruplar arası ilişki, iletişim ve etkileşimin sınırlı olmasının insanda yol açtığı olumsuz ruh hali olarak betimlenebilecek yalnızlık; sadece tek başına olmak değildir. Çünkü kalabalık içinde yalnızlık hissedilebileceği gibi, tek başına olup yalnızlık hissetmeden de yaşanabilmektedir.

Bireysel yaşamdaki yalnızlık iş ve çalışma yaşamına yansıdığında örgütsel yalnızlık olgusu meydana gelmektedir. Çalışılan yer okul, çalışanlar da öğretmen ise bu örgütsel yalnızlık daha yıkıcı sonuçlar doğurabilmekte; performans ve bağlılık azalırken yabancılaşma artmakta, dolayısıyla örgütsel işleyiş olumsuz etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, örgütsel yalnızlık, bilişim teknolojileri (BT) öğretmenleri.

[2] İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi ABD.
mahire.aslan@inonu.edu.tr ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

1. GİRİŞ

Sosyal ve psikolojik bir varlık olan insan, izole edilmiş bir yaşam tarzıyla doğası gereği duyumsadığı ihtiyaçlarını karşılayamaz. İhtiyaçlar hiyerarşisi kuramında vurgulanan ait olma, sevgi ve saygı görme gibi toplumsal içerikli ihtiyaçlarını ancak başkalarıyla birlikte yaşamak yoluyla karşılayabilir. Ancak günümüzün çağdaş ve karmaşık toplumsal yaşamı, bireyin anılan gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalmakta ve onu zorlamaktadır. Böylesi olumsuz koşulların etkisiyle bireyin çevresiyle olan iletişimi ve etkileşimi azalmakta ve yalnızlık duygusu ortaya çıkmaktadır.

Yalnızlık olgusunun bireysel yaşama izdüşümü kişiye göre değişmekle birlikte genelde bir soyutlanma ve dışlanmışlık hissiyatı yaratmaktadır. Doğal olarak böyle bir duyumsama, daha etkin ve aktif olmak bir yana, bireyi günlük yaşamının sıradan aktivitelerinden ve rutinlerinden bile uzaklaştırabilmektedir. Hatta duyumsanan yalnızlığın derinliğine bağlı olarak bireyin psikolojik bütünlüğü de zamanla bundan zarar görüp, yaşamı giderek zorlaşabilmektedir.

Yalnızlık, bireysel yaşam gibi örgütsel yaşamı da derinden etkileme potansiyeli taşıyan bir duygudur. Doğal örgütsel koşullarda çalışan işgörenler bir yandan mesleklerinin gereğini yaparak maddi ve manevi doyum elde etmekte; öte yandan iş arkadaşlarıyla kurdukları formal ve özellikle de informal ilişkiler yoluyla sosyalleşmektedirler. İş yaşamındaki bu döngü hem bireyi yalnızlıktan uzaklaştırmakta, hem onu işinde daha başarılı kılmakta ve hem de böyle işgörenlerin bulunduğu örgütlerin verimi ve kârları artmaktadır.

Elbette ki ne bireysel yaşamın, ne de örgütsel yaşamın hiç aksamayan ve daima belli bir rutinde ilerleyen bir akışının olmasını beklemek, gerçekçi bir beklenti değildir. Bireyler arası ilişkiler, çalışma koşulları, yöneticilerin tutum ve davranışları, örgütsel süreçler, örgütün yapı ve işleyişi gibi etkenler çalışanların örgütsel yalnızlık duygusu üzerinde belli oranlarda etkili olabilmektedir. Bunların bir kısmı göreli olarak süreklilik göstermekle birlikte, hızlı ya da yavaş biçimde değişebilmekte, böylece örgütsel yalnızlık duygusu bir örgütsel gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir.

2. YALNIZLIK

Çağdaş toplumsal yaşam tüm kurum ve kurallarıyla çok hızlı bir şekilde değişip dönüşmekte, bu devinim içerisindeki insan giderek sosyal ilişkilerden uzaklaşıp (Özdemir, 2015) daha benmerkezci olmakta, konfor alanına çekilmekte, yabancılaşmakta ve yalnızlaşmaktadır (Aslan ve Korkut, 2019). Bu noktada yalnızlık ve tek başınalık ayrımına dikkati çekmek

gerekmektedir; çünkü yalnızlık tek başınalık demek değildir. Yalnızlık bireyin tercih ettiği bir durum olarak algılansa da gerçekte yalnızlık tercih edilmez, ona maruz kalınır. Eğer gerçekten bireyin tercihi ise o zaman tek başınalıktan söz edilebilir ki bu durumda birey kendisiyle sosyalleşmektedir (Sağlık Eroz, 2023).

Çağdaş yaşamla özdeşleştirilen yalnızlık kavramı için tek bir tanımlamanın olmadığı, çeşitli biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Genelde olumsuz duygular içeren yalnızlık; mutsuzluk, özlem, anlaşılamama, sevilmeme, görmezden gelinme ve dışlanma olarak algılanmakta ve bireyin sosyal yetersizliğinin bir sonucu olarak görülmektedir (Aslan ve Korkut, 2019).

3. ÖRGÜTSEL YALNIZLIK

Bireysel yaşamdaki yalnızlık iş ve çalışma yaşamına yansıdığında örgütsel yalnızlık olgusu meydana gelmektedir. Örgütsel yalnızlık, işgörenin kendini örgütten dışlanmış olarak algılamasına yol açan ve örgüt ortamında ortaya çıkan olumsuz durumlardır. (Yılmaz ve Aslan, 2013; Doğan, Çetin ve Sungur, 2009). Örgütsel yalnızlık, işgören- örgüt ilişkisinin kurulması ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Böyle bir duyguyu taşıyanlar örgütsel özdeşleşme sağlayamamakta ve mutsuzluk hissetmektedirler (Yolaç ve Omuz, 2020).

Örgütsel yalnızlığın yol açtığı şu sonuçlar hem örgüt ve hem de işgöreni olumsuz yönde etkilemektedir (Özçelik ve Barsade, 2011; Demirbaş ve Haşit, 2016; Karaduman, 2013; Ağıroğlu Bakır ve Aslan, 2017):

- Çalışanların örgütten daha düşük sosyal destek alması,
- Örgütsel bağlılık duygusunda azalma,
- Diğer çalışanlar ile yeterli düzeyde bilgi ve kaynak paylaşımı olmaması,
- İş veriminde ve performansta azalma,
- İşte dikkat dağınıklığı ve kararlarda isabetsizlik,
- Örgütün kârında ve veriminde azalma,
- Aşırı personel hareketliliği,
- Çalışanların işten kaytarması,
- İşgörenler arası iletişimsizlik,
- İş kazalarında artış.

Örgütsel yalnızlıkta etkisi olan bazı değişkenler ise şunlardır (Ağıroğlu Bakır ve Aslan, 2017; Uçkun ve Üzüm, 2019):

- ✓ Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, kıdem, aylık geliri, ikamet yeri,
- ✓ Öz saygı, sosyal iletişim becerisi ve yaşam doyumunun yetersizliği,
- ✓ Depresyon, alkol kullanımı, aşırı yemek yeme, intihar düşüncesi,
- ✓ Örgüt iklimi, iş yükü, örgütsel iletişim ve örgütsel rekabet olgularının yalnızlığı tetikleyecek düzeyde olması,
- ✓ Yöneticilerin, iş arkadaşlarının ve sosyal çevrenin desteğinin azlığı, takım ruhunun olmaması.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algılarının saptanması ve bu algıların bazı kişisel değişkenlerle ilintisinin ortaya çıkarılmasıdır.

Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algıları hangi düzeydedir?

2. Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algıları cinsiyet, kıdem, mezun olunan öğretim kurumu ve öğrenim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nicel araştırma yöntemine dayalı betimsel modelde desenlenen araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Öğretmenler İçin Örgütsel Yalnızlık Ölçeği kullanılmıştır.

Evren içerisinden random olarak belirlenen gönüllü örneklem grubuna uygulanan ölçme aracıyla elde edilen veriler üzerinde gerekli istatistiksel analizler yapılmış; bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmada yanıtı aranan sorulara göre düzenlenerek sistematik biçimde verilmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

a. Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Düzeyleri

Tablo 1. Öğretmenlerinin Örgütsel Yalnızlık Düzeyleri

Ölçek	Boyut	x̄	SS
Örgütsel Yalnızlık	Bütünlük	1.81	.67
	Sosyal Paylaşım	2.01	.58
	Duygusal Kötüleşme	1.85	.54
	Yabancılaşma	1.98	.71

	Yönetsel İlgi	2.21	.67
	TOPLAM	1.97	.63

Tablo 1'de yer alan istatistiksel analiz sonuçları, BT öğretmenlerinin duyumsadığı örgütsel yalnızlık düzeyinin "Az" olduğunu göstermektedir.

b. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Cinsiyete Göre Analizi

Tablo 2. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Düzeyinin Cinsiyete Göre Analizi

Ölçek	Cinsiyet	N	x̄	Ss	t	p
Örgütsel Yalnızlık	Kadın	41	1.95	.66	3.10	.430
	Erkek	62	1.69	.64		

Bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algıları arasında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte ((p>0.05), kadın öğretmenlerin örgütsel yalnızlık algıları ($\bar{X}$=1.95), erkek meslektaşlarına ($\bar{X}$=1.69) göre daha yüksektir.

c. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Mesleki Kıdeme Göre Analizi

Tablo 3. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Kıdeme Göre Analizi

Ölçek	Kıdem	N	x̄	SS	F	P	Fark
Örgütsel Yalnızlık	1-5 yıl	8	1.81	.87	.571	.658	-
	6-10 yıl	18	1.95	.68			
	11-15 yıl	29	1.98	.47			
	16-20 yıl	25	2.00	.81			
	21 + yıl	23	2.15	.87			
	TOPLAM	103	1.97	.93			

Tablo 3'e göre bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algıları arasında kıdem açısından anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte ((p>0.05), kıdem yükseldikçe öğretmenlerin yalnızlık algılarının da arttığı dikkati çekmektedir.

d. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Fakülte Mezuniyetlerine Göre Analizi

Tablo 4. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Fakülte Mezuniyetlerine Göre Analizi

Ölçek	Fakülte	N	x̄	Ss	t	p
Örgütsel Yalnızlık	Eğitim Fakültesi	88	2.11	.89	.471	.278
	Diğer Fakülteler	15	2.01	.78		
	TOPLAM	103				

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Öğretmenlerin örgütsel yalnızlık algılarında mezun olunan fakülteye göre farklılık yoktur.

e. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Öğrenim Düzeylerine Göre Analizi

Tablo 4. Öğretmenlerin Örgütsel Yalnızlık Algılarının Öğrenim Düzeylerine Göre Analizi

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	N	x̄	Ss	t	p
Örgütsel Yalnızlık	Lisans (Lisans Tamamlama)	73	1.82	.91	.797	.070
	Lisansüstü (Yük.Lis, Doktora)	30	1.99	.87		
	TOPLAM	103				

Bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algıları arasında öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte ($(p>0.05)$, lisansüstü mezunu olan öğretmenlerin örgütsel yalnızlık algıları ($\bar{X}=1.99$), lisans mezunlarına ($\bar{X}=1.82$) göre daha yüksektir.

7. SONUÇ

Bilişim teknolojileri (BT) öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algılarını analiz etmeyi amaçlayan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar öz olarak şunlardır:

1. Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algılarının "Az düzeyde" olduğu belirlenmiştir.

2. Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin örgütsel yalnızlık algılarının cinsiyet, kıdem, öğrenim düzeyi ve mezun olunan fakülte değişkenleri açısından farklılaşmadığı bulgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Ağıroğlu Bakır, A. ve Aslan, M. (2017). Examının The Relatıonshıp Between Prıncıpals' Organızatıonal Lonelıness and Job Satısfactıon Levels. European Journal of Education Studies -Volume 3, Issue 6, doi: 10.5281/zenodo.2602085.

Aslan, M. ve Korkut, A. (2017). Öğretmenler için Örgütsel Yalnızlık Ölçeği Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. European Journal of Educational & Social Sciences, Volume 4, Issue 2, ISSN: 2654-6621.

Demirbaş, B. ve Haşit, G. (2016). İş yerinde yalnızlık ve işten ayrılma niyetine etkisi: Akademisyenler üzerine bir uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 137-158.

Doğan, T., Çetin, B. ve Sungur, Z. (2009). İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10, 271-277.

Karaduman, M. (2013). İş yaşamında yalnızlık algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ve öğretmenler üzerinde bir uygulama (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Özçelik, H., & Barsade, S. (2011). Work loneliness and employee performance. Academy of Management Proceedings. erişim adresi: https://journals.aom.org/doi/pdf/10.5465/ambpp.2011.65869714

Özdemir, N. (2015). Düzenli fiziksel aktivitenin ilköğretim öğrencilerinin okula yabancılaşma ve yalnızlık düzeyleri üzerine etkileri (Doktora tezi). Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.

Sağlık Eroz, K. (2023). Yalnızlık ve tek başınalık" birbirine karıştırılan iki kavram.

https://tr.linkedin.com/pulse/yaln%C4%B1zl%C4%B1k-ve-tek-a%C5%9F%C4%B1nal%C4%B1k-birbirine-kar%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lan-iki-sa%C4%9Fl%C4%B1k-eroz 02.07.2024 de erişildi.

Uçkun, S. ve Üzüm, B. (2019). Örgütsel Yalnızlığa Bir Bakış. Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal. Volume 5, Issue 15, pp. 125-130.

Yılmaz, E. ve Aslan, H. (2013). Öğretmenlerin iş yerindeki yalnızlıkları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi(3), 52-59.

Yolaç, S. ve Omuz, B. (2020). Örgütsel yalnızlık algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. EKOIST Journal of Econometrics and Statistics, 33, 83-98. https://doi.org/10.26650/ekoist.2020.33.851201

RİCHARD BACH'IN "MARTI JONATHAN LİVİNGSTON" ADLI ESERİYLE SAFAİ'NİN "MARTI JONATHAN'DAN YÜN ATAN MARTI' YA" ADLI ESERİNİN TÜRKÇE EĞİTİMİNDEKİ TEMA/İLETİLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. ŞENER DEMİREL

Fırat Üniversitesi,– 0000-0002-0152-1081

Yüksek Lisans Öğrencisi DİLBER DİDEM CENGİZ

Fırat Üniversitesi, – 0009-0004-0779-9975

ÖZET

Çocuk edebiyatı, çocuğun duygu, düşünce, hayâl ve isteklerine yanıt veren, çocuğu eğlendirirken eğitmeyi amaç edinen ve çocuğun anlam dünyasına seslenen bir sanatsal etkinliktir. Çocuğun kişilik, zihinsel ve psikolojik gelişimine katkı sağlayan, çocuğa millî değerleri, gelenek, görenek, örf ve âdetleri kazandıran, çocuğun ihtiyaçlarına yönelik oluşturulan yazılı ve sözlü her edebî eser çocuk edebiyatının kapsamı içerisindedir. Edebiyatın en masum, en hassas kolu olan çocuk edebiyatı alanında kalem alınacak eserlerde çocukların dil ve zihinsel gelişimine katkı sağlayacak bir yaklaşım sergilenmelidir.

Bu çalışmada Türkçe eğitimi bağlamında, çocuk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yer edinmiş olan Richard Bach'ın "Martı Jonathan Livingston" adlı eseri ile bu esere ithafen Safai tarafından kaleme alınmış olan "Martı Joanthan'dan Yün Atan Martı'ya" adlı eser Türkçe öğretimindeki tema ve iletiler açısından incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve sembolizm kavramı hakkında bilgi verilmiş, daha sonra her iki eser Türkçe eğitimindeki tema ve iletiler açısından incelenerek karşılaştırılmıştır.

Nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışma sonunda incelemeye tabi tutulan iki eserin yazılış amacı, ana karakter, anlatım biçimi, dil kullanımı, tema ve ileti açılarından benzerlik taşıdığı bununla birlikte sosyolojik ve toplumsal unsurlar gibi noktalarda ise farklılık bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Richard Bach, Martı, Safai, Martı Joanthan'dan Yün Atan Martı'ya Tema, İleti, Karşılaştırmalı Edebiyat.

GİRİŞ

İnsanoğlu var oluşundan günümüze kadar mevcut olan durum veya fikir ile kendisine ait olanı karşılaştırma yaparak sürekli incelemiştir. Dolayısıyla "karşılaştırma" eylemi bilimin gelişip ilerlemesi sürecinde tüm bilim dallarında kullanılan bir yöntem olarak varlığını sürdürmektedir.

Karşılaştırma bireyin kendisinden farklı olanı keşfetmesine olanak sağlayan bir eylemdir. Günlük yaşamda kıyaslama ve mukayese etme şeklinde de ifade edilen karşılaştırma, Türkçe Sözlük'te (2023) nesne ve kişilerin benzer ya da farklı niteliklerini incelemek için kıyaslama, mukayese tatbik şeklinde tanımlanmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyat ise edebî eserleri inceleyen, onların benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkaran bir bilim dalıdır.

Karşılaştırmalı edebiyat için bilim dünyasında birçok tanım yapılmıştır. Aytaç (2003) karşılaştırmalı edebiyatı, edebiyat ve edebiyatları karşılaştırmalı şekilde inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlarken, Kefeli (2000) benzer, yakın ve etki konularını inceleyen sistemli bir sanat dalı olarak tanımlar. Yazgan (1994) ise karşılaştırmalı edebiyatın amacının birbirinden uzak ya da birbirine yakın benzer durumdaki olay ve edebî metinleri birbirine yaklaştırmak olduğunu belirtir. Bunu yapabilmenin ise metinlerin çeşitli dil ve kültürlere ait olmalarına bağlı olduğu olduğunu vurgular.

Karşılaştırmalı edebiyatın görevi, aynı ya da farklı dilde yazılmış eserlerin düşünce, biçim ve konu bakımından ortak ve farklı yanlarını ortaya koymaktır. Karşılaştırmalı edebiyat, hem farklı ulusların edebiyatlarını tanımayı sağlar hem de ulusal edebiyatı yabancı edebiyatlar çerçevesinden inceleyerek değerlendirir (Gültekin ve Üyümez, 2012). Karşılaştırmalı edebiyat ile edebî eserlerde yer alan metinlerin beslenme kaynakları bulunur ve bu kaynaklardan yola çıkılarak her ulusun diğer ulusların edebiyat biçimleri hakkında fikir sahibi olması sağlanır. Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat eserlerini hem millî hem de evrensel bir bakış açısıyla inceler. Her ulusun birbirini daha yakından tanımasına ve aralarındaki ilişkilerin iyi yönde gelişmesine katkı sağlar (Ulağlı, 2006). Araştırmacının çok yönlü düşünmesini ve çalışmasını geniş çaplı bir şekilde disiplinlerarası yürütebilmesini sağlamak karşılaştırmalı edebiyatın uygulanabilir niteliğini ortaya koymaktadır (Aykanat, 2012).

Sembollerin kullanılmasıyla ortaya çıkan anlatım tarzına sembolik dil denir. Sembolik dil hedef kitleye vermek istediği mesajları örtülü olarak aktarır. Bunu yaparken de kullanılan dili günlük dilden farklı bir yapıya ve boyuta ulaştırır. Sembolik dil, "Mesnevi", "Tercümânü"l-Eşvâk" ve "Kurân-ı Kerim" gibi dinî ve edebî metinlerde kullanılmıştır. Birbirinden farklı amaçlarla yazılan bu eser ve metinler sembolik dili yansıtan en önemli eserler içerisinde yerini almıştır (Demirel, 2012).

Türk edebiyatı tarihinin, Türk İslam tasavvuf felsefesinin en önde gelen isimlerinden biri olan Yunus Emre de şiirlerinde sembolik unsurlara fazlasıyla yer vermiştir. Fakat Yakıt'ın (2002) da ifade ettiği gibi Yunus Emre'nin sembol kullanımı Mevlâna kadar ileri gitmemiştir. Çünkü Yunus Emre'nin üslubunun açıklığı onu sembollere başvurmaktan alıkoymuştur. Bunula birlikte Yunus Emre düşünce ve ruh dünyası gereği şiirlerinde sembolik unsurlara yer vermiştir. Bu sembolik unsurlar ise insan ve tasavvuf çerçevesinde oluşmuştur. Yunus Emre Emre Divan'ında birkaç yerde sembolik unsurları kullanmıştır. Örneğin, "Ümmî benem Yunus

benem dokuz atam dörttür atam, dörttür anam" derken "dörttür anam" tabiriyle Yunus Emre insanın vücudunun dört unsurdan ibaret olduğunu açıklamıştır. "Dokuz ata" ifadesiyle de gökyüzünün dokuz kat olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Edebiyat biliminin sevimli bir kolu olan çocuk edebiyatının millî edebiyatımızda olduğu gibi dünya edebiyatları arasında da önemli bir yeri vardır. Her ülkenin bu alanda eserler vermiş olması, ülkelerin çocuk edebiyatları arasında farklılık ve zıtlıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise karşılaştırmalı edebiyatın çocuk edebiyatı alanına girmesini gerekli kılmıştır.

Bu araştırmada, Richard Bach tarafından kaleme alınan "Martı Jonathan Livingston" adlı eser ile Safai'nin "Martı Jonathan'dan Yünatan Martı'ya" adlı iki eser karşılaştırmalı edebiyat bağlamında Türkçe öğretimindeki tema ve iletiler açısından incelenecektedir.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1.Araştırmanın Problemi

Çocuk edebiyatı alanında yazılmış olan ve pek çok dile çevrilen "Martı Jonathan Livingston" adlı eser ile "Martı Jonathan'dan Yünatan Martı'ya" adlı iki eseri karşılaştırarak söz konusu eserler Türkçe öğretimindeki tema ve iletileri ne ölçüde yansıtmıştır? sorusuna cevap aramak bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, incelemeye esas alınan iki eserdeki martı figürü ile çocuğu simgeleyen iki ana karakterin, Türkçe öğretim programındaki tema ve iletileri ne ölçüde yansıttıklarını belirlemek ve eserler arasında karşılaştırma yaparak aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

1.3.Araştırmanın Önemi

Eğitim bireyin yaşamında istendik yönde kasıtlı olarak davranış değişiklikleri meydan getirmektir. Eğitim öncelikle ailede başlar ve daha sonra bireyin gelişen gelişim özelliklerine uygun olarak okul hayatıyla devam eder. Aile ve okul hayatında karşılaştığı edebî metinler, çocuğun zihinsel ve duyuşsal gelişimine önemli katkıda bulunur.

Çocuk edebiyatı alanında yazılmış edebî eserlerin çocuğun eğitimi sürecinde yeri ve önemi büyüktür. Çünkü çocuğa okulöncesi döneminde olumlu tutum ve davranışlar ailesi ve çevresi tarafından sadece dinleyerek öğretilirken; okul çağından itibaren okuyarak, konuşarak da kazandırılmaya çalışılmaktadır. Çocuklara yönelik yazılan bu edebî eserlerin en öncelikli işlevi bir yandan çocuğa kitap sevgisi aşılayıp kitap okuma alışkanlığını edindirmek bir yandan da ona birtakım olumlu davranışlar kazandırmaktır. Bunların yanı sıra çocuk kitapları çocuğun dil gelişimine, yaratıcı düşünme becerisine, eleştirel okuma becerisine, anlama ve kavrama yeteneğine de katkıda bulunmaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyatın çocuk edebiyatıyla yakından ilişkisi vardır. Karşılaştırmalı edebiyat bir yandan edebiyat alanındaki gelişmeleri ve ilerlemeleri ortaya koyarken bir yandan

da dünyanın çeşitli ülkelerindeki çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerini inceleyerek çocuk edebiyatı alanındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyat ürünlerinden biri olan çeviri kitapları, karşılaştırmalı edebiyat alanındaki en önemli araçlardan biridir. Çocuklar çevirilerini okudukları yabancı kitaplar sayesinde farklı ülkeleri, farklı yaşamları tanıma şansına sahip olurlar. Örneğin; bir çocuk hayatı boyunca gitmesi mümkün olmayan bir ülkeye ya da bir kente okuduğu edebî eser sayesinde zihninde canlandırarak gidebilir, o ülkenin toplumu ve kültürü hakkında bilgi sahibi olabilir.

Bu çalışma, farklı kültürlere ait farklı dillerde yazılmış olan iki edebî eserin karşılaştırmalı edebiyat bağlamında incelenmesi, söz konusu iki eserdeki tema ve iletilerin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

1.4.Araştırmanın Modeli

Dünya çocuk edebiyatının önemli eserleri arasında yer alan Richard Bach'ın "Martı Jonathan Livingston" adlı eseri ile Safai'nin "Martı Jonathan'dan Yünatan Martı'ya" adlı eserini Türkçe eğitimindeki tema ve iletiler açısından değerlendirilmesine yönelik yapılmış olan bu araştırma nitel bir araştırmadır. Doküman analizi, görüşme ve gözlem gibi yöntemler nitel araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada yöntem olarak doküman analizi kullanılmıştır. Verilere ise içerik analizi tekniği ile ulaşılmıştır. Sosyal bilimler alanında sık kullanılan tekniklerden biri olan içerik analizi tekniği, düzenli ve yinelenebilir olma özelliğine sahiptir (Büyüköztürk vd., 2014).

2. RİCHARD BACH İLE SAFAİ'NİN HAYATLARI VE EDEBÎ KİŞİLİKLERİ

2.1.Richard Bach'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Richard Bach 23 Haziran 1936 tarihinde Amerika'da dünyaya gelmiştir. Türkiye'de "Martı Jonathan Livingston" adlı eseri ile tanınmıştır. Richard Bach 1955'te Long Beach State College'e başlamıştır. Birçok eserinin konusu kurgu ve hayâl olmuştur. Eserlerini çoğunlukla kendi yaşamından esinlenerek yazan yazar Hava Kuvvetleri'nde pilot olarak görev yapmış ve daha sonra birçok farklı işte çalışmıştır. 1972 yılında "Martı" filminin çekimleri sırasında aktris Leslie Parrish ile ilk evliliğini yapmıştır. Bach "Bir" ve "Sonsuza Uzanan" adlı eserlerini kalem alırken eşi Parrish'de etkilenmiştir. Çiftin evlilikleri 1999 yılında sona ermiştir.

Richard Bach 1970 yılında "Martı Jonathan Livingston" adlı eserini kaleme almıştır. Eser, bir martının yiyecek bulmak için uçmak yerine hızlı ve akrobatik uçmayı tercih etmesini anlatmaktadır. Eser on bin sözcükten daha azdır. Buna rağmen kurgu ve kurgu dışı eserler içinde satış oranı en fazla olan kitap olarak yerini almıştır. Eser, "Rüzgârla Uçmak" adlı bir milyondan fazla satılan kitabı yayınlanana kadar en çok satılan kitaplar arasında yerini korumuştur. Daha sonra gazeteci olarak işe başlayan Bach, babasız büyüme ile ilgili bir eser kaleme almıştır.

"Sonsuza Uzanan Köprü, Martı Jonathan Livingston, Hiçbir Şey Rastlantı Değil, Hipnozcu, Bir, Güvenlikten Kaçış, Mavi Tüy Gönülsüz Bir Mesih'in Serüvenleri, Aklım

Nereye Gidiyor, Pırpır, Gelincik Güncesi/Havacı Gelincikler Gökyüzünde, Uzak Diye Bir Yer Yok, Gelincik Güncesi/Kurtarma Gelincikleri Denizde" adlı eserler Richard Bach'ın kaleme almış olduğu eserlerinden bazılarıdır.[1]

2.2. Safai'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Asıl adı Safai Özer olan ve edebiyat dünyasında çoğunlukla Safai adıyla bilinen yazar 1952 yılında Konya'da doğmuştur. 1975 yılında Selçuk Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Bölümünden mezun olmuştur. Kamu kuruluşlarının birinde bir süre çalışan Safai askerlik görevini yerine getirdikten sonra serbest mimar olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra 1980 yılında Antalya'ya yerleşmiştir. Burada mobilya tasarımcılığı ve üreticiliği yapmıştır. 1990 yılında Antalya'da Kaleiçi Sanatevi'ni kuran yazar, 1994 yılında Burdur'un bir orman köyüne yerleşmiştir.

İlk eserini 1970 yılında yayımlayan Safai ilk kişisel fotoğraf sergisini 1972 yılında açmıştır. Grup A'nın üyelerinden biri olmuştur. Bununla birlikte Antalya Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği'nin kurucularından biri olarak Kültür Bakanlığı Devlet Fotoğraf Yarışması Birinciliği Ödülü'nü almıştır. 1993 yılından itibaren 37 tane kişisel boyama sergisi açmıştır.

EGET Vakfı'nın (Eğitim, Geriatri, Ekolojik Tarım, Turizm) kurucularından biri olan ve 2015-2022 yılları arasında mütevelli heyet başkanlığı ve yönetim kurulu başkan yardımcılığını yapan Safai 2021 yılının Aralık ayından itibaren tedavi görmüş 9 Mart 2022 tarihinde vefat etmiştir.[2]

Çok yönlü bir kişilik sergilemiş olan Safai'nin edebî kişiliği hakkında bilgi verecek olursak; gazetelerdeki onunla yapılan söyleyişiler ve kendisinin oluşturduğu kişisel web sitesindeki verdiği bilgilere göre Safai kendisini "Son Kişot" olarak tanımlanmıştır. Yine kendisinin oluşturduğu kişisel web sitesinde yaşadığı çevrenin adını "Esenliktepe Yamacı", yaşadığı köyü ise "Aslıyok Köyü" olarak adlandırmıştır**.** Kişisel web sitesinde hayranlarına "Aslıyok Köyün'den Mektuplar" başlığı altında toplam 35 adet mektup göndermiş, fotoğraflarını ve resimlerini sergilemiştir.

Safa'nin kaleme almış olduğu eserler şunlardır:

- Martı Jonathon'dan Yünatan Martı'ya,
- Öykülerde Sufiler Sufiler'den Öyküler I-II
- İncil'in Zen Gözüyle İrdelenişi [3]

3. BULGULAR

3.1. "Martı Jonathon Livingston" ile "Martı Jonathan'dan Yünatan Martı'ya" Adlı Eserlerin Tema ve İletiler Açısından Karşılaştırılması

Tema, Türkçe Sözlükte (2023), edebî ya da öğretici bir eserde işlenen ana konu, fikir olarak tanımlanmaktadır. Türkçe eğitiminde kazanımlar, hangi temaya uygunsa ders

[1]http://tr.wikipedia.org/wiki/Richard.Bach, Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024
[2] https://www.eget.org.tr/vakif-kuruculari/ Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024
[3] http://www.safai.gen.tr/tr, Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024

kitaplarındaki o temaya göre seçilen metinler aracılığıyla kazandırılmaktadır. Kazanımların ulaşılabilirliği bu metinlerdeki etkinlikler aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle metinlerin kazanımlara ve temalara uygunluğu Türkçe öğretiminde oldukça önemlidir.

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan temalar şunlardır:

- Erdemler
- Millî Kültürümüz
- Millî Mücadele ve Atatürk
- Birey ve Toplum
- Okuma Kültürü
- İletişim
- Hak ve Özgürlükler
- Kişisel Gelişim

Bilim ve Teknoloji
Sağlık ve Spor
Zaman ve Mekân
Duygular
Doğa ve Evren
Sanat
Vatandaşlık
Çocuk Dünyası

Richard Bach'ın "Martı Jonathan Livingston" adlı eseriyle bu esere atıfta bulunarak yazılmış olan Safai'nin " Martı Jonathan'da Yünatanmartı'ya" adlı eseri eğitsel iletiler açısından oldukça zengindir. Her iki eserin konusu çocuğu simgeleyen bir martının kendini geliştirmesi ve bir şeyleri başarması adına yaşadığı toplumla mücadelesi ve bu mücadelenin sonunda istediği başarıyı elde etmesidir.

Bu çalışmada incelemeye tabi tutulan Richard Bach'ın "Martı Jonathan Livingston" adlı eseriyle Safai'nin " Martı Jonathan'dan Yünatanmartı'ya" adlı eseri tema ve iletilere göre alt başlıklar halinde tasnif edilmiştir.

3.1.1. Erdemler Teması

Bu temaya bağlı olan iletiler, yardımseverlik, birlik ve beraberlik, dostluk, eşitlik, doğruluk, dürüstlük, saygı, sevgi gibi evrensel ve sosyal değerler gibi dua etme gibi dinî değerlere de yer verilmektedir.

Yardımseverlik

> "Avlanmaya çıktı mı, birkaç balıkla doyuverir, sonra da yaşlılara ve yavru martılara taşırdı tuttuklarını. Diğerleri denli oburca yemediğinden miydi, yoksa Acunsalmartı yüreğine yansıdığından mıydı bilemem; ama sürüdeki tüm martılardan daha hızlı uçar, daha iyi görür, daha büyük balıklar yakalardı" (Safai, 2001: 19).

Bunakmartın'nın Oğulmartı'ya söylediği bu cümlelerde yardımseverlik iletisi yer almaktadır. Özellikle yaşlı ve yavru martılara yardım etmiş olması yaşlı ve küçüklerin her daim yardıma ihtiyaç duyabileceğini anlatmaktadır.

Birlik ve beraberlik

> "Sürü içindeki dayanışmamız, kargalarınkiyle kıyaslanamayacak denli zayıftı. Kargalar bizleri yarıştırmayı öyle kolay becerirlerdi ki, bencillik, iş dışında da yaşam biçemimiz olmuştu" (Safai, 2001: 13).

Eserde öncelikle dayanışmanın yokluğundan bahsedilip martılar arasındaki dayanışma yokluğunun bencilliği doğurduğunu ve bunun kendilerine zarar verdiği ifade edilmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Dürüstlük

> "Sonradan düşündüm de" dedi; "...sizin haklı olabileceğiniz kanısına kapıldım birden. Tüm olumsuzluklarıma karşın, aranıza alır mısınız beni de?"
>
> "Dürüstçe söylemek gerekirse, kargalardan bağımsız yaşayabileceğimize şu anda da inanamıyorum ama birkaç boncuk için onları okşayıp durmaktan bıktım artık. Üstelik Yünatanmartı'nın üç beş sözüyle, kimi kargaların bile ayıkıp sürülerini bırakarak gitmelerine karşın, biz martıların hâlâ uyanamamaları da onuruma dokunuyor" (Safai, 2001: 62).

Eserdeki iletilerden biride de dürüstlüktür. Kıvırtanmartı'nın Oğulmartı ve arkadaşlarına söylediği bu sözler neticesinde aralarına kabul edilmesi açık sözlü olmanın her zaman kişiye kazandırdığını göstermektedir.

> "Ne kadar gururlu, ne kadar kırgın olursam olayım, bu yetkin varlığa yalan söyleyemem diye düşündü Martı Flecter" (Bach, 1992: 64).

Martı Flecter'ın bu sözlerinde ise iyi veya kötü nasıl hissedilirse hissedilsen dürüstlükten hiçbir zaman ödün verilmemesi gerektiği iletilmektedir.

Dostluk ve arkadaşlık

> "Eğer dostluğumuz zaman ve uzaklıkla sınırlıysa, o zaman yok demektir! Zaman ve uzaklıkla sınırlı olmayanı yaşıyoruz biz. Uzaklığı yenince hep aynı yerdeyiz, zamanı yenince hep aynı anın içindeyiz. Böylece her an için birlikte olacağımızı düşünmedin mi?" (Bach, 1992: 60)

Martı Jonathan'ın dostu Sullivan'a kurduğu bu cümlelerde, gerçek dostlukta zamanın ve uzaklığın öneminin olmadığı, gerçek dostluğun yıllar geçse de ayrı yerlerde olunsa da devam edeceği iletisi yer almaktadır.

> " Hıçkırıklarımı sezinledi Bunakmartı:
>
> "Beni düşünerek ağlamaktaysan, özgürleşmeme sevinmen gerek!" dedi; "...Yok, bensiz kalacağından ötürü ağlamaktaysan, boşuna yorulma; çünkü yine birlikte olacağız" (Safai, 2001: 32).

Bunakmartı'nın suçu üzerine alması dostluğun fedakârlık gerektirdiğini iletmekle birlikte Bunakmartı'yla Oğulmartı arasında geçen konuşmalar gerçek dostluğun ölüm dâhi olsa bitmeyeceğini anlatmaktadır.

İletişim Teması

İletişim teması Türkçe öğretim programında ve ders kitaplarında aile iletişimi, etkili iletişim, insanlarla iletişim, komşuluk, medya okuryazarlığı, iletişim araçları gibi alt temaları ile birlikte verilmektedir. "

> "Gönül kulağı açık olan, dilediğinde dilediğini, bir başka yerde bulunsa bile duyabilir" (Safai, 2001: 23).

"Martı Jonathan'dan Yünatan Martıya" adlı eserde Esenlikmartı'nın söylediği yukarıdaki sözler duygudaşlık iletisini sezdirmektedir. Aynı duyguyu yaşayan, aynı şeyleri düşünen ve hisseden her canlının görünmeyen bir şekilde aslında birbirleriyle iletişim halinde olduğu ve birbirlerini daha iyi anlayabileceği anlatılmaktadır.

3.1.2. Hak ve Özgürlükler Teması

Türkçe ders kitapların hak ve özgürlükler teması özgürlükler, bireysel haklar, çocuk hakları, hakkını savunma gibi alt temalarla verilmektedir. İncelen her iki eserde de özgürlük kavramı bir fikre bağlılıktan kurtuluş, öğrenmek, ufkunu genişletmek daha fazla bilgili olmak olarak sezdirilmektedir.

> "Öğrenmek, yeniliklere kucak açmak, özgür olmak. Bir şans tanıyın bana; bulduklarımı öğrendiklerimi sizlerle paylaşayım" (Bach, 1992: 32).

Martı Jonathan bu düşünceleriyle aklı kullanarak bilgiye ulaşılabileceğini, kişiliğin yeniden keşfedileceğini, öğrenmenin ve yeniliklere açık olmanın tutsaklıktan kurtulmak olduğunu ifade etmektedir. Daha fazla bilginin daha fazla özgürlük demek olduğu vurgulanmaktadır.

> "İyi de, neylesi bir diriliktir bu? Korkak, ürkek, bencil, türdeşleriyle yarışmakta olan, özünü unutmuş, tutsaklığı yaşam biçemi edinmiş hangi canlıya 'diri' denebilir ki? Diri miyiz bizler? Diri olduğunuza gerçekten inanıyor musunuz? Sizleri bilmem ama ben artık bu tür bir dirilik istemiyorum; böyle biline!" (Safai, 2001: 36)

Oğulmartı'nın annesine sarf etmiş olduğu bu sözlerde özgür olma iletisi yer almaktadır. Özgürlüğünü kaybetmiş, bir fikre tutsak olmuş her canlının yaşamının nefes alıp vermekten ibaret olduğunu anlatmaktadır.

3.1.3. Kişisel Gelişim Teması

Çocukların sağlıklı bir birey olarak toplumda yer almasını sağlamak için onları her konuda eğitmek; iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlışı öğretmek ve her konuda bilgi sahibi olmalarını sağlamak gerekmektedir. Bu nedenle Türkçe öğretim programında ve ders kitaplarında kişisel gelişim temasının yeri oldukça önemlidir. İncelenen her iki eserde de kişisel gelişim teması ağırlıklı olarak işlenmiştir.

> "Biz senin kardeşleriniz Jonathan, kardeşleriniz." Sözcükler tane tane söylenmişti, güçlü ve duruydu. "Seni daha yükseklerdeki yuvaya götürmek için geldik" (Bach, 1992: 35).

Martı Jonathan'ın yanına gelen yabancı martıların sarf ettiği bu sözlerdeki yükseklerdeki yuva, başarıyı ve başarmayı anlatmaktadır.

> "Tutkularımızdan ötürü öz benliğimizi yitirmekte oluşumuzdan söz ederdi sık sık. "Sizler Acunsalmartı'yı da, onun yüreklere yansıyışını da, duyumsama yetilerinizi de unutup gitmektesiniz. Artık kemiğe tapar oldunuz sizler.' derdi" (Safai, 2001: 20).

Esenlikmartı'nın bu sözleriyle verilen iletide, bireyin öz kimliğini bulma, kendini tanıma farkındalığı anlatılmaktadır.

3.1.4. Zaman ve Mekân Teması

İncelenen her iki eserde de zaman kavramı açıkça görülmektedir.

> "Gençlik yıllarımdaki sürüde dostluk ve iyilik dolu, sevecen bir martı vardı. Sana bu anlattıklarımı da zaten ondan dinlemiştim bir zamanlar. Her sabah ve herkese esenlik dilediği için "Esenlikmartı" diye çağırırlardı onu. İşte o güzeller güzeli yaratık Acunsalmartı'nın kendisine yansıdığını söyler, 'Biraz çabalasanız sizlere de yansır.' derdi."
>
> "Şimdilerde varsıllık simgesi nasıl şu boncuklarsa, o günlerde de mürekkepbalığı kemikleriydi. Diğer kuşlar bile bu kemikler karşılığında olmadık şeyler verirlerdi bizlere. Tutkumuz öylesine yoğunlaşmıştı ki, birkaç kemik için kimi zaman hırsızlıklar olur, aramızda kavgalar çıkardı" (Safai, 2001: 35).

Bunakmartı gençlik yıllarını hatırlayarak geçmişe dönmüştür. Geçmişiyle bulundukları zamanı kıyaslayıp aradaki farklılıklardan söz etmektedir. Bunakmartı gençlik yıllarında var olan dostluk gibi güzel duyguların şimdilerde olmadığını ifade ederek geçmişe duyduğu özlemi dile getirmektedir.

> "O gün başka martılarla konuşarak vakit yitirmedi. Güneşin batışına değin uçtu, uçtu…Takla atmayı , yavaş dönüş yapmayı, tersine bükülmeyi, sabit nokta fırlamalarını öğrendi" (Bach, 1992: 28).

Martı Jonathan zamanını kedini geliştirmek harcamakta ve bunun meyvesini de almaktadır. Martı Jonathan'ın bu davranışı geri getirilmesi imkânsız olan zaman denilen bu kıymetli kavramın boşa harcanmamasını anlatmaktadır.

3.1.5. Duygular Teması

Bu tema kapsamında Türkçe ders kitaplarında genellikle iyimser duygular yer verilmektedir. Çocuğun kişilik gelişimine katkı sağlaması açısından kötümser duygulardan mümkün olduğunca uzak durulmaktadır. İncelenen her iki eserde hem olumlu hem de olumsuz duygular yer almaktadır.

Sevgi

Çocukların dünyasında yadsınamayacak kadar önemli olan ve Türkçe ders kitaplarında erdemler teması ve duygular temasında alt tema olarak yerini alan sevgi kavramı, evlat sevgisi ve insan sevgisi iletileri ile her iki eserde de görülmektedir.

> "Tüm söylediklerin deli saçması şeyler. Böylesi anlamsızlıklarla oyalanacağına biraz olsun geleceğini düşünüp kargaların gözüne girmeye bak" (Safai, 2001: 57).
>
> "Neden, Jon , neden? Diye sordu annesi. " Öteki martılar gibi olmak sana neden güç geliyor? Alçaktan uçmayı pelikanlarla alboroslara bırakamaz mısın? Yemiyor içmiyorsun. Bak, bir tüy bir kemik kaldın" (Bach, 1992: 13).

Yukarıda da görüldüğü üzere her iki eserde de anne martılar oğulları için endişelenmektedir. Anne martıların endişelenmesi oğullarına duydukları sevginin birer göstergesidir.

Merak

> "Sustu bir süre Bunakmartı. Belki anlatacaklarını toparlamakta zorluk çekiyor, belki de geçmişten bugüne dönmek istemiyordu. Bense, uçabilmenin gizlerini öğrenebilme özlemiyle kıvranıp durmaktaydım" (Safai, 200: 19).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

> " Çığlıklarla, anlamsız ötüşlerle değil, sessizliği diliyle sordu: " Ötekiler nerede Sullivian? Niye kalabalık değiliz?" (Bach, 1992: 44)

İncelenen her iki eserin tamamına hâkim olan duygu merak duygusudur. Oğulmartı'nın Yünatanmartı'yı kalbinde hissedip onun gibi uçmak istemesi ve bunu başarması merak duygusunun bir sonucudur.

Umutsuzluk ve Çaresizlik

> "Yaşam, çöp dağları, tapınak mağara ve konut mağara arasında sevinçsiz, sevgisiz, umutsuz tükenip gitmekteydi sözün özü" (Safai, 2001: 13).

> "Ödül umudu ve uygulanmakta olan baskı, martıların neredeyse tümünün de daha çok çalışmasını sağlamıştı. Her biri diğerlerinin ne denli artık topladığını gözlüyor, daha çoğunu devşirebilmek için parçalanıyordu. Nasıl açılacaktı bunların gönül gözleri, gönül kulakları? Acunsalmartı böylesine tutku dolu yüreklere nasıl yansısındı ki? Birkaç boncuk edinmek için kardeşlerinin kendilerinden daha beceriksiz olmasını dileyen bu martılar mı özgürlük ve esenlikleri için çabalayacaklardı?" (Safai, 2001: 42-43)

Bu duygu her iki eserde ana karakterlerin yer aldığı toplumlardan ve yaşam koşullarından hoşnutsuzluğu şeklinde dile getirilmektedir. Martı Jonathan Linvgston ve Oğulmartı'nın yaşadıkları toplumun düzen karşısında çaresizliğini anlatmaktadır.

Şaşkınlık

> **"**Sürü yeni gelenler karşısında şaşkınlıktan dona kaldı. Bu kuşlar kovulmuştu. Nasıl olur da geriye dönme cesaretinde bulunurlardı" (Bach, 1992: 73).

> "Gerçi inanılır gibi değildi; ama bizlere benzeyen bir martı uçmaktaydı gökyüzünde! Bunakmartı'nın anılarındaki martılar gibi kanatlarını kullanabilen türdeşlerimiz gerçekten de yaşamaktaydı demek!" (Safai, 2001: 14)

Bu duygu her iki eserde de yer almaktadır. Her iki eserin ana karakteri yaşanan olaylar karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir.

Pişmanlık

> "Bir zamanlar sürüsü için neler düşündüyse, şimdi bunların tümünü yalnız başına gerçekleştiriyordu. Uçmayı öğrenmişti ve bunun diyetini ödediği için pişmanlık duymuyordu" (Bach, 1992: 33).

> "Gönül gözünün açık oluşu, işte bu sanırım Oğulmartı. Dün gece Esenlikmartı bir süre benimle görüştü, sonra da seninle. 'Bunca yıldır onu neden anımsamadım?' diye hayıflanıyordum" (Safai, 2001: 27).

Bu duygu iki eserde farklı olarak yer almaktadır. Bach'ın eserinde ana karakter yaptıklarında pişmanlık duygusunu yaşamazken Safai'nin eserinde Bunakmartı bu duyguyu yaşadığını konuşmalarıyla hissettirmektedir.

Kızgınlık

Bu duygu hem Bach'ın hem de Safai'nin eserinde hissedilmektedir**.**

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

"Ne düşündükleri umurumda değil. Uçmak nasıl oluyormuş göstereceğim onlara! İstedikleri buysa, tümüyle yasadışı olacağım. Ve pişman edeceğim onları!.." (Bach, 1992: 62)

"Bunakmartı, kendisiyle hesaplaşmasının yarıda kesilmesinden dolayı kızgındı; "Bizler" dedi; "...bu tutsaklığı kendimiz hazırladık. Kemikler kargalardan da önce tutsak etmişti zaten bizleri. Özümüze öylesine yabancılaşmıştık ki, yaşam dolu tertemiz denizlerin çağrısını bile duyamadık. Kemiklere taparak öncelikle tinsel özgürlüğümüzü yitirdik senin anlayacağın. Bedensel özgürlüğümüzü de kargalara sattık karın tokluğuna" (Safai, 2001: 27).

Mutluluk

"Sevinç, Bunakmartı'nın gözlerinde yaş olup damla damla akarken çalışılacak yere ulaşmıştı sürü." (Safai, 2001: 28)

"Tüyleri pırıl pırıldı, kanatları yeni cilalanmış gümüş levhaları andırıyordu. Büyük bir mutlukla yeni kanatlarını tanımaya çalışıyor, onları tüm gücüyle çırpıyordu" (Bach, 1992: 39).

Bu duygu her iki eserde yer almaktadır. Safai'nin eserinde mutluluk ağlama eylemiyle birlikte ifade edilirken Bach'ın eserinde açıkça ifade edilmektedir.

Korku

İncelemeler sonucunda bu duygunun sadece Safai'nin eserinde yer aldığı görülmektedir.

"Sesinde kin, kızgınlık ve öç alma isteği titreşmekteydi. Korkudan dilim damağıma yapışmış, gagam kilitlenmişti" (Safai, 2001: 28).

Üzüntü

"Gözyaşlarımı tutamaz olmuştum. İlk kez ağlıyordum! Gözlerim, görme işlevi dışında ilk kez bir işe yarıyordu!" (Safai, 2001: 28)

"Martı Jonathan geri kalan günlerini yalnız başına geçirmeye başladı. Sarp kayalar bölgesinden de ötelere uçarak yeni bölgeler keşfediyordu. Üzgündü, ama yalnızlık değildi bunun kaynağı. Onu asıl üzen şey, öteki martıların Tanrısal bir uçuş gücüne inanmayı yadsımış olmalarıydı" (Bach, 1992: 32).

Her iki eserde yer alan bu duygunun iletilerine bakıldığında, Bach'ın eserinde ana karakterin üzgün olduğu açıkça ifade edilirken, Safai'nin eserinde ana karakterin üzüntüsü ağlama eylemi şeklinde iletilmektedir.

Yalnızlık

Bu duygu hem Safai'nin hem de Bach'ın eserinde yer almaktadır.

"Ona, duyarlı bir yüreğin kaç boncuk edeceğini sormaya bile gerek duymaksızın mağaranın en dip köşesine tünedim" (Safai, 2001: 17).

" Ne yuvası? Benim yuvam yok. Benim sürüm Yok. Dışlanmışım ben" (Bach, 1992: 35).

Ölüm

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Bu duygu sadece Safai'nin eserinde yer almaktadır. İletilerde ölümün bir son olmadığı aksine sonsuzluğun başlangıcı olduğu ifade edilmektedir.

> "N'olur ölme. Seni çok seviyorum."
>
> "Yalnızca bedensel varlığım son bulacak. Benim için yapabileceklerinin en iyisini yaptı kargalar, bu yaşlı ve bıkkın bedenden kurtulmamı sağladılar. Tinim, köhneleşmiş bedenimden sıyrılıp Acunsalmartı'yla bütünleşecek. Onunla aramda engel kalmadı artık" (Safai, 2001: 32).

Heyecan

Bu duygu hem açık hem de kapalı iletiler şeklinde her iki eserde de görülmektedir.

> "Martı Jonathan, bir başka bilinmeyeni öğrenmek için heyecanla sordu:" Böyle uçmayı bana da öğretir misin? " (Bach, 1992: 50)
>
> "Haykırıştan ötürü irkilen tüm martı ve kargalar önce Bunakmartı'dan yana, sonra da onun gözlerini ayıramadığı yönde gökyüzüne doğru baktılar. Evet, oydu gelen. Kendimi tutamayıp olanca gücümle "Seni seviyorum..." diye bağırdım" (Safai, 2001: 32).

Sitem

İncelemeler neticesinde bu duygunun sadece Safai'nin eserindeki iletilerde yer aldığı görülmektedir.

> "Bizler" dedim; "...özümüze bu denli yabancılaşmışken, bir başkasının yardımıyla kurtuluşa kavuşabilir miyiz sanıyorsunuz? Bulutları yün gibi atan o martı, o Yünatanmartı, ancak gönül gözü açılmışlara, özüne dönmüşlere önderlik edebilir; boncuğa tapıp yonutları tanrılaştıranlara değil" (Safai, 2001: 35- 36).

Cesaret

Bu duygu genel olarak her iki eserin iletilerinde yer almaktadır. Safai'nin eserinde Yünatanmartı'nın Oğulmartı'ya söylediği sözlerde, hayatta cesaret gösterilmesinin açıkça dile getirilmektedir.

> "Yünatanmartı, sanki düşüncelerimi sezinlemiş gibi "Sakın iniş sırasında berelenmekten korkmayın." dedi; "...Yedikleriniz kursağınıza giderken, 'Bunları nasıl sindireceğim?' diye düşünüp korkuyor musunuz? Kaygıları alt ederseniz, özünüz, doğru olanı kendiliğinden gerçekleştirecektir" (Safai, 2001: 54).

Alçak gönüllük

Her iki esere bakıldığında bu duygunun sadece Bach'ın eserinde yer aldığı görülmektedir. Martı Jonathan'ın övgüler karşısında utanması alçak gönüllüğün bir göstergesidir.

> "Bundan kuşku duyarım dedi Jon" dedi yanında duran Sullivan'a. "On beş yıldan bu yana tanıdığım martılar arasında öğrenmeye korkusuzca yaklaşabilen tek martısın." Küme bir an için sessizliğe büründü, övgülerden utanmıştı Jon" (Bach, 1992: 55).

Veda

Duygular temasının içerisinde yer alan veda duygusu her iki esere bakıldığında her iki eserde de yer aldığı görülmektedir.

> "Eğer yerdeki birine bin mil ötesini gösterecek biri varsa, o da sensin, Jonathan." Sonra gözlerini kuma dikti. "Elveda Jon, dostum benim…" (Bach, 1992: 60).

Bağışlama

> "Onlara karşı bu kadar sert olma Martı Flecter. Seni kovmakla onlar yalnızca kendilerine zarar verdiler. Bir gün gelecek, onlar da görecekler senin gördüklerini. Onları bağışla ve bu gerçeği anlamalarına yardımcı ol" (Bach, 1992: 63).

Bu duygu Richard Bach'ın eserinde karşımıza çıkmaktadır. Eserde Martı Jonathan arkadaşına onları kovan martıları bağışlamasını istemektedir. Başkaları tarafından anlaşılmanın zor olduğunu anlatmaktadır.

3.1.6. Doğa ve Evren Teması

Doğa ve evren teması Türkçe öğretim programında ve ders kitaplarında metinler aracılığıyla çevre, bitkiler, doğal afetler, hayvanlar, evren, doğa olayları, dünya, gezegenler ve manzara gibi alt temalara ayrılarak verilmektedir.

> "Ayın bulutların ardına gizlendiği bir gece, aramıza yeni katılanlarla birlikte kayalıklarda toplanmış uçuş hazırlıkları yapmaktaydık" (Safai, 2001: 67).

Safai'nin eserindeki cümlede o gece ayın bulutların arkasında kaldığı söylenerek gökyüzünün bulutlarla kaplı olması nedeniyle havanın kapalı olduğu iletisi yer almaktadır.

> "Çimenlerin sararıp, derenin buzlanmaya yüz tuttuğu son yaz akşamlarından birinde bir martı çığlığıyla irkildik. Sürüdeki martıların tümü de işlerinin başındaydı oysa" (Safai, 2001: 14).

Yine aynı eserde yukarıdaki cümlede de görüldüğü üzere günlük doğa olaylarının dışında yine aynı tema içerisinde mevsimlerden de bahsedilmektedir. Yaprakların rengindeki ve suyun görüntüsündeki değişiklik yaz mevsiminin bitip sonbahar mevsimine geçildiğinin iletisine yer verilmektedir.

4. SONUÇ

Türkçenin temel dil becerilerinden biri olan okuma becerisi, çocuk gelişiminin vazgeçilmezlerindendir. Çocukların hem dil eğitiminde hem de karakter eğitiminde nitelikli çocuk edebiyatı ürünleri önemli bir yere sahiptir. Nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerinin temel işlevi çocuklara okuma zevki ve alışkanlığını kazandırmaktır. Ayrıca okuma sürecinde zevk verirken de "düşündürmek" yine çocuk kitaplarının en önemli işlevleri arasındadır.

Bu araştırma için incelenen her iki eserde de çocuk, bir hayvan figürü olan "martı" ile simgelenmekte ve birbirine benzer kişilik özellikleri taşımaktadır. Ana karakterde düşünen,

sorgulayan, cesur, girişken, öğrenmeyi ve keşfetmeyi arzulayan mücadeleci bir kişiliğin özellikleri açıkça görülmektedir. Çocuklara yönelik olarak yazılan her iki eser yetişkinlere de hitap etmektedir. Her iki eserde de çocuklara verilmek istenen iletiler yer yer açık olmakla birlikte çoğunlukla kapalı olarak verilmektedir. Her iki eserin kişisel gelişimindeki iletilerinde azim, çalışkanlık, kararlılık, gayret etmek ve sonunda başarılı olmak ağırlıklı olarak anlatılmaktadır. Bununla birlikte eleştirel düşünmek, yeniliklere açık olmak, bilgiye aç olmak, zamanı iyi değerlendirmek, bağımsız hareket etmek gibi iletiler de yer almaktadır. Sosyal gelişimindeki iletilerde ise her iki eserde de ana karakter toplumsallaşma açısından olumlu bir gelişme göstermektedir. Yardımseverlik, arkadaşlık, saygı, sevgi, dostluk gibi konuların yaşam içindeki önemi sezdirilmektedir. Bunula birlikte kaderciliği benimsemiş toplumlarda yaşayan her iki karakterin yaşadığı topluma karşı çıkması, bundan dolayı dışlanması gibi olumsuz durumlar da görülmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki farklı ülkelerin, farklı kültürlerine ait "Martı Jonathan Livingston" adlı eser ile "Martı Jonathan'dan Yünatanmartı'ya adlı iki eserin yazılış amaçları ortaktır. Her iki yazar da kişiliğini kaybetmeden çocukların yetiştirilmesini ve toplumda sahip oldukları o kişilikle yer edinmesini amaçlamaktadır. Bu amaçlar eserlerin sadece çocuklara değil yetişkinlere de hitap ettiğini bir kez daha göstermektedir. Eserlerdeki iletilerde didaktik bir anlatım yerine ipuçları verilerek iletileri buldurmaya yönelik, dolayısıyla çocuğun düşünmesini sağlayacak bir anlatım söz konusudur. İmgesel olarak verilen iletilerin aksine incelenen eserlerdeki dil, çocuğa görelik açısından şekilde yalındır. "Martı Jonathan Livingston" adlı eserin çevirisinde de Türkçe kökenli sözcüklerin tercih edilmesi çocuğun Türkçeyi sözcük dağarcığının zenginleşmesinde olumlu katkı sağlamaktadır. Bu durum her iki yazarın eserleriyle Türkçe öğretimine, çocuk eğitimine ve çocuk edebiyatına katkıda bulunduklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aykanat T., Karşılaştırılmalı Edebiyat Bilimi ve Karşılaştırılmalı Bir Metin Tahlili Örneği, Turkish Studies – İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Summer, 7/3, 409-427, Ankara, 2012.

Aytaç, G., *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, İstanbul, 2003.

Aytaç, G. *Karşılaştırmalı Edebiyat ve Kültür Araştırmaları,* 1.Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi, 167-171, Eskişehir, 2003.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2014.

Çolaker, Ö., *Samed Behrengi'nin "Küçük Kara Balık" , Richard Bach'ın "Martı Jonathan Livingston" ve Cahit Zarifoğlu'nun "Motorlu Kuş" Adlı Öykülerindeki Ana Karakterlerin Kişilik Gelişimi, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma Açısından Karşılaştırılması,* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2009.

Demirel Ş,. Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevi'nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Summer, 7/3, 915-947, Ankara, 2012.

Gültekin, A., ve Üyümez, F., Türkiye'de Karşılaştırılmalı Edebiyat Çalışmaları, Studien Zur Deutschen Sprace Und Literatur, Ocak, 20, 35-43, 2012.

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi,* Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013.

Kefeli, E., *Karşılaştırılmalı Edebiyat İncelemeleri,* İstanbul, 2000.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2023.

Ulağlı, S., *İmgebilim "Ötekinin" Bilimine Giriş,* Motto Yayınları, İstanbul, 2018.

Yakıt, İ., *Çıktım Erik Dalına,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Yazgan, M., *"Çevirenin Önsözü", Karşılaştırılmalı Edebiyat,* İstanbul, 1994.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Richard.Bach

(Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024)

https://www.eget.org.tr/vakif-kuruculari/

(Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024)

http://www.safai.gen.tr/tr

(Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024)

3B YAZDIRMA TEKNOLOJİSİ KULLANIMININ EĞİTSEL ALANLARA YANSIMALARI: OKUL VE KÜTÜPHANELER

Dr. Öğr. Üyesi Okan YETİŞENSOY

Bayburt Üniversitesi, okan.yetisensoy@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6517-4840

Son yılların popüler eğitim teknolojilerinden birisi olan 3 boyutlu (3B) yazıcılar günümüzde okul, üniversite, müze, kütüphane ve özel eğitim ortamları gibi farklı eğitsel alanlarda yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı ise eğitimde 3B yazdırma teknolojisi kullanımının "Okullar" ve "Kütüphaneler" özelinde incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, okul ve kütüphanelerde 3B yazdırma teknolojisinin kullanımı ele alan çalışmalara ulaşılmış, ilgili kaynaklardan hareketle kapsamlı bir alanyazın derlemesi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda 3B yazdırma teknolojisinin halk kütüphanelerinden ziyade üniversite kütüphanelerinde yaygınlık gösterdiği, bu durumun öğretim üyeleri ve üniversite öğrencileri gibi paydaşlara önemli katkılar sunduğu, Amerikan üniversitelerinin bu anlamda öncü kuruluşlar olarak öne çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca bu durumun disiplinlerarası iş birliği ve öğrenmeyi teşvik etme, kütüphanelerin teknoloji odaklı evrensel hizmet sağlama misyonuna hizmet etme, yazıcıya erişim sorununu ortadan kaldırma gibi konularda fayda sağladığı gözlenmiştir. Ancak kütüphanelerde yazıcı kullanımının finans, personel eğitimi, güvenlik gibi konularda çok yönlü hazırlık gerektiren bir süreç olduğu görülmüştür. Bütün bunların yanında, okullarda da ilgili teknolojinin kullanımına artan bir ilgi olduğu, ancak bu kullanımın kütüphane ortamlarındaki kadar sistematik ve profesyonel bir işleyiş gösteremediği belirlenmiştir. Çeşitli derslerin içeriğine uygun 3B modellerin olmaması, öğretmenlerin kendi 3B modellerini tasarlama noktasındaki yetersizlikleri, 3B yazdırma teknolojisini pedagoji ve içerik bağlamına entegre etmede yaşanan sorunlar, öğretmenlere hizmet öncesi ve hizmet içi dönemde 3B yazdırma kullanımına yönelik bir eğitimin verilmemesi, teknik ve ekonomik yetersizlikler okullarda 3B yazdırma teknolojisinin etkin kullanımını engelleyen sorunlardan bazıları olarak öne çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: 3B yazdırma, eğitsel alan, teknoloji.

1. Giriş

Son yıllarda artan bir şekilde popülerlik kazanan ve güçlü bir eğitsel araç olarak öne çıkan 3B yazdırma teknolojisi (Easley vd., 2017) okul öncesinden lisansüstü eğitime kadar eğitim sisteminin farklı kademelerinde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Eğitim sistemlerinde 3B baskının "nerede" kullanıldığı sorusuna cevap arayan Forda ve Minshalla (2019) bu sorunun cevabını bulmak üzere, güncel alanyazını ışığında detaylı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda eğitim sistemlerinde 3B yazıcıların kullanımı ele alan sayısız çalışma analiz edilmiş

ve mevcut alan yazından hareketle 3B yazdırmanın yaygın olarak kullanıldığı dört temel pedagojik alan belirlenmiştir. Söz konusu dört pedagojik alan şöyledir:

- Kütüphaneler
- Özel eğitim ortamları
- Okullar
- Üniversiteler

Gerçekleştirilen alan yazın taraması sonucunda bu çalışmada da Forda ve Minshalla'nın (2019) sınıflandırmasının kullanılması kararlaştırılmış ancak alanyazında özellikle kütüphane ve okullarda 3B yazdırma teknolojisi kullanımı üzerine önemli bir boşluk olmasından hareketle çalışmanın kütüphaneler ve okullar üzerinden sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu noktada kütüphaneler ve okullarda 3B yazdırma teknolojisini ele alan çalışmalar incelenmiş ve ilgili pedagojik alanlar üzerinden detaylı bir alanyazın derlemesi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2. Kütüphaneler

Günümüzde 3B yazıcıların yaygın olarak kullanıldığı pedagojik alanlardan birisi kütüphanelerdir. Halka açık alanlarda büyük ilgi görme eğilimine sahip olan 3B yazıcılar kütüphaneleri bireyler açısından daha cazip hale getirmekte ve sıklıkla karşılaşılan 3B yazıcıya erişim sorununu ortadan kaldırmaktadır. Günümüzde genel halk kütüphanelerinde 3B yazıcı kullanımına yönelik uygulama örneklerine rastlanılsa da 3B yazıcıların kütüphanelerdeki kullanımı genel olarak üniversite kütüphanelerinde yaygınlık göstermektedir. Bu noktada Amerika'daki üniversiteler başta olmak üzere birçok üniversite, kütüphaneleri bünyesinde 3B yazdırma laboratuvarları kurarak öğrencilere hizmet vermekte, 3B baskı hizmetinin geniş kitlelere ulaştırılmasında önemli rol oynamaktadır. (Gonzales & Bennett, 2014; Finley, 2016)

3B yazdırma teknolojisi üniversitelerin mühendislik gibi çeşitli birimlerde hızlı protipleme işlemleri için uzun süredir kullanılsa da kütüphaneler bünyesinde bu hizmetinin sunulması son yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Böylece ilgili teknoloji tüm disiplinler için kullanılabilir hale gelmiş ve disiplinlerarası iş birliği ve öğrenme için önemli bir potansiyel oluşturulmuştur (Pryor, 2014). Örneğin Amerika'daki Nevada üniversitesi (Colegrove, 2012), Southern Illinois üniversitesi Edwardsville (Pryor, 2014), Florida Üniversitesi ile North California State üniversiteleri (Gonzales & Bennett, 2014), Alabama, Michigan ve Miami Üniversiteleri (Scalfani & Sahip, 2013) Kanada'daki Regina Üniversitesi (Nowlan, 2015) ile Dalhousie ve Alberta üniversiteleri (Groenendyk & Gallant, 2012) gibi üniversiteler kütüphanelerde sunulan bu hizmetin ilk uygulayıcıları arasındadır.

Kütüphanelerin 3B baskı hizmetini sunan ideal yerler olarak görülmesinin ise belirli sebepleri vardır. İnsanlık tarihinin her döneminde bilginin toplandığı, korunduğu, organize edilerek kullanıma sunulduğu merkezler olan kütüphaneler (Uçak, 1995) uzun yıllardır bilgisayar laboratuvarları, fotokopi makineleri, tarayıcılar, tabletler, ses ve video düzenleme ekipmanları gibi birçok teknolojiyi barındıran merkezler konumundadır. Son birkaç on yılda teknolojiye evrensel erişim sağlama rolünü benimsemiş olan kütüphaneler (Griffey, 2012) tüm akademik disiplinlere özgü bilgileri ve her disiplinden kişiyi bir araya getirmekte, disiplinler arası iş birliğini ve yaratıcılığı teşvik eden tarafsız yerler olarak hizmet vermektedir. Böyle

yerleri 3B yazıcılarla donatmak ise disiplinlerine bakılmaksızın tüm bireylerin 3B yazıcılardan faydalanmasına, iş birliği içerisinde bu özel ekipmanlarla çalışarak deneyim kazanmalarına, yaratıcılıklarını harekete geçirmelerine katkı sunmaktadır. Üniversitelerdeki belirli bölümlerin laboratuvarlarında bulunan 3B yazıcılar geniş çapta kullanılamazken, ortak bir yaşam alanı olarak düşünülebilecek kütüphanelerde bulunan yazıcılar, her kesimden öğrencinin ihtiyacına cevap vermekte, kütüphanelerin teknoloji odaklı evrensel hizmet sağlamaya yönelik misyonuna katkıda bulunmaktadır. Bununla beraber, ilgili teknoloji öğrencileri kütüphanelere çekerek, kütüphaneleri öğrenciler açısından daha cezbedici yerler haline getirmektedir (Gonzalez & Bennett, 2014).

Dahası, kütüphaneler yalnızca bilginin tüketildiği yerler değil, aynı zamanda yeni bilgi ve araştırmaların üretildiği yerlerdir (Pryor, 2014) Üniversite kütüphanelerinde 3B yazıcıların yaygınlaşması ise üniversitelerdeki öğretim ve araştırma faaliyetlerinin işleyişi açısından birçok fırsat sunmaktadır (Scalfani & Sahip, 2013). Florida üniversitesindeki Marston Bilim kütüphanesinde sunulan 3B yazıcı hizmeti, bu öğretim ve araştırma faaliyetlerine somut örnekler sunmaktadır. İlgili üniversitede jeoloji bölümündeki paleontoloji (fosilbilim) dersinin uzaktan yürütülmesi kararlaştırılmış, ancak bu durum dersin en önemli aşaması olan fosil inceleme sürecini imkânsız kılmıştır. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak kütüphane harekete geçmiş, dersin öğreticisiyle iş birliği içerisinde fosilleri ince detaylarıyla 3B olarak yüksek kalitede bastırmış ve dersi almakta olan her bir öğrenciye ayrı ayrı göndermiştir. Böylece öğrenciler uzaktan öğretim sürecinde fosillerin birebir kopyalarını inceleme şansı bulmuş ve dersin amaçlarına ulaşılması noktasında önemli bir sorun ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanında ilgili kütüphane çeşitli bölümlerdeki dersler için fraktallar, hiperbolik yüzeyler gibi görselleştirilmesi zor çeşitli modelleri yazdırma hizmeti sunmuş ve çeşitli araştırma faaliyetlerinin destekleyicisi olmuştur. Örneğin, bir hesaplamalı mikrobiyoloji laboratuvarında insan proteinlerinin etkileşimlerini inceleyen bir profesör ve laboratuvar ekibi kütüphanenin yardımıyla protein moneküllerini yüksek kalitede yazdırmış, görsel yüzeylerini inceleyerek nasıl etkileşime girdiklerine dair bir araştırma gerçekleştirmiştir. (Gonzalez & Bennett, 2014). Bütün bunların yanında, günümüzde çeşitli üniversite kütüphaneleri farklı birimlerin özel laboratuvarlarında bulunan ekipmanlar için gerekli olan ve maliyeti yüksek parçaları yazdırma hizmeti de sunmaktadır. Örneğin Southern, Illinois üniversitesi Edwardsville bünyesindeki bir kütüphanede sunulan 3B teknoloji hizmeti öğretim üyelerine bu anlamda katkı sunmuş ve öğretim üyeleri deneyleri için ihtiyaç duyduğu laboratuvar ekipmanlarının bir kısmını kütüphanedeki yazıcı hizmeti yoluyla karşılamıştır (Pryor, 2014).

Bütün bunlar her ne kadar üniversitelerde yapılan öğretim ve araştırma faaliyetleri açısından faydalı olsa, kütüphaneler bünyesinde bu hizmetin sunulması belirli hazırlıklar gerektirmektedir. Kütüphane personelinin 3B teknolojisinin kullanımı üzerine eğitilmesi ise bu hazırlıkların önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Nitekim bu süreçte her yeni hizmette olabileceği gibi bazı personellerin tereddütlere sahip olacağı ve ilgili yeniliğe soğuk bakacağı düşünülebilir. Böyle durumlarda ilgili personellere bu durumu aşmaları adına, yazıcıyı kullanmaları için fırsatlar verilmesi, kişisel bir nesne yazdırma gibi aktivitelerle sürece katılım sağlamaları yönünde teşvik edilmelerinin faydalı olacağı düşünülebilir. Ayrıca verilecek

hizmete dair belirli politikaların belirlenmesi de önemli bir husus olarak görülmektedir. Kimlerin hangi şartlar altında bu hizmetten yararlanabileceği belirlenmeli, kütüphanenin öğrencilerin kendi modellemelerini tasarladığı ve kullanıcılara 3B modelleme eğitimlerinin verildiği büyük kapsamlı bir "üretim alanı" mı yoksa kullanıcıların yazdırılabilir dosyalarını getirdiği ve modellerini yazdırarak ayrıldıkları bir yer mi olacağına karar verilmelidir (Nowlan, 2015; Gonzales & Bennett, 2014).

Ayrıca hizmetin finansal yönünün nasıl karşılanacağı belirlenmeli ve uygun bir fiyatlandırma politikası oluşturulmalıdır. Bu anlamda da farklı uygulamalar görülmektedir. Örneğin Florida üniversitesindeki eğitim kütüphanesinde, yazdırma ücreti için öğrencilerden gram başına 0.15 dolar + dakika başına 0.02 dolar alınması kararlaştırılmıştır. Bu kütüphanede öğrencilere yazdırma işlemi öncesinde bir maliyet tahmini verilmekte ve üniversitenin bilgisayar kullanım politikasına ve telif hakkı yönetmeliklerine uymayı kabul ettiklerini belirten bir anlaşma imzalatılmaktadır. Öğrenciler ödemeleri kredi kartı veya çevrimiçi olarak banka kartı ile yaparken, öğrenci hatası nedeniyle başarısız olan baskıların ücreti öğrencilere geri ödenmemektedir. Ancak, makine veya kütüphane personeli hatası nedeniyle baskısı başarısız olan öğrencilere ileride yazdırma işleminde kullanmaları üzere bir makbuz verilmektedir (Elrod, 2016).

Bununla beraber, yazıcıların konumlarının ayarlanması, yazdırma sırasındaki güvenlik önlemlerinin belirlenmesi, daha az partikül saçan PLA türü filamentlerin seçimi gibi konular da kütüphanedeki yazdırma işlerinin sağlıklı ve güvenli bir şekilde sürdürülmesi açısından önem taşımaktadır (Bharti & Singh, 2017). Kütüphane yönetiminin kararlaştırması gereken bir diğer konu da yazdırma işlerinin kimin sorumluluğunda yürütüleceğidir. Bu anlamda gerçekleştirilen uygulamalar kütüphaneden kütüphaneye farklılık göstermekle beraber Alabama Üniversitesi ve Michigan Üniversitesinde bu sorumluluk kullanıcılara aitken, Florida Üniversitesi, Dalhousie üniversitesi ve Güney Illinois üniversitesi Edwardsville'de yazdırma işleri kütüphane personeli tarafından yürütülmektedir (Gonzales & Bennett, 2014). Bunun yanında ilgili kütüphanelerde kullanıcılara kendi modellerini tasarlama ve geliştirme konusunda bir rehberliğin sağlanıp sağlanmayacağına karar verilmeli, sağlanması durumunda bu hizmetin kimler tarafından verileceği belirlenmelidir. Örneğin Dalhousie üniversitesi kütüphanelerinde kullanıcılara 3B modellemeye ilişkin önemli bilgiler sağlanırken (Groenendyk & Gallant, 2012) Alabama üniversitesinde kütüphane bünyesinde 3B yazıcı, 3B modelleme istasyonları ve destekleyici ekipmanların bulunduğu bir stüdyo kurulmuştur. Burada öğrencilere, öğretim üyelerine ve personele yönelik 3B modelleme eğitimleri verilmiş, çeşitli çalıştaylar yapılmış, böylece stüdyo kısa zamanda araştırma ve öğretim faaliyetlerinin önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir (Scalfani & Sahip, 2013).

Sonuç olarak kütüphaneler sağlamış olduğu 3B teknoloji hizmeti ile kampüslere renk getirmekte ve bu teknolojinin farklı çevrelerce keşfedilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece benzer araştırma alanlarını paylaşan öğrenci ve akademisyenlerin yanında, mikrobiyoloji, mühendislik, mimarlık, güzel sanatlar, optik, eğitim, biyomedikal, dişçilik gibi farklı alanlarda 3B görselleştirmeye ihtiyaç duyan farklı kesimler kütüphanelerde bir araya gelmekte, iş birliği içerisinde çalışarak daha yenilikçi fikirler ortaya koymaktadır. Bu noktada Türkiye'de gerek halk kütüphaneleri gerekse üniversite kütüphaneleri bünyesinde benzer uygulamaların

gerçekleştirilmesi önerilebilir. Türkiye'deki kütüphanelerde 3B baskının yaygınlaştırılmasının ise kütüphaneleri bireyler açısından daha cazip yerler haline getirme, bilginin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına katkı sunma noktalarında önemli getirileri olacağı düşünülebilir.

3. Okullar

Günümüzde bir eğitim yeniliği olan 3B yazdırmaya duyulan heves her ne kadar büyük olsa da (Pernaa & Wiedmer, 2019) bu teknolojinin ilkokul, ortaokul, lise düzeylerini kapsayan K-12 sınıflarındaki kullanımı hala yenidir (Elrod, 2016). Nitekim yükseköğretim kurumlarında ve kütüphanelerde 3B yazıcılar ile gerçekleştirile uygulamalar, yeterli olanaklar dâhilinde, daha sistematik ve profesyonel bir işleyiş gösterirken, yazıcıların özellikle okullardaki eğitim uygulamalarında kullanılması aşamasında birçok sorun yaşanmaktadır. Günümüzde 3B yazıcı kullanımı bağlamında okullarda yaşanan sorunların en önemlileri arasında internetteki hazır modellere olan bağımlılık ile öğretmenlerin kendi 3B modellerini tasarlama noktasındaki yetersizlikleri gelmektedir. Günümüzde öğretmenler için öğretim sürecinde kullanabilecekleri 3B modelleri hazır olarak elde edebilecekleri çeşitli siteler bulunmaktadır. Bu siteler vasıtasıyla öğretmenler ihtiyaç duydukları modellemeleri hazır olarak elde etmektedir. Örneğin coğrafya dersinde yeryüzü şekillerini anlatan bir öğretmen *www.sketchfab.com, www.cgtrader.com* gibi siteler üzerinden vadi, dağ, plato gibi yeryüzü gibi şekillerinin üç boyutlu modellerine hazır şekilde ulaşarak, bunları sınıf ortamında öğrencilere sunabilmektedir. Ancak kimi durumlarda ilgili siteler konu alanına uygun modelleri sağlamada yetersiz kalmakta, bunun sonucu olarak öğretmenlerin ilgili konu alanı çerçevesinde kendi 3B modellerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bu yeterlilik her ne kadar ilgili teknolojinin eğitim bağlamında tam potansiyeliyle kullanılması açısından önem taşısa da 3B modellemeye yönelik yazılımların kullanılmasının zorluğu ve bu anlamda öğretmenlere yönelik eğitimlerin yokluğu gibi sorunlardan kaynaklı olarak öğretmenler kendilerinden beklenen bu yeterlilik düzeyine ulaşamamaktadır. Bunun sonucu söz konusu internet siteleri üzerindeki hazır modellemelere oluşan bağımlılık ise öğretmenlerin hareket kabiliyetini kısıtlamakta, bu durum da 3B yazdırmanın maksimum verimlilikle kullanılmasını engellemektedir (Choi & Kim, 2018).

3B yazdırma teknolojisinin okullarda tam verimliliği ile kullanmasını engelleyen önemli bir diğer sorun ise 3B yazıcıları öğretim bağlamına uygun şekilde entegre etmede yaşanan sorunlardır. Bir öğretim teknolojinin tam anlamıyla etkili olabilmesi ilgili teknolojinin pedagoji ve içerik ile anlamlı şekilde bütünleştirilmesiyle mümkündür (Mishra & Koehler, 2006). Buna karşın birçok öğretmen bu anlamda sorunlar yaşamakta, 3B yazıcılar ile müfredat arasında etkili şekilde ilişki kurulamamaktadır. Yazıcıların tek başına eğitim sürecini dönüştüremeyeceğine işaret eden Nemorin ve Selwyn (2017) 3B yazıcıların öğrenme ortamlarına iyi bir şekilde entegre etmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu soruna işaret eden Choi ve Kim (2018) ise Kore'deki öğretmenlerin önemli bir bölümünün sınıfta 3B yazıcı kullansa da bu teknolojiyi müfredat dersleri içinde kullanmadıklarını belirlemiştir. İlgili çalışma da yazıcıların daha çok kulüp aktiviteleri, okul sonrası programları, yaratıcı deneysel çalışmalar gibi alanlarda kullanıldığı, ders içinde ilgili müfredatlar dâhilinde kullanımının çok sınırlı düzeyde olduğu belirlenmiştir Buna neden olarak ise 3B yazıcıyı normal müfredatla birlikte kullanmak için yeterli eğitim materyallerinin bulunmaması, müfredat ve 3B yazıcıyı aynı anda

eşgüdümlü olarak kullanabilecek profesyonel öğretmenlerin yokluğu, öğretmenler için eğitim eksikliği gibi sorunlara işaret edilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada 3B yazıcıya sahip olan okullar arasında ilkokulların sadece yüzde 35.7'sinde, ortaokulların yüzde 63'ünde ve liselerin ise yüzde 53.9'unda 3B yazıcıların aktif olarak kullanıldığı, yazıcıya sahip okulların önemli bir bölümünün bu yazıcıları kullanmadığı tespit edilmiştir.

Bunun yanında 3B modelleme yazılımlarının genel olarak ücretli olması, birçok yazılımın dil desteği sunmaması, yazıcılar için devamlı olarak gerekli olan sarf malzeme, bakım, onarım, teknik destek gibi ihtiyaçlar gibi süregelen teknik ve ekonomik sorunlar da okullarda yazıcı kullanımı önündeki önemli engelleri oluşturmaktadır. Örneğin Kore'de 3B yazıcıların kullanımı aşamasında yaşanan sorunlara değinen Song (2018) orta ve ileri düzey 3B yazılım programlarının çoğunun Windows 64 bit sistemini gerektirdiğini, Kore'deki çoğu ilk ve ortaokulun bilgisayar laboratuvarları olmasına rağmen, bilgisayarların genellikle 3B yazdırma için gerekli özellikleri karşılamadığını belirtmektedir. Bunun yanında ilgili çalışmada 3B yazıcıların bulunduğu okulların çoğunda öğretmenlere teknik bir destek sağlanmadığı, 3B yazıcıları izinli erişilebilen bir odada saklanarak sadece öğretmenlerce kullanıldığı ifade edilmiştir.

Öğrencilerin 3B yazıcılara sınırlı bir şekilde erişebilmesi ve kendi modellemelerini tasarlamaya yönelik eğitilmemeleri de yazıcıların tam potansiyeliyle kullanılması aşamasında görülen önemli bir sorundur. 3B yazıcıların önemli bir fonksiyonu, öğrencileri kendi modellemelerini tasarlamaya yönelterek, ilgili modellemeler yoluyla yaratıcılığı harekete geçirmektir. Alanyazında, okullarda öğrencileri kendi 3B modellerini oluşturmaları yönünde teşvik eden çeşitli çalışmalara rastlanılsa da ilgili çalışmaların ve teşviklerin yetersizliği, 3B yazıcıların "yaratıcılığı harekete geçirme" fonksiyonunun tam potansiyeliyle kullanılamamasına sebep olmaktadır. Bunun sonucu ise kil, ahşap, hamur gibi diğer formlarda modeller tasarlayarak yaratıcılıkları işe koşan öğrenciler yaratıcılıklarını sınırsızca işe koşabilecekleri bilgisayar destekli tasarım yeteneğinden mahrum kalmaktadır (Kostakis vd., 2014; Nemorin & Selwyn, 2017, Maloy, vd., 2017). Mühendislik dışındaki disiplinlerde yaygın olan bu soruna işaret eden Pryor (2014) bu sorunun nedeninin ilgili disiplinlerdeki öğrencilerin dijital bir model tasarlamak için gereken bilgisayar destekli grafik tasarımı uzmanlığına sahip olmaması olduğuna işaret etmektedir.

Bütün bunlarla beraber, gerek hizmet öncesi gerekse hizmetiçi dönemde öğretmenlere 3B yazıcı kullanımına yönelik bir eğitimin verilmemesi de yaşanan sorunların önemli bir boyutudur. Örneğin, Karaduman (2018) öğretmen adaylarının kendi 3B modellerini oluşturma noktasında yetersiz olduklarını belirlemiş, öğretmen adayları açısından hazır modellere bağımlı kalma, istenilen modelleri bulamama ve ilgili modellere ulaşma aşamasında dil sorunu yaşama gibi problemlerin varlığına işaret etmiştir. Alanyazın incelendiğinde donanımlı bir öğretmen olmaksızın satın alınan bir 3B yazıcıdan olumlu bir işlev beklenemeyeceği (Choi & Kim, 2018) ve günümüzde 3B yazıcı bulunan okullarda dahi yazıcıların aktif olarak kullanılmamasının öğretmenlerin yaşadığı bilgi eksikliğinin doğrudan bir sonucu olduğu (Schelly vd., 2015). yönündeki vurguların sıklıkla yapıldığı görülmektedir. İlgili sorunlara değinen Holzmann vd. (2020) gerekli kaynak ve destekle beraber gerekli bilgiye sahip olduğuna inanan öğretmenlerin 3B yazıcıları kullanmaya daha yatkın olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda öğretmenlerin

hizmet öncesi dönemden itibaren 3B yazıcı kullanımına yönelik eğitilmesinin ilgili sorunların aşılması noktasında önemli bir gereklilik olduğu düşünülebilir. Alanyazında işaret edilen söz konusu sorunlardan hareketle çeşitli öneriler sunulabilir. İlgili çözüm önerileri şöyle sıralanabilir:

- Sosyal bilgiler, coğrafya, biyoloji vb. disiplinlerin öğretim programları 3B yazıcı kullanımı teşvik edecek şekilde revise edilmeli ve ilgili içeriğe uygun 3B model havuzları oluşturulmalıdır.
- İlgili 3B model havuzlarına modeller geliştiren profesyonel ekipler oluşturulmalıdır.
- Öğretmenlerin 3B yazdırma teknolojisinin pedagoji ve içerikle tam anlamıyla bütünleştirilmesi adına, kılavuzlar hazırlanmalıdır.
- Öğretmenlere 3B modelleme ve 3B yazıcıların kullanımı üzerine hizmetiçi eğitimler verilmeli, eğitici çalıştaylar düzenlenmelidir.
- Öğretmen adaylarına hizmet öncesi dönemde 3B modelleme ve 3B yazıcıların kullanımına yönelik eğitim verilmelidir.
- Ders kitaplarına 3B kullanımı teşvik eden etkinlik örnekleri eklenmelidir.
- Yazıcı bulunan okullarda, yazıcılar öğrencilerin erişimine açılmalı, istekli öğrencilere yaratıcılıklarını işe koşarak kendi modellemeleri tasarlamaları için eğitimler verilmelidir.
- Akademisyenler eğitimde 3B yazıcı kullanımında yaşanan sorunlara yönelik çalışmalar gerçekleştirerek var olan sorunları somut şekilde ortaya koymalıdır.
- Dil sorununu aşmaya yönelik olarak modelleme programları Türkçeye çevrilerek daha basit bir seviyeye indirgenmelidir.
- Resmi kanallarca okullarda yazıcı kullanımı yaygınlaştırmaya yönelik girişimlerde bulunulmalı, bu anlamda okullara maddi destek sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Bharti, N. & S. Singh (2017). Three-dimensional (3D) printers in libraries: perspective and preliminary safety analysis, *Journal of Chemical Education*. 94, 879–885. https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.6b00745

Choi, H., & Kim, J. (2018). Implications for activating 3D printer use for education in elementary and secondary schools. *International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology*, 8(4-2), 1546-1551.

Colegrove, T. (2012). Beyond the trend: 3D printers transforming learning and knowledge creation.https://www.academia.edu/65128635/Beyond_the_Trend_3_D_Printers_Transforming_Learning_and_Knowledge_Creation

Easley, W., Buehler, E., Salib, G., & Hurst, A. (2017). Fabricating engagement: Benefits and challenges of using 3D printing to engage underrepresented students in STEM learning. ASEE Annual Conference and Exposition, Conference Proceedings, 2017-June.

Elrod, R. (2016) Tinkering with Teachers: The Case for 3D Printing in the Education Library. Education Libraries, 39(1), https://doi.org/10.26443/el.v39i1.11

Finley, T.K. (2016) The impact of 3D printing services on library stakeholders: A case study. *Public Services Quarterly*, 12(2), 152-163. https://doi.org/10.1080/15228959.2016.1160808

Ford, S., & Minshall, T. (2019). Invited review article: Where and how 3D printing is used in teaching and education. Additive Manufacturing, 25, 131-150. https://doi.org/10.1016/j.addma.2018.10.028

Griffey, J. (2015) Absolutely Fab-ulous. https://journals.ala.org/index.php/ltr/article/view/4302/4947

Groenendyk, M., & Gallant, R. (2013). 3D printing and scanning at the Dalhousie University Libraries: a pilot project. *Library Hi Tech*, 31(1), 34–41. https://doi.org/10.1108/07378831311303912

Gonzalez, S.R., & Bennett, D.B. (2014). Planning and implementing a 3D printing service in an academic library. *Issues in Science and Technology Librarianship*. 78, 1–11. https://doi.org/10.29173/istl1619

Holzmann, P., Schwarz, E. J., & Audretsch, D. B. (2020). Understanding the determinants of novel technology adoption among teachers: The case of 3D printing. *Journal of Technology Transfer*, 45, 259-275 . https://doi.org/10.1007/s10961-018-9693-1

Karaduman, H. (2018). Soyuttan somuta, sanaldan gerçeğe: öğretmen adaylarının bakış açısıyla üç boyutlu yazıcılar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 273-303. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018..-358818

Kostakis, V., Niaros, V., Giotitsas, C. (2015). Open source 3D printing as a means of learning: An educational experiment in two high schools in Greece. Telematics and Informatics, 32(1), 118-128. https://doi.org/10.1016/j.tele.2014.05.001

Maloy, R., Trust, T., Kommers, S., Malinowski, A., & LaRoche, I. (2017). 3D modeling and printing in history/social studies classrooms: Initial lessons and insights. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 17(2), 229–249.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *The Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.

Nemorin, S. & Selwyn, N (2017). Making the best of it? Exploring the realities of 3D printing in school, Research Papers in Education, 32(5), 578-595. https://doi.org/10.1080/02671522.2016.1225802

Novak, E., & Wisdom, S. (2018) Effects of 3D printing project-based learning on preservice elementary teachers' science attitudes, science content knowledge, and anxiety about teaching science. *Journal of Science Education and Technology*. 27, 412-432. https://doi.org/10.1007/s10956-018-9733-5

Nowlan, G.A. (2025). Developing and implementing 3D printing services in an academic library, *Library Hi Tech*. 33(4), 472–479, https://doi.org/10.1108/LHT-05-2015-0049

Pernaa, J. & Wiedmer, S. (2019). A systematic review of 3D printing in chemistry education – analysis of earlier research and educational use through technological pedagogical content knowledge framework. *Chemistry Teacher International*, 20190005, 1-16. https://doi.org/10.1515/cti-2019-0005

Pryor, S. (2014). Implementing a 3D printing service in an academic library. *Journal of Library Administration*, 54(1), 1–10. https://doi.org/10.1080/01930826.2014.893110

Scalfani, V.F., & Sahib, J. (2013). A model for managing 3D printing services in academic libraries. *Issues in Science & Technology Librarianship*, 72. https://doi.org/10.29173/istl1571

Schelly, C., Anzalone, G., Wijnen,, B., Pearce, J.M. (2015). Open-Source 3-D Printing Technologies for Education: Bringing Additive Manufacturing to the Classroom. *Journal of Visual Languages & Computing*, 28, 226-237. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3331158

Song, M.J. (2018). Learning to teach 3D printing in schools: how do teachers in Korea prepare to integrate 3D printing technology into classrooms?, *Educational Media International*. 55(3), 183-198. https://doi.org/10.1080/09523987.2018.1512448

Uçak, N. (1995). Kütüphaneleri etkileyen teknolojik yenilikler ve geleceğin kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 9(1), 49-55.

COMPARISON OF THE OUTCOMES IN THE SCIENCE TEACHING PROGRAM IN TERMS OF HEALTH EDUCATION BY YEARS

Ph.D. Students, ECE ALTAY

Dokuz Eylül University, - ORCID ID : 0000-0003-0234-0044

Dr. Öğretim Üyesi, ASLI SADE MEMİŞOĞLU

Dokuz Eylül University, - ORCID ID: 0000-0002-8412-6473

ABSTRACT

Disaster-related events such as the COVID-19 pandemic and earthquakes that occurred in the recent years and significantly affected the systems of all countries, have had some impacts in many areas, especially in the field of education, and the importance of health and health education. In order to raise healthy societies, it is necessary to determine the current status by analyzing the education system and related curricula's inclusion of health concepts and health education, and to take the necessary steps in the light of the findings. In this context, the scope of the current research is to investigate the inclusion of health education in the learning outcomes of four different Science Curricula developed in Turkey over the years to reveal the change in the data obtained over the years. Document review method was used in this study. While the Science curriculum developed over the years was examined in terms of Health Education, the achievements were examined only within the scope of the keywords determined by experts (Health, Cleanliness, Hygiene, Medicine and Treatment) and comparisons were made accordingly. As a result of the highest number of health education concepts were included in the objectives of 2005 Science and Technology Curriculum, whereas the objectives in the 2024 Science Curriculum included the lowest number of concepts related to health education. In the light of the findings, it can be concluded that the necessary importance is not given to health education in the science curricula, and health issues are included only in the field of biology and basic level achievements in certain units in a recurring pattern over the years. Suggestions for future research were also presented.

Keywords: Cleanliness, Curriculum Review, Health Education, Hygiene, Medicine, Treatment.

1. INTRODUCTION

Health and health education is a vital part of the "Education for All" principle, worldwide. This principle includes the learning needs of both children and adults. In order to address the learning requirements of individuals and to provide appropriate content, particularly in the developed and developing countries, there is a need to integrate health education into both in and out of school education programs. In addition to "Education for All", the objective of "Health for All" is also standing out recently. These two objectives are closely related to each other in that, both

are based on human rights. According to this basic link, the health of the individual is essential for effective learning. Education is also an effective tool for all individuals to lead a healthy life (UNDP, 1995), raising healthy children, together with the important contribution of education, is also an indicator of the future of societies. For this reason, the development and renewal of health education and services in educational institutions enable the formation of a productive society by raising healthier individuals (Ceylan, & Turan, 2009). Education and health fields have a structure that is in constant interaction with and affected by each other. Non-formal health education, extensively given to individuals, helps to determine the health level of the society by contributing to the change of knowledge, awareness, attitude and behavior regarding the concept of health as well as achieving social goals (Çetinkaya, Nacar, & Öztürk, 2011). The main goal of health education is to provide individuals with certain behaviors to lead a healthy life and thus create a healthy society (Özcebeci, Ulukol, Molahaliloğlu, Yardım, & Karaman, 2008). When health education is taken into consideration as a definition and examined in more detail, its importance would be emphasized more, as it is defined as providing a planned and qualified learning experience in order to equip individuals with the knowledge and skills necessary to make qualified decisions on health issues that they will encounter throughout their lives (Cabré, 1999).

Considering human life as a whole, the most important years that contribute to development are school years. Within this important period, school is the most appropriate environment that allows individuals to raise awareness about health. In Turkey, 25% of the population consists of students, according to the Ministry of Education data, more than 19 million students are studying in the 2023-2024 academic year, in addition to the teachers, parents and all the staff working at the school, who are among the education stakeholders, the majority of the country's population is affected by the school environment. Considering its connection with health, the importance of health education becomes more evident (MEB, 2024a; Şahinöz, Şahinöz, & Kıvanç, 2017). Schools are in a very important position to improve the health of children and young people, to raise awareness and to create opportunities for the development of knowledge, attitudes and behaviors on health issues. Schools also play an active role in helping students to become health literate by guiding them to find useful solutions to the health issues they will face throughout their lives. Raising students' health awareness also helps them to take care of their own health. Healthy students are better at processing the information, which in turn helps them develop many skills, including academic success. School is the period when habits begin to form and growth and development take place. Every measure to be taken during these periods and each development regarding health education can have positive effects on students (General Directorate of Public Health, 2017). According to UNESCO, the basic condition for a quality education is the individuals' health in every aspect (UNESCO, 2019). As a result of the World Health Organization's (WHO) investigations, the necessity of preparing quality health programs within the scope of education and integrating them intensively into the system was emphasized, and it was decided that these health programs should be implemented before the onset of risky behaviors in students. For this purpose, it is important to include health programs in primary and secondary education processes, in a planned and sequential manner (WHO. Skill For Health, 2001).

A curriculum that includes a qualified health education should first analyze the health needs of students, their families and the communities in which they live. In line with these needs, an appropriate content should be prepared and an approach based on skills that will help them throughout their lives should be adopted. Students are expected to be able to make informed decisions on health issues by the help of these skills. Therefore, it is necessary to create content in curricula that will help students find the necessary health information, evaluate it and reach appropriate conclusions. According to recent research, if a well-prepared health education model is applied to students in an appropriate way, it contributes positively to situations such as physical activity and improved nutrition, as well as reducing obesity rates and noticeable improvements in the health status of students (Auld, Allen, Hampton, Montes, Montes, Sherry, Mickalide, et al., 2020; Rimal, 2000). This is due to the close relationship between people and their social, economic and physical environment. School is one of the important environments where individuals are equipped with the necessary equipment to learn more about their environment. An individual's personal characteristics and behaviors are also important determinants of their health. For example, inadequate education leads to a low level of health, which in turn leads to more stress and lower self-confidence (WHO. Determinants of Health, 2021). For this reason, providing a qualified health education can help students to be healthier and therefore form qualified and healthy societies.

The first step in raising healthy individuals is to ensure a high-quality health education. Accordingly, each country needs to analyze its own education system well and integrate health education into the existing education system. In the light of the information published within the scope of the "Education in Numbers from Past to Present in the 100th Anniversary of the Republic" study prepared by the Ministry of National Education in Turkey, they anticipated that the number of students, which has been over 360 thousand since 1923, will be over 19 million in 2023 (MEB, 2024a). The coexistence of so many students in educational environments, excluding the number of teachers, administrators, parents and employees, can bring many physical, mental and social health problems such as infectious diseases, and hygiene (MEB. National Education Statistics. Formal Education, 2019/'20). Considering all, the importance of health education is evident. Many different approaches are proposed to develop health literacy awareness in the society. First of all, health literacy education should be carried out in a regular and planned manner starting from early childhood. For this purpose, basic health concepts such as sanitation, hygiene and personal care should be taught. Secondly, individual and environmental factors that are determinants of health should be emphasized in the curricula and qualified content be prepared in class and extracurricular activities regarding these issues. Last but not the least, versatile programs should be prepared in accordance with the characteristics and capacities of students. Visual and audio-visual materials should be preferred in the trainings in addition to easy-to-understand written materials. (DeWalt, & Pignone, 2005). The World Health Organization emphasizes that health education has been an important method to protect individuals from diseases and various injuries for more than ten years. During the early stages when the importance of health education was first realized and integrated into the education system, the aim was only to transfer knowledge. Whereas today, the educational approach for health education is to provide individuals skills that emphasize the physical, social,

emotional and mental health of individuals and deal with health in all its dimensions (UNESCO, 2000).

In general, when a country's health services are considered, not only the units for therapeutic purposes, but also preventive services should be taken into account. Perhaps the most important unit within preventive services is health education. Since the importance of preventive services is better understood currently, health education has gained more and more importance all over the world, leading to an increase in the number of studies in this field (Gökkoca, 2001). Countries that understand the importance of health education tend to include this subject in their education systems, either as a separate course or by integrating it into their curricula. In Turkey, health education is not included as a separate course in primary and secondary education programs. Instead, it is considered as an intermediate discipline and integrated into different disciplines, especially science, life sciences and social studies. Health education is integrated into socio-scientific subjects or subjects such as systems in our body in the science curriculum. Health education has a slightly different position in socio-scientific subjects compared to other subjects. Socio-scientific subjects have a structure that develops individuals' higher-order and multidimensional thinking skills because they contain ethical values. In health education, health problems within socio-scientific issues generally include moral or ethical dilemmas that students learn (Arnold, 2018; Harrison, 2005; Taşpınar, 2011; Zeidler, Sadler, Applebaum, & Callahan, 2009). Although important health behaviors such as physical activity, alcohol consumption, smoking, and nutrition are not controversial from scientific perspectives, science education can help by teaching decision-making processes as well as underlying beliefs and personal values (WHO, 2015).

Societies are in constant change and development. The education programs of countries must also progress in an integrated manner with this dynamism. Natural disasters such as the Covid-19 pandemic and earthquakes, which have occurred in recent years and affected the whole world, have had various effects on the field of education and have once again revealed the importance of health and health education. Therefore, there is a need for science education research to develop theories that explain health behavior and allow it to develop effective interventions to promote health literacy and health itself. Accordingly, the inclusion of health education in the curricula should be investigated in detail. The literature review showed no local studies that examined the science curriculum or programs in terms of health education and in order to determine the current situation. The purpose of this research is to compare the 2005 Science and Technology Course Curriculum, 2013 Science Course Curriculum, 2018 Science Course Curriculum and 2024 Science Course Curriculum in terms of health education. This comparison aims to determine the current status by revealing the inclusion of health education in a period of approximately 20 years. The problem statement of the research "What is the inclusion of health education achievements in the 2005 Science and Technology Curriculum, 2013 Science Course Curriculum, 2018 Science Course Curriculum and 2024 Science Course Curriculum?".

2. METHOD

In this study document analysis method was applied, since the questions sought to be answered within the scope and the main purpose of the research is to interpret the data based on the examination of specific documents. Document analysis, just like other qualitative research methods, requires inferring, interpreting and drawing conclusions from the data obtained in research (Corbin, & Strauss, 2008). Within the scope of the analytical procedure of document review, it requires finding useful data suitable for the purpose of the research in the documents, selecting these data with appropriate criteria, making inferences and synthesizing them properly. The document review process can be defined as the process of superficial examination of the sources included in the research, then starting a comprehensive examination process and finally completing it with the interpretation process (Bowen, 2009).

The basis of the research and the questions it seeks to answer are the achievements included in four different Science Curricula (2005 Science and Technology Curriculum, 2013 Science Lesson Curriculum, 2018 Science Lesson Curriculum and 2024 Science Curriculum) developed over the years. The aim is to investigate the status of including health education and to reveal the changes in the data obtained over the years.

The target documents of the research are the 2005 Science and Technology Course Curriculum, 2013 Science Course Curriculum, 2018 Science Course Curriculum and 2024 Science Course Curriculum published by the Ministry of National Education (MEB, 2005a; MEB, 2005b; MEB, 2013; MEB, 2018; MEB, 2024b). While examining the curricula in terms of Health Education, they were compared only within the scope of the determined keywords. Key words were determined by three researchers who are experts in their field. Experts determined basic keywords within the scope of health education and these keywords were scanned and identified within the curriculum. The determined keywords were: HEALTH, CLEANING, HYGIENE, MEDICINE and TREATMENT. If there is more than one identified key concept within the same outcome, research was conducted on the outcome and the outcome was included under whichever key concept had the highest ability to deliver.

3. FINDINGS AND DISSCUSS

Within the scope of the research and the questions it seeks answers to, the achievements in four different Science Curricula (2005 Science and Technology Course Curriculum, 2013 Science Course Curriculum, 2018 Science Course Curriculum and 2024 Science Course Curriculum) developed over the years were examined. The inclusion of health education and the change in the data obtained over the years are presented in table 1 and figure 1.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

KEY WORD	CURRICULUM	GRADE LEVEL	UNIT	LEARNING OUTCOME
HEALTH	2005 SCIENCE AND TECHNOLOGY CURRICULUM	5	Unit 1: Let's solve the puzzle of our body	Explores and presents the important things for the health of the kidneys.
		6	Unit 1: Reproduction, Growth and Development in Living Things	Recognizes the things to be done for a healthy adolescence.
			Unit 5: Systems in our Body	Questions positive and negative behaviors that will affect the health of the support and movement system.
				Suggests ways to protect cardiovascular health and acts cautiously in this regard.
				Discusses the positive and negative effects of technological developments on respiratory system health.
				Offers practical suggestions for maintaining the health of the respiratory system.
		7	Unit 1: Systems in our Body	Summarizes and discusses the positive and negative factors that will affect the health of the digestive system.
				Recognizes the measures that can be taken to protect the health of the excretory system.
				Gives examples from daily life of the measures to protect the health of the sense organs.
				Appreciates and understands individuals who continue to function in society with health problems.
		8	NO OUTCOME	
	2013 SCIENCE CURRICULUM	5	Unit 1: Let's solve the puzzle of our body / Living things and Life	Researches and presents the effects of balanced nutrition on human health.
				Explores and presents the important things to maintain the health of the kidneys.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	6	Unit 1: Systems in our Body / Living things and Life	Explores and presents the things to protect the health of the support and movement system.
			Discusses the things to protect the health of the respiratory system based on research data.
			Discusses the things to protect the health of the cardiovascular system based on research data.
	7	Unit 1: Systems in our Body / Living things and Life	Discusses the things to protect the health of the digestive system based on research data.
			Discusses the things to protect the health of the excretory system based on research data Kidney transplantation, kidney failure, dialysis, kidney stones, etc. issues related to excretory system health are addressed.
			Discusses the things to protect the health of the endocrine glands based on research data.
			Discusses the things to protect the health of the sensory organs based on research data.
			Investigates the professional groups related to sense organs and health and discusses the importance of these professional groups in terms of society.
	8	Unit 1: Reproduction, Growth and Development in Humans / Living things and Life	Discusses the precautions for the healthy development of the embryo based on research data.
			Discusses what can be done for a healthy adolescence period based on research data.
2018 SCIENCE CURRICULUM	5	Unit 6: Humans and Environment / Living things and Life	Expresses the importance of the interaction between human and environment. The negative effects of environmental pollution on people's health are mentioned.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	6	Unit 6: Systems in our Body and Their Health / Living things and Life	Discusses what can be done for a healthy adolescence period based on research data.
			Discusses the precautions to protect the health of the sense organs.
			Discusses the things to be done for the health of organ systems, based on research data. a. The most common systemic diseases in Turkey are mentioned. c. The effects of harmful habits such as alcohol and smoking on human health are mentioned. Yeşilay is emphasized in the struggle against alcohol and cigarettes. ç. Basic information about first aid is given.
	7	Unit 6: Reproduction, Growth and Development in Living Things / Living things and Life	Explains the structures and organs for human reproduction by showing them on the diagram. a. The structures of reproductive cells are not given. b. Formation of reproductive cells for the continuation of the generation is emphasized. c. The importance of hygiene in reproductive system health is emphasized.
			Discusses the precautions to be taken for the healthy development of the embryo based on research data.
	8	NO OUTCOME	
2024 SCIENCE CURRICULUM	5	Unit 3: Journey to the Structure of Living Things	Ability to gather information about what needs to be done for the health of the support and movement system a) Determines the tools to be used to obtain information about the health of the support and movement system. b) Finds information about the health of the support and movement system using the determined tools.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

			c) Verifies the information it finds about the health of the support and movement system. ç) Records the information it obtains.
		6	Unit 3: Systems in Living Things	Ability to collect information about what needs to be done for the health of supervisory and regulatory systems a) Determines the tools to be used to obtain information about the health of supervisory and regulatory systems. b) Finds information about controller and regulator health. c) Verifies the information it finds regarding the health of the controller and regulator. d) Records the information obtained regarding the health of the controller and regulator.
		7	Unit 3: Systems in Our Body	Ability to explain what needs to be done for the health of the digestive system a) Determines the tools to use to obtain information about the health of the digestive system. b) Finds information about the health of the digestive system using the tools he has determined. c) It verifies the information it finds about the health of the digestive system. d) Records the information it finds about the health of the digestive system. Ability to explain what needs to be done for the health of the circulatory system a) Determines the tools to use to obtain information about the health of the circulatory system. b) Finds information about the health of the circulatory system using the tool he has determined.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

				c) Verifies the information it finds about the health of the circulatory system. d) Records the information it finds about the health of the circulatory system. Ability to explain what needs to be done for the health of the respiratory system a) Determines the tools to use to obtain information about the health of the respiratory system. b) Finds information about the health of the respiratory system using the specified tool. c) Verifies the information it finds about the health of the respiratory system. d) Records the information it finds about the health of the respiratory system. Ability to explain what needs to be done for the health of the excretory system a) Determines the tools to use to obtain information about the health of the excretory system. b) Finds information about the health of the excretory system using the tool he has determined. c) Verifies the information it finds about the health of the excretory system. c) Records the information it obtains.
		8	NO OUTCOME	
CLEANLINESS	2005 SCIENCE AND TECHNOLOGY CURRICULUM	5	Unit 1: Let's solve the puzzle of our body	Investigates and presents the effects of freshness, cleanliness and additives in foods on health.
				Pays attention to nutrition, cleanliness and regular dental check-ups, for dental health.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
	2013 SCIENCE CURRICULUM	5	Unit 1: Let's solve the puzzle of our body / Living Things and Life	Discusses the importance of fresh and natural foods for a healthy life based on research data. Concepts such as frozen foods, packaged foods, expiration dates are emphasized. In addition, students' attention is drawn to the issue of food cleanliness.
				Pays attention to nutrition, cleanliness and regular dental check-ups, for dental health.
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	Unit 3: Structure and Characteristics of Matter / Matter and Change	Takes the necessary precautions regarding the hazards that may occur during the use of acids and bases as cleaning materials.
	2018 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	Unit 4: Matter and Industry/ Matter and its Nature	Takes the necessary precautions regarding the hazards that may occur during the use of acids and bases as cleaning materials.
	2024 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
HYGIENE	2005 SCIENCE AND	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	TECHNOLOGY CURRICULUM	7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
	2013 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
	2018 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	Unit 2: Systems in our Body / Living Things and Life	Evaluates the importance of blood donation for society. a. Kızılay is emphasized. b. Hygiene during blood donation is emphasized.
		7	Unit 6: Reproduction, Growth and Development in Living Things / Living things and Life	Explains the structures and organs for human reproduction by showing them on the diagram. a. The structures of reproductive cells are not given. b. Formation of reproductive cells for the continuation of the generation is emphasized. c. The importance of hygiene in reproductive system health is emphasized.
		8	NO OUTCOME	
	2024 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
MEDICINE	2005 SCIENCE AND TECHNOLOGY CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	Unit 5: Systems in our Body	States the importance of vaccines, serums and medicines and associates them with technological developments.
				Demonstrates a positive attitude towards the correct use of medication by realizing the effects of unconscious drug use.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
	2013 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
	2018 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	Unit 6: Systems in our Body and Their Health / Living things and Life	Discusses what needs to be done for the health of systems based on research data. b. The harms of unconscious drug use are emphasized.
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
	2024 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	
TREATMENT	2005 SCIENCE AND TECHNOLOGY CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	Unit 5: Systems in our Body	Gives examples of the use of technological developments in the treatment of diseases related to the circulatory system.
		7	Unit 1: Systems in our Body	Gives examples of technological developments used in the treatment of some kidney disorders.
		8	Unit 1: Cell Division and Heredity	Gives examples of the impact of scientific and technological developments in the diagnosis and treatment of genetic diseases.
	2013 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
		6	NO OUTCOME	
		7	NO OUTCOME	
		8	NO OUTCOME	

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

2018 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
	6	Unit 6: Systems in our Body and Their Health / Living things and Life	Gives examples of sense organ defects and the technologies used to overcome these defects. a. Treatment methods for eye defects of myopia, hyperopia, astigmatism and strabismus are briefly explained, without mentioning their causes. b. Technologies that facilitate the lives of visually and hearing-impaired individuals are emphasized.
	7	NO OUTCOME	
	8	NO OUTCOME	
2024 SCIENCE CURRICULUM	5	NO OUTCOME	
	6	NO OUTCOME	
	7	NO OUTCOME	
	8	NO OUTCOME	

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

	2005 SC.*	2013 SC.	2018 SC.	2024 SC.
5TH GRADE	1	2	1	1
6TH GRADE	5	3	3	1
7TH GRADE	4	5	2	4
8TH GRADE	0	2	0	0
TOTAL	10	12	6	6

	2005 SC.	2013 SC.	2018 SC.	2024 SC.
5TH GRADE	2	2	0	0
6TH GRADE	0	0	0	0
7TH GRADE	0	0	0	0
8TH GRADE	0	1	1	0
TOTAL	2	3	1	0

	2005 SC.	2013 SC.	2018 SC.	2024 SC.
5TH GRADE	0	0	0	0
6TH GRADE	0	0	1	0
7TH GRADE	0	0	1	0
8TH GRADE	0	0	0	0
TOTAL	0	0	2	0

	2005 SC.	2013 SC.	2018 SC.	2024 SC.
5TH GRADE	0	0	0	0
6TH GRADE	2	0	1	0
7TH GRADE	2	0	0	0
8TH GRADE	0	0	0	0
TOTAL	4	0	1	0

	2005 SC.	2013 SC.	2018 SC.	2024 SC.
5TH GRADE	0	0	0	0
6TH GRADE	1	0	1	0
7TH GRADE	1	0	0	0
8TH GRADE	1	0	0	0
TOTAL	3	0	1	0

* SC (Science Curriculum Acronyms)

Visual 1. The appearance number counts of keywords in 2005, 2013, 2018 and 2024 Science curricula according to grade levels.

The analysis of the results presented in table 1 and figure 1 are summarized below:

- When the 2005, 2013, 2018 and 2024 Science Course Curricula were examined in terms of Health Education, it was determined that there was a decrease in the number of achievements containing health education concepts over the years.
- The achievements in the 2005 Science and Technology Curriculum include concepts related to health education the most, while the achievements in the 2024 Science Course Curriculum include concepts related to health education the least.
- The health concepts were generally included in biology achievements. It has been found that achievements related to health education are not included in the achievements in subjects such as chemistry, physics, astronomy or earth science.
- The achievements that include health education in the 2005, 2013, 2018 and 2024 Science Course Curricula are mostly included in the biology subject area, and in the biology subject area, they are included in the "Systems in Our Body" unit.
- Examination of health education concepts in the curricula according to grade levels, revealed that health education gains were lowest at the 8th grade level, while health education gains at the 7th grade level were the highest.
- The key concept of "Health" was determined to be the most frequently included concept among others. However, the concept of "Health" was not included at all in the achievements for the 8th grade level of the 2005, 2018 and 2024 Science Curricula.
- While the key concept of "cleanliness" was included in only two achievements at the 5th grade level in the 2005 Science and Technology Curriculum, it was included in three achievements at the 5th and 8th grade levels in the 2013 Science Course Curriculum, and only one achievement is included at the 8th Grade level in the 2018 Science Course Curriculum. In the 2024 Science course curriculum, the key concept of cleaning is not

included at all in the achievements, but this key concept is implicitly included in areas such as learning outcomes, learning-teaching practices, and differentiation.

- The key concept of "hygiene" is not included in the achievements at any grade level of the 2005, 2013 and 2024 Science Curriculum. In the 2018 Science Course Curriculum, one learning outcome at the 6th and 7th grade levels is included.
- The key concept of “medicine” is not included in the achievements at any grade level of the 2013 and 2024 Science Curriculum. In the 2005 and 2018 Science Curriculum, only one achievement at the 6th grade level was included.
- The key concept of “treatment” is not included in the achievements at any grade level of the 2013 and 2024 Science Curriculum. In the 2005 Science and Technology Curriculum, one learning outcome was included at the 6th, 7th and 8th grade levels. In the 2018 Science Course Curriculum, only one achievement at the 6th grade level is included.

4. CONCLUSION

Health education and health literacy are areas of increasing importance today. Health issues need to be integrated into the education system and all opportunities must be provided to enable students grow up as health literate individuals. For this, first of all, it is necessary to examine the current education system and the structures within the system's inclusion of health education from a critical perspective and make a situation assessment. After the due diligence, new methods and approaches should be incorporated into the system and health education should be integrated. The aim of the research conducted in this direction is to determine the inclusion of health education achievements in the 2005 Science and Technology Curriculum, 2013 Science Course Curriculum, 2018 Science Course Curriculum and 2024 Science Course Curriculum, according to years. According to the evaluation of the results, it was determined that the necessary importance was not given to health education in the Science Curricula, and the gains are not qualified. It is suggested that health education should be given more importance by including additional subjects such as earthquake, flood, cleaning, epidemic, personal care, etc. Although the number of achievements directly related to health education is low in the newly published 2024 Science curriculum, the concepts of health and cleaning are implicitly included in the program in the values section. This situation reveals that health education is not given due importance in the curriculum developed even after health-based events that deeply affect society, such as the pandemic. When the new program is examined in detail, concepts such as hygiene, medicine and treatment are found to be totally absent in the new program, while the concept of clean is implicitly given under the title of values; It mainly covers topics such as "cleaning of the laboratory area" under the topics of learning evidence, learning-teaching practices, differentiation. It seems that the current gains related to health education are mainly at the cognitive level. It is thought that it would be beneficial to increase the number of achievements at the affective and psychomotor levels so that students can put the knowledge they have learned into practice.

In their studies, Pelen and Günay (2012), and Coşgun and Kara (2015) found that the existing knowledge, attitudes and behaviors of secondary school students on health issues such as personal hygiene, care and nutrition were insufficient. The findings of the current study support

these conclusions since it documents the lack of emphasis on health education in all the 2005, 2013, 2018 and 2024 Science Curricula. If health is excluded as it is in the current education system and curricula, a positive development in the knowledge, attitudes and behaviors of students in the field of health education cannot be expected. Savaş (2021), aimed to determine the scope of health education topics in preschool and primary education programs of the Ministry of National Education (MEB) in Turkey and showed that the health education topics and achievements in the programs remained at the cognitive level and were not effective in changing behavior. Although there are concepts related to health education, they are not at a sufficient level. Similar findings were obtained in the current research. In fact, a decrease in the number of concepts and outcomes related to health education in the consecutive programs over the years was also highlighted. Pelitoğlu (2013), in his doctoral dissertation, aimed to draw a general framework of the existing health education at the primary education level in Turkey and to examine its adequacy and effectiveness. The results indicated that as the grade level increases, the rates of health education and the subject areas included in health education are limited which is also in line with the current study. When the inclusion of health education concepts in the outcomes in the curricula were examined in terms of grade levels, a decrease from the 5th to the 8th grade was obvious. In fact, this trend continued in a similar fashion in the 2005, 2013, 2018 and 2024 Science Curricula. Gündüz, Çizmeci, and Kanburoğlu (2013) aimed to examine the knowledge and experience of kindergarten teachers on knowing health problems such as recognizing common infections and being aware of and intervening in emergency approaches. Although providing health education to students is emphasized, teachers, who are the implementers of health education, also have a great responsibility. In this context, teachers felt themselves inadequate in the areas examined. Therefore, including theoretical and practical health education courses in higher education stages, especially in the primary and secondary education, and integrating health education in an intensive and qualified manner within the education programs is necessary. Since it is not enough to integrate health education acquisitions into curricula, the people who will implement them should also be trained in these areas and should be equipped in health education. Şahin, and Özata (2009) aimed to compare the status of health education not only in Turkey but also in other countries and compared the curricula of Finland, USA (New Jersey and Massachusetts states) and Canada (Saskatchewan province) with the curricula in Turkey. It was found that health education is taught both as an intermediate discipline and as a separate course in Finland, and as a separate course in Canada (Saskatchewan) and the USA (New Jersey and Massachusetts). On the other hand, the limited achievements in the intermediate discipline are not seen as a systematic work product due to the fact that they are not included in the purpose and vision section in the programs of Turkey.

The literature on health literacy and health education, which is a new concept for the whole world, is quite limited. Especially considering that the COVID-19 pandemic, which has affected the whole world in recent years, has had various effects on the field of education, this subject area is not given the necessary importance. Results obtained from the studies conducted in this field reveal that, individuals' health literacy is insufficient, they are not adequately equipped about health education, and education systems do not pay the necessary attention to these issues (Chinn, 2011; Dinçer, & Atakurt, 2000; Durusu, 1996; Köşe, 2013; Özçelikay, Şimşek, & Asil,

1996; Talbot, & Verrinder, 2010; Watkins, 2007). In light of this information, the results obtained from the current study are in agreement with others. Studies in the literature generally take place and examine curriculum from a critical perspective before the pandemic period. For this reason, integration of health education into the education system after such an important event was expected. However, the declining trend was found to continue in the new 2023 Curriculum. The reasons for the importance given to health education in other countries should be investigated, and the reasons why health education cannot be integrated into the education system in Turkey in a qualified manner should be analyzed by experts and the reasons should be clarified.

Recommendations

- Health education should be emphasized in all materials in the educational environment, including the Science Curriculum, and the number of topics and outcomes related to health education should be increased. For this, an in-depth and innovative approach should be adopted in cooperation with comprehensive and experts in their fields.
- The current Turkish Science Curriculum can be compared with other countries' Science Curricula in terms of health education. The importance given to health education and their reasons may be determined based on these comparisons.
- Science textbooks at all grade levels can be examined in terms of health education. The course materials examined with a critical perspective can be updated in order to provide improvements.
- In-service trainings can be organized for teachers about health education and how health education should be taught to children. Since it is not enough to integrate health education outcomes into curricula, the people who will implement them should also be trained in these areas and be equipped in health education.
- Trainings, seminars or informative posters/brochures can be prepared to raise students' awareness on health education issues. Education should not only take place during the designated class hours but also during school time and in the daily life of the student, helping them to become qualified health literates.
- Health Education can be organized as a separate unit within a subject area, or health education can be emphasized within each subject. For this, the education systems of the countries that have adopted this approach should be analyzed in detail and integrated in a way that is suitable for Turkey.

REFERENCES

Arnold, J. C. (2018). An integrated model of decision-making in health contexts: the role of science education in health education. *International Journal of Science Education, 40*(5), 519-537.

Auld, M. E., M. P. Allen, C. Hampton, J. H. Montes, C. Sherry, A. D. Mickalide, R. Logan, W. Alvarado-Little, & K. Parson. (2020). *Health literacy and health education in schools: Collaboration for action. NAM Perspectives. Discussion Paper.* National Academy of Medicine. Washington, DC. Retrieved from https//doi.org/10.31478/202007b.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal, 9*(2), 27-40.

Cabré, M.T. (1999). *Terminology.* Theory, Methods and Applications. Benjamins, Amsterdam, Philadelphia. Retrieved from https://doi.org/10.1075/tlrp.1.

Ceylan S., & Turan T. (2009). Bir ilköğretim okulunda okul sağlığı hemşireliği uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4*(12), 36-49.

Chinn, D. (2011). Critical health literacy: A review and critical analysis. *Soc Sci Med, 73,* 60-67.

Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3th edition). Thousand Oaks, CA: Sage.

Coşgun, M., & Kara, F. (2015). Öğrencilere verilen sağlık eğitiminin bilgi ve davranışlarına etkisinin değerlendirilmesi. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 24*(2), 55-63.

Çetinkaya, F., Nacar, M., & Öztürk, Y. (2011). *Sağlık Eğitimi*, inside: Öztürk Y. Günay O. (Eds), Halk Sağlığı Genel Bilgiler, Erciyes University Publications, Kayseri, 419–464.

Çıldır Pelitoğlu, F. (2013). *Türkiye'de ilköğretim düzeyinde verilen sağlık eğitiminin etkinlik ve yeterliliğinin transpozisyon didaktik süreci kapsamında irdelenmesi.* Doctoral Thesis. Balıkesir University, Balıkesir.

DeWalt, D. A., & Pignone, M. P. (2005). Reading is fundamental: the relationship between literacy and health. *Arch Intern Med, 165*(17), 1943–1944. doi: 10.1001/archinte.165.17.1943. PMID: 16186462.

Dinçer, Ç. , Atakurt, Y., & Şimşek, İ. (2000). Okulöncesi eğitimcilerinin ilk yardım bilgi düzeyleri üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 53*(1). doi: 10.1501/Tipfak_0000000417

Durusu, K. (1996). *İlkokul öğrencilerine verilen sağlık eğitiminin; öğrencilerin sağlıkla ilgili bilgi tutum ve davranışlarına etkisi.* Master's Thesis, Erciyes University, Kayseri.

Gökkoca, Z. (2001). Sağlık eğitimi açısından temel ilkeler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 10*(10), 371-374.

Gündüz, S., Çizmeci, M. N., & Kanburoğlu, M. K. (2013). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin çocuk sağlığı konusundaki bilgi düzeyleri. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 7*(1), 21-26.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. *Okul Sağlığı Çalışmaları*. 2017. Retrieved from: https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/okul-sagligi/

Harrison, J. K. (2005). Science education and health education: Locating the connections. *Studies in Science Education, 41*(1), 51–90. doi:10.1080/03057260508560214.

Köşe, S. (2013). *İlköğretim programlarının ilk yardım ve temel sağlık eğitimi açısından incelenmesi: Sivas ili örneklemi.* Doctoral Thesis. Gaziosmanpaşa University, Tokat.

MEB. (2005a*). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (4 ve 5. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınevi.

MEB. (2005b). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınevi.

MEB. *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim.* 2019/'20 Retrieved from https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf

MEB., (2013). *İlköğretim Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

MEB., (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

MEB. (2024a). https://www.meb.gov.tr/turkiyede-100-yilda-yaklasik-olarak-ogrenci-sayisi-53-ogretmen-sayisi-93-kat-artti/haber/33096/tr#:~:text=%C3%96%C4%9Frenci%20ve%20%C3%B6%C4%9Fretmen%20say%C4%B1lar%C4%B1nda%20art%C4%B1%C5%9F&text=Cumhuriyetin%20100.%20y%C4%B1l%C4%B1n%C4%B1n%20kutland%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202023,milyon%20126%20bin%20106%20oldu . Accessed on 27.03.2024.

MEB. (2024b). *İlköğretim Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

Özcebe, H., Ulukol, B., Mollahaliloğlu, S., Yardım, N., & Karaman, F. (2008). *Sağlık Hizmetlerinde Okul Sağlığı Kitabı,* T.C. Sağlık Bakanlığı: Ankara.

Özçelikay, G., Şimşek, I., & Asil, E. (1996). Üniversite öğrencilerinin ilk yardım konusundaki bilgi düzeyleri üzerine bir çalışma. *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi,* 25-43.

Pelen, K., & Günay, O. (2013). İlköğretim okulu öğrencilerine verilen sağlık eğitiminin öğrencilerin bilgi, tutum ve davranışlarına etkisi. *Sağlık Bilimleri Dergisi, 22*(1), 52-63.

Rimal, R. N. (2000). Closing the knowledge-behavior Gap in health promotion: The mediating role of self-efficacy. *Health Communication, 12*(3), 219–237. doi:10.1207/S15327027HC1203_01

Savaş, E. (2021). *Milli Eğitim Bakanlığı okul öncesi ve ilköğretim programları içerisindeki sağlık eğitimi konularının değerlendirilmesi.* Master's Thesis. Hacettepe University, Ankara.

Şahin, İ., & Özata, E. (2009). Türkiye'deki sağlık eğitiminin Finlandiya, Amerika (New Jersey ve Massachusetts), Kanada (Saskatchewan) sağlık eğitimleriyle karşılaştırılması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(1), 606-623.

Şahinöz, T., Şahinöz, S., & Kıvanç, A. (2017). Sağlığı geliştirmenin en kolay yolu: Okul sağlığı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(4), 303-312.

Talbot, L., & Verrinder, G. (2010). *Promoting health: The primary healthcare approach* (4 thed), Churchill Livingstone, Reed International Books Avustralia Pty Ltd, 198-199.

Taşpınar, P. (2011). *Sosyobilimsel tartışma destekli sağlık eğitimi etkinliklerinin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinde sağlık bilincinin ve içerik bilgisinin gelişimine etkisi.* Master's Thesis, Marmara University, İstanbul.

UNDP, *UNESCO The Education for All Teacher-Training Package,* (2th edition). 1995, Quality of Life' and Development Education; s124.

UNESCO, UNICEF, Who, The World Bank, Education International, Education Development Center and The Partnership for Child Development (2000). *Focusing Resources on Effective School Health (Fresh),* Retrieved from: http://Www.Unesco.Org/Education/Fresh

UNESCO. *Education for health and well-being.* 2019 Retrieved from: https://en.unesco.org/themes/education-health-and-well-being

Watkins, K. (2007). *United Nations Development Programme*. Human Development Report, New York, 269.

WHO. (2015). Retrieved from: http://who/World%20Health%20Organization.%20(2015).%20Fact%20sheets:%20Noncommunicable%20diseases.%20Retrieved%20from%20http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs355/en/

WHO. *Determinants of Health*. 2021 Retrieved from: https://www.who.int/news-room/q-a-detail/determinants-of-health

WHO. Skill For Health. 2001 Retrieved from: https://www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf

Yılmazel, G., & Çetinkaya, F. (2016). Sağlık okuryazarlığının toplum sağlığı açısından önemi. *Taf Prev Med Bull, 15*(1), 69.

Zeidler, D. L., Sadler, T. D., Applebaum, S., & Callahan, B. E. (2009). Advancing reflective judgment through socioscientific issues. *Journal of Research in Science Teaching, 46*(1), 74–101. doi:10. 1002/tea.20281.

Zeyer, A., & Dillon, J. (2014). Science|Environment|Health—towards a reconceptualization of three critical and inter-linked areas of education. *International Journal of Science Education, 36*(9), 1409–1411. doi:10.1080/09500693.2014.904993

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

KİNETİK TİPOGRAFİ TASARIMINDA TEMEL BİLEŞENLER

BASIC COMPONENTS IN KINETIC TYPOGRAPHY DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi ANIL SARIKAVAK

Trabzon Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü

ORCID-NO-0000-0002-9270-2223

ÖZET

1990'larda internet ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler görsel iletişimin konvansiyonel ortam ve yöntemlerini değiştirmiş, dönemin yenilikçi dijital medya yayıncılığı aynı zamanda etkileşimli ortamların geliştirilmesini de teşvik eder. Basımcılık, fotoğraf, sinema, radyo, televizyon ve video derken bilgisayar teknolojisi adım adım tüm analog üretimlerin yerini almaya başlar. 1950'lerden itibaren gelişerek analog olarak üretilen jenerik tasarımları bilgisayar teknolojisinin yeni olanakları sayesinde hareketli grafiklere dönüşerek daha çağdaş ve öncü tasarımların geliştirilmesine yol açar. Bu devinim kendi içinde yeni arayışları da gündeme getirir. İşte kinetik tipografi geçmişin bu deneyiminin üstünde kendine özel bir alt alan olarak hareketli grafikler içinde gelişir. Ancak 1990'ların sonundan günümüze halen hareketli grafik ve hareketli tipografi uygulamaları ile kinetik tipografi çalışmaları karıştırılmakta, hangisinin nerede başladığı ve nerede durduğu veya birbirleriyle olan temel farkları gözden kaçırılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi kullanılacak olan bu makalenin amacı, kinetik tipografinin ne olduğunu tanımlamak, diğer uygulamalara göre farkını ifade etmek, üretim süreci ile temel tasarım bileşenlerine açıklık getirmektir.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim, Tipografi, Hareketli Grafikler, Kinetik Tipografi

Abstract

In the 1990s, developments in internet and computer technology changed the conventional environment and methods of visual communication, and innovative digital media publishing of the period also encouraged the development of interactive environments. When printing, photography, cinema, radio, television and video, computer technology step by step begins to replace all analog production. The generic designs, which have developed and produced as analogue since the 1950s, turn into moving graphics thanks to the new facilities of computer technology, leading to the development of more contemporary and pioneering designs. This movement brings new quests to the agenda. Kinetic typography develops in moving graphics as a special sub-field above this experience of the past. However, since the end of the 1990s, kinetic typography works are mixed with moving graphic and moving typography applications, and the basic differences of where they started and stop or where they stop or each other are overlooked. The aim of this article, which will be used for qualitative research, is to define what kinetic typography is, to express the difference according to other applications, to clarify the production process with basic design components.

Keywords: Visual Communication, Typography, Motion Graphics, Kinetic Typography

1. GİRİŞ

Kişisel bilgisayar geliştiricilerinin armadası (amiral gemisi) olan Apple, 1990'ların ilk yarısında, nitelikleri açısından farklı hedef kitlelere yönelik olarak geliştirdiği Quadra 650 gibi bilgisayarlar ile etkileşimli arayüz tasarımları yapabilmeyi sağlayan donanım ve yazılım işletimi ortamını temin eder (Görsel 1). Özellikle 1990'ların ikinci yarısında *internet* iletişimi tarayıcılar *(browser)* ile gelişir. Ancak *web* sayfası ortamına yönelik olarak hem tasarım araçlarının etkin çalışabilmesini sağlayan programlar hem de web tarayıcıların erişimdeki düşük performansı halen bir sorundur. Örnek olarak, prodüktör Eric Wilson yönetiminde tasarımcı Clement Mok'un Archetype Studio tasarım ofisi için gerçekleştirdiği 90'ların ikinci yarısında elektronik yayıncılığa da başlayan uluslararası haber kanalı NBC News Intercast'in web sitesine ait çeşitli sekmeleri gösteren ekran görselleri verilebilir. İzleyici formatların ve kaynakların çeşitliliğinden bilgiyi seçebilir (Görsel 2). Bu duruma rağmen, internetin yaygınlaşması bir yanda *web* gezginini *(surfer)* ekran başında tutacak *html* ve *flash* temelli *intro* ve yükleme sayfalarının, diğer yanda *web* sitesi tasarımında interaktif tuş ve düğmeler dışında *banner* vb. gibi çeldiricileri de içeren (farklı amaçlara yönelik) kısa süreli hareketli grafiklerin gelişimini devindirir.

Görsel 1 (a,b,c,d): 2000'lerin başında Apple Computer Inc.'in web sitesinde sunduğu ürünlere ait çeşitli sekmeler, 2002. Kaynak: Kişisel arşiv.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 2. Uluslararası haber kanalı NBC News Intercast'in web sitesine ait çeşitli sekmeler. 1995. Kaynak: Meegs, 1999, s. 474.

1950'lerde televizyon yayıncılığı ile başlayan, kurumsal veya program temelindeki jenerik tasarımlarında ilk örnekleri görülen hareketli grafikler analog televizyon yayımcılığı dışında zaman içinde dizi ve sinema filmlerinin de vazgeçilmez bir parçası veya bir özelliği haline dönüşür. 1980'lerden itibaren bir müzik yayımcılığı olarak başlayan MTV *(Music Television)* için, süreç içinde, özel efekt uygulamalarıyla stüdyolarda çekilen pahalı prodüksiyonlara karşın daha uygun maliyetiyle bir seçenek oluşturan ve içinde dijital animasyonları da içerebilen hareketli grafiklerle müzik klipleri hazırlama anlayışı gelişir. Örneğin, Manhattan Design'dan Pat Gorman ve Frank Olinsky'nin MTV Müzik Televizyonu için 1985'deki "Colorforms" tasarımı geometrik biçimlerin rastgele örüntüsüyle eğlenceli bir titreşim taşımakta, "Puzzle" logosu ise MTV için görsel kimlik temelli jenerik çalışmalarını göstermektedir (Görsel 3 ve 4). İşte, 1990'lardaki bilgisayar teknolojisinin donanım ve yazılım altyapısındaki güçlü gelişmeler böylelikle dijital ortamda üretilen hareketli grafikleri yapabilmeyi mümkün kılmış ve hatta onun içinde bir alt başlık olarak yer alabilecek olan kinetik tipografi çalışmalarını da teşvik etmiştir.

Görsel 3 ve 4. Pat Gorman ve Frank Olinsky'nin MTV için (solda) "Colorforms" ve (sağda) "Puzzle" logosu. Kaynak: Meegs, 1999, s. 389.

Bunun ilk örneklerinden biri, Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi için 1999'da Antoine Bardout Jacquet tarafından gerçekleştirilen hem hareketli grafik hem de kinetik tipografi olarak tanımlanan ve aslında tamamen bir tipografik video tasarımı olan çalışmadır (Görsel 5). Bir hareketli grafik veya bir animasyon olarak görülebilecek olan bu müzik klibinin en temel özelliği, içerdiği öykü veya anlatının tamamen harfler, sözcükler ve piktografik işaretler ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. Fransız tasarımcı A. B. Jacquet tarafından gerçekleştirilen bu kinetik müzik klibi videosuna değin MTV için birçok (animasyon da içeren) müzik klibi tasarlanmış, elbette bunlarda kimi zaman hareketli tipografik unsurlar da kullanılmıştır. Ancak Jacquet'nin tasarımında harfler, sözcükler veya piktografik işaretler anlatıda yer alan kişileri, araçları veya mekanları temsil etmekte, hatta eylemler bile kelimelerin biçimlenişleriyle dışa vurulmaktadır. Daha önce yayımcılık, video ve sinema sektörleri için yapılan çeşitli jeneriklerde bile bu denli bir tipografik canlandırma söz konusu olmamıştır.

Görsel 5. Tasarımcı Antoine Bardout Jacquet'in Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:00:08), kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017.

1999'daki "The Child" müzik klibi gibi, başlangıçta çeşitli programların özelliklerinden yararlanılarak yapılan ve parçaların birleştirilmesiyle oluşturulan hareketli grafikler 2000'lerin

başında piyasaya sürülen ve amaca özel After Effects gibi programlar sayesinde bir bütün olarak her özelliğiyle bir program ortamında üretilebilme olanağına kavuşmuştur. Bu gibi donanımsal ve yazılımsal gelişmeler elbette hareketli grafiklerin bir alt uzmanlık konusu olan kinetik tipografi çalışmalarının her geçen gün daha da fazla üretilebilmesine yol açmıştır (Görsel 6).

Görsel 6. Ford F150: Little Control, reklam filmi videosu (00:00:24), tasarımcı bilinmiyor, 2008. Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=2ojq8jLuOrk Erişim: 03.03.2017.

2. Tipografik Dizgide Devinim veya Hareket

Sinema ile başlayan erken "akar görüntü" tasarımı, 20. Yüzyılda 1. Dünya Savaşı öncesinin sessiz sinemasındaki metin ve diyalog kartları ile ardından 2. Dünya Savaşı döneminin propaganda amaçlı sesli sinemasının bilgilendirici diyagramlarına değin kullanılan durağan tasarımlarının (savaş sonunda başlayan TV yayımcılığı sayesinde) yerini alır. 1950 sonrası yayıncılığıyla birlikte gelişen jenerik tasarımı ise görsel iletişim alanında adım adım yaygınlaşır. Başlangıçta sabit kartlardan oluşan program ve yayın tanıtımlarının yerini zaman içinde başlık jenerikleri ve hareketli grafikler almaya başlar. Analojik ve mekanik yöntemlerle yapılan ve gerektiğinde özel efekt kullanılan bu eski jeneriklerin yerine, 1980'lerde gelişen bilgisayar teknolojisi sayesinde, hareketli grafiklerin dijital tasarımlarının (sınırlı kinematik canlandırmalar olarak) geliştirildiği görülür (Görsel 7).

Görsel 7. H.G. Wells'in eseri ve John Frankenheimer'ın senaryosu "The Island of Dr. Moreau's" için Kyle Cooper'ın film title jenerik tasarımı (00:01:46), 1996. Kaynak: http://www.artofthetitle.com/title/the-island-of-dr-moreau/ Erişim: 03.03.2017.

Güncel televizyon yayıncılığı aynı zamanda tipografik içeriklerin hareketlendirilmesine yol açar. Haber amaçlı program ve yayın kanallarında spikerin sözel açıklamalarına eşlik etmesi için seçilmiş önemli başlıkların okuma yönünün tersine ekranda hareketlendirilmesi ilk temel devindirme girişimlerinden biridir (Görsel 8). Elbette film içerik jeneriklerinde bulunan (yönetmen, aktör ve aktristler, yapımcılar, stüdyo ve set ekibi, katkıda bulunanlar vb.) tipografik ögelerin çeşitli yöntemlerle hareketlendirilmesi 1950 sonrasının sinema ve televizyon yayıncılığında karşılaşılan tipografik hareketlendirme yaklaşımlarıdır (Görsel 9). Ancak bunların düzenlenme amacı veya hareketlendirilmelerinin nedeni sadece ve yalın bir biçimde işlevsel bilgiyi sunmaktır. Kinetik tipografi kavramı öncesindeki bu yaklaşımlar tipografik düzenlemelerin dinamik veya devingen uygulamaları olarak değerlendirilir.

Görsel 8. CNN Türk haber kanalında yayınlanan bir tartışma programında içeriğe ilişkin üst bantta manşet ve başlıklar ile alttaki bantta güncel haber başlık akışını örnekleyen farklı hareketli tipografi uygulamaları, 2022. Kaynak: Kişisel arşiv.

Görsel 9. Saul Bass'ın "The North by Northwest" filmi künye jeneriği tasarımı (00:00:54), 1959. Kaynak: http://annyas.com/screenshots/updates/saul-bass-north-by-northwest-title-sequence/ Erişim: 03.03.2017.

Tipografik dizginin ya da tipografik düzenlemelerin devinimi veya hareketlendirilmesi hareketli grafik uygulamalarının temel özelliklerinden biridir. Hareketli grafikler belirli bir içeriği anlatmak veya aktarmak amacıyla hazırlanan iki boyutlu grafik animasyonlardır. Zaman ve hareket ilişkisi bağlamında kompozisyonda yer alan soyut, sembolik veya ikonik görsel unsurların devindirilmesiyle hem planlar hem de sahneler oluşturularak sanal üç boyutlu etkiler veya canlandırmalar üretmek mümkündür (Görsel 10). Grafik tasarım unsurlarında zaman

içinde (yani, belirli bir süre ya da zaman aralığı içinde) ölçüde, renkte, mesafede, çerçevelemede, ilişkilerde veya kısaca bu grafik ögelerin herhangi bir niteliğinde meydana gelebilecek bir farklılık da (görsel algılamada bir ardışıklık içinde değişim ve dönüşümü oluşturarak) hareket veya devinim olgusunu üretebilir. Tüm bunlar tipografik dizgide hareketli etkileri sunarak hareketli tipografiyi veya dinamik tipografiyi tanımlar.

Görsel 10. Tasarımcı Olivier Kuntzel ve Florence Deygas'ın "Catch Me If You Can" film künye jeneriği (00:00:58), 2002. Kaynak: http://www.artofthetitle.com/title/catch-me-if-you-can/ Erişim: 03.03.2017.

Bu bağlamda, hareket ve tipografi ilişkisi izleyicinin karşısına farklı olasılıklarla çıkar. Bu aşamada perdeye ya da ekrana yansıyan akar görüntüdeki bir tipografik düzenlemenin perspektif algı içinde değişimine karşın, izleyicinin yer değiştirerek çevresindeki tipografik tasarımda oluşan sanal değişimi veya yanılsamayı algılaması aynı durumun farklı fazlarıdır (Görsel 11). Ancak, hareket kazandırılmış tipografik dizgi veya düzenlemeler; 1) hareketli (veya dinamik) tipografi, ve 2) kinetik tipografi olarak – iki farklı tasarım anlayışı temelinde – ayrışır. Sonuç olarak kinetik tipografi hareketli grafikler içinde bir başka (alt) uzmanlık alanıdır.

Görsel 11. Tasarımcı Saul Bass'ın "The North by Northwest" film jenerik logosu (00:00:43), 1959. Kaynak: http://annyas.com/screenshots/updates/saul-bass-north-by-northwest-title-sequence/ Erişim: 03.03.2017.

3. Kinetik Tipografi Nedir?

Ülkemizde kinetik tipografi üzerine araştırma ve/ya da makalelerin 2000'lerin ilk yıllarında başladığı, hareketli grafikler hakkındaki çalışmalarda terminolojiye yer verildiği ve

2010'lardan sonra terimin kullanımının zamanla arttığı Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan tez, rapor ve kaynakların incelenmesinden hareketle söylenebilir. Tipografi hakkında çeşitli yayınları bulunan akademisyen N. K. Sarıkavak'a göre (2016, s. 243) kinetik tipografi aslında tipografik tasarımların bir animasyonudur. Bu canlandırmada harfler ya da sözcükler içerdikleri kavramlar ve anlamları bağlamında kişilik kazanarak – tıpkı canlı bir organizma gibi – duygusal dışavurumda bulunur ve neredeyse bir kişilik kazanır. Karakter animasyonu nasıl bir öykü sunarsa, bir kinetik tipografi çalışması da kendine özgü bir anlatım diliyle kendi hikayesini sunar, anlatır (Görsel 12). Böylelikle, yeni ifadeleri ve görme biçimlerini zihnimizde yaratmak amacıyla perdede veya ekranda canlanan harfleri, sözcükleri, kavram ve anlamları izlenir.

Görsel 12. Tasarımcı YCN Studio / Buck Production tarafından hazırlanan "Childline, First Step" acil çocuk iletişim hattı için kinetik tipografi kamusal spotu (00:03:17), 2012. Kaynak: https://vimeo.com/65337755/ Erişim: 03.03.2017.

H. Türkmenoğlu ve G. Akengin'e göre (2016, s. 903) kinetik tipografi duygu ve düşünceleri aktarmak için hareketle yazıyı birlikte kullanan bir animasyon uygulaması şeklinde ifade edilmektedir. E. Kılıç'a göre (2011, s. 15) After Effects programının geliştirilmesiyle birlikte tasarım anlamında olasılıklar arttırılmış, sinematografik efektlerin yazıya uygulanması bu alanı teknik olarak genişletilmiş, tipografiye uygulanan hareket özellikleri çoğaltılmıştır (Görsel 13).

Görsel 13. Ekin Kılıç'ın Erykah Badu'nun "Apple Tree" şarkısı için kinetik tipografi müzik klibi (00:01:47), 2011. Kaynak: Kılıç, 2011, s. 118.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Jenerik tipografilerini ele alan sanatçılar filmin içeriğine, konusuna, ortamına, ruhuna uygun yazı karakteri tercihleri yaparak, izleyeni o filmi seyretmeye hazırlayan yaklaşımlar içinde bulunurlar. Jenerikler üzerine çalışan kimi tasarımcılar sayesinde bu film jenerikleri bir uygulama alanı, sanatsal bir dışavurum, bir anlamda filmin girişi haline dönüşen bir duruma gelir. 1980 ve 1990'lı yıllarda çeşitli müzik kanallarının gelişmesiyle birlikte, bu kanalların gereksinimi olan müzik klipleri bağlamında, tasarımcılara yeni bir alan açılmış olur. Teknolojinin okur veya izleyiciyi sürüklediği belirli aşamalar kinetik tipografiyi bugüne getirmiş ve artık günümüzde kinetik tipografi hareketli grafiğin özel bir alt uzmanlık alanı durumuna gelmiştir (Görsel 14) (N. K. Sarıkavak, kişisel görüşme, 8 Şubat 2016) (Aktaran: Boyraz, 2017, s. 70).

Görsel 14. Güliz Boyraz'ın Kemal Sunal Anısına "Tosun Paşa" (Diyalog 2), bir Yeşilçam filmi için karşılıklı konuşmaları içeren bir kinetik tipografi videosu (00:00:08), 2016. Kaynak: Boyraz, 2017, s. 129.

4. Kinetik Tipografide Üretim Süreci

Bir kinetik tipografi çalışmasının üretim süreci öncelikle anlatılacak bir öykünün tespiti ile başlar. Elbette her türlü konu veya içerik kinetik tipografiye uyarlanamaz. Bu bağlamda tipografik açıdan doğru içeriğe sahip bir anlatı, bir söylem, bir öykü veya onun bir sinopsisi oluşturulmalıdır. Uygun anlatı belirlendikten sonra, hikayenin görsel anlamda hangi sahneler, geçişler ve ekran düzenlemelerinden oluşacağını gösteren bir öykü panosu *(storyboard)* – önce taslak *(skecth)*, sonra gelişmiş *(comprohensive)* bir tasarım olarak – hazırlanmalıdır (Görsel 15). Başlangıçta mutlaka kinetik tipografi işinin adını, yazarını veya tasarımcısını sunan bir giriş slaytı veya karesi *(intro)* yer almalıdır. Elbette filmin, canlandırmanın veya videonun sonunda da bu çalışmanın kimler tarafından, kimlerin katkısıyla, ne zaman ve ne için yapıldığına dair bir künye slaytı veya karesi *(titles)* bulunmalıdır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 15 (a,b). Grafik tasarım öğrencisi Elif Bora'nın HÜ GSE Grafik Anasanat Dalı GRA663 Kinetik Tipografi dersi projesinde "Son Ocak" isimli bir anlatı için hazırladığı bir kinetik tipografi videosunun öykü panosu çalışması, 2020. Kaynak: Kişisel arşiv, NKS koleksiyonu izniyle.

Kinetik tipografi videosunda elbette kurgu da önemlidir. Mascelli'ye göre (1998) kurgu görüntülerin hareketlendirilip, bir takım kurallar içinde uygun yollarla arka arkaya belirli bir mantık ve anlayışa göre sıralanmasıdır (Aktaran: Atiker, 2009, s. 38). Artık yapılan çalışma bir grafik iletişim tasarımı olmaktan bir kinematik anlatım içeren bir video çalışması olduğu için, sinema sanatının temel olguları bağlamında kurgusu da değerlendirilmelidir (Görsel 16).

Görsel 16. Grafik tasarım öğrencisi Gözde Çoban'ın HÜ GSE Grafik Anasanat Dalı GRA663 Kinetik Tipografi dersi projesinde "Disleksi" konulu kinetik tipografi videosu için hazırladığı bir sergileme panosu çalışması, 2018. Kaynak: Kişisel arşiv, NKS koleksiyonu izniyle.

Kinetik tipografi çalışmaları tıpkı hareketli grafikler gibi kısa süreli anlatımlara sahiptir ve duygu aktarımı konusunda izleyiciyi hızlı bir biçimde etkilemeleri gerekmektedir. Bu nedenle kinetik tipografi çalışmalarının kurgusunu yapmak sadece görüntüleri belli bir kurala göre kesip

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

sıralamak olmamalıdır. Uygun tipografi kullanımıyla birlikte duygu aktarımındaki rolünü de göz önünde bulundurarak çalışmanın akıcı, ritmik ve dinamik bir anlatıya sahip olması, arka arkaya gelen renk, ışık, hareket gibi ögelerin birbirleriyle uyumlu olması gerekmektedir (Görsel 17) (Boyraz, 2017, s. 134).

Görsel 17. Grafik tasarım öğrencisi Deniz Güneş'in HÜ GSE Grafik Anasanat Dalı GRA663 Kinetik Tipografi dersi projesinde Cem Karaca'nın "Raptiye Rap Rap" müzik klibi için hazırladığı bir kinetik tipografi videosunun sergileme panosu çalışması, 2019. Kaynak: Kişisel arşiv, NKS koleksiyonu izniyle.

Tabidir ki, yapılacak bir video çalışmasının formatı hangi ortam veya medyada yayınlanacak ise buna göre ölçü ve orantısı ile belirlenmelidir. Günümüzde yeni medya olarak dizüstü bilgisayarları, tabletler ve akıllı cep ekranları format itibariyle oldukça değişken ve çeşitlidir. Bunlar arasında bir de sinema ve televizyon yayıncılığının perde veya ekran ölçüleri düşünüldüğünde, kinetik video çalışmalarını son günlerin genel geçer 16/9, geniş ekran ve 4K gibi çeşitli formatlarında hazırlamak daha uygun olacaktır.

Format görüntüye bir çerçeve sağlar ve çerçeveleme bir tasarım ilkesi olarak ayrı bir öneme sahiptir. Kılıç'a göre (2011, s. 55) çerçeveleme, hareketin sürekliliği ve konunun sunumu açısından izleyicinin ilgisini çekme ve yönlendirme anlamında etkili bir ögedir. Kinetik tipografi çalışmalarında bir anlam üretmek üzere hareketlendirilen tipografinin kompozisyon alanında nasıl görüneceği, hangi elemanların nasıl yerleştirileceği çerçeveleme ile ortaya konur (Görsel 18) (Aktaran: Boyraz, 2017, s. 137).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 18. Grafik tasarım öğrencisi Dilan Ekin'in HÜ GSE Grafik Anasanat Dalı GRA663 Kinetik Tipografi dersi projesinde Nazım Hikmet Ran'ın şiirinden hareketle Zülfü Livaneli'nin müzik klibi için hazırladığı bir kinetik tipografi videosunun sergileme panosu çalışması, 2019. Kaynak: Kişisel arşiv, NKS koleksiyonu izniyle.

Kinetik tipografide hareketlendirme tipografik ögelerin bir canlı gibi davranması ve kendi anlam veya içeriğini dışa vurması için temel bir işlemdir. Bu hareketlendirme hem sahnedeki konumlanış için hem de bir karakter davranışı itibariyle (örneğin, mimik ve duygusal tepkiler için) yapılır. Bu hareket bir nesnenin durağanlığını kaldırır ve (var oluşu, değişmesi, dönüşmesi, farklılaşması, yok oluşu, görsel etkisi vb. gibi birçok özelliği için) onun canlanmasını sağlar. Sahneye giren, sahnede yer alan ve sahneden çıkan birçok tipografik ögenin hareketlendirilmesi onların hızı, yönü, ölçüsü, rengi ve etkisi itibariyle hem kendi başına hem de diğerleriyle birlikte üreteceği anlam itibariyle doğru ve uygun bir biçimde kurgulanmalıdır (Görsel 19). Bir sahneden diğerine geçişte anlatımın sürekliliğini sağlamak için sinematografik çözümler temel geçiş teknik veya efektleriyle sağlanmalıdır. Son on yılların siber-uzay temelli bilgisayar destekli tasarımlarının sanal ortamında hareketsiz bir görüntü neredeyse kalmamıştır. Çünkü hareket, iletişimde dikkat çekicidir. Ancak her şeyin hareket halinde olduğu bir sahne bağlamında bazen hareketsiz kalmak aksine daha fazla dikkat çekicilik sağlayabilir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 19. Grafik tasarım öğrencisi Betül Allayoub'un HÜ GSE Grafik Anasanat Dalı GRA663 Kinetik Tipografi dersi projesinde Atilla İlhan'ın "Aysel Git Başımdan" başlıklı şiiri için hazırladığı bir kinetik tipografi videosunun sergileme panosu çalışması, 2019. Kaynak: Kişisel arşiv, NKS koleksiyonu izniyle.

Kısaca, bir kinetik tipografi çalışmasının üretim süreci; öncelikle anlatılacak uygun içeriğin belirlenmesiyle başlar, daha sonra sinopsis ve öykü panosunu oluşturma ile devam eder. Giriş, gelişme ve sonuç olarak bir akar görüntüde kurgunun tasarlanmasıyla, sahnelerin ve görüntülerin çerçevelenmesiyle ve videonun yayımlanacağı ortama veya frekansına göre formatının, çözünürlüğünün ve/ya da teknik özelliklerinin belirlenmesiyle sürer. Tipografik ögelerin ise anlam, işlev ve etki itibariyle hareketlendirilmesi, varsa diyalogların seslendirilmesi, tipografiye uygun ses efektleri ile öyküye uygun bir ortam müziğinin belirlenmesi ve de nihayetinde tüm bunların toplamda bir montajını *(post-production)* gerçekleştirme aşamalarından meydana gelir.

5- Bir Kinetik Tipografi Videosu Tasarımında Temel Bileşenler

Görsel/işitsel *(audio/visual)* bir tasarım türü olarak kinetik tipografi işlerinin üretim sürecinde elbette üzerinde düşünülmesi gereken bazı konular veya olgular bulunmaktadır. Bunlara sinematografinin temel sorunsalları da denebilir. Bu sorunsal veya olgular kamera açısı ve hareketleri, ışık ayarları, tipografik biçim (yazı karakteri özellikleri), renk değerleri ile ses bileşenleri olarak müzik, efekt ve seslendirme şeklinde sıralanabilir. Diğer bir ifadeyle, görsel/işitsel bir ürün olarak bir kinetik tipografi çalışmasının temel tasarım bileşenleri; kamera kullanımı ile sahneleme, ışığın ve rengin güçlü ve etkin kullanımı, yazı karakter(ler)inin hem doğru ve uygun seçimi hem de onları hareketlendirme veya canlandırma teknikleri ile ses unsurlarının yerinde ve etkili bireşiminden meydana gelir. Bu temel bileşenler – tutarlı bir örneklem oluşturması bağlamında – sonraki görsellerde Antoine Bardout Jacquet tarafından

1999'da tasarlanan Alex Gopher'ın "The Child" müzik video klibi üzerinden açıklanmaktadır (Görsel 20).

Görüntü 20: Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi için (00:00:14) Antoine Bardout Jacquet tarafından tasarlanan kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017

Kamera hareketleri ve açıları, aslında, sinematografik bir anlatımda izleyicinin algısını yönlendiren ve kurguyu belirleyen temel bir olgudur. Bir vizör olarak anlatıcının, yönetmenin, dolaysız çevre kaynak elemanlarının veya izleyicinin gözünden de kamera bakışı, açı ve hareketleri düzenlenebilir ki, her bir yaklaşım çeşitli sinematografik kuramlar bağlamında kurguya katkıda bulunur. Bilindiği üzere, kameraların yatay çevrinme *(pan)*, dikey çevrinme *(tilt)*, yatayda sağa sola hareketi *(truck)*, hedefe doğru yaklaşa uzaklaşma hareketi *(dolly)* ve kameranın dikey aşağı veya yukarı hareketi *(pedestal)* olmak üzere temel hareketleri vardır ve sinematografik bir eserde belirleyici değişkenlerden biri olarak bu teknikler sürekli bir anlatıyı görselleştirecek bir biçimde gerektiği yerde gerektiği kadar kullanılabilir. Örneğin, "The Child" videosunda kamera açıları ve hareketleri itibariyle çok çeşitli ve dinamik bir uygulama söz konusudur. Sanki heyecanlı bir macera veya aksiyon bir filmi izlercesine kamera ve sahneler seyirciyi yaşanan anın görsel anlatımı ile ilgili tutmaktadır (Görsel 21).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 21. Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:01:15) için Antoine Bardout Jacquet'nun tasarladığı kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017.

Işık, nesnelerin aydınlatılmasında ve görsel olarak çarpıcı etkiler üretilmesinde önemli olgulardan biridir. Işık en başta görmeyi sağlayan etkendir. Işık yoksa karanlık vardır ve nesneler görünmez. Işık ögesi doğal ve yapay olmak üzere farklı olabilir. Örneğin, ışık, merkezi bir aydınlık ile spot (bölgesel) aydınlatma biçiminde uygulanabilir. Tek kaynaklı ve çok kaynaklı olarak da ışık kullanılabilir. Işık, nesnelerden yansıyan ve dolayısıyla kendi kaynağı dışında yansıma şeklinde de görsel etki üreten bir temel etkendir. Bir kaynağa sahip olmayan aydınlatma ise çevresel *(ambient)* ışık olarak tanımlanır. Elbette, görsel düzenlemelerde ters ışık, yansıma ışık, çevresel ışık ve spot ışık uygulamaları kullanım açıları ve yoğunluklarına bağlı olarak çarpıcı *(dramatic)* etkiler üretebilir. Kısaca, ışık ve gölge oyunları görsel ve işitsel sahne sanatlarının temel belirleyicileri arasında yer alır. Örneğin, "The Child" videosunda ışık sahnede yer alan sokak lambaları ve bina temsili yüzeylerin tipografik ögeleri sayesinde kullanılmakta, üç boyutlu görsel etki üretiminde ve – Gugenheim Museum için olduğu gibi – bazı oval biçimler gibi nesne ve yapıları göstermede etkili bir biçimde ışık etkisi işlenmektedir (Görsel 22).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 22. Tasarımcı Antoine Bardout Jacquet'nun Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:01:50) için kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017

Renk, sembolik anlatım, çağrışım ve duygusal dışavurum açısından önemli etkiye sahip bir görüngüdür *(fenomenon)*. Görsel algının en temel sorunsallarından biri, iletişim tasarımının en önemli bileşenlerinden biridir. Rengin sembolik, çağrışımsal, betimleyici ve dışavurumcu ifade gücünü bilmek ve tanımak yapılacak kinetik tipografi çalışmalarında başarının anahtarı olacaktır. Renk, temel olarak ışık sayesinde var olur. Işık ve renk ilişkisi birbirlerini belirleyici bir şekildedir. Bu bağlamda rengin temel özelliklerini bilmek önem taşımaktadır. Bir rengin üç asıl (temel) özelliği vardır. Bunlar: renk çemberindeki renk değeri *(hue)*, bir rengin yoğunluk değeri *(saturation)* ve rengin ton değeridir *(lightness)*. Rengi etkin kullanabilmek için elbette benzer, komşu, karşıt ve eşzamanlı *(simultane)* renk ilişkilerini bilmek de gerekir. Örneğin, "The Child" videosunda anlatılan öykü macera filmi gibi heyecan verici bir içeriğe sahiptir. Doğum sancısı tutan bir annenin hastaneye yetiştirilme sürecini işleyen video – sembolik unsurların kendi göstergesel renkleri dışında – başladığı andan hastaneye ulaşana kadar neredeyse tamamen sıcak renklerle işlenmiştir. Hareketin bol olduğu hastaneye yetiştirme süreci boyunca neredeyse her şey sıcak renklerin kompozisyonunu sunar. Ancak sıcak renklerle işlenen taksi içindeki yetişme endişesi nihayetinde ulaşılan hastane bölgesinde mavi renkli yüzeylere sahip olmaya başlar. Artık endişe bitmiş, anne doğuma yetiştirilmiştir. Bu nedenle videonun bundan sonraki sahneleri sakinlik ve huzur sunan soğuk mavi renklerin kompozisyonu ile işlenmiştir (Görsel 23).

Görsel 23. Tasarımcı Antoine Bardout Jacquet'nin Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:02:33) için kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017.

Elbette renk (colour) ve biçim *(shape or form)* ilişkisi de önemlidir. Bu ilişkide doku *(texture or pattern)* görsel anlatımın önemli konu/sorunları arasında yer alır. Tipografik biçim, yazı karakterlerinin geometrik ve yapısal özelliklerini ifade eder. Bir kinetik tipografi çalışmasında anlatıma bağlı olarak bir veya birden fazla yazı karakteri kullanılabilir. Ancak yazı karakterlerinin hem biçimlenişi itibariyle hem de zaman ve mekan bağlamında temsil ve tedarik ettiği bilgi açısından doğru ve uygun bir biçimde belirlenmesi gerekir. Bazı yazı karakterleri farklı çağ ve dönemleri, bazılarının sanatsal tarz ve akımları ve bazılarının ise çağın ruhu veya dönemin moda anlayışını yansıtacakları unutulmamalıdır. Yazı karakterlerinin bu kültürel olarak paylaşılan bu ortak özelliklerinin bilinmesi kompozisyon ve öykü anlatımında doğru çözümleme ve yaklaşımları da teşvik edecektir. Örneğin, "The Child" videosunda birçok mekan, çevre, nesne, eşya ve insan çeşitliliği söz konusudur, ancak neredeyse her şey tipografik dizgilerle tanımlanmakta ve görüntülenmektedir. Sözcükler nesnelerin, araçların, eşyaların, mekanların veya insanların yerine kullanılmakta, kendi doğasındaki çeşitlilik her biri için farklı olarak seçilmiş yazı karakterlerinin farklılığı ile benzeştirilmektedir. *Long Long Cadillac, car, taxi, motor* vb. tüm ulaşım araçlarının görsel temsili için kullanılan yazı karakterlerinin çeşitliliği insanlar için de, binalar için de ve hatta yol, sokak ve cadde tanımlarında bile kendini göstermekte, videoya gerçekliğin tipografik temsilini mükemmel bir biçimde yansıtmaktadır (Görsel 24).

Görsel 24. Tasarımcı Antoine Bardout Jacquet'nin Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:02:48), kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017.

Görsel işitsel bir tasarım ürünü olarak kinetik tipografi çalışmalarında ses bileşenleri üç temel unsuru içerir. Bunlar seslendirme, ses efektleri ve müziktir. Her biri görsel canlandırmanın algıda etkisini güçlendirir. Harflerin veya kelimelerin değişim ve dönüşümünde uygulanacak özel ses etkileri hareket ve devinimleri daha etkili kılacak, bir mekan veya çevre duygusu yaratmak için kullanılacak ses değerleri (çevre veya ortam sesi) izleyicinin görsel olarak izlediği anlatının içine girmesine ve kendisini o ortamda veya mekan hissetmesine katkıda bulunacaktır. Müzik ise bazen ortam duygusunu *(ambiance)* bazen de olası başka yaşanmış veya deneyimlenmiş çeşitli bağlamları izleyicide çağrıştırabilir. Örneğin, "The Child" videosunda Alex Gopher'ın müziği ile birlikte, korna veya zil sesleri, fren ve çarpışma sesleri, heyecanlı insan diyalogları bir aksiyon filminin ortam ve havasını oluşturacak bir şekilde tamamen birbirini bütünleyen bir ses kurgusu ile bir araya getirilmiştir. Müzik videosu bestesi, diyalogları, çevre veya ortam sesi ve anlatımdaki ses efektleri ile son derece etkili bir biçimde kurgulanmıştır (Görsel 25).

Görsel 25. Tasarımcı Antoine Bardout Jacquet'nin Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:02:52) için kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017.

Kısaca, seslendirme içeriğin anlaşılır ve etkili kılınmasında, izleyicinin dikkatinin sağlanmasında önemlidir ve bir hareketli grafik seslendirme olmadan üretilebilirken bir kinetik tipografi ürünü temel olarak seslendirmesiz olmaz. Ancak, bazı çok özel örnekler vardır ki, video tasarımı için seslendirme özellikle (kasten) yapılmamıştır. Örneğin, Childline için yapılan kinetik tipografi çalışmasında telefon hattı ucundaki görevli ile çocuk arasındaki diyalog hiçbir seslendirme olmaksızın sağlanmıştır. Buna karşın, videoda elbette ses efektleri ve ambians müziği vardır. Bu, tamamen işlenen konunun veya öykünün duygu durumlarını ifade etmek için özellikle tercih edilmiş bir kurgudur (Bkz. Görsel 12). Bunlar dışında, kinetik tipografi videosu türleri olarak; bu, ister bir diyalog, ister bir şiir, lirik veya şarkı (müzik klibi) ve isterse özel bir kavramsal anlatı veya öznel bir hikaye olsun, asıl olarak seslendirme bir kinetik tipografi çalışmasının olmazsa olmazıdır (Görsel 26).

Görsel 26. Tasarımcı Antoine Bardout Jacquet'nin Alex Gopher'ın "The Child" müzik klibi (00:03:00) için kinetik tipografi videosu, 1999. Kaynak: http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017.

6. Sonuç

İlk olarak, bir kinetik tipografi çalışmasının sadece grafik tasarım veya görsel iletişim anlayışıyla değil, aynı zamanda sinematografi ve video sanatının temel sorunsalları çerçevesinde ele alınmasının ve de hareketli grafiklerin tasarım ilkeleri bağlamında – en az beş boyutlu – bir görsel/işitsel bir üretim olduğunun göz önünde bulundurulmasının gerektiği söylenebilir. Bu çerçevede görüntü (nesneler ve arka plan), zaman (zaman çizelgesi ve ana çerçeveler), ses (seslendirme, ortam sesi ve ses efektleri) ve kurgu (sahneler, geçişler ve görsel efektler) ana ve alt başlıkları altında ilgili tasarım bileşenleri doğru, etkili ve kreatif bir biçimde ele alınmalıdır.

İkinci olarak, bir kinetik tipografi uygulamasının görsel iletişimde kullanılan herhangi veya çeşitli tipografik ögeleri basitçe hareketlendirmek veya devindirmek olmadığının anlaşılmasının gerektiği söylenebilir. Çünkü kinetik tipografide harfler ve sözcükler artık sadece basit bir bilgi içeriği veya dizgisi değil, tersine bir kişilik, mimik, kavram veya bir

anlamdır. Kendini temsil eden bir biçime, davranışa ve bir kinetiğe sahiptir. Kısaca, sözcükler artık anlatılan bir öykünün bilgi unsuru değil, o hikayenin kişilikleri, duyguları veya kahramanlarıdır.

Üçüncü olarak kinetik tipografi her anlatım için uygulanacak bir yöntem veya teknik değildir. Kinetik tipografi, hareketli grafiklerin içinde, onun alt uzmanlık alanlarından biridir. Buna göre, anlatılacak içerik önem taşımaktadır. Öykünün veya tipografik dizginin duyguları dışa vuracak bir anlayışla kullanıma uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle, 2000'lerden günümüze kinetik tipografi ürünleri olarak daha çok müzik klibi, şiir veya lirik videoları, diyaloglara dayalı anlatılar ile tipografinin ekspresif kullanımına uygun içeriklerin işlendiği görülür.

Kaynakça

Atiker, B. (2009). Hareketli Grafiklerin Evrimi ve Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi için Bir Uygulama Örneği. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Beytepe/Ankara.

Boyraz, G. (2017). Kinetik Tipografi Uygulamalarının Üretim Sorunları ve Deneysel Çalışmalar: Yeşilçam Diyaloglarının Tipografik Temelde Canlandırma Yöntemiyle Hareketlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Beytepe/Ankara.

Kılıç, E. (2011). Kinetik Tipografi: Bir Müzik Videosu Tasarımı. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Beytepe/Ankara.

Meggs, Philiph B. (1998). A History of Graphic Design. (3rd Edition). New York: John Wiley & Sons,Inc.

Sarıkavak, N. K. (2016). Görsel İletişim Tasarımı Eğitiminde Canlandırma Sanatının Önemi. Levent Mercin (Editör) Görsel İletişim Tasarımı ve Animasyon (226-245). Ankara: Pegem Yayınları.

Türkmenoğlu, H. ve Akengin, G. (2016). Hareketli Grafik Tasarım Sürecinde Yazı Devinimi. İdil Dergisi, Cilt:5, Sayı: 23, (895-908).

Elektronik Kaynaklar:

http://annyas.com/screenshots/updates/saul-bass-north-by-northwest-title-sequence/ Erişim: 03.03.2017

http://www.artofthetitle.com/title/catch-me-if-you-can/ Erişim: 03.03.2017

http://www.artofthetitle.com/title/the-island-of-dr-moreau/ Erişim: 03.03.2017

http://www.partizan.com/search/?q=the+child#!/video/music-videos/alex-gopher-child/ Erişim: 03.03.2017

https://vimeo.com/65337755/ Erişim: 03.03.2017

https://www.youtube.com/watch?v=2ojq8jLuOrk Erişim: 03.03.2017

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

ANADOLU'DA ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜ: TANRILAŞTIRILAN İMPARATORLAR

Öğr. Gör. Dr. Deniz GÜÇLÜ

Kocaeli Üniversitesi, - https://orcid.org/0000-0001-7040-4068

ÖZET

Roma döneminde Anadolu'da dini hayat büyük bir çeşitlilik ve sentezle karakterize ediliyordu. Roma panteonundaki Iuppiter, Juno ve Minerva gibi tanrılar, Anadolu'nun yerel tanrılarıyla birlikte ibadet ediliyordu. Bu çeşitlilik, çeşitli tapınaklar ve kutsal alanların inşasına yol açtı. Roma ve yerel tanrılar bazen aynı tapınakta birlikte ibadet ediliyordu, bu da Roma'nın dini hoşgörüsünü ve yerel kültürlerle olan etkileşimini gösteriyordu. İmparatorluk kültü, Roma İmparatorlarının tanrılaştırılmasıyla doğdu. Iulius Caesar ve Augustus gibi imparatorlar ölümlerinden sonra tanrılaştırılarak kültlerinin oluşturulmasına vesile oldular. Bu kült, imparatora bağlılık ve sadakati artırmayı amaçladı. Anadolu'da imparatorluk kültü önemli bir yer edindi. Örneğin, Pergamon'daki Augustus ve Roma tapınağı, imparatorluk kültünün yaygınlaşmasına hizmet eden önemli merkezlerdendi. Bu tapınaklar, dini ibadet yerleri olmanın yanı sıra imparatorluğun gücünü ve otoritesini simgeleyen yapılar olarak da işlev gördü. İmparator tapınakları, Roma İmparatorlarına adanmış ve onların tanrılaştırılmış hallerine ibadet edilen kutsal alanlardı. Bu tapınaklar, hem Roma'ya sadakati simgeliyor hem de yerel halkın Roma İmparatorluğu ile olan bağlarını güçlendiriyordu. Yerel yöneticiler ve elit kesim, bu tapınaklarda düzenlenen törenlere katılarak Roma'ya olan bağlılıklarını gösteriyorlardı. Bu törenler, Roma'nın gücünü pekiştirirken, yerel halkın imparatorluğa entegrasyonunu da sağlıyordu. İmparatorluk kültü, sadece dini bir fenomen değil, aynı zamanda siyasi bir araçtı. İmparatorların tanrılaştırılması, otoritelerini meşrulaştırarak halkın gözünde ilahi bir statü kazanmalarını sağlıyordu. Anadolu'da imparator kültü çerçevesinde düzenlenen festivaller ve törenler, dini ve sosyal hayatın önemli bir parçası haline geldi ve imparatorluğun birliğini pekiştirdi. Çalışmamızda antik metinler ışığında Anadolu'da Roma İmparatorluk kültü ve Anadolu halkının Roma kültürünü benimsenmesindeki etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Roma İmparatorluğu, Kült

1. GİRİŞ

Antik Roma, MÖ 8. yüzyılda İtalya'nın orta kesimlerinde Tiber Nehri'nin yakınlarında küçük bir yerleşim olarak kuruldu. Başlangıçta, Latium'daki bir dizi krallık ve şehir devletlerinden biriydi. Roma tarihi, üç ana dönemde incelenmektedir: Krallık Dönemi, Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk Dönemi. Roma, MÖ 753'te mitolojik kahraman Romulus tarafından kuruldu ve ilk kralı Romulus'tu (Titus Liv. 1.8; Plut. 29.7; Freeman, 2003: s. 357). Yedi kral döneminde sırasıyla *Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius* ve *Tarquinius Superbus* hüküm sürdü (Titus Liv. 1.49). Tarquinius Superbus'un zalim yönetimi nedeniyle MÖ 509'da krallık sona erdi ve Roma Cumhuriyeti kuruldu.

Cumhuriyet Dönemi'nde iki konsül tarafından yönetilen bir senato ve halk meclisleri sistemi kuruldu. Roma, İtalya yarımadasını fethetti ve Kartaca ile Phön Savaşları'nı kazandı böylece Akdeniz'in büyük bölümünü kontrol altına aldı (Roberts, 2015: s. 79). Bu dönemde iç savaşlar ve siyasi kargaşalar yaşandı özellikle Iulius Caesar'ın yükselişi ve suikastı (MÖ 44) Roma tarihinin kırılma anlarından biridir (Goldsworthy, 2020: s. 568). Augustus (Octavianus) Caesar'ın MÖ 27'de *princeps* (ilk vatandaş) unvanını almasıyla Cumhuriyet dönemi sona erdi ve İmparatorluk dönemi başladı (Goldsworthy, 2021: s. 19). Erken İmparatorluk Dönemi, Augustus ile başladı ve İmparatorluğun altın çağı olarak kabul edilen *Pax Romana* (Roma Barışı) döneminde genişleme ve refah görüldü. 3. yüzyılın ortalarında kriz dönemi yaşandı, ancak Diokletian ve Konstantin'in reformları ile geçici istikrar sağlandı. Konstantin, Hristiyanlığa *Edictum Mediolanense* (Milano Ferman) ile serbestlik tanıdı (Lact.34.1–35.1, 48.1–12) ve Byzantium'da (Konstantinopolis) yeni bir başkent kurdu. 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye bölündü. Batı Roma İmparatorluğu, 476 yılında Germen kabile lideri Odoacer tarafından yıkıldı (Jones, 1964: s. 957). Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans İmparatorluğu) ise 1453'e kadar varlığını sürdürdü (Grant, 2000: s. 15).

2. ROMA DİNİ

Roma dini yapısı çok tanrılıydı. Başlıca tanrılar arasında Iuppiter (gökyüzü ve gök gürültüsü tanrısı), Iuno (evlilik ve doğum tanrıçası), Minerva (bilgelik ve savaş tanrıçası), Mars (savaş tanrısı), Venüs (aşk ve güzellik tanrıçası) ve Neptün (deniz tanrısı) yer alıyordu. Yunan tanrıları ile benzerlik gösteren bu tanrılar Roma panteonunun temelini oluşturuyordu. Neredeyse Yunan mitolojisi ile aynı olarak görülse de bazı farklar da vardı. Roma mitolojisi temeli Yunan mitolojisine dayanır. Yunan tanrılarını benimseyerek ve Latin isimleri vermişlerdir: *Iuppiter (Zeus), Iuno (Hera), Minerva (Athena), Mars (Ares), Venüs (Afrodit), Neptün (Poseidon), Pluto (Hades)* vb.. Yunan tanrıları daha çok insan özelliklerine ve kişiliklerine sahip olarak betimlenir (Hansen, 2017: s. 155 vd.). Onlar, insanlar gibi kıskançlık, aşk, öfke gibi duyguları yaşar ve insanlara benzer şekilde davranırlar. Mitolojide tanrıların hikâyeleri ve efsaneleri ayrıntılıdır. Roma tanrıları ise daha çok devletle ve toplumla ilişkilendirilir. Tanrıların görevleri ve sorumlulukları vurgulanır. Örneğin, Mars Roma'da sadece bir savaş tanrısı değil, aynı zamanda tarımın koruyucusudur. Roma mitolojisinde tanrıların hikâyeleri daha az ayrıntılıdır. Yunan dini, daha çok bireysel ve toplumsal ritüellerle ilişkilidir. Tapınaklar, kehanet merkezleri ve festivaller, dini yaşamın önemli bir parçasıdır (Friedell, 1999: s. 81). Roma'da din, devletle iç içedir. Devletin ve toplumun düzeni, tanrıların onayı ile sağlanır. Pontifex Maximus gibi yüksek rahipler, hem dini hem de siyasi figürlerdir. Yunanlar, tanrılarına bireysel olarak adaklar sunar ve kişisel olarak ibadet ederlerdi. Tanrıların hikâyeleri, destanlar ve efsaneler aracılığıyla aktarılırdı. Romalılar, tanrılarına toplu halde tapınır ve devlet tarafından düzenlenen dini ritüellerde yer alırlardı. Tanrıların onuruna yapılan törenler ve festivaller devletin kontrolünde olurdu. Yunan mitolojisi, Herakles, Theseus, Perseus ve Odysseus gibi kahramanlarla doludur (Graves, 2010: s. 311, 439, 599, 936). Bu kahramanlar, tanrılarla etkileşimde bulunur ve epik maceralar yaşarlar. Roma mitolojisi, Yunan mitolojisinden birçok hikâye ve kahramanı ödünç almıştır, ancak Roma'nın kuruluş mitleri ve ilk kahramanları (Romulus ve Remus) önemlidir. Aeneas'ın hikâyesi, Roma'nın mitolojik kökenini anlatan önemli bir destandır (Vergilius, 1900). Yunan mitolojisi, bireysel kahramanlık, trajedi ve kader gibi temaları vurgular. Roma mitolojisi

ise Roma'nın büyüklüğü, devletin yüceliği ve toplumsal düzenin korunması gibi temaları ön plana çıkarır.

Roma'da her tanrı ve tanrıça için tapınaklar ve kutsal alanlar vardı. Tapınaklar, tanrılara adaklar sunmak ve onlara ibadet etmek için kullanılırdı. Tanrılara sunulan adaklar arasında hayvan kurbanları, yiyecekler ve değerli eşyalar yer alırdı. En önemli tapınaklardan biri Roma Forumu'ndaki Iuppiter Tapınağı idi (Roman&Roman, 2010: s. 521).

Roma'da din, devletle iç içeydi. En yüksek dini makam olan *Pontifex Maximus,* hem dini hem de siyasi bir figürdü. Pontifex Maximus, tanrıların iradesini yorumlayan ve dini ritüelleri yöneten en yüksek rahipti. Diğer önemli dini görevliler arasında *Augur*'lar (kehanet rahipleri) ve *Vesta Bakireleri* (Vesta tanrıçasının rahibeleri) bulunuyordu (Eliade, 2017b: s. 149).

Roma İmparatorluğu döneminde birçok gizem kültü popülerlik kazanmıştır. Bu kültler, genellikle gizli ritüeller ve inisiyasyon törenleri içerir ve katılımcılara özel bir bilgi veya manevi deneyim sunduğu iddiasıyla cazip hale gelmiştir. En bilinen gizem kültleri arasında Mithra, İsis ve Eleusis gizemleri gibi kültleri sayabiliriz (Sbriglione, 2021: s. 599).

Mithra kültü, Roma İmparatorluğu'nun özellikle askerleri arasında popüler olan bir Doğu kökenli gizem diniydi. Bu kült, MÖ 1. yüzyıl ile MS 4. yüzyıl arasında en yüksek noktasına ulaşmıştı. Mithra kültünün kökeni, Pers tanrısı Mithra'ya dayanır. Roma'da bu tanrı, Mithra adıyla benimsenmiş ve gizem kültü haline gelmiştir. *Mithraeum* adı verilen yer altı tapınaklarında ibadet edilirdi. Bu tapınaklar genellikle mağaralara benzer şekilde inşa edilirdi. Mithra kültünün ritüelleri arasında inisiyasyon törenleri, kurbanlar ve sembolik yemekler yer alırdı. İnisiyasyon, bir dizi gizli ritüel ve sınav içerirdi. Mithra genellikle bir boğayı öldürürken tasvir edilirdi. Bu eylem, kozmik düzenin yenilenmesi ve doğanın döngüsünü sembolize ederdi (Ulansey, 1998: s. 9).

İsis kültü, Mısır tanrıçası İsis'e tapınmayı içeren bir gizem dinidir ve Roma İmparatorluğu'nda geniş bir takipçi kitlesi bulmuştu. İsis, Mısır mitolojisinde büyü ve annelik tanrıçasıdır. Roma döneminde, İsis kültü Akdeniz dünyasında yaygınlaşmıştır. İsis tapınakları, Roma'da ve İmparatorluk'un diğer bölgelerinde yaygındı. Bu tapınaklar, dini törenler ve toplu ibadetler için kullanılırdı. İsis kültünün ritüelleri arasında temizlenme törenleri, ilahiler, dualar ve İsis'in hayatıyla ilgili dramatik canlandırmalar yer alırdı. İsis'in Osiris'i diriltme hikâyesi önemli bir ritüeldi. İsis, genellikle bir tahtın üzerinde otururken veya bir çocuk (oğlu Horus) emzirirken tasvir edilir. Bu, onun koruyucu ve besleyici doğasını simgeler (Hart, 2010: s. 65).

Eleusis Gizemleri, Demeter ve Persephone mitosuna dayanan ve Antik Yunan'da Eleusis'te düzenlenen bir dizi dini ritüel ve inisiyasyon töreniydi (Kerenyi, 2012: s. 28-29). Eleusis Gizemleri, Yunan tanrıçası Demeter'in kızı Persephone'yi yeraltı dünyasından geri getirme efsanesine dayanır. Eleusis, Atina yakınlarındaki bir köydü ve buradaki kutsal alanlar ve tapınaklar, gizemlerin merkeziydi. Eleusis Gizemleri'ne katılmak isteyenler önce küçük gizemlere, ardından büyük gizemlere katılırlardı. Ritüeller arasında arınma, geceleyin düzenlenen geçit törenleri ve gizli inisiyasyon törenleri bulunurdu. İnisiyasyon törenleri, katılımcılara ölümden sonraki hayatla ilgili gizli bilgilerin açığa çıkarılması ve manevi bir aydınlanma sağlamayı amaçlardı (Eliade, 2017a: s. 397). Demeter ve Persephone'nin yeniden bir araya gelmesi, doğanın ve bereketin döngüsünü simgelerdi (Kerenyi, 2012: s. 138). Gizem

kültleri, katılımcılara daha derin ve kişisel bir dini deneyim sunmayı amaçlıyordu. Bu kültlerin ortak özellikleri:

- Ritüeller ve inisiyasyonlar gizli tutulurdu ve sadece inisiye olanlara açıklanırdı.
- Katılımcılar, ritüeller aracılığıyla manevi arınma ve yeniden doğuş yaşadıklarına inanırlardı.
- Ritüeller ve mitoslar, sembolik anlamlar taşıyordu ve katılımcılara kozmik düzen, ölüm ve yeniden doğuş gibi kavramları öğretirdi.
- Gizem kültleri, katılımcılar arasında güçlü bir bağ ve aidiyet duygusu yaratıyordu.

3. yüzyılda Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda hızla yayıldı. Bu dönemde Hristiyanlık, başlangıçta yer altı kiliselerinde ve gizli topluluklarda ibadet edilen, zulme uğrayan bir inanç sistemi olarak başladı. Ancak Hristiyanlık, her sınıftan insan arasında hızla popüler hale geldi ve kısa sürede büyük bir toplumsal güç kazandı. İmparator Konstantin, 313 yılında Milano Fermanı ile Hristiyanlığı serbest bırakarak Hristiyanların ibadet özgürlüğünü tanıdı. Bu fermandan sonra Hristiyanlık, Roma'da daha açık bir şekilde uygulanmaya başlandı ve kiliseler inşa edilmeye başlandı. Konstantin, Hristiyanlığı kişisel olarak benimseyerek ve destekleyerek bu yeni dini sistemin yayılmasına büyük katkıda bulundu (Norelli, 2021: s. 608).

380 yılında İmparator Theodosius, Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini ilan etti. Theodosius, *Cunctos Populos* (Selanik Edikti) adı verilen bir fermanla paganizmi yasakladı ve Hristiyan olmayan ibadetlerin ceza gerektiren suçlar olarak kabul edilmesini sağladı (Faulkner, 2015: s 317). Bu durum, Hristiyanlık dışındaki diğer dini pratiklerin yasaklanmasına ve pagan tapınaklarının kapatılmasına neden oldu. Bu değişim, Roma'nın dini yapısında köklü bir dönüşüm yarattı ve Hristiyanlık, imparatorluk genelinde hızla yayıldı. Hristiyanlık, hem devletin hem de halkın günlük yaşamında merkezi bir rol oynamaya başladı. Eski çok tanrılı dinler, Roma'nın kültürel mirasının bir parçası olarak varlığını sürdürdü ancak Hristiyanlık devletin resmi dini olarak kabul edilmesiyle birlikte daha baskın bir konum kazandı. Kiliseler, toplumsal yaşamın merkezi haline geldi ve Hristiyan ahlaki değerleri, Roma hukuk ve yönetim sistemine entegre edildi[1]. Bu geçiş süreci, aynı zamanda Roma toplumunun farklı kesimleri arasında dini çatışmalara ve dönüşümlere yol açtı. Paganlar, Hristiyanlığa karşı direniş gösterdi ve bu dönemde birçok dini tartışma ve çatışma yaşandı. Ancak zamanla, Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun her köşesinde kabul gördü ve kilise, devletle iş birliği yaparak toplumsal düzenin korunmasında önemli bir rol oynadı. Hristiyan piskoposlar ve din adamları, yerel yönetimlerde ve imparatorluk siyasetinde etkili hale geldi. Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun kültürel ve dini kimliğini yeniden şekillendirdi ve Batı medeniyetinin temel taşlarından biri haline geldi.

[1] Roma İmparatoru Iulianus'a Latince'de "dinden dönen" veya "vazgeçen" anlamına gelen "apostata" adı verilmiştir. Bu unvan İmparator Iulianus'un Hristiyanlıktan dönüp pagan geleneklere geri dönmesini vurgular. Bu unvan genellikle onun paganizme dönüşü ve Hristiyanlık karşıtı politikalarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu yakıştırmanın ne zaman yapıldığı bilinmese de modern tarihçiler tarafından hala kullanılmaya devam etmektedir.

3. ROMA İMPARATORLUK KÜLTÜNÜN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

3.1. İmparatorluk Kültü Öncesi

Beş yüzyıl boyunca Roma Cumhuriyeti, çevresindeki ilahi ve yarı ilahi monarşilere rağmen, hiçbir tarihi şahsiyete veya yaşayan insana tapınmamıştır. Roma'nın efsanevi kralları, Cumhuriyet'in başlangıcında görevden alınmış ve bu durum, Cumhuriyetçi Romalıların, şehrin kurucusu Romulus'u tanrı *Quirinus*[2] ile özdeşleştirerek Cumhuriyetçi özgürlüğü korumalarına olanak tanımıştır (Grimal, 1997: s. 707). Benzer şekilde, Roma'nın efsanevi atası Aeneas da *Iuppiter Indiges*[3] olarak kabul edilmiştir (Ovid. Met. 14.581). Romalılar, insan olan birçok tanrıya ve yarı tanrıya tapıyorlardı ve tüm tanrıların bir zamanlar insan olduğu teorisini biliyorlardı. Ancak Cumhuriyetçi gelenekler (*mos maiorum*), muhafazakâr ve monarşi karşıtı bir çizgideydi. Neredeyse tüm Roma yargıçlıklarını elinde bulunduran ve Senato'nun neredeyse tamamını işgal eden aristokratlar, hiçbir insanı doğuştan üstün olarak kabul etmiyorlardı. Yaşayan veya ölmüş hiçbir vatandaş resmen ilahi olarak kabul edilmiyordu, ancak devlet tarafından verilen —taçlar, çelenkler, heykeller, tahtlar ve alaylar— tanrılara uygun görülen bu semboller ve onurlar Senato kararıyla verilmekteydi.

Roma'da en yüksek onurlardan biri zaferdi. Zafer kazanan general, askerlerinin eşliğinde esirleri ve savaş ganimetlerini sergileyerek Capitol'e doğru bir geçit töreni[4] düzenlerdi. Tören

---

[2] Quirinus, Roma mitolojisinde önemli bir tanrıdır. Genellikle savaşla ilişkilendirilmiş olup, Mars ve Ianus ile birlikte erken Roma'nın başlıca tanrılarından biri olarak kabul edilmiştir. Quirinus'un kökenleri ve tam rolü hakkında çeşitli teoriler vardır:
Romulus ile Özdeşleştirme: Roma'nın kurucusu ve ilk kralı Romulus'un ölümünden sonra Quirinus olarak tanrılaştırıldığına inanılır. Bu nedenle Quirinus, Romulus'un ilahi hali olarak görülür ve bu özdeşleştirme Roma'nın mitolojik ve tarihi anlatılarında önemli bir yere sahiptir.
Savaş Tanrısı: Quirinus, aynı zamanda savaş tanrısı olarak da kabul edilmiştir. Bu bağlamda, özellikle Sabin kökenli olduğu düşünülen Quirinus'un, Mars'ın bir yönü veya savaşın farklı bir yüzü olarak tapınıldığına inanılır.
Tarım ve Toplum: Quirinus, bazı kaynaklarda tarım ve toplumsal düzenin koruyucusu olarak da anılır. Bu yönüyle, Roma'nın kırsal kesimlerindeki topluluklar ve tarım faaliyetleriyle ilişkilendirilmiştir.
Quirinus'un tapınımı, özellikle erken Roma döneminde önemliydi. Ona adanmış olan Quirinal Tepesi'ndeki tapınak, bu tanrının önemini vurgular. Ayrıca, Quirinus'a adanmış olan Quirinalia festivali, 17 Şubat'ta kutlanırdı. Bu festivallerde, Romulus'un tanrılaştırılması ve Roma'nın kökenleri onurlandırılırdı. Quirinus, Roma'nın dini ve mitolojik yapısında, Roma'nın kökenleri ve kuruluşuna dair önemli bir figür olarak kalmıştır. Onun tanrılaştırılması, Roma'nın ilk krallarından birinin ilahi bir varlık olarak kabul edilmesini ve bu şekilde Roma'nın tanrılarla doğrudan bir bağlantıya sahip olduğuna inanılmasını sağlamıştır (Eliade, 2017a: s. 264).

[3] Iupiter Indiges, Roma mitolojisinde, Roma'nın efsanevi kurucularından biri olan Aeneas'ın tanrılaştırılmış hali olarak kabul edilir. Aeneas, Troia Savaşı'ndan sonra İtalya'ya göç eden ve burada Roma'nın kurulmasında önemli bir rol oynayan Troia prensi olarak bilinir. Aeneas'ın tanrılaştırılması, onun ölümü sonrasında gerçekleşir ve bu durumda Iupiter Indiges olarak anılır. Bu adın anlamı, "yerel Iupiter" veya "yerli Iupiter" olarak çevrilebilir ve Aeneas'ın yerel bir koruyucu tanrı olarak kabul edilmiştir. Aeneas, Roma mitolojisinde önemli bir kahramandır ve Vergilius'un "Aeneis" destanında anlatıldığı gibi, Troai'dan kaçtıktan sonra İtalya'ya yerleşir ve burada Roma'nın kurucusu olarak kabul edilir. Aeneas'ın ölümünden sonra, onun cesaret ve kahramanlıkları nedeniyle tanrılaştırıldığına inanılır. Bu süreçte, Iupiter Indiges olarak tapınılmaya başlanır. Bu, onun sadece bir kahraman olarak değil, aynı zamanda ilahi bir figür olarak da saygı görür. Aeneas'a olan tapınım, özellikle Alba Longa ve Roma'da yaygındı. Ona adanan kutsal alanlar ve tapınaklar, onun mirasını ve ilahi statüsünü onurlandırırdı. Aeneas'ın Iupiter Indiges olarak tanrılaştırılması, Roma'nın mitolojik ve dini yapısında önemli bir yer tutar. Bu, Roma'nın efsanevi tarihinin ve kültürel kimliğinin bir parçası olarak kabul edilir (Ovid. Met. 14).

[4] Zafer kazanan bir general, iki tekerlekli bir savaş arabasının içinde, ele geçirdiği esirler, ganimetler, başarılarını simgeleyen diğer semboller ve kendi askerlerinden oluşan büyük bir alayla birlikte Roma sokaklarında zafer geçidi düzenlerdi. Bu geçit töreni, Roma'nın kalbinden geçerek şehrin merkezine ulaşırdı. General, Roma'nın en önemli tanrısı olan Iuppiter Optimus Maximus'un (En İyi ve En Büyük Iupiter) özel giysi ve işaretleriyle süslenirdi. Bu

sırasında tüm katılımcılar silahsız olurdu ve general, eski Roma krallarından miras kaldığı varsayılan ilahi amblemler taşıyan bir savaş arabasına binerdi. Zaferini Iuppiter Capitolinus'a ithaf ederek töreni sonlandırırdı. Bu süreç, genelinin kişisel hırslarını sınırlayarak, zaferin Roma Senatosu'na, halkına ve tanrılarına hizmet etmek amacıyla gerçekleştirildiğini vurgulardı (Versnel, 1970: s. 56).

Roma toplumunda özel yaşamınsa ise bazı insanlar ilahi veya yarı-ilahi olarak görülmekteydi. Her hane reisi, atalarının dehasını temsil ederdi ve diğer aile üyeleri ile köleler bu dehaya tapabilirdi. Ölüler, yeraltı dünyasının veya ahiretin tanrıları *Manes* olarak kabul edilirdi. Manes, ölmüşlerin ruhlarının yeraltı dünyasında yaşayan varlıkları veya onların ruhani varlıkları olarak kabul edilirdi (Grimal, 1997: s. 449).

Tiberius ve Gaius Gracchus'un öldürülmesinden sonra destekçileri Gracchus heykellerinin önünde günlük kurbanlar sundular ve bu heykelleri tanrılara ait yerler gibi ziyaret ettiler (Plut. CG. 18.1). Gaius Marius, Tötonlar'ı yendikten bir tanrı gibi yiyecek ve içecek sunuları aldı ve Roma'nın üçüncü kurucusu olarak adlandırıldı (Plut. Mar. 27.4).

Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde liderler, anayasa dışı yetkiler üstlenerek geleneksel Roma değerlerini (*mos maiorum*) çiğnediler. Bu yeni liderler, iktidarı uzun süre tek başlarına ellerinde tutuyorlardı. Olağanüstü onurlar alıyorlar, zaferleri daha görkemli hale getiriliyordu. İç savaş liderleri Marius ve Sulla, kendi adlarını verdikleri şehirler kurdular. Sulla, adına yıllık oyunlar düzenlerken, Marius'a olan gayri resmi tapınma sık görülmekteydi. Pompeius ise Circus'taki oyunlara her katıldığında zafer süsleri takıyordu (Faulkner, 2015: s. 172). Bu liderler tanrılarla özel bir ilişki iddia ediyorlardı. Ancak, monarşiye geçişin önemli bir köprüsü olarak tanrı ilan edilen ilk Romalı, Iulius Caesar'dı.

3.2. Kültün Doğuşu

Iulius Caesar, hem soy hem de görev yoluyla tanrılarla kişisel bağlar iddia etmekteydi. Iulius ailesinin (Gens Iulia) üyesi olarak, Aeneas ve Venüs'ün soyundan geldiğini öne sürdü. Gençken Marius, ona Iuppiter'in özel rahibi olan *Flamen Dialis* unvanını vermişti, ancak Sulla bu atamayı iptal etmişti. Caesar, kariyerinin erken döneminde Roma'nın başrahibi *Pontifex Maximus* olmuştu ve Doğu Akdeniz'in ilahi monarşilerini yakından tanıyordu. İktidara yükselişinde bu bağlantıları kullandı (Goldsworthy, 2020: s. 48).

MÖ 69'da teyzesi Iulia'nın cenazesinde konuşurken, onun Roma krallarından ve dolayısıyla Mars'tan geldiğini ima etti (Freeman, 2022: s. 58). MÖ 45'te rakiplerini yenip Roma devletinin tam kontrolünü ele geçirdiğinde, daha fazlasını iddia etti. Roma İç Savaşı sırasında Venüs'ü koruyucu tanrıçası ilan etmişti ve Pharsalus Savaşı'nı kazanırsa Venüs Victrix (Muzaffer Venüs) için bir tapınak inşa edeceğine yemin etmişti, ancak MÖ 46'da Venüs Genetrix (Anne Venüs) için bir tapınak inşa ettirdi (Freeman, 2022: s. 136, 341).

---

sırada, eski tanrı heykellerine benzemesi için yüzü kırmızıya boyanırdı. Generalin hemen arkasında duran bir köle, onun başının üzerinde defne çelengi tutarken, aynı zamanda kulağına sürekli olarak onun bir fani olduğunu unutmamasını fısıldardı.

Senato, Caesar'ın bir heykelini yarı tanrı olarak ilan eden bir yazıyla dikti, ancak Caesar bu yazıyı sildirdi. Pompeius'a verilen zafer çelengini her yerde ve her zaman takmaya başladı ve bunu kelliğini örtmek için bir bahane olarak kullandı (Goldsworthy, 2020: s. 545). Roma bir ay kadar sonra bu zaferden haberdar olduğunda Senato Caesar'ın onuruna elli günlük şükran kutlamaları düzenledi. Caesar'a "*Kurtarıcı*" payesi bahşedilerek ve onuruna Özgürlük Tapınağı kurulmasına karar verildi (Goldsworthy, 2020: s. 545). Sonunda Caesar için özel bir rahip, *flamen*[5] atandı; ilki, Caesar'ın emir subayı ve consul olan Marcus Antonius idi. Cicero'ya göre, Caesar'ın Roma'daki onurları, yaşayan bir tanrının onurlarıydı (Cic. Phil. 2.110). Caesar'ın adı *Divus Iulius* olarak anılmaya başlandı (Goldsworthy, 2020: s. 556). Heykeli, Roma'nın antik krallarının heykellerinin yanına dikildi ve planladığı Part seferinden dönünce kendini Roma Kralı ilan edeceği düşünüldü, ancak MÖ 44'te Senato'da öldürüldü (Suet. Jul. 82).

Görsel 1. Augustus (MÖ 19-18 civarı) tarafından basılan ve sekiz ışınlı kuyruklu yıldızı gösteren sikke; Ön yüz: CAESAR AVGVSTVS, Arka yüz: DIVVS IVLIV[S]

Caesar'ın ölümünden sonra, Marcus Antonius onun tanrısallığını vurgulayan bir cenaze konuşması yaptı ve Divus Iulius'a yönelik halk kültü hızla yayıldı. Senato, Caesar'ı resmi olarak tanrı ilan etti ve onun ruhu olarak yorumlanan bir kuyruklu yıldıza *Sidus Iulium*[6] (Iulian Yıldızı) adı verildi (Suet. Jul. 82). MÖ 42'de Octavianus, Caesar'ın *apotheosis*'ini[7] düzenledi ve MÖ 40'ta Marcus Antonius, Divus Iulius'un flamen'i oldu. Uzun süren iç savaşın son önemli eyleminde, MÖ 31'de Octavianus, Marcus Antonius'u Actium'da yendi (Goldsworthy, 2021: s. 220).

3.3. Augustus Dönemi

[5] Flamen, Antik Roma'da belirli tanrıların kültlerine hizmet eden başrahiplere verilen addır. Flamenler, Roma dininin önemli figürleri olup, görevleri arasında ritüelleri yürütmek, kurban törenlerini yönetmek ve ilgili tanrılar için düzenlenen festivalleri düzenlemek yer alır. Flamen terimi genellikle "ateş" anlamına gelen "flamma" kelimesiyle ilişkilendirilir, çünkü flamenler törenlerde ateş yakmakla sorumluydu.

[6] Caesar'ın ölümünden sonra MÖ 44 yılının Temmuz ayında Roma'da belirgin bir kuyruklu yıldız gözlemlendi. Bu kuyruklu yıldız, halk arasında büyük bir heyecan ve ilgi uyandırdı. Bu yıldız, "Sidus Iulium" veya "Caesaris astrum" olarak adlandırıldı. Roma halkı, bu yıldızı Caesar'ın ruhunun göğe yükseldiğinin ve tanrılar arasında yer aldığının bir işareti olarak yorumladı. Caesar'ın manevi oğlu ve varisi olan Augustus bu kuyruklu yıldızı kendi propagandasını yapmak için büyük bir fırsat olarak gördü. Augustus, Caesar'ın tanrılaştırılması ve Sidus Iulium'un görünümü aracılığıyla kendi meşruiyetini ve iktidarını güçlendirdi. Bu kuyruklu yıldız, Augustus'un Roma İmparatoru olarak yükselişini destekleyen sembolik bir araç haline geldi.

[7] Apotheosis, Latince "deification" anlamına gelen bir terimdir ve bir insanın tanrılaştırılması veya tanrısal bir varlık olarak kabul edilmesi sürecini ifade eder. Bu kavram, özellikle eski Roma ve Yunan dünyasında önemli bir yere sahiptir. Apotheosis, ölümlü bir kişinin ölümünden sonra tanrı statüsüne yükseltilmesini ve ilahi onurlara layık görülmesidir.

Augustus, görünürde kendisi için tanrısallığa ilişkin özel bir iddiada bulunmuyor ve herhangi bir yenilik yapmıyordu. Divus Iulius'a yönelik kült, *Dies Parentales*'e[8] dayanan geleneksel kült çerçevesinde saygın bir öncül olarak kabul ediliyordu. Senato'da *Princeps* veya *Primus Inter Pares* (eşitler arasında birinci) olarak benzersiz ve geleneksel konumu, son iç savaşlara yol açan hırs ve rekabetleri dizginlemekte etkiliydi (Cas. Dio. 53.28). *Censor* ve *Pontifex Maximus* olarak, tanrıların ve "Roma Senatosu ve Halkı"nın (Senatus Populusque Romanus - SPRQ) iradesiyle *mos maiorum*'u yeniden canlandırmak onun için ahlaki bir zorunluluktu. Yeni lejyonlar ve kişisel bir imparatorluk muhafızı (Praetorian) oluşturmak amacıyla iç savaş ordularının kalıntılarını dağıttı. Bu süreçte, siyasi, askeri ve dini gücün üst kademelerinde yer alan asilzadelerin yerini yavaş yavaş İmparatorluk çapında geniş bir ordu ve hırslı, yetenekli biniciler aldı. İlk kez senatörlük statüsü kalıtsal hale geldi (Res Gest.15.1).

Augustus'un makamı, cömertliği, otoritesi ve ailesinin (gens) Roma'daki tüm yasal, dini ve sosyal kurumlarla bütünleşmesi yeterliydi. Yabancılar veya özel vatandaşlar onu daha yüce bir şekilde onurlandırmak istediklerinde, bu onların ayrıcalığıydı ve ölçülü oldukları sürece kabul edilmekteydi. Onların sadakatini kabul etmek, Augustus'un ahlaki sorumluluğunu ve cömertliğini gösteriyordu. İmparatorluk gelirleri tapınaklar, amphitiyatrolar, tiyatrolar, hamamlar, festivaller ve hükümetin finansmanında kullanılıyordu. Bu bütünleştirici ilke, imparatorluğun her köşesinde farklı biçim ve vurgularla ifade edilecek olan ve "İmparatorluk Kültü" olarak bilinen yapının temellerini atmıştı. Zamanla Augustus'un bu kültü halkı kontrol etmek için bir güç olacağını fark etmesiyle daha etkin olarak kullanılmaya başladı.

Res Gestae Divi Augusti, Augustus'un ölümünden kısa bir süre sonra, MS 14 yılında yazdığı ve kendi başarılarını, hizmetlerini ve verdiği bağışları detaylandıran bir otobiyografik metindir. Latince "Tanrı Augustus'un İşleri" anlamına gelen bu belge, Augustus'un kendi gözünden Roma İmparatorluğu'na yaptığı katkıları ve bıraktığı mirası anlatır. Orijinal metin, Augustus'un isteği üzerine bronz tabletler üzerine kazınarak Roma'daki Augustus Mozolesi'nin girişine yerleştirilmiştir. Ancak, orijinal metin kaybolmuş, ancak birçok kopyası Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde bulunmuştur.

Metin, dört ana bölümden oluşur:

1. **Kamusal ve askeri başarılar:** Augustus'un aldığı unvanlar, yürüttüğü kampanyalar ve kazandığı zaferler.
2. **Mali bağışlar ve kamu hizmetleri:** Augustus'un kendi servetinden yaptığı bağışlar ve kamu projelerine yaptığı katkılar.
3. **Senato ve halkla ilişkiler:** Augustus'un senatoyla, askerlerle ve halkla olan ilişkileri ve onlardan aldığı onurlar.
4. **Dini ve kültürel katkılar:** Augustus'un dini reformları, tanrılara yaptığı adaklar ve kültürel projeler.

[8] Dies Parentales, eski Roma'da ölüleri anma ve onurlandırma amacıyla düzenlenen bir dizi dini tören ve festivalin adıdır. Bu etkinlikler, Roma takvimine göre 13-21 Şubat tarihleri arasında gerçekleştirilirdi ve toplamda dokuz gün sürerdi. Bu döneme Parentalia adı verilirdi.

Res Gestae, Augustus'un imparatorluk boyunca yaptığı yenilikler ve reformlar hakkında eşsiz bir bilgi kaynağıdır ve onun imparatorluk yönetimi felsefesini ve ideolojisini yansıtmaktadır (Res.Gest.).

Bugün Ankara'da yer alan Augustus Tapınağı Galatia eyaletinin başkenti Ankyra'da, MÖ 25 yılında Roma İmparatoru Augustus'a adanmış bir yapı olarak inşa edilmiştir. Tapınak, Augustus'un Tanrı olarak kabul edilmesini ve ona yapılan kültü simgeler. Tapınağın mimarisi ve yapısı, Augustus dönemi Roma mimarisinin önemli örneklerinden biridir. Tapınağın ön cephesi sütunlarla desteklenen bir pronaos (ön avlu) ile ana ibadet alanı olan cella (tapınak odası) bulunmaktadır. Tapınak, Augustus'a ve Roma'nın diğer tanrılarına adanmış heykellerle süslenmiştir (Gökdemir vd., 2015: s. 56). Ankara Augustus Tapınağı, Res Gestae Divi Augusti metninin en iyi korunmuş kopyalarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Tapınağın duvarlarına kazınmış olan bu metin, Latince ve Yunanca olarak yazılmıştır ve Augustus'un hayatını, başarılarını ve imparatorluk boyunca gerçekleştirdiği reformları detaylandırır. Bu metin, tapınağın Augustus'un anısını ve onun Roma İmparatorluğu'na olan katkılarını yüceltmek için önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Ankara Augustus Tapınağı ve Res Gestae metni, Augustus'un Roma İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk imparatoru olarak nasıl algılandığını ve nasıl yüceltildiğini gösteren önemli tarihi belgeler ve yapılar arasındadır. Bu tapınak ve metinler, Augustus'un kendisini ve yönetimini nasıl sunduğunu ve Roma İmparatorluğu'nun ideolojik temellerini nasıl attığını anlamak için kritik birer kaynaktır. Tapınak, Augustus'un ölümünden sonra bir tanrı olarak tapınıldığı yerlerden biri olmuş ve bu kült, Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine de yayılmıştır. Tapınağın kalıntıları ve duvarlarına kazınmış olan Res Gestae metni, bugün Ankara'daki Augustus ve Roma Tapınağı olarak bilinen arkeolojik alanın en önemli unsurları arasında yer almaktadır.

Görsel 2. Ankara Augustus Tapınağı

4. İMPARATORLUK KÜLTÜ

4.1. İmparatorluk Kültü ve Anadolu

Anadolu, Roma egemenliğinden önce Helenistik kültürün etkisi altındaydı. Helenistik dönem, Büyük İskender'in fetihleri sonrasında ortaya çıkan ve Yunan kültürünün geniş bir coğrafyaya yayıldığı bir dönemdi. Bu dönemde, kralların ve yöneticilerin tanrılaştırılması yaygın bir

uygulamaydı. Roma İmparatorluğu, Anadolu'daki bu mevcut geleneği benimseyerek ve uyarlayarak, kendi imparatorlarını ve aile üyelerini tanrılaştırmaya başladı.

Roma İmparatorluk Döneminde en belirgin tapınım İmparatorluk kültü ve tanrıça Roma tapınımıdır. Lykia bölgesi MÖ 167 yılında Roma tarafından özerk ilan edilmesiyle birlikte şükranlarını belirtmek için Tanrıça Roma kültünü başlattılar. MÖ 29 yılında Nikomedia (İzmit) kenti, Pergamon (Bergama) ile birlikte İmparatorluk kültü ve tanrıça Roma kültünün ilk uygulayıcısı olma hakkını elde ettiler (Price, 1987: s. 58). Daha sonra Anadolu'da oldukça büyük bir ilgi görerek Tanrıça Roma ve Tanrılaştırılan Caesar kültü Nikaia (İznik) başta olmak üzere zamanla diğer Bithynia kentlerinde de tapınım görmeye başlamıştır. Birinci yüzyıldan itibaren neokoros "tapınak muhafızlığı" unvanı yaygınlaşmaya başladı. Bu kentin Augustus kültü ile ilgili senatoya başvurma sürecinde başarılı olduğunu gösteren bir unvana dönüştü ve övünç kaynağı olarak kullanılmaya başlandı Bithynia kentlerinden Nikomedia ve Nikaia bu unvanlarını yazıtlarda sıklıkla kullanmışlardır[9].

Roma İmparatorluk kültü, İmparatorluğun her yerinde çeşitli biçimlerde ifade edilen bir tapınma biçimiydi. İmparatorlar genellikle ölümlerinden sonra tanrılaştırılır ve *Divus* olarak anılırlardı. Bu kült, zamanla Roma'nın politik birliği ve sadakatini pekiştirmek için kullanıldı. İmparatorluk kültünün kökleri, Augustus döneminde Roma'nın birliği ve barışı simgelemesi için başlatılan uygulamalara dayanır. Bu kült, hem siyasi hem de dini bir bağlayıcı rol oynadı ve İmparatorluğun geniş topraklarında birleştirici bir güç olarak işlev gördü.

Augustus, imparatorluk kültünü yaymak için etkili bir propaganda politikası izledi. Anadolu'daki şehirler, Augustus ve ailesine adanmış tapınaklar inşa etmeye teşvik edildi. Bu tapınaklar, yerel elitler tarafından imparatora sadakat göstermek ve Roma'nın himayesi altındaki özel statülerini vurgulamak için kullanıldı. Bu süreçte, yerel halkın Roma İmparatorluğu'na bağlılığı artırılmaya çalışıldı.

4.2. Neokoros Unvanı

Neokoros (νεωκόρος) terimi, antik Yunan ve Roma dünyasında tapınak bekçisi veya tapınak hizmetkârı anlamına gelir. Bu unvan, özellikle tapınakların bakımı, korunması ve tapınakta yapılan ritüellerin düzenlenmesiyle ilgilidir. Ancak, Roma İmparatorluğu döneminde "neokoros" unvanı, basit bir tapınak hizmetkârından çok daha fazlasını ifade etmiştir. Roma İmparatorluğu'nda, bir şehrin *neokoros* unvanını taşıması, büyük bir onur ve prestij anlamına geliyordu (Price, 1987: s. 125). Bu unvan, bir şehrin İmparatora veya İmparatorluk ailesine adanmış bir tapınağa ev sahipliği yaptığını ve bu tapınağın bakımını üstlendiğini gösterirdi. *Neokoros* unvanına sahip olan şehirler, Roma İmparatorluğu'nun himayesi altında özel bir statüye sahip olur ve İmparatora olan sadakatlerini bu şekilde vurgularlardı.

Roma İmparatorları, sadık şehirleri ödüllendirmek ve yerel elitleri İmparatorluk yönetimine bağlamak amacıyla *neokoros* unvanını dağıtırlardı. Bu unvanı alan şehirler, İmparatorluk kültü tapınaklarının inşası ve bakımıyla sorumlu olurdu. Bu tapınaklar, İmparatorun ve ailesinin tanrılaştırılmış üyelerinin tapınıldığı yerlerdi. Efes, Roma İmparatorluğu döneminde önemli bir neokoros şehriydi. Şehir, birden fazla kez neokoros unvanını almıştı ve İmparatorluk kültünün

[9] Unvanın kullanımına dair ayrıca bkz. Şahin, S. I.v. Nikaia, nr. 29, 30,30a; TAM IV, nr. 25

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

önemli merkezlerinden biriydi. Efes, İmparator Domitian'a adanmış büyük bir tapınağa ev sahipliği yapıyordu. Lydia bölgesindeki Sardis, İmparator Tiberius'a adanmış bir tapınakla neokoros unvanını almıştı.

Neokoros unvanı, genellikle İmparator tarafından verilen bir ayrıcalıktı ve bu unvanı almak, şehre ekonomik ve sosyal açıdan birçok fayda sağlardı. Şehirler, bu unvan sayesinde İmparatorlukla olan bağlarını güçlendirir ve diğer şehirler arasında prestij kazanırlardı. Unvanın verilmesi, şehrin imparatora sadakatinin ve İmparatorluk kültüne olan bağlılığının bir göstergesiydi.

Görsel 3. Laodikea'dan İmparator Caracalla dönemi sikkesi "Neokoros Laodikealılar" ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ

Anadolu'da birçok şehir, Roma imparatorlarına adanmış tapınaklar inşa etti ve neokoros unvanını kazandı. Bu tapınaklar, imparatorluk kültünün merkezleri haline geldi ve yerel halkın dini ve sosyal yaşamında önemli bir rol oynadı.

- **Ephesos (Efes):** Ephesos, Augustus ve Roma imparatorlarına adanmış büyük tapınaklara ev sahipliği yaparak önemli bir kült merkezi haline geldi. Şehir, neokoros unvanını kazanarak imparatorluk kültünün yayılmasında kilit rol oynadı.
- **Smyrna (İzmir):** Smyrna da Roma imparatorlarına adanmış tapınakları ile bilinir. Şehir, Augustus'a ve onun haleflerine adanmış tapınakları ile öne çıkmıştır.
- **Pergamon (Bergama):** Pergamon, Roma İmparatorluk kültünün önemli merkezlerinden biriydi. Şehirde Augustus ve Traian gibi imparatorlara adanmış tapınaklar bulunmaktaydı.

4.3. Kült ve Politika

Anadolu'daki yerel elitler, Roma imparatorlarına sadakatlerini göstermek ve kendi şehirlerinin prestijini artırmak için imparatorluk kültünü destekledilerler. Bu elitler, tapınakların inşası ve bakımı için kaynak sağladılar ve ritüellerin düzenlenmesine katkıda bulundular. Bu süreç, yerel toplumların Roma İmparatorluğu'na entegrasyonunu kolaylaştırdı. Roma İmparatorluk kültünün bir parçası olarak, imparatorlara adanmış festivaller ve oyunlar düzenlendi. Tapınaklarda gerçekleştirilen ritüel ve uygulamalar, sadece dini değil aynı zamanda siyasi araçlardı. Bu uygulamalar, imparatorun otoritesini pekiştirir, toplumsal uyumu sağlar ve yerel elitleri imparatorluk yapısına entegre ederdi. İmparatoru bir tanrı olarak yüceltmek, Roma devletinin imparatorun ilahi lütfunu ve egemenliğini meşrulaştırmasına yardımcı olurdu (Price,

1987: s. 381). Bu etkinlikler, yerel halkın imparatorluk kültüne katılımını teşvik ederek ve Roma İmparatorluğu'nun birlik ve bütünlüğünü pekiştirdi.

4.4. Kültün Uygulanması

Caesareum (Latince) veya *Sebasteion* (Yunanca) İmparatorluk kült tapınağı olarak Roma İmparatorlarının yüceltilmesinde önemli bir rol oynardı. Burada gerçekleştirilen ibadet ve ritüeller, geleneksel Roma dini uygulamaları ile yerel geleneklerin bir birleşimiydi. Tapınak genellikle şehrin önemli bir bölgesinde bulunan görkemli bir mimariye sahipti. İmparatora adanmış olan bu tapınakta, imparatorun yanı sıra diğer tanrıların heykelleri ve tasvirleri bulunurdu. Günlük ritüeller genellikle kutsal ateşlerin yakılması ve tütsü sunulması ile başlardı. Bu ritüeller, imparatorun ilahi statüsünü onurlandırmak ve şehre olan koruyuculuğunu sağlamak amacını taşırdı. Tapınağın yönetimi, flamen olarak bilinen rahipler veya bölgeye bağlı olarak farklı yerel unvanlara sahip kişiler tarafından gerçekleştirilirdi. Bu rahipler, tapınağın bakımını, ritüellerin yürütülmesini ve kurbanların denetimini üstlenirlerdi. Bazı bölgelerde yerel elitler de rahip olarak atanır, bu da onların sosyal statüsünü ve Roma'ya olan sadakatlerini pekiştirirdi. Rahiplerin görevleri arasında törenlerin hazırlanması ve yürütülmesi, tapınağın temizliği ve ritüellerin doğru bir şekilde icra edilmesi bulunurdu. Ayrıca festivaller ve özel törenlerde önemli bir rol oynar, alaylara liderlik eder ve dualar okurlardı.

Tapınakta hayvan kurban etme yaygın bir uygulamaydı. Bu kurbanlar genellikle boğalar, koyunlar ve domuzlar gibi hayvanlardı. Ayrıca meyveler, tahıllar, şarap ve diğer değerli eşyalar da sunulmaktaydı. Kurban ritüelleri son derece seremonik olup, tanrıların lütfunu kazanmak için belirli ritüeller ile gerçekleştirilirdi. Hayvan, çelenklerle süslenir ve alnına şarap veya un serpilirdi. Daha sonra hayvan kesilir ve bağırsakları kehanet için incelenirdi. Et, genellikle pişirilip katılımcılar arasında paylaşılırdı, bu da toplumsal birlikteliği ve ilahi lütfu sembolize ederdi.

İmparatorun doğum günü, zaferleri veya diğer önemli olayları anmak için özel festivaller düzenlenirdi. Bu festivaller, halka açık oyunlar, şölenler ve dramatik gösteriler içerirdi. Bu etkinlikler sırasında, imparatorun ilahi statüsü görkemli törenlerle ve sadakat ilanlarıyla kutlanırdı. Vatandaşların bu törenlere katılımı teşvik edilir, bu da onların imparatora ve Roma devletine olan sadakatlerini pekiştirirdi. Halkın katılımı ile ayrıca adaklar sunulur, alaylar düzenlenir ve şölenler verilirdi (Price, 1987: s. 341).

5. SONUÇ

Anadolu'da Roma İmparatorluk kültünün başlaması ve yayılması, Roma'nın bölgedeki siyasi ve kültürel etkisini pekiştirmek için kullanılan stratejik bir araçtı. Helenistik geleneklerin etkisi, Roma'nın propaganda politikaları, yerel elitlerin rolü ve imparatorlara adanmış tapınaklar ve festivaller, bu sürecin önemli unsurlarıydı. İmparatorluk kültü, Roma İmparatorluğu'nun geniş topraklarında birleştirici bir güç olarak işlev gördü ve Anadolu'da Roma yönetiminin kabul edilmesini ve içselleştirilmesini sağladı. Roma İmparatorluk kültü, sadece dini bir uygulama değil, aynı zamanda siyasi bir araçtı. İmparatora ve ailesine tapınmak, yerel elitlerin ve halkın İmparatorluk yönetimine olan bağlılıklarını ifade etmeleri için bir yoldu. Bu kült, İmparatorluğun geniş topraklarında birleştirici bir güç olarak işlev gördü ve yerel toplumların Roma İmparatorluğu'na entegrasyonunu kolaylaştırdı. Ancak bu kült Anadolu'a Roma

tarafından dayatılmamış aksine yerel gelenek ve uygulamalara uygun olarak gelişmiştir. Büyük İskender'den sonra hızlı bir şekilde Hellenize olan otantik Anadolu kültürü Latinize olmamış, Latince'yi benimsememiştir. Bu durumun en çarpıcı göstergesi Roma'nın Anadolu'da kurduğu ilk eyalet Asia Minor'de MÖ 88 yılında yaşanan *"Ephesos Akşamı"*dır[10]. Yaşanan bu acı verici olay Anadolu halkının Latinize olmamasına neden olsa da Roma İmparatorlarına tapınmayı kendileri talep etmişlerdir. Ephesos ve Nikomedia gibi kentler Roma'ya heyetler göndererek tapınım izin istemişlerdir. Bu istekler, yerel elitlerin Roma'nın gücüne ve koruyuculuğuna duydukları saygıyı ve bağlılığı ifade etme biçimiydi. Tapınaklar ve ibadet alanları, imparatorların ilahi statülerini ve Roma'nın üstünlüğünü sembolize eden önemli merkezler haline gelmiştir. Bu tapınaklar, sadece dini merkezler değil, aynı zamanda sosyal ve politik etkileşim noktaları olarak da işlev görmüştür. İmparatora adanan tapınaklar, yerel halkın Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kimliklerini ifade etmelerine ve Roma ile olan bağlarını güçlendirmelerine olanak tanımıştır.

Sonuç olarak, Roma İmparatorluk kültü, Anadolu'da yerel halk tarafından benimsenmiş ve bölgenin Roma ile entegrasyonunu sağlamıştır. Bu kült, yerel geleneklere uyumlu bir şekilde gelişmiş ve Roma'nın geniş topraklarında birleştirici bir güç olarak önemli bir rol oynamıştır. Ephesos ve Nikomedia gibi kentlerin Roma'ya tapınma izni için gönderdiği heyetler, bu entegrasyon sürecinin gönüllü ve aktif bir katılım ile gerçekleştiğini göstermektedir. Bu süreç, Roma İmparatorluğu'nun kültürel ve dini çeşitliliği içinde nasıl bir bütünleşme sağladığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Cassius Dio, *History*, Earnest Cary. Herbert Baldwin Foster. William Heinemann, Harvard University Press. London; New York. 1914

[2] Cicero, T.M. *The Orations of Marcus Tullius Cicero,* literally translated by C. D. Yonge. George Bell & Sons / London, 1903.

[3] Eliade, M. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, Alfa Yayınları / İstanbul, 2017.

[4] Eliade, M. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, Alfa Yayınları / İstanbul, 2017.

[5] Faulkner, N. *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, Yordam Kitap / İstanbul, 2015.

[10] MÖ 88 yılı ilkbaharında Pontos Kralı VI. Mithridates'in emriyle Küçük Asya'nın her yerinde aynı günde Romalılara karşı bir etnik temizlik yaşandı. Romalıların çoğu daha ne olduğunu anlamadan öldürüldüler. Galeyana gelmiş halk, toga giyen ve Latince konuşan herkesi çocuk, anne-baba, köle ayrımı yapmaksızın kılıçtan geçirdi. İtalik kanı taşıyan herkesi öldürdüler. Katliamdan kurtulmak için tapınaklara sığınan insanları da acımasızca katlederek kutsal yerlerin masumiyetini bozdular. O sıralar Pontos Kralı Mithridates'in hâkimiyeti altındaki bölgelerde kan dökülmedik bir yer kalmadı. Bu katliamın nedeni Roma tarafından görevlendirilen vergi mültezimlerinin aç gözlülüğüydü. Bu görevliler halktan vergiyi toplayarak, Roma'ya verirdi. Ancak onların bu işten kar etmeleri için verdiklerinden daha fazla toplamaları gerekiyordu. Bu sebeple zorla fazladan vergi toplanması halkın zamanla Roma'dan nefret etmesine sebep olmuştu ve Pontos Kralı'nın bu girişimi ile de kabaran nefret şiddete dönmüştü. Mithridates ise tam bir Roma düşmanı idi. Mithridates, Roma'nın Asia Minor Eyalet valisi Manlius Aquilius'u yakaladıktan sonra bir eşek üzerinde "Ben bir Roma valisiyim" diye bağırtarak tüm Anadolu'yu dolaştırıp, en sonunda da paraya doysun diye erimiş altın içirip işkence ederek öldürmüştür (Cic. imp. Cn. Pomp. 7; Plut. Sull. 24. 4; Dio Cass. xxx.-xxxv. 1 09. 8-9, Mithridates için ayrıca bkz. Arslan, Murat. Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı, İstanbul: Odin Yayıncılık 2007)

[6] Freeman, C. *Mısır, Yunan ve Roma*, Dost Kitabevi Yayınları / İstanbul, 2003.

[7] Freeman, P. Iulius Caesar, Kronik Kitap / İstanbul, 2022.

[8] Friedell, E. *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi / Ankara, 1998.

[9] Goldsworthy, A. *Augustus Roma'nın İlk İmparatoru*, Kronik Kitap / İstanbul, 2021.

[10] Goldsworthy, A. *Caesar*, İş Bankası Kültür Yayınları/ İstanbul, 2020.

[11] Gökdemir, A., Demirel, C., Yeğin, Y., Şimşek Z., Ankara Temple (Monumentum Ancyranum/Temple of Augustus and Rome) restoration, Case Studies in Construction Materials, Volume 2, 2015.

[12] Grant, M. *Roma'dan Bizans'a*, Homer Kitabevi / İstanbul, 1998.

[13] Graves, R. *Yunan Mitleri*, Say Yayınları / İstanbul, 2010.

[14] Grimal, P. *Mitoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları / İstanbul, 1997.

[16] Hansen, W. *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Say Yayınları / İstanbul, 2017.

[17] Hart, G., *Mısır Mitleri*, Phoenix Kitap / İstanbul, 2010.

[18] Jones, A.H.M. *The Later Roman Empire 284-602*, Basil Blackwell / Oxford, 1964.

[19] Kerenyi, C. *Eleusis Anne Kızın Arketip İmgesi.* Pinhan Yayıncılık / İstanbul, 2012.

[20] Livius, T. *Ab Urbe Condita*, Harvard University Press/ Harvard, 1919.

[21] Norelli, E. *Hristiyanlık*, Antik Roma (E. Umberto Eco). Alfa Yayınları / İstanbul, 2021.

[22] Ovidius, *Metamorphoses*, Cornhill Publishing Co. / Boston, 1922.

[23] Plutarchos, *Plutarch's Lives*,Cambridge, MA. Harvard University Press/ London, 1920.

[24] Price, S.R.F. *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, Cambridge University Press/ Cambridge, 1984.

[25] Robert, J.M. *Avrupa Tarihi*, İnkılap Yayınevi /İstanbul, 2015.

[26] Res Gestae Divi Augusti: Text, Translation, and Commentary, Cambridge University Press, 2009.

[27] Roman, L., Roman, M. Encyclopedia og Greek and Roman Mythology, Facts On File In. / New York, 2010.

[28] Sbriglione, L. *Yeni Dinler ve Gizem Kültleri*, Antik Roma (E. Umberto Eco). Alfa Yayınları / İstanbul, 2021.

[29] Suetonius, G, *The Lives of the Twelve Caesars*, Gebbie & Co. / Philadelphia, 1889.

[30] Şahin, S., *Katalog der antiken Inschriften des Museums Iznik (Nikaia)*, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien, Band 9–10 / Bonn, 1979–1987.

[31] Tituli Asiae Minoris (TAM), vol. IV. Tituli Bithyniae linguis Graeca et Latina conscripti, Paeninsula Bithynica praeter Chalcedonem. Nicomedia et ager Nicomedensis cum septentrionali meridianoque litore sinus Astaceni et cum lacu

Sumonensi, ed. Friedrich Karl Dörner, (with the assistance of Maria-Barbara von Stritzky) Vienna, 1978.

[32] Ulansey, D. Mitras Gizlerinin Kökleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları / İstanbul, 1998.

[33] Vergilius. *Bucolics, Aeneid, and Georgics of Vergil*, J. B. Greenough. Ginn & Co. / Boston. 1900.

[34] Versnel, H S. *Triumphus: An Inquiry into the Origin, Development and Meaning of the Roman Triumph*, Brill /Leiden, 1970.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

ÖLÜMÜN TEKİNSİZ İMGELERİ: SAVAŞ FOTOĞRAFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. EREN GÖRGÜLÜ
Kırklareli Üniversitesi, erengorgulu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6475-7948

ÖZET

Fotoğrafın icadının ardından yaşanan teknik gelişmelerin etkisi fotoğrafı toplumun her kesimine zamanla ulaştırmaya başlamış ve bu duruma bağlı olarak imge üretimi giderek artmaya devam etmiştir. Bu ilerlemenin sonucunda bireyin artık 'anı' olarak sadece ölümü beklemediği, hayatın içinde yaşanan her olayın fotoğrafladığı bir zaman dilimine girilmiştir. Kişinin bu dünyadan ayrılışını kayıt altına alan ve varoluşsal gerçekliğini temsil eden ölüm sonrası fotoğraflar (post mortem fotoğraf) insanların sevdiklerinden arda kalan bir hatırlama aracı görevi görmüştür. Bu fotoğrafların ilk başlarda göstermiş olduğu zarif ve öznel görüntüler izleyicilere ölümün estetik bir yansımasını sunmuş ve kuşaklararası aktarım için bir belge niteliği taşımıştır. Öte yandan hayatın her alanında doğanın 'gerçek' bir yansımasını arayan insanoğlu için savaş alanları fotoğrafın ilk yıllarından itibaren belgelenmeye çalışılan bir mekân haline gelmiştir. Fotoğrafın dünyaya ilan edildiği on dokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayıp günümüze kadar dünya üzerinde pek çok savaş yaşanmış ve bu savaşlardan geriye kalan ikonik görüntüler halen insanların hafızalarından silinememiştir. Avusturyalı nörolog Sigmund Freud (1856-1939) 'Tekinsiz/Uncanny' makalesinde korkuların kaynağı olarak birçok konuyu ele almakta ve birey üzerindeki varoluşsal kaygının gündelik yaşamın tekinsizliği içerisinde 'ölüm' temasına yer vermektedir. Nitekim savaş alanlarının sunduğu dehşet görüntüleri tekinsiz birer imge olup izleyiciyi rahatsız etmektedir. Bu çalışma Amerikan İç Savaşı'nın (Timothy H. O'Sullian 'A Harvest of Death' ve John Reekie 'A Burial Party on the Battle-Field of Cold Harbor'), I. ve II. Dünya Savaşları'nın (Ernst Friedrich, 'Krieg dem Kriege' ve Auschwitz) ve son olarak İspanya İç Savaşı'nın (Robert Capa, 'The Falling Soldier') hafızalara kazınmış tekinsiz fotoğraflarını 'ölüm' teması içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, savaş fotoğrafı, ölüm, tekinsiz, temsil.

THE UNCANNY IMAGES OF DEATH: A STUDY ON WAR PHOTOGRAPHS

SUMMARY

The impact of technical developments following the invention of photography gradually made photography accessible to all segments of society, leading to an increasing production of images. As a result of this progress, individuals entered a period where they no longer only awaited death as a moment to be photographed; instead, every event in life was captured in photos. Post-mortem photographs, which document a person's departure from this world and represent their existential reality, served as a means of remembrance for the loved ones left behind. Initially, these photographs presented delicate and subjective images that offered viewers an aesthetic reflection of death and served as a document for intergenerational transmission. On the other hand, for humankind, who seeks a 'real' reflection of nature in every aspect of life, battlefields have been locations documented since the early years of photography. Starting from the mid-nineteenth century, when photography was announced to the world, many wars have occurred globally, and the iconic images left behind from these wars have not been erased from people's memories. Austrian neurologist Sigmund Freud (1856-1939), in his essay 'The Uncanny,' discusses many topics as sources of fear and includes the theme of 'death' within the existential anxiety of individuals in the uncanniness of everyday life. Indeed, the horrifying images presented by battlefields are uncanny images that disturb the viewer. This study aims to evaluate the uncanny photographs etched into memories from the American Civil War (Timothy H. O'Sullivan's 'A Harvest of Death' and John Reekie's 'A Burial Party on the Battle-Field of Cold Harbor'), the First and Second World Wars (Ernst Friedrich's 'War Against War' and Auschwitz), and finally the Spanish Civil War (Robert Capa's 'The Falling Soldier') within the theme of 'death.'.

Key Words: Photography, war photography, death, uncanny, representation.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren günümüze değin insanoğlunun birbiri üzerinde kurmaya çalıştığı tahakkümlerin bir göstergesi olarak savaşlar bu tarihin en eski konularından birisi olagelmiştir. Toplumlararası güç ilişkilerini ve sosyal/ekonomik yapıları etkileyen savaşlar, on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren görsel olarak kayıt edilebilirlik sayesinde insanlığın kâbusunu, travmalarının kaynağını ve temsilini sunmaya başlamıştır. Tarih

boyunca karmaşık ve çok yönlü bir şekilde ilerleyen savaşın topluma yansıttığı bu travmalar, sanatın konusu belirlemede önemli bir etken olmuştur. Nitekim fotoğrafın çıkışı ve toplumun tüm kesimlerine yayılışı ile birlikte savaşın soğuk ve acımasız gerçekliği optik gerçekliğin bir yansıması olarak insanlar tarafından görülmeye başlanmış ve insanlığı derinden etkilemiştir. Savaşların yıkıcı doğasını göstermeye çalışan fotoğrafçılar öncelikle tam olarak savaşın içerisinden fotoğraflar üretemese de fotoğraf alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak savaş alanlarına girerek ölümün gerçekliğini aktarmaya çalışmışlardır. Tekniğin ilerlemesi ile birlikte sahaya inen ve gerçekliğin en güvenilir kayıtlarını tutmaya çalışan fotoğrafçılar savaş ile ilgili görsel kayıtları toplumun bilinçlenmesi için kullanmışlardır. Dede ve Yayıntaş'a (2000:35) göre "Savaşların en ileri cephelerinde bulunan acı verici gerçekliği evlerinde oturan sivillere ulaştıran savaş fotoğrafı; 1850'lerden beri bu iki farklı dünyanın birbirine demir attığı en önemli ortam olmuştur". On dokuzuncu yüzyılda fotoğraf üretiminin ilk olarak gerçekleştiği ve günümüze kadar çok az görsel kayıtın ulaştığı Kırım Savaşı ve Amerikan İç Savaşı herhangi bir savaş sahnesinin yer almadığı ancak optik gerçekliğin yansıttığı ilk güvenilir kayıtların temsilini sunan savaşlardır. Poz sürelerinin yüksek olmasının da etkisiyle (kimyasalların yavaş çalışması) çatışmaların ortasından çok savaş gerisindeki sahnelere odaklanan bu fotoğraflar, hazır kıta bekleyen askerlere, ordu düzenine, ordu kamplarına, askerlerin gündelik yaşantısına, cephe gerisi çalışmalara ve özellikle savaşın arkada bıraktığı ıssız ve tekinsiz terkedilmiş arazilere odaklanmaktadır. Yanı sıra savaşın sıcak bir şekilde yaşandığı savaş alanlarında çatışmalarda ölmekte olan ve/veya ölen binlerce asker fotoğrafçıların ana konusu olmuştur. Tam olarak fotoğraflanabilen ilk savaş olma özelliği olan Amerikan İç Savaşı'nda çekilen binlerce fotoğraf (her ne kadar savaşın kendisini sunmasa da) savaşa ait görsel tarihin oluşmasına hem katkı sağlamış hem de toplumsal bilincin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Savaş sahnelerini, savaşın insani dramlarını ve savaşın tekinsiz temsilini yıkıcı bir şekilde sunan ölülere ait görüntüler dönemin görsel kayıtları olarak işlev görmektedir.

Savaşların kaotik ve travmatik doğası yıllar geçtikçe insanlığın yakasından düşmeyen kavgaların bir temsili olmuştur. Özellikle yirminci yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya Savaşları'nın yıkıcı etkileri fotoğrafçılık tekniklerinin gelişmesi ve ilerlemesiyle derinlemesine ve çok katmanlı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Savaşlara dair görsel kayıtların belgelenmesi, yorumlanması ve eleştirilmesinde vazgeçilmez bir araç haline gelen fotoğraf, savaşın toplumsal ve psikolojik etkilerini göstermesi açısından çok yönlü bir dinamiğe sahiptir. Fotoğraf, bir yandan savaşın gerçekliğini ve dehşetini belgelerden diğer yandan kamuoyunu bilgilendirme ve harekete geçirme görevi üstlenmekte hem de savaşın estetik ve etik boyutlarını sorgulayan bir sanat formu olarak etkili bir rol oynamaktadır. Savaşın anlık ve somut bir kaydını sunan savaş fotoğraflarının yansıttığı dinamikler teknolojik gelişmeler ile birlikte evrilmiş ve insanlığın savaşa dair olan algılarını değiştirmiştir.

2. SAVAŞLARIN TEKİNSİZ İMGELERİ

Görsel kültür, psikoloji ve estetik bağlamında oldukça derin ve kompozit bir yapı sunan fotoğraf ve ölüm arasındaki ilişkiler, ölümün gerçekçi ve çarpıcı bir şekilde temsil edilmesiyle izleyicide hem güçlü duygusal tepkiler uyandırmakta hem de tekinsizlik kavramını görsel olarak somutlaştırmaktadır. Ölüm, insanoğlu için hem tanıdık/aşina olduğu hem de bilinemez ve korkulan tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Fotoğraf aracılığıyla ölüme ait bir anın

temsilini üretmek 'şimdi ve burada' olmanın bir kanıtını sunarken aynı zaman da 'şimdi ve burada' olmadığının ifadesi haline gelmektedir. Ölülerin yaşayanlar üzerindeki tekinsiz etkisi, Avusturyalı Nörolog Sigmund Freud tarafından tekinsizin açıklanmasında başvurduğu bir diğer temadır. 'Tekinsizlik' (unheimlich) tanıdık olanın yabancı hale gelmesiyle ortaya çıkan kaygı, korku ve rahatsızlık hissi olarak tanımlanabilir. Nitekim savaşların ardından kalan ve insanları derinden etkileyen ölüme ait fotoğraflar yaşamın sonu olan ölümü tanıdık, aşina olunan ve sıradan bir gerçeklik olarak sunmaktadır. Yanı sıra bu imgeler izleyicilerin bilinçaltında oldukça güçlü bir tekinsizlik hissi yaratmaktadır. Yaşamın gerçekçi kırılganlığını ve ölümün kaçınılmazlığını yüzeye çıkaran bu imgeler varoluşsal kaygıları tetiklemektedir. Fotoğrafın donmuş zaman dilimi bir yandan ölümün kalıcılığını ve kaçınılmazlığını vurgularken bir yandan da Roland Barthes'ın dediği gibi "19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan 'ölüm bunalımı'yla" (Barthes, 2014:110) birleştirmiştir. Barthes'ın 'bu olmuştu' ifadesiyle bizlere yapmış olduğu hatırlatma insanlık için belirsiz ve oldukça muğlak olan ölüm kavramını tekinsiz bir şekilde ifade etmektedir.

Ölüm insanın yaşadığı dünyada yenemediği ve karşı koyamadığı bir gerçeği temsil etmektedir. "Ölümün ve ölen birinin geri gelişinin tekinsiz etkisi insan soyunun ölüme karşı tepkisinin ilk halinin süregelmesi ve bilimin ölümün bilgisini elde edememesidir" (Freud, 1999: 348). Ayrıca ölüm sonrası ortaya çıkan çürüme, bedene ait organların dışarı çıkması, bedenden ayrılmış vücut parçaları ve cesetler iğrenç temasına da uygunluk göstermektedir. "Ölümle karşı karşıya kaldığımda yaşayan varlık olma halimin sınırlarında yer alırım. Bedenim canlılığını bu sınırlardan alır. Ceset, yaşamı yağmalayan ölümdür. İğrenç. Tıpkı ayrılamadığımız, kendimizi koruyamadığımız, bir nesne gibi dışarı atılandır. Hayli tuhaflık ile gerçek tehlike bizi çağırır ve eninde sonunda bizi yutmayı başarır" (Kristeva, 2018:16-17). Ölümün bedene ait parçaları ortaya çıkartması ve ölüme karşı insanın herhangi bir çözüm bulamaması tekinsizlik olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla toplu ölümlerin gerçekleştiği savaşlar tekinsizliğin insan bedeni ile ilişkisini birbirine bağlayan bir olgu olarak görülmektedir. Ölüm fotoğraflarının belgesel veya sanatsal bağlamda incelenmesi farklı tekinsiz dinamikleri yaratmakta ve ölüm/yaşam arasındaki sınırları sorgulamaktadır. Jentsch ve Freud'a (2019:60-61) göre "Ölüme olan ilişkin esas duygusal reaksiyonun gücü ve ölü hakkındaki bilimsel bilgi birikiminin yetersizliği" tekinsizlik ve ölüm arasındaki bağı güçlendirmektedir. Varoluşsal ve felsefi bir bakış açısıyla izleyicide derin ve karmaşık duygusal tepkiler uyandıran tekinsizlik duygusu estetik sınırları zorlayan ölümün görsel ifadesidir.

2.1. Timothy H. O'Sullian, 'A Harvest of Death'

Amerikan İç Savaşı'nı kayda geçiren fotoğrafçılardan biri olan Timothy H. O'Sullian, çatışmaların hemen ardından cephe üzerinde çektiği dehşet verici fotoğraflar ile tanınmaktadır. Ortaya çıkan korkunç manzarada cesetler arazi üzerine yayılmış bir şekilde ölmüş insanları göstermektedir. Smith'e (2018:53) göre O'Sullian'a ait bu fotoğraflar ve fotoğrafların çekildiği atmosfer ölümü çağrıştırmaktadır; "Bu görüntünün sertliğinden ve keskinliğinden daha rahatsız

edici olan, uzaktaki sisin ölüm örtüsü gibi yayılmasıdır. Buradaki manzara, genellikle doğayı tahrip eden modern savaşlardan farklı olarak, çatışmadan etkilenmemiş gibidir; alana yayılmış cesetler olmasa, pastoral bir idil sahnesini andırırlar".

Görsel 1: Timothy H. O'Sullian, 'A Harvest of Death', 1863.
(Kaynak: http://historymatters.gmu.edu/d/6744/).

Bilinçdışında yer alan ve oldukça rahatsız edici, şok etkisi yaratan bu negatif içerikli görüntüler, savaş alanları içerisinde sıklıkla fotoğraflanmış ve tahripkâr bir şekilde izleyicilere sunulmuştur. Hacking'e (2015:131) göre ise O'Sullian'ın fotoğrafları; "4 Temmuz 1863'te, İç savaşın en kanlı çatışması olan Gettysburg Savaşı'nın izlerini belgeler. Ölüm Hasadı, dolaysızlığı ve hamlığıyla, savaşın ne kadar çok cana mal olduğunu gösterirken, bir yandan da içeriği trajik görüntüsüyle savaş olgusunun epik yanını vurgular".

2.2. John Reekie, 'A Burial Party on the Battle-Field of Cold Harbor'

Alexander Gardner'ın savaş görünümlerine ait yüz fotoğrafın bulunduğu Gardner's Photographic Sketch Book of the War kitabı 1865 yılında yayınlanmıştır. Hem askerlere hem de ailelere pazarlanan savaş fotoğrafları arasında ölüm ve fotoğrafların endüstrileşmiş bir biçimini oluşturmuştur. John Reekie tarafından Nisan 1865 yılında çekilen bu fotoğraf Afro-Amerikan askerlerinin savaş alanı üzerinde topladığı cesetleri göstermektedir. Fotoğrafın arka planında küreklerle çalışan dört askerin yanı sıra ön planda beş adet kafatasının yer aldığı bir tabutun arkasında oturan bir başka asker bulunmaktadır. Oldukça korkunç ve tüyler ürpertici bu tekinsiz sahne kelimenin tam anlamıyla savaş sırasında yaşanan gerçekliğin bir yansımasını sunmaktadır. Silverman, (2019:162) Reekie'nin fotoğrafik kompozisyonunu şu şekilde açıklar; "Fotoğraftaki beş figür, korkunç bir işle meşguldür; önceki yıl ikisi de bu alanda çarpışılmış iki savaşta ölen binlerce Birlik askerinin kalıntılarını gömmektedirler. Uzun zamandır orada yattıkları için bu kalıntılar saçılmıştır; bazı ağarmış kafatasları, başka kemiklerden oluşan bir karmaşa, bir bot ve yırtık pırtık giysi parçaları görülmektedir". Afrika kökenli Amerikalı insanların savaşta ölen insanları gömme işinin görüldüğü bu fotoğraf, izleyiciyi ölüm ile yüzleşmeye çağırmaktadır. Ölümün temsili olarak bilinen hareketsizlik ve sessizlik temaları fotoğraf aracılığıyla yaşamı askıya alırken rahatsızlık veren bir duygu yaratmaktadır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 2: John Reekie, 'A Burial Party on the Battle-Field of Cold Harbor', 1865.
(Kaynak: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/302590).

2.3. Ernst Friedrich, 'Krieg dem Kriege!'

Fotoğraf endüstrisinin gelişmesi, dünya siyasi haritasının değişmesine neden olan I. Dünya Savaşı'nın fotoğraflanmasında etkisini göstermiştir. Fotoğrafçıların aktarmış olduğu Kırım Savaşı, Amerikan İç Savaşı fotoğrafları ve I. Dünya Savaşı görüntülerinden günümüze çok az fotoğraf kalmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan foto-sansür uzun süren savaştan geriye çok az fotoğraf kalmasına sebep olmuştur. Çoğu imzasız olan fotoğrafların oluşturduğu savaş görüntülerinde savaşın yakıp yıktığı yerler, şiddet, acı ve cesetler tasvir edilmektedir. I. Dünya savaşı bittikten sonra savaş karşıtı Ernst Friedrich'in 'Krieg dem Kriege! (Savaşa Karşı Savaş)' adlı kitabı 1924 yılında yayımlanmıştır ve bu kitapta savaş sonrası oluşan travmaları gösteren yaklaşık 200'e yakın fotoğraf yer almaktadır. Bu fotoğraflar Alman arşivlerinden toplanmış ve Alman hükümeti tarafından 'yayınlanamaz' olarak değerlendirilmiştir. Susan Sontag (2005:13) Ernst'in kitabı hakkında şöyle söylemektedir; "Bu kitap, fotoğraf sanatının şok terapi halinde sunuluşudur". Bedene ait parçaların eksikliği Sontag'ın belirttiği gibi şok etkisi yaratmış ve aynı zamanda bireyde bedensel eksikliği ve rahatsızlığa vurgu yapmıştır. Parçalanan beden, kopan ve dağılan uzuvlar artık bir araya gelemeyeceği için bu tamamlanamamışlık bireyde tekinsiz bir etkinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Görsel 3: Ernst Friedrich, 'Krieg dem Kriege!', (Savaşa Karşı Savaş) 1924.
(Kaynak: https://rokantyfaszystowski.org/en/wojna-wojnie/).

2.4. Robert Capa, 'The Falling Soldier'

Birinci Dünya Savaşı ardından dünyanın görmüş olduğu diğer bir savaş İspanya İç Savaşıdır. Daha önceki savaşları temsil eden fotoğraflardaki görüntü sorunlarının aksine bu savaşta, I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Leica ve Ermanox gibi fotoğraf makinesi markalarının etkisi oldukça hissedilmiştir. Hafif, hızlı, kolaylıkla taşınan ve fark edilmeyen fotoğraf makinelerinin kullanılması, savaş imgelerinin üretimini de değiştirmiştir. Yeni fotoğraf makineleri ile fotoğrafın oluşumunu etkileyecek sistemlerdeki gelişmeler, savaş sırasında hareketli görüntüleri aktarmadaki olanakları arttırmıştır. Asıl ismi André Freidman olan Robert Capa'nın (1913-1954) İspanya İç Savaşı'nda çekmiş olduğu fotoğraflarla dönemin önemli savaş fotoğrafçıları arasında yer almaktadır.

Görsel 4: Robert Capa, 'The Falling Soldier' (Düşen Asker), 1936.
(Kaynak: https://www.nytimes.com/2009/08/18/arts/design/18capa.html).

Hacking'e (2015:191) göre Capa'nın İspanya İç Savaşı sırasında çekmiş olduğu 'The Falling Soldier' adlı fotoğrafı "gelmiş geçmiş en ünlü savaş fotoğraflarından biri olmuştur". Capa'ya ait 'Düşen Asker' fotoğrafında yer alan bulanıklık, fotoğrafın izleyiciye sunduğu gerilimi arttırmaktadır. Ölüm anları dolaysız bir şekilde gösterilmektedir ve bu dolaysızlık izleyiciyi rahatsız etmektedir. Düşen askerin tam o 'an'da -hayat ile ölüm arasındaki ince çizgide- salındığı bu görüntü John Berger'in (1986:72) fotoğraf makinesi ve silah arasındaki analojik yaklaşımını yansıtır; "Fotoğraf makinesinin ıstırap anını yalıtışı, bu anın deneyiminin kendi kendisini yalıtışından daha şiddetli değildir. Hem silah hem fotoğraf makinesi için kullanılan tetik sözcüğü, salt mekanik olanla sınırlı kalmayan bir ilişkiyi yansıtır". 'Düşen Asker' fotoğrafı tam olarak bir ölüm anını temsil ederken kansız ama yine de şiddet ve ölüm içeren bir görüntü sunmaktadır. İzleyici 'Düşen Asker'in görüntünde yaşam ile ölüm arasındaki geçişi izlemektedir.

2.5. II. Dünya Savaşı ve Auschwitz

Savaşı ve ölümü ifade eden güçlü görüntüler oldukça travmatik, şok etkisi yaratan, rahatsız eden, kaygı ve korku veren fotoğraflardır. II. Dünya Savaşı daha önceki savaşlar ile karşılaştırıldığında en çok imge üretiminin gerçekleştirildiği bir savaşı temsil etmektedir. Akova'ya (2011:169) göre bu dönem savaş fotoğrafları açısından oldukça önemli bir dönemi işaret etmektedir; "İkinci Dünya Savaşı, savaş fotoğrafları bağlamında incelendiğinde yeni bir olgunluk çağına girildiğinden ve artık Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi fotoğrafçıların

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

cepheye girmelerinin engellenmediğinden ancak yayın organlarının ya da devletin halkla ilişkiler yönetimlerine teslim edilmesinin zorunlu kılındığından söz etmek mümkündür". Birçok fotoğrafçının, haber fotoğrafçısının görüntü alabilmek ve kamuoyuna gösterebilmek için çektikleri fotoğraflar arasında belki de en trajik olanları Almanlar tarafından yapılan ve Auschwitz'de gerçekleştirilen Yahudi soykırımının arkasından kalan görüntülerdir. Auschwitz'e getirilen insanların yanlarında bulunduğu eşyaların görüntülerinin gösterildiği bu fotoğraflarda, valizler, elbiseler, yüzükler ve ayakkabılar bulunmaktadır. Bunların dışında kurbanlara ait olan kişisel eşyalar, gözlükler, diş fırçaları, koltuk değnekleri, yapay ayaklar ve kadın deneklerin saçları gibi oldukça farklı nesneler de yer almaktadır.

Görsel 5: Fotoğrafçı bilinmiyor, Auschwitz-Birkenau,1945.
(Kaynak: https://www.scrapbookpages.com/AuschwitzScrapbook/Tour/Auschwitz1/Auschwitz11.html).

Auschwitz'in ardından kalanlara ait bu görüntüler acımasız bir şekilde katledilen insanları simgeleyen nesneler içermektedir. Nitekim ölülerin ardından kalan bu nesneler depolara bile sığmamaktadır. İnsanlara ait eşyalar bir zamanlar orada olan ve şimdi burada olmayana ait rahatsız edici görüntüler bırakmıştır. Carl Gustav Jung'a (2018:250) göre; "Nesne, şeylerin dışarıdan bize göründüğünden daha fazla bir şey olduğunu bilmemiz durumunda, dış görünüşünün sınırlarının ötesine doğru genişlemiş olur". Ölenlerin ardından kalan bu nesneler Jung'un bahsettiği gibi sınırların ötesine geçerek, ölümün korkunçluğunu ve kaygısını ortaya çıkartmıştır. Jean Baudrillard'a (2013:101) göre ise "Fotoğraf yok oluş anını saptar, gerçek bütünüyle yok olmuştur. Bu önemsiz yer değiştirme nesneyi büyüleyici kılar, önceki varlığından kalan bir büyücülük". Önceki varlığın şimdi ve burada askıya alındığı, geri getirilemez görüntüsü oldukça rahatsız verici bir duyguyu ortaya çıkartmaktadır. Barthes'ın da Camera Lucida'da belirttiği gibi bu fotoğraflarda ortaya çıkan punçtum, geçmişte yaşayan insanlara ait nesnelerin artık ölümü çağrıştıran bir yapıyı tesis etmesidir. Adorno'nun Auschwitz hakkındaki görüşlerine Acımasız Aydınlık adlı kitabında yer veren Susie Linfield (2013:49) şöyle devam eder; "Ötekini tanımak konusundaki beceriksizliğimiz, kuşkusuz Auschwitz gibi bir şeyin gerçekleşebilmiş olmasının ardındaki en önemli psikolojik koşullardan biridir'.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

3. SONUÇ

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren tarihsel olayların belgelenmesinde ve kamuoyuna duyurulmasında önemli bir araç olarak ortaya çıkan fotoğraf, Amerikan İç Savaşı'ndan itibaren savaş alanlarında etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İlk dönem savaş fotoğraflar savaş alanlarının çarpıcı görüntülerinden ziyade cephe arkasında yaşanan olaylara odaklanmıştır. Poz sürelerinin yeterli seviyede olmayışından kaynaklı olan bu durum fotoğraf alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak değişmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında savaş fotoğraflarına uygulanan sansür, fotoğrafın savaş fotoğrafları bağlamında olgunluk çağına girmesini geciktirmiştir. İspanya İç Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nda ise bu olgunluk çağı tam olarak gerçekleşmiş ve savaş alanlarını belgelemek, kayıt altına almak için çabalayan fotoğrafçılar sayesinde milyonlarca fotoğraf çekilmiştir. Savaşın dehşetini ve acımasız gerçekliğini gün yüzüne çıkaran savaş fotoğraflarının konusu oldukça tekinsiz bir anı temsil etmektedir. Ölümün kıyısında yer alan veya ölümle yüzleşmiş binlerce insanın görüntülerine odaklanan savaş fotoğrafları onlara bakan izleyici özelinde vahşetin aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Savaş alanlarının içinden yansıyan ölüm fotoğrafları yaşam ve ölüm arasındaki sınırları düşündürerek izleyicide tekinsizlik hissi uyandırabilir. Fotoğraf ve tekinsiz arasındaki bu derin ilişkide ölüm teması oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Akova D. N., *Savaş Fotoğrafında Gerçeklik*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Fotoğraf Ana Sanat Dalı, İstanbul, 2011.

Barthes, R., *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul, 2014

Baudrillard, J., *Sanat Komplosu Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Berger, J., *O Ana Adanmış*, Metis Yayınları. İstanbul, 1986.

Dede, V. & Yayıntaş, A., *Savaş Fotoğrafı Tarihi,* Geniş Açı Fotoğraf Sanatı Dergisi, Sayı:9, İstanbul, 2000.

Freud, S., *Sanat ve Edebiyat*. Payel Yayınları, İstanbul, 1999.

Hacking, J., *Fotoğrafın Tüm Öyküsü,* Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2015.

Jentsch, E. & Freud S., *Tekinsizliğin Psikolojisi Üzerine*, Laputa Kitap, İstanbul, 2019.

Jung, C. G., *İnsan ve Sembolleri*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Kristeva, J., *Korkunun Güçleri İğrençlik Üzerine Deneme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.

Linfield, S., *Acımasız Aydınlık, Fotoğraf ve Politik Şiddet*, Espas Yayınları, İstanbul, 2013.

Silverman, K., *Fotoğrafın Tarihi ya da Analoji Mucizesi*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2019.

Smith, I. H., *Fotoğrafın Kısa Tarihi*, Hep Kitap, İstanbul, 2018.

Sontag, S., *Başkalarının Acısına Bakmak*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.

ROGER BALLEN FOTOĞRAFLARINDA ÖTEKİ'NİN TEMSİLİ

Doç. EREN GÖRGÜLÜ
Kırklareli Üniversitesi, erengorgulu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6475-7948

ÖZET

Sanat disiplinleri arasında kendine farklı bir yer edinen fotoğraf, özgün ve deneysel bir ifade aracı olarak birçok sanatçı tarafından kullanılmaktadır. Fotoğraf temelli işlerle ilgilenen sanatçılar toplumsal olayları, insanları, doğayı ve farklı kültürleri belgelemeye ve/veya fotoğrafın oldukça zengin deneysel alanında kişisel bir ifade yaratmaya çalışmaktadır. Fotoğraf ile diğer sanatlar arasında gerçekleşen ilişkiler, sanatın geniş yelpazesini kapsayan birçok etkileşim biçimine işaret etmektedir. Sanatçılar da bu disiplinler arasında dolaşarak benzersiz ve özgün eserler ortaya koyabilmektedir. Gerçekleştirmiş oldukları projelerde birçok farklı yöntemlere başvuran sanatçılar, fotoğraf ile diğer sanatlar arasında etkileşimli bir ilişki kurmuşlar ve bu etkileşimi sağlamada fotoğrafın etkin bir rol aldığını izleyicilere göstermişlerdir. İnsani durumları, içsel dünyaları ve toplumsal meseleleri derinlemesine inceleyen sürreal bir sanatçı olarak Roger Ballen'ın fotoğrafları izleyicileri zihinsel ve fiziksel sınırlara, simgeleşmiş ve metaforik unsurlara, mekânsal düzen ve kaosa ve en önemlisi insan figürlerine yapılan bir yolculuğa çıkarmaktadır. Gerçeküstü bir atmosfere sahip olan sanatçının fotoğrafları genellikle iç mekânlarda ve siyah-beyaz olarak çekilmektedir. Onun kimi zaman portre niteliğine sahip fotoğrafları toplumun dışına itilmiş ve dışlanmış bireylerine, bu bireylerin iç dünyalarına odaklanmakta ve 'öteki'ni temsil etme eğilimindedir. Ballen'ın çalışmaları fotoğraf tarihi içerisinde 'Öteki'nin Fotoğrafçısı' olarak anılan Amerikalı fotoğraf sanatçısı Diane Arbus'un fotoğraflarına kimi zaman benzemekte kimi zaman da bu fotoğraflardan ayrışmaktadır. Düzensiz ve karmaşık mekânları tercih eden ve aynı zamanda bu kaosu estetik bir düzen içerisinde sunan bu fotoğraflar izleyicilere sosyal, psikolojik ve kültürel düzeyde özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Ballen'ın fotoğraflarının önemli bir teması olan 'öteki'ne dair varoluş ve temsil biçimleri bu çalışma adına önemlidir. Bu metin kademeli bir sanatsal değişim ortaya koyan Ballen'ın ilk dönem fotoğraflarında 'öteki'ne dair görsel temsillere odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roger Ballen, Fotoğraf, Öteki, Temsil.

REPRESENTATION OF 'THE OTHER' IN ROGER BALLEN'S PHOTOGRAPHS

ABSTRACT

Photography, which has carved out a unique place among art disciplines, is used by many artists as an original and experimental means of expression. Artists engaged in photo-based work attempt to document social events, people, nature, and different cultures, and/or create a personal expression within the rich experimental field of photography. The relationships between photography and other arts indicate many forms of interaction encompassing the wide spectrum of art. Artists navigating these disciplines can produce unique and original works. In their projects, artists employing various methods have established an interactive relationship between photography and other arts, demonstrating to viewers the effective role photography plays in fostering this interaction. As a surreal artist deeply exploring human conditions, inner worlds, and social issues; Roger Ballen's photographs take viewers on a journey to mental and physical boundaries, symbolic and metaphorical elements, spatial order and chaos, and most importantly, to human figures. His photographs, often possessing a surreal atmosphere, are typically taken indoors and in black and white. His portrait-like photographs sometimes focus on individuals marginalized and excluded from society, delving into their inner worlds and tending to represent the 'other.' Ballen's works sometimes resemble and sometimes diverge from those of American photographer Diane Arbus, known as the 'Photographer of the Other' in photographic history. Preferring irregular and complex spaces while presenting this chaos within an aesthetic order, these photographs offer viewers a unique perspective on social, psychological, and cultural levels. The existence and forms of representation of the 'other,' a significant theme in Ballen's photographs, are important for this study. This text focuses on the visual representations of the 'other' in Ballen's early photographs, which exhibit a gradual artistic transformation.

Keywords: Roger Ballen, Photography, the Other, Representation.

1. GİRİŞ

Kültürel, sosyal alanlardaki değişimler, teknik ve teknolojik ilerlemeler birçok alan da olduğu gibi sanatta da etkilerini hissettirmiş, sanat alanında yaşanan değişimlerden de sanatsal

bir ifade aracı olarak fotoğrafta etkilenmiştir. Geleneksel sanat formlarında devrim niteliğinde bir değişime sebep olan fotoğrafın sunduğu yeni perspektifler teknik ve estetik açıdan hem sanatın hem de sanatçının sanatsal pratik sınırlarını genişletmiştir. Dolayısıyla fotoğrafta uygulanan estetik, ideolojik ve teknik amaçlı müdahale biçimleri fotoğrafı değişimine katkı sağlamıştır. Bu değişim sonucunda fotoğraf, kendine ayrı bir özgün dil oluşturarak, anlatımdaki sınırsızlığının farkına varmıştır. Fotoğrafın gerçekliği yansıtma, temsil ve algı gibi temel kavramlar üzerinde yarattığı yeniden düşünme eylemi sanatçı ve fotoğraf arasında düşünsel ve kavramsal bir etkileşim sağlamaktadır. Nitekim modern ve çağdaş sanat hareketleri, fotoğrafın bu gibi özelliklerinden esinlenerek fotoğrafı hem sanatsal hem eleştirel hem deneysel hem de kavramsal çalışmaların merkezine yerleştirmiştir.

Yirminci yüzyılın başından itibaren hissedilmeye başlanan radikal değişim ve yenilikler fotoğrafı avangard sanat hareketlerinin önemli bir ifade aracı ve biçimi haline getirmiştir. Fotoğrafın bilinçaltını ve rüyaların dünyasını keşfine çıkan sürrealist fotoğrafçılar gerçeküstü imgeler yaratmanın peşine düşmüşlerdir. Fotoğrafın yenilikçi doğasından hareketle olağanüstü bir düş kurma makinesi haline gelen Sürrealizm, bireyin neredeyse her an karşılaştığı imgelerin anlamını aşacak güçte yeni bir şeyler yaratma isteğini ortaya koyan bir akımdır. A. Beyhan Özdemir'e (2010:25) göre; "Sürrealistler, sanatın hiçbir zaman uyanık aklın bir ürünü olamayacağını, "aklın yalnızca bilimi verebileceğini, sanatı ise akıldışının oluşturabileceğini" savunmuşlardır. Bu nedenle sürrealistler, bilinçdışının derinliğindeki şeylerin ortaya çıkabileceği akıl durumlarını aramaya başlamışlardır". Nitekim sürrealist düşüncenin izleri bugün halen devam etmekte ve birçok sanatçının/fotoğrafçının kendini ifade etme biçimlerinde gün yüzüne çıkmaktadır.

Güney Afrikalı bir fotoğraf sanatçısı ve yönetmen olan Roger Ballen, genellikle toplumsal meseleleri derinlemesine inceleyen, insani durumları ve içsel dünyaları analiz eden oldukça provokatif ve sürreal bir tarza sahiptir. Güney Afrika'da yıllarca Jeolog olarak çalışan Ballen, üzerinde çalıştığı coğrafyanın topraklarını ve kırsal kesimde yaşayan insanlarını keşfe çıkarak belgelemiştir. Annesinin fotoğraf ajansı Magnum'da editör olarak çalışması sanatçının belgesel fotoğraflarla çevrili görsel bir dünyaya aşina olduğunu göstermektedir. Ballen'ın "Dorps", "Plateland", "Outland" ve "Shadow Chamber" gibi fotoğraf serileri toplum içinde ötekileştirilmiş insanların temsillerine odaklanmaktadır. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Ballen'ın 'öteki'ne çevirdiği objektifinden yansıyan görüntülerde sürreal bir atmosfer, fiziksel ve zihinsel sınırlar, mekânsal düzen ve kaos, insan ve hayvan temsilleri, metaforik ve simgeleşmiş unsurlar ile portre fotoğrafları en belirgin konulardır.

2. ROGER BALLEN'IN FOTOĞRAFİK VİZYONU

Ballen'ın genellikle iç mekânlarda ve çoğunlukla siyah-beyaz olarak çektiği fotoğraflar gerçeklik ve rüya arasında salınmaktadır. Sanatçı ilk dönem fotoğraflarını orta format bir kamera kullanarak siyah-beyaz görüntüler üretmiştir. Susan Sontag'a (2010:154) göre fotoğrafçılar siyah-beyaz fotoğraf görüntü üzerindeki etkiyi arttırmak adına kullanmaktadır; "Birçok fotoğrafçı, renkli olandan daha zarif ve daha etkileyici (veya daha az dikizci, daha az duygusal veya kabalığıyla hayata daha yakın) olduklarını düşündüğü için siyah-beyaz fotoğrafı tercih etmeyi sürdürmektedirler". Siyah-beyaz görüntü üzerindeki etkiyi taşıyıcı yüzey üzerinden değerlendiren Vilem Flusser'e (2020:58) göre ise "Siyah-beyaz fotoğraflar bir optik

kuramını bir görüntüye tercüme eder ve böylece o kuramı sihirle yükleyip "siyah" ve "beyaz" gibi teorik kavramları durumlar oluşturacak şekilde yeniden kodlarlar". Ballen'ın fotoğraflarında yer alan ötekine dair hikâyeler gerçekliğin ötesinde derin anlam katmanlarıyla doludur. Kimi zaman insan kimi zamanda hayvan figürlerinin sıklıkla yer aldığı bu siyah-beyaz dünyada fiziksel ve zihinsel sınırlar 'öteki'ni temsil etme eğilimindedir. Oldukça düzensiz ve karmaşık mekanlarda yer alan figürlerin yaratmış olduğu kaos ortamı estetik bir düzen içerisinde yer alır. İnsan ve hayvan temsillerinin de sıklıkla yer aldığı Ballen fotoğrafları, insanların doğayla, hayvanlarla ve içsel dürtülerle olan ilişkilerini yansıtmaktadır. Ballen, belgesel fotoğraf olarak tanımladığı ilk dönem fotoğraflarından sonra sanatsal fotoğrafa doğru geçiş yapmıştır. Fotoğraf çekme eylemindeki sahnelenmiş fotoğraflar ise bilinçli, aklın belirgin ve keskin bir eylemi olarak düşünülebilir.

Sanatçının fotoğrafları izleyici üzerinde sosyal, psikolojik, kültürel ve estetik düzeyde derin düşünceye yönlendiren özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Sanatçının fotoğraflarında yer alan çoğu figür, Hans Bellmer'in parçalanmış bebekleri ile benzeşmektedir. Bununla birlikte Oliffe Richmond'un eskiz çalışmaları da Ballen'ın fotoğraflarında yer alan figürlere referans gösterilebilir. Sahnelenen gerçeküstü mekânlarda gerçekleşen fotoğraf üretimi, fotoğrafın çekildiği alan göz önüne alındığında 1970'lerde John Divola'nın fotoğraflarını anımsatmaktadır. Divola'nın fotoğrafları ile benzerlik şu şekilde kurulabilir; Divola terkedilmiş mekânları fotoğraflar ancak bu mekânları fotoğraf çekmeden önce kafasında şekillenen alanı oluşturur. İç mekânı kendine göre yakar, boyar, parçalar ve son olarak fotoğrafını çeker. Burada sahnelenen bir alan oluşmaktadır. Ballen'ın fotoğraflarında ise iç mekân içerisinde fotoğrafta yer alan figürlerin sanatçının yönlendirmesiyle kurgulandığı görülmektedir. Ayrıca iç mekân ile ilgili olarak Jim Jarmush'un yönettiği 1986 yapımı "Down By Law" adlı filmde yer alan hapishane görüntülerinde, duvardaki eskiz çizimleri Ballen'ın eskizlerine benzemektedir. "Ballen'in eserleri rastgele gibi görünen nesne parçalarından ikna edici eserler yaratmak için belirgin işaretlerle bilinçsiz çizimleri mekân içerisinde birleştirdiği gibi sanat dolu bir şekilde çizgi ve gölgeyi birleştirmektedir. Baskıların çoğu görsellerin grafik kalitesini öne çıkarmak için büyük boyuttadır. Onun kendine yeten dünyası Ballen'in çalışmalarındaki psikolojik çevrenin tamamen emdiği başkahramanları öne çıkarmaktadır" (Kurzner, 2006:53). Sanatçının eserlerinde diğer yaşam sahneleri, gerçeküstü görüntüler, ezici yoksulluk kayıtları arasında devam etmektedir. Bebekler, hiyeroglif yazılar, duvar üzerine desenler birçok fotoğrafta sahnelenmektedir. Sanatçı çoğu fotoğrafta insan ruhunu tasvir etmek için kullanmaktadır. Bunun sonucunda üzücü, rahatsız edici, şifreli ve zaman zaman da mizahla sahnelenmiş görüntüler oluşmaktadır. Fotoğrafların oluşumunda sıklıkla konu içerisindeki objeleri öne ve merkeze yerleştirerek insan konularıyla birlikte çalışmıştır.

3. BALLEN FOTOĞRAFINDA "ÖTEKİ"NİN SUNUMU

Ballen'ın ilk dönem belgesel eserleri hem Diane Arbus'un 'öteki' portrelerini anımsatmakla hem de insanı farklı açılardan tanımladığı içinde August Sander'in tipolojilerini

çağrıştırmaktadır. Ballen'ın imgeleri, yaşam alanı içerisinde yer alan koşulların insan bedenlerini fiziksel olarak nasıl etkilediği, nasıl biçimlendirdiğini göstermektedir. Arbus'un çalışmaları gibi izleyici ile olan yoğun ilişkisi Ballen'in konularıyla psikolojik bir bağ kurduğunu göstermektedir. Ancak Ballen ile Arbus bir noktada birbiri ile ayrışmaktadır. Öncelikle Ballen'ın insan ve hayvan arasındaki bir ortak yaşam alanı yakalaması ve bunu çalışmalarında ortaya koyması olarak tanımlanabilir. Ayrıca Arbus'un çalışmalarında görülen olağan varoluş, gündelik yaşam akışının dışında kalan geçici olaylar ve bir sahne olarak kullandığı/sahnelenen fotoğraflar ayrım noktası olarak görülebilir. Sontag (2010:40) Arbus fotoğrafları ile ilgili olarak şunları söylemektedir;

> Arbus'un eserlerinin en çarpıcı yönü, dikkatini kurbanlara, talihsiz insanlara yoğunlaştırarak, ama öyle bir projenin hizmet etmesinin beklendiği gibi müşfik bir amaç da gütmeden, sanat fotoğrafçılığının en kuvvetli girişimlerinden birine kalkışan bir görünüm sunmasıdır. Arbus'un çalışmaları bize ümitsiz, acınası ve iğrenç insanları gösterir, ama içimizde onlara karşı sevecen duygular uyandırmaz. Bu fotoğraflar, ayrı ayrı tanımlanması daha doğru olabilecek bakış açılarına rağmen, açık yüreklilikle çekilmiş olmaları ve malzemelerine karşı duygusallığa kapılmayan bir empati yansıtmalarıyla övgüye değer bulunmuşlardır.

Görsel 1: Puppy Between Feet, 1999. Kaynak: https://www.rogerballen.com/outland/

Görsel 2: Dresie and Casie, 1993. Kaynak: https://www.rogerballen.com/platteland/

Ballen'ın belgesel döneminin sonrasında gerçekleşen ve bir kırılma noktası olarak gördüğü "Outland" serisi fotoğraflarında, Arbus ile olan ilişkisinin değiştiği görülmektedir. İzleyiciye gösterilen imgeler artık sanatçının kendi düzenlemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahnelenmiş olarak gösterilen fotoğraflarda sunulan insan figürleri genellikle izleyici rahatsız eden görüntülerdir. Güney Afrika'nın kırsal kesiminde yaşanan olaylara kamerası ile çekmeden önce sahneleyen/kurgulayan sanatçı toplumdan daha soyut bir yaşam sürdüren insanların hayatlarını yine soyutlanmış iç mekânlarda fotoğraflamaktadır.

Öteki'nin tanımlanmasında farklı bakış açıları bulunmaktadır. Toby Clark'a (2011:185) göre; "Temsil etme konusundaki sorular "öteki olmanın" nasıl tanımlandığı tartışmalarında devam etmektedir. Bu, belirli toplulukların tanımlanmadan anlaşılan bir normallik kavramının dışında kalan "öteki" olarak sunularak marjinalleştirilmesiyle ilgilidir". Peter Burke'ye

(2016:137) göre ise "Öteki kendimizin yansıması olarak görülür". Fotoğraf ve "öteki" arasındaki ilişkiye baktığımızda ise bir başkasına ait olan görüntüler onun bedensel varlığına işaret etmektedir. Kevin Robins'in (2020:68) belirttiği üzere "Ötekilerle bedensel varlıklar olarak karşı karşıya gelmekteyiz onlarla bizden farklı olan taraflarıyla bir araya geliriz".

Görsel 3: Twirling Wires, 2001. Kaynak: https://www.rogerballen.com/shadow-chamber/

Görsel 4: Old Man, 1983. Kaynak: https://www.rogerballen.com/dorps/

Ballen, öteki insanların hayatlarına, yaşam akışlarının nasıl olduğuna dair müthiş bir merak uyandırmaktadır. Gerçek dünyada var olan şeyler o "an" olmaktadır ve neler olacağını da kimse bilmemektedir. Özellikle dış dünyadan soyutlanmış mekânlar içerisinde gerçekleşen sahnelenmiş fotoğraflar, sanatçının dünyasında bir şeylerin olduğunu ve olan şeyin fotoğrafın anı ölümsüzleştirmesi sonucunda sonsuza kadar aynı şekilde kalacağını tanımlanabilir. Burada bahsedebileceğimiz birden çok konu olabilir; Lewis Hine'ın New York sokaklarında yaşayan evsiz yoksulların fotoğraflarını çekmesi (how the other half lives) örnek gösterilebilir. Tamamen dış dünyadan ayrı bir şekilde kendi iç dünyalarında tüm olumsuzluklara rağmen hayatta kalmaya çalışan ötekilerin fotoğrafları karşımıza çıkar. Vik Muniz'in Brezilya'nın en büyük çöplük alanlarından biri olan Rio'da fotoğraf çekimleri yaparak bizlere gösterdiği çöplükte yaşayan öteki insanları "Waste Land" filminde izleriz. Muniz'in orada yaşadıkları çöp toplayan catadorların hayat hikâyeleriyle süsleyerek anlattığı Waste Land, çöplük, pislik, hastalık vs. gibi tüm olumsuzluklara rağmen bu işi yaparak hayatta kalmayı amaçlayan insanların hikâyesini anlatmaktadır. Catadorlardan seçilenlerin hayatlarına dâhil olup neler yaşadıklarını anlamaya çalışan sanatçı, bir yandan onlara umut vererek yaptıkları çalışmayla değişen hayatlara tanık olmaya çalışmaktadır. Tod Browling'in 1932 yılında çekmiş olduğu Freaks filminde ise sirkte çalışan öteki insanlar karşımıza çıkmaktadır. Toplumdan gariplikleri nedeniyle dışlanan bu insanların kendi dünyaları içerisinde gerçekleşen olaylara kamerasını çeviren Browling, öteki insanların hayatlarını bizlere göstermektedir. Ettora Scola'nın uzun metrajlı filmi olan "Ugly Dirty and Bad" filminde ise Roma'nın merkezinden uzak bölgesinde tek gözlü bir gecekonduda yaşayan 28 kişilik büyük bir ailenin yaşantısı üzerine odaklanmaktadır. Scola izleyiciye kara mizah şaheseri ve 1960'lar Roma'sındaki düşük işçi sınıfının akıl almaz dünyasını sunmaktadır. Şehrin hemen kenarında yer alan ve genellikle öteki insanların bir arada yaşadığı alanda geçen film, toplumdan kopuk kendi içlerinde yaşayan öteki

insanları anlatmaktadır. Derviş Zaim'in yönettiği, başrollerinde Ahmet Uğurlu ve Tuncel Kurtiz'in yer aldığı, Rumeli Hisarı'nda geçen Tabutta Röveşata filmine ise, sokak hayatı yaşayan Mahsun'un ve çevresindeki insanların dramı çerçevesinde, dışlanmış ötekinin kıstırılmış yaşamı üzerine görüntüler izleyiciye sunulmaktadır. Tüm bu örnekler ile Ballen'ın fotoğraflarında gösterilen ötekiler arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Ötekinin yaşamı, kendi içerisinde yaşadığı dışarıdan arındırılmış gerçeği fotoğrafın anı ölümsüzleştirmesi gerçeğiyle izleyiciye gösterilmektedir. Bu gerçek hakkında Roland Barthes (2014:120) şöyle der; "Fotoğraf uzatılmış yüklenmiş bir kanıttır sanki temsil ettiği şeyin biçimini değil de (tam tersine), onun asıl var oluşunu karikatürize ediyor gibidir. Olaybilim görüntü için, hiçlik olan nesnedir der. Oysa benim fotoğrafta saptadığım yalnızca nesnenin yokluğu değildir; aynı zamanda tek bir ve aynı hareketle, aynı biçimde, bu nesnenin gerçekten var olmuş olduğu ve onu gördüğüm yerde bulunmuş olduğudur".

Görsel 5: Mimicry, 2005. Kaynak: https://www.rogerballen.com/boarding-house/

Görsel 6: Tommy, Samson and a mask, 2000. Kaynak: https://www.rogerballen.com/outland/

Ballen'ın "öteki" fotoğrafları kimi zaman oldukça tekinsiz kimi zamanda travmatik görüntüler sunmaktadır. Renata Salecl'in (2022:66-67) belirttiği üzere; "Öteki'yle münasebet üç farklı nedenden dolayı travmatik olabilir. Özne Öteki'nin talebiyle, arzusuyla veya jouissance'ıyla ilgili sorunlar yaşıyor olabilir […] Lacan'a göre jouissance bize son derece yabancı olan, yani rasyonel bir şekilde "seçmediğimiz" bir şeydir; bu yüzden çoğunlukla tam da kendimiz olmaya çalışırken, son derece travmatik ve ürkütücü bir şeyle karşılaşırız" (Salecl, 2022:66-67). Dolayısıyla sanatçının fotoğraflarında yer verdiği özneleler ve nesneler, bulundukları coğrafya/koşullar nedeniyle fiziksel olarak farklı görünmekte ve sanatçının kurgusal alanında var olmaktadır. Sanatçının zihninde canlandırdığı sahneler "öteki"ne çevrilmiş bir objektiften yansıyan gerçekliği anlatan bir bağlamda yer almaktadır. Nitekim ortaya çıkan görüntülerdeki "öteki"ne dair izlerin kaynağı fotoğrafçının zihnidir. Mary Price (2014:45) fotoğrafın biçimlenmesinde fotoğrafçının ve onun düşüncelerinin önemini vurgular; "Fotoğrafçının aklının resmin biçimlenmesinde önemli bir rol oynadığına katılıyorum". Sanatçının zihninde kurguladığı sahnelerin merkezinde genellikle 'öteki'ne dair temsiller bulunmaktadır. Kathrin Yacavone (2015:219) göre "Ötekinin tanınması ve sonucunda kabullenilmesi en nihayetinde şekilden ziyade bir anlatım meselesidir –gösterenin için kapanık

yaratıcı arabuluculuğundan ziyade gösterilenin mevcudiyetidir". Çağdaş fotoğraf sanatının en sıra dışı ve üretken sanatçılarından olan Ballen, yaşadığı bölgedeki insanların görsel temsillerine olan ilgilisini "öteki" üzerinden izleyiciye anlatmakta ve oldukça tuhaf ve travmatik görüntüler üretmektedir. Yanı sıra çağdaş sanat içerisinde kendine ayrı bir yer bulan bu tekinsiz görüntüler, Ahu Antmen'in de (2013:134) işaret ettiği üzere fotoğrafik gerçekliğe ve temsile yeni pencereler açmaktadır; "Çağdaş sanat pratiğinde fotoğraf kullanımı, işte bu fotoğrafik 'gerçekliği' irdeleyerek temsil olgusunu gündeme getirdiği için ilginç bir konu ve zengin bir alan oluşturuyor. Gerçek ile kurgu arasındaki sınır arayışında yaşanan sorgulama sürecinin kapılarını aralayacak bir üretime yol açıyor".

SONUÇ

Gerçek ve kurgunun neredeyse birbirinden ayrılamaz bir bütünlük oluşturduğu Ballen fotoğrafları dramatik ışıklandırma ile sunulan 'öteki'ne dair temsillere odaklanmaktadır. Sanatçı fotoğraflarında dikkati çeken çok katmanlı yapı içerisinde sinema, tiyatro, resim ve heykel gibi sanat alanları fotoğrafik olarak çarpıcı bir şekilde izleyiciyle buluşmaktadır. Ballen'ın yarı belgesel yarı kurgu fotoğraflarının içerisinde yer verdiği özneler ve nesneler travmatik ve tekinsiz formlarıyla "öteki"ni ifade etmede kullanılabilecek argümanlar sunmaktadır. Yanı sıra sanatçının Güney Afirka'da Jeolog olarak görev yaptığı düşünüldüğünde, yer kürede ve yerin altında meydana gelen değişimler üzerinde yaptığı araştırmalarının yansımaları fotoğrafik yüzeyin içerisinde insan bilincinin derinliklerine temas etmeye çalışmasıyla açıklanabilir. Oldukça psikolojik bir temsil sunan bu fotoğraflar yarattığı hareketsizlik duygusu ve öteki insan tipleriyle sunduğu görsel dil hem sembolik açıdan hem de arketipler bakımından oldukça zengin, soyut, çok katmanlı ve karmaşık bir yapı sunmaktadır. Ballen'ın toplumdan dışlanmış ve yoksulluğun pençesinde kıvranan insanlara çevirdiği objektiften yansıyan görüntülerin oluşturduğu temsil "öteki"ne ait verilerin bir röntgeni gibidir. Çağdaş fotoğraf alanında kendisine özgün bir yer bulan sanatçı sürükleyici ve psikolojik sahnelerini siyah beyaz estetiği ve sürrealist etkilerle harmanlamaktadır. Ballen her ne kadar "öteki"ne ait temsillerde öncülü Diane Arbus ile karşılaştırılsa da sanatçının seçmiş olduğu özneler, nesneler ve figürler O'nu Arbus'dan keskin bir çizgiyle ayırmaktadır. Ballen'ın kolektif yapının arketiplerini kullanarak ürettiği ve eşsiz vizyonunun yansıttığı "öteki" temsilleri izleyiciyi psikolojik bir yolculuğa çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Antmen, A., *Çağdaş Sanatta Fotoğraf Kullanımı ve Türkiye'de Fotoğraf Temelli Sanat Üzerine Düşünceler*, Derleyen: Caner Aydemir, İçinde: Fotoğraf Neyi Anlatır, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2013.

Barthes, R., *Camera Lucida*, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul, 2014.

Burke, P., *Tarihin Görgü Tanıkları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Clark, T., *Sanat ve Propaganda*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Flusser, V., *Bir Fotoğraf Felsefesine Doğru*, Espas Yayınları, İstanbul, 2020.

Kurzner, L., *Atlanta*, Art Papers, Vol:30, Issue:4, July/August 2006.

Özdemir, A. B., *Disiplinlerarası Bir Disiplin Olarak Fotoğraf*, Kontrast Fotoğraf Dergisi, Sayı:20, Kasım/Aralık, 2010.

Price, M., *Fotoğraf Çerçevedeki Gizem*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Robins, K., *İmaj*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.

Salecl, R., *Kaygı Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2022.

Sontag, S., *Fotoğraf Üzerine*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.

Yacavone, K., *Benjamin, Barthes ve Fotoğrafın Tekilliği*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2015.

İnternet

https://www.rogerballen.com/ (Erişim tarihi: 05.04.2024)

XIX-XX ƏSR AZƏRBAYCAN AŞIQ VƏ EL ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞINDA JANR RƏNGARƏNGLİYİ

(M.Hüseynovanın yaradıcılığı əsasında)

COLORFUL GENRES IN THE CREATION OF AZERBAIJAN ASHIQ AND POETS OF THE XIX-XX CENTURIES

(Based on M. Huseynova's creativity)

Nazile Abdullazade[1], Nazrin Mustafazade[2]
associate professor[1], master's degree[2]
Azerbaijan State Pedagogical University
https://orcid.org/0000-0002-1829-7178

Əminəm ki, gün gələcək və Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımız, onların yaxınları, uşaqları, nəvələri tarixi diyarımız olan Qərbi Azərbaycana qayıdacaqlar.
İlham Əliyev

ÖZET

Zəngin tarixə malik Azərbaycan ədəbiyyatının hər əsrdə yetişdirdiyi istər yazılı, istərsə şifahi ədəbiyyat nümayəndələri təkcə ədəbi nümunələr yaratmaqla kifayətlənməmiş, xalqın tarixini, ictimai həyatını, mədəniyyət və incəsənətini bu nümunələrdə yaşatmış, gələcək nəsillərə ötürmüşlər. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanın parçalanması, xalqın zorakılığa məruz qalması, milli zülmün, müstəmləkəçiliyin artması, başlıcası, tarixi torpaqların erməni işğalına məruz qalmasına söz sənətkarları biganə qalmamış, yaratdıqları bir-birindən rəngarəng bədii nümunələrdə duyğu və düşüncələrini vermişlər.

Çağdaş ədəbiyyatşünaslıqda elmi-publisistik əsərləri və milli ruhlu poeziyası ilə tanınan şairə, professor Mahirə Hüseynova "XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili" əsərində dövrün sənətkarlarının bədii nümunələrini milli təfəkkür kontekstində araşdırmış, əsərlərinin janr və mövzu rəngarəngliyi, bədii xüsusiyyətlərini linqvistik təhlilin müqayisəli-filoloji, bədii-estetik səviyyədə üzə çıxarmışdır. 60-a yaxın aşıq və el şairinin bədii irsinin özəlliyini, poetik xüsusiyyətlərini təhlil edən alim haqlı olaraq bu qənaətə gəlir ki, "aşıq və el şairlərinin şeirlərində ana dilimizin şirinliyi, şan-şöhrəti, müqəddəsliyi, incəliyi, zərifliyi, onun tarixən sıldırımlı, ildırımlı yollar keçərək, çox vaxt basqılara məruz qalsa da, günümüzə qədər irəliləməsi" [4, s.8] ədəbi-bədii dilin zənginliyini, norma və prinsiplərini özündə əks etdirir.

Bildiyimiz kimi, zəngin aşıq ədəbiyyatı folklor janrlarında yaranmışdır. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaradan sənətkarlar da bu ənənəni layiqincə davam etdirmiş, qoşma, təcnis, ustadnamə, divani, qıfılbənd, bayatı, vücudnamə janrlarında bənzərsiz nümunələr yaratmışlar. Aşıq Qəhrəmanın qoşma, gəraylı, təcnis, müxəmməs və ustadnamələri günümüzə gəlib çatmasa da, 2 gəraylı, 4 qoşması, Aşıq Fətullanın cığalı təcnisi, Aşıq Behbudun bağlaması və kiçikhəcmli dastanı, Aşıq Mehdinin gəraylı, təcnis, divani, ustadnamə və bayatıları, Aşıq Məhəmmədin qıfılbəndi, el şairlərindən Həsən Mirzə, İbrahim Mirzəlioğlu, Qara Həsən

Dərələyəzli, Xırda xanım Dərələyəzli və başqalarının aşıq şeiri janrlarında poetik nümunələri bir daha vətən, yurd, el-oba, torpaq, əxlaq mövzusunun əbədiyaşar mövzulardan olduğuna əyani sübutdur.

Açar sözlər: aşıq yaradıcılığı, el şairləri, folklor, mövzu, janr, poetika.

GİRİŞ. Bu gün bütöv Azərbaycan ideyasının və layihəsinin gerçəkləşməsinin bir qolunu Qərbi Azərbaycan təşkil edir. Azərbaycan torpaqlarının erməni işğalından azad olunması bu ideyanın Qayıdış Konsepsiyasında reallaşmasını həlli vacib məsələlərdən biri kimi ortaya qoydu. Prezident İlham Əliyevin "Qərbi Azərbaycan məsələsi, əzəli torpaqlara qayıdışla bağlı çağırışlar səsləndirməsinin əsasında yeni milli təfəkkürün, təzələnən diskursun və məfkurə dalğasının düşüncədə və əməldə ifadəsini görmək istəyi dayanır" [7].

XX əsrdə azərbaycanlıları doğma torpaqlarından deportasiya edən ermənilər nəinki torpaqları zəbt etmiş, maddi-mədəni irsimizi, abidələri məhv etmiş, mənimsəyə bildiklərini mənimsəmişlər. Tarixi mənbələr bu torpaqların və abidələrin ermənilərə aid olmadığını sübut etsə də, mənfur erməni siyasəti və uzaqgörənliyi milli-mənəvi dəyərlərimizi erməni tarixinə, erməni mədəniyyətinə, erməni folkloruna identifikasiya etmişlər. Bununla belə, Qərbi Azərbaycan yazılı nümunələri, folklor ədəbiyyatı ağızdan-ağıza keçərək qorunub saxlanılmış, gənc nəslə tarixi həqiqətlərin çatdırılmasında vəsilə olmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların söz xəzinəsini yaşadan, zəngin təxəyyülünün məhsulu olan folklor nümunələri – miflər, əsatirlər, rəvayətlər, bayatılar, qoşma və gəraylılarla yanaşı, yazılı ədəbi nümunələr, el şairləri və aşıqlarının bədii nümunələri onların tarixini, sevincini, kədərini, ümummilli faciəsini, erməni vəhşiliyini poetik notlarla bu günümüzə çatdıran misilsiz incilərdir. Xüsusilə folklor janrlarında yaradılan aşıq ədəbiyyatı və el şairlərinin əsərləri "yeni bədii düşüncə tərzi və milli dilimizin zənginləşməsini şərtləndirən mühüm amillərlə diqqəti cəlb etməkdədir" [2, s.4]. Filologiya elmləri doktoru, professor Mahirə Hüseynovanın zərgər dəqiqliyi ilə toplayıb nəşr etdirdiyi "XIX-XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşıq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili" monoqrafiyası elmi-bədii dəyəri ilə səciyyələnir.

Mahirə Hüseynova kimdir? Mahirə Nağı qızı Hüseynova Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz kəndindən olub ailəsinin erməni deportasiyasına məruz qaldığı sinəsi sözlü, yurd nisgilli Nazlı ananın və zəhmətkeş Nağı kişinin çoxuşaqlı ailəsində böyüyüb tərbiyə almışdır. Uşaqlıqdan anasının çağırdığı bayatılar, söylədyi rəvayətlər, bir də həsrət dolu baxışları yaddaşında əbədi iz salmış, alimlik və şairlik fəaliyyətində sanballı elmi əsərlərin, poetik nümunələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. Dərələyəzin hər qarışının, daşının, kol-kosunun bir şeir, bir nəğmə, bir rəvayət olduğu alimin "Dərdi dərin Həsən Mirzə", "Azərbaycan poeziyasında dağ obrazı", "Aşıq və el şairlərinin leksikası", "Müasir Azərbaycan dili: aşıq və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair (Dərələyəz mahalı üzrə)", "Aşıq və el şairlərinin üslubi frazeologiyası", "Aşıq və el şairlərinin leksikası", "Aşıq və el şairlərinin üslubi sintaksisi", "Aşıq və el şairlərinin üslubi morfologiyası", "Aşıq və el şairlərinin poetikası", "Müasir Azərbaycan dili: Aşıq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə)", "XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili" monoqrafiya və dərs vəsaitlərində elmi təxəyyül süzgəcindən

keçmiş, dilçilik, etnoqrafiya, tarixi qrammatika və ədəbiyyatşünaslıq kontekstlərində tədqiqata cəlb edilmişdir.

3 hissədən ibarət adıgedən monoqrafiyanın ikinci və üçüncü hissələrində XIX-XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşıqları və el şairlərinin əsərləri toplanmış, müxtəlif folklor janrlarında şeirləri linvodidaktik təhlil edilmişdir. Müəllif aşıqların və el şairlərinin yaradıcılığının əsas fonetik, leksik, üslubi-qrammatik poetik keyfiyyətlərini linqvistik tədqiq etmiş, 23 aşığın, 35 el şairinin janr və mövzu baxımından rəngarəng şeirlərini toplamışdır. Tədqiqatını "linqvistik baxımdan... Azərbaycan dilçilik elminin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən" [4, s.5] biri sayan professor Mahirə Hüseynova əslində ədəbiyyat tarixinin də çözülməmiş səhifələrinə aydınlıq gətirmiş, dilimizin poetik imkanlarını üzə çıxarmışdır. Sovet diktaturası rejiminin mövcud olduğu bu torpaqların söz ustalarının əsərləri öyrənilməmiş, bəziləri dövrün ideologiyasına uyğun araşdırılmış, həyat həqiqətləri, gerçəkliklər kölgədə qalmışdır.

XIX-XX əsrlər aşıqlarının yaradıcılığında janr rəngarəngliyi. Azərbaycan ədəbiyyatının bir qolunu da yazılı ədəbiyyatla şifahi ədəbiyyatın sintezi olan aşıq yaradıcılığı təşkil edir. "Qədim dövrlərdən bu günümüzə qədər aşıqların yaradıb ifa etdikləri" [3, s.19] bu söz sənəti mövzu və janr baxımından rəngarəng olub xalq həyatını və məişətini, arzu və istəklərini, etirazını əski çağlardan günümüzə qədər çatdırmışdır. XIX-XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılığının mövzu və janr palitrası bu baxımdan zəngindir.

Qərbi Azərbaycan tarixində XIX-XX əsrlər ziddiyyətlərlə dolu bir dövrdür. Bu dövr aşıqları yurd, el-oba, vətən, məişət, əxlaqi, ictimai-siyasi mövzularda müxtəlif janrlarda bir-birindən gözəl bədii örnəklər yaratmışlar. Yaratdıqları mövzuya uyğun janr və dil vahidlərinin seçimi bu nümunələrin nisgildən, vətən sevgisindən yoğrulduğunu bir daha sübut edir. Əsasən qoşma, gəraylı, təcnis, ustadnamə, müxəmməs, divani, deyişmə, vücudnamə, bayatı janrlarında yaranan aşıq poeziyası Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı aşıqlarının da yaradıcılıqlarında əksini tapmışdır.

Aşıq poeziyasının məşhur janrı olan qoşma şifahi ədəbiyyatda olduğu kimi, yazılı ədəbiyyatda da XIV əsrdən işlənməkdədir. Qazi Bürhanəddin, Şah İsmayıl Xətayi, Məhəmməd Əmani kimi sənətkarlar yazılı ədəbiyyatda qoşmanın ilk nümunələrini yaratmışlar [bax: 1, s.245]. Heca vəzninin tarixi qədər qədim olan qoşma "şifahi ədəbiyyatla yazılı ədəbiyyat arasında körpü yaradan ... bir janr kimi, ağızdan-sinədən deyilən, qoşulan, insanın ürək həyəcanlarını, sevgini, məhəbbəti, kədər, hicran, iztirabı, həm ayrı-ayrı adamlar, hadisələr, həm ümumi, ictimai fəlsəfi hisslər tərənnüm edən şairanə lirik nümunələrdir" [4, s.179]. Dərələyəzli Aşıq Cəlil, Aşıq Qəhrəman, Aşıq Fətulla, Aşıq Behbud, Aşıq Qulu, Aşıq Bəhman, Aşıq Mehdi, Aşıq Mirzalı, Aşıq Nəbi, Aşıq Xanlar, Aşıq Məhəmməd, Terpli Aşıq Əli, Aşıq Şükür, Aşıq Abdulla qoşma janrında müxtəlif mövzularda örnəklər yaratmışlar. Bu qoşmalarda ayrılıq, hicran motivləri, yurd yerlərinin ruslar tərəfindın alınıb ermənilərə verilməsindən doğan ağrı-acı, erməni vəhşilikləri, əxlaqi mövzular əksini tapmışdır.

Aşıq Cəlilin "Hardasan" qoşmasında göz görə-görə yurdu talan olan, lakin əlindən heç bir şey gəlməyən aşığın fəryadı duyulur. Ermənilər Dərələyəzdə meydan sulayır, qız-gəlin qanına qəltan olunur, evlər, kəndlər xarabazarlığa çevrilir, aşığın səsi göyə ucalır. "Hardasan?" deyib haraylayan aşığın ilk sətirlərdən kimi harayladığı məlum olmur, sonuncu bənddən aydın olur

ki, aşığın sözü də, gücü də telli sazınadır, sinəsi üstə gecə-gündüz inləyən sazı da aşıq kimi dəmir qəfəsdədir, kimsəyə ünü yetmir, harayı çatmır. Arpaçayın suları qana bulanıb, kəndlər oda qalanıb, Dərələyəz qan ağlayır, yurdda bayquş ulayır, od-ocaq sönüb. Hər bəndin sonunda "hardasan?" sualı şeirin bədiiliyi ilə yanaşı, lirik qəhrəmanın həyəcanlarını, çırpıntılarını müşahidə edir:

Kafir süngüsünə keçir qız-oğlan,
Arpa qayasından qan süzülür, qan!
Qalmadı mahalda ər sənə qurban,
Şəhid olur, oğlum-qızım, hardasan?

Kəsdilər yağılar bərəni-bəndi,
Odlara qalandı Əmağu kəndi.
Bütün Dərələyəz ağlayır indi,
Bu dərdə mən necə dözüm, hardasan? [4, s.57]

Eyni motivi Aşıq Bəhmanın "Hanı" gəraylısında, Aşıq Xanların "Qaldi" qoşmasında da görürük. "Hanı" gəraylısını aşıq kənd camaaatı deportasiya edilərkən deyib. Hər sətirdə köksündə sürülərin otlamasının, qoyun-quzu naxırının, güllü-çiçəkli ormanların həsrətini çəkən aşıq hanı? sualına bir gün dövranın geri dönəcəyi, sədlərin, çəpərlərin dağılacağı ümidilə cavab verir:

Köksündə otlar sürülər,
Suyundan içən dirilər,
Əlvan libaslı hurilər,
Səndə gəzən ellər hanı?

Bəhman, unutma bu yeri,
Bir gün təkər dönər geri,
Dağıdar səddi, çəpəri
Səndə gəzən ellər hanı?
Gəlsin belə dövran hanı? [4, s.125]

"Qaldı" rədifli qoşmasında nifrət, qəzəb, kədər daha güclüdür. Doğma Əmağu kəndinin qana boyandığının şahidi olan aşıq qarğış edir, "hay"ların yer üzündən silinməsini Allahdan arzulayır.

Aşıq şeirində təcnisin ayaqlı təcnis, cığalı təcnis, müstəzad təcnis, hərf üstə təcnis imi növləri geniş yayılmışdır. "Cığalı təcnisin hər bəndinin ortasında həcmi 4 misradan ibarət xüsusi cığa bəndi – müstəqil bayatı verilir" [3, s.219] və bu bənd təcnisin ümumi məzmununa bağlı olur. Aşıq Cəlil, Aşıq Fətullanın cığalı təcnisləri diqqəti cəlb edir. 3 bənddən ibarət"Dağ-dağa" təcnisində dağ-dağa, bəladan, əbcətdən sözləri cinas yaratmışdır.

Dolandın dünyanı nəzərdən keçdi,
Görürsən ki, söykənibdi dağ-dağa.
Mən aşığam dağ-dağa,
Dayaq durub dağ-dağa.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Fələk vurub çal-çarpaz
Bax sinəmdə dağ-dağa.
Binadan ki əsli-kökü olmasa,
Başa gəlməz söykəsən də dağ-dağa [4, s.90].

Aşıqların əsasən əxlaqi mövzuda, tərbiyəvi məzmunda söylədikləri şeirlər ustadnamə adlanır. Xalq dastanlarının əvvəlində söylənən ustadnamələr adətən qoşma şəklində olur. Dərələyəzli Aşıq Qəhrəman, Aşıq Mehdinin rəngarəng janrlarda əsərləri sırasınad ustadnamələrin öz yeri var. "Saxla" (Aşıq Mehdi) ustadnaməsində həyat təcrübəsi olan, dünyagörmüş bir aşığın müdrik fikirləri ifadə olunmuşdur. Namərd adamlarla oturub-durmamağı, hər yetən gözəlin müştağı olmamağı, könül qırmamağı, süfrə açıb çörək verməyi, şeytana uymamağı tövsiyə edən aşığın hər fikri bir aforizm təsiri bağışlayır.

Qoşma ilə eyni qafiyə quruluşuna malik, 8 hecalı, adətən məhəbbət mövzusunda yazılan gəraylı oynaq şeir formasıdır. Şah Qasim Ənvar, Xətayi, Qasım bəy Zakir, Aşıq Ələsgər gəraylının gözəl nümunələrini yaratmışlar. Dərələyəz aşıqları da bu janra biganə qalmamış, Aşıq Qəhrəman, Aşıq Fətullah, Aşiq Behbud, Aşıq Qulu, Aşıq Bəhman, Aşıq Mehdi və b. yaradıcılığında gəraylı janrın xüsusi yer ayırmışlar. "Ellər" (Aşıq Qəhrəman) gəraylısında aşıq elin arandan yaylağa köçməsilə təbiət mənzərəsi yaradılmışdır. Yaz aylarında ellərin köç-köç olub, səs-səsə, səf-səf, sağa-sola qatırların müşayiətilə yollanması, lalə-nərgizin hər yana ətir saçması Dərələyəzin kənd həyatının canlı təsviri, poetik tərənnümüdür. 15 bəndlik gəraylının hər sətrində aşıq kənd həyatının epik lövhəsini yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Gəib çatıb yaz ayları,
Köç-köç olub ağır ellər.
Hər yanda səs-səsə verib,
Ötüşürlər tuti dillər.

Gözəllər gedib bulağa,
Batıblar yaşıla, ağa.
Çıxıblar əlvan yaylağa,
Sayrışırlar siyah tellər [4, s.66].

Dərələyəzli aşıqlar qoşma, gəraylı janrında məhəbbət mövzusunda da poetik nümunələr yaratmışlar. Ağır həyat, məşəqqət, nisgil, erməninin fitnəsi gözəlliyi, məhəbbəti bu insanların ruhundan, qəlbindən çıxara bilməmişdir. "Gəlin" gəraylısı, "Gözəl" qoşması bədii strukturuna və məzmununa görə Vaqifin gözəlləmələrini xatırladır. Vaqif kimi, dərələyəzli aşıqlar da vəsf etdiyi gözəldə zahiri görünüşlə yanaşı, ağlı, kamalı, davranışı yüksək qiymətləndirir. Təbii vəsf, səmimi etiraf, gözəlliyin qarşısında heyrətlənmək həm də ana dilinin poetik imkanlarını üzə çıxarır:

Qədrini bilənsən gövhər, zərin də,
Qızılgül əlində, cığa sərində.
Ağlın, huşun, söz-söhbətin yerində,
Afərin səndəki kamala, gözəl [4, s.86].

Dastan yaradıcılığı aşıq ədəbiyyatının ayrılmaz bir hissəsidir. Nəzmlə nəsrin üzvi sintezi olan dastan irihəcmli janr kimi xalqın həyat və məişətini, qəhrəmanlıq tarixini özündə yaşadır. Türk dastan yaradıcılığının günümüzə gəlib çatan nümunələri – "Yaradılış, "Alp Ər Tonqa", "Ərgənəkon", "Köç", oğuzların tarixi abidəsi "Kitabi-Dədə Qorqud" əsrlərlə şifahi şəkildə mövcud olmuş, günümüzə qədər gəlib çatmışdır. XIX yüzil XX yüzilin əvvəlləri yaranan "Aşıq Behbud və Saçlı", "Aşıq Behbudun Qarakilsə səfəri", "Mirzəli və Kətan", "Cəfər və Fətullah" dastanları Dərələyəzli aşıqların foklorşünaslığa töhfələridir.

Aşıq poeziyasının həcv, bağlama, divani, qıfılbənd, deyişmə, müxəmməs janrları Dərələyəz foklorunun inciləri sırasındadır. "Dığa" həcvində Aşıq Mehdi erməni millətçisi Zori Balayanı, erməni vandallarını ifşa edir. Aşıq "iştahı iti, qulaq kəsən, qanı qıcqırmaq, ağzını cırmaq, damğa vurmaq" ifadələri ilə ermənilərin iç üzünü açmaqla yanaşı, xalqın say-seçmə oğullarının vətənin bölünməzliyini qoruduqlarını, sərhəddə ayıq-sayıq dayandıqlarını, ermənin qəbrini qazmağa hazır olduqlarını da bildirir:

Laçınımdı zirvədə, həsrət dilində,
Koroğlu sərhəddə, Qırat belində,
Dəlilər yanında, qılınc əlində,
Vətən bölünməz, bil, vay olar, dığa [4, s.145].

XIX-XX əsrlər el şairlərinin yaradıcılığında janr rəngarəngliyi. Prof. Qəzənfər Kazımov yazır ki, " el şairləri və aşıqlar bir xətt üzrə birləşir və bu, böyük xətdir. Bu xətt Dədə Qorquddan gəlir, Qurbani, Qasım, Valeh, Ələsgər zirvələrini yaradır, XVIII yüzillikdə M.P.Vaqifi yetirir. Vaqif bu xəttin, bu qolun yazılı ədəbiyyata bağışladığı görkəmli nümayəndəsidir. Vaqif də bu silsilənin yetirməsidir, lakin onun xoşbəxtliyi orasındadır ki, əsərləri hafizələrə tapşırılmamış, toplanıb vaxtında çap edilmişdir, silsilənin qədim və böyük zirvələrini təşkil edənlər isə uzum müddət tədqiqatdan kənarda qalmış, hələ də ətraflı öyrənilməmişdir.

Ədəbiyyatımızda bu silsilə, bu xətt aşıqları və el şairlərini özündə nə qədər möhkəm birləşdirsə də, onları tam eyniləşdirmək üçün əsasımız yoxdur. Aşıq hər şeydən əvvəl, məclis adamıdır, əvvəl özü görünür, sonra sözü; el şairləri isə daha çox sözləri ilə görünürlər, çox vaxt aşıqları da sözlə təmin edirlər" [5, s.65].

Dərələyəzin el şairlərinin əsərləri professor Mahirə Hüseynova tərəfindən toplanıb linqvistik tədqiqata cəlb edilmiş, bu qədim yurdun söz xəzinəsinin zənginliyi dil faktları əsasında üzə çıxarılmışdır. Əsasən, qoşma, gəraylı, qıfılbənd, müxəmməs janrlarında yaranan bu şeirlərin əksəriyyəti "Dərələyəz folkloru" kitabında çap edilmişdir. Görkəmli türkoloq, ictimai-siyasi xadim Həsən Mirzəyev, atası İbrahim Mirzəlioğlu, Şair Vahid Əziz, Zakir Şəhriyaz, Alim Dərələyəzli, Ovçu Qəhrəman, Ballı Dərələyəzli və digər el şairlərinin əsərlərində Dərələyəz, bu yurdun dağları, çölü-çəməni, gülü-çiçəyi tərənnüm olunur, sanki Dərələyəz bir yurd yeri, mahal deyil, başı bəlalar görmüş, sinəsinə dağ çəkilmiş bir insandır. Bu insanın qarış-qarış gəzdiyi dağlar, kəndlər, bulaqlar Dərələyəzin həsrətindədir, onun xiffətini çəkir, qoynuna sığınmaq istəyir. İctimai-siyasi xadim, alim Həsən Mirzə Dərələyəzi cənnət bağı, başda tacı, həkimi, təbibi, loğmanı adlandırır, Allahdan onu yurd-yuvasına qaytarmağı diləyir, Alim Dərələyəzli Dərələyəzdə daşa, torpağa dönməyi arzulayır, Ovçu Qəhrəman sonasız qalan göllərə, didərgin ellərə dönməkdən ümidini kəsmir, Ballı Dərələyəzli Dərələyəzin süsən-sünbülünü dərdinə

dərman bilir. Qoşma janrında yazılmış bu şeirlərdə Dərələyəzin qayıdacağına inam, ümid .bu yurdun insanlarını bir an da olsun tərk etmir.

Həsrətindən odlanıram, yanıram,
Yenə tək qalmısan, can, Dərələyəz!
Gecə də, gündüz də səni anıram,
Sən də bu həsrətdən yan, Dərələyəz!
Qoy doğsun üstünə dan, Dərələyəz! [4, s.239].

Zakir Şəhriyazın beşlik şəklində yazdığı şeirin hər bəndi Dərələyəzə müraciətlə başlayır. Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasını xatırladan şeirin hər bəndində el şairinin Dərələyəz boyda dərdi sətirlərdən boylanır; uşaqlığın xatirələri, Dəmir təpə, Çınqıllı yurd, Qara şum, Dərəçiçək, Cəlaloğlu darda qalıb, lakin bu dərdi illər boyu duyan olmayıb, dərdi bayram edib oynamış, qara günü anıb duymamışlar. Şəhriyaz Dərələyəzin adət-ənənəsini, son çərşənbəsini, biçənəkli düzünü unuda bilmir, bir gün geri dönüb bu yerləri gəzəcəyinin həsrəyi qəlbini göynədib-yaxır.

Dərələyəz, bahar oldu, gəldi yaz,
Yada salıb səni andım mən bir az.
Deyəcəksən bir gün oğlum Şəhriyaz,
Gələ bilsə, gəlib məni yoxlasın,
Tanrı ona möhlət versin toxtasın [4, s.285].

Nəticə. XIX-XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşıq və el şairlərinin yaradıcılığının janr rəngarəngliyi bu sinəsi sözlü insanların həqiqətən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə Qərbi Azərbaycan – Dərələyəz xalq yaradıcılığını ürəkdən gələn deyimləri, dosta məhəbbəti, düşmənə nifrəti çəkinmədən ifadə edən poetik örnəkləri ilə yazmışlar. Yurd həsrəti, el-oba təəssübü, vətən sevgisi, qadın gözəlliyi, məişət qayğıları, quruca daşı belə rəngarəng janrlarda tərənnümü Dərələyəz aşıq və el şairlərinin söz boğçasının inciləri kimi bir çox araşdırmaların predmeti olacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev, Paşa (1992). Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. – Bakı: "Maarif". – 205 s.
2. Əliyev, Məmməd (2009). Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. – Bakı: "Elm və təhsil" nəşriyyatı. – 480 s.
3. Əsgərli, Zaman (2014). Poetika: izahlı sözlük. – Bakı: "Elm" nəşriyyatı. – 262 s.
4. Hüseynova, Mahirə (2018). XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili. – Bakı: "AVROPA" nəşriyyatı. – 420 s.
5. Kazımov, Qəzənfər (1996). Qurbani və poetikası. – Bakı: ADPU nəşri. − 278 s.
6. Şəmsizadə, Nizaməddin (2012). Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. – Bakı: "Proqres" nəşriyyatı.–434 s.
7. https://xalqqazeti.az/az/medeniyyet/158083-qerbi-azerbaycanin-edebi-muhiti-edebiyyat

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

ÜÇÜNCÜ KİŞİ LEHİNE MEŞRU SAVUNMA

Dr. Araştırma Görevlisi Dilek Güler
KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi
ORCID ID: 0000-0003-4278-4117

ÖZET

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 25. maddesinin birinci fıkrasında; "Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hal ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez." Düzenlemesi ile üçüncü kişi lehine meşru savunmayı açıkça düzenlemiştir. Meşru savunma yalnızca saldırıya uğrayan kişiye değil, onu bu saldırıdan kurtarmak için hareket eden üçüncü şahıslara da savunmada bulunma imkânı tanınmıştır. Ancak elbette bunun için elbette meşru savunmaya ilişkin şartların hepsi üçüncü kişi lehine meşru savunmada da bulunması gerekecektir.

Üçüncü kişilere yönelik saldırılara karşı yapılan savunmanın meşru sayılarak cezalandırılmamasının esasının toplumsal dayanışma duygusu olduğu kabul edilmektedir. Zira hukuk düzeni hemcinsini korumak isteyen insanın bu duygusunu dikkate almamazlık edemez. Bu nedenle bir kimsenin bir başkası tarafından dövüldüğünü gören kimse koruma ve dayanışma saiki ile saldıran kişiyi zor kullanarak zararsız hale getirmesine kanun değer izafe ederek bu tür fiillerin cezalandırılmayacağını hükme bağlamıştır. Kanun koyucu üçüncü kişi lehine meşru savunmada, meşru savunmaya yönelen haklar açısından fark gözetmemiş ve üçüncü kişinin de her türlü hakkına karşı meşru savunmayı kabul etmiştir. Bu itibarla üçüncü kişinin hayat, vücut bütünlüğü ve malvarlığı haklarına yönelik saldırılara karşı da meşru savunmanın uygulanabileceği kabul edilmelidir.

Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, kanunun "meşru savunmada sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise faile ceza verilmez" şeklindeki düzenlemesinin üçüncü kişi lehine meşru savunmada uygulanıp uygulanamayacağıdır. Gerçekten kişinin kendisine yönelik saldırıya karşı, korku heyecan veya telaşla savunmada sınırı aşması hali mazur görülebilecekken, üçüncü kişi lehine bu savunmayı yaparken aynı heyecan ve telaşı hissedebilecek midir? Kanımızca burada hâkim somut olaydaki

üçüncü kişinin fail ile aralarındaki ilişkisini ve yakınlık derecesini hesaba katarak karar vermeli, ancak somut olayın koşulları da göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Meşru savunma, müdafaa, sınırın aşılması.

1. MEŞRU SAVUNMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Meşru savunmanın hukuki temeli, insanın kendisini koruma içgüdüsüdür. Bu içgüdüyü hukuk kuralları ile yasaklamak olası değildir. (Centel, Zafer, Çakmut, 2021: 302) Meşru savunma aynı zamanda devletin görevlerinden olan "kişinin korunması" görevini icra edemediği durumlarda, bu görevi kişinin kendisine bırakmakta, bu kişiler kendi haklarını savunurken bir yandan hukuk düzenini de savunmaktadırlar. (Ersan, Aykut, 2013: 5)

Toplumsal hayata geçilmeden önce, insanların hak ve hürriyetlerini sınırlayan bir güç veya kural yoktu. Hürriyetler geniş hatta sınırsızdı. (Artuk, Gökcen, Yenidünya, 2013: 394) Genel Hükümler, Örneğin kişinin düşmanını öldürmesi onun en doğal hakkı idi. Böyle olunca insanların haklarını koruyan bir güç veya sistem de yoktu. Kuvvetli olan zayıfı tahakkümü altına almıştı. (Artuk, Gökcen, Yenidünya, : 394) Meşru savunma çok eski dönemlerden beri bütün ceza kanunlarınca kabul edilen bir hukuka uygunluk sebebi olmuştur. (Dönmezer, Erman: s. 97; Özen, Muharrem: 1995: 21; Tosun, Öztekin, 1967: 184)

Nitekim eski Yunan ve Hitit hukuklarında şeref ve hayata yönelik saldırılara, gece veya gündüz şiddet kullanarak yapılan hırsızlık fiillerine karşı meşru savunma kabul edilmişti. (Özen: 21) [1] Yine Roma Hukukunda da mala karşı meşru savunma kabul edilmiş idi.[2] (Dönmezer, Erman: 783). Cermen hukukunda ise öc alma hakkı geniş yer tutmuştur ve meşru savunma öc alma hakkının bir sonucu sayılmıştır. Hayata, vücut bütünlüğüne, namusa, hatta mal ve şeref aleyhine işlenen fiil ve hareketlere karşı da meşru savunma kabul edilmiştir. (Dönmezer, Erman: 97, Özen: 22)

Kanonik hukukta da meşru savunma tanınmış, her ne kadar Hıristiyanlıkta geçerli olan haksızlığa katlanmak ve tepkide bulunmama kuralı yer alsa da bu kural bir zorunluluk olmayıp meşru savunma hallerinde ihlal edilmekteydi. (Dönmezer, Erman: 98)

Kanonik hukuk meşru savunmayı bir hak değil, bir cezalandırmama sebebi saymıştır.

---

[1] "…Gece Vakti Suçüstü Halinde veya Gündüz Silah Kullanarak Hırsızlık Fiili İşleyen Kimsenin Öldürülebilmesi…"

[2] Romalı Hukukçular, "Vim Vi Defendereomneslegesomniaqueiurepermittunt" (Kuvvetin Kuvvetle Uzaklaştırılmasına Bütün Kanunlar ve Bütün Hukuk Düzenleri İzin Verir)

Bu anlayışa göre fail suçludur fakat cezalandırılmayacaktır. (Dönmezer, Erman: 98, Artuk, Gökcen, Yenidünya: 395)

İslam hukukunda meşru savunma daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Meşru savunmanın hukuki temeli, kitap, sünnet ve icma delillerine dayanmaktadır. (Çolak, Abdullah, 2004: 140). İslam hukukçuları; bir kimsenin kendisi veya bir başkasının canına, ırzına veya malına karşı haksız bir saldırı durumunda şartlarına uygun olarak yapılan savunmanın hukuka uygun olduğu hususunda hem fikirlerdir.[3](Çolak: 141). Yine saldırıya uğrayan bir kimse için canını ve malını korumak bir ödev teşkil etmiş ve müdafaa sırasında ölen mümin şehit sayılmıştır. (Dönmezer, Erman, s. 98)

2. MEŞRU SAVUNMANIN ŞARTLARI

2.1. Saldırıya İlişkin Şartlar

2.1.1. Bir Saldırının Varlığı

Meşru savunmada bulunabilmek için herhangi bir kimse tarafından hukukça korunan bir hakka karşı saldırı gerçekleşmiş olmalıdır. (Öztürk, Bahri, Erdem, Mustafa Ruhan, 2023: 270).

Saldırıdan maksat hukukça korunan haklara ve menfaatlere karşı zarar verecek ve tehlike yaratacak hareketlerdir. (Ayhan, Önder, 1998: 209).

Saldırı teşkil eden fiilin ayrıca suç teşkil etmesi gerekmez. (Koca, Üzülmez, 2023: 281).

Saldırının haksız olması yeterlidir. Bu saldırı aktif veya pasif hareketlerle yapılmış olabilir. Başka bir deyişle saldırı icrai olabileceği gibi ihmali de olabilir. (Özbek, Doğan, Meraklı, Bacaksız, Başbüyük, 2023: 309) Saldırı maddi nitelikte olmalıdır. (Centel, Zafer, Çakmut: 303). Zira sözle yapılan saldırılara karşı meşru savunma kabul edilmemiştir. (Hakeri: 322) Örneğin hakaret ve sövme fiilleri sırf hareket suçu olduğundan söylenmesi ile tamamlanırlar. Bu söze karşı savunmada bulunan kişi, artık hareket güncel olmadığından, meşru savunmadan yararlanamaz. [4] (Ersan: 14).

---

[3] *"Bütün Bu Deliller Haksız Saldın Karşısında Başka Türlü Korunma İmkanının Olmadığı Durumlarda Meşru Müdafaanın Kitap, Sünnet ve İcma Tarafından Ortaya Konan Bir Hukuka Uygunluk Sebebi Olduğunu Göstermektedir."*

[4] Konuyla İlgili Olarak Kanımızca Da İsabetli Bir Karar Olan Yargıtay 1. Ceza Dairesinin 01.03.2004 Tarih Ve 565 Sayılı Kararında; Şehirden 2,5 Km Uzaklıkta Meşru Olmayan Bir Yerde, Yaşlı Annesi Ve Küçük Çocuğu İle Oturmakta Olan Bir Kadının Kapısına Gündüz Mektup Bırakan Ve Gece 24 Sularında Evin Önüne Gelerek Kapı Ve Penceresine Taş Atmak Suretiyle, Kadının Kapıya Çıkmasını Sağlayarak Onunla Sevişmek İstediğini Belirten

Saldırı oluşturan fiil kasten veya taksirle işlenebilir. (Akbulut, Berrin, 2023: 613; Ersan, s. 12). Doktrinde taksirli hareketlerin saldırı sayılıp sayılamayacağı konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre saldırıda kötülük amacı ön plana çıktığından saldırı kasten gerçekleştirilmelidir. Taksirle işlenen eylem saldırı niteliğinde olmayacağından buna karşı meşru savunmadan söz edilemez. (Özbek, Doğan, Meraklı, Bacaksız, Başbüyük: 309). Diğer bir görüşe göre ise saldırganın taksirli hareketine karşı meşru savunma mümkündür. Taksirli fiiller de somut olayın özelliğine göre saldırı niteliği taşıyabilir. Örneğin tamamen bilgisiz ve düşüncesiz bir şekilde dinamitle oynamakta olan (A)'nın bu durumunu gören yanındaki (B) ve (C) tarafından kuvvet kullanarak engellenmesi, gerçekleşmesi muhakkak saldırıyı önleme amacıyla meşru savunma kapsamında değerlendirilir. (Apaydın, Cengiz, 2023: 59).

Kanımızca meşru savunmanın kasıtlı veya taksirli fiile karşı yapılması mümkündür. Önemli olan saldırının haksız ve iradi olmasıdır. Ancak iradi olmayan insan davranışları, uykuda yapılan hareketler, reflex hareketleri, ceza hukuku anlamında hareket olarak nitelendirilemeyeceğinden, bu eylemlere karşı meşru savunma kabul edilemez. Yine toplumda sosyal açıdan uygun kabul edilebilecek el kol şakaları da gerçek manada saldırı olarak kabul edilmeyeceğinden bunlara karşı da meşru savunmada bulunulması mümkün değildir. (Ersan: 12).

2.1.2. Saldırı Haksız Olmalıdır

Meşru savunmanın kabul edilebilmesi için, saldırının haksız olması şartı aranmıştır. Haksızlık fiilin hukuka aykırı olduğu anlamına gelmekle birlikte, hukuka aykırılığın aksine bir derecelendirmeye tabi tutulabilir. (Ersan: 16) Az veya çok haksızlık tespiti yapılabilirken, az veya çok hukuka aykırılık diye bir durum söz konusu olmaz. Fiil ya hukuka aykırıdır ya da hukuka uygundur. Görünüşte hukuka aykırı olan eylem, başka bir hukuk kuralı tarafından hukuka uygun sayılmakta ise, haksız olduğu kabul edilemez. Bu sebeple haksızlık tüm hukuk düzeni dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Saldırının haksızlığından anlaşılması gereken hukuk düzeninin yapılan bu harekete müsaade etmemiş olmasıdır. (Hakeri: 328). Bu nedenle bir hukuka uygunluk sebebi bulunarak gerçekleştirilen saldırı, haksız olarak kabul edilmez ve bu fiile karşı meşru savunma mümkün değildir. Yakalama emri üzerine kendisini yakalamak isteyen polise karşı direnen kişinin fiili

---

Ve Bu Hususta Israrlı Olduğunu Vurgulayan Kişiyi, Av Tüfeği İle Evin Dışına Çıkarak Ateş Edip Öldüren Kadının Meşru Savunma İçinde Olmadığı Belirtilerek Sevişme Teklifinde Bulunmanın Saldırı Niteliğinde Olmadığı, Ancak "Haksız Tahrik" Niteliğinde Olduğu Vurgulanmıştır.

meşru savunma kapsamında değerlendirilmez. Çünkü polisin hareketi haksızlık teşkil etmez. (Soyaslan: 371). Saldırının haksız olup olmadığı olayın oluş biçimine göre ve tüm hukuk düzeni dikkate alınarak yapılmalı, bu konuda kuşku olması durumunda ise şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereği, kuşkunun sanık lehine yorumlanması gerekir.

Saldırıyı gerçekleştiren kişi açısından şahsi cezasızlık nedeni veya cezayı kaldıran şahsi bir nedenin varlığı halinde de meşru savunma mümkündür. Zira bu nedenler fiilin haksızlık vasfını etkilemez. (Ersan: 18) Yine saldırıda bulunan kişinin kusur yeteneğine sahip olup olmaması önemli değildir. Akıl hastası veya küçüklerin saldırılarına karşı da bu davranışların haksızlık oluşturabilmesi nedeniyle, meşru savunma mümkündür. (Demirba: 315; Özen: 94; Özgenç: 372; Mahmutoğlu: 48; Koca, Üzülmez: 282).

Kusurluluk failin kınanabilme yargısını ifade eder, yoksa fiilin haksızlık teşkil edip etmediğini değil. (Ersan: 18) Haksızlık objektif olarak mevcut olmalıdır. (Soyaslan: 371). Dolayısıyla haksız saldırıyı gerçekleştirenin isnat kabiliyetinin olup olmaması önemli değildir. (Soyaslan: 371).

2.1.3. Saldırı Bir Hakka Yönelmiş Olmalıdır

5237 sayılı TCK "Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir "*hakka"*yönelmiş…" diyerek her türlü hakka yapılan saldırıya karşı meşru savunmayı kabul ederek uygulama alanını genişletmiştir. Böylece "hayata, vücut bütünlüğüne, cinsel dokunulmazlığa, şerefe, konuta, mülkiyete vs. yönelik saldırıların tamamı meşru savunma kapsamına alınmıştır. Madde gerekçesinde de meşru savunmanın her türlü hakka yönelik kabul edilmesinin sosyal bir gereklilik olduğu ve kapsamının dar tutulmasının önüne geçilmek için yeni düzenleme yapıldığı açıkça ifade edilmiştir."[5] Yargıtay'da, geceleyin konut dokunulmazlığını ihlal eden kişilere silah çekerek evini terk etmelerini sağlayan sanığın eyleminin meşru savunma sınırları içinde kaldığına karar vermiştir.[6]

Kanunun haklar arasında bir ayrım yapmamış olması bütün hakları aynı değerde kabul etmesi kanımızca kişi hak ve özgürlükleri yönünden sorunlara yol açabilecek niteliktedir. Zira korunan haklar arasında bir derecelendirmeye gidilerek öncelik sonralık ilişkisi gözetilerek daha az önem arz eden haklar bakımından farklı şartlar belirlenmesi daha uygun olurdu. (Taner, Fahri, Gökçen, 2010: 230)

---

[5] 5237 Sayılı TCK Madde 26 Gerekçesi, "Karşılaştırmalı-Gerekçeli İçtihatlı Türk Ceza Kanunu" s. 169

[6] *YCGK, E. 1987/524, K. 1987/695, T. 28.12.1987, Erişim T. 22.06.2013, (Kazancı)*

Ancak haklar arasındaki bu oran kriterini de somut olayın koşullarına göre ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Zira her haktan üstün olan yaşama hakkı, malvarlığı veya cinsel özgürlük ile kıyaslandığında, bu değerlerden her durumda üst dereceye sahip olacaktır.

2.1.4. Saldırı Halen Mevcut Olmalıdır

Saldırının halen mevcut olmasından anlaşılması gereken, henüz sona ermemiş bulunmasıdır. Yani saldırı ile savunma aynı zamanlı olmalıdır. Saldırı tamamlanmış ise artık meşru savunmadan bahsedilemez. Saldırının *güncelliği "…gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan saldırı"* şeklinde, kanun metninde açıkça yer almıştır. Saldırı başlamadan veya bittikten sonra yapılan savunma artık meşru savunma olarak değerlendirilemez. Aksi durumun kabulü çağdaş ceza hukukuna aykırı "öç alma" durumuna mahal vermiş olur. (İçel: 124). Nitekim Yargıtay'da verdiği kararlarda saldırı ile savunmanın eş zamanlı olması gerektiğini vurgulamıştır.[7]

2.2. Savunmaya İlişkin Şartlar

2.2.1. Savunmada Zorunluluk Bulunmalıdır

Meşru savunmayı hukuka uygun hale getiren koşulların başında, savunmada zorunluluk bulunması koşulu gelir. Objektif (fiilin bir olgu olarak değerlendirilmesi halinde savunmada zorunluluk bulunması) ve subjektif açıdan (savunmayı yapanın böyle bir reaksiyon göstermekten başka çaresi olmadığına inanması) savunmada zaruret olmalı, başka çare bulunmamalıdır. (Soyaslan: 373) Bu koşulun anlamı savunmada bulunan kişinin savunmada bulunmaktan başka çaresi olmaması, başka türlü bir hareketin olanaksız olmasıdır. Dönmezer, Genel Ceza Hukuku Dersleri: 173).

Savunma fiili gerçekleştirilirken aynı etkiye sahip birden fazla savunma hareketinden, saldırıda bulunan kişiye en az zararı verecek olan hareket tercih edilmelidir. Aksi halde yapılan

[7] YCGK E. 2013/1-295, K. 2013/29, T. 11.6.2013, Erişim T. 18.07.2013, (Kazancı) "…Sanığın Sahibi Bulunduğu Kampta, Babasının Sponsor Olduğu Festivale Katılan Maktulün, Kamptan Ayrılırken Aracının Park Edildiği Yer Sebebiyle İşyeri Çalışanları N. Ve S. 'La Tartışma Yaşadığı, Hatta Güvenlik Görevlisi Olan S. 'I Tehdit Edip, Darp Ettiği, Maktulün Arkadaşı Katılan L'nin Araya Girmesi Sonrasında Olay Sona Erip, Maktulün Kamptan Ayrıldığı Göz Önüne Alındığında Bu Olay Sebebiyle Sanık Hakkında Meşru Savunma Şartlarının Oluştuğundan Söz Edilemeyecektir. Zira Haksız Olduğu Düşünülen Saldırı Sona Erdiğinden, Savunmanın Saldırı İle Eş Zamanlı Olması Şartı Gerçekleşmemiştir…"

savunma bakımından sınırın aşılması söz konusu olacaktır.[8] Ancak elbette kişiye yetersiz bir savunma yapma rizikosu da yüklenemez. (Artuk, Gökcen, Yenidünya: 408). Savunmada zorunluluk bulunup bulunmadığı somut olayın koşullarına göre (ex-ante) değerlendirilmelidir.[9]

2.2.2. Savunma Saldırana Karşı Yapılmalıdır

Savunma yalnız saldırıya karşı ve bunun bertaraf edilmesi değil, aynı zamanda saldırgana karşı yapılması zorunlu olan bir harekettir. (Önder: 214) TCK 25'inci maddesinde *"Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hâl ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez."* Diyerek saldırının defedilmesinden ve savunmanın orantılı olmasından bahsetmiş ancak savunmanın saldırıyı gerçekleştirene karşı yapılması konusunda bir açıklık getirmemiştir. Savunma elbette saldırgana karşı yapılmalıdır.

Üçüncü şahıslara karşı gösterilen reaksiyon meşru savunma kapsamında değerlendirilemez. (Soyaslan: 373).

Saldırıyı gerçekleştiren kişi belli değil ise veya tespit edilememiş ise, yapılan savunma hareketi meşru savunma kapsamında değerlendirilmez. (Ersan: 36). Diğer bir deyişle saldırgana karşı yapılmayan savunma fiili, savunmayı hukuka uygun hale getirmeyecektir. Bu açıdan saldırgandan dayak yiyen kişi, saldırgana gücü yetmeyince kendini savunmak için saldırganın çocuğuna taş atarak saldırıyı defetmeye çalışırsa, burada savunma hareketi açısından meşru savunmadan bahsedilemez.

2.2.3. Savunma ile Saldırı Orantılı Olmalıdır

Savunmanın zorunluluğu gibi oran şartı da somut olayın koşullarına göre değerlendirilmelidir. Kanun, saldırı ve savunma fiilleri arasında oran olması zorunluluğunu soyut olarak değil, o anda mevcut bulunan hal ve koşullara göre belirlenmesini emretmiştir.

---

[8] Yargıtay 1. C.D., E. 2013/1712, K. 2014/4539, T. 16.10.2014, Erişim T. 10.12.2014 (Kazancı) "…Sanığın Bu Şekilde Doğrudan Vücut Bütünlüğüne Yönelik Olan Saldırıya Henüz Saldırı Devam Ederken Karşılık Vermesi, Saldırı Anında Vücut Bütünlüğünün Ağır Bir Zarara Uğramasının Söz Konusu Olması, Bu Saldırıdan Başka Türlü Kurtulma İmkanının Bulunmaması Sebebiyle Sanık Hakkında 5237 Sayılı TCK'nın 25. maddesindeki Meşru Müdafaa Hükümlerinin Uygulanması Yoluna Gidilmiştir..."

[9] YCGK., E. 1991/1-4, K. 1991/39, T. 18.2.1991, Erişim T. 20.12.2014, (Kazancı) "…Savunmada Zorunluluk Bulunup Bulunmadığı Da Her Olayın Özelliğine Göre Saptanmalıdır. Belirli Bir Durumda Zorunlu Olmayan Bir Savunma, Başka Koşullar Altında Zorunlu Görülebilir…"

Buna göre meşru savunma saldırıyı durduracak ölçüde olmalı, tecavüz edilen veya edilmek istenen hak ile savunmanın verdiği zarar arasında bir denge olmalıdır. (Soyaslan: 374)

Savunma saldırıyı bertaraf edecek ölçüde olmalıdır. Saldırıya uğrayan kişi, ancak bu saldırıyı etkisiz kılma amacıyla kendini savunduğu takdirde yapılan eylem meşru savunma ile örtüşecektir. (Artuk, Gökcen, Yenidünya, TCK Şerhi: s 530). Savunmanın saldırıyı defetmeye yönelik ölçüsüzlüğü nedeniyle orandan bahsetmek mümkün değil ise örneğin yumruğa karşı silah kullanılır ise meşru savunmadaki oran aşılmış olur ve TCK madde 27'deki sınırın aşılması hükmü uygulama alanı bulur. (Artuk, Gökcen, Yenidünya: 404). Saldırı ile savunma arasındaki oran hem kullanılan araçlar yönünden hem de ihlal edilen hak veya konu yönünden mevcut olmalıdır.

Türk Ceza Kanunu meşru savunmaya konu olan hakkın niteliği bakımından herhangi bir ayrıma gitmemiş; yaşama hakkı, beden bütünlüğü, cinsel dokunulmazlık, şeref, özgürlük, mülkiyet, özel hayat gibi ceza hukuku korumasından yararlanan hukuksal yararlar yanında, genel kişilik hakkı ve hatta genel davranış özgürlüğü gibi bireysel nitelikteki tüm hukuksal yararlara yönelik saldırılar bakımından meşru savunmayı mümkün hale getirmiştir. Erdem: 989). Saldırıya uğrayan hakkın savunma yoluyla zarara uğratılan haktan daha kıymetli olması şart olmayıp, kanunumuz da saldırı sonucu zarara uğrayan hakkın daha üstün olması şartını aramamıştır. (Erdem: 990).

Zarara uğrayan haklar aynı mahiyette olduğunda (hayata karşı hayat, mala karşı mal) iki ihlalin ağırlığını karşılaştırmak yeterlidir. Farklı mahiyetteki haklar söz konusu olduğunda ise bu menfaatlerin dengelenmesi meselesi ortaya çıkmaktadır. (Önder, II: 217). Bunu belirlemek ise her somut olayın oluş ve koşullarına göre hâkimin görevidir.

3. ÜÇÜNCÜ KİŞİ LEHİNE MEŞRU SAVUNMA

TCK'nın 25 inci maddesinin birinci fıkrasında; *"Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş…"* şeklindeki düzenlemesi ile üçüncü kişi lehine meşru savunmayı açıkça düzenlemiştir. Elbette meşru savunmanın üçüncü kişi lehine yapılması halinde de savunmaya ait şartların hepsinin gerçekleşmesi aranacaktır.

Bazı kanunlar (Alman Ceza Kanunu, ABD'nin Mishigan Eyaleti Uygulaması) üçüncü kişi lehine savunmayı sadece eş, kardeş vs. yakın akrabalar bakımından uygulanmasını öngörmüştür. Ancak hukukumuzda üçüncü kişilerin yakın akraba olması koşulu aranmamıştır. (Hakeri: 338)

Üçüncü kişilere yönelik saldırılara karşı yapılan savunmanın meşru sayılarak cezalandırılmamasının esası toplumsal dayanışma duygusu olduğu kabul edilmektedir. Zira hukuk düzeni hemcinsini korumak isteyen insanın bu duygusunu dikkate almamazlık edemez. (Özen: 134)

Saldırıya uğrayan kişi açık ve gizli iradesi ile savunma eylemine karşı ise, başka bir deyişle üçüncü kişinin üzerinde, özgürce tasarruf edebileceği bir hakkına yönelmiş saldırıya izin verdiği durumlarda, haksız bir saldırı bulunmadığından meşru savunma da olmaz. Çünkü üçüncü şahsın hakkına yönelik saldırıya rıza göstermesi bu saldırıyı meşru ve hukuka uygun hale getirir. Bununla birlikte saldırı, saldırıya uğrayan kişinin, üzerinde tasarruf yetkisinin olmadığı bir hakkına ilişkin yani rızanın hareketi hukuka uygun hale getirmediği bir konuda, ise üçüncü kişi lehine meşru savunmayı kabul etmek gerekir. Kişinin hayatına yönelik bir saldırıyı uzaklaştıran veya defeden kimse, üçüncü kişi lehine meşru savunmadan yararlanacaktır. Mağdurun "ben ölmek istiyordum" gerekçesi ile meşru savunmaya razı olmamasının bir önemi yoktur. (Hakeri: 338) Örneğin; Müslüm Gürses konserinde vücudunu jiletle doğramak isteyen kişiye birkaç tokat atmak ve elinden jileti almak sureti ile müdahale edilmesinde üçüncü kişi lehine meşru savunmayı kabul etmek gerekir. (Demirbaş: 322) Gerçekten kendisine ötenazi uygulanmasını isteyen hastaya, doktor tarafından bunun uygulanması sırasında doktora karşı şiddet kullanan kişi, üçüncü kişi lehine meşru savunmadan yararlanacaktır. Nitekim hukukumuzda aktif ötenazi kasten adam öldürme suçu sayılmaktadır. (Mammadov: 80)

TCK, üçüncü kişi lehine meşru savunmayı, meşru savunmaya yönelen haklar açısından fark gözetmemiş ve üçüncü kişinin de her türlü hakkına karşı meşru savunmayı kabul etmiştir. Bu itibarla üçüncü kişinin hayat, vücut bütünlüğü ve malvarlığına haklarına yönelik saldırılara karşı da meşru savunmanın uygulanabileceği kabul edilmelidir. (Mammadov: 108). Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, kişinin kendisine yönelik saldırıya karşı, korku heyecan veya telaşla savunmada sınırı aşması hali mazur görülebilecekken, üçüncü kişi lehine bu savunmayı yaparken aynı heyecan ve telaşı hissedebilecek midir? (Taner: 234). Gerçekten üçüncü kişi lehine meşru savunmadan bahsederken, üçüncü kişi altsoy, üst soy veya kardeş gibi kimseler ise aynı korku ve panik hissedilebileceğinden, sınırın aşılmasında TCK 27 uygulanabilecektir. Ancak üçüncü kişi, aralarında akrabalık ilişkisi olmayan bir kişi ise bu durumda onun lehine savunma yapılırken sınırın aşılmasında kişi mazur görülebilecek bir telaşa kapılmayabilir. Kanunun "*Meşru savunmada sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan,*

korku veya telaştan ileri gelmiş ise faile ceza verilmez" şeklindeki düzenlemesinin üçüncü kişi lehine meşru savunmada uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmalıdır.

4. SONUÇ

Hukuka uygunluk sebepleri içerisinde temelleri en eskiye dayalı olan meşru savunma, bireyin doğuştan gelen kendini koruma içgüdüsünden kaynaklanır. Yaş, cinsiyet, ayrımı olmaksızın herkes haksız bir saldırı karşısında kendini savunmak ister. Kendini saldırıya karşı savunmak isteyen kişiye bu savunma hakkı kanunlar tarafından verilmiş bir hak olduğunda elbette belirli şartlara tabi olacaktır. Çalışmamızın konusunu oluşturan meşru savunmada, gerçekleşen haksız saldırıya karşı gösterilen tepki hukuken haklı görülmekte ve meşru savunmada kullanılan kuvvetin ortaya çıkardığı sonuçlar nedeniyle herhangi bir cezai sorumluluk oluşmamaktadır.

TCK'nın 25'inci Maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen meşru savunma *"Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hal ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez"* denilmektedir. Kanaatimce buradaki "ceza verilmez" ibaresi yerine "suç oluşturmaz" kavramı kullanılsaydı daha doğru olurdu. Zira hukuka uygunluk sebepleri mevcut olduğu takdirde kanunda suç olarak öngörülen fiiller suç oluşturmamakta daha doğru bir deyişle suç teşkil eden fiil hukuka uygun bir biçimde doğmaktadır.

Meşru savunmanın koşullarından saldırı ve savunma arasında oran bulunması koşulu meşru savunmada sınırın aşılması konusu açısından önem arz etmektedir. Oran koşulu incelenirken, saldırının yöneldiği hak ile savunmada bulunan kişinin koruduğu hakkın arasındaki değer ölçüsü o andaki hal ve koşullara göre hakim tarafından titizlikle dikkate alınmalıdır.

Temelleri saldırı karşısında kendini koruma içgüdüsüne dayanan meşru savunma, her zaman kişinin kendisini koruma içgüdüsünden kaynaklanmaz. Toplumsal yaşamın getirdiği birtakım sorumluluklar bireye üçüncü kişilere yönelik saldırılara karşı da savunma fiilini gerçekleştirebileceğini işaret etmektedir. Nitekim kanunumuzda "Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş…" demiş ve üçüncü kişiye yönelik saldırılara karşı meşru savunmayı kabul etmiş hatta bireyin kedisine yönelik saldırısı ile aynı muameleye tabi tutmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus üçüncü kişinin saldırıya göstermiş olduğu rızadır. Saldırıya uğrayan kişi açık veya gizli iradesi ile savunma eylemine karşı ise,

başka bir deyişle saldırı eylemine razı ise, kişinin hakkına yönelik bu saldırı meşru ve hukuka uygun hale gelir. Ortada haksızlık unsuru kalmadığından meşru savunma da olmaz. Buna karşılık saldırı, saldırıya uğrayan kişinin, üzerinde tasarruf yetkisinin olmadığı bir hakkına ilişkin yani rızanın hareketi hukuka uygun hale getirmediği bir konuda ise üçüncü kişi lehine meşru savunmayı kabul etmek gerekir.

Meşru savunmanın tüm bu düzenlemeler ışığında uygulamada mahkemeler tarafından haksız tahrik müessesesi ile karıştırıldığı görülmektedir. Özellikle saldırının sona erip ermediğinin tam olarak belirlenemediği, saldırının tekrarının muhakkak veya muhtemel olduğu durumlarda haksız tahrik mi yoksa meşru savunmanın mı olaya uygulanacağı uygulamada karışıklıklara yol açabilmektedir. Bitmiş saldırının devam edeceği yönünde kesinlik var ise ve bu kesin delile dayanarak savunmada bulunulmuş ise meşru savunma hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Fiilin hukuka uygun olarak doğmasına neden olan meşru savunma halinde işlenen fiilden dolayı faile ceza verilmemektedir. Buna karşın haksız tahrikte tahrik altında işlenen fiil hukuka aykırı olmaya devam etmekte; ancak failin kusurunun azaldığı kabul edilmekte, bu durum sadece cezada indirime gidilmesine yol açmaktadır. Bu iki kurum arasındaki farkların ortaya konularak hâkim tarafından belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Berrin, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi Ankara, 2023.

Apaydın, Cengiz, Meşru Savunma, 1. Baskı, İstanbul, Acar Matbaacılık, Nisan, 2023.

Artuk, Gökcen, Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. Baskı, Ankara, Adalet Yay., 2023.

Artuk, Gökcen, Yenidünya, Ceza Hukuku Özel Hükümler, 15. Baskı, Ankara, Adalet Yay., 2023.

Centel, Nur, Zafer Hamide, Çakmut, Özlem, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 8. Baskı, Seçkin Yay.,Ankara, 2022.

Centel, Zafer, Çakmut, Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, C.I, Beta Yay., İstanbul, 2020.

Çolak, Abdullah "İslam Ceza Hukukunda Meşru Müdafaa", Ekev Akademisi Dergisi, yıl:8, Sayı 19, Bahar 2004

Demirbaş, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yay., Ankara, 2016.

Dönmezer, Sulhi, Genel Ceza Hukuku Dersleri, İstanbul, BahçeşehirÜnv. Yay. İstanbul, 2003

Dönmezer, Sulhi, ERMAN, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt 2, 12. Bası, İstanbul, 1999.

Ersan, Aykut, Ceza Hukukunda Meşru Savunma ve Meşru Savunmada Sınırın Aşılması, On iki LevhaYay.,İstanbul, 2013.

Hakeri, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 19. Baskı, Adalet Yay. Ankara, 2016.

İçel Kayıhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler II, Beta Yay.,İstanbul, 2023.

İçel, Sokullu, Akıncı, Özgenç, Sözüer, Mahmutoğlu, Ünver, Suç Teorisi, İstanbul, 2004.

Koca, Mahmut, ÜZÜLMEZ, İlhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Seçkin Yay, Ankara, 2023.

Koca, Mahmut, "YTCK'da Hukuka Uygunluk Sebepleri", Ceza Hukuku Dergisi, sayı 1, Seçkin Yay.,Ankara, Eylül 2006.

Koca, Mahmut, Üzülmez, İlhan, "Hukuka Uygunluk Sebeplerinde Sınırın Aşılması", EÜHFD, C. XI, S. 1–2, 2007.

Mammadov, Tufan, "Azerbeycan Ceza Hukukunda Meşru Müdafaa", Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.E. Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, 1. Bası, İstanbul, 1998.

Özbek, Kanbur, Bacaksız, Doğan, Tepe, Ceza Genel Hukuku, Seçkin Yay.,Ankara, Ekim 2023.

Özen, İnci, "5237 Sayılı TCK'ya Göre Ceza Sorumluluğunu. Kaldıran Nedenlerde Sınırın Aşılması", Terazi Hukuk Dergisi, Sayı 37, yıl 4, Seçkin Yay. Ankara, Eylül, 2009

Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukukunda Meşru Müdafaa, Ankara, Seçkin Yay. 1995.

Özen, Mustafa "5237 Sayılı Ceza Kanununa İlişkin Eleştiriler", TBB Dergisi, Sayı 65, 2006.

Özgenç, İzzet, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yay. Ankara, 2023.

Öztürk, Bahri, Erdem, Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, 23. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2023.

Soyaslan, Doğan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yay.,Ankara, 2022.

Soyaslan, Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Yetkin Yay.,Ankara, 2023.

Taner, Fahri Gökçen, "Türk Ceza Hukukunda Meşru Savunma", CHD, Sayı 12, Nisan, 2010.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Tosun, Öztekin, Suç Hukuku Dersleri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitü Yayınları No: 9, 1967.

Ünver, Yener, Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, Seçkin Yay., Ankara, 2003.

E-SAĞLIK OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN HASTA-HEKİM YÖNELİM TUTUMUNA ETKİSİ

Prof. Dr.Yalçın KARAGÖZ

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi,

ORCID: 0000-0001-5642-6498.

Dr.Öğr. Üyesi. Mustafa FİLİZ

Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi,

ORCID: 0000-0002-7445-5361.

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada amaç, üniversite öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlık düzeylerini hasta-hekim yönelimleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve demografik değişkenlere göre farklılıkların incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışmaya 201 üniversite öğrencisi katılmıştır. Veriler çevrimiçi toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak hasta-hekim yönelim ölçeği ve e-sağlık okuryazarlık ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde t testi, Anova testi ve regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılım sağlayan öğrencilerin %73.6'sı kadın, %43.3'ü 21-23 yaş aralığında, %54.7'si hemşire ve %34.3'ü ise 2.sınıf öğrencisi olduğu bulgulanmıştır. Cinsiyete göre hasta-hekim yönelimi ile ilgili tutumda farklılık olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin e-sağlık okuryazarlık tutumlarının hasta-hekim yönelimi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlık düzeylerinin hasta-hekim yönelim tutumları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Cinsiyete göre hasta-hekim yönelimi ile ilgili tutumlarda farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bulgular, öğrencilerin e-sağlık okuryazarlık düzeylerinin yüksek olmasının, hasta-hekim ilişkilerinde daha olumlu tutumlar sergilemelerine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: E-Sağlık Okuryazarlık, Hasta-Hekim Yönelimi, Üniversite Öğrencileri, Sağlık Yönetimi.

THE IMPACT OF E-HEALTH LITERACY LEVELS ON PATIENT-PHYSICIAN ORIENTATION ATTITUDES

ABSTRACT

Aim: The aim of this study is to determine the impact of university students' e-health literacy levels on their patient-physician orientation attitudes and to examine the differences according to demographic variables.

Method: The study included 201 university students. Data were collected online using the patient-physician orientation scale and the e-health literacy scale. T-test, ANOVA, and regression analysis were used to analyze the data.

Findings: Among the participating students, 73.6% were female, 43.3% were between 21-23 years old, 54.7% were nursing students, and 34.3% were second-year students. No significant differences were found in patient-physician orientation attitudes based on gender. It was determined that students' e-health literacy attitudes significantly influenced their patient-physician orientation.

Conclusion: This study reveals that university students' e-health literacy levels significantly impact their patient-physician orientation attitudes. No significant gender-based differences were found in patient-physician orientation attitudes. The findings suggest that higher levels of e-health literacy among students contribute to more positive attitudes in patient-physician relationships.

Keywords: E-Health Literacy, Patient-Physician Orientation, University Students, Health Management.

GİRİŞ

Günümüzde dijital teknolojilerin sağlık hizmetlerindeki rolü giderek artmakta olup, e-sağlık uygulamaları hastaların sağlık bilgilerine erişimini kolaylaştırarak sağlık hizmetlerinin yönetiminde ve hasta-hekim ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bu bağlamda, e-sağlık okuryazarlığı kavramı, bireylerin dijital sağlık teknolojilerini anlama, değerlendirme ve bu teknolojileri etkili bir şekilde kullanabilme yeteneği olarak önem kazanmaktadır.

Literatürdeki mevcut bilgiler, e-sağlık okuryazarlığının sağlık hizmetlerinin kalitesini artırabileceğini ve hasta memnuniyetini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir (Neter & Brainin, 2012; Stewart vd., 2000; Norman & Skinner, 2006a). Ancak, özellikle genç

yetişkinlerin e-sağlık uygulamalarını nasıl kullandıkları ve bu kullanımın hasta-hekim ilişkilerine nasıl yansıdığı konusunda daha derinlemesine çalışmalar gerekmektedir. Bu çalışma, e-sağlık okuryazarlığının genç yetişkinlerde hasta-hekim ilişkileri üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olacak ve bu alanda gelecekte yapılacak araştırmalar için temel oluşturacaktır.

E-sağlık okuryazarlığı üzerine yapılan araştırmalar, dijital çağda bunun önemini vurgulamaktadır. E-sağlık okuryazarlığı, elektronik kaynaklardan sağlık bilgilerini arama, anlama ve uygulama becerisi olarak tanımlanmaktadır (Norman & Skinner, 2006a). Araştırmalar, e-sağlık okuryazarlığı yüksek olan bireylerin daha genç, daha eğitimli ve çevrimiçi sağlık kaynaklarını kullanma konusunda daha becerikli olma eğiliminde olduklarını göstermiştir (Neter & Brainin, 2012).

Her hasta-hekim buluşması, acı ve sıkıntının giderilmesi temel görevi olan benzersiz özelliklere sahip bir ilişkidir. Muayene sırasında hekim ve hasta arasındaki ilişki otoriter veya biyomedikal özellikler içeriyorsa, bu doktor-merkezli veya hastalık-merkezli bakım olarak adlandırılabilir (Balint, 1969). Eğer ilişki eşitlikçi veya biyopsikososyal bir modeli yansıtıyorsa, buna hasta-merkezli bakım denir (Hudon vd., 2011). Bu tür bir ilişkinin yönetilmesi, hekimin iletişim becerilerini kullanmasını gerektirir; bu becerilerle hastanın ziyaret nedenini, endişelerini, beklentilerini, duygularını ve duygularını anlamaya çalışır. Hekimden, hastaya bütünsel bir yaklaşım benimsemesi ve ilişkiyi güçlendirerek ortak kararlarla bir yönetim planı oluşturması beklenir (Stewart, 2001). Sağlık hizmetleri ve tıp eğitimi alanındaki çalışmaların raporları, sağlık hizmeti sunucuları arasında hasta-merkezli tutumların teşvik edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Çalışmalar, hasta-merkezli bakımın daha yüksek memnuniyet puanları, daha iyi terapötik uyuma, azalmış tıbbi hata iddiaları, azalmış yan etkiler ve daha düşük maliyetlerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Robinson vd., 2008).

Literatürde yapılan araştırmalar, hasta merkezliliğin önemini vurgulamaktadır. Hasta merkezli yaklaşımın uygulanması, hastalarda artan memnuniyet, daha iyi terapötik uyum, azalan malpraktis iddiaları ve düşük maliyetler gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır. Robinson vd., (2008) tarafından belirtildiği üzere, hasta merkezli bakımın diğer yararları arasında mortalite ve acil servis başvurularında azalma, azalan tedavi hataları, düşük enfeksiyon oranları, artan fonksiyonel durum, gelişmiş sağlık bakımı ve artan hasta sorumluluğu bulunmaktadır. Şahin ve Artıran (2014) ise, hasta merkezli yaklaşımın artan hasta memnuniyetinin yanı sıra çalışan personelin memnuniyetini de arttırdığını belirtmektedir. Bu durum, personelin sağlık kurumunda kalıcılığını sağlayarak, dolayısıyla hasta merkezli bakımın sürekliliğini desteklemektedir.

Üniversite öğrencileri, genç yaşta sağlık hizmetleriyle etkileşime geçen ve dijital teknolojileri yoğun olarak kullanan bir grup olarak dikkat çekmektedir. Bu grup, e-sağlık okuryazarlığının hasta-hekim ilişkileri üzerindeki potansiyel etkilerini anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlık düzeylerinin hasta-hekim yönelimleri üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve demografik değişkenlere göre bu etkilerdeki farklılıkları incelemektir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın örneklemini 201 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler Düzce üniversitesinde eğitim gören öğrencilerden toplanmıştır. Öğrencilerin demografik verileri tablo 1'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Veriler online olarak toplanmıştır. Verilerin toplanmasında Hasta-Hekim yönelim ölçeği ve e-sağlık okuryazarlığı ölçekleri kullanılmıştır.

Hasta-Hekim Yönelim Ölçeği (PPOS-TR14), Krupat ve diğerleri tarafından 1999'da geliştirilmiş ve Türkçe'ye Özdemir ve Edirne tarafından 2018'de uyarlanmıştır. Ölçek, toplam 14 madde içermekte olup, paylaşım alt ölçeği sekiz maddeyi (1, 3, 6, 7, 8, 10, 12, 14) kapsar. Bakım alt ölçeği ise altı maddeyi (2, 4, 5, 9, 11, 13) içermektedir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin ortalaması alınarak toplam puan hesaplanabilir. Ölçeğin toplam puanı ne kadar yüksekse, yönelim o kadar hasta merkezli olurken, ne kadar düşükse doktor veya hastalık merkezli olur. 7. ve 11. maddeler ters puanlanmalıdır. En düşük puan 14, en yüksek puan ise 84'tür.

E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği, Norman ve Skinner (2006) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe geçerlilik ve güvenirliği Coşkun ve Bebiş (2014) ile Gencer (2017) tarafından test edilmiştir. Ölçek, geleneksel okuryazarlık, sağlıkla ilgili okuryazarlık, bilgi edinme, bilimsel araştırma, medya okuryazarlığı ve bilgisayar okuryazarlığı becerilerini değerlendirmek üzere 8 ifadeden oluşur. Puanlama 1'den 5'e kadar ağırlıklı bir Likert ölçeği kullanılarak yapılır: 1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum ve 5=Kesinlikle katılıyorum. Ölçekten en düşük 8 puan, en yüksek 40 puan alınabilir. Puanın artması, e-sağlık okuryazarlığının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Coşkun ve Bebiş, 2014).

BULGULAR

Tablo 1: Araştırmaya Katılım Sağlayan Bireylerin Demografik Özellikleri

Değişkenler		**n**	**%**	**Değişkenler**		**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	148	73.6	**Bölüm**	Sağlık Yönetimi	43	21.4
	Erkek	53	26.4		Hemşirelik	110	54.7
Yaş	18-20	55	27.4		Ebelik	14	7.0
	21-23	87	43.3		Diğer Sağlık Bölümleri	34	16.9
	24-26	40	19.9	**Sınıf**	1	19	9.5
	27 yaş ve üzeri	19	9.5		2	69	34.3
Gelir	Kötü	12	6.0		3	56	27.9
	Orta	92	45.8		4	57	28.4
	Yüksek	97	48.3				

Tablo 1'de araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerini göstermektedir. Katılımcıların %73.6'sı kadın, %26.4'ü erkektir. Yaş dağılımı 18-20 yaş arası %27.4, 21-23 yaş arası %43.3, 24-26 yaş arası %19.9 ve 27 yaş ve üzeri %9.5'tir. Gelir düzeyine göre katılımcıların %6.0'ı kötü, %45.8'i orta ve %48.3'ü yüksek gelir seviyesindedir. Bölümlere göre dağılımda, %21.4 Sağlık Yönetimi, %54.7 Hemşirelik, %7.0 Ebelik ve %16.9 diğer sağlık bölümlerinde yer almaktadır. Sınıf dağılımı ise %9.5 birinci sınıf, %34.3 ikinci sınıf, %27.9 üçüncü sınıf ve %28.4 dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu veriler, araştırmaya

katılanların çoğunluğunun genç, kadın, orta ve yüksek gelir düzeyine sahip, özellikle hemşirelik bölümünde yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 2: T testi Bulguları

Değişkenler	Cinsiyet	Ort.	Standart Sap.	t	p
Hasta-Hekim Yönelim Tutumu	Kadın	2.74	.399	-1.175	.241
	Erkek	2.81	.465		
E-Sağlık Okuryazarlığı	Kadın	3.77	.746	-3.163	.002
	Erkek	4.14	.739		

Tablo 2'de, hasta-hekim yönelim tutumu ve e-sağlık okuryazarlığı açısından cinsiyetler arasında yapılan t testi bulguları incelenmiştir. Kadınların hasta-hekim yönelim tutumu ortalaması 2.74, erkeklerin ise 2.81 olup, bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (t=-1.175, p=.241). Ancak, e-sağlık okuryazarlığı açısından, kadınların ortalaması 3.77, erkeklerin ise 4.14'tür ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (t=-3.163, p=.002), bu da erkeklerin e-sağlık okuryazarlığının kadınlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Anova Bulguları

Demografik Değişken	Ölçekler	F	p	Farkın Kaynağı
Yaş	Hasta-Hekim Yönelim Tutumu	2.743	.052	Fark Yok
	E-Sağlık Okuryazarlığı	1.884	.133	Fark Yok
Gelir	Hasta-Hekim Yönelim Tutumu	1.113	.331	Fark Yok
	E-Sağlık Okuryazarlığı	8.583	.000	Orta Ekonomi:3.65 İyi Ekonomi:4.09
Bölümünüz	Hasta-Hekim Yönelim Tutumu	1.000	.394	Fark Yok
	E-Sağlık Okuryazarlığı	1.582	.195	Fark Yok
Sınıf	Hasta-Hekim Yönelim Tutumu	2.217	.087	Fark Yok
	E-Sağlık Okuryazarlığı	6.315	.154	Fark Yok

Tablo 3'te ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin yaş, okudukları bölüm ve sınıf düzeyleri açısından hasta-hekim yönelim tutumları ve e-sağlık okuryazarlığı farklılık arz etmemektedir (p>.05). Ayrıca öğrencilerin gelir düzeyi açısından da hasta-hekim yönelim tutumları farklılık arz etmektedir. Ancak gelir düzeyi açısından e-sağlık düzeyi farklılık arz etmektedir (p<.05). Buna göre aile ekonomisini iyi olarak belirten bireylerin e-sağlık okuryazarlık düzeyleri (4.09), aile ekonomisini orta (3.65) olarak ifade eden bireylere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 4: Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	R^2	Düz.R^2	t	F	P
E-Sağlık Okuryazarlığı	**Bakım alt boyutu**	-.101	.019	.014	-1.977	3.910	.049
	Paylaşım alt boyutu	-.140	.048	.043	-3.166	10.026	.002
	Hasta-Hekim Yönelim Tutumu	-.123	.050	.045	-3.233	10.455	.001

Tablo 4'teki çoklu regresyon analizi bulguları, e-sağlık okuryazarlığının bakım alt boyutu, paylaşım alt boyutu ve hasta-hekim yönelim tutumu üzerindeki etkilerini göstermektedir. E-sağlık okuryazarlığı, bakım alt boyutunda (β = -.101, t = -1.977, p = .049) ve paylaşım alt boyutunda (β = -.140, t = -3.166, p = .002) negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca,

e-sağlık okuryazarlığı, hasta-hekim yönelim tutumu üzerinde de negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ($\beta = -.123$, $t = -3.233$, $p = .001$). Bu sonuçlar, e-sağlık okuryazarlığının hem bakım hem de paylaşım alt boyutlarında ve hasta-hekim yönelim tutumunda negatif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. R2 değerleri, modelin bağımlı değişkenin varyansının ne kadarını açıkladığını belirtmekte olup, tüm modeller için düşük (bakım alt boyutu: R2 = .019, paylaşım alt boyutu: R2 = .048, hasta-hekim yönelim tutumu: R2 = .050) seviyededir.

SONUÇ

Bu çalışmada katılımcıların demografik özellikleri, hasta-hekim yönelim tutumu ve e-sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunu genç, kadın ve hemşirelik bölümü öğrencileri oluşturmuştur. Cinsiyetler arasında hasta-hekim yönelim tutumu açısından anlamlı bir fark bulunmazken, erkeklerin e-sağlık okuryazarlığı seviyesinin kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Yaş değişkeni hasta-hekim yönelim tutumu üzerinde anlamlı bir etki yaratırken, gelir düzeyinin e-sağlık okuryazarlığı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çoklu regresyon analizi, e-sağlık okuryazarlığının bakım, paylaşım alt boyutları ve hasta-hekim yönelim tutumu üzerinde negatif ve anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymuştur.

Demografik Etkiler: Katılımcıların çoğunluğunun genç, kadın ve hemşirelik öğrencisi olması, bu grupların sağlık okuryazarlığı ve hasta-hekim ilişkilerinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet Farklılıkları: Erkeklerin e-sağlık okuryazarlığının kadınlardan daha yüksek olması, sağlık eğitimlerinde cinsiyetler arasındaki farklılıkların dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

E-Sağlık Okuryazarlığının Olumsuz Etkisi: E-sağlık okuryazarlığının hasta-hekim yönelim tutumu ve sağlık hizmetlerinin çeşitli alt boyutları üzerinde olumsuz etkileri olması, dijital sağlık okuryazarlığının iyileştirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, sağlık eğitimleri ve politikalarının geliştirilmesinde demografik faktörlerin ve e-sağlık okuryazarlığının dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, bu alanlardaki farklılıkların daha detaylı incelenmesine katkıda bulunabilir.

REFERANSLAR

Balint, E. (1969). The possibilities of patient-centered medicine. Journal of the Royal College of General Practitioners, 17(82), 269-276.

Coşkun, S., & Bebiş, H. (2015). Adolesanlarda E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği: Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Gülhane Tıp Dergisi, 57(7), 378-384.

Hudon, C., Fortin, M., Haggerty, J. L., Lambert, M., & Poitras, M. E. (2011). Measuring patients' perceptions of patient-centered care: A systematic review of tools for family medicine. Annals of Family Medicine, 9, 155-164.

Krupat, E., Hiam, C. M., Fleming, M. Z., & Freeman, P. (1999). Patient-centredness and its correlates among first year medical students. International Journal of Psychiatry in Medicine, 29(3), 347-356.

Levinson, W., Lesser, C. S., & Epstein, R. M. (2010). Developing physician communication skills for patient-centered care. Health Affairs, 29, 1310-1318.

Neter, E., & Brainin, E. (2012). eHealth literacy: Extending the digital divide to the realm of health information. Journal of Medical Internet Research, 14(1), e19.

Norman, C. D., & Skinner, H. A. (2006a). Eheals: The Ehealth Literacy Scale. Journal of Medical Internet Research, 8(4), e19-27.

Norman, C. D., & Skinner, H. A. (2006b). eHealth literacy: Essential skills for consumer health in a networked world. Journal of Medical Internet Research, 8(2), e506.

Robinson, J. H., Callister, L. C., Berry, J. A., & Dearing, K. A. (2008). Patient-centered care and adherence: Definitions and applications to improve outcomes. Journal of the American Academy of Nurse Practitioners, 20(12), 600-607.

Stewart, M., Brown, J. B., Donner, A., McWhinney, I. R., Oates, J., Weston, W. W., et al. (2000). The impact of patient-centered care on outcomes. Journal of Family Practice, 49(9), 796-804.

Stewart, M. (2001). Towards a global definition of patient-centred care. British Medical Journal, 322, 444-445.

Şahin, G., & Artıran, F. (2014). Hasta Merkezli Bakım-Ortak Karar Alma Süreci ve Kalite. Türkiye Klinikleri Dergisi, 38-43.

AŞI REDDİNİN TÜRKİYE'DEKİ AŞI POLİTİKALARINA ETKİSİ: BİR POLİTİKA ANALİZİ

Dr.Öğr. Üyesi. Mustafa FİLİZ

Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi,

ORCID: 0000-0002-7445-5361

Prof. Dr.Yalçın KARAGÖZ

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi,

ORCID: 0000-0001-5642-6498

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki aşı politikalarının analiz edilerek, aşı reddinin nedenlerinin belirlenmesidir.

Yöntem: Araştırmada, Gill ve Walt (1994) tarafından geliştirilen politika analizi üçgeni yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, sağlık politikaları bağlam, içerik, süreç ve aktörler olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir. Türkçe ve İngilizce veri tabanlarında (ULAKBİM, Google Akademik, Ulusal Tez Merkezi, Web of Science) aramalar yapılmış ve konu ile ilgili yayınlar geriye dönük olarak incelenmiştir.

Bulgular: Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de aşı reddine dair mevcut politika eksikliklerini varlığı ve bu durumun olası toplum sağlığı üzerindeki etkileri özellikle öne çıktığı görülmüştür. Türkiye'de aşı reddine yönelik belirli bir politika bulunmadığı ve mevcut gönüllü politikaların yetersiz olduğu belirlenmiştir. Aşı reddinin başlıca sebepleri arasında, aşıların yararlarına olan inanç eksikliği, aşı içeriklerinin zararlı olduğuna dair endişeler, dini gerekçeler ve genel aşı güvenliğine duyulan güvensizlik bulunmaktadır. Ayrıca, yanlış bilgilendirme, bireysel özgürlüklerin ihlali algısı ve sağlık otoritelerine duyulan güvenin azalması da aşı reddini artıran diğer önemli etmenlerdir.

Sonuç: Sonuç olarak, Türkiye'de aşı reddi konusunda kapsamlı bir politikanın izlenmesi ve eyleme geçilmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık çalışanlarının bilinçlendirilmesi, ebeveynlerle daha iyi iletişim kurulması, aşı güvenliği vurgusuyla odaklanmış yaklaşımlar benimsenmesi, yan etkilerin düzenli izlenmesi ve aşı reddi nedenlerini belirlemeye yönelik akademik çalışmaların artırılması faydalı olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aşı Reddi, Aşı Politikaları, Halk Sağlığı, Aşı Güvenliği.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

THE IMPACT OF VACCINE REFUSAL ON VACCINATION POLICIES IN TURKEY: A POLICY ANALYSIS

ABSTRACT

Aim: The aim of this study is to analyze Turkey's vaccination policies and identify the reasons for vaccine refusal.

Method: The study employed the policy analysis triangle method developed by Gill and Walt (1994). This method examines health policies under four headings: context, content, process, and actors. Searches were conducted in Turkish and English databases (ULAKBİM, Google Scholar, National Thesis Center, Web of Science), and relevant publications were reviewed retrospectively.

Findings: The findings indicate significant gaps in existing policies regarding vaccine refusal in Turkey and the potential public health impacts of these gaps. It was found that there is no specific policy addressing vaccine refusal in Turkey, and current voluntary policies are inadequate. The primary reasons for vaccine refusal include a lack of belief in the benefits of vaccines, concerns about the harmfulness of vaccine ingredients, religious reasons, and general distrust in vaccine safety. Additionally, misinformation, perceived violations of personal freedoms, and decreased trust in health authorities are other significant factors that contribute to vaccine hesitancy. These elements collectively indicate a complex and multifaceted issue surrounding vaccine refusal.

Conclusion: The study concludes that a comprehensive policy and actionable steps are necessary to address vaccine refusal in Turkey. Recommendations include increasing awareness among healthcare workers, improving communication with parents, adopting focused approaches that emphasize vaccine safety, regularly monitoring side effects, and increasing academic research on the causes of vaccine refusal.

Keywords: Vaccine Refusal, Vaccination Policies, Public Health, Vaccine Safety.

GİRİŞ

Aşılar, modern tıbbın en önemli ve etkili halk sağlığı araçlarından biridir. Enfeksiyon hastalıklarının önlenmesi ve kontrol altına alınmasında büyük bir rol oynayan aşılar, dünya genelinde milyonlarca hayat kurtarmış ve birçok bulaşıcı hastalığın eradikasyonunu sağlamıştır. Ancak, son yıllarda aşı karşıtlığı ve aşı reddi gibi hareketlerin yaygınlaşması, küresel sağlık sistemlerini tehdit eder hale gelmiştir. Türkiye'de de benzer bir trend gözlenmekte olup, aşı reddi oranlarında artış yaşanmaktadır.

Aşılama, zayıflatılmış virüs ya da bakterilerin veya bunların antijenik parçalarının vücuda verilerek yapay bağışıklık sağlanması olarak tanımlanır (Bekis Bozkurt, 2018). Aşılar, bağışıklık sistemini uyararak hastalıklara karşı koruma sağlayan biyolojik ürünlerdir (Aşı Rehberi, 2018). Bu sayede, özellikle bulaşıcı hastalıklar olmak üzere, yüksek morbidite ve mortalite oranlarına sahip hastalıkların önlenmesi veya zarar verme oranının azaltılması hedeflenir. Toplumda risk altındaki bireyleri aşılamanın iki temel amacı vardır. Birincisi, aşılanan kişiyi hastalığa karşı korumak, ikincisi ise toplumda hastalığın kontrolünü sağlamaktır. Bu nedenle, aşılama temel koruyucu sağlık hizmeti olarak kabul edilir (Aşı Rehberi, 2018). Aşı, birey ve toplum sağlığının korunması için bilinen en etkili ve ekonomik yöntemdir (Gülcü ve Arslan, 2018). Genel olarak, aşının bireylere ve topluma sağladığı faydaların, olası negatif etkilerinden çok daha fazla olduğu kabul edilmektedir (Isaacs ve ark. 2004; Avcı, 2017).

Aşı tereddüdü ve reddi, aşılama oranlarının düşmesine ve önlenebilir hastalıkların salgınlarının artmasına yol açarak, halk sağlığı için önemli zorluklar haline gelmiştir (Dubé ve ark., 2015). Araştırmalar, eliminasyon sonrası dönemde kızamık vakalarının önemli bir kısmının kasıtlı olarak aşılanmamış olduğunu ve aşı reddinin hem kızamık hem de boğmaca için artan riskle ilişkili olduğunu göstermiştir (Phadke ve ark., 2016). Buna yanıt olarak, bazı doktorlar aşı reddeden aileler için ihraç politikalarını benimsemişlerdir, ancak bu uygulama tartışmalı olmaya devam etmektedir (Garcia & O'Leary, 2020). Aşı tereddüdünü ele almak için, araştırmacılar aşı yapılmamasının nedenlerine dayalı müdahalelerin uyarlanmasını önermektedirler, örneğin, kayıtsızlık, zorluklar veya güven eksikliği gibi (Betsch ve ark., 2015). Etkili stratejiler arasında kayıtsız olanları motive etmek, aşılamayı zor bulanlar için engelleri kaldırmak ve risk ve faydaları hesaplayanlar için teşvikler sağlamak yer alabilir. Bu yaklaşımlar, temel olarak aşılara güvenmeyenleri ikna etmeye çalışmaktan daha etkili olabilir (Betsch ve ark., 2015).

Aşı reddi üzerine yapılan araştırmalar, farklı ülkelerde birkaç yaygın neden ortaya koymaktadır. Ebeveynler genellikle güvenlik endişeleri ve yan etkiler korkusunu aşıları reddetme veya geciktirme konusundaki birincil motivasyonlar olarak belirtmektedirler (McKee & Bohannon, 2016; Terzi ve ark., 2021; Nurmi & Harman, 2021). Dini ve felsefi inançlar da aşı tereddüdünde önemli bir rol oynamaktadır (McKee & Bohannon, 2016; Shukr ve ark., 2010). Sağlık otoritelerine, ilaç şirketlerine ve tıbbi araştırmalara olan güvensizlik de önemli bir faktördür ve bazen kişisel deneyimlerden veya algılanan önyargılardan kaynaklanmaktadır (Nurmi & Harman, 2021). Bazı ebeveynler alternatif sağlık uygulamalarını tercih etmekte ve hastalık yoluyla doğal bağışıklığa inanmaktadırlar (Nurmi & Harman, 2021). Ebeveynlerin eğitim düzeyi ve mesleği de aşı reddini etkileyebilir ve daha yüksek eğitim düzeyinin bazen artan tereddüt ile ilişkili olduğu görülmektedir (Terzi ve ark., 2021). Aşı reddini ele almak için, araştırmacılar sağlık hizmeti sağlayıcılarının eğitiminin, ebeveynlerle etkili iletişimin ve dini yanlış anlamaların giderilmesinin önemini vurgulamaktadır (McKee & Bohannon, 2016; Terzi ve ark., 2021; Shukr ve ark., 2010).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki aşı politikalarını analiz ederek, aşı reddinin nedenlerini ve bu durumun toplum sağlığı üzerindeki olası etkilerini ortaya koymaktır. Ayrıca, aşı reddine karşı uygulanabilecek politikaların ve stratejilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Aşı reddinin

temel nedenlerinin anlaşılması, etkin politikaların geliştirilmesi ve toplum sağlığının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Walt ve Gilson tarafından geliştirilen sağlık politikası üçgeni (SPÜ) çerçevesi, çeşitli bağlamlar ve seviyelerde sağlık politikalarını analiz etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (O'Brien ve ark., 2020). Bu çerçeve, bağlam, içerik, süreç ve aktörler olmak üzere dört ana bileşenden oluşmaktadır. Son araştırmalar, SPÜ çerçevesini bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar, fiziksel ve zihinsel sağlık ve sağlık sistemleri ile ilgili politikaları analiz etmek için özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde uygulamıştır (O'Brien ve ark., 2020). Çerçeve faydalı olduğunu kanıtlasa da, araştırmacılar bileşenlerinin daha ayrıntılı bir şekilde işletilmesi gerekliliğini belirlemişlerdir (Araújo & Maciel Filho, 2001). Bu durumu ele almak için Zahidie ve ark. (2023), bağlam değerlendirmesi için Leichter'in sınıflandırmasını, süreç analizi için Kingdon'un çoklu akışlar çerçevesini ve aktörleri incelemek için paydaş analizini içeren her sütun için bir kontrol listesi önermiştir. Bu iyileştirmeler, daha kapsamlı ve sağlam politika analizlerini kolaylaştırmayı ve sağlık sistemleri araştırmalarında kanıta dayalı karar almayı desteklemeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada, politikaların incelenmesi için Walt ve Gilson (1994) tarafından geliştirilen politika analizi üçgeni yönteminden yararlanılmıştır. Politika analizi üçgeni, sağlık politikalarının değerlendirilmesi için geliştirilmiş olup, karmaşık süreçleri açıklamada sağladığı fayda nedeniyle kamu politikaları analizinde en fazla kullanılan tekniklerden biridir (Walt ve Gilson, 1994).

Politika analizi üçgeni, sağlık politikalarını bağlam, içerik, süreç ve aktörler olmak üzere dört başlık altında incelemektedir. Bağlam, sistemsel faktörlere atıfta bulunur ve politik, ekonomik, sosyal, ulusal ve uluslararası boyutlarda sağlık politikasını etkileyebilecek faktörleri inceler. Süreç, politikaların başlatılma, geliştirilme, müzakere edilme, uygulanma ve değerlendirilme aşamalarını kapsar. İçerik, politikaların temel detaylarını ve asli kısımlarını içerir. Aktörler ise politikayı etkileyen bireyleri, kuruluşları ve hükümetleri belirtmek için kullanılır (O'Brien ve ark., 2020).

Bu çerçeve, sağlık politikalarını analiz ederken çok boyutlu bir yaklaşım sunar ve çeşitli faktörlerin politikalar üzerindeki etkisini anlamaya yardımcı olur. Sağlık politikalarının karmaşık doğası, bu yöntemin geniş çapta kabul görmesine ve uygulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, politika analizi üçgeni, sağlık sistemleri ve politikalarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Şekil 1.1. Politika Analiz Üçgeni (Walt ve Gilson, 1994).

Bu çalışmada, ilgili literatür retrospektif olarak kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Artvin Çoruh Üniversitesi internet ağı erişimi kullanılarak, Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler olan "aşı reddi", "aşı muhalefeti", "aşı karşıtlığı", "aşı benimsememe", "aşı tereddüdü" ve "aşı kabulü" ile ULAKBİM, Google Scholar, Ulusal Tez Merkezi ve Web of Science veri tabanlarında arama yapılmıştır. Ayrıca, çalışmada kullanılan politika belgelerine erişim sağlamak amacıyla, konuya ilişkin kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin web siteleri taranmış ve ilgili medyada yer alan haberler detaylı olarak incelenmiştir. Bu kapsamlı tarama yöntemleri, araştırmanın kapsamını genişletmiş ve veri setinin zenginleştirilmesini sağlamıştır. Özellikle, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinden elde edilen veriler, mevcut politika ve uygulamaların daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sunmuştur. Bu sayede, çalışmada elde edilen bulguların güvenilirliği ve geçerliliği artırılmıştır. Ek olarak, bu veriler, aşı reddine yönelik toplumsal eğilimlerin ve politikaların tarihsel gelişimi hakkında derinlemesine bir bakış açısı sunmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın bulgular bölümü, yöntem kısmında belirlenen politika analiz üçgeni çerçevesinde dört başlık altında yapılandırılmıştır. İçerik bölümünde, Türkiye'de aşı ve aşı reddine yönelik mevcut politika dokümanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Aktörler kısmı, Türkiye'de aşı politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında etkili olan bireyleri, grupları ve organizasyonları kapsamaktadır. Bağlam kısmında ise aşı ve aşı reddi üzerinde etkili olan politik, tarihsel ve yasal süreçler ile konu üzerinde yapılan akademik çalışmalar ele alınmıştır. Süreç bölümü ise politikaların başlatılma, müzakere edilme ve değerlendirme aşamalarını içermekte olup, bu süreçler politika oluşturma ve uygulama süreçlerini detaylandırmaktadır.

İçerik

Türkiye'de, 1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, sağlık hizmetlerinin genel çerçevesini belirleyen kapsamlı bir yasadır. Bu kanun, devletin sağlık sisteminin düzenlenmesindeki işlevlerini ve halk sağlığı ile ilgili tıbbi ve tıbbi olmayan önlemleri ayrıntılı olarak ele almaktadır. Kanun, bulaşıcı hastalıkların raporlanması ve belgelenmesi gibi önemli konuları da kapsar. Ayrıca, salgın veya salgın ihtimali durumunda hastalara ve hastalanma riski

olan kişilere aşı yapma yetkisi verir. Ancak, çocukluk çağı aşıları ile ilgili açık hükümler içermemektedir.

Türkiye'de aşı politikaları açısından en temel belge, Sağlık Bakanlığı tarafından 2009 yılında yayımlanan Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi'dir. Bu genelge, hangi aşıların rutin olarak yapılması gerektiğini ve bu aşıların nasıl yapılacağını düzenler. Genişletilmiş Bağışıklama Programı'nın hedefleri arasında %95 aşılama oranına ulaşmak, tüm bebeklerin tam aşılı hale getirilmesi, okul çağı çocuklarının rapel aşılarının tamamlanması ve poliomyelitten arındırılmış bir ülke statüsünü sürdürmek gibi hedefler bulunmaktadır.

2009 yılında yayımlanan bir diğer önemli genelge ise Aşı Sonrası İstenmeyen Etki İzleme Sistemi (ASİEİS) genelgesidir. Bu sistemin amacı, aşılamadan sonra meydana gelen istenmeyen olguları düzenli olarak izlemek, analiz etmek ve yorumlayarak aşılama programının iyileştirilmesini sağlamaktır.

Türkiye'de zorunlu bağışıklık kazandırma programları uygulanmakla birlikte, aşı reddi durumunda uygulanacak yasal süreçleri belirten özel bir aşı kanunu bulunmamaktadır. Aşı reddi durumunda aileler, 2005 yılında çıkarılan "Çocuk Koruma Kanunu"na göre değerlendirilmektedir. Sağlık çalışanları, çocuğunu aşılatmayı reddeden ebeveynleri Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü'ne bildirmek zorundadır. İlgili müdürlük, bilgilendirildikten sonra çocuk mahkemesinden çocuğa ilişkin koruyucu ve destekleyici önlemler alınması yönünde karar aldırmak zorundadır. Bu bağlamda, koruma kapsamı çocuğun menfaati çerçevesinde belirlenmektedir.

Özet olarak, aşağıdaki ana başlıklar altında mevcut durum içerik açısından ifade edilebilir:

Belirsiz Politika Yönergeleri: Türkiye'de aşı reddine yönelik belirli ve net bir politika bulunmaması, mevcut gönüllü politikaların yetersizliğine işaret etmektedir. Politika eksiklikleri, aşı reddinin yaygınlığını ve etkilerini artırmaktadır.

Toplum Sağlığı Üzerindeki Potansiyel Etkiler: Aşı reddinin neden olduğu potansiyel toplum sağlığı sorunları, özellikle aşı reddiyle ilişkilendirilen hastalık salgınları ve sağlık sistemine yönelik ek yükler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, önleyici sağlık politikalarının etkinliğini azaltabilir.

Aktörler

Türkiye'de aşılama hizmetleri, 2017 yılında yayımlanan 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sağlık Bakanlığı altında Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir (Resmi Gazete, 2017). Kararnameye göre, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'nün sorumlulukları arasında bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar, kronik hastalıklar, kanser gibi sağlık risk gruplarıyla ilgili izleme, sürveyans, inceleme, araştırma, bağışıklama ve kontrol çalışmaları yer almaktadır. Ayrıca, bu süreçlerde veri toplama, plan ve program hazırlama, uygulama, denetleme, değerlendirme ve gerekli önlemleri alma görevleri de belirlenmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın aktörleri şunlardır: Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Tabipler Birliği, Aile Hekimleri, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği ve medya. Sağlık Bakanlığı, politika oluşturma ve yönlendirme konusunda merkezi rol oynamakta, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü ise uygulama ve saha çalışmalarını koordine etmektedir. Tabipler Birliği ve Halk

Sağlığı Uzmanları Derneği ise sağlık politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında profesyonel görüşler sunmakta önemli rol oynamaktadır. Aile Hekimleri ise toplum sağlığının temel taşı olarak yerel düzeyde aşı hizmetlerini yürütmekte ve halk sağlığına doğrudan erişim sağlamaktadır. Medya ise aşı konusunda toplumu bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturma açısından kritik bir aktördür, sağlık ile ilgili konuların doğru ve etkili bir şekilde iletilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bağlam

Türkiye'de aşı politikaları, DSÖ'nün 1990 hedefi doğrultusunda şekillenmiş ve Genişletilmiş Bağışıklama Programı ile başlamıştır. Program, başlangıçta altı hastalığa karşı aşı sunarken, günümüzde 18 aşıyı kapsamaktadır. Aile hekimliği modeli, koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve aşı takibinin düzenlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

Ülkede yapılan aşılar, kamu/özel sağlık kurumlarında ücretsiz olarak sunulmakta olup, aşı takviminde BCG, Polio, DBT, Hepatit B, KKK, Hib gibi rutin aşılar bulunmaktadır. Türkiye, son 18 yılda büyük göç dalgalarıyla karşı karşıya kalarak, bulaşıcı hastalıkların yayılmasında potansiyel bir risk oluşturmuştur.

Aşı tereddütleri özellikle 2009'daki Domuz gribi salgını ve medyadaki aşı karşıtı haberlerle artmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararlarla aşı yaptırmanın zorunlu olmadığı vurgulanmıştır. Türkiye'deki akademik çalışmalar, ailelerin aşı reddinde genellikle bilgi eksikliği, yan etki endişeleri ve dini inançlar gibi faktörlerin rol oynadığını göstermektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'de aşı politikalarının güçlendirilmesi ve halkın aşı konusundaki bilgi düzeyinin artırılması önem arz etmektedir.

Süreç

Türkiye'de aşı politikaları, Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği Genişletilmiş Bağışıklama Programı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu program kapsamında, çocuk felci, difteri, boğmaca, hepatit A ve B, kızamık, kızamıkçık, kabakulak gibi önemli hastalıklara karşı aşılama yapılmaktadır. Türkiye'de 2013 yılı verilerine göre 0-6 yaş arası çocukların %74'ü tam aşılı olarak kaydedilmiştir, ancak bu oran bölgesel farklılıklar göstermektedir. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, 2002 yılında aşılama hızı %72-82 aralığında iken, 2017'de %93-96 seviyelerine yükselmiştir. 2021'de %98 ve 2023'te ise %95'lere geriledi.

1985'te başlatılan Türkiye Aşı Kampanyası ve sonrasındaki "Aşıyla Hastalıkları Aşıyoruz" gibi kampanyalar, aşılanma oranlarını artırmayı hedeflemiştir. Özellikle 2002'de polio ve 2009'da maternal ve neonatal tetanozün eradikasyonu önemli başarılar olarak kaydedilmiştir. Aşılanma hizmetlerine ayrılan bütçe, programların genişlemesiyle sürekli artmış olup, 2002'de 6 milyon dolar iken 2013'te 141 milyon dolara yükselmiştir.

Suriye'deki iç savaş nedeniyle Türkiye'ye yönelen mülteci akını, salgın hastalık riskini artırmıştır. Bu nedenle, sığınmacılar da Türkiye'nin Genişletilmiş Bağışıklama Programı'na dahil edilmiş, özellikle çocuklar için önemli aşılar sağlanmıştır. Sağlık hizmetlerinin

finansmanı AFAD tarafından Sağlık Bakanlığı'na sağlanmakta ve uluslararası desteklerle güçlendirilmektedir.

Aşı reddi ise Türkiye'de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 2009'da çıkarılan Aşı Sonrası İstenmeyen Etki İzleme Sistemi (ASİEİS) Genelgesi ve 2015'te Anayasa Mahkemesi'nin aşı yaptırmanın zorunlu olmadığına dair kararı, aşı tereddütlerini artırmıştır. Medya ve sosyal medya üzerinden yayılan bilgiler, aşı karşıtı grupların etkisini artırmış ve aşı reddi vakaları hızla artmıştır. Sağlık Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları, aşı reddine karşı bilinçlendirme kampanyaları düzenlemekte, ancak yasal düzenlemeler konusunda net bir adım atılmamıştır.

Akademik literatürde, Türkiye'deki aşı politikalarının etkinliği ve aşı reddi ile mücadele stratejilerinin değerlendirilmesi için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, aşı reddinin nedenleri, bölgesel farklılıklar, kamuoyu algısı ve sağlık politikalarının etkinliği gibi konuları ele almaktadır. Ayrıca, COVID-19 pandemisi gibi küresel sağlık krizlerinin aşı politikalarına etkileri de bu dönemde üzerinde durulan önemli konulardan biridir.

Özetle, Türkiye'de 2019-2024 yılları arasında aşı politikaları genişletilmiş ve güçlendirilmiş olsa da, aşı reddi ve karşıtlığı gibi sorunlar önemli bir meydan okuma olarak kalmıştır. Bu bağlamda, bilimsel araştırmaların ve etkili sağlık iletişimi stratejilerinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de aşı politikaları ve aşı reddi konusu son yıllarda önemli bir tartışma ve endişe kaynağı olmuştur. Aşı reddi, net politika yönergelerinin eksikliği ve bilgi eksikliği gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu durum, toplum sağlığı açısından ciddi riskler oluşturabilir. Sağlık politikalarının güçlendirilmesi, aşı karşıtlığının azaltılması ve toplumun aşılar hakkında doğru bilgilendirilmesi için daha etkili stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, sağlık çalışanlarının eğitimi, kamuoyu bilinçlendirme kampanyaları ve aşı güvenliği konusundaki şüphelerin doğru şekilde ele alınması öncelikli olmalıdır.

REFERANSLAR

Araújo Jr, J. L. C. D., & Maciel Filho, R. (2001). Developing an operational framework for health policy analysis. *Revista Brasileira de Saúde Materno Infantil, 1*, 203-221.

Aşı Rehberi. (2018). Birinci basamak sağlık çalışanları için aşı rehberi. Tabipler Birliği Yayınları: Ankara.

Avcı, E. (2017). Çocukluk dönemi aşılarına ilişkin karşılaştırmalı bir analiz: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye. *Özgürlük Araştırmaları Derneği Liberal Perspektif Analiz, 9*, 1-35.

Bekiş Bozkurt, H. (2018). Aşı reddine genel bir bakış ve literatürün gözden geçirilmesi. *Kafkas Journal of Medical Sciences, 8*(1), 71-76.

Betsch, C., Böhm, R., & Chapman, G. B. (2015). Using behavioral insights to increase vaccination policy effectiveness. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, 2*, 61-73.

Doshmangir, L., Behzadifar, M., Shahverdi, A., Martini, M., Ehsanzadeh, S. J., Azari, S., Bakhtiari, A., Shahabi, S., Bragazzi, N. L., & Behzadifar, M. (2023). Analysis and evolution of health policies in Iran through policy triangle framework during the last thirty years: A systematic review of the historical period from 1994 to 2021. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene, 64*, E107-E117.

Dubé, È., Vivion, M., & MacDonald, N. E. (2015). Vaccine hesitancy, vaccine refusal and the anti-vaccine movement: Influence, impact and implications. *Expert Review of Vaccines, 14*, 99-117.

Garcia, T. B., & O'Leary, S. T. (2020). Dismissal policies for vaccine refusal among US physicians: A literature review. *Human Vaccines & Immunotherapeutics, 16*, 1189-1193.

Isaacs, D., Kilham, H. A., & Marshall, H. (2004). Should routine childhood immunizations be compulsory? *Journal of Paediatrics and Child Health, 40*, 392-396.

McKee, C., & Bohannon, K. (2016). Exploring the reasons behind parental refusal of vaccines. *The Journal of Pediatric Pharmacology and Therapeutics, 21*(2), 104-109.

Nurmi, J., & Harman, B. (2021). Why do parents refuse childhood vaccination? Reasons reported in Finland. *Scandinavian Journal of Public Health, 50*, 490-496.

O'Brien, G. L., McKee, M., & Rechel, B. (2020). Health policy triangle framework: Narrative review of the recent literature. *Health Policy Open, 1*, 100016.

Phadke, V. K., Bednarczyk, R. A., Salmon, D. A., & Omer, S. B. (2016). Association between vaccine refusal and vaccine-preventable diseases in the United States: A review of measles and pertussis. *JAMA, 315*(11), 1149-1158.

Shukr, R. I., Sahi, N., Ali, S., Sattar, S., & Manzoor, F. (2010). Vaccine refusal: An obstacle to a polio-free world. *The Professional Medical Journal, 17*(1), 145-150.

Terzi, Ö., Gülen, E. N., & Dündar, C. (2021). The causes of parental vaccine refusal: Results of a survey from Giresun, Turkey. *The Turkish Journal of Pediatrics, 63*(4), 618-625.

Walt, G., & Gilson, L. (1994). Reforming the health sector in developing countries: The central role of policy analysis. *Health Policy and Planning, 9*(4), 353-370.

Zahidie, A., Asif, S., & Iqbal, M. (2023). Building on the health policy analysis triangle: Elucidation of the elements. *Pakistan Journal of Medical Sciences, 39*(6), 1865.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

BİNGÖL'DE GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARININ AYDEDİLMESİ VE KORUNMASI

RECORDING AND PROTECTİON OF TRADITIONALCHILDREN'S PLAYS IN BINGOL

Evin BALUKEN[1]
Bingöl Üniversitesi, 0009-0001-0290-448X

Doç. Dr. Mehmet AZICI[2]
Bingöl Üniversitesi, 0000 -0002 -0671 -6769

ÖZET

Bu derlemenin amacı Bingöl'de unutulmaya yüz tutmuş ve bugün artık oynanmayan bazı geleneksel çocuk oyunlarını derlemek ve korunması gerektiği konusuna dair dikkatleri çekmektir. Bu amaçla çocukluk döneminde bu oyunları oynamış yaşlı bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Geleneksel çocuk oyunlarının, dönemin sosyal ve çevresel koşullarını taşıyan kültürel ürünler oldukları, bu oyunların artık oynanmadığı ve yok olmak üzere olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Geleneksel çocuk oyunlarıyla ilgili verilerin sahada derlenmiş olması ve tespit edilen oyunların birer tasvirinin yapılmış olması bu çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. Bu derlemenin geleneksel çocuk oyunlarının önemine dikkat çekmesi, yapılan benzer çalışmalara katkıda bulunması ve yeni çalışmalar için teşvik edici olması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Bingöl, geleneksel çocuk oyunları, halk kültürü, oyunun işlevleri, kültürel aktarım.

---

[1] Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, TÜBİTAK 2209-A Lisans Projesi Bursiyeri,

ORCID ID: 0009-0001-0290-448X

[2] Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Bingöl/Türkiye, Proje Danışmanı,

ORCID ID: 0000 -0002 -0671 -6769

GİRİŞ

Genel olarak oyun, "Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kurallar dâhilinde, hoş vakit geçirmeyi sağlayan ya da bedensel ve zihinsel kabiliyeti arttırıcı her türlü müsabaka'' olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Oyunlar, insanların en çok çocukluk döneminde etkilidir ve çocukların sosyal, psikolojik, fiziksel ve zihinsel gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Karabacak'a (1996) göre bu dönemde oyunlar, zihinsel becerilerin artışı, öğrenmenin daha eğlenceli hale gelmesi, fiziksel aktivite becerilerinin geliştirilmesi, sanatsal ve estetik bakış açısının güçlenmesi gibi faydalar sağlamaktadır. Ünlü bilim adamları Piaget, Sutton, Ford, Kogan ve Smilansky'nin çalışmaları, oyun oynayan çocukların oynamayanlara nazaran dil ve yaratıcılık becerilerinde büyük bir gelişim gösterdiğini, kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini ve fiziksel aktivitelerde daha aktif olduklarını göstermektedir. Bu bulgular, oyunun sadece bir eğlence aracı olmadığını, aynı zamanda çocuklarını sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerini destekleyen kritik bir araç olduğunu da vurgulamaktadır.

Jean Piaget, çocukluk dönemi oyunlarını *sembolik ve kurallı oyun evreleri* olmak üzere iki evrede ele almaktadır. Sembolik oyun evresi, çocukların 2 ila 6 yaşları arasında nesnelere kendi dünyalarında yer bulan yeni ve yaratıcı anlamlar yükleyebilme yeteneğini kazandıkları bir dönemi işaret eder. Bu dönemde, basit bir tabak bir anda direksiyona, bir dal parçası ise büyülü bir süpürgeye dönüşebilir. Çocukların bu dönemdeki bu özgür yaratıcılığı, onların hem zihinsel hem de sosyal becerilerinin gelişiminde kritik bir rol oynar. Kurallı oyun evresi ise genellikle 12 yaşından sonra başlar ve çocukların sosyal uyum süreçlerinde önemli bir evreyi temsil eder. Bu dönemde çocuklar, kuralların varlığını tam olarak kavrar ve onların sosyal oyunlar sırasında aralarındaki anlaşmazlıkları çözme gibi bir işleve sahip olduğunu anlamaya başlarlar. İlk başta kuralların değiştirilemez ve kesin olduğunu düşünen çocuklar, zamanla kuralların grup içindeki anlaşmazlıkları çözmek için var olduğunu ve bazı durumlarda esnek olabileceğini öğrenirler. Bu süreç, çocukların sosyal becerilerinin gelişmesine katkıda bulunurken aynı zamanda onlara topluluk içinde iş birliği yapmanın ve problemleri barışçıl bir şekilde çözmenin önemini de öğretir (Ellialtıoğlu, 2005).

Geleneksel çocuk oyunları, temel olarak kişilerarası iletişime, fiziksel becerilere ve üretkenliğe dayanan keyifli aktivitelerdir. Bu oyunlar, çocukların sosyal gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunurken farklı kültürler ve bölgeler arasındaki çeşitliliği de yansıtarak zengin bir kültürel mirasın devamlılığını sağlamaktadırlar. (Hazar, Tekkurşun & Dalkıran, 2017). Oyunlar ayrıca çocukların tutma, kavrama, çekme, taşıma ve vücut koordinasyonu

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

gibi temel motor becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur, bu da onların fiziksel sağlığını ve hareket kabiliyetlerini olumlu yönde etkiler. Aynı zamanda doğal ortamlarda oynanan bu oyunlar, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Kuralları öğrenme, gruba uyum sağlama, takım çalışmasına katılma, karşılıklı anlayış ve ödül gibi kavramlarla tanışma fırsatı sunarak çocukların psikososyal gelişimlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Grup içi etkileşimin artması, çocukların sosyal çevrelerine uyum sağlamalarına ve etkili iletişim becerileri geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca çocuklara karar verme süreçlerine aktif bir şekilde katılmaları ve grup kararları alma deneyimine ek olarak, liderlik ve takım çalışması gibi önemli yetenekler kazandırır. Oyunun, çocukların bireysel yeteneklerinin yanı sıra grup içinde iş birliği yapma ve empati gibi sosyal becerilerini de geliştirmede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu nedenle, çocukların geleneksel oyunları oynayarak büyümelerini teşvik etmek, onların hem bireysel hem de sosyal gelişimlerini desteklemek adına büyük önem taşımaktadır. (Aliyeva, 2008).

Geleneksel oyunlar, çocukların hem kavramsal hem de duygusal ve sosyal gelişim süreçlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu oyunlar sırasında yaşananlar, çocukların iyi-kötü, haklı-haksız gibi temel kavramlarıöğrenmelerine olanak tanır. Aynı zamanda çocuklar, duygusal tepkilerini daha iyi kontrol etmeyi, kendilerine olan güven duygusunu artırmayı ve disiplinli bir yapıya bürünmeyi öğrenirler. Çocuklar arası oynanan bu oyunlar, sosyal iletişim becerilerinin ve iş birliğinin gelişimine de zemin hazırlar. Geleneksel oyunlar aracılığıyla kazanılan paylaşma, yardımlaşma, karşılıklı sevgi ve saygı gibi değerler, çocukların sosyal hayatta başarılı bireyler olmalarını destekler. Bu süreçte çocuklar, benmerkezci yaklaşımdan uzaklaşarak sosyal bir ortamda başkaları ile var olmanın önemini kavrarlar. Dolayısıyla geleneksel oyunların çocuklar üzerindeki etkisi, onların bütüncül gelişimleri için vazgeçilmezdir (Fırat, 2013). Geleneksel çocuk oyunları, duygusal ve sosyal gelişim açısından çocuklar için paha biçilemez bir kaynaktır. Bu oyunlar, çocuklara sorumluluk alma, sıra bekleme gibi yaşamsal beceriler kazandırırken aynı zamanda paylaşmayı ve iş birliği yapmayı öğretir. Kültürel aktarımın canlı bir aracı olan bu oyunlar, nesilden nesile geçerek toplumsal değerleri, normları ve gelenekleri yaşatır. Çocukların oyun sırasında kurdukları sosyal etkileşimler, toplumsal uyumu ve empati yeteneğini geliştirmelerine yardımcı olur. Sonuç olarak, geleneksel çocuk oyunları hem bireysel gelişimleri destekler hem de kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol oynar. Bu oyunlar sayesinde çocuklar, yaşamları boyunca yararlanacakları temel sosyal becerileri eğlenerek öğrenirler (Ünivar, 2016).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Geleneksel oyunlar, sadece çocukların eğlencesine hizmet etmekle kalmaz aynı zamanda toplumsal değerlerin, kültürlerin ve eğitimlerin nesilden nesile aktarılmasında kilit bir role sahiptir. Bu oyunlar, çocukların fiziksel aktivite ihtiyacını karşılamakla birlikte onlara büyüdükleri toplumun kültürel kodlarını, değer yargılarını ve geleneklerini öğretir. Bu süreç, toplumun geçmişinden gelen değerleri koruma ve gelecek nesillere aktarma çabasının doğal bir parçasıdır. Eğitimin temel amaçlarından biri, bireyleri toplumun birer faydalı üyesi haline getirirken kültürel mirasın da korunup sürdürülmesini sağlamaktır. Geleneksel oyunlar bu bağlamda modern oyunların aksine, topluluğun bir arada bulunmasını ve sosyal bağların güçlenmesini teşvik eder. Sonuç olarak geleneksel oyunlar, kültürel mirasın yaşatılması ve aktarılmasında önemli bir araçtırve toplumun birlik ve beraberliğini pekiştirir (Tahiroğlu, Yıldırım & Çetin, 2010). Geleneksel oyunlar, ülkemizin kültürel zenginliğinin ve toplumsal yapısının bir yansımasıdır. Her bölge, kendine has oyunlarla kültürünü nesilden nesle aktarmış, böylece çocuklar oyun oynayarak büyüklerinden folklorik bilgiler ve sosyal beceriler edinmiştir. Ancak zamanla yaşam koşullarındaki değişim ve teknolojik gelişmeler, bu oyunların yerini dijital oyunlara bırakmasına neden olmuştur. İlginin azalmasıyla birlikte sokaklarda çocuk kahkahaları azalmış, çocuklar daha çok evlerinde bilgisayar veya konsollar başında vakit geçirmeye başlamışlardır. Bu durum, geleneksel oyunların sadece eğlence aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda kültürel mirasın bir parçası olduğu gerçeğini unutturmuş gibi görünmektedir. Dolayısıyla dijital oyunların yükselişiyle birlikte geleneksel oyunların yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, kültürel zenginlik ve toplumsal çeşitliliğin korunması açısından oldukça düşündürücüdür (Gümüştaş, 2010).

Geleneksel oyunlar, döneminin kültürel hafızasını temsil etmektedir. Modern oyunların yaygınlaştığı günümüzde, artık oynanmayan geleneksel oyunlar unutulma riski altındadırlar. Çalışmamızın ayırt edici özelliği Bingöl özelinde bu oyunları, bilen yaşlı bireylerin anlatımıyla tespit ve tasvir etmektir. Bu amaçla bundan sonraki bölümlerde önce araştırmanın yöntemi açıklanmış, sonra tespit edilen oyunlara ve tasvirlerine yer verilmiş, daha sonra oyunların kısa bir analizini yapılmıştır. Çalışma sonuç, öneriler ve kaynakça bölümleriyle sona ermektedir.

YÖNTEM

Bingöl'de geleneksel çocuk oyunları derlenirken görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniğinin kullanılma nedeni sürecin belirli bir plan çerçevesinde gelişmesi ve belirli bir amacının olmasıdır. Görüşmenin en önemli avantajı, sosyal bilimlerde gerçekleştirilen duygu ağırlıklı ve yaşantı içerikli konular üzerine çalışırken sorunların ve algıların tespit edilmesine uygun bir teknik olmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 366). Bu bağlamda görüşmeler, kişilerin evleri veya iş yerlerinde yüz yüze yapılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında 65 (altmış beş) yaş ve üstü 5 (beş) kadın ve 5 (beş) erkek olmak üzere toplam 10 (on) kişi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılar farklı meslek gruplarından ve farklı yaş gruplarından seçilmiştir. Araştırma öncelikle yakın akraba grubundan seçilmiştir. Sonrasında ise farklı kişiler aracılığıyla diğer katılımcılara ulaşılmıştır.

İlk katılımcı olan Hediye Kaya ile görüşme evinde yapılmıştır. Bu görüşmede, görüşülen kişi yaşından dolayı duyma problemi yaşadığından görüşmecinin kızı Sevgi Kaya'dan destek alınmıştır. Sorulan sorulara keyifli cevaplar veren görüşmeci, torunlarına kumaş ve bez parçalarından yaptığı oyuncakları göstermiştir.

İkinci katılımcı Saadet Kaya ile kendi evinde görüşme yapılmıştır. Kendi çocukluk döneminin geleneksel çocuk oyunlarına gayet hâkim olan katılımcı, özellikle taş ile oynanan oyunları uygulamalı olarak anlatmıştır.

Üçüncü katılımcı Melek Çelik ile Solhan ilçesine bağlı Yenidal köyünde görüşme yapılmıştır. Katılımcı, Türkçe bilmediğinde oğlu Ramazan Çelik aktarılan bilgileri Zazaca'dan Türkçe'ye çevirmiştir. Görüşmecinin çocuk oyunlarını anlatırken çocukluk günlerini hatırlayıp hüzünlendiği gözlemlenmiştir.

Dördüncü katılımcı Besira Baymaz ile Bingöl'ün Sancak beldesinde görüşme yapılmıştır. Kızının evinde ikamet eden katılımcıyla kızının evinde görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeci, geleneksel çocuk oyunlarıyla ilgili sorularımıza uzun cevaplar vermiştir.

Beşinci katılımcı ile Solhan ilçesindeki kendi evinde görüşme yapılmıştır. Oyunlara çok hâkim olmayan katılımcı, sorulara kısa cevaplar vermiştir. Diğer katılımcıların anlattığı oyunlara benzer oyun örnekleri vermiştir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Altıncı katılımcı Necmettin Boldaş ile Bingöl merkezde kendi evinde görüşme yapılmıştır. Emekli öğretmen olan görüşmeci, geleneksel oyunlara ilgili duyduğundan konuyla ilgili sorularımıza ayrıntılı cevaplar vermiştir.

Yedinci katılımcı Aydın Kaya ile Solhan'da kendi evinde görüşme yapılmıştır. Geleneksel oyunlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olan katılımcı, orta derece demans yaşadığı için görüşme sürecinde bazen cümleleri tekrar etmiş bazen de bilgileri aktarımda zorluk çekmiştir.

Sekizinci katılımcı emekli bir sınıf öğretmeni olan Ahmet İsmailoğlu ile Bingöl merkezdeki evinde görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcı, görevi nedeniyle farklı illerde sınıf öğretmenliği yaptığı için geleneksel çocuk oyunlarına hâkimdir. Görüşme esnasında eski fotoğraflarını ve kendisine hatıra kalan oyuncakları göstermiştir.

Dokuzuncu katılımcı İbrahim Kaya ile Solhan ilçesine bağlı Sepetli mezrasında görüşme yapılmıştır. Çok yaşlı olduğu için soruları algılamada zorluk çekmiş ve sorulara kısa cevaplar vermiştir.

Onuncu katılımcı İlhami Kaya ile Bingöl merkez kendi evinde görüşme yapılmıştır. Görüşme esnasında geleneksel çocuk oyunlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler verdiği gibi çocuklarına yaptığı ve sakladığı tahta oyuncakları da göstermiştir.

Demografik Bilgiler

Görüşülen kişilerin ad, soyadı, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hali ve yerleşim yeri gibi demografik bilgilerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Ad-Soyadı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Hali	Yerleşim Yeri
Hediye Kaya	74	Kadın	Okuryazar değil	Dul	Bingöl/Merkez
Saadet Kaya	70	Kadın	Okuryazar değil	Evli	Bingöl/Merkez
Melek Çelik	76	Kadın	Okuryazar değil	Evli	Bingöl/Solhan
Besira Baymaz	69	Kadın	İlkokul	Evli	Bingöl/Sancak
Ayşe Bozyel	71	Kadın	Okuryazar değil	Dul	Bingöl/Solhan
Necmettin Boldaş	73	Erkek	Lise	Evli	Bingöl/Merkez
Aydın Kaya	77	Erkek	Ortaokul	Evli	Bingöl/Solhan
Ahmet İsmailoğlu	75	Erkek	Lise	Evli	Bingöl/Solhan
İbrahim Kaya	80	Erkek	Okuryazar değil	Dul	Bingöl/Solhan
İlhami Kaya	74	Erkek	Okuryazar değil	Dul	Bingöl/Merkez

Tablo-1

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Tabloda da görüldüğü gibi bu araştırma kapsamında 65 (altmış beş) yaş ve üstü 5 (beş) kadın ve 5 (beş) erkek olmak üzere toplam 10 (on) kişi ile görüşme yapılmıştır. Yaşı en küçük katılımcı 69 (altmış dokuz), yaşı en büyük katılımcı ise 80 (seksen) yaşındadır. Katılımcıların yaş ortalaması 73,9 (yetmiş üç, dokuz)dur. Katılımcılardan 6 (altı) kişi okuryazar değildir. Geriye kalan 2 (iki) kişi lise mezunu, 1 (bir) kişi de ortaokul ve 1 (kişi) de ilkokul mezunudur. Katılımcılardan lise mezunu olan 2 (iki) kişi, öğretmenlik yapmış ve emekli olmuşlardır. Katılımcılardan 6'sı evli iken 4'ü eşlerinin vefat etmesi nedeniyle duldur. Katılımcılar genel olarak Bingöl'ün Merkez, Solhan ilçelerinde ve Sancak beldesinde ikamet etmektedirler.

1. BİNGÖL'DE TESPİT EDİLEN BAZI GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARI

Bu bölümde, yapılan görüşmeler sonucunda tespit edilen bazı geleneksel çocuk oyunlarına, bu oyunların çeşitli özelliklerine ve Evin Baluken tarafından çizilen birer tasvirine yer verilmiştir.

1.1. Çallık Çukur Oyunu

Oyun iki kişiyle oynanmaktadır. İki oyuncu karşılıklı oturur, her iki oyuncu yerde beşer tane çukur açar. Kazılan çukurlardan bir tanesi depo (çımı) olarak kullanılır. Diğer dört çukura beşer tane taş koyulur. Toplamda kırk tane taş olmalıdır. İlk oyuncu kendi çukurlarından beş tane taş almaya başlayarak her bir çukura birer tane taş bırakır. Sonra da depo hariç karşı oyuncunun çukurlarına birer taş bırakır. Son bırakılan taş hangi çukurda biterse o çukurdaki taşlar alınır ve depo kısmına eklenir. Eğer taş atılacak çukur boş ise oyun sırası diğer oyuncaya geçer. Depoda en çok taş biriktiren oyuncu oyunu kazanır. Günümüzde "mangala" oyunu çallık çukur oyunu esas alınarak oluşturulmuştur.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1.2. Kemik (Kav) Oyunu

Keçi, koç ve koyun gibi küçükbaş hayvanların diz kemiğiyle oynan bir oyundur. Bu oyun, dört oyuncu ile oynanmaktadır. Kemiğin özelliği dikdörtgen şeklinde, dört farklı yüzeye sahip olmasıdır. Kemiğin birinci yüzeyi çukur şeklindedir ve bu yüzeye hırsız (dızd) denilmektedir. Kemiğin ikinci yüzü düzdür ve bu yüzeye eşek (her) denilmektedir. Kemiğin üçüncü yüzü, uzun ve biraz daha yüksektir ve bu yüzeye erkek (miro) denilmekteydi. Kemiğin dördüncü yüzü ise kemiğin sırtıdır ve bu yüzeye de sofi denilmektedir. Öncelikle oyuncular kemiği bir zar gibi fırlatılır ve kemik durduğunda üste gelen şekile göre oyuncu sırası belirlenir. Örneğin kime kemiğin çukurlu yüzü yani "hırsız (dızd)'' çıkarsa birinci oyuncu olur. Ardından kemikler düz biz zemine dizilir. Bir adım geriden atış yapılır. Bu sırayla yapılan atışlar sonunda kim kemikleri vuruyorsa, o vurduğu kemikleri kazanır. En çok kemik biriktiren oyuncu oyunu kazanmış olur. Bu oyun Anadolu'da "aşık oyunu"olarak bilinmektedir.

1.3. Çubuk Oyunu

Oyun iki kişiyle oynanmaktadır. Genellikle erkek çocuklar tarafından oynanan bir oyundur. 20 cm uzunluğunda tahtadan çubuklar oluşturulur ve oyuncuların arkasında üst üste dizilir. Oyunun kuralı ise hiç oynatmadan çubukları çekmektir. En çok çubuğu çeken oyuncu oyunu kazanır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1.4. Pencek (Ayatori) Oyunu

Oyun karşılıklı iki kişiyle oynanmaktadır. Oyunu oynamak için bir metre uzunluğunda ip, uçlardan bağlanır. Oyunculardan biri ellerini, bağlanan bu ipin arasından geçirir. Sağ elini ipin sol kenarından ve ardından sol elini ipin sağ kenarında dıştan içe doğru geçirip geri çeker. Avuçlarının çevresini saran iplerin altından karşı elini orta parmağını geçirip ellerini tekrar geriye doğru çeker. Böylece oyunun başlangıcı yapılmış olur. Bundan sonrası rakip oyuncunun hamlesine bağlıdır. Oyunun amacı ipi sırasıyla farklı şekillere çevirmektir. Ancak ip düğüm olduğunda oyun biter. Bu nedenle hamleleri önceden düşünmek gerekmektedir.

1.5. Malo Malo (Qışt) Oyunu

Bu oyun genellikle büyükler tarafından çocuklarla oynanan bir oyundur. Sol elinin parmakları üst üste gelecek şekilde bir araya getirilir. Rakip oyuncunun göremeyeceği

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

şekilde sağ eliyle parmakların sadece ucu görünecek şekilde sarılır. Oyunun amacı orta parmağı diğerlerinden ayırt edilmesini engellemektir. Rakip oyuncunun ortanca parmağı bulması gerekmektedir. Daha sonra ebe, oyuncunun parmak uçlarına bakarak orta parmağın hangisi olduğunu tahmin eder ve tahmin ettiği parmağı tutar, oyuncu elini yavaşça açar. Ebenin tahmini doğruysa oyuncuya "Kimin evinden geliyorsun?" diye sorar. Oyuncu; köyünden, mahallesinden en az kalabalık olan bir aile söyler. Bunun üzerine ebe, oyuncunun söylediği ailenin üye sayısı kadar oyuncunun alnına fiske vurur. Eğer ebenin tahmini yanlış ise kendisi bir aile söyler ve aile üyelerinin sayısı kadar alnına fiske yer. Yeni oyunda ebe değişir, oyun bu şekilde devam eder.

1.6. İki Taş (Qil) Oyunu

Oyun dört veya beş oyuncuyla oynanmaktadır. Yere birbirinden belli bir mesafede olan iki taş dizilir. Üzerine düz birkaç tahta çubuk üst üste koyulur. Sırası gelen oyuncu biraz uzun mesafeden taşı atar. En çok çubuk deviren oyuncu oyunu kazanır.

1.7. İp Çevirme (Çim Kor) Oyunu

Oyun altı kişiyle oynanmaktadır. Beş kişi çember oluşturur. Diğer oyuncu da çemberin ortasında yerini alır. Ortadaki oyuncunun gözleri bağlanır ve bir yazmaya düğüm

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

atılıp eline verilir. Ebe olan oyuncu elindeki yazmayı sağa sola savurur. Yazma kime değerse o kişi ebe olur.

1.8. Seydo Oyunu

Seydo oyunu, beş ve daha fazla oyuncu ile oynanır. Ebe seçildikten sonra tüm oyuncular kaldırım veya benzeri yüksek bir yerde toplanır. Oyuncu sayısı ne kadar fazla olursa ebe sayısı o kadar fazla olur (örneğin 10 oyuncuya 1 ebe, 20 oyuncuya 2 ebe seçilir). Oyuncular ebeye yakalanmadan karşı yüksekliğe geçer. Ebe karşıya geçtiği esnada hangi oyuncuya temas ederse o oyuncu ebe olur. Oyuncuya temas ettiği esnada ebe "seydo" diye bağırır. Oyuncular yorulunca oyun biter.

1.9. Ayakkabı Saklamaca Oyunu

Oyun beş ve daha fazla oyuncu ile oynanır. Ebe seçildikten sonra oyuncuların ayakkabılarının teki alınır. Oyuncular bir arada toplanır. Ebe ayakkabıları saklar ve "ayakkabıları sakladım" dediğinde oyuncular gözlerini açar. Oyuncular tek ayak üstünde durarak ayakkabılarını ararlar. Ayakkabısını ilk bulan oyuncu ve eve getiren oyuncu, oyunu kazanır. Ayakkabısını en son bulan oyuncu ebe olur. Oyun bu şekilde devam eder.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1.10. Uzaktan Atma (Şêl) Oyunu

Oyun birkaç kişiyle oynanmaktadır. Yere bir daire çizilir. Oyuna başlayacak oyuncu, daireden 2 metre uzağa gider. Ve eline orta büyüklükte bir taş alır. Bulunduğu mesafeden taşı daireye fırlatır. Eğer taş daireye denk gelmezse sıra rakip oyuncuya geçer.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

2. BİNGÖL'DE OYANAN GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARIYLA İLGİLİ BAZI DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde katılımcıların Bingöl'de oynanan geleneksel çocuk oyunlarıyla ilgili değerlendirmeleri yer almaktadır.

Görüşmelerde, çocukken en çok kiminle oyun oynamayı severdiniz sorusuna, katılımcılardan Hediye Kaya, Melek Çelik ve İbrahim Kaya daha çok kardeşimle; Saadet Kaya, Besira Baymaz, Ayşe Bozyel ve İlhami Kaya ise akran grubu olan kuzenlerimle oynamayı daha çok sevdim cevabını vermişlerdir. Necmettin Boldaş, Aydın Kaya ve Ahmet İsmailoğlu ise hem kardeşleriyle hem de kuzenleriyle ve arkadaşlarıyla oynamayı sevdiklerini belirtmişlerdir. Saadet Kaya, konuyla ilgili hatıralarını şöyle dile getirmiştir: "*Sabah erken uyanırdık. Kimi zaman babamla hayvanların yanına giderdim kimi zamanda evde kalır işleri hallederdim. Ama tüm bu işleri hevesle yapmamın sebebi sonunda kuzenlerimle akşam oyun oynayacağımı bilmemdi. Akşam olmasını iple çekerdim.*"

Katılımcılara "oyunlarda hangi rolü daha çok tercih ettikleri" sorulduğunda kadınların genellikle anne, abla; erkeklerin ise baba, abi rolünü oynadıkları cevabı verilmiştir. Hediye Kaya evin en büyüğü olduğunu ve oyunlarda da ablalık rolünü yaptığını söylemiştir. Besira Baymaz ise *"oyunlarda genellikle yemek yapardım ve anne rolünde ben olurdum*" demiştir. Necmettin Boldaş görüşlerini "*Dedem ailemizin en büyüğüydü ve her şeye o karar verirdi. O yüzden oyunlarda genelde dede, amca veya baba rolünü oynardım*." şeklinde ifade etmiştir. Aydın Kaya'nın konuyla ilgili görüşleri ise şöyledir: *"Köyümüze yılda iki defa çerçi gelirdi. Arabasının içinde kumaşlar, kap kaçaklar vs. her şey vardı. Yiyecek olarak da dondurma getirirdi. İlk dondurmayı o zaman yemiştim. Oyunlarda hep dondurmacı olurdum*."

Görüşmelerde, katılımcıların geleneksel çocuk oyunlarını anlatırken hüzünlendikleri ve çocukluk dönemlerine özlem duydukları gözlemlenmiştir. Aydın Kaya bu durumu şöyle dile getirmiştir: "*Kuzenlerimle ve kardeşlerimle beraber çekilmiş bir tane fotoğrafımız var. O fotoğrafa baktığımda hepimizin üstü başı yırtık, toz toprak içinde, her tarafımız yara bere içinde ama o kadar mutluyuz ki fotoğrafta. Belki de bir daha hiç o kadar mutlu olamadık. Şimdi iki tanesi vefat etti. Her birimiz bir yere dağıldık. Yaşlandık. Eskiyi hatırladıkça bir yandan mutlu oluyorum bir yandan da çok hüzünleniyorum.*"

Bazı katılımcılar, geleneksel çocuk oyunlarını değerlendirirken bu oyunları, bugün oynanan modern çocuk oyunlarıyla kıyaslamışlardır. Örneğin emekli öğretmen İlhami

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Kaya'nın bu konudaki değerlendirmesi şöyledir: "*Biz çocuk iken çevremizde bulunan en basit eşyayı bir oyun aracına dönüştürebiliyorduk. Oyuncaklarımız genelde taş, çubuk, kâğıt veya ipten oluşuyordu. Ama bugüne çocukların çeşit çeşit oyuncak arabaları, bez bebekleri ve akıl almaz teknolojik oyuncakları bulunmaktadır. Eskiden çocuklar kendi oyunlarını ve oyuncaklarını kendileri üretirken bugün modern dönemde çocuklar, arzu ve isteklerinin sınırsızlığında sadece tüketen bireylere dönüşmüştür.*"

Bu bağlamda katılımcılar geleneksel çocuk oyunlarının çok önemli bir değere sahip olduğunu ve kültürel mirasın kaybolduğunu vurgulamaktadır. Geçmiş ve günümüz çocuk oyunları kıyaslandığında oyun araçları, anlayışları ve biçimleri farklılık göstermektedir. Dönemin sosyal, fiziksel, ekonomik ve psikolojik şartları, kapitalizmin etkisi ve teknolojik gelişmeler üreten bir toplumdan tüketen bir topluma dönüşmeyi etkilemektedir. Bu gelişmeler çocukları ve çocukların oyun algılarını da etkilemektedir.

SONUÇ

Geleneksel çocuk oyunları, bu oyunların ait olduğu toplumun hayat felsefesini, değerlerini, tutumlarını ve yaşam biçimlerini barındıran zengin halk kültürü ürünüdürler. Dolayısıyla, bugün artık oynanmayan ve unutulmaya yüz tutmuş olan Bingöl'deki geleneksel çocuk oyunları da Bingöl'ün halk kültürünü günümüze taşıyan temel ürünlerdir. Kaybolmak üzere olan bu ürünlerin tespit edilmesi ve korunması halk kültürünün korunması anlamına da geldiği için önemlidir.

Bingöl'de geleneksel çocuk oyunlarının kaydedilmesi ve korunması amacıyla yürütülen bu çalışmada; (a) geleneksel çocuk oyunlarının günümüzde oynanmadığı, her dönemin çocuk oyunlarının farklı olduğu, (b) çocuk oyunlarının dönemin toplumsal ve coğrafi koşullarını yansıttığı ya da oynanan oyunların bu koşullar tarafından şekillendirildiği, (d) görüşülen kişilerin çocukluk dönemlerine ait geleneksel çocuk oyunlarıyla ilgili olarak bilgi vermekte istekli oldukları ve kültürel mirasın korumasını destekledikleri sonuçları ortaya çıkmıştır.

Bu derlemenin geleneksel çocuk oyunlarının önemine dikkat çekmesi, yapılan benzer çalışmalara katkıda bulunması ve yeni çalışmalar için teşvik edici olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Aliyeva, E. (2008). Geleneksel Çocuk Oyunlarının Eğitimsel Değeri ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Ahıska Oyunları. *EğitimFakültesi Dergisi, 21*(2), 357-367.

Ellialtıoğlu, F. M. (2005). *Oyun ve Oyun Örnekleri.* İstanbul: YA-PA Yayın.

Fırat, H. (2013). Çocuk Oyunları-Eğitim İlişkisi: Bezirgân Başı Örneği. Electronic Turkish Studies, 8(13), 885-896.

Gümüştaş, N. (2010). *Geleneksel Çocuk Oyunlarından Çağdaş Eğitimde Yararlanılması.* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Hazar, Z., Tekkurşun, G. D., & Dalkıran, H. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Geleneksel Oyun ve Dijital Oyun Algılarının İncelenmesi: Karşılaştırmalı Metafor Çalışması. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 15*(4), 179- 190.

Karabacak, N. (1996). *Sosyal Bilgiler Dersinde Eğitsel Oyunların Öğrencilerin Erişi Düzeyine Etkisi.* Ankara: T.C.Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Tahiroğlu, M., Yıldırım, T., & Çetin, T. (2010). Değer Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin İlköğretim 7 Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi,30*, 231-248.

Türk Dil Kurumu. (2023, Mayıs 31). *Adalet, dürüstlük, vatanseverlik, yardımseverlik, oyun*. Güncel Türkçe Sözlük:https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı.

Ünivar, P. (2016). *Geleneksel Çocuk Oyunlarımız ve Oyuncaklarımız.* Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TEKİRLER GÖLETİ'NİN (NALLIHAN-ANKARA) SU KALİTESİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Ekrem MUTLU

Kastamonu Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0002-6000-245X

ÖZET

Tekirler Göleti; Ankara ilinin batısında Ankara iline 173 km uzaklıktaki Nallıhan İlçesinin 45 km batısında, Tekirler Köyünün 5 km kuzey doğusunda Gelence deresinin üzerinde kurulmuştur. Sulama amacıyla 2009 yılında yapılan gölet; 22 m yüksekliğinde toprak dolgu tipindedir. Gölet'in bulunduğu bölge İç Anadolu ikliminin tesiri altındadır. Bu çalışmada; sulamanın yanı sıra mesire yeri olarak ta kullanılan ve sportif balıkçılık faaliyetlerinin yapıldığı Tekirler Gölet'inin mevcut su kalitesi özelliklerinin aylık ve mevsimsel değişimlerinin üç istasyonda bir yıl boyunca izlenmesi, su kalitesi özelliklerinin ortaya konması, kirlilik problemlerinin ortaya çıkarılması ile Yüzey Su Kalitesi Yönetim Yönetmeliği (YSKYY)'nin kıta içi yüzey su kaynaklarının sınıflarına göre kalite kriterlerine göre suyun sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Çalışmaya Şubat 2016 tarihinde başlanmış, 12 ay boyunca aylık olarak üç istasyondan su analizleri için örnek alınmıştır. Su kalitesi parametrelerinden; sıcaklık, çözünmüş oksijen, pH, tuzluluk ve elektriksel iletkenlik (Eİ) sahada arazi tipi cihazlar yardımıyla direk ölçülmüştür. Diğer su kalitesi parametreleri; askıda katı madde, KOI, BOI, toplam alkanite, toplam sertlik, toplam amonyum azotu (NH_4), nitrit, nitrat, sodyum, magnezyum ve kalsiyum analizleri için su numuneleri laboratuvara getirilmiş ve aynı gün içinde analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen sonuçlar; su canlıları ve balık yaşamı için uygun bir ortam oluşturan halen farklı türde birkaç tür balığın yaşadığı bilinen Kabalar Gölet'inin, mevcut su kalitesinin korunması, ekolojik dengenin devamlılığı ile çevresindeki tarım arazilerinin sulanması açısından önemlilik teşkil etmektedir. Gölet, sulamanın yanında mesire yeri olarak kullanılmakta ve sportif balıkçılık yapılmaktadır. Gölet'in şu anki su kalitesi bakımından Yüzey Su Kalitesi Yönetim Yönetmeliği (YSKYY)' nin kıta içi su kaynaklarının sınıflarına göre I-III sınıf su kalitesi arasında değişim gösterdiği belirlenmiştir. Bu su kaynağının kirlilik baskısı altında olduğu, daha da kirlenmemesi, su kalitesinin korunması açısından periyodik olarak düzenli olarak izlenmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Su Kalitesi, Su Kirliliği, Nallıhan, Tekirler Göleti

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

1. GİRİŞ

Su; tüm canlıların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli en temel madde olması sebebiyle insanoğlu ve diğer canlılar için vazgeçilmez öneme sahiptir(Mutlu; 2021). Ayrıca, su; sürdürebilir kalkınmanın en temel bileşeni olup; ekonomik kalkınma, insan sağlığı, ekolojik sistem, gıda üretimi ve tüm organizmaların yaşamının ikamesiyle direk ilişkilidir. Suyun yokluğu hayatı imkansız hale getirmesinin yanında, sosyo – ekonomik aktivite olarakta kritik bir öneme haizdir. Bu önemlilik; eski uygarlıklara kadar' da uzanmaktadır(Brahmi et.al., 2024).

Yerkürenin ¾ sularla kaplı olmasına rağmen, canlıların kullanılabileceği tatlı su miktarı oldukça sınırlı olup, toplam su miktarının sadece ‰3' ü kadardır. Bu sebeple; dünyanın birçok ülkesinde ve ülkemizde tatlı su kaynakları çok önem teşkil etmektedir. Tatlı su kaynakları; hızla artan dünya nüfusunun, evsel, endüstriyel ve tarımsal ihtiyaçları yönelik git gide artan talebin karşılanması için çok kontrollü, bilinçli ve ekonomik bir şekilde korunması gerekmektedir. Yüzyılın başlıca sorunlarından biri olacağı uluslararası platformlarda açıkça dile getirilmektedir(Anonim, 2023).

Yaşamın devamlılığı ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan içme ve kullanma suyu; baraj gölü, göl, gölet ve akarsular gibi yüzey suları ile yeraltı sularından karşılanmaktadır(Şener et.al; 2020). Bu yüzden; tatlı su kaynakları çok dikkatli ve bilinçli şekilde korunması ve üzerine hassasiyet gösterilmesi gereken doğal kaynaklardır. Doğal tatlı su kaynaklarının; korunması, su kalitesi, ekolojik durumunun tespiti ile düşük su kalitesindeki kaynakların iyileştirilmesi çok büyük önem taşımaktadır(Mutlu, et.al; 2016).

Kapalı havza olan; baraj gölü, göl, gölet akarsular kirliliğe en hassas grup olup olumsuzluklardan en çok etkilenen ekosistemlerdir. Tarımsal, evsel, endüstriyel ve turizm aktivitelerinden kaynaklanan kirleticilerin bir arıtma işlemine tabi tutulmadan bu hassas gruba karışması veya sızması gibi birçok sebeplerden su kirliliği meydana gelmekte olup, zaten çok hassas olan bu ekosistemde yaşayan sucul organizmalar, balıklar ve sucul bitkiler yok olma tehlikesiyle karşılaşmaktadırlar(Taş; 2006). Bu nedenlerden dolayı; kirliliğe karşı en hassas grubu oluşturan baraj gölleri, göller, göletler ve akarsuların su kalitesi ve su kirlilik düzeyleri düzenli olarak etkin bir şekilde izlenmeli, yönetimi için gerekli tedbirlerin alınması, kirliğin önlenmesi amacıyla yetkili birimlere önerilerde bulunulması bir zorunluluktur(Tokatlı; 2020).

Bu zamana kadar Tekirler Gölet'inin su kalitesi ve su kirliliği düzeylerinin belirlenmesine dair bir çalışma bulunmadığı için Tekirler Göleti(Nallıhan – Ankara) çalışma bölgesi olarak seçilmiştir. Bu çalışmanın amacı; Şubat 2016 – Ocak 2017 tarihleri arasında Tekirler Gölet'inin bütününü temsil eden üç (3) istasyondan 12 ay boyunca aylık olarak alınan su örneklerinin analizi ile bulunduğu bölgede kirlenmeye hassas olan Tekirler Göleti'nin su kalitesinin bazı fiziko – kimyasal parametrelerinin aylık ve mevsimsel değişimlerini araştırmak, farklı kirletici kaynaklarının gölet suyuna olan etkisini inceleyerek, Tekirler Göleti suyunun Yüzeysel Su Kalitesi Yönetim Yönetmeliği (YSKYY)' ne göre sınıflandırarak sınıfını belirlemektir.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma Alanı ve Örneklerin Toplanması

Nallıhan Tekirler Göleti, Ankara'nın Nallıhan sınırları içerisinde Gelence deresi üzerinde sulama amacı ile 2001 yılında inşa edilmeye başlanmış ve 2009 yılında hizmete alınmıştır. 393 m rakımda bulunan göletin temelden yüksekliği 22 metre, gövde dolgu tipi zonlu topraktır. Gölet 1,60 milyon m³ su biriktirme hacmine sahip olup, 2.060 dekar arazinin sulanmasına hizmet etmektedir (URL-1).

İlçede iklim, İç Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinin iklim özelliklerini yansıtmaktadır. İlkbahar, sonbahar ve kış aylarında yağışlı bir iklim gözlemlenirken, yaz aylarında yağış miktarı oldukça düşüktür. Kış mevsimi aşırı soğuk olmamakla birlikte yağışlı geçmektedir.

Nallıhan Dağları, çam ormanları ve meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Özellikle kuzey ve batı yönlerine gidildikçe orman yoğunluğu artmaktadır. Doğu ve güney bölgelerindeki dağ ve tepeler genellikle çıplak ve bitki örtüsünden yoksundur. Tekirler Baraj Göleti ilçenin batısında yer almaktadır. Göletin güneyi hizmet ettiği tarım arazileri ile çevriliyken doğu, kuzey ve batısı kayalıklar ve üzerinde seyrek ormanlarla kaplıdır (URL-2). Ayrıca gölette pullu sazan (Cyprinus carpio) türü bulunmaktadır (URL-3).

Su numuneleri göletten Şubat 2016–Ocak 2017'de her ayda bir kez olmak üzere 3 istasyondan toplandı. Şekil.1 Tekirler Baraj Göleti ve üzerinde seçilen istasyonların bir haritasını tasvir eder. Numuneler steril, tek kullanımlık, 1000 ml'lik şişelerde yüzeyin yaklaşık 50 cm altından suyun kendi cazibesi ile alındı. Örnekler fiziko-kimyasal analize kadar +4°C'de saklandı.

Şekil 1: Tekirler Göleti

Fizikokimyasal Parametreler

Çözünmüş oksijen, pH, tuzluluk ve sıcaklık parametrelerinin tespiti için, önceden kalibre edilmiş taşınabilir bir dijital çok parametreli arazi ekipmanı (Hach Lange, HQ40D) kullanılmıştır. KOİ, sodyum, potasyum, kalsiyum, magnezyum, nitrat, nitrit ve amonyum parametrelerinin ölçümünde ise bir spektrofotometre (WTW 7600 UV-VIS) kullanılmıştır. BOİ parametresini belirlemek amacıyla bir BOİ ölçüm seti (WTW OXITOP 12) kullanılmıştır. Askıda katı madde parametresi filtre kağıdı (Whatman) aracılığıyla, toplam alkalinite ve toplam sertlik parametreleri ise titrimetrik yöntemle belirlenmiştir. Tüm kimyasal analizler, Kastamonu Üniversitesi Merkezi Araştırma Laboratuvarı'nda (Türk Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilmiştir) gerçekleştirilmiştir.

Kalibrasyon standartlarının hazırlanmasında, ICP-OES için sağlanan çok elemanlı standart stok çözeltisi (Merck, Almanya) kullanılmıştır. İncelenen elementlerin ICP-OES ile 10 ppm standart stok çözeltisinin analizi için geri kazanım oranları %107.957 ile %103.930 arasında değişmiştir.

İstatistiksel Analiz

Fizikokimyasal analiz sonuçlarının değerlendirilmesinde, her bir parametre için aylık ortalama değerler, standart sapmalar ve mevsimsel ortalama değerler hesaplanmış ve sonuçların tabloları SPSS istatistik programı kullanılarak hazırlanmıştır. Bu tablolara ait grafikler ise Excel programında oluşturulmuştur.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Sıcaklık (°C), çözünmüş oksijen (ÇO), tuzluluk (‰), pH, askıda katı madde (AKM), toplam alkalinite (TA), toplam sertlik (TS), nitrit (NO2), nitrat (NO3), amonyum azotu (NH4−), biyokimyasal oksijen ihtiyacı (BOİ), kimyasal oksijen ihtiyacı (KOİ), magnezyum (Mg), kalsiyum (Ca), sodyum (Na) ve potasyum (K) parametrelerinin aylık değişim grafikleri Şekil ?'te verilmiştir. İncelenen parametrelerin mevsimsel değişimi, tespit edilen verilerin minimum, maksimum ve standart sapma değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tekirler Baraj Göleti'nin suyu, analizlerin yapıldığı tüm aylar ve istasyonlarda çok belirgin farklılıklar göstermemekle birlikte hemen hemen hepsinde ölçülen parametreler için birinci sınıf kalite göstermektedir. Çözünmüş oksijen (ÇO) konsantrasyonu, mikrobiyal aktivite, organik madde, basınç, sıcaklık, örnekleme süresi ve akış minimizasyonu gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. ÇO konsantrasyonundaki artış, düşük su sıcaklığı dönemlerinde, daha soğuk sıcaklıklarda gaz çözünürlüğünün artmasına ve organizmaların metabolik aktivitelerinin azalmasına bağlanabilir. Bu durum, ÇO seviyeleri ile sıcaklık değişimleri arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Mutlu, 2019). Tekirler Göleti'nde sıcaklık yaz aylarında bile 25°C'nin altında ölçülmüştür. Tuzluluk seviyesi oldukça düşüktür; en yüksek tuzluluk sonbaharda ‰0,11 olarak kaydedilmiştir. Biyokimyasal oksijen ihtiyacı (BOİ) ve kimyasal oksijen ihtiyacı (KOİ) sonuçları, sınır değerlerin oldukça altında olup, yaz ve sonbaharda en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Balık yaşamını önemli ölçüde etkileyen askıda katı madde miktarı en yüksek sonbaharda 4,16±0,76 mg/L olarak ölçülmüş olup, bu değer balık sağlığını etkileyen sınırların çok altındadır.

pH, ekosistemin biyolojik bileşimini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Düşük pH seviyeleri, sucul organizmalar tarafından toksik elementlerin alımının artmasına neden olabilir (Mutlu, 2019). Tekirler Baraj Göleti'nde pH en yüksek sonbaharda 8,92 olarak ölçülmüştür. Yıl boyunca pH değerleri genel olarak yüksek seyretmiştir. En düşük pH değeri ilkbaharda 8,53

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle, YSKY'e göre gölet suyu III. Sınıf sular kategorisinde yer almaktadır. Gölet suyunun çok sert sular sınıfında yer alması, kalsiyum ve magnezyum iyonlarının derişimini artırarak pH değerini yükselttiği öngörülmektedir. Bununla birlikte, pH değeri içme ve kullanma suyunun güvenilirliği konusunda doğrudan bir referans olmamakla birlikte, hijyen kalitesini belirlemede önemli bir kriterdir (MEB, 2011).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Şekil 2 A-Çözünmüş Oksijen, B- Tuzluluk, C- pH, D- Sıcaklık, E- AKM, F- KOİ, G- BOİ, H-

Sodyum parametrelerinin aylık değişimler

Suların içinde çözünmüş Na^+ iyonlarının bulunması, iletkenlik seviyesini belirler. Katyonlar ve anyonların varlığı aynı zamanda alglerin büyüme ve gelişmesini sınırlayıcı bir faktör olarak da kabul edilmektedir (Mutlu ve Uncumusaoğlu, 2017). Tekirler Göleti'nde Na, en yüksek ilkbaharda ölçülmüş olup, bu değer yönetmelikte belirtilen sınırın oldukça altındadır. Potasyum (K) Mayıs ve Haziran aylarında her üç istasyonda sınır değer olan 10 mg/L'nin üzerinde ölçülmüş olup, en yüksek değer 10.49 mg/L olarak kaydedilmiştir. Bu durum, göleti besleyen Gelence Deresi çevresindeki tarım arazilerinde potasyum içeren gübrelerin kullanımından kaynaklanıyor olabilir.

Magnezyum, kalsiyum, toplam sertlik ve toplam alkalinite birbiriyle ilişkili parametrelerdir. Tekirler Baraj Göleti, bu ilişkinin güzel bir örneğidir. Bu parametreler kış mevsiminde en düşük seviyelerinde iken, yaz aylarında maksimum seviyelerine ulaşmıştır. En düşük toplam sertlik değeri 323,06 mg/L olan bu gölet, çok sert sular sınıfına girmektedir. Su sertliği tek başına kirlilik göstergesi olmasa da, sert sular ortamda bulunan toksik maddelerin etkinliğini artırabilirler, bu yüzden yetiştiricilikte tercih edilmezler (Göksu, 2003).

Kalsiyum ve magnezyum, tatlı sulardaki en önemli alkali toprak mineralleridir (Mutlu vd., 2013). Normal suların magnezyum seviyeleri 5 mg/L ile 60 mg/L arasında değişmelidir. Hafif sert sularda 60 - 100 mg/L arasındaki değerler normal kabul edilebilirken, önerilen magnezyum konsantrasyonu 50 mg/L'dir (Taş, 2006). Tekirler Baraj Göleti'nde magnezyum, yaz mevsiminde en yüksek 72,86 mg/L olarak ölçülmüştür. Kalsiyum ise yine yaz mevsiminde en yüksek 73,64 mg/L olarak kaydedilmiştir. Kalsiyumun maksimum önerilen seviyesi 75 mg/L olarak bildirilmiştir (Taş, 2006). Kalsiyum ve magnezyum, sert sularda iyon halinde bulunurlar ve sülfat ve karbonat tuzlarından kaynaklanırlar. Yani kalsiyum ve magnezyum iyonlarının konsantrasyonu, suyun sertliğini belirler. Çok sert sular sınıfına giren Tekirler Baraj Göleti için bu değerler beklenen sonuçlardır.

Balıklar için nitritin yüksek konsantrasyonları tehlikeli olabilir. Hemoglobinin methemoglobine dönüştüğü kahverengi kan hastalığına (nitrit zehirlenmesi) neden olur. Ancak böyle bir zehirlenmenin gerçekleşebilmesi için sudaki nitrit konsantrasyonunun 0,5 mg/L ve üzerinde olması gerekir. Bu seviye, balıkların büyümesini yavaşlatarak gelişimlerini olumsuz etkiler. Ortamın pH, kalsiyum ve klor konsantrasyonları zehirlenmenin şiddetini belirleyici rol oynar (Durbarow ve diğerleri, 1997). Nitrat azotu suda kolayca çözünür ve su ürünlerine diğer azotlu bileşiklere göre daha az zarar verir. Ancak, nitrat da yüksek konsantrasyonlarda balıkların osmoregülasyon sistemini bozabilir. Bazı deneylerde, uzun süreli olarak 10 mg/L nitrat konsantrasyonuna maruz kalmanın, duyarlı sucul hayvanlar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı gözlenmiştir. Su tuzluluğu nitrat iyonunun alımını engellediği için tatlı sularda yaşayan hayvanların denizlerde yaşayanlara göre nitrat zehirlenmesine daha duyarlı oldukları belirlenmiştir (Filazi ve diğerleri, 2016).

Sularda bulunan en zehirli azot bileşiği amonyaktır ve yetiştiricilik açısından ciddi bir sorundur. Amonyak, yoğun yemleme, balıkların metabolik artıkları veya su içerisindeki organik materyalin ayrışması sonucu yüksek oranlarda ortaya çıkabilir. Yetiştiricilikte amonyum azotunun su ürünlerine zarar vermemesi, sudaki iyonik olmayan amonyak konsantrasyonunun 0,22 mg/L'nin altında olması ile mümkündür. pH'ta meydana gelen bir birimlik artış, sudaki iyonik olmayan amonyak konsantrasyonunda on kat artışa sebep olur (Lawson, 1995). Tekirler

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Baraj Göleti'nde, bu üç azotlu bileşiğin için en yüksek seviyede izlendikleri yaz ve sonbahar mevsimlerinde bile sınır değerlere yaklaşmadığı ve herhangi bir risk oluşturmadığı gözlemlenmiştir.

Şekil 2 I- Potasyum, J- TS, K- TA, L- Magnezyum, M- Kalsiyum, N- Nitrit, O- Nitrat, P- Amonyum Azotu

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Tablo 1 Tekirler Baraj Göleti'nde ÇO'nin mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	9,40 ± 0,30	9,16	9,82
Kış	10,31 ±0,40	9,76	10,73
İlkbahar	11,13 ±0,09	11,00	11,28
Yaz	10,22 ±0,57	9,60	10,96

Tablo 2 Tekirler Baraj Göleti'nde tuzluluğun mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	0,09 ± 0,02	0,06	0,11
Kış	0,03 ± 0,03	0,01	0,07
İlkbahar	0,06 ± 0,02	0,03	0,08
Yaz	0,09 ± 0,007	0,08	0,10

Tablo..3 Tekirler Baraj Göleti'nde pH'ın mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	8,85 ± 0,06	8,76	8,92
Kış	8,69 ± 0,07	8,62	8,8
İlkbahar	8,69 ± 0,11	8,53	8,8
Yaz	8,84 ± 0,04	8,81	8,91

Tablo.4 Tekirler Baraj Göleti'nde sıcaklığın mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	19,51 ± 4,32	13,9	24
Kış	6,58 ± 3,72	3,9	11,7
İlkbahar	10,67 ± 3,37	6,3	14,3
Yaz	19,52 ± 2,67	16,3	22,7

Tablo.5 Tekirler Baraj Göleti'nde AKM'nin mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	3,31 ± 0,76	2,34	4,16
Kış	2,16 ± 0,54	1,46	2,74
İlkbahar	2,85 ± 0,05	2,78	2,92
Yaz	3,23 ± 0,38	2,74	3,66

Tablo 6 Tekirler Baraj Göleti'nde KOİ'nin mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	1,15 ± 0,21	0,81	1,35
Kış	0,68 ± 0,16	0,53	0,95
İlkbahar	0,89 ± 0,15	0,64	1,05
Yaz	1,18 ± 0,11	1,02	1,31

Tablo 7 Tekirler Baraj Göleti'nde BOİ'nin mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	0,18 ± 0,12	0,02	0,31
Kış	0,01 ± 0,01	0,00	0,02
İlkbahar	0,03 ± 0,02	0,02	0,07
Yaz	0,48 ± 0,44	0,13	1,09

Tablo.8 Tekirler Baraj Göleti'nde sodyumun mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	74,40 ± 0,72	73,26	75,28
Kış	69,58 ± 4,55	63,74	75,28
İlkbahar	87,13 ± 9,18	75,49	99,42
Yaz	92,13 ± 5,66	85,04	99,48

Tablo.9 Tekirler Baraj Göleti'nde Potasyumun mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	7,56 ± 0,35	7,09	8,01
Kış	6,69 ± 0,82	5,67	7,63
İlkbahar	8,47 ± 1,54	6,66	10,45
Yaz	9,65 ± 0,62	8,84	10,49

Tablo.10 Tekirler Baraj Göleti'nde TS'nin mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	364,27 ± 0,67	363,1	365,2
Kış	341,22 ± 15,83	323,06	362,84
İlkbahar	377,76 ± 11,93	363,95	392,56
Yaz	390,42 ± 12,89	373,98	405,32

Tablo.11 Tekirler Baraj Göleti'nde TA'nın mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	375,22 ± 0,94	373,67	376,65
Kış	347,74 ± 14,92	331,14	368,81
İlkbahar	388,07 ± 12,38	372,96	403,29
Yaz	401,17 ± 12,76	384,97	416,03

Tablo.12 Tekirler Baraj Göleti'nde magnezyumun mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	60,60 ± 0,15	60,42	60,84
Kış	53,97 ± 5,33	49,56	61,04
İlkbahar	67,51 ± 4,42	62,24	72,84
Yaz	66,81 ± 5,34	59,56	72,86

Tablo.13 Tekirler Baraj Göleti'nde kalsiyumun mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	60,88 ± 0,11	60,72	61,06
Kış	55,56 ± 3,08	52,64	59,80
İlkbahar	68,06 ± 4,71	62,56	73,60
Yaz	67,28 ± 5,63	60,10	73,64

Tablo.14 Tekirler Baraj Göleti'nde nitritin mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	0,00216 ± 0,0008	0,00105	0,00305
Kış	0,00042 ±0,0002	0,00014	0,00085
İlkbahar	0,00127 ±0,0006	0,00035	0,00205
Yaz	0,00245 ±0,0002	0,00215	0,00275

Tablo 15 Tekirler Baraj Göleti'nde nitratın mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	1,42 ± 0,17	1,14	1,58
Kış	1,23 ± 0,10	1,06	1,32
İlkbahar	1,01 ± 0,39	0,46	1,36
Yaz	1,12 ± 0,52	0,38	1,52

Tablo.16 Tekirler Baraj Göleti'nde AA'nın mevsimsel değişimi

Mevsim	Gölet Ortalaması	Min. Değer	Maks. Değer
Sonbahar	0,0011 ± 0,0002	0,0008	0,0014
Kış	0,0005 ± 0,0002	0,0001	0,0008
İlkbahar	0,0008 ± 0,0004	0,0002	0,0014
Yaz	0,0013 ± 0,0002	0,0010	0,0017

4. SONUÇ

Bu çalışma, Tekirler Baraj Göleti'nin yüzey suyu kalitesinin, analiz edilen fiziko-kimyasal parametrelerin çalışma dönemi (2016–2017) boyunca standart kılavuz değerlerini aşmadığını ve göletin yüksek su kalitesi koşullarını koruduğunu göstermiştir.

Bu temiz ve kirlenmemiş göleti korumak için, yerel halkın çevre bilinci artırılmalı ve çiftçilerin önceliği olarak sürdürülebilir tarım uygulamaları sağlanmalıdır.

5. KAYNAKÇA

Atay, D. & Pulatsü, S. (2000). Su kirlenmesi ve kontrolü. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:1513, Ders Kitabı, 292 s., Ankara.

Binici, A., & Pulatsü, S. (2021). Mogan Gölü (Ankara)'nde Sediment Taramasının Yüzey Sedimenti Besin Elementlerine Etkisinin Belirlenmesi. Ziraat Mühendisliği, (373), 61-68.

Brahmi, S., Rahmani, B., Nesrat, A., Djamal, C., & Brahmi, S. (2024). Assessment of groundwater mineralization in the arid steppe region of the Messaad plateau aquifer, Southern Algeria. *Geomatics, Landmanagement and Landscape*

Demir, T., Mutlu, E., Aydın, S., & Gültepe, N. (2021). Physicochemical water quality of Karabel, Çaltı, and Tohma brooks and blood biochemical parameters of Barbus plebejus fish: assessment of heavy metal concentrations for potential health risks. Environmental monitoring and assessment, 193, 1-15.

Emin, N., Mutlu, E., & Güzel, A. E. (2020). Determination the effectiveness of the cytotoxic analysis on the water quality assessments. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 8(2), 478-483.

Gao, J., Deng, G., Jiang, H., Wen, Y., Zhu, S., He, C., ... & Cao, Y. (2023). Water quality pollution assessment and source apportionment of lake wetlands: A case study of Xianghai Lake in the Northeast China Plain. Journal of Environmental Management, 344, 118398.

Göksu, M. Z. L., Çevik, F., Fındık, Ö., & Sarıhan, E. (2003). Seyhan Baraj Gölü'ndeki aynalı sazan (Cyprinus carpio L., 1758) ve sudak (Stizostedion lucioperca L., 1758)'larda Fe, Zn, Cd düzeylerinin belirlenmesi. Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences, 20(1), 69-74.

Güzel, A. E., & Mutlu, E. Su Kalitesi Ve Kirliliğinin İyonik Bileşen İçeriği Tespiti İle Değerlendirilmesi. Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences, 8(4), 707-713.

Hemachandra, S. C. S. M., & Sewwandi, B. G. N. (2023). Application of water pollution and heavy metal pollution indices to evaluate the water quality in St. Sebastian Canal, Colombo, Sri Lanka. Environmental Nanotechnology, Monitoring & Management, 20, 100790.

Jaffar, A., M Thamrin, N., Megat Ali, M. S. A., Misnan, M. F., & Mohd Yassin, A. I. (2020). The influence of physico-chemical parameters to determine water quality: a review. Journal of Electrical And Electronic Systems Research, 17, 116-121.

Kelderman, P., Xuedong, Y., & Drossaert, W. M. E. (2005). Sediment pollution with respect to heavy metals and organic micropollutants in the city canals of Delft (The Netherlands)—assessment of a data base of 188 sediment stations. Hennef: European Water Association (EWA).

Kurnaz, A., Mutlu, E., & Uncumusaoğlu, A. A. (2016). Determination of water quality parameters and heavy metal content in surface water of Çiğdem Pond (Kastamonu/Turkey). Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 4(10), 907-913.

Kükrer S, Mutlu E (2019) Assessment of surface water quality using water quality index and multivariate statistical analyses in Saraydüzü Dam Lake, Turkey. Environ Monit Assess 191:71. https://doi. org/ 10. 1007/ s10661- 019- 7197-6

Mutlu, E., Kutlu, B., Demir, T., & Yanık, T. (2018). Assessment of metal concentrations and physicochemical parameters in the waters of Lake Tecer. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 18(1), 1-10.

Mutlu E, 2021. Determination of seasonal variations of heavy metals and physicochemical parameters in Kildir Pond (Yildizeli -Sivas). Fresenius Environ. Bull., 30: 5773–5780.

Mutlu, E., Arslan, N., & Tokatlı, C. (2021). Water quality assessment of Boyalı Dam Lake (Sinop, Turkey) by using ecological and statistical indicators. Acta Scientiarum Polonorum. Formatio Circumiectus, 20(1), 77-85.

Mutlu, E., Tokatlı, C., Islam, A. R. M. T., Islam, M. S., & Muhammad, S. (2023). Water quality assessment of Şehriban Stream (Kastamonu, Türkiye) from a multi-statistical perspective. International Journal of Environmental Analytical Chemistry, 1-17.

Mutlu E, Aydin Uncumusaoglu A (2017) Investigation of the water quality of Alpsarı Pond (Korgun-Çankırı), Turkish. J Fish Aquat Sci 17:1231–1243

Patil, P. N., Sawant, D. V., & Deshmukh, R. N. (2012). Physico-chemical parameters for testing of water–A review. *International journal of environmental sciences*, 3(3), 1194-1207.

Şehnaz, Ş., Şener, E., Davraz, A., & Varol, S. (2020). Hydrogeological and hydrochemical investigation in the Burdur Saline Lake Basin, southwest Turkey. *Geochemistry*, *80*(4), 125592

Şimşek, A., & Mutlu, E. (2023). Assessment of the water quality of Bartın Kışla (Kozcağız) Dam by using geographical information system (GIS) and water quality indices (WQI). Environmental Science and Pollution Research, 30(20), 58796-58812.

Taş, B. (2006). Investigation of water quality of Derbent Dam Lake (Samsun). Ecology, 15 (61), 6-15.

Tokatlı, C. (2020). Ergene nehir havzası su kalitesinin çok değişkenli istatistik analizler kullanılarak değerlendirilmesi. LimnoFish, 6(1), 38-46. DOI: 10.17216/LimnoFish.524036

Tokatli, C. (2021). Health risk assessment of toxic metals in surface and groundwater resources of a significant agriculture and industry zone in Turkey. Environmental Earth Sciences, 80(4), 156.

Tokatli, C., Mutlu, E., & Arslan, N. (2021). Assessment of the potentially toxic element contamination in water of Şehriban Stream (Black Sea Region, Turkey) by using statistical and ecological indicators. Water Environment Research, 93(10), 2060-2071.

URL-1:https://www.balikavi.net/konu/ankaradaki-barajlar-goller-goletler-yemler-ve-yemleme-teknikleri.11628/

URL-2: https://nallihan.meb.gov.tr/www/ilcemiz/icerik/1077#:~:text=Nall%C4%B1han%27%C4%B1n%20iklimi%20%C4%B0%C3%A7%20Anadolu,%C4%B1l%C4%B1ml%C4%B1%20bir%20iklim%20h%C3%BCk%C3%BCm%20s%C3%BCrer.

URL-3: https://s.ankara.bel.tr/files/2024/02/22/856f8c1a4b9ea4e6531331103fc36d08.pdf

Yılmaz, M. L., & Peker, H. S. (2013). Su Kaynaklarının Türkiye Açısından Ekono-Politik Önemi Ekseninde Olası Bir Tehlike: Su Savaşları. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 57-74.

TEKSTİL BASKI TASARIMINDA KULLANILAN ÇEŞİTLİ FOLYOLARIN PLOTTER KESİM PERFORMANSLARI

Doç. Dr., Mehmet Zahit BİLİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, mbilir@ksu.edu.tr - 0000-0001-7194-9211

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayanan tekstil uygulamaları günümüze kadar olan süreçlerde kendini sürekli yenilemekte ve geliştirmektedir. Tekstil yüzeylerinin albenisini artıran uygulamaların başında da baskı işlemleri yer almaktadır. Tekstilde baskı birçok farklı yöntemle yapılabilmektedir. Her bir yöntemin kendisine göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu baskı üretim yöntemlerinden bazıları uzun metrajları üretmede avantaj sağladığından, bazıları numune gibi küçük metraj üretimlerde artı sağladığından kimileri ise kattığı görünüm özellikleri veya maliyet avantajları göz önüne alındığından kullanılabilmektedir. Son yıllarda transfer baskı alanında kullanılan farklı görünüm, fiziksel özellik ve dokunuş hissiyatlarına sahip olan çeşitli baskı folyoları ön plana çıkmaktadır. Bu folyoların çoğunluğu planlanan desenin düzgün şekilde kesilebilmesi için plotter kesime ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada plotter kesim makinelerinde ki kesim parametreleri yapılan kesimin başarıyla uygulanıp uygulanamadığını etkileyebilmektedir. Bu çalışmada üç farklı folyo tipinin kendi içlerinde sabit bıçak mesafesi ve kuvveti altında ve farklı kesim hızlarında gösterdikleri kesim kaliteleri incelenmektedir. Çalışmada birbirinden farklı özellikteki folyo tipleri üzerinde, kesim hızının kesim kalitesine etkisinin aynı yönde olup olmadığı görülmeye çalışılmaktadır. Kesim işlemi esnasında folyolara uygulanan kesim kuvvetleri her bir folyo için çeşitli denemelerle önceden tespit edilmekte ve çalışmada bu tespit edilen kuvvet değerleri baz alınarak kesim işlemleri yapılmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda kesim hızının giderek yükseldiği kesim uygulamalarında, özellikle kesim işleminin küçük ve ayrıntılı parçaların ayıklanması safhasında negatif yönde etkilendiği görülmektedir. Kesim hızındaki artışın farklı folyo türlerinde benzer şekilde kesim kusurlarına neden olabildiği de gözlenmektedir. Sonuç olarak özellikle büyük metraj üretimlerde termin açısından yüksek hızlara çıkılma ihtiyacı olduğunda, belli bir hız değerinin üzerine çıkılması durumunda hataların olabileceği bu nedenle optimum kesim hızlarının başarılı baskı kesim işlemleri için kontrollü olarak tespit edilmesi ve bu optimum hız değerlerine göre kesim işleminin yapılması gerektiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transfer baskı, Plotter, Baskı folyosu

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

PERFORMANCE OF VARIOUS FOILS USED IN TEXTILE PRINTING DESIGN WITH PLOTTER CUTTING

ABSTRACT

The textile practices, which date back as far as human history itself, have continuously renewed and developed throughout the ages up to the present day.One of the primary methods that enhance the appeal of textile surfaces is printing. Printing in textiles can be achieved through various methods, each with its own advantages and disadvantages. Some of these printing methods provide advantages in producing long lengths, while others offer benefits in producing small sample lengths. Some are chosen based on their visual characteristics or cost advantages. In recent years, various printing foils with different appearances, physical properties, and tactile sensations have emerged in the field of transfer printing. Most of these foils require plotter cutting to ensure precise cutting of the intended pattern. At this point, the cutting parameters in plotter cutting machines can influence the success of the cutting process. This study investigates the cutting qualities of three different types of foils under fixed blade distance and force settings, and at varying cutting speeds. The study aims to determine whether cutting speed has a consistent impact on cutting quality across different types of foils with varying characteristics. During the cutting process, the cutting forces applied to the foils are determined through various trials for each type beforehand, and cutting operations are conducted based on these identified force values in the study. As the cutting speed increases in cutting applications, the study results indicate a negative impact, particularly during the stage of separating small and detailed parts. It is observed that the increase in cutting speed can similarly lead to cutting defects across different types of foils. As a result, especially in large-scale production runs where high speeds are necessary for meeting deadlines, it is observed that exceeding a certain speed threshold can lead to errors during cutting. Therefore, it is crucial to carefully determine and perform cutting operations at optimal cutting speeds for successful printing and cutting processes.

Key Words: Transfer printing, Plotter, Printing foil

1. GİRİŞ

Doğanın zorlu şartlarından korunma amacıyla günümüze kadar kullanılan tekstil yüzeyleri, aynı zamanda fonksiyonel ve estetik amaçlarla da insan hayatında yer almaktadır. Özellikle son yıllarda meydana gelen teknolojik ilerlemeler tekstil üretim tekniklerinde ve kullanılan malzemelerde de büyük çaplı değişimlere ve ilerlemelere sebep olmaktadır. Meydana gelen bu ilerlemeler özellikle tekstil renklendirme alanında da hızla devam etmektedir. Bu süreçte tarih öncesi zamanlardan 19.yy.'a kadar olan süre zarfında doğal boyalar tekstil yüzeylerinin renklendirilmesinde kullanılmıştır (Cristea ve Vilarem, 2005: 238; Colombini vd., 2006: 174; Bilir, 2018: 64). 1856 yılında Perkin tarafından ilk sentetik boyanın bulunmasıyla birlikte doğal boyaların yerini hızla sentetik boyarmaddeler almaktadır (Shadid vd., 2013: 310; Bilir, 2018: 64).

Tekstil üretim tekniklerinde boyarmaddelerin kullanıldığı alanlardan biriside baskı üretimidir. Baskı bölgesel bir renklendirme işlemi olarak tanımlanmaktadır (Peker, 2017: 17). Boyarmadde alanında meydana gelen ilerlemelere paralel olarak baskı alanında kullanılan üretim yolları ve malzemelerinde de ilerlemeler yaşanmaktadır. Tarihsel süreçte kalıp, şablon baskı gibi nispeten daha basit baskı teknikler kullanılmakta iken günümüzde transfer ve dijital baskı gibi teknolojik ilerlemelerin getirdiği yenilikçi baskı teknikleri sıkça kullanılmaktadır. Transfer baskıda son yıllarda tekstil baskıcılığında sıkça tercih edilen üretim teknikleri arasında yer almaktadır. Transfer baskı tekniğinde özel kağıt yada folyo ve pres (veya tambur) yardımıyla baskı işlemleri yapılmaktadır. Özellikle folyo teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler transfer baskıda folyo kullanımını giderek artırmaktadır. Baskı esnasında folyonun kullanılacağı durumlarda istenilen desenin bir plotter yardımıyla folyo üzerinde kesilmesi ve ayıklanması gerekmektedir. Yapılan bu kesim ve ayıklama işleminin performansı baskı kalitesini etkileyen önemli parametreler arasında yer almaktadır. Bu nedenle baskı işleminde kullanılan folyolar hakkında yapılacak olan araştırmaların sektörel açıdan yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. TRANSFER BASKI

Önceden hazırlanan desenin tekstil olmayan bir yüzeye basıldığı ve daha sonra ayrı işlemlerle basılan bu desenin tekstil yüzeyine aktarıldığı işleme transfer baskı denilmektedir (Erdem İşmal ve Yıldırım, 2012: 144, Bilir, 2023: 1184). Transfer baskıda, transfer baskı presi (Görsel 1.) (veya tambur), yazıcı (sadece deseni basılacak baskılar için), baskı kağıdı (yazıcıdan desen basılacak işlemler için), folyo (desenin folyo üzerinde hazır olduğu tasarımlar için) ve plotter (sadece kesim işlemi yapılacak işlemler için) (Görsel 2.) kullanılmaktadır. Genel olarak önceden sıcaklığı, basıncı ve süresi ayarlanmış bir baskı presine yerleştirilen tekstil yüzeyinin üzerine, özel kağıt veya folyonun yerleştirilmesi ve pres yardımıyla baskının yüzeye aktarılması yoluyla baskı işlemi tamamlanmaktadır. Transfer baskı fotoğraf kalitesinde baskı yapabilmesi, t-shirt gibi parça baskı uygulamalarında kolaylık sağlaması, numune üretimlerde avantaj sağlaması, baskı öncesi iş ve işlemlerin az olması, çevresel kirliliğinin daha az olması ve folyo gibi çok farklı materyallerle baskı yapılabilmesine olanak sağlaması açılarından tercih edilen bir baskı tekniğidir.

Görsel 1. Transfer Baskı Presi

Görsel 2. Plotter

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Çalışmada kullanılan makine, materyaller, uygulanan kesim hızı ve kuvveti Çizelge 1.'de verilmektedir.

Çizelge 1. Kullanılan Makine, Materyaller, Kesim Hızı ve Kesim Kuvveti

No	Folyo Çeşidi	Hız (cm/s)	Minimum Kuvvet
1	Poli 4306 Mavi	10	10
2	Poli 4306 Mavi	20	10
3	Poli 4306 Mavi	30	10
4	Poli 4306 Mavi	40	10
5	Poli 4306 Mavi	60	10
6	Mpu 01 Metalik Gümüş	10	20
7	Mpu 01 Metalik Gümüş	20	20
8	Mpu 01 Metalik Gümüş	30	20
9	Mpu 01 Metalik Gümüş	40	20
10	Mpu 01 Metalik Gümüş	60	20
11	Spu05 Esnek Kırmızı	10	12
12	Spu05 Esnek Kırmızı	20	12
13	Spu05 Esnek Kırmızı	30	12
14	Spu05 Esnek Kırmızı	40	12
15	Spu05 Esnek Kırmızı	60	12
16	Graphtec Plotter		

Çalışmada kullanılan folyoların genel özellikleri aşağıda verilmektedir;

Poli 4306 Mavi renkli folyo: Politape marka, mat, yansımasız yüzeyli, yüksek kalite bir poliüretan tekstil folyosu (Spandex, 2024).

Mpu 01 Metalik Gümüş renkli folyo: Serfoto Kore yapımı marka, poliüretan, üç katmanlı, parlak tekstil folyosu (Serfoto, 2024).

Spu05 Esnek Kırmızı renkli folyo: Serfoto Kore yapımı marka, poliüretan, esnek, üç katmanlı, tekstil folyosu (Serfoto, 2024).

3.2. Metot

Çalışma kapsamında ilk olarak üç farklı folyo türüne (Çizelge 1.) uygulanacak olan kesim kuvvetleri çeşitli denemelerle tespit edilmektedir. Her bir folyo çeşidi için belirlenen sabit kesim kuvveti tüm farklı hız denemelerinde sabit tutulmaktadır. Daha sonra her bir folyo çeşidi için 5 farklı hızda kesimler plotter üzerinde uygulanmaktadır. Her bir kesimde kullanılmak üzere yıldız figürleri Adobe Illustrator programında hazırlanmakta ve daha sonra hazırlanan vektörel çizim (En büyük yıldızın boyutu: 45x43 mm, en küçük yıldızın boyutu: 4,3x4,1 mm) , Cutting Master 4 programı üzerinde kesime hazır hale getirilmektedir (Görsel 3 ve 4).

Görsel 3. Yıldız Çizimleri

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 4. Cutting Master 4 Programı Kullanımı

3.2.1. Poli 4306 Mavi Folyo Kesim ve Ayıklama İşlemi

Yıldız figürlerinden oluşan vektörel çizim Adobe Illustrator ve Cutting Master 4 programı ile kesime hazır hale getirildikten sonra ilk adım olarak plotter besleme kısmına kesilecek yüzü ayarlanarak yerleştirilmektedir. Daha sonra makineye belirlenen hız ve kuvvet ayarları girildikten sonra bilgisayardan verilen komut ile kesim işlemi gerçekleştirilmektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Poli 4306 Mavi Folyo Plotter Kesim Aşaması

Kesim işleminin tamamlanmasının ardından ayıklama işlemine geçilir ve Görsel 6.'da görüldüğü üzere folyo ayıklama işlemi yapıldıktan sonra folyolar basıma hazır hale gelmektedir. Yapılan tüm bu işlemler sırasıyla tüm farklı hızlar için aynı şekilde uygulanmaktadır.

Görsel 6. Poli 4306 Mavi Folyonun Ayıklama İşlemi

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

3.2.2. Mpu 01 Metalik Gümüş Folyo Kesim ve Ayıklama İşlemi

Yıldız figürlerinden oluşan vektörel çizim Adobe Illustrator ve Cutting Master 4 programı ile kesime hazır hale getirildikten sonra ilk adım olarak plotter besleme kısmına kesilecek yüzü ayarlanarak yerleştirilmektedir. Daha sonra makineye belirlenen hız ve kuvvet ayarları girildikten sonra bilgisayardan verilen komut ile kesim işlemi gerçekleştirilmektedir (Görsel 7).

Görsel 7. Mpu 01 Metalik Gümüş Folyo Plotter Kesim Aşaması

Kesim işleminin tamamlanmasının ardından ayıklama işlemine geçilir ve Görsel 8.'da görüldüğü üzere folyo ayıklama işlemi yapıldıktan sonra folyolar basıma hazır hale gelmektedir. Yapılan tüm bu işlemler sırasıyla tüm farklı hızlar için aynı şekilde uygulanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 8. Mpu 01 Metalik Gümüş Folyonun Ayıklama İşlemi

3.2.3. Spu05 Esnek Kırmızı Folyo Kesim ve Ayıklama İşlemi

Yıldız figürlerinden oluşan vektörel çizim Adobe Illustrator ve Cutting Master 4 programı ile kesime hazır hale getirildikten sonra ilk adım olarak plotter besleme kısmına kesilecek yüzü ayarlanarak yerleştirilmektedir. Daha sonra makineye belirlenen hız ve kuvvet ayarları girildikten sonra bilgisayardan verilen komut ile kesim işlemi gerçekleştirilmektedir (Görsel 9).

Görsel 9. Spu05 Esnek Kırmızı Folyo Plotter Kesim Aşaması

Kesim işleminin tamamlanmasının ardından ayıklama işlemine geçilir ve Görsel 10.'da görüldüğü üzere folyo ayıklama işlemi yapıldıktan sonra folyolar basıma hazır hale gelmektedir. Yapılan tüm bu işlemler sırasıyla tüm farklı hızlar için aynı şekilde uygulanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 10. Spu05 Esnek Kırmızı Folyonun Ayıklama İşlemi

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmada her bir folyonun farklı hızlarda yapılan plotter kesim işlemleri sonrasında Görsel 6,8 ve 10.'da görüldüğü üzere ayıklama işlemi tamamlanmaktadır. Yapılan ayıklama işlemi sonrası her bir folyonun farklı hızlardaki kesim ve ayıklama işlemlerine ait nihai sonuçlar Görsel 11. ,12. ve 13.'de verilmektedir.

Görsel 11. Poli 4306 Mavi Folyo İçin Beş Farklı Hızda Yapılan Kesime Ait Ayıklanma Yapılmış Nihai Görünüm

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 12. Mpu 01 Metalik Gümüş Folyo İçin Beş Farklı Hızda Yapılan Kesime Ait Ayıklanma Yapılmış Nihai Görünüm

Görsel 13. Spu05 Esnek Kırmızı Folyo İçin Beş Farklı Hızda Yapılan Kesime Ait Ayıklanma Yapılmış Nihai Görünüm

Görsel 11., 12. ve 13.'e göre tespit edilen sonuçlar Çizelge 2.'de verilmektedir.

Çizelge 2. Çalışma Sonuçları

No	Folyo Çeşidi	Hız (cm/s)	Sonuç
1	Poli 4306 Mavi	10	Sorun yok
2	Poli 4306 Mavi	20	Sorun yok
3	Poli 4306 Mavi	30	En küçük yıldız çıkmadı
4	Poli 4306 Mavi	40	Son iki küçük yıldız çıkmadı
5	Poli 4306 Mavi	60	En küçük yıldız çıkmadı
6	Mpu 01 Metalik Gümüş	10	En küçük yıldız çıkmadı
7	Mpu 01 Metalik Gümüş	20	En küçük yıldız çıkmadı
8	Mpu 01 Metalik Gümüş	30	En küçük yıldız çıkmadı
9	Mpu 01 Metalik Gümüş	40	En küçük yıldız çıkmadı
10	Mpu 01 Metalik Gümüş	60	En küçük yıldız çıkmadı
11	Spu05 Esnek Kırmızı	10	En küçük yıldız çıkmadı
12	Spu05 Esnek Kırmızı	20	En küçük yıldız çıkmadı
13	Spu05 Esnek Kırmızı	30	En küçük yıldız çıkmadı, en küçük 2. yıldızda hafif zorlanma oldu
14	Spu05 Esnek Kırmızı	40	En küçük yıldız çıkmadı, en küçük 2. yıldızda hafif zorlanma oldu
15	Spu05 Esnek Kırmızı	60	Son iki küçük yıldız çıkmadı

Görseller ve çizelgede verilen bilgilerden de görüleceği üzere, kesim hızının giderek yükseldiği kesim uygulamalarında, özellikle kesim işleminin, küçük ve ayrıntılı parçaların ayıklanması (en küçük yıldızlar) safhasında negatif yönde etkilendiği görülmektedir. Kesim hızındaki artışın farklı folyo türlerinde benzer şekilde kesim kusurlarına neden olabildiği de gözlenmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışmada farklı bıçak türleri, farklı marka folyo türlerinin sergileyebileceği farklı sonuçların olabileceği, ayıklama işleminin kişiden kişiye farklılık gösterebileceği, farklı plotterlar da farklı neticelerin alınabileceği gibi sonuç üzerinde etkili olabilecek birçok farklı parametre vardır. Bu parametrelerin her biri gelecekte bu araştırma sonuçları dikkate alınarak başlatılabilecek diğer araştırmaların konusu olabilecektir. Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ise, folyo kesimli işlerde yakın termin açısından yüksek hızlara çıkılma ihtiyacı olduğunda, belli bir kesim hızı değerinin üzerine çıkılması durumunda kesim hataları olabilmektedir. Bu nedenle optimum kesim hızlarının başarılı baskı kesim işlemleri için kontrollü olarak önceden tespit edilmesi önem arz etmektedir. Önceden tespit edilen optimum kesim hızı değerlerine göre kesim işleminin yapılmasının hatasız ve doğru üretim sonuçları için gereklilik arz ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bilir, M. Z. (2018). Ekolojik boyama esaslı çok renkli yüzey tasarımı. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 20. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/511798 (Erişim tarihi: 16.06.2024)

Bilir, M. Z. (2023). Tekstil transfer baskı kağıt/folyo çeşitleri ve örnek bir baskı tasarımı çalışması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 20(3). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3494443 (Erişim tarihi: 15.06.2024)

Colombini, M. P., Andreotti, A., Baraldi, C., Degano, I. ve Lucejko, J. J. (2006). "Colour Fading in Textiles: A Model Study On The Decomposition of Natural Dyes", Microchemical Journal, 85, 174.

Cristea, D. ve Vilarem, G. (2005). Improving Light Fastness of Natural Dyes On Cotton Yarn, Dyes and Pigments, 70, 238.

Erdem İşmal, Ö. & Yıldırım, L. (2012). *Tekstil Baskıcılığının Tarihçesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

https://serfoto.com.tr/mpu-01-metalik-gumus-flex-/-51-cm-x-1-metre (Erişim tarihi: 14.06.2024).

https://serfoto.com.tr/esnek-stretch-kirmizi-flex-/-51-cm-x-2-m1-m2 (Erişim tarihi: 14.06.2024).

https://shop.spandex.com/tr_TR/malzemeler/tekstil-folyolar-ve-yardmc-urunler/flex-ve-flock-tekstil-folyolar/flex-tekstil-folyolar/poli-tape-poli-flex-perform-serisi-flexler/p/D1P (Erişim tarihi: 16.06.2024).

Peker, E. H. (2017). *Tekstilciler İçin Baskı El Kitabı*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Shahid, M., Shahid-ul-Islam ve Mohammad, F. (2013). Recent advancements in natural dye applications: a review, Journal of Cleaner Production, 53, 310-311.tag/natural-dyes/ (Erişim tarihi: 15/6/2016).

TRANSFER BASKI TEKNİĞİNDE KULLANILAN YANSIMALI/PARLAK/FOSFORLU FOLYO UYGULAMALARI

Doç. Dr., Mehmet Zahit BİLİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, mbilir@ksu.edu.tr - 0000-0001-7194-9211

ÖZET

Tekstil yüzeylerinin renklendirilmesi estetik ve tasarım algısı açısından yüzyıllardır süregelen bir ihtiyaçtır. Bu renklendirme ihtiyacının giderilmesi noktasında geçmişten günümüze kadar birçok farklı yöntem ve materyal insanlar tarafından kullanılmaktadır. Tekstil yüzeylerinin renklendirmesi, polimerin lif çekimi öncesi renklendirilmesi, elyaf boyama, bobin boyama, çile boyama, kumaş boyama ve baskı gibi birçok farklı uygulama biçimi ile yapılabilmektedir. Seçilecek olan renklendirme yöntemi aynı zamanda nihai ürünün elde edilmesinde kullanılan üretim tekniklerinin belirlenmesinde de önemli bir parametredir. Tekstil baskısı son yıllarda renklendirme alanında üretim tercihi olarak giderek artan bir kullanım ivmesine sahiptir. Baskı sınırlı bir alanın istenilen bir desen şeklinde renklendirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Baskı işlemi birçok farklı teknikle tekstil yüzeyinin renklendirilmesini sağlamaktadır. Bu baskı teknikleri arasında uygulama tercihi giderek artan tekniklerden biriside transfer baskı tekniğidir. Transfer baskı tekniği, bir kağıt veya folyo üzerinde bulunan desenin sıcaklık, süre ve basıncı ayarlanmış bir pres yardımıyla tekstil yüzeyine aktarılma işlemi olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda kağıt ve folyo teknolojilerinde meydana gelen büyük ilerlemelerle birlikte transfer baskıda çok farklı özelliklere sahip folyo türleri de kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada transfer baskı tekniğinde kullanılan yansımalı, parlak veya fosforlu görünüm özelliklerine sahip olan farklı folyo çeşitleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca çalışmada bu folyoların tasarım, kesim ve baskı olmak üzere tüm ürün oluşturma aşamaları gösterilmektedir. Ürün oluşturma aşamaları sonrasında ise nihai ürün üzerinde baskılı folyoların gösterdiği görünüm özellikleri de görsel olarak paylaşılmaktadır. Çalışma sonucunda transfer baskı folyoları hakkında daha çok kişinin bilgi sahibi olması ve bu tür farklı ve dikkat çekici görünüm özelliklerine sahip folyoların verilen bilgiler ışığında daha çok kullanılmasıyla birlikte, ülkemizin tekstil ticaretinden daha büyük pay alabilmesine yönelik katkı sağlanması da hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tekstil folyosu, Transfer baskı, Plotter

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

APPLICATIONS OF REFLECTIVE/SHINY/PHOSPHORESCENT FOILS USED IN TRANSFER PRINTING TECHNIQUE

ABSTRACT

The coloring of textile surfaces has been a longstanding necessity in terms of aesthetics and design perception for centuries. Throughout history to the present day, numerous different methods and materials have been utilized by people to meet this need for coloring. The coloring of textile surfaces can be achieved through various methods such as pre-dyeing of polymer fibers, fiber dyeing, skein dyeing, yarn dyeing, fabric dyeing, and printing.The chosen coloring method is also an important parameter in determining the production techniques used to achieve the final product. Textile printing has seen increasing momentum as a production preference in the field of coloring in recent years. Printing is defined as coloring a limited area in a desired pattern. The printing process enables the coloring of textile surfaces using various techniques. Among the printing techniques, one of the increasingly preferred methods is transfer printing. Transfer printing is defined as the process where a pattern on paper or foil is transferred onto a textile surface using a press or drum with adjusted temperature, time, and pressure.In recent years, significant advancements in paper and foil technologies have led to the use of a wide variety of foils with different characteristics in transfer printing. This study provides information about various types of foils used in transfer printing technique, which exhibit reflective, shiny, or phosphorescent appearances.Additionally, the study illustrates all stages of product creation using these foils, including design, cutting, and printing. Following the product creation stages, visual representations of the appearance features exhibited by printed foils on the final product are also shared. As a result of this study, the aim is to increase awareness about transfer printing foils among more individuals and promote the use of these foils with unique and eye-catching appearance features. By doing so, the goal is to contribute to enhancing our country's share in the textile trade.

Key Words: Textile foil, Transfer printing, Plotter

1. GİRİŞ

Tekstil yüzeylerinin son kullanıcılar tarafından tercih edilme nedenleri arasında ihtiyaçlar, estetik algı, moda ve ekonomik nedenler gibi birçok farklı neden olabilmektedir. Bu tercih nedenleri arasında estetik algı duygusunu etkileyen en önemli unsurlardan biriside renktir. Renk ışığın kendi öz yapısına ve nesneler üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etkidir (Sözen ve Tanyeli, 1992; Per, 2012: 18). Tekstilde gerek elyaf, gerek kumaş gerekse kıyafet özelinde olsun her aşamada renk kavramı bir belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekstilde renklendirme işlemi birçok farklı yolla yapılabilmektedir. Polimer, elyaf, iplik, kumaş ve parça renklendirilmesi yollarıyla renklendirme işlemi tekstil materyallerine uygulanabilmektedir. Tekstil yüzeylerinin renklendirilmesinde kullanılan üretim yollarından birisi de baskıdır. Baskı ya da basmacılık, tekstil materyalinin bölgesel olarak tek renk ya da çeşitli renklerle renklendirilmesi işlemine denilmektedir. (Tekstil sayfası, 2024; Doba Kadem ve Özdemir, 2024). Yapılan çalışmalarda M.Ö. 3000'li yıllarda Çinliler tarafından el basmacılığı uygulamalarının yapıldığı görülmektedir (Uygur ve Yüksel 2013: 12; Bilir, 2023: 1184). Tekstil baskısının tarihsel sürecinde, 1783 yılında İskoç Thomas Bell'in rulo baskı makinesini icat etmesi önemli bir dönüşüm noktası olmuştur (Özlenen Erdem ve Leyla, 2012; Akbostancı, 2014: 32). Teknolojide meydana gelen hızlı ilerlemelerle birlikte tekstil baskı alanında rotasyon film baskı, transfer baskı ve dijital baskı olmak üzere birçok farklı baskı tekniği kullanılmaktadır. Bu baskı teknikleri arasında son yıllarda transfer baskıda adından sıkça söz ettirmektedir. Transfer baskının uygulama kolaylığı olması ve çok farklı elyaf çeşitleri üzerinde uygulanabilir olması gibi nedenler tekniğin ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Transfer baskı tekniğinin sıkça kullanılmasının nedenlerinden biriside bir çok farklı kağıt veya folyo türü ile baskı yapılabilmesi ve bu baskıların estetik açıdan dikkat çekici özelliklerde olabilmesidir. Bu özelliklerinden dolayı çalışmada transfer baskı tekniğinde kullanılan yansımalı, parlak veya fosforlu görünüm özelliklerine sahip olan farklı folyo çeşitleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca çalışmada bu folyoların tasarım, kesim ve baskı olmak üzere ürün oluşturma aşamaları da görseller paylaşılarak gösterilmektedir.

2. TRANSFER BASKI VE YANSIMALI-PARLAK-FOSFORLU FOLYOLAR

Transfer baskıda tasarlanan desen önce uygun bir boyarmadde ile tekstil olmayan bir yüzeye baskı yolu ile aktarıldıktan sonra, sıcak presleme yöntemi ile kumaş yüzeyine aktarılmaktadır (Denizel, 2011). Transfer baskı desenlerinde çok sayıda geçiş efektlerinin basılabilmesi, diğer baskı yöntemlerinden daha kolay ve olumlu neticeler vermesi, kısa süreli üretim yapılabilmesi, az yer kaplaması, kurulum maliyeti düşük makineler olması, su ihtiyacı olmaması ve baskı sonrasında kumaşa apre işlemleri gerektirmeden üretim yapabilme kolaylığı sağlaması transfer baskının avantajlı yönleri arasında sayılabilmektedir(Denizel, 2011). Transfer baskı, sublimasyon, eriyik, film çıkartma ve yaş transfer baskı olmak üzere 4 farklı yolla yapılabilmektedir (Textilelearner, 2024; Bilir, 2023: 1184). Son yıllarda transfer baskı tekniğinin giderek yaygınlaşmasıyla birlikte farklı görünüm ve özelliklere sahip tekstil baskılarının yapılabildiği görülmektedir (Bilir, 2023: 1187). Bu farklı görünüm ve özelliklere sahip baskıların yapılabilmesini sağlayan çok sayıda folyo çeşidi piyasada yer almaktadır. Özellikle görsel olarak dikkat çeken folyo türleri arasında yansımalı, parlak veya fosforlu görünümlü folyolar yer almaktadır. Yansıma özelliğine sahip folyolar üzerine ışık geldiğinde ışığı yansıtma özelliğine sahiptirler ve ticari olarak Retro-reflektif folyo olarak bilinmektedirler (Görsel 1).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Retro-reflektif materyaller üzerine gelen ışığı kısmen geri yansıtabilme özelliğine sahip olmalarından dolayı, özellikle zayıf ışık ya da karanlık ortamlarda dikkat çeken bir görünüme sahip olmaktadır (Bilir, 2023: 83).

Görsel 1. Retro-reflektif Folyo Örneği (Serfoto, 2024)

Parlak folyolar birçok farklı ticari isimle üretilmekle birlikte bu folyolar ışığın gelme açısında göre değişen parlak görünümlere sahip olabilmektedirler (Görsel 2.)

Görsel 2. Parlak Folyo Örneği (Printec, 2024)

Fosforlu folyolar ise karanlıkta çeşitli renklerde fosforlu ışık yayabilme özelliğine sahiptirler ve zaman içerisinde, UV veya başka ışık kaynaklarından aldığı ışık enerjisini, karanlık ortamda belirli bir zaman süresince fosforlu renkte ışıldama ile tekrar yayabilme özelliklerine sahiptirler (Bilir, 2023: 229) (Görsel 3.).

Görsel 3. Fosforlu Folyo İle Baskı Örneği (Printec, 2024)

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Çalışmada kullanılan makine, folyolar ve özellikleri, uygulanan kesim hızı ve kuvveti Çizelge 1.'de verilmektedir.

Çizelge 1. Çalışmada kullanılan makine ve materyaller

No	Folyo Çeşidi	Hız (cm/s)	Minimum Kuvvet	Özellik
1	Poli 4783 Reflektif Eko	5	12	Yansıma
2	Mpu-02 Metalik Altın	5	20	Parlak
3	Mpu-01 Metalik Gümüş	5	20	Parlak
4	Mpu-10 Metalik Aqua	5	20	Parlak
5	Mpu-16 Metalik Siyah	5	20	Parlak
6	Desenli Flex Gümüş	5	10	Parlak
7	Desenli Reflektif	5	10	Yansıma
8	Reflektif Flex Gri	5	5	Yansıma
9	Lumi Flex	5	12	Fosforlu
10	Reflektif Folyo Düz Beyaz Renk	5	20	Yansıma
11	Graphtec Plotter			
12	Pres	Transfer baskı presi		
13	Kumaş	Beyaz renk, Poliester, Bezayağı		
14	Kumaş	Siyah renk, Poliester, Bezayağı		

Çalışmada kullanılan folyoların genel özellikleri aşağıda verilmektedir;

Poli 4783 Reflektif Eko Folyo: Serfoto marka, ışık vurduğunda, ışığı yansıtma özelliğine sahip özel flex (Serfoto, 2024).

Mpu Metalik Seri Folyolar: Serfoto Güney Kore Menşei, Poliüretan, üç katmanlı, parlak (Serfoto, 2024).

Desenli Flex Gümüş Folyo: Printec marka, silikon yapışkanlı polyester taşıyıcılı, parlak (Printec, 2024).

Desenli Reflektif Folyo: Printec marka, silikon yapışkanlı polyester taşıyıcılı, ışığı yansıtma özelliğine sahip (Printec, 2024).

Reflektif Flex Gri Folyo: Printec marka, ışığı yansıtma özelliğine sahip (Printec, 2024).

Lumi Flex Folyo: Printec marka, üç katmanlı, fosforlu (Printec, 2024).

Reflektif Folyo: Printec marka, ışığı yansıtma özelliğine sahip (Printec, 2024)

3.2. Metot

Çalışma kapsamında ilk olarak on farklı folyo türüne (Çizelge 1.) uygulanacak olan kesim kuvvetleri çeşitli denemelerle tespit edilmektedir. Olası kesim ve ayıklama hatasını minimize etmek için hız değeri 5 cm/s olarak düşük bir değerde ayarlanmaktadır. Her bir kesimde kullanılmak üzere kuş figürü Adobe Illustrator programında hazırlanmakta ve daha sonra hazırlanan vektörel çizim (boyutu: 161x209 mm) , Cutting Master 4 programı üzerinde kesime hazır hale getirilmektedir (Görsel 4 ve 5). Daha sonra her bir folyo çeşidi için kesimler plotter üzerinde uygulanmaktadır.

Görsel 4. Kuş Çizimi

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 5. Cutting Master 4 Programı Kullanımı

3.2.1. Folyoların Kesim ve Ayıklama İşlemlerinin Yapılması

Kuş figürü vektörel çizimi Adobe Illustrator ve Cutting Master 4 programı ile kesime hazır hale getirildikten sonra ilk adım olarak folyo plotter besleme kısmına kesilecek yüzü ayarlanarak yerleştirilmektedir. Daha sonra makineye belirlenen hız ve kuvvet ayarları girildikten sonra bilgisayardan verilen komut ile kesim işlemi gerçekleştirilmektedir (Görsel 6).

Görsel 6. Folyo Plotter Kesim Aşaması

Kesim işleminin tamamlanmasının ardından ayıklama işlemine geçilir ve Görsel 7-16.'da görüldüğü üzere her bir folyonun ayıklama işlemi yapıldıktan sonra folyolar basıma hazır hale gelmektedir. Yapılan tüm bu işlemler sırasıyla tüm farklı folyolar için aynı şekilde uygulanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 7. Poli 4783 Reflektif Eko Ayıklama

Görsel 8. Mpu-02 Metalik Altın Ayıklama

Görsel 9. Mpu-01 Metalik Gümüş Ayıklama

Görsel 10. Mpu-10 Metalik Aqua Ayıklama

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 11. Mpu-16 Metalik Siyah Ayıklama

Görsel 12. Desenli Flex Gümüş Ayıklama

Görsel 13. Desenli Reflektif Ayıklama

Görsel 14. Reflektif Flex Gri Ayıklama

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 15. Lumi Flex Ayıklama

Görsel 16. Reflektif Folyo Düz Beyaz Renk Ayıklama

3.2.2. Baskı Aşaması

Baskı aşaması için öncelikle kesilen folyoların etrafında kalan ayıklanmamış alanlar makasla kesilir. Böylelikle istenmeyen yerlerin baskı olarak yüzeye geçmesi önlenmiş olur. Her bir folyo için üretici tarafından tavsiye edilen baskı süresi ve sıcaklık değerleri her bir folyo için transfer baskı presinde ayarlanır (Çizelge 2.).

Çizelge 2. Her Bir Folyo İçin Transfer Baskı Makinesinde Girilen Süre ve Sıcaklık Değerleri

No	Folyo Çeşidi	Özellik	Süre (sn)	Sıcaklık (°C)
1	Poli 4783 Reflektif Eko	Yansıma	10	150
2	Mpu-02 Metalik Altın	Parlak	10	150
3	Mpu-01 Metalik Gümüş	Parlak	10	150
4	Mpu-10 Metalik Aqua	Parlak	10	150
5	Mpu-16 Metalik Siyah	Parlak	10	150
6	Desenli Flex Gümüş	Parlak	15	155
7	Desenli Reflektif	Yansıma	10	150
8	Reflektif Flex Gri	Yansıma	13	155
9	Lumi Flex	Fosforlu	10	150
10	Reflektif Folyo Düz Beyaz Renk	Yansıma	10	150

İlk olarak basılacak olan tekstil yüzeyi prese düzgünce yerleştirilir ve folyonun doğru yüzü kumaşa bakmayacak şekilde tekstil yüzeyinin üstüne yerleştirilir. Daha sonra pres kapatılır ve baskı işlemi her bir folyo için belirlenen ayarlarda gerçekleştirilir (Görsel 17).

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 17. Her Bir Folyo İçin Uygulanan Örnek Baskı Aşaması

Belirlenen süre bitimi sonrasında baskı yapılan kumaş pres üzerinden alınır ve kumaşın biraz ılıması sonrasında folyoya ait şeffaf film tekstil yüzeyinden alınır. Baskı işlemi böylelikle tamamlanmış olmaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Her bir folyo için yapılan transfer baskı işlemi sonrası her bir folyoya ait nihai baskı sonuçlarına ait fotoğraflar Görsel 18-27.'de verilmektedir.

Görsel 18. Poli 4783 Reflektif Eko Baskı

Görsel 19. Mpu-02 Metalik Altın Baskı

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 20. Mpu-01 Metalik Gümüş Baskı

Görsel 21. Mpu-10 Metalik Aqua Baskı

Görsel 22. Mpu-16 Metalik Siyah Baskı

Görsel 23. Desenli Flex Gümüş Baskı

ISBN NR: 978-625-6283-39-8

Görsel 24. Desenli Reflektif Baskı

Görsel 25. Reflektif Flex Gri Baskı

Görsel 26. Lumi Flex Baskı

Görsel 27. Reflektif Folyo Düz Beyaz Renk Baskı

Görsellerden görüleceği üzere her bir folyo türüne ait baskılar başarıyla uygulanmıştır. Retro-reflektif özelliğe sahip olan yansımalı folyolara ait görseller incelendiğinde (Görsel 18, 24, 25, 27) yapılan baskıların üzerine ışık geldiği zaman, ışığın yansıdığı ve yapılan desen baskısının dikkat çekici şekilde göründüğü gözlenmektedir. Parlak görünümü özelliğine sahip folyolara ait görseller incelendiğinde (Görsel 19, 20, 21, 22, 23) yapılan baskılı desenlerin ışık ve bakış açısına göre bölgesel parlak görünüm gösterdiği gözlenmektedir. Fosforlu görünüm özelliğine sahip folyoya ait görsel incelendiğinde (Görsel 26.) yapılan baskılı desenin karanlık ortamda yeşil renkte fosforlu ışıldamalı görünüm sergilediği ve dikkat çeken bir görünüme sahip olduğu gözlenmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan çalışmada farklı özelliklere sahip çeşitli folyolar incelenmiş olup tekstil piyasasında çalışılan ürünlere benzeyen ya da daha farklı görünüm özelliklerine sahip olan farklı ürün grupları da yer almaktadır. Ek olarak baskı yapılan yüzeyin özelliklerine, baskısı yapılan desenin çizim özelliklerine göre de görünüme yönelik algılar değişebilmektedir. Bahsedilen bu değişken parametrelerin her biri gelecekte bu araştırma sonuçları dikkate alınarak başlatılabilecek diğer araştırmaların da konusu olabilecektir. Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ise, yansımalı, parlak ve fosforlu özelliklerdeki folyoların estetik olarak dikkat çeken tarzda tasarımlar olduğu ve bu folyolar kullanılarak çok farklı ve dikkat çekici tasarımların yapılabileceği değerlendirilmektedir. Yapılacak olan tasarımlarla aynı zamanda dönemin moda akımlarına yön verecek tarzda ve katma değeri daha yüksek ürün tasarımlarının oluşturulabilme potansiyelinin olduğu da düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbostancı, İ. (2014). 20. ve 21. Yüzyıllarda tekstil baskı tasarımı ve üretiminin değişen tanımı. Sanat-Tasarım Dergisi, 5. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/343041 (Erişim tarihi: 15.06.2024)

Bilir, M. Z. (2023). Retro-reflektif tekstiller. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2917367 (Erişim tarihi: 17.06.2024)

Bilir, M. Z. (2023). Baskı tasarımı ve nakış uygulamasında fosforlu iplik kullanımı. SDÜ Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, 16(31). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2633788 (Erişim tarihi: 17.06.2024)

Bilir, M. Z. (2023). Tekstil transfer baskı kağıt/folyo çeşitleri ve örnek bir baskı tasarımı çalışması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(3). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3494443 (Erişim tarihi: 15.06.2024)

Denizel, M., *Tekstilde Transfer Baskı ve Tasarıma Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Doba Kadem, F. & Özdemir, Ş. (2024). Dijital tekstil baskı makine özelliklerine genel bir bakış. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(2). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2686247 (Erişim tarihi: 17.06.2024)
https://www.printec-online.com/urun/printec-desenli-flex-tekstil-folyosu/ (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://www.printec-online.com/urun/lumen-tekstil-folyosu-printec-lumi-flex/ (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://www.printec-online.com/urun/printec-desenli-reflektif-tekstil-folyosu/ (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://www.printec-online.com/urun/printec-premium-reflektif-tekstil-folyosu/ (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://www.printec-online.com/urun/ultra-eko-reflektif-flex-isik-yansitan-ekonomik-tekstil-folyosu/ (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://serfoto.com.tr/reflektif-ekokoyu-gri-4783-flex-50-cm-x-2-metre-1-m2 (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://serfoto.com.tr/mpu-01-metalik-gumus-flex-/-51-cm-x-1-metre (Erişim tarihi: 17.06.2024)
https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2018/06/baski-nedir.html (Erişim tarihi: 17.06.2024)

https://textilelearner.net/transfer-printing-process-types-and-advantages/ (Erişim tarihi: 17.06.2024)

İşmal Özlenen, E. & Yıldırım, L. (2012). Tekstil Baskıcılığının Tarihçesi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.

Per, M. (2012). Renk teorilerine tarihsel bir bakış. Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 8. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/203725 (Erişim tarihi: 10.06.2024)

Sözen, M. & Tanyeli, U. (1992). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Uygur, A. & Yüksel, D. (2013). Tekstil Baskı Stilleri. Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası.